ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ТАНЫМАЛ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҒАЛЫМ-ЛИНГВИСТ, БІЛІКТІ ПЕДАГОГ, ПРОФЕССОР КОПЫЛЕНКО МОИСЕЙ МИХАИЛОВИЧТІҢ 100 ЖЫЛДЫҚ ЖӘНЕ АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗХҚЖӘТУ 80 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА АРНАЛҒАН «ТІЛ ӘЛЕМІ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, 2020 жыл

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND WORLD LANGUAGES

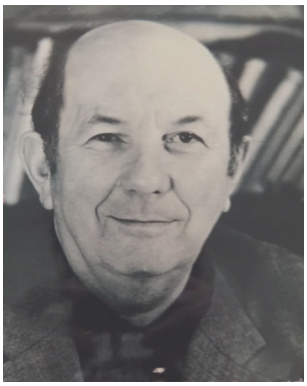

Филология ғылымдарының докторы, танымал қазақстандық ғалым-лингвист, білікті педагог, профессор Копыленко Моисей Михаиловичтің 100 жылдық және Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ 80 жылдық мерейтойына арналған «Тіл әлемі» халықаралық конференциясы

23-24 қараша, 2020 жыл

Международная конференция «Мир языка», посвященной 100-летнему юбилею выдающегося казахстанского ученого-лингвиста и талантливого педагога, доктора филологических наук, профессора Моисея Михайловича Копыленко и 80-летию КазУМОиМЯ им. Абылай хана

23-24 ноября, 2020 года

International conference “The World of Languages” dedicated to the 100th anniversary of the outstanding Kazakh scientist, linguist, and a talented teacher, Doctor of Philology, Professor Moisey Mikhailovich Kopylenko and the 80th anniversary of Kazakh Ablaikhan UIR&WL

November 23-24, 2020

Алматы, 2020 жыл

УДК 80/81
ББК 81.2
М 34

Рекомендовано к изданию решением Ученого Совета
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
(Протокол № 5 от 28 декабря 2020 г.)

Редакционная коллегия:
Чакликова А. Т., д.п.н., проректор по учебной работе КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Кульгильдинова Т.А., д.п.н., профессор, проректор по учебно-методической работе КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Ответственные редакторы:
Успанова М.У., д.э.н., проректор по научной и инновационной деятельности КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Копыленко И.М., дочь М.М. Копыленко.
Амангожаева Е.Б., м.ю.н., ведущий специалист отдела стратегии и мониторинга КазУМОиМЯ им. Абылай хана

М 34 Материалы Международной конференции «Мир языка», посвященной 100-летнему юбилею выдающегося казахстанского ученого-лингвиста и талантливого педагога, доктора филологических наук, профессора Моисея Михайловича Копыленко и 80-летию КазУМОиМЯ им. Абылай хана–Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2020. - 240 с.

ISBN 978-601-270-468-6

Международной конференции «Мир языка», посвященной 100-летнему юбилею выдающегося казахстанского ученого-лингвиста и талантливого педагога, доктора филологических наук, профессора Моисея Михайловича Копыленко и 80-летию КазУМОиМЯ им. Абылай хана отражают актуальные проблемы инновационно-информационного пространства иноязычного образования, современные вопросы филолого-лингвистических исследований, перевода и межкультурной коммуникации, геополитические процессы нынешнего мира, лингистические и общественнно политические проблемы стран Востока, теоретико-прикладные аспекты и новые тренды экономики, международного и национального права, менеджмента, медиа и журналистики, векторы развития туризма в эпоху информационных тенологии.

Издание предназначено для широкого круга читателей, интересующихся проблемами модернизации общественного сознания, преподавания иностранных языков, филологической наукой, вопросами национальной безопасности, обеспечения экономического роста страны.

УДК 80/81
ББК 81.2

ISBN 978-601-270-468-6

© КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2020
© Издательство «Полилингва».,2020

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС
ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Кунанбаева С.С. Мир языков как концепт интегративного исследования и соизучения языка и культуры 5-6
Стернин И.А. М.М.Копыленко как сооснователь Воронежской научной школы в области общего и русского языкознания 7-8
Кармысова М.К. Памяти учителя 9-9

СЕКЦИЯ №1. Салғастырмалы тіл білімі мәселелері
СЕКЦИЯ №1. Проблемы сопоставительного языкознания

Амирова Ж.Г. Семантическая структура паремий и проблемы их перевода (на материале русского, английского и испанского языков) 10-15
Кыдыралиева Б.Н., Баимбетова А.П.. Лингвокультурный и когнитивный аспекты казахских реалий 15-19
Али Раза. Обзор функции перевода 19-24
Сейсенбаева Г.М., Али Раза. Категория падежа существительных в английском и в русском языках 24-27

СЕКЦИЯ №2. Лексемалар үйлесімділігі, жалпы фразеология: даму үрдісі және болашағы
СЕКЦИЯ №2. Сочетаемость лексем, общая фразеология: традиции и перспективы развития

Даркенбаева Ж.К. Фразеологиялық оралымның синтаксиспен байланысы 28-32
Шевякова Т.В. Предмет исторической фразеологии в свете фразеологической концепции М.М. Копыленко... 32-37
Жайтапова А.А., Орынбаева У.К. Стилистические особенности фразеологизмов в романе С. Моэма “луна и грош” 37-41
Загидуллина А.А. Роль символов и образов в формировании фразеологизмов 41-47
Өтетілеуова Ә.Ж. Ағылшын тілдік саяси дискурста қолданылатын фразеологизмдерді ілеспе аударма барысында қазақ тіліне аудару жолдары (еуропалық парламент пленарлық отырыстары негізінде 47-52

СЕКЦИЯ №3. Мәтінді түсіндіру және талдау мәселелері
СЕКЦИЯ №3. Проблемы интерпретации и анализа текста

Амренова Р.С. Жылқы концептісі – адам концептілер аясының негізгі компоненттерінің бірі 53-57
Лян В.В., Жакова В. Прагматическая специфика перевода рекламных текстов в сфере туризма 57-61
Салжанова Л.Е., Капышева Г.К., Мауленова Е.М. Уровни и параметры описания текста 61-66
Тулинова В.С. Лингвокультурологический концепт «питие» как объект перевода (на материале английского,французского и русского языков) 66-70
Лазариди М.И. Вербализация концепта «дух мятежный» в романтических поэмах Байрона, Мицкевича, Бараташвили 70-75
Рахимова А.Е., Кудрявцева А.А. Особенности перевода документации по транспортировке и складированию продовольственных и непродовольственных товаров 75-78
Кенжебаева Ж.Е. Оксюморон в поэтическом тексте 79-84
Сері Л.Т., Сулейменова А.М. Средства выражения эмоциональности в художественных произведениях 84-88
Такенова Ж.Е. Концепт «мужчина-герой» в английской картине мира 88-93
Давлетова Г.Р., Саймкулова Ш.О. Переводческая скоропись как опора памяти при устном последовательном переводе 93-96
Карпенко Т.Е., Досыбекова К.А. О концепте «стабильность» в английских и немецких пословицах 97-101
Әбдіжаппар А.Ә. Қазақ тіліндегі «туған жер» концептісінің танымдық көрінісі 101-105
Каракулова А.М., Бахаутдин Г.Н. Linguistic and cultural features of English animated films in Kazakh interpretation 105-108
Есеналиева Ж.Ж. Абай шығармаларын когнитивті зерттеудің негізі 109-112

СЕКЦИЯ №4. Этнолингвистиканың негіізгі мәселелері: қазіргі жағдайы және болашағы
СЕКЦИЯ №4. Основные проблемы этнолингвистики: современное состояние и перспективы

Баяндина С.Ж. Этнос және мемлекеттік тіл мәртебесі 113-116
Джансеитова С.С., Сулеева Г.С. Этнокультурная маркированность, культурно-историческая значимость безэквивалентной лексики в русскоязычных музыковедческих текстах 116-125
Д.Ж.Жолмакова-Джарбулова. Методы и приемы этнолингвистического исследования языковых богатств ...125-132

СЕКЦИЯ №5. Көп этностық қоғамда тілдердің қолданылуы
СЕКЦИЯ №5. Функционирование языков в полиэтническом обществе

Аққожина Б.Қ., Кульманова М.Н. Латын тілінің қазіргі медицинадағы рөлі 133-136
Мекебаева А.Е. Cross-cultural discourse: comparing question-response pairs in American English, Kazakh and Russian languages 137-142
Даденов Т.М. Национальный колорит в языке 143-148
Құрманова Б.Ж. Махай С.А. Көптілді білім беруді қалыптастыру 148-151
Пак Н.С., Бурктбай Г.Ж., Еремина Е.Ю. Интерференция в процессе межкультурной коммуникации ..151-156

СЕКЦИЯ №6. Басқа тілді оқытуды оңтайландыру
СЕКЦИЯ №6. Оптимизация преподавания неродного языка

Бейбітова М.С. Шетел тілін оқытудағы сандық технологияның рөлі 157-158
Нам А.Л., Ташкын Э., Пентина Е. Дистанционное обучение в современном иноязычном образовании 158-161
Қоңырова А.Т., Нұрмышева Ш.А. Өзге тілді аудиторияда кәсіби қазақ тілін оқыту технологиясы мен әдістері 162-164
Омарова М.А. Қашықтан оқыту жағдайындағы шет тілін оқыту мәселелері 165-167
Татиева С.С., Айтжанова С.С. Қазақ тілі сабағында ақпараттық технология құралдарын тиімді пайдалану ..168-171
Салимова Г.Д. Эффективные практики иноязычного образования в Японии 171-174
Ахметова Г.Ш. Применение фреймового подхода для оптимизации процесса иноязычного образования в формате онлайн обучения 175-178
Қалиева Ә.М. Тілін оқып отырған елдің мәдениетін меңгертуде жаңа технологияларды қолдану 178-181
Хуңшан А. 初级与中高级阶段汉语词汇教学策略比较研究 181-184
Елеусизова Г.С. Қашықтықтан оқыту – заман талабы 184-187
Усербаева М.М. Креативные письменные задания на уроке иностранного языка 187-190
Муратова Ж.М. Сущность предметно-интегрированного подхода в формировании письменных комму-191-194 никации .....
Ахметова М.К. Когнитивно-контентный образовательный комплекс в иноязычном естественнонаучном образовательном процессе 194-199
Нариман М.Қ. Аутенттік материалдар мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру құралы ретінде ..199-202
Қалымбекова М.Е. Шеттілдік білім беруде қашықтықтан оқыту технологиясын қолданудағы халықаралық және отандық тәжірибені зерттеу 202-205
Жаназарова З.К. Специфика метакоммуникативного подхода в процессе профессионального обучения ..205-209
Актанова А.А. Шетел тілі сабағында кәсіби-бағытттауға сөйлеуді оқыту әдістемесі 209-213
Дуйсебаева Н.Р. Современные методы обучению академического письма: Деловое письмо (на примере английского языка) 213-215
Ерғазы А.А., Қонақова К.Ө. Шетел тілі сабақтарында оқушылардың коммуникативті құзіреттілік-терін қалыптастыру жолдары 215-219
Артықбаева А.Қ., Г.Б.Әшірәлі. Бастауыш сынып оқушыларын монологтық және диалогтік сөйлеуге үйретуде қолданылатын технологиялар 219-224

СЕКЦИЯ 7. Білім беру мен бизнестегі сандық технологиялар
СЕКЦИЯ 7. Цифровые технологии в образовании и бизнесе

Увалиева Ш.Д. Цифровизация как современный тренд развития бизнеса 225-229
Елеусизова Г.С. Қашықтықтан оқыту – заман талабы 229-232
Адилжанова С.А. Применение генетического алгоритма в задаче динамического управления ресурсами кибербезопасности 232-234
Ержанбек А. Цифровизация экономики неизбежный этап ее эволюции, повестка цифровизации на полях .234-238
Амангожаева А.Б., Амангожаева Е.Б. Применение инновационно-интерактивных методов обучения в Вузах в условиях современных 238-240

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС
ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

УДК 9602-11

Кунанбаева С.С.
Председатель Правления-
Ректор КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
академик НАН.

МИР ЯЗЫКОВ КАК КОНЦЕПТ ИНТЕГРАТИВНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ И СОИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ

Аннотация. В статье рассматривается научное наследие М.М. Копыленко, подчеркивается, что проблемы системности лексики Моисей Михайлович решал и как общеязыковедческие, и на материале конкретных тематических, лексико-семантических групп, терминологических подсистем. В этом же на¬правлении ведутся сегодня исследования в лингводидактике, это актуальные стратегические ориентиры, которые в перспективе будут отражать междисциплинарные аспекты лингводидактики.

Аннотация. Мақалада М.М. Копыленконың ғылыми мұрасы қарастырылады. Моисей Михайловичтың лексиканың жүйелік мәселелерін: жалпытілдік, және нақты тақырыптық, лексикалық және семантикалық топтардың, терминологиялық ішкі жүйелердің материалдары негізінде шешкені баса айтылады. Осы бағытта бүгінгі таңда лингводидактикада зерттеулер жүргізілуде, бұл болашақта лингводидактиканың пәнаралық аспектілерін көрсететін өзекті стратегиялық бағдарлар.

Annotation. The article deals with the scientific heritage of M.M. Kopylenko, it is emphasized that Moisey Mikhailovich solved the problems of systematic vocabulary both as general language studies and on the basis of specific thematic, lexical-semantic groups, terminological subsystems. In the same direction, research in linguodidactics is being conducted today, these are current strategic guidelines, which in the future will reflect the interdisciplinary aspects of linguodidactics.

Ключевые слова: интегративные исследования, мир языков, языкознание, культура.

Настоящая международная конференция «Мир языков» как традиционный научный форум лингвистов, организуемый нашим университетом, посвящается 100-летию и памяти крупного ученого, основателя собственной лингвистической школы, известной в странах СНГ и за их пределами, неординарного ученого, диапазон научных интересов которого поражает своей многогранностью, масштабностью результатов и широтой спектра от актуальных проблем общего, сравнительно-исторического, сопоставительного языкознания до теории лексикографии и фразеологии, от проблем социолингвистики и многоязычия до оригинальных этнолингвистических концепций, от палеолингвистики_до типологических исследований на материале двух десятков языков.

Научное наследие Моисея Михайловича - это не только свыше четырехсот уникальных научных трудов, заложивших основы его научной школы, но и огромный корпус подготовленных им научных кадров для Казахстана - 70 кандидатов наук и один десяток докторов наук. Неординарный ученый, полиглот с глубокими энциклопедическими знаниями во многих областях, Моисей Михайлович был и блестящим педагогом, увлекающим и покоряющим своими лекциями аудиторию студентов, аспирантов, ученых. 40 лет своей жизни посвятил Моисей Михайлович нашему университету, долгие годы в качестве проректора по научной работе определял научно-теоретический профиль нашего университета как уникального в республике учебного заведения, образовательной миссией которого была подготовка иноязычных кадров: филологов, лингвистов, педагогов. Это период его научной зрелости и раз¬вития его научной школы, годы признания и высокой оценки его вкла¬да в отечественное языковедение; это годы его активного участия в оп-ределении академически-образовательного лица нашего вуза, где им подготовлено не одно поколение специалистов и ученых, признатель¬ных ему за становление их научных судеб. У Моисея Михайловича была счастливая судьба общепризнанного научного наставника и учителя, о чем свидетельствует состав и чис¬ленность участников настоящей конференции, на которую собрались в онлайн- режиме не только ученые из многих городов нашей республики, но и предста¬вители научного мира из стран, называемых нами сегодня ближним зарубежьем. Для науки не существует ни барьеров, ни границ, в ней нет места конъюнктуре и прагматизму, а есть единственная и непрохо¬дящая ценность, которую

признавал и которой бескорыстно и самоот¬верженно служил Моисей Михайлович, - это научный поиск и счаст-ливые минуты научных открытий.

Следуя доброй традиции, сложившейся в нашем университете, - чтить память тех, кто закладывал образовательные и научные основы этого университета, мы, посвящая Моисею Михайловичу, проводим периодически и научную конференцию «Мир языка», в этом году в рамках мероприятий к 80-летию нашего университета. Эта тема конференции выбрана неслучайно. Мир языка был тем миром, который питал его творчество, тем миром, через призму которого он воспринимал окружающую действительность; это мир, в котором он находил ответы на все волнующие его вопросы. Миру языка он посвятил свое творчество и свою жизнь. А его многочисленные ученики продолжают дело его жизни.

Моисей Михайлович заложил прочный фундамент для развития этих идей и вырастил последователей и учеников, которым он привил свойственные ему самому качества - умение охватить исследуемый объект в его целостности и построить многомерное описание, научную добросовестность, предельную объективность и убедительность, глубину анализа и строгость изложения фактов. А истоки такой его научной взыскательности, на мой взгляд, коренятся в одном: он был глубоко убежден в красоте, разумности и самодостаточности языковой системы, богатстве и неисчерпаемости ее речевых реализаций и верил в исследовательскую интуицию своих учеников, которые не сумеют, не должны этой красоте навредить, а раскрыть эту красоту и разумность обязаны. Возможно, в этом суть уникальности и столь высокой эффективности методики, которой следовал Моисей Михайлович в подготовке научных кадров.

Сегодня понятие «мира языка» выходит далеко за рамки отдельной научной или предметной области. Это многомерное и сложное понятие, находящееся в русле исследований многих, казалось бы несовместимых наук, но исследующих больше интегрированно, чем партикулярно проблемы языка и мышления, взаимодействие языка, культуры, общества и личности. Следовательно, мир языка - это сформированный человеком концепт окружающего его мира, его мировидения, все то, что определяет его как планетарную и национально-идентифицированную личность, так как, владея языками, взаимодействуя с носителями разных языков и культур, человек воспринимает языки как систему координат, посредством которых он постигает окружающий мир и взаимодействует с ним. Сегодня очевидно, что современный уровень развития науки, а также наша жизнедеятельность в условиях открытого и взаимосвязанного мира, диктуют необходимость интегративного исследования и соизучения языка и культуры, лингво- и социокультурных общностей и национальных менталитетов, народов, говорящих на этих языках. Только такое расширенное толкование сущности языка как объекта изучения обеспечивает возможность его раскрытия как транслятора социокультурной специфики и реальности сообществ, контактирующих при коммуникации. И именно этот уровень исследования и овладения языками способствует взаимопониманию и взаимодействию представителей разных культурных сообществ в глобализирующем современном мире.

А потому проблемы межкультурной коммуникации, исследования языка в его основной социальной функции служить средством межкультурной коммуникации, научный поиск в направлении обеспечения востребованного временем «диалога культур и цивилизаций» находится в центре исследовательских интересов лингвистов и культурологов, философов и психологов, антропологов и этнографов, разработчиков искусственного интеллекта и дидактов, то есть язык в его сегодняшних границах становится единым научным объектом для широкого спектра научных отраслей. И желание разобраться в сегодняшних тенденциях развития науки о языке, обменяться мнениями по широкому кругу вопросов, раскрывающих этот увлекательный и безграничный мир языка, желание разобраться в современных интерпретациях таких его аспектов как языковедение, речеведение и коммуникация, и многих других животрепещущих для вас, лингвистов, вопросах, собрали нас сегодня на этой конференции.

Тот факт, что сегодня участвуют наших зарубежные гости, их интерес к этой конференции и нашему университету, поднимающему эту проблему - это проявление единства наших общечеловеческих целей, общности наших научно-образовательных интересов, продиктованных интернационализацией систем науки и образования в мире, реальным наличием и функционированием единого мирового научно-образовательного пространства.

УДК 81-13

Стернин И.А.
Воронежский государственный университет, Россия
E-mail: sterninia@mail.ru

Sternin I.A.
Voronezh State University, Russia

М.М.КОПЫЛЕНКО КАК СООСНОВАТЕЛЬ ВОРОНЕЖСКОЙ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ В ОБЛАСТИ ОБЩЕГО И РУССКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

M.M. KOPYLENKO AS A CO-FOUNDER OF THE VORONEZH SCIENTIFIC SCHOOL IN THE FIELD OF GENERAL AND RUSSIAN LINGUISTICS

Аннотация: В статье рассматривается роль проф. М.М Копыленко в становлении Воронежской научной школы в области общего и русского языкознания. Показано, что проф. М.М.Копыленко вместе с проф. Воронежского университета З.Д.Поповой способствовал становлению науки об общей фразеологии и ее развитию в Воронежском университете, характеризуется вклад ученого в общую фразеологию как науку.

Показано, что ученые разграничили денотативные и коннотативные семемы и выделили пять типов семем: два типа денотативных (Д1, Д2) и три типа коннотативных (К1, К2, К3). Данная концепция позволила глубже понять природу фразеологизмов, их системную организацию и связь с лексикой. Классификация семем М.М.Копыленко и З.Д.Поповой стала широко известной в отечественной лингвистике и позволила непротиворечиво описать множество лексико-фразеологических явлений самых разных языков.

Ключевые слова*:* общая теория фразеологии, типология семем, денотативные семемы, коннотативные семы

Annotation: The article discusses the role of prof. M.M. Kopylenko in the formation of the Voronezh scientific school in the field of general and Russian linguistics. It is shown that prof. MM Kopylenko together with prof. of Voronezh University Z.D. Popova contributed to the formation of the science of general phraseology and its development at Voronezh University/ The scientist's contribution to general phraseology as a science is characterized.

It is shown that scientists distinguished between denotative and connotative sememes and identified five types of sememes: two types of denotative (D1, D2) and three types of connotative (K1, K2, K3). This concept allowed a deeper understanding of the nature of phraseological units, their systemic organization and connection with vocabulary. The classification of sememes by M.M. Kopylenko and Z.D. Popova became widely known in Russian linguistics and made it possible to consistently describe many lexical and phraseological phenomena of various languages.

Key words**:** general theory of phraseology, typology of sememes, denotative sememes, connotative semes

Моисей Михайлович Копыленко - признанный мэтр отечественной фразеологии и теоретического языкознания, глава научной школы по общей фразеологии в Казахстане. Интересно, что при этом он является и одним из создателей Воронежской фразеологической школы.

М.М. в своих исследованиях представил новаторскую концепцию в описания фразеологии, основанную на самых современных подходах к семантике слова того времени, и его взгляды и направление исследований удивительным образом совпали с взглядами проф. Воронежского университета Зинаиды Даниловны Поповой в области семасиологии и фразеологии.

Они познакомились и стали работать совместно - редкий случай в истории в истории не только отечественной, но мировой науки. В результате содружества З.Д.Поповой и М,М.Копыленко в короткие сроки возникло совершенно новое направление в лингвистике – общая фразеология, именно они совместно создали теорию общей фразеологии.

Воронежский университет стал тем местом, где вышли три знаменитые книги двух ученых: · Копыленко М. М., Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии. Воронеж: ВГУ, 1972 - 124 с. ; Копыленко М. М., Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии. Проблемы, методы, опыты. Воронеж: ВГУ, 1978. — 144 с. ; Копыленко М. М. Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии: (фразеосочетания в системе языка). Воронеж : ВГУ, 1989. — 192 с. , которые на многие годы стали основополагающими трудами для студентов, аспирантов и докторантов, занимающихся семасиологией и фразеологией русского языка и других языков.

Эти книги многократно переиздавались в стране в разных издательствах вплоть до 2010 г.

Теория общей фразеологии имела для своего времени, несомненно, глубоко новаторский характер. Лексикология и фразеология традиционно рассматривались как отдельные отрасли знаний, а в концепции М.М.Копыленко и З.Д. Поповой они были осмыслены в рамках единой лексико-фразеологической системы. Этим была заложена основа общей фразеологии как науки о сочетаемости лексем всех типов, а не только неделимых в семантическом плане, «несвободных» сочетаний слов; учеными был введен важный термин фразеосочетание для обозначения всех видов сочетаний лексем.

Рассматривая фразеосочетания с точки зрения их семантики, М.М. Копыленко и З.Д. Попова разработали типологию внутриязыковой идиоматичности (известную также как типология семем по Д/К, мы впоследствии назвали это семемным анализом по Д/К), согласно которой типы фразеосочетаний различаются в зависимости от типов семем, которые обозначаются лексемами, входящими в это сочетание.

Авторы разграничили денотативные и коннотативные (с идиоматическим сдвигом) семемы. Всего ими было выделено пять типов семем: два типа денотативных (Д1, Д2) и три типа коннотативных (К1, К2, К3).

Данная концепция позволила глубже понять природу фразеологизмов, их системную организацию и связь с лексикой, позволила выявить специфику разных по семантической структуре оборотов, сопоставить обороты в разных языках.

Классификация семем М.М.Копыленко и З.Д.Поповой стала широко известной и даже знаменитой в отечественной лингвистике и оказалась очень «работоспособной» - она позволила непротиворечиво описать множество лексико-фразеологических явлений самых разных языков.

Множество дипломных, кандидатских и докторских диссертаций использовали разработанный учеными подход в своих исследованиях –не только в Алма-Ате и Воронеже, но во многих других городах и научных центрах. З.Д. рассказывала, что М.М. как-то попробовал подсчитать, сколько исследователей использовало в своих работах совместно разработанную ими типологию семем – оказалось, более 200.

Эти три книги стали настольными для множества молодых исследователей, а сами авторы в сознании многих объединились в одну фамилию – «Копыленко-Попова» - как пишут Копыленко-Попова, как утверждают Копыленко-Попова, мы опираемся в нашей работе на Копыленко-Попову и под. Многие студенты и аспиранты действительно воспринимали это как одну фамилию (по крайней мере, некоторые потом признавались в этом, когда стали кандидатами и докторами наук).

Впоследствии научная школа З.Д.Поповой была признана ведущей в Воронежском университете, существенно расширила свою проблематику и вышла далеко за пределы Воронежа, университета. Но в ее основе лежит концепция общей фразеологии, разработанная совместно З.Д.Поповой и М.М.Копыленко.

Вот так замечательный казахстанский ученый профессор М.М.Копыленко стал сооснователем и Воронежской лингвистической школы, за что ему глубоко благодарно все воронежское лингвистическое сообщество.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Научная школа профессора З. Д. Поповой. Коллективная монография / Научные редакторы И. А. Стернин, М. А. Стернина. - Воронеж: «Истоки», 2018. - 248 с. http://sterninia.ru/index.php/deyatelnos

Кармысова М.К.
профессор кафедры
послевузовского образования
КазУМО и МЯ им. Абылай хана

ПАМЯТИ УЧИТЕЛЯ

Мне судьба подарила встречу с Моисеем Михайловичем Копыленко «прямо с порога» моего поступления в АПИИЯ в1957 г. (годы научного труда и творчества М.М. Копыленко в АПИИЯ - 1957 - 1997г.г.)

Знакомство с Моисеем Михайловичем Копыленко произошло в процессе его выступления перед нами студентами 3-х факультетов (английского, французского и немецкого языков) и сразу поразившем всех необычайно демократично – простым, доверительным отношением к нам, что в то время не было расхожим явлением, нашли отклик в нас и мы уже понимали, что перед нами большой Ученый и ЛИЧНОСТЬ с энциклопедическими знаниями.

Если исходить из определения понятия «ЛИЧНОСТЬ», то согласно словарю «Психология « оно характеризуется в двух основных репрезентациях, образующих единство:

• как выходящая за рамки обыденного совокупность индивидных качеств, образующих мотивы, направленность, структуру характера и темперамента. Моисей Михайлович как человек высочайшей культуры был наделен замечательными составляющими его мотивов, характера и темперамента.

• как идеальная представленность и неизменная потребность полагать себя в интеллектуальной деятельности своих учеников, продолжая свое существование в НИХ, что и обнаруживает способность быть Личностью. Такой Личностью и был М.М. Копыленко как научный руководитель более чем 70-ти благодарных кандидатов наук.

При всей строгости предъявляемых им требований к целостностному отражение всех сторон изучаемого объекта, глубокому анализу и достоверному изложению фактологического материала, Моисей Михайлович проявлял свои замечательные свойства характера: чувство юмора, душевность, открытость и скромность, чрезвычайная простота и доступность в самых лучших традициях подлинной интеллигенции.

С первых же шагов знакомства с М.М. Копыленко как научным руководителем поразил необычайный диапазон его исследовательско-научных устремлений от палеославистики, сопоставительной типологии, общей и частной теории фразеологии, текстологии, лексикографии, мотивологии, социолингвистики и этнолингвистики, а также проблемы полиязычия, что свидетельствует о необыкновенном масштабе ЛИЧНОСТИ, чрезвычайной любознательности и жажде познания всего нового и это было главным жизненным кредо УЧИТЕЛЯ.

Задумываясь над событиями сегодняшнего непростого времени, невольно представляешь себе виртуальный разговор столь необходимый с Моисеем Михайловичем и это желание дружеского общения в открытой доверительной форме какое всегда имело место в моей жизни, остается всегда со мной и след его неизгладим...

СЕКЦИЯ №1.
Салғастырмалы тіл білімі мәселелері
СЕКЦИЯ №1.
Проблемы сопоставительного языкознания

УДК 801.7, 811

Амирова Ж.Г.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им.Абылай хана
E-mail: amirova2006@mail.ru

Amirova Zh.G.
Ablai Khan University of International Relations and
World Languages

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ПАРЕМИЙ И ПРОБЛЕМЫ ИХ ПЕРЕВОДА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, АНГЛИЙСКОГО И ИСПАНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация: Паремии-пословицы можно рассматривать как самостоятельные тексты, обладающие законченной формальной и семантической структурой и смысловой целостностью. Такое предельное сокращение текстовой модели в речи (сведение ее до минимальной самостоятельной коммуникативной единицы) имеет целью заставить адресата искать в нем некий скрытый смысл, повышенную семантическую емкость. Паремии-пословицы обладают устойчивой структурой и лексическим наполнением, которые не изменяются на протяжении длительного времени - от нескольких десятков лет до нескольких столетий, до тех пор, пока носители данного национального языка сохраняют в коллективной памяти как целостное содержание данной половицы, ее соотнесенность с определенной типовой ситуацией, так и значение составляющих ее элементов. В докладе рассматриваются возможные варианты преодоления межкультурного и межъязыкового барьера при переводе паремий-пословиц.

Ключевые слова: паремия, структура, семантика, форенизация, доместикация.

THE SEMANTICAL STRUCTURE OF THE PAROEMIAS AND PROBLEMS OF TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF RUSSIAN, ENGLISH AND SPANISH)

Abstract: The paroemias-proverbs are independent texts and have a completed formal and semantical structure and semantic integrity. This is maximum shortening of text-model to minimum communicative unit, which drive to search of secret meaning and higher semantical capacity. In that case, a wishful emotional influence on an addressee is happening by contrast between semantical capacities of text and minimum syntactical structure. The paroemias-proverbs have a steady structure and lexical composition, which do not change and live through the ages while people keep in collective memory both complete sense of this proverb, it's interrelationship with certain type situation and meanings of it's components. In this article, we represent possible variants of translation for overcome to intercultural and interlingual barrier.

Keywords: paronymia, structure, semantics, foreignisation, domestication.

Известно, что в современной лингвистической литературе по проблемам паремиологии само понятие паремии трактуется неоднозначно и порой очень широко. Так, например, к паремиям относят пословицы, поговорки, прибаутки и даже фразеологизмы. Однако именно пословицы и поговорки представляют собой ядро паремического фонда любого национального языка, на основе которого в ходе исторического развития этнокультурного сообщества в результате переосмысления этих единиц и разделения их на смысловые части возникают единицы другого уровня – поговорки и фразеологизмы.

Паремии-пословицы играют особую роль в коммуникативном процессе как единицы, представляющие квинтэссенцию культурной самобытности народа [Doval Gr.: II], совокупность национально специфических информем житейского опыта народа, метафорически оформленные образцы национальной мирооценки [Корнилов О.А.: 37]. В этом фонде тесно переплетаются национальный и общечеловеческий опыт, идеоэтническое и универсальное, поэтому паремии-пословицы могут быть национальными и интернациональными. Употребление паремических единиц в повседневной и эмоционально окрашенной публичной речи, в художественных и публицистических текстах, с одной стороны, создают определенные затруднения в билингвальной

коммуникации (межъязыковой и одновременно межкультурной), а с другой – служат источником познания мира, лежащего за пределами функционирования родного языка, средством культурного обмена и обогащения языковой картины мира личности. Именно поэтому проблема перевода паремий является одной из актуальных проблем современной теории и практики перевода, тесно связанной с вопросами о «переводимости» и «непереводимости», необходимости доместикации или форенизации переводимого материала.

Семантические характеристики пословиц определяются особенностями их содержания, передаваемой в них информации, соотнесенностью с действительностью. По своему содержанию пословица представляет собой изречение – кратко и ярко выраженную глубокую мысль, *суждение*. С тоски зрения синтаксической *семантики* паремия-пословица является *высказыванием* (предложением) – универсальной единицей, в которой выделяются два обязательных компонента: 1) ***денотат*** – обозначение факта действительности; 2) ***сигнификат*** (смысл) – суждение об этом факте действительности. Паремии-пословицы можно рассматривать и как самостоятельные тексты, обладающие законченной формальной и семантической структурой и смысловой целостностью. Такое предельное сокращение текстовой модели в речи (сведение ее до минимальной самостоятельной семантико-синтаксической единицы) имеет целью заставить адресата искать в нем некий скрытый смысл, повышенную семантическую емкость, которой эта же конструкция была бы лишена как часть целого текста. Желаемое эмоциональное воздействие достигается при этом контрастом между семантической «широтой» текста и его предельно сжатой синтаксической структурой. Пословицы, способные сделать речь человека эмоциональной, яркой и выразительной, активно используются в художественных и публицистических текстах, в публичных выступлениях как эффективное средство воздействия на слушателей (или читателей).

Паремии, как правило, обладают ***устойчивой структурой*** и лексическим наполнением, которые не изменяются на протяжении длительного времени – от нескольких десятков лет до нескольких столетий, до тех пор, пока носители данного национального языка сохраняют в коллективной памяти как целостное содержание данной пословицы или поговорки, ее соотнесенность с определенной типовой ситуацией, так и значение составляющих ее элементов. В редких случаях с течением времени пословица может утратить какую-либо часть своей структуры, которая в наступившую эпоху развития данной национальной культуры и языка по каким-то причинам становится неактуальной или вытесняется из употребления другим вариантом этой паремии. Так, например, английское выражение *Time wait for nobody* (время не ждет) благодаря литературному герою известного американского писателя Джека Лондона вытеснило исходное английское *time and tide wait for no man* (время и прилив не ждут человека). Употребляемое в современном русском и русскоязычном коммуникативном пространстве выражение *язык мой – враг мой* для большинства современных носителей русской лингвокультуры утратило часть своей структуры – *Язык мой – враг мой,* ***прежде ума глаголет*** и более ранний вариант *Язык мой – враг мой,* ***прежде ума рыщет, беды ищет***. Причиной этих изменений являются устаревшие лексемы *глаголить, рыскать*.

Паремии образуют в любом языке мира устойчивый фонд речевых единиц, созданный на основе коллективного познавательного опыта народа, фонд, в котором наиболее ярко проявляется связь языка с реальной действительностью, с обществом, его историей и культурой. Универсальность паремий-пословиц основывается на существовании некого комплекса непреходящих общечеловеческих ценностей, присутствующего в коллективной памяти различных этносов. Так, например, в любом этнокультурном сообществе можно встретить паремии-пословицы, отражающие отношение к жизни и смерти, любви и дружбе, богатству и бедности, храбрости и трусости, верности и предательству, молодости и старости, мудрости и глупости, знанию и необразованности, трудолюбию и лени и т.д. Идеоэтническая сторона пословиц чаще всего проявляется в их лексическом наполнении. Поэтому сложность перевода паремических единиц обусловлена, в первую очередь, тем, что их денотатное содержание обладает яркими этнокультурными особенностями.

В разных лингвокультурах одно и то же содержание может представляться через разные системы соотнесенных образов. При этом общая семантическая структура высказывания

(например, сравнение или противопоставление и т.п.), как правило, совпадает. Например, русская пословица ***Лучше синица в руках, чем журавль в небе*** имеет смысл *лучше иметь хоть что-то в данный момент, чем лишь надеяться на недоступное лучшее, большее,* который в английском языке передается паремией-аналогом *A feather in the hand is better than a bird in the air*, а в испанском – *Más vale pájaro en mano que ciento volando*. Противопоставление *меньшего* (незначительного) и *большего* (лучшего) дается в русском через соотношение образов *синица – журавль*, в английском *feather – bird* (перо – птица), в испанском *pájaro – ciento* (одна птица – сто). При всем сходстве общего содержания в приведенных паремиях имеются и некоторые различия в компонентах присутствующего тайного, скрытого смысла. В сознании русской языковой личности противопоставляются не только нечто *большее* (более значительное) и *меньшее* (незначительное), но и понятия «знакомое, постоянное» и «временное». Синица – птица, которая круглый год обитает в России (постоянный компонент окружающего мира), а журавль – птица перелетная, появляющаяся только весной и улетающая зимовать в теплые края осенью (непостоянный, временный компонент). Таким образом, в сравнение «меньшего» и «большего» добавляется значение противопоставления *знакомого* («своего», постоянного) и *привлекательного, но непостоянного*. Примечательно, что в казахской лингвокультуре, возникшей и развивающейся в близких природных условиях, имеется аналогичная по содержанию пословица «Қолда жоқ бұлбұлдан колда бар боз торғай артық», в которой также противопоставляются перелетная птица *соловей* (бұлбұл) и «своя», постоянно живущая рядом с людьми, *воробей* (боз торғай). При переводе этой русской пословицы на английский или испанский возможны варианты, выбор которых определяется задачами и условиями перевода. В условиях устного перевода (например, публичного выступления), при котором требуется сиюминутный результат, наиболее полно передающий общий смысл, переводчики скорее всего воспользуются уже известными аналогами (*A feather in the hand is better than a bird in the air / Más vale pájaro en mano que ciento volando*). Но если переводчик работает с художественным текстом и ему необходимо сохранить в переводе национальный колорит оригинала, перед ним неизбежно встает вопрос о необходимой доместикации или форенизации варианта перевода, а точнее – о возможной степени приближения к этнокультурному содержанию оригинала. Так, для передачи этнокультурного содержания русской пословицы ***Лучше синица в руках, чем журавль в небе*** в английском аналоге можно произвести замену *feather* (перо) на *tomtit* или *titmouse* (синица), а *bird* на *crane* (журавль) и получить в результате вариант *A tomtit in the hand is better than a crane in the air*. В испанском соответственно потребуется замена *pájaro* на *paro* и *ciento* на *grulla* (*Más vale paro en mano que grulla volando*). В целом оба варианта будут понятны английскому или испанскому читателю, несмотря на нехарактерное лексическое наполнение, продиктованное стремлением максимально приблизить перевод к инокультурному понятийному и ассоциативному видению, поскольку сравниваемые объекты (синица – *tomtit – paro* и журавль – *crane – grulla*) и их различия достаточно им знакомы. Но такое максимальное приближение (максимальная форенизация) не всегда оправдано и возможно. Так, например, испанскую поговорку *ni para silla, ni para albarda* нельзя перевести на русский как *ни для верхового седла, ни для вьючного*, поскольку несмотря на существование межъязыковых соответствий (*silla* – седло для верховой езды, *albarda* – вьючное седло) ассоциативное восприятие, стилистическая окраска и эмоциональное воздействие не будут адекватными. По смыслу это выражение соответствует достаточно нейтральному русскому *ни то, ни сё*. Для достижения равноценной эмоционально-экспрессивной окраски текста в этом случае возможны варианты от максимальной доместикации (типично русское *ни богу свечка, ни черту кочерга*) до приблизительной форенизации с сохранением синтаксической структуры и главного компонента наименования соотнесенных объектов – «седло» (*ни седлу, ни заднице*), при этом сохраняется не только ироническая окраска оригинала, но и стилистические свойства народно-разговорной речи.

Другая, не менее важная, семантическая характеристика паремий – *иносказательность*, аллегоричность, т.е. наличие тайного, скрытого смысла, способность выражения достаточно широкого, семантически емкого содержания при помощи наглядных, выразительных образов. С иносказательностью связана и ***многозначность*** пословиц и поговорок. Сущность многозначности паремий состоит в том, что обозначение одной ситуации переносится на другую, и тогда одно

высказывание обслуживает одновременно несколько реальных ситуаций. Так, например, русская пословица ***Гусь свинье не товарищ*** может обозначать *несовместимость людей* 1) по характеру, 2) по внешним данным, 3) по общественному положению, 4) по роду занятий и, соответственно, употребляться в разных контекстах, отражающих разные ситуации реальной действительности. Аналогичные значения можно выделить и у английской паремии *Geese with geese and women with women* (букв.: гуси с гусями и женщины с женщинами) или испанской *El diabolo no esta compañero para el abad* (букв.: дьявол не товарищ аббату).

Многозначность пословиц и поговорок порождает их ***вариативность,*** когда одно и то же содержание может быть выражено несколькими различными высказываниями, например: рус.: *гусь свинье не товарищ – пьяный трезвому не родня*; исп.: *Donde hay patrón, no manda marinero – Los pollos no enseñan a los recoveros* (*там, где есть капитан, не командует матрос – цыплята не учат скупщика яиц*); англ.: *Better lose the saddle than the horse – Better one-eyed than stone-blind* (*лучше потерять седло, чем лошадь – лучше одноглазый, чем совершенно слепой*). Вариативность паремий создает синонимические ряды паремий. Наличие таких синонимических рядов в любом языке предоставляет переводчику возможность выбора наиболее подходящего варианта для передачи этнокультурного содержания паремии.

Как отмечалось выше, отличительными характеристиками паремических единиц являются устойчивость форм компонентов и связей между ними, воспроизводимость, целостность, образное отражение действительности (метафоричность), экспрессивно-эмоциональная окраска. Эти характеристики обусловили ряд проблем, связанных с переводом паремий, основными из которых следует признать: 1) буквальную непереводимость, 2) необходимость передачи национального колорита, 3) невыводимость значения целого из семантики составляющих паремическую единицу компонентов. Особым осложняющим фактором служит сам реципиент перевода (адресат), который, как правило, не обладает необходимыми фоновыми знаниями истории и культуры другого народа.

Исходя из положений теории эквивалентности перевода, можно выделить следующие типы и способы перевода паремий, которые базируются на поиске межъязыковых (и одновременно межкультурных) эквивалентов, сохраняющих относительное равенство смысловой, стилистической и коммуникативной информации текста перевода и текста оригинала. Эти эквиваленты, как известно, подразделяются на два основных типа: *полные* и *частичные*.

Полные эквиваленты совпадают по смыслу, по лексическому и структурному составу компонентов, стилистической принадлежности и эмоциональной окраске с паремиями исходного языка. Такое совпадение наблюдается, например, между русским выражением *подливать масло в огонь*, английским *to pour oil on the flames* и испанским *echar aceite en el fuego.* Полными эквивалентами являются и следующие примеры:

рус.*: аппетит приходит во время еды* – англ.: *appetite comes with eating* – исп.: *el apetito viene con la comida*;

рус.: *быть на седьмом небе* – англ. *to be in the seventh heaven* – исп.: *estar en el séptimo cielo.*

Полные эквиваленты сохраняют не только общее коммуникативное значение и прагматическое содержание, но и способ описания ситуации, структуру высказывания и семантику слов и максимально приближены к оригиналу.

Частичные эквиваленты имеют различия в структурно- грамматическом и в структурно-лексическом плане. В зависимости от характера этих различий они образуют две группы:

1) ***Лексически неполные эквиваленты,*** т.е. эквиваленты, совпадающие по значению, стилистической направленности и близкие по образности, но различающиеся по лексическому составу. Например:

рус. *толочь воду в ступе* – англ. *to beat the air* – исп. ***azotar el aire*** (в рус. ***вода*** = в англ. и исп. ***air, el aire*** – воздух; компонент, представленный в рус. – ***ступа*** отсутствует в англ. и исп.; отметим, что английская и испанская паремии здесь являются полными эквивалентами между собой);

рус.: *мужчина – голова, а женщина – шея – англ.: a man is the head, but woman turns it* (букв.: мужчина – голова, но женщина поворачивает ее)– исп.: *el hombre propone, y la mujer dispone* (букв.: мужчина предлагает, а женщина распоряжается); первые компоненты во всех конструкциях совпадают (мужчина – *a man – el hombre*), но компонент, представленный в русском как *шея* в англий-

ском – то, что поворачивает голову (*turns it*), в испанском совершенно иначе представлены роли мужчины и женщины: *мужчина предлагает, а женщина распоряжается.*

2) ***Структурно-грамматически неполные эквиваленты,*** т.е. эквиваленты, совпадающие по значению, стилистической направленности, образности, но различающиеся в структурно-грамматическом оформлении (например, грамматической формой компонента, порядком слов и т.п.). Например:

рус. *дареному коню в зубы не смотрят*; англ. *don't look a gift horse in the mouth* – исп. *a caballo regalado no hay que mirarle el diente* (в рус. *зубы* (мн.ч.), в исп.- diente (ед. ч.) в англ. *mouth* (рот);

рус.: *ложка дегтя портит бочку меда* – исп.: *un poco de hiel echa a perder mucha miel* (в рус. *ложка дегтя* – в исп. *un poco de hiel – немного желчи*).

Кроме отмеченных типов, выделяют также такой вид интерпретации паремий, как поиск **аналогов** – адекватных по семантике, но различающихся (частично или полностью) по образной основе. Например:

рус: *Пуганая ворона куста боится* – англ.: *A scaled cat fears cold* – исп.: *El gato escaldado del agua fría huye* (рус. *Пуганая ворона* – англ. *A scaled cat* = исп. *El gato escaldado* – ошпаренный кот; в рус. ***куста*** *боится* – в англ. и исп. *cold = agua fría* – боится ***холодной воды***).

рус: *Обжегшись на молоке, на воду дуешь* – англ.: *A burnt child dreads the fire* (обожженный ребенок боится огня) – исп.: *De los escarmentados nacen los avisados* (из наученных горьким опытом рождаются осторожные, осмотрительные).

Возможен **антонимический способ** передачи паремий (исходная отрицательная конструкция передается в ЯП утвердительной формой или наоборот). Например, сравните:

рус.: *не спеши языком, торопись делом* – англ.: *doing is better than saying* – исп.: *más vale un hecho que cien palabras*.

Здесь исп. *Más vale un hecho que cien palabras* (досл. –лучше одно дело, чем сто слов) на русский язык может быть передано конструкцией с отрицанием *Не спеши языком, торопись делом*.

Наконец, отметим и такой способ передачи паремической единицы, как **калькирование,** при котором сохраняется образная основа исходной единицы, копируются ее лексико-семантическая и лексико-синтаксическая модели. Практически этот способ перевода также следует отнести к случаям полных эквивалентов (пятому типу эквивалентности по В.Н. Комиссарову). Например, сравните:

англ. *the darkest hour is that before the dawn* – рус. *самое темное время суток – перед рассветом*;

англ. *the hand that rocks the cradle rules the world* – рус. *рука, раскачивающая люльку, правит миром.*

Такой способ позволяет наиболее полно передать национальный колорит паремического высказывания. Сравните: испанское *estar entre la pared y la espada* можно перевести, используя прием калькирования, как *оказаться между стеной и шпагой,* а используя прием подбора аналога, как *оказаться между молотом и наковальней*. В первом случае будет сохранено не только смысловое значение, но и национальный историко-культурный фон, во втором – только общая семантика, но точно соблюдено прагматическое содержание. Выбор приема – калькирование или аналог – в каждом конкретном случаен зависит от характера переводимого текста и определенных задач переводчика относительно степени сохранения национального колорита переводимого текста в целом. Таким образом, калькирование позволяет достигать наибольшей степени форенизации, а подбор аналогов – наибольшей степени доместикации при переводе.

Как показывают наблюдения, большая часть паремических единиц в разных языках имеет семантическое сходство, поскольку отражает типовые ситуации, имеющие место в жизни и культуре разных народов. Возможны и совпадения не только содержания, но и способа его выражения (внешней формы). Наиболее редкий тип – полные эквиваленты, совпадающие по значению и форме языкового выражения. Чаще всего в реальной переводческой практике употребляются частичные эквиваленты паремий, аналоги и калькирование. Выбор варианта перевода паремии зависит от специфики переводимого текста – его структурно-семантической и функционально-стилистической организации, а также прагматической направленности. Переводчик в каждом

конкретном случае выполняет определенный социальный заказ и нередко ограничен в выборе варианта необходимостью оставаться в рамках определенного типа перевода (полного или неполного, адаптированного или неадаптированного, реферативного и т.п.) и, соответственно, будет искать вариант, наиболее соответствующий стоящим перед ним задачам.

ЛИТЕРАТУРА

1.Doval Gr. Refranero temático Español. Madrid, 2013. P. II.
2.Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М., 1990. С. 37.

УДК 81-23

Кыдыралиева Б.Н., Баимбетова А.П.
Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана
E-mail: balzhan_98nr2525@mail.ru

Kydyraliyeva B.N., Baimbetova A.P.
Ablai khan university of international relations and world languages

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ И КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТЫ КАЗАХСКИХ РЕАЛИЙ

Аннотация. При изучении национально-культурного содержания языка, особенностей социальной организации, обычаев, искусства, науки, литературы, повседневной жизни и эпоса многие ученые придавали большое значение реалиям. В данной статье приводятся факторы, повлиявшие на лингвокультурные особенности казахского языка и когнитивные, то есть познавательные особенности казахского этноса. Анализируется, на какую именно часть казахского языка или культуры повлиял каждый из факторов. Также предпринимается попытка предугадать дальнейшее развитие лингвокультурных и когнитивных аспектов казахских реалий и обнаружить, что именно влияет на распространённость и частоту определённого аспекта. Описывается влияние исторических событий и их последствия на создание лингвистических элементов как реалий.

Ключевые слова: реалии, когниция, лингвистика, этнос, ислам.

LINGUA-CULTURAL AND COGNITIVE TRANSLATION ASPECTS OF KAZAKH REALIAS

Abstract: When studying the national and cultural content of the language, the characteristics of social organization, customs, art, science, literature, everyday life and the epos, many scholars attached great importance to the realias. This article presents the factors that influenced the linguocultural and cognitive features of the Kazakh language, that is, comprehensive features of the Kazakh ethnic group. It is analyzed which part of the Kazakh language or culture was influenced by each of the factors. An attempt is also made to predict the further development of linguocultural and cognitive aspects of Kazakh realias and to find out what exactly affects the prevalence and frequency of a certain aspect. The influence of historical events on the creation of linguistic elements as realias is described.

Keywords: realias, cognition, linguistics, ethnos, islam.

С начала зарождения казахского языка, культуры, различных путей познания мира в казахском обществе получили развитие лингвокультурные и когнитивные особенности, присущие сугубо казахам. Лингвокультурные и когнитивные признаки казахской общности менялись со временем. В разные эпохи на эти признаки влиял тот или иной фактор, определявший появление необходимых понятий для явлений той эпохи и соответствующий вокабуляр. В любом языке существуют слова, имеющие смысл, который поясняет связь языка и культуры, что характеризуется как основная культурная семантика лингвистических единиц. Данные слова в большинстве случаев составляют класс слов-реалий. В целом под реалиями понимаются предметы или феномены материальной культуры, этнонациональные особенности, обычаи, обряды, а также исторические факты или процессы, которые свойственны только одному народу и обычно не имеющие лексических эквивалентов в других языках. В теории перевода термин «реалии» используется в двух значениях. С одной стороны, реалия рассматривается как предмет материальной культуры, т.е. под реалиями понимаются вещи, предметы, присущие людям определенной общности, определенной нации. Эти предметы включают объекты культуры и жизни, исторические события, топонимы и личные имена. С другой стороны, под реалиями понимаются слова и фразы, обозначающие эти вещи.

В научных исследованиях, посвященных реалиям, выработан определенный подход к исследованию реалий, их классификации, их функционированию в языке, широко исследуются

реалии как объект перевода. В данной статье исследуются лингвокультурные и когнитивные аспекты слов-реалий с применением аналитического метода исследования информации, собранной в сети интернет. Проверяется верность следующей гипотезы: значимость слов и когнитивных характеристик, постепенно стиралась, но тем не менее оставались определенные следы в языковой картине мира казахского народа. Из возможных исследований, уже сделанных на данную тему, следует выделить работы Т.Ф. Вахитова («Лакуны как маркер национальной картины мира русского и казахского языков»), Б.С. Карагуловой «Лингвокультурное отражение бытовых реалий в казахском языке», Ж.Т Ермековой «Особенности когнитивных пространств носителей русского и казахского языков».

К основным факторам, значительно повлиявшим на появление слов - реалий и когницию казахского этноса, относятся, по мнению исследователей, следующие, нижеизложенные исторические и социальные факты.

1) Кочевой уклад жизни народа кардинально отличается от оседлого уклада жизни, это формирует абсолютно другую ментальность, другой вокабуляр и иные способы познания и отношения к казахскому языку у казахского народа. [С.Е. Толыбеков, с. 612–614].

2) Также огромную по своим размерам лепту внесла религия ислам. Прежде всего, это выражается в значительном проценте арабских слов и выражений, появившихся в казахском языке [Есеналиева, Особенности употребления арабизмов и фарсизмов в произведениях Абая].

3) Монгольское нашествие. Это также дало значительное количество слов, прежде всего относящихся к военной и социальной организации общества [Б. Аяган, с. 217-243].

4) Длительное пребывание в составе сначала Российской империи, а потом в СССР оказало большое влияние, как на культуру казахов, так и на лексику, и даже синтаксис, казахского языка. Это выражается как в трансформациях национальной самоидентификации, так и утрате частью казахского населения родного языка.

Вот несколько особенностей, присущих исключительно кочевому народу: многочисленные термины, описывающие строение и детали юрты, отсутствующие у оседлых народов ввиду потери необходимости в передвижном жилье: *кереге, шаңырақ, уық, түндік* и так далее [С. Кенжеахметұлы, с. 119-133]. Помимо этого, стоит также упомянуть многочисленные реалии, связанные с кочёвкой: *жайлау и қыстау*. В то же время констатируется отсутствие, либо позднее развитие терминов, связанных с оседлым образом жизни. Например, отсутствие в казахском языке таких понятий, как *забор, потолок, овощи, фрукты, погреб* и так далее. Однако 2 января 1930 года ЦК КПСС выдвинуло постановление о частичном переходе кочевых хозяйств в оседлые. С таким переходом надобность в крайне необходимых ранее кочевых словах-реалиях отпала, и сегодня к ним прибегают только во время установления юрт на праздник Наурыз и тому подобных мероприятий, а также их используют небольшое число оставшихся чабанов. Когнитивные особенности казахов со времен кочевого периода жизни значительно совершенствовались, так как кочевой образ жизни не оставлял возможности для большинства населения образовываться, и обучение чаще всего являлось домашним и передавалось от отца сыну через легенды, эпосы и кюи. Школы не были распространены. Однако с переходом на оседлый образ жизни советской властью была проведена ликвидация безграмотности, и казахи начали познавать окружающий мир через книги и журналы, а не только через устные наставления старейшин в обществе [Юсупов, 1960, с. 34-49].

Что касается религии, то с приходом ислама в Казахстан в обиход вошло огромное количество арабских выражений. Среди мужчин казахской национальности до сих пор в неформальной обстановке положено приветствовать друг друга не казахским словом *сәлем* или *саламатсыз ба* и *сәлеметсіз бе,* а арабским словом *салам алейкум*. Перед началом важного дела принято говорить *Бисмилях*, а на удачу при озвучивании своих дальнейших жизненных планов говорится *Иншаллах.* Помимо этого, в связи с разрешенным в исламе многожёнством появилось огромное количество слов-реалий и пословиц, связанных с терминами, обозначающими вторых жён и так далее. Практически все эти термины являются лакунами в русском языке ввиду отсутствия у всех славянских народов, кроме босняков, обычая брать вторую, третью и четвёртую жену. Таким образом*: бәйбише* - первая жена, термин *тоқал* – название второй жены, *нақсүйер* - третья жена, *ашбұла* - четвёртая жена. Выражение «*тоқалдан туылдым ба?* обозначает возмущение человека,

по мнению которого его в чём-то обделили, словно он сын второй жены (тогда считавшейся по статусу ниже первой жены). К лакунам также относится термин *әмеңгершілік*, обозначающий обязанность младшего брата взять в жёны вдову старшего брата. Арабизмы с фарсизмами, также пришедшие в казахский язык через ислам, составляют до 15% казахского языка [Есеналиева, 1993]. Следует отметить, что на данный момент активный приток новых арабских слов в казахский язык прекратился, однако сейчас идёт процесс возвращения в казахский язык арабских слов и терминов, связанных исключительно с религией из-за возросшей религиозности граждан Казахстана. Но никак не приток новых слов, поскольку все слова уже раньше употреблялись предками казахов, однако перестали быть в активном словарном запасе в эпоху СССР. Что касается когнитивного восприятия, то ислам оказал и продолжает оказывать сильнейшее влияние на общество Казахстана. Особенно часто через призму ислама рассматриваются и познаются такие социальные явления как брак (обязательный поход в мечеть для заключения брака, а в супруги стараются брать единоверцев), досуг в пятницу (обязательный поход в мечеть на *жұма намаз*).

Практически все слова-реалии, связанные с государственным устройством, были взяты от монгольской империи, и в частности от Чингиз хана. Например, *хан* - казахское слово, обозначающее правителя всего Казахстана в целом, или каждого жуза (внутри родового деления в целом), *орда* - название страны или армии, *курултай* - собрание и так далее. Также значительное количество слов-реалий в казахском языке связано с топонимами, которые имеют монгольское происхождение. Например, горный хребет – Тарбагатай, это название является топонимом, которое изначально представляет собой монгольское слово *тарвагатай*, что в переводе означает место, где водятся тарбаганы. Следует отметить, что большинство этих слов-реалий не получили продолжения в современном казахском языке, так как, в частности, структура как правления, так и военная структура претерпели значительные перемены, что привело к тому что, все эти термины потеряли свою актуальность и остались лишь в истории казахской государственности. Если же говорить о когнитивных изменениях с того времени, то монгольская империя была милитаристским государством, и весь мир воспринимался и изучался через призму военных действий. На протяжении времени картина мира изменилась, так как Казахстан является мирным государством [В.В.Каргалов, 1962, с. 53-58]. Другими словами, мы полагаем, что от монгольских когнитивных аспектов остались незначительные следы. Тем не менее нельзя сказать, что они исчезли полностью. Реалия «*орда*», например, сохранилась, но с течением времени понятие видоизменилось, приобрело новые коннотации. Акорда – Резиденция Президента Республики Казахстан. В XIII—XV вв Белая Орда или Ак-Орда была частью владений Джучи, то есть, это государство, которое является предшественником Казахского ханства).

Наиболее позднее влияние на лингвокультурный и когнитивный аспекты казахских реалий оказали как русская культура, так и коммунистическая идеология. Тут уже казахский язык создал множество слов-реалий под влиянием русского языка. Например, термин *жуу* при прямом переводе обозначает *мыть*, однако очень часто используется в жаргонном значении *обмыть*. Туда же относят выражение *былай қарасаң*, что переводится *если так посмотреть*. Большое количество слов казахи напрямую позаимствовали из русского языка. Будучи в составе СССР, в казахский язык вошли советские реалии или «советизмы», которые сегодня можно отнести к историческим реалиям [В. Г. Костомаров и Е. М. Верещагин, 2005, с. 245-267] предлагают смешанную, на наш взгляд, классификацию реалий, включающую казахские и русские наименования. Ученые не указывают, где провести черту между этими двумя классами, но из их дальнейшего обсуждения становится ясно, что «исторические» охватывают все реалии, обозначающие объекты и явления, которые относятся ко времени до Октябрьской революции (1917). Не делая явной попытки сформулировать более детальную классификацию, авторы, тем не мене, указывают, что русские реалии могут принадлежать к разным эпохам казахской истории. Приведем несколько примеров смешанных реалий: *райком, сельсовет, колхоз*. Эти слова не имеют перевода в казахском языке, но они настолько глубоко приникли к казахскому языку, что стали характерны ему.

Далее приведён список слов, который является хоть и обширным, но далеко не полным перечнем. У многих слов есть официальный перевод на казахский язык, которым, однако, никто не пользуется в повседневной жизни, и услышать его можно лишь в документах, новостях и книгах,

но никак не из уст среднестатистических казахоязычных людей.

Из архитектуры: *балкон, мансарда, чердак, подвал, комната, орнамент, подоконник, полка, этаж* [К.Тасибеков, 2014, с. 118-127].

Из гастрономии: *гарнир, кафе, фарш, борщ, добавка, повар, кулинария, плита, завтрак, обед, ужин, десерт* [К.Тасибеков, 2014, с. 87-99].

Техника: *мышка, компьютер, флешка, сайт, программа, клавиатура, программист, администратор, отвёртка, болт, гайка, фара, удлинитель, форум, процессор* [К.Тасибеков, 2014, с. 65-71].

Одежда и мода: *юбка, маникюр, педикюр, мокасины, лосины, панталоны, худи, свитер, капюшон, куртка, очки, медальон, ободок, пуловер, майка, футболка* [К.Тасибеков, 2014, с. 155-178].

Медицина: *подагра, гангрена, ангина, дантист, окулист, процедура, вирус, бактерия, патологоанатом, туберкулёз, операция, дефект, наркомания, травматолог* [К.Тасибеков, 2014, с. 132-148].

Музыка: *рэпер, музыка, музыкант, гитара, флейта, пианино, оркестр, ансамбль, виолончель, барабан, дирижёр, артист, альбом, продюсер, нота, тромбон, саксофон* [К.Тасибеков, 2014, с. 17-33].

Естественно, многие из этих терминов являются заимствованными русским языком из немецкого, английского, французского, латыни и других языков Европы. Надо отметить, что процесс заимствования слов из русского языка не прекратился, он до сих пор продолжается. Однако теперь большинство слов, приходящих в русский язык, являются, в основном, английскими терминами. То есть русский язык здесь является своеобразным проводником.

Особняком стоят слова, обозначающие родственные связи. У казахов издревле были свои слова-реалии для названий родственников. Но русский язык настолько сильно проник в казахские слова, что многие русские имена родственников потеснили их казахские аналоги. Также сыграло роль то, что система наименований для родственников в Казахстане отличается от общепринятой европейской, и это делает такие термины уникальными. К тому же во многом здесь оказало своё влияние тот факт что, в этой сфере сильны диалектные различия:

Шеше ,ана - в разговорной речи употребляется *мама.* Это связано с тем, что у казахского народа в разных регионах имеются разные слова для обозначения *матери*. На юге и западе - *шеше*, только на западе - *ана*, в некоторых регионах - *апа*. Слово *шеше* и *ана* используются часто в песнях. К тому же *ана* часто используется в изначальном смысле «родной».

Әке используется лишь в некоторых семьях. Но в отличие от *шеше* гораздо чаще используется. Однако по большей части слово *папа* преобладает в Казахстане.

Брат - дело в том, что казахский язык не имеет абсолютно точного аналога данного слова, вместо этого он пользуется целым набором других слов: *аға* - только старший брат, *іні*- только младший брат, *бауыр* - брат или сестра, близкий родственник, в большинстве случаев подразумевается мужской пол, но необязательно.

Қарындас. Часто вместо этого слова используется русское слово *сестрёнка*.

Племянница. Опять же есть казахский аналог этого слова под названием *жиен*, оно может относиться к мужскому и женскому родам [К.Тасибеков, 2014, с. 44].

На данный момент почти все узкоспециализированные и профессиональные термины являются заимствованными из русскоязычной литературы. И это явление имеет тенденцию сохраняться, так как на казахском языке выходит очень небольшое количество открытий и книг. Так что в обозримом будущем казахи продолжат изучать большинство областей науки и жизни через русский язык.

В результате данного исследования мы пришли к выводу о том, что чем дальше в историческом промежутке времени находится фактор, повлиявший на лингвокультурный и когнитивный аспекты казахских реалий, тем меньше он оказывает влияние на казахский язык сейчас. То есть выдвинутая нами гипотеза в целом нашла подтверждение, но мы должны констатировать, что не в полном объеме. Как показал анализ собранной информации, тем не менее, остаются, как мы убедились на примере возрождения исламской религии, определенные следы в языковой картине мира

казахского народа. Иными словами, со временем некоторые лингвокультурные аспекты казахских реалий становятся менее выраженными и проходят из повседневной речи в разряд историзмов, но под влиянием внешних событий стершиеся понятия могут возрождаться, видоизменяться, обогащаться новыми коннотациями в современном казахском языке. Что касается ближайшего будущего, на наш взгляд, значительно увеличится влияние английского языка на казахский язык, как напрямую, так и опосредованно - через русский язык, роль которого по-прежнему останется значительной для введения и наименования новых реалий, для создания и обогащения всеобъемлющей картины мира.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аяган, Б. Казахстан. Национальная энциклопедия: главная редакция «Қазақ энциклопедиясы». – А.: 2005. — Т.3.
2. Есеналиева, Ж.Ж. Особенности употребления арабизмов и фарсизмов в произведениях Абая: Автореф. дис. канд. фил. наук. Национальная академия наук Республики Казахстан, Алматы, 1993.
3. Каргалов, В.В. Последствия монголо-татарского нашествия XIII в. для сельских местностей Северо-Восточной Руси // Вопросы истории, 1965. № 3, с. 53-58.
4. Кенжеахметулы, С. Традиции и обряды казахского народа. - А: ТОО «Алматыкітап баспасы», 2017. – 312 с.
5. Мәдениеттер тоғысындағы қазақ тілі [Текст] / Ысқақұлы Д / Ана тілі. - 2013. - 18-24 шілде.
6. Тасибеков, К. Ситуативный Казахский. - А: ИП «Такеева А.Б.», 2014. – 262 с.
7. Толыбеков, С.Е. Кочевое общество казахов в XVII – начале XX века. Политико-экономический анализ: кн. – А: Издательство «Наука» Казахской ССР, 1971. - С. 277-346.
8. Юсупов, Ш. Из истории перехода кочевого казахского населения к оседлости//Астана: Цифровая библиотека Казахстана (BIBLIO.KZ). Дата обновления: 30.09.2017. URL: https://biblio.kz/m/articles/view/ИЗ-ИСТОРИИ-ПЕРЕХОДА-КОЧЕВОГО-КАЗАХСКОГО-НАСЕЛЕНИЯ-К-ОСЕДЛОСТИ (дата обращения: 15.11.2020).\

УДК 81.255.2

Али Раза
Университет иностранных языков и деловой карьеры
E-mail: ali.almaty@gmail.com

Ali Raza
University of foreign languages and business career

ОБЗОР ФУНКЦИИ ПЕРЕВОДА

Аннотация: Перевод - это область обучения, которая является одним из наиболее важных средств коммуникации для передачи информации, и важность этой области связана с различными аспектами ее науки и знаний, поэтому переводчик должен быть знаком с текстом, который нужно перевести. Необходимо, чтобы у каждого из нас был определенный образ жизни, который отличается от другого, и каждый человек отличается тем, что выполняет свои обязанности по-разному. Например, одному человеку может нравиться читать и слушать музыку одновременно, а другой может концентрироваться и читать только тогда, когда он или она записывает все, что он или она читает.

Ключевые слова: переводчик, цивилизация, знания, наличие людей.

AN OVERVIEW OF THE TRANSLATION FEATURE

Abstract: Translation is a field of study that is one of the most important means of communication for the transmission of information, and the importance in this field is related to various aspects of its science and knowledge, so the translator should be familiar with the text which to translate. It is necessary each of us has a specific lifestyle that is different from the other, and each person is distinguished by performing their duties differently. For example, one person may enjoy reading and listening to music at the same time, and another may be able to concentrate and read only when he or she writes down everything he or she reads.

Keywords: the translator, a civilization, knowledge, the presence of people.

Аннотация: Аударма - бұл ақпарат беру үшін маңызды байланыс құралдарының бірі болып табылатын зерттеу аймағы, және бұл саланың маңыздылығы оның ғылымы мен білімінің әртүрлі аспектілерімен байланысты, сондықтан аудармашы аударылатын мәтінмен таныс болуы керек. Әрқайсымыздың бір-бірімізден ерекшеленетін белгілі бір өмір салты болуы керек, ал әр адам өз міндеттерін әртүрлі жолмен атқаратындығымен ерекшеленеді. Мысалы, бір адам бір уақытта музыканы оқып, тыңдауды ұнатса, екіншісі оқығанының барлығын қағазға түсіргенде ғана жинақталып, оқи алады.

Тірек сөздер: аударма шы, өркениет, білім, адамдардың болуы.

Recent studies show that there are 330,000 translators and interpreters in different parts of the world. The world speaks more than 7,000 languages, and each language has its own country! Every country has a history, a people and a civilization, and obviously knowledge and science are not forgotten. How can we transfer all this knowledge without the presence of people who transfer meaning from one language to another?

The process of translation can be likened to moving from one place to another. In fact, the word comes back to the original Latin translation and transport, where a special definition of "translation" is the discipline that aims to preserve the basic essence of the meaning of the text from one language to another. I have to move [Komissarov,6].

Translation is a field of study that is one of the most important means of communication for the transmission of information, and the importance in this field is related to various aspects of its science and knowledge, so the translator should be familiar with the text which To translate to the right to deliver it to the right. It is necessary.

Who is the translator?

You are asking yourself the following questions:

Who is the translator?

How can a translator become a professional?

Does the translator need to speak multiple languages, or are two languages enough?

What are the personalities and personality traits that should not be separated from any translator?

Well, a translator is a medium that, in keeping with the original meaning of the text, transmits the original idea from one language to another, whether it is in writing or verbally. A professional translator can translate 250 words per hour, and the level depends on the daily exercise and application! A translator cannot become a superhero immediately after graduating from his school bench. He needs to put into practice what he has learned at the university.

Personal attributes and translation pioneer characteristics.

We remind you of the most important qualifications that future translators should have:

Qualifications:

- Knowledge of good language
- You do not need to have a high average to get admission in this literary major or you do not have to get admission in high school in any particular way.

Skills and personality traits**:**

- Study
- Harmony
- High concentration skills
- Time management and organization
- Logical and analytical thinking
- Organizational and planning skills
- Very high communication skills
- Finding engagement with others
- Immediate intellect, understanding and comprehension
- Ability to make written, oral and editorial statements
- Pay attention to the small details and give the information its due
- Ability to read about any new topic, love to learn and expand scientific and cultural ideas.

Practical skills:

- If you are a translator or interpreter, love fieldwork.
- If you are a translator, deal with paperwork and routines.
- Need to adapt faster, because the translator cannot show everything he has except when he feels comfortable.
- Employing students in the skills and knowledge they have learned in the labor market at the university means that the translator can translate all kinds of texts, from legal, economic, political and much more.
- Using all available resources and methods to gather information such as dictionaries, books, newspapers, magazines, and the Internet, and not being satisfied with a single source, the secret to success in translation is enough background to create a coherent text. Starting translation after construction.

How do I improve my interpreting skills?

Having mastered the key points and skills in translation, here are the secrets and keys that will enable you to become a professional translator! [Shweicer,75].

First: Get fluent in your native language!

You need to be fluent in the languages used in the translation process. For example, if you want to translate from Russian to English, and Russian is your mother tongue, you have to become professional in it and be familiar with English. In other words, always review your grammar, spelling, and writing skills frequently.

Second: Use Extensive Search!

Most translators are faced with a number of conditions, the meanings of which they do not know and they may be afraid to distance themselves from the meaning. So, perhaps the best solution is to pursue in-depth research in this area, so always make sure to rely on good dictionaries, ask people around you, and search online, which has become a supply of our need.

Third: Strengthen the strengths and eliminate the weaknesses:

These things can be achieved when translating text that interests you as a translator. People who love politics dream of becoming political translators at conferences, and people who love sports want to be translators of sports events.

Fourth: Get in the habit of reading!

There is a saying, “A good translator is also a writer and a good reader,” where you cannot become a good writer without reading, and try to expose yourself in every way.

Fifth: Read your translation several times!

Of course, and no doubt, the first draft you make and move from the original text to the translated text will have errors, albeit minor ones. Therefore, it is important that you re-read and check the text once it is ready. No content is without some revisions.

Sixth: Show your creativity!

Translation is an art! Art requires creativity and skills, so don’t let readers or recipients get lost. When you read the original text, be careful not to leave the same effect on the reader of the translated text.

Seventh: Keep preparing an organized text!

When you print, be sure to refer to the text and work before making sure the font size and type are appropriate.

1. Editorial Translation: Written Translation.
2. Oral translation: which is in its name, oral translation, which is contrary to the writing, and is divided into two types. Continuous translation and simultaneous translation.

Sub-articles:

While translation subtexts or text types apply to all types of translations, whether written, oral, sequential or instantaneous, and the most prominent examples of writing types are:

1. Legal translation
2. Political translation
3. Scientific translation
4. Verbal translation
5. Economic translation

Did you know that French, Spanish, German, Japanese, Arabic, English, Italian and Russian are the world's most widely translated languages? The most common types of texts are literature, culture, gender sciences, computer science, history, linguistics, philosophy and rhetoric.

This section of the article attempts to introduce all the essential subjects that major students should read. Study plans for all major companies are designed in different departments with a number of requirements, which are free and auxiliary curriculum in addition to the compulsory and optional requirements of the university, compulsory and optional college requirements, specialization requirements.

It is important to note that these courses, materials and courses included in the translation course study plan may vary from one university to another. The names of these materials may vary from country to country. Therefore, from one university to another[Amos,3].

University Mandatory and Elective Requirements:

This section includes materials that bring together all university students regardless of their skills or differences. These materials are either mandatory or optional. These include the social sciences, political sciences, economics, technology and health. Some common examples include a course on communication skills, civic education, administrative skills, health, first aid, human rights, sociology, and psychology, in addition to several different curricula in various fields.

College Mandatory and Elective Requirements:

This section specializes in providing materials that bring together all college students, i.e. subjects related to basic literary subjects such as communication skills, communication and society, definition of literary arts, and the art of writing and expression.

Please note that some of these subjects are taught on two or more tracks such as grammar, advanced reading, and teaching English as a foreign language. In addition to field training in the field and free and supportive specialized materials. Where proficient students can choose any foreign language taught by the university as a free subject, such as French, German or more.

The needs and requirements of the labor market affect the specialization, due to which their need or shortage is classified accordingly. As a result, we measure mass demand, stagnation, and satisfaction as a very important step. What do we mean by demand, stagnation and saturation?

Percentage of skill demand:

The demand for specialization means the need for a labor market, which makes it easier for its graduates to find jobs in the field.

Stagnation and Saturation:

Whereas, the labor market does not need it, the expertise is stagnant or saturated. Therefore, it is difficult for major graduates to find a job.

Translation is the most important process by which knowledge, ideas, speech and all kinds of text are transmitted. Without translation, we would not be able to describe the privacy and culture that every language enjoys. Even without translators, there would be no intercultural communication!

In the local and global labor market, translation is not only considered an assignment, but also the transfer of meaning from one language to another. It is noteworthy that all countries of the world recognize translation. Specialization is considered to be one of the most important fields besides studying and working.

The most prominent languages in the translation work market are required, as statistics show:

English to Spanish
English to Chinese
English to French
English to German
English to Russian
English to Japanese
English to Arabic
English to Italian

According to the website, the demand for translators and interpreters is expected to increase by 19% from 2018 to 2028.

Take advantage to become a well-known translator and master two or more languages. Accordingly,

the translation profession is important throughout the Arab world, including the labor market in the Middle East, North Africa, and abroad[Barkhudarov,231].

The profession of studying the specialty of translation

1. Get a good income
2. Business hours are flexible
3. Ability to work in the field of content writing and work from home
4. The translator can benefit from his expertise in his social life, as he does not face any difficulty while traveling to different countries.
5. Gain comprehensive experience, knowledge and familiarity with many topics as a result of coming across all types of texts.
6. Ability to control pricing if the work is free, as the translator may request a specific price per letter, word, or page.

Negative of the study of translation specialization.

1. The job is not proven.
2. Need to read and write all the time.
3. Hesitation and fear of the translator if the meaning is not conveyed correctly
4. Time pressure, because the translator may have to translate the whole book in a limited amount of time.
5. Having to translate texts that the translator does not like and is not interested in, which makes him bored.
6. Working longer hours in front of a computer screen and focusing too much on reading books and writing ideas, which can cause back and eye pain.

Professional possibilities for studying the specialty of translation.

The translator's job is simply to write the subject and collect the data and become familiar with it before writing any information, until the data is collected and the translation rules are collected and the texts are revised and verified. Are limited. Review translated texts and ensure the quality of terminology in translation, and monitor all written and simultaneous translation work.

An excellent translator can prove himself and work in any field, and perhaps the most notable fields are as follows.

• Translation Offices and Companies - Translation Companies
• Publishing Houses

International institutions and organizations. International organizations

• Institutions
• School
• Hospital
• Courts. Court rooms
• Conference Centers.

Simultaneous interpreting companies

Translators also have the independent right to choose the field they want to join, be it legal, economic, journalistic, political, scientific, medical, or literary. The translator must follow all the rules and regulations of all kinds. For example, medical translation is considered one of the most sensitive types of translation [Nelyubin,18].

The main purpose of translation is to state the meaning and significance of a text. The level of skill and professionalism of the translator is in the ability to convey its meaning.

After all, translation is an art ... the art of preserving the beauty of a text.

If you are thinking of pursuing an adult, you must understand that working in the field of translation is not an easy task. Translation is fun because there are so many important things to learn, difficult and complex because of the challenge's translators face.

Translation is a field of study that is one of the most important means of communication for the transmission of information, and the importance in this field is related to various aspects of its science and knowledge, so the translator should be familiar with the text which to translate It is necessary

REFERENCES

1. V. N. Komissarov. General theory of translation. - M., 1999. –P. 6.
2. A.D. Shweicer. Translation theory, problem status, aspects. -M., 1988 -P.75.
3. F.R. Amos. Early theories of translation. - New York., 1990- P. 3.
4. L.S. Barkhudarov. Language and Translation. -M., 1995.- P. 231.
5. L.L. Nelyubin. Science of translation.-M., 2008 P. 18.

УДК 811.111.(075.8)

Сейсенбаева Г.М.
Международный университет “Silkway”
E-mail: happiest74@mail.ru

Али Раза
Университет иностранных языков и деловой карьеры
E-mail: ali.almaty@gmail.com

Seissenbaeva G.M.
“Silkway” international university

Ali Raza
University of foreign languages and business career

КАТЕГОРИЯ ПАДЕЖА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛИЙСКОМ И В РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В традиционных школьных грамматиках часто встречается определение существительных, согласно которым они все и только те выражения, которые относятся к человеку, месту, вещи, событию, субстанции, качеству или идее и т. Д. Это семантическое определение. Современные лингвисты критикуют его как малоинформативный. Частично проблема заключается в том, что определение использует относительно общие существительные («вещь», «явление», «событие»), чтобы определить, что такое существительные. Существование таких общих существительных показывает нам, что существительные организованы в таксономические иерархии.

Ключевые слова: общий взгляд, ссылка, прямой, косвенный.

Аннотация: Дәстүрлі мектеп грамматикасында зат есімнің анықтамасы жиі кездеседі, оған сәйкес олар тек адамға, орынға, затқа, оқиғаға, субстанцияға, сапаға немесе идеяға, т.б. қатысты сөз тіркестері болып табылады. Қазіргі тіл мамандары оны ақпаратсыз деп сынайды. Мәселенің бір бөлігі, анықтамада зат есімнің не екенін анықтау үшін салыстырмалы түрде жалпы зат есімдер («зат», «құбылыс», «оқиға») қолданылады. Осындай жалпы есімдердің болуы бізге зат есімдердің таксономиялық иерархияларда жүйеленетіндігін көрсетеді.

Тірек сөздер: жалпы көзқарас, сілтеме, тікелей, жанама.

THE CATEGORY OF CASE OF NOUNS IN ENGLISH AND IN RUSSIAN LANGUAGES

Abstract: In traditional school grammars, one often encounters the definition of nouns that they are all and only those expressions that refer to a person, place, thing, event, substance, quality, or idea, etc. This is a semantic definition. It has been criticized by contemporary linguists as being quite uninformative. Part of the problem is that the definition makes use of relatively general nouns (“thing,” “phenomenon,” “event”) to define what nouns are. The existence of such general nouns shows us that nouns are organized in taxonomic hierarchies.

Keywords: common view, reference, direct, indirect.

Grammarians seem to be divided in their opinion as to the case-system of English nouns. Open to thought and questioning, this problem has always been much debated. The most common view on the subject is that nouns have only two cases: a common case and a genitive or possessive case. The common case is characterised by a zero suffix (child, boy, girl, student), the possessive case by the inflection [-z] and its phonetic variants [-s], [-iz], in spelling -’s. The uses of the genitive are known to be specific, those of the common case general. In terms of modern linguistics, we can therefore say that both formally and functionally, (he common case is unmarked and the genitive marked [Maher**,** 9].

There are grammarians, O. Curme and M. Deutschbein, for instance, who recognise four cases making reference to nominative, genitive, dative and accusative: the genitive can be expressed by the -’s-inflection and by the of-phrase, the dative by the preposition to and by word-order, and the accusative

by word order alone. E. Sonnenschein insists that English has a vocative case since we may propose an interjection oh before a name.

It is to be noted that the choice between the two opposite viewpoints as to the category of case in English remains a matter of linguistic approach. From the viewpoint of inflectional morphology the inadequacy of "prepositional declension" is obvious. Using Latin categories which have no relevance for English involves inventing distinctions for English and ignoring the distinctions that English makes.

The meaning of "accusative" in a two-term system nominative — accusative, for instance, is different from the meaning of "accusative" in a four- or five-term system. The term "common case" seems therefore more justified than "the accusative". If we call him an "accusative" in expressions like I obey him, I am like him, It was on him, the term "accusative" may actually hinder when we translate into another language which has an accusative along with several other cases and in which the word for obey takes the dative, the word for like the genitive and the word on ablative, as they do in Latin.

"Of course, the morphological opposition nominative — accusative must be expressed by something in English. But this "something" is not a morphological opposition, for there is no morphological differentiation between the nominative and the accusative of nouns".

We must not, of course, look at English through the lattice of categories set up in Latin grammar. The extent to which one can remain unconvinced that English has a grammar like Latin is probably the basis of the faulty viewpoint that English has no grammar at all.

Latin distinguishes subject, direct object, indirect object by case-differences (differences in the inflexion of the word) and arrangement is not very important. English also distinguishes subject, direct object, and indirect object, but it does so largely by arrangement, e. g.:

The pupil handed the teacher his exercise.

He bought his little girl many nice toys.

With all this, it can hardly be denied that there exist in Modern English prepositional structures denoting exactly the same grammatical relation as, say, the possessive case inflection or word order distinguishing the accusative from the dative. These are the so-called "of-phrase" and "to-phrase", in which the prepositions of and to function as grammatical indicators of purely abstract syntactic relations identical with those expressed by cases. The grammatical analysis of such phrases for their frequency, variety and adaptation must, surely, go parallel with the study of the morphological category of case which in present-day English is known to have developed quite a specific character[Shabanah,18].

The analytical character of some prepositional phrases in Russian is described by V. V. Vinogradov: «В русском литературном языке с XVII—XVIII вв. протекает медленный, но глубокий процесс синтаксических изменений в системе падежных отношений. Функции многих падежей осложняются и дифференцируются сочетаниями с предлогами. Все ярче обнаруживается внутреннее расслоение в семантической системе предлогов. В то время как одни простые предлоги: для, до, перед, при, под, кроме, сквозь, через, между, а тем более предлоги наречного типа: близ, среди, мимо и т. п. — почти целиком сохраняют свои реальные лексические значения, другие предлоги: а, за, из, в, на, отчасти, над, от, по, про, с, у — в отдельных сферах своего употребления, иные в меньшей степени, иные вплоть до полного превращения в падежные префиксы, ослабляют свои лексические значения, а иногда почти совсем теряют их».

It is important to remember that the grammatical content of the possessive case is rather complex. Besides implying possession in the strict sense of the term, it is widely current in other functions.

Compare such patterns, as:

a) my sister's room (genitive of → the room of my sister possession)

b) my sister's arrival (subjective → the arrival of my sister genitive)

c) the criminal's arrest (objective → the arrest of the criminal genitive)

d) a child's language (qualitative → the childish language a woman's college genitive) → a college for women

e) a month's rent (genitive of → a monthly rent

f) three hours' delay / measure) → a delay for three hours

The same is true of such uses as wife's duty, child's psychology, lawyer's life, man's duty, etc. The genitive of measure or extent is easily recognised as fairly common in expressions of a certain pattern, e. g.: a moment's silence, a day's work, a minute's reflection, to a hair's breadth, etc.

There is no formal difference between subjective and objective genitive, between genitives denoting possession and qualitative genitives, but this kind of ambiguity is usually well clarified by linguistic or situational context. Thus, mother's care may mean "Любов матери" —with reference to some individual, and "материнська любов" in its general qualitative sense. The meaning of the phrase may vary with the context [Fries**,** 63].

The genitive inflection is also used with certain words which otherwise do not conform to noun patterning, as in yesterday's rain, to-day's match, to-morrow's engagement. These are not idioms, with their total lexical meaning fixed, but only fixed patterns or usage.

Limits of space do not permit to take notice of all idiomatic patterns established in this part of English grammar. A few further examples will suffice for illustration. These are, for instance: I'm friends with you, where friends is probably part of the indivisible idiom "be friends with" + + noun/pronoun, used predicatively.

Patterns with "of + genitive" usually have a portative sense denoting "one of", e. g.: It is a novel of J. London's (=one of his novels). Cf. It is a novel by J. London. (=a novel written by J. London).

Similarly: Fleur's a cousin of ours, Jon.

In expressive language this form may become purely descriptive. Endowed with emotive functions in special linguistic or situational context it may weaken its grammatical meaning and acquire subjective modal force denoting admiration, anger, praise, displeasure, etc., e. g.: Margaret ... was taken by surprise by certain moods of her husband's.

The -'s inflection offers some peculiar difficulties of grammatical analysis in idiomatic patterns with the so-called group-genitives, e. g.: Mr. what's-his-name's remark, or He said it in plenty of people's hearing.

There are also patterns like "the man I saw yesterday's son" quoted by H. Sweet. One more example.

The blonde I had been dancing with's name was Bernice something Crabs or Krebs.

We cannot fail to see that the's belongs here to the whole structure noun + attributive clause.

Different kind of such group-genitives are not infrequent and seem to be on the increase in present-day colloquial English.

Mention should also be made of the parallel use of the's form and the preposition of found in patterns like the following:

In the light of this it was Lyman's belief and it is mine — that it is a man's duty and the duty of his friend to see to it that his exit from this world, at least, shall be made with all possible dignity [Anderson**,23].**

…a work's popularity, the engine's overhaul life.

And here are a few examples of special use of the possessive case in fossilised expressions of the formula character, such as: to one's heart's content, for pity's sake, out of harm's way, at one's fingers' ends, for old acquaintance's sake, for appearance's sake. These expressions were grammatically regular and explicable in their day, but they follow grammatical or semantic principles which have now fallen into disuse.

A word should be said about the purely idiomatic absolute use of the genitive case with locative force in patterns like the following:

The famous St. Paul's is one of the principal sights of London.

Formations of this kind are on the borderline between grammar and vocabulary; the -'s-inflection seems to have developed into a derivative suffix used to form a noun from another noun.

The relative distribution of the of-phrase and the's-inflection, as a recurrent feature of the language, must be given due attention in learning style and usage in English.

It is interesting to note, in conclusion, that there is a change going on in present-day English which runs counter to the general trend towards loss of inflections, that is the spreading of 's-genitive at the expense of the of-genitive. Until a few years ago, the genitive with's was used in modern times mainly with nouns which could be replaced (in the singular) by the pronouns he and she, but not with nouns which

could be replaced by the pronoun it: so that people normally said the man's face and the woman's face, but the face of the clock and the surface of the water. The's-genitive was used in certain expressions of time and distance (an hour's time), and could be used with many nouns replaceable in the singular by it or they (the Government's decision); as is well known, there was also a number of commonly used phrases where the's-genitive was used even though the noun was one which could be replaced in the singular only by it (New Year's Day, the water's edge). In recent years, however, the 's-genitive has come into common use with nouns which are replaceable in the singular only by it. Here are a few examples taken from reputable sources: resorts' weather → the weather of seaside towns; human nature's diversity → the diversity of human nature; the game's laws → the laws of the game. Many more examples will be found in books and in newspapers. We cannot fail to see that this tendency for's to replace of is a development from the analytic to the synthetic: the of-phrase is replaced by the's-inflection [Laycock**,**105].

The relative distribution of the of-phrase and the's-genitive as a recurrent feature of the language, must be given due attention as relevant to synonymy in grammar.

It will be important to remember that the distinction between living and lifeless things is not closely observed, and the's-genitive is often used in designations of things to impart descriptive force and at the same time stress the governing noun.

REFERENCES:

1.Maher S. Writing for Academic Purposes. - ESP World., 2010. -P. 9.

2.Shabanah A. I.. Summarization strategies adopted by the senior level students. - ESP World., 2005. -P. 18.

3.Fries Ch. The structure of English. An introduction to the Construction of English sentences. - London.,1983. –P.63.

4.Anderson I..Avoiding Plagiarism in Academic Writing. –Oxford., 2009. –P.23.

5.Laycock H. Mass nouns, Count and Non-count nouns. –Oxford., 2005. –P.105.

СЕКЦИЯ №2.
Лексемалар үйлесімділігі, жалпы фразеология: даму үрдісі және болашағы
СЕКЦИЯ №2.
Сочетаемость лексем, общая фразеология: традиции и перспективы развития

Даркенбаева Ж.К.
Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті
E-mail: zhaidargul.d@mail.ru

Zh.K. Darkenbaeva
Ablai Khan University of International
Relations and World Languages

ӘОЖ 81′34

ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ ОРАЛЫМНЫҢ СИНТАКСИСПЕН БАЙЛАНЫСЫ

Аннотация: В области синтаксиса фразеологические окружения связаны с языковыми единицами, такими как сочетаемость, дистрибуция. Синтаксическое окружение фразеологизмов образуются сочетанием фразеологизмов и простых предложений. Фразеологическое окружение определяется в контексте, в предложении. Связь между окружением и фразеологизмом должна быть в семантическом и синтаксическом единстве. Синтаксическое окружение фразеологизмов соответствует структуре простых и сложных предложений. Функцию окружения иногда представляет собой простое предложение, которое сочетается с фразеологизмом, а иногда придаточные предложения сложных предложений.

Ключевые слова: фразеологизм, окружение, синтаксис, предложение, словосочетание, простое предложение, сложное предложение, сочетаемость

RELATIONSHIP OF PHRASEOLOGICAL ENVIRONMENT WITH SYNTAXIC

Abstract: In the field of syntax, phraseological environments are associated with linguistic units such as collocation, distribution. The syntactic environment of phraseological units is formed by a combination of phraseological units and simple sentences. Phraseological environment is defined in context, in a sentence. The connection between the environment and the phraseological unit must be in semantic and syntactic unity. The syntactic environment of phraseological units corresponds to the structure of simple and complex sentences. The environment function is sometimes a simple sentence that is combined with phraseological units, and sometimes subordinate clauses of complex sentences.

Key words: phraseological unit, environment, syntax, sentence, phrase, simple sentence, complex sentence, compatibility

Фразеологиялық оралым синтаксис саласында тіркесімділік, дистрибуция сияқты тілдік бірліктермен байланысты. Синтаксис ғалымдарының тіркесімділік пен дистрибуция мәселелері төңірегіндегі ойларына көз жүгіртетін болсақ, Д.Э. Розенталь, М.А. Теленковалар тіркесімділікті сөздердің тіркесімділігі, синтаксистік тіркесімділік деп екіге бөліп көрсетеді. Олар бір сөйлемдегі тыныс белгілердің де тіркесімділігін сөз еткен [1].

Синтаксис саласында тіркесімділік, ол - сөздердің бір-бірімен тіркесу қабілеті, тіркесу мүмкіндіктері. Сөз тіркесін жасауға тіркесімділік қатысады.

Профессор М. Балақаевтың [2] еңбегінде тіркесімділік мәселесі алғаш сөздерді топтастыруда лексикалық, морфологиялық және синтаксистік белгілерімен тең дәрежеде сөз болғаны белгілі.

Тіркесімділік сөзінің беретін мағынасы - үйлесушілік, үйлесімділік, бұл тіл дыбыстарына да, сөз тіркесіне де қатысты. Сөздердің тіркесімділігі тілдің сөз байлығымен, оның даму дәрежесімен тығыз байланысты.

Қ. Жұбанов: «Сөйлемде бір сөз болмай, бірнеше сөз болса, бұл сөздер бір-бірімен қиындасып тұруы керек. Қиынын келтірмей құрастырған сөйлем, не тіпті сөз болмай шығады да, немесе айтайын деген сөзің болмай, басқа бірдеме болып шығады» - дейді [3, 157 б.].

Сөз тіркесін тұрақты тіркестен ажырату үшін олардың тіркесімділігіне мән берген жөн. Сөз тіркесінің тіркесімділігі туралы А. Байтелиев былай дейді: «Грамматикалық және семантикалық бірлікте болып келіп тіркесетін толық мағыналы сөздер тобы еркін сөз тіркесін жасайды. Еркін

тіркестерде грамматикалық тұрғыдан сыңарлар арасындағы тіркесу мүмкіндігі ескеріледі, сөздердің бір-бірімен грамматикалық тұрғыдан тіркесу мүмкіндігі болғанымен, олар лексикалық тұрғыдан тіркесу мүмкіндігі болған жағдайда ғана бір-бірімен тіркесіп, сөз тіркесін жасай алады. Сөздерді тіркестіру - сөздердің бір-біріне үйлесімді теңін тауып қиюластыру деген сөз» [4, 29 б.].

Синтаксистегі тіркесімділік мына синтаксистік категориялардан орын алады.

1. Сөздердің өзара тіркесі арқылы: оның өзі іштей мына топтарға жіктеледі:

сабақтаса тіркесу арқылы,салаласа тіркесу арқылы.

Бұл топтардың өзі іштей және өзара тіркесімділік құрайды. Оның өзі салаласа тіркесуден гөрі сабақтаса тіркесу арқылы мына топтарға жіктеледі.

1. Сөз тіркесінде тіркес арқылы:

- *бір сөз табы арқылы құралған сөз тіркестері;*
- *әр түрлі сөз таптары арқылы құралған сөз тіркестері;*
- *бір сөздің қайталануы арқылы құралған сөз тіркестері.*

2. Құрмаласқа енетін сөйлемдердің тіркесі:

сабақтас құрмалас сөйлем арқылы;

салалас құрмалас сөйлем арқылы;

аралас құрмалас сөйлем арқылы.

3. Мәтінге енетін сөйлемдердің тіркесі.

Т. Сайрамбаев: «Синтаксис саласындағы осы үш топты тіркестердің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар», - дейді [5, 6 б.].

Сөздердің өзара тіркесу қабілеттілігі әрбір грамматикалық топтағы сөздердің мағыналық және грамматикалық ерекшеліктеріне негізделеді. Оның үстіне тіркескен сөздер тобының сапасы әр уақытта әр түрлі болмайды, әр алуан болады. Өзара тіркескен сөздердің синтаксистік тобын сөз тіркесі деп тану үшін оның мынандай белгілеріне қарау керек: сөз тіркесінің құрамында кемінде толық мағыналы екі сөз болады; ол сөздердің бірі екіншісімен сабақтаса, мағыналық және синтаксистік байланыста айтылады. Олар салаласа байланыспайды, сабақтаса байланысады; тіркескен сөздер толықтауыштық, анықтауыштық, пысықтауыштық қатынаста жұмсалады.

Сөздер қажеттіктен өзара тіркеседі, тіркесу арқылы сөйлемге енеді. Кез келген сөзді бір-бірімен тіркестіре салуға болмайды. Сөз тіркесінің құрамына өзара тіркесу қабілеті бар сөздер енеді [6, 30-34 бб.].

Фразеологизмнің еркін сөз тіркесінен айырмашылығын К. Аханов: «Синтаксистік сөз тіркесі үшін сөздердің лексикалық тіркесімділігі міндетті шарт болса, ФЕ үшін олардың сыңарларының лексикалық тіркесімділігі шарт емес», - дейді. [7, 388 б.].

Сөйлем құрамындағы сөздер бір-бірімен қалай болса, солай тіркесе салмайды. Олардың тіркесуінде белгілі бір заңдылықтар болады. Ол, біріншіден, сөздердің грамматикалық сипаты негізінде, сәйкестігі арқылы, екіншіден, мағына жақындықтарына, мағына үйлесімділігіне орай тіркесу заңдылығы болса, үшіншіден, грамматикалық сәйкестіктері мен мағынасы жағынан орайлас жатқан сөздердің белгілі бір дәнекерлер, тәсілдер арқылы байланысқа ену заңдылығы еді [8].

Фразеологизмдердің де мәнін, мағынасын ашуға қатысатын ортасы - оралымы болады және олар оралымы тұрғысынан зерттелініп, қарастырылады. Оралымның белгілі бір сөз топтарына қатысы, фразеологизмдердің көп мағыналылығы мен синонимдерінің пайда болуы оралымға негізделетіні көрсетіледі. Фразеологизмдер лексикалық, лексика-семантикалық жағынан сипатталады.

Фразеологизмдер де оралым жасауда жоғарыдағы заңдылыққа сүйенеді. Фразеологизм оралымы контексте, сөйлем ішінде анықталады. Оралым мен фразеологизм байланысы мағыналық, әрі синтаксистік бірлікте болуы тиіс. Олар синтаксистік бірлікте болу үшін белгілі тәсілдер арқылы байланысуы керек. Ондай тәсілдерге: жалғаулар, сөздің орын тәртібі, интонация, шылаулар жатады. Жалғаулар арқылы байланыс - синтетикалық тәсіл, шылаулар, интонация, орын тәртібі арқылы байланыс - аналитикалық байланыс.

Фразеологизмдердің синтаксистік оралымы жай және құрмалас сөйлем құрылымына сәйкес келеді. Оралым қызметін кейде фразеологизммен тіркесімге түсетін немесе тізбектеле жұмсалатын жай сөйлем, кейде құрмалас сөйлемнің сыңарлары қатысады.

Фразеологизмдердің оралымы жай сөйлем конструкциясына сәйкес келеді. Оралымы жай сөйлемнен болған фразеологизмдер бір ғана құрылымдық түрден жасалмайды.

Фразеологизмдер бірде оқшау сөздердің қызметінде жұмсалса, бірде тұрақты тіркестерге тән қызмет атқарады. Сөйлем құрамында сөйлем мүшелерінен басқа да сөздер де болады, олар - қаратпа, қыстырма, одағай сөздер. Бұлар жинақталып, сөйлемдегі оқшау сөздер деп аталады. Оқшау сөздер сөйлеммен не сөйлем мүшелерімен тек мағыналық байланыста айтылады да, олармен синтаксистік байланыста болмайды. Сондықтан оларды сөйлем мүшелері деп танымаймыз [9, 100 б.]. Н. Қошанова қазіргі қазақ тіліндегі тұрақты тіркесті сөйлем мүшелерін қарастырған [10].

Алдымен, *сөйлемде оқшау сөздер қызметінде жұмсалатын фразеологизмдерге* тоқталайық. Мұндай фразеологизмдерге тән оралым - жай сөйлем. Жай сөйлемсіз фразеологизмдердің оралымы жасалмайды. Мынадай фразеологизмдерді мысалға келтірейік: «сайып келгенде», «жалпы алғанда», «өкінішке орай», «бақытымызға қарай», «әділіне келгенде», «дәу де болса», т.б.

Оқшау сөздер қызметіндегі фразеологизмдер сөйлемге эмоционалдық-экспрессивтік реңк береді және оралым мүшесі болып табылатын жай сөйлеммен түрлі мағыналық байланыста болады.

1. Жай сөйлемдегі ойды сендіре жеткізу үшін тіркесіп жұмсалады. Мысалы: Турасын айтқанда, өзің бір көрсе қызар жан екенсің («Жетісу» газ.).

2. Сөйлемдегі ойға күмән келтіру мағынасында тіркесімге түседі. Мысалы: Дәу де болса, бір дөкейдің баласы боларсың (Ж.С.).

3. Алдыңғы айтылған ойларға қорытынды жасау ретінде жұмсалады. Мысалы: Тоқ етері, ертең жұмысқа шығатын болдың. Сайып келгенде, айтарымыз осы (С.Т.).

4. Айтушының түрлі көңіл-күйін сездіру үшін де тіркесімділікке түседі. Мысалы: Абырой болғанда, іздеген Жанатбек алдымыздан шыға келді (Сөйлеу тілі). Мұнда таң қалу мағынасында жұмсалынған.

Жоғарыдағы фразеологизмдер ой жағынан түтастай сөйлемге немесе сөйлемнің кез келген бір мүшесіне қатысты болып тұр.

Сондай-ақ, ұйытқы сөз және оның оралымы тұрғысынан алғанда, фразеологизм сөйлеммен байланысты болуы тиіс.

Мысалы:

Өкінішке орай → Айтқан сөзінде тұрған жоқ
→ тапсырма орындалмады
→ құпия әшкере болды

Мұнда фразеологизм жай сөйлемдегі ойға айтушының көзқарасын білдіру мағынасында қолданылған. Жоғарыдағы фразеологизммен тіркесімге түсетін жай сөйлемдердің оралымы болымсыздық мағынада ғана жұмсалынады.

Фразеологизмнің синтаксистік оралымы оқшау сөз қызметіндегі фразеологизм мен жай сөйлемнің тіркесімділігі арқылы жасалады.

Алайда, жай сөйлем арқылы берілген синтаксистік оралымды фразеологизмдердің аясында оқшау тіркестер ғана емес, оқшау сөз болып табылмайтын фразеологизмдер де кездеседі. Мысалы, күл болмаса, бүл болсын; жаман айтпай, жақсы жоқ; обалы нешік; айтқаным айтқан; обалы қанша, не шара, т.б. фразеологизмдер жай сөйлем құрамына еніп, сөйлемнің экспрессивтілігін арттырып, жандандыра түседі. Мысалы, Обалы қанша, қойманы салған-ақ екен сорлылар (Қ.А.). Күл болмаса, бүл болсын, біз үйге қайта берейік (сөйлеу тілі). Айтқаным айтқан, олардың енді қайтып келмесі анық (сөйлеу тілінен).

Фразеологизмдердің оралымы құрмалас сөйлем конструкциясына да сәйкес келеді. Фразеологизмдер құрмалас сөйлем құрамында жұмсалуменен де ерекшеленеді. Мұндай жағдайда фразеологизм құрмалас сөйлемнің бір сыңарында беріледі де, екінші сыңары оның оралымы болып табылады. Бұл, әсіресе, сабақтас құрмалас сөйлем құрылымына тән.

Құрмалас сөйлем құрамындағы фразеологизмдер мен оның оралымы арасындағы байланыс жағынан алғанда, қарастырылып отырған бірліктер екі топқа бөлінеді.

1. *Оралымы басыңқы сыңар болып келетін фразеологизмдер.*

Мұнда оралым басыңқы сыңар бөлігінде, ал фразеологизмдер бағыныңқы сыңар бөлігінде

жұмсалады, бағыныңқы сөйлемнің өзегі болып келеді. Сондықтан да ол, түрлі қосымшалар мен шылаулар арқылы тіркесімділікке түседі.

Фразеологизмдермен оралымы түрлі мағыналық байланыста болады. Олар бір-бірімен мезгілдік, қарама-қарсылық, себептік, қимыл-сындық, мақсаттық, шарттылық сияқты қатынастардың негізінде тіркесім жасап, тізбектеле жұмсалады. Мысал ретінде бірнеше сөйлемдерді келтірейік:

1. *Көкірегі жаулы өссін деп, қашқан жауды қуғыздым (А.Ә.)*
2. *Қонағының ішіне ел қонған кезде, Жанат шым-шымдап сыр тартуға кірісті (Ғ.Мұст.)*
3. *Көк ала қойдай қып сабап, төркін жұртына қуып жібереді (Ә.Н.).*
4. *Ақсұңқар ұшуға шырмалғанмен, ұясынан ұшқан балапаны сұңқарлық ете қоймас (М.Ә.).*
5. *Жақын ағайын түс шайысып қалмас үшін, енді араға бір кісі салып сөйлескен мақұл десті (Ғ.Мұст.).*
6. *Зәуде болмаса, жолаушының жолы түспейді (Қ.Е.).*
7. *Жау жарағын сайламай, жорыққа батыр аттанбас (Бат.ж.).*

Фразеологизмдер өзінің құрылымында еркін тіркестердің грамматикалық құрылысын сақтап, морфологиялық жағынан құбылмалы болғанмен, олардың форма өзгерісінің белгілі бір шегі болады. Етістік тобындағы фразеологизмдер етістіктің барлық категорияларын қабылдай бермейді.

Жоғарыдағы мысалдарда фразеологизмдер бағыныңқы сыңар компоненті ретінде қолданылып, форма жағынан өзгеріске түскен.

2. *Оралымы бағыныңқы сыңар болып келетін фразеологизмдер.* Фразеологизмдер басыңқы сөйлемнің өзегін құраса, бағыныңқы сөйлем фразеологизмнің оралымын жасайды. Бұл жағдайда фразеологизмнің оралымы болып табылатын бағыныңқы сыңар баяндауышының орнындағы сөздің тұлғасы ескеріледі. Бағыныңқы сыңар баяндауышы түрлі формалар арқылы беріледі. Мұнда фразеологизм басыңқы сөйлем қызметін атқарады.

Енді фразеологизм оралымы бағыныңқы сыңар компоненті болып келетін сабақтас құрмалас сөйлемдерге назар аударайық:

а) Әбілқайыр хан болса, енді мынау бір жігіттің тағдырын шеше алмай, жауыраған торғайдай құты қашып тұр (І.Е.). Мұндағы оралым басыңқы сыңарда айтылған іс-әрекеттің орындалу тәсілін, амалын білдіріп, бағыныңқы сыңар (оралым) баяндауышы -й тұлғалы көсемше түрінде берілген.

ә) Оразбай Дайырдың хабарын естігенде, жын қуған бақсыдай бүлінді (М.Ә.). Бағыныңқы сыңар (оралым) басыңқы сыңарда (фразеологизм) айтылған ойдың мезгілін білдіріп, оралым баяндауышы есімшеден жасалынған.

б) Әлдене айтатын адам сияқтанса да, жұмған аузын ашпады (М.И.). Оралым басыңқы сыңар өзегі фразеологизмге қарама-қарсы мағынада жұмсалып, баяндауышы шартты райлы етістікке «да» шылауының тіркесуі арқылы берілген. Сондай-ақ, оралым баяндауышы есімшенің өткен шағына көмектес септік жалғауының жалғануы арқылы да қарама-қарсылық мәнге ие болады. Сол бір кішкене Аллочка кезден таса болғанмен, көкейімнен кетпейді (Ж.Ж.).

в) Жауырды жаба тоқымаған соң, кемшілігімізді түзеу қиын болмайды (І.Ж.).

Фразеологизмнің оралымы басыңқыдағы әрекеттің, істің себебін білдіріп, өткен шақтағы есімше мен соң септеулігінің тіркесуінен жасалынған.

Сонымен қатар, оралымның баяндауышы есімшенің өткен шақтағы түріне *-дықтан* жұрнағының жалғануы арқылы да жасалады. Мысалы, Әкесі бастық болғандықтан, көкірегіне нан пісті («Жетісу» газ.).

г) Сен оның тілін білсең, көкірек көзің ашылады (Абай). Сөйлемдегі оралым басыңқы сыңардағы іс-әрекеттің жүзеге асу шартын білдіріп, баяндауыштары шартты рай тұлғасымен берілген.

ғ) Жаман балықшылар бес-алты қап астық әкелдім деп, көйлегіне сыймайды (Ә.Н.). Сөйлемдегі бағыныңқы сыңар (оралым) басыңқы сыңарда айтылған іс-әрекет, қимылдың мақсатын білдіріп, оралым баяндауышы «деп» көмекші етістігімен тіркеске аяқталып тұр.

Оралымның синтаксистік деңгейі жай сөйлемге сәйкес конструкциялармен және бағыныңқы сыңар конструкцияларымен де беріледі.

Фразеологиялық тұтастықтар мен фразеологиялық бірліктер құрмалас сөйлем құрамында келіп, не басыңқы, не бағыныңқы сөйлем сыңарлары ретінде жұмсалады.

Фразеологизмдердің синтаксистік оралымы құрмалас сөйлемнің бағыныңқы сыңар бөлігінде келгенде, басыңқы сыңармен (фразеологизммен) түрлі мағыналық қатынаста жұмсалады, әрі бағыныңқы бөлік баяндауышы етістіктің түрлі формаларын қабылдайды.

Ал оралым басыңқы сыңар бөлігінде келіп, бағыныңқы сыңары фразеологизмнен болғанда оралым етістіктің түрлі рай, шақ категорияларымен көрінеді.

Қорыта айтсақ, қазақ тіліндегі синтаксистік конструкцияның бір бөлігі болып табылатын фразеологизмдердің көпшілігі басыңқы сөйлем ретінде жұмсалады да, бағыныңқы сөйлем оның оралымын жасайды. Сонымен бірге тілімізде жай сөйлеммен тіркесімділікке түсіп, сөйлемнің эмоционалдық-экспрессивтілігін арттыратын оқшау сөз қызметіндегі фразеологизмдердің оралымы да анықталды.

Фразеологизм мен құрмалас сөйлем сыңарлары болып келетін синтаксистік оралым түрлі қатынастар мен мағыналық байланыстар арқылы көрінеді.

ӘДЕБИЕТ:

1.Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов.– Москва, 1976. – С.450-455.

2.Балақаев М. Қазіргі қазақ тілі. Сөз тіркесі мен жай сөйлем синтаксисі. – -Алматы: Ана тілі, 1992. – 247 б.

3.Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы, 1999. – 581 б.

4.Байтелиев А., Бодықова А. Қазіргі қазақ тілінің фразеологиясы мен паремиологиясы және аударма. -Алматы: Қазақстан, 1997. - 257 б.

5.Сайрамбаев Т. Қазіргі қазақ тіліндегі тіркесімділіктің кейбір мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – - 95 б.

6.Сайрамбаев Т.С. Қазіргі қазақ тілінің күрделі сөз тіркестері. – Алматы: Мектеп, 1981. – 1976.

7.Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Санат, 1993. – 496 б.

8.Аблақов Ә., Исаев С., Ағманов Е. Қазақ тілі сөз тіркестерінің дамуы мен лексикалану процесі. – Алматы: Санат, 1997. – 319 б.

9.Балақаев М., Сайрамбаев Т. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы: Санат, 2003. – 240 б.

10. Қошанова Н. Қазіргі қазақ тіліндегі тұрақты тіркесті сөйлем мүшелері: филол. ғыл. кан. дисс. автореф. – Алматы, 1995. – 25 б.

Шевякова Т.В.
Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана
E-mail: David-sec@mail.ru

Shevyakova T.V.
Ablai Khan University of International
Relations and World Languages

Шевякова Т.В.
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті

УДК 811.161.1.373

ПРЕДМЕТ ИСТОРИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ В СВЕТЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ М.М. КОПЫЛЕНКО

Аннотация: В статье определяется предмет исторической фразеологии в свете фразеологической концепции М.М. Копыленко. Обосновывается необходимость и целесообразность широкого понимания предмета диахронической фразеологии, базирующегося на теоретических воззрениях М.М. Копыленко и З.Д. Поповой, которые единицей фразеологии считают фразеосочетание. Именно анализ фразеосочетаний разных типов, функционировавших в тот или иной период истории языка, позволяет выявить системный характер фразеологических единиц, уяснить их категориальные свойства и изучить механизм фразеобразования. При этом особо подчеркивается, что к сфере фразеологии относятся только номинативно-целостные фразеосочетания, тогда как свободные фразеосочетания во фразеологический корпус языка не входят.

Ключевые слова: предмет исторической фразеологии, фразеосочетание, номинативно-целостные фразеосочетания, денотативные семемы, коннотативные семемы.

М.М.КОПЫЛЕНКОНЫҢ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ АЯСЫНДА ТАРИХИ ФРАЗЕОЛОГИЯНЫҢ ПӘНІ

Аңдатпа: Мақалада М. М. Копыленконың фразеологиялық тұжырымдамасының аясында тарихи фразеологияның пәні анықталған. М.М. Копыленко мен З. Д. Попованың теориялық көзқарастарына негізделген диахрондық фразеология тақырыбын кеңінен түсінудің қажеттілігі мен орындылығы негізделеді, олар фразеологияның бірлігі ретінде фразалық тіркесті қарастырады. Бұл фразеологиялық бірліктердің жүйелік сипатын анықтауға, олардың категориялық қасиеттерін түсінуге және фразалық қалыптасу механизмін зерттеуге мүмкіндік беретін тіл тарихының белгілі бір кезеңінде жұмыс істейтін әртүрлі типтегі фразалық тіркестерді талдау. Сонымен бірге, фразеологизмдер саласына тек номинативті-тұтас фразеологиялық тіркестер ғана сілтеме жасайтындығы, ал еркін фразеологиялық тіркестер тілдің фразеологиялық корпусына енбейтіндігі ерекше атап көрсетілген.

Кілт сөздер: тарихи фразеологияның пәні, фразеологиялық тіркес, номинативті-тұтас фразеологиялық тіркес, денотативті семемалар, коннотациялық семемалар.

THE SUBJECT OF HISTORICAL PHRASEOLOGY IN TERMS OF THE M.M. KOPYLENKO PHRASEOLOGICAL CONCEPTS

Abstract: The article defines the subject of historical phraseology in terms of the M.M. Kopylenko phraseological concepts. It substantiates the necessity and expediency of a broad understanding of the diachronic phraseology subject, based on the theoretical views of M.M. Kopylenko and Z.D. Popova, who consider a phraseological combination as a unit of phraseology. The analysis of phraseological combinations of different types that functioned in a particular period of the history of the language allows us to reveal the systemic nature of phraseological units, to understand their categorical properties and to study the mechanism of phrase formation. At the same time, it is especially emphasized that the sphere of phraseology includes only nominative-holistic phraseological combinations, while free phraseological combinations are not included in the phraseological corpus of the language.

Key words: the subject of historical phraseology, phraseological combination, nominative-holistic phraseological combinations, denotative sememes, connotative sememes.

При исследовании фразеологического состава языка определенного исторического периода огромное значение имеют взгляды автора на предмет фразеологии как науки. Традиционная фразеология занимается изучением ограниченного круга языковых единиц, которые характеризуются устойчивостью, воспроизводимостью, экспрессивностью, целостностью значения (см. работы А.М. Бабкина [Бабкин, 2009], В.П. Жукова [Жуков, 1978; Жуков, 1986], А.В. Жукова [Жуков, 1995; Жуков, 2000], В.М. Мокиенко [Мокиенко, 1990; Мокиенко, 1995], А.И. Молоткова [Молотков, 1977; Молотков, Осипова, 1990] и др.).

Однако при таком «узком» понимании предмета фразеологии за пределами внимания исследователя остается практически весь корпус фразеосочетаний, весьма разнообразных по лексическому наполнению, семантическим и грамматическим свойствам и выступающих как единые сущности, представляющие первую стадию фразеологизации на синтагматическом уровне их реализации. Понять его значимость в истории формирования фразеологической системы русского языка помогает диахронический подход к его изучению. Логичным при этом является исходить из фразеологической концепции М.М. Копыленко и З.Д. Поповой, которые единицей фразеологии считают фразеосочетание (ФС), то есть любое сочетание лексем, поскольку «сочетаемость лексем инвариантна по существу, а ограничение объекта фразеологии узким кругом сочетаний лексем ведет к исследованию лишь нетипичных, вырожденных фразеосочетаний и оставляет в стороне богатейшую инвариантность (а вместе с тем и вариантность) сочетаний, представленных в живом общении говорящих и слушающих» [Копыленко, Попова, 1978, с. 13]. Поэтому правомерным представляется употребление терминов *фразеосочетание*, *фразеологическая единица*, *фразеологизм* в качестве синонимов, поскольку *фразеосочетание*, понимаемое как сочетание лексем, понятие более широкое. *Идиомы* также являются фразеосочетаниями, но фразеосочетаниями особого типа с высокой степенью семантической слитности компонентов, их составляющих. Следовательно,

допустимо называть фразеосочетаниями любые фразеологические единицы (в традиционной терминологии – *фразеологизмы, фразеологические сочетания, фразеологические сращения, идиомы* или *идиоматические выражения*).

Широкое понимание предмета фразеологии, на наш взгляд, особенно оправдано при обращении к языку в его прошлом состоянии, в частности, например, к языку ХУШ века, фактически более чем на двести лет отстоящего от сегодняшнего дня. Представление о фразеологической системе русского языка ХУШ века можно составить лишь исходя из данных текстов той эпохи, а именно в текстах реализуется сочетаемость лексем.

Фразеология ХУШ века как существенная часть структуры русского языка на данном синхронном срезе отражает в своем становлении и развитии действие универсального принципа всеобщей связи и системности. С позиций диахронического метода, получившего свое полное признание в исторической русистике последних десятилетий ХХ – начала ХХ1 вв., фразеологическая система русского языка ХУШ в. представляет результат и следствие связей, взаимосвязей и взаимообусловленности его элементов в пределах целостной системы, которая обладает способностью развития и саморазвития, когда изменения в одной из подсистем языка влекут за собой изменения в других его стратах. Вскрытие этих связей через принцип экспланаторности, широко применяемый в диахронической лингвистике, обнаруживает эти причинно-следственные отношения, влияющие, в том числе, и на формирование его фразеологической составляющей. Отсюда связи и взаимосвязи в русском языке на разных его уровнях есть причина подобных изменений, тогда как эволюция в отдельных его подсистемах, в частности во фразеологии, - следствие этих причин.

Кроме того, «временная дистанция» создает определенные сложности при обнаружении фразеологических единиц языка изучаемого периода, многие из которых могут быть «не узнанными» носителями современного русского языка, например:

беременная бочка («мера для жидких и сыпучих тел»),

бракованные сараи («строения, в которых осуществлялась браковка товара») –

«Велено от Коммерц-Коллегии сделать два особливые *бракованные сарая*, в которые пеньку и лен из анбаров привозить и браковать» (Полное собрание законов Российской империи, т. 9, с. 462),

видимая с невидимым («очень много») –

«Наварено, напечено, нажарено, напряжено, настряпано, *видимая с невидимым*. Врвкн 210» (Словарь русского языка ХУШ века, т. 3, с.158),

вкусные уборы («модная, стильная одежда») –

«Великолепные и *вкусные уборы* Обворожают взоры. Хрс. Тв. Ш 192» (Словарь русского языка ХУШ века, т. 3, с.191),

завивальные бумажки («бигуди») –

«Невозможно подумать, чтоб книга сия на иное что годилася, как на *завивальныя бумашки*. Рдщв Пут. 112» (Словарь русского языка ХУШ века, т. 2, с.165),

незабывалого десятка (о человеке – «умный, смекалистый»),

сам большой (о человеке – «независимый, самостоятельный») и подобные.

Лишь анализ фразеосочетаний разных типов позволяет выявить системный характер фразеологических единиц, уяснить их категориальные свойства и изучить механизм фразеобразования. Именно в сочетаемости лексем «…заложены импульсы тех процессов, которые превращают мимолетное, случайное, казуальное, то есть речевое, в сложившееся, постоянное, присущее коллективу, то есть языковое» [Копыленко, Попова, 1978, с. 8]. Поэтому диахроническое исследование фразеосочетаний в номинативно-семантическом и онтологическом аспекте особенно важно и актуально.

Для семантической характеристики ФЕ мы считаем вполне оправданным привлечение метода семемного анализа ФС, предложенного М.М. Копыленко и З.Д. Поповой [Копыленко, Попова, 1978; Копыленко, Попова, 1989]. Основываясь на типологии семантического

содержания лексемы, разработанной академиком В.В. Виноградовым [Виноградов, с. 5], авторы данного метода различают пять разновидностей семем, которые могут содержаться в лексеме: две денотативные (Д1, Д2) и три коннотативные (К1, К2, К3).

Денотативная семема Д1 соотнесена с материально-чувственным объектом действительности и выступает в качестве первичного знака. Денотативная семема Д2 выражается лексемой, уже имеющей семему Д1. В данном случае происходит приспособление старого наименования к новому денотату.

Семема Д2 соответствует производно-номинативному значению по традиционной классификации. То есть лексема, содержащая семему Д2, будучи вторичным знаком, является единственным (или, по крайней мере, основным) наименованием того или иного денотата.

Сравним: *конь* (Д1) *вороной* и *конь* (Д2) *шахматный*. Лексема *конь* с семемой Д1 – «домашнее парнокопытное животное», была применена для наименования шахматной фигуры. Совершенно новая семема Д2 имеет, однако, общую потенциальную сему («внешне похожая на голову коня», при этом сходство может быть весьма приблизительным).

Эта же лексема используется также для именования обитого кожей длинного бруса на подставках для гимнастических упражнений – *конь* (Д2) *гимнастический*. Данная семема также имеет общие с Д1 потенциальные семы («туловище коня», «сидеть верхом»).

Подчеркнем, что семема Д2 не есть результат семантического развития семемы Д1, а лишь ее <u>использование</u> (выделено нами) для именования другого денотата.

Коннотативные семемы (К1 – мотивированная, К2 и К3 – немотивированные) – это семемы, образовавшиеся у лексем, уже содержащих денотативные семемы в силу расширения лексической сочетаемости. Лексемы с коннотативными семемами служат дополнительным обозначением денотатов, уже имеющих прямые наименования.

Коннотативная семема К1 – результат развития значения семемы Д1 или Д2, а не использование готовой лексемы в качестве нового наименования (как Д2). Семема К1 обозначает какой-либо фрагмент действительности путем ссылки на образ другого денотата и обычно, в отличие от семемы Д2, в данном языке может быть выражена другой лексемой, имеющей статус Д1:

искра неудовольствия (К1Д1) –

«Но лишь чуть только в нем маленькая *искра неудовольствия* воспламенилась, вдруг затмевается имя твое…» (Живописец, ч. 2, лист 11).

Коннотативная семема К1 возникла в результате метафоризации денотативной семемы Д1 *искра* – «мельчайшая частичка горящего или раскаленного вещества; мелкая блестящая, сверкающая частица» и сохраняет ее семы ‘маленький’, ‘заметный’, ‘яркий’, ‘порожденный чем-либо’, которые из потенциальных перешли в разряд дифференциальных, тогда как конкретные семы сохраняются, но переводятся в план сравнения, отсылочного фона.

Коннотативная семема К2 не имеет логической связи с денотативной семемой той же лексемы, в данном случае возможна лишь ассоциативная связь:

сам друг (К2К2 – «пьяный человек, навеселе») –

«Не дразни его, он *сам друг*» (Словарь Академии Российской, ч.5, с. 335)

– то есть человек находится в таком состоянии, когда им не воспринимаются окружающие люди, он – ‘друг сам себе’.

Крайняя степень метафоризации усматривается также во ФС *барашек в бумажке* («взятка») –

«(Подьячий:) В городе судья и на глаза того человека не пустит, кто без перчаток, то есть у кого нет барашка в бумажке. Нехачев. Неудачливой в любви…» (Палевская, с. 14) -

как отмечается в «Словаре русской фразеологии», выражение фиксируется уже в ХУП веке и возникло, по-видимому, в канцелярском языке [Бирих, Мокиенко, Степанова, с. 42]. На наш взгляд, лексема *в бумажке* содержит коннотативную семему К1 ‘завернутый во что-то; скрытый от посторонних глаз’, семема же К2 лексемы *барашек* представляет собой результат

аннигиляции метафорического значения этой же лексемы ‘нечто материальное, полезное, приносящее доход’, вызывая ассоциации с барашком как продуктом питания.

Немотивированная коннотативная семема К3 не соотносится с какой-либо денотативной семемой, она существует только в абсолютно устойчивых ФС:

замотайлова десятка (К3К2 – «о человеке легкомысленном, неосновательном») –

«Из твоих слов я понимаю, что етот красавиц *замотайлова десятка*, не так ли? Соколов. Судейския имянины» (Палевская, с. 101).

Названные разновидности семем вступают во фразеосочетаниях в различные комбинации, формируя фразеологический корпус языка.

Следует особо отметить, что, на наш взгляд, к сфере фразеологии относятся только ***номинативно-целостные*** ФС, тогда как свободные ФС во фразеологический корпус языка не входят. Номинативно-целостными выступают ФС с ограниченной сочетаемостью лексем, в которых хотя бы один из компонентов имеет семему со статусом, начиная с Д2 (Д2, К1, К2,К3), то есть когда в лексеме обнаруживается семантический сдвиг, обусловливающий цельность номинации и приводящий (в той или иной мере) к идиоматичности.

При этом под номинативностью ФС понимается их способность целиком соотноситься с предметами, понятиями, процессами и явлениями объективного мира, то есть способность называть тот или иной денотат. ФС такого рода выполняют, прежде всего, номинативную и когнитивную функции, и цельность номинации в них довлеет над структурной раздельнооформленностью. Абсолютно все они номинативны, в том числе и экспрессивные. Коннотативная часть семантики экспрессивных ФС не преобладает над денотативной, а «перекрывает» её. Следовательно, структурная расчлененность, номинативность и особенно семантическая цельность номинации выступают основными категориальными признаками фразеологизмов. Экспрессивность, образность, стилистическая маркированность – это факультативные признаки ФЕ.

Таким образом, предметом исторической фразеологии является сочетаемость лексем, которая реализуется в виде фразеосочетаний на определенном конкретном отрезке истории русского литературного языка в определенных культурно-исторических условиях. Именно сочетаемость лексем определяет все имеющиеся в языке возможности для фразеообразования и является основой для формирования фразеологического фонда языка. В момент своего появления фразеосочетания принадлежат речи, в дальнейшем, в результате регулярного употребления, закрепляются в языке и образуют его фразеологическую систему.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Бабкин А.М.* Русская фразеология, ее развитие и источники. Изд. 2. – М.: Либроком, 2009. - 264 с.
2. *Бирих А.К., Мокиенко В.М., Степанова Л.И.* Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник. - СПб., 1998. - 700 с.
3. *Виноградов В.В.* Избранные труды. Лексикология и лексикография. - М., 1977. - 310 с.
4. Живописец, еженедельное на 1772 г. сочинение. - СПб., 1772-1773. - Ч.1-П.
5. *Жуков А.В.* О природе фразеологического знака // Frazeografia słowiańska. Teoria i praktyka, tradycje, teraźniejszość, przysłość. - Opole, 2000. - S.24-27.
6. *Жуков А.В.* Изучение переходных фразеологических явлений в контексте развития фразеологии как науки // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы. Тезисы междунар. конф. - Т. 1. - М., 1995. - С. 167-169.
7. *Жуков В.П.* Русская фразеология: Учеб. пособие. - М., 1986. - 310 с.
8. *Жуков В.П.* Семантика фразеологических оборотов. - М., 1978. - 100 с.
9. *Копыленко М.М., Попова З.Д.* Очерки по общей фразеологии. Проблемы, методы, опыты. - Воронеж, 1978. - 143 с.
10. *Копыленко М.М. Попова З.Д.* Очерки по общей фразеологии. (Фразеосочетания в системе языка). - Воронеж, 1989. - 191 с.
11. *Мокиенко В.М.* Загадки русской фразеологии. - М., 1990. - 166 с.
12. *Мокиенко В.М.* Идеография и историко-этимологический анализ фразеологии // Вопросы языкознания. – 1995. - № 4. - С. 3-13.

13. *Молотков А.И.* Составные термины как один из генетических источников русских фразеологизмов // Проблемы исторической лексикографии. - Л., 1977. - С. 150-162.

14. *Молотков А.И., Осипова Э.В.* Проблема отдельности фразеологической единицы (на материале русского языка ХУШ века) // Развитие словарного состава русского языка ХУШ века. - Л., 1990. - С. 154-172.

15. *Палевская М.Ф.* Материалы для фразеологического словаря русского языка ХУШ века. - Кишинев: Штиинца, 1980. – 366 с.

16. Полное собрание законов Российской империи. - СПб., 1830. - Т. 3-45

17. Словарь Академии Российской. - СПб., 1789-1794. - Ч. 1-У1.

18. Словарь русского языка ХУШ века. - Л.: Наука, 1984 - 2001. - Т.1-12.

Жайтапова А.А.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
Email: a.zhaitapova@mail.ru

Орынбаева У.К.
Жетысуский университет имени Ильяса Жансугурова
Email: ulserik@mail.ru

Zhaitapova A.A.
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

Orynbayeva U.K.
Zhetysu university named after I.Zhansugurov

УДК 378

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РОМАНЕ С. МОЭМА “ЛУНА И ГРОШ”

Аннотация: В статье представлено исследование особенностей использования фразеологических единиц в романах С.Моэма. Фразеологические единицы придают речи силу и убедительность, красочность и образность. Меткое фразеологические единицы оживляют язык. В романе С.Моэма мы можем увидеть большое количество фразеологических единиц, а также иногда встречаются фразеологические сращения, которые используются в самых различных функциях. Характеристика фразеологических единиц по семантической спаянности показывает, что в романе С.Моэма превалируют фразеологические сращения, писатель также использует фразеологические единства и сочетания, которые встречаются в рассказах реже, однако, несомненно, играют важную роль и выполняют определенную функцию.

Ключевые слова: фразеологические единицы, стилистические особенности, активные и пассивные фразеологические единицы, роман, стилистические приемы.

Аңдатпа: Мақалада С.Моэм романдарындағы фразеологиялық бірліктерді қолдану ерекшеліктерін зерттеу қарастырылған. Фразеологиялық бірліктер сөйлеу күші мен нанымдылығын, бояуы мен бейнелілігін береді. Фразеологиялық бірліктер тілді жандандырады. С. Моэмның романында біз фразеологиялық бірліктердің көп мөлшерін көре аламыз, сонымен қатар әртүрлі функцияларда қолданылатын фразеологиялық тіркестер де кездеседі. Фразеологиялық бірліктердің семантикалық бірліктері бойынша сипаттамасы С. Моэмның романында басым болатындығын көрсетеді, жазушы сонымен қатар романдарында аз кездесетін фразеологиялық бірліктер мен тіркестерді қолданады. Бұл өз кезеңінде маңызды рөл атқарады және белгілі бір функцияны орындайды.

Кілт сөздер: фразеологиялық бірліктер, стилстикалық ерекшеліктер, белсенді және пассивті фразеологиялық бірліктер , роман, стилистикалық құрылғылар.

STYLISTIC PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE NOVEL OF S.MAUGHAM “THE MOON AND SIXPENCE”

Abstract: The article presents a study of the peculiarities of using phraseological units in the works of S. Maugham. Phraseological units give speech power and persuasiveness, colorfulness and imagery. Phraseological units enliven the language. In S. Maugham’s novel, we can see a large number of phraseological units, and sometimes there are phraseological splices that are used in a variety of functions. Characterization of phraseological units by semantic cohesion shows that phraseological splices prevail in S. Maugham’s novel. The writer also uses phraseological unities and combinations that are less common in stories, but undoubtedly play an important role and perform a certain function.

Keywords: phraseological units, stylistic peculiarities, active or passive phraseological units, novel, stylistic devices.

The substance of this article is based on apply of phraseological units in compositions. English is overflowing phraseological units. They went by mouth to mouth, from generation to generation. Understanding phraseology allows a deeper understanding customs and traditions, his view to human strengths and weakness, specific outlook and literature. Unquestionably, any language, culture, way of living-being of any nation can be deeply acquainted only through reading of its compositions. And complete knowledge of English one can achieve only through understanding original composition, which is full of idioms, phrases, stylistic devices and expressions.

The complication of looking over phraseology exists for many centuries. Phraseology is fascinating because they are vivid and bright. Simultaneously, they have unforeseeable interpretations. They often have unusual connotations. Analysis of phraseology manifests that they have important roles in spoken and written language.

Thus, in the beginning of the XX century necessity of phraseology allocation in an independent linguistic discipline have been created. Foreign and domestic researches have played the important role in researching the phraseology. We can name the works of J. Seidl, W. Mc Mordie (1978) [1], Ch. Bally (1965) [2], I.I. Sreznevsky (1873) [3], I.A. Baudouin de Courtenay [4], E.D. Polivanov (1968) [5], L.V. Shcherba (2004) [6], A.A. Shakhmatov (2001) [7], Ferdinand de Saussure [8], K. Brugmann [9], O. Jespersen (2006) [10] and others.

In the works of M. M. Kopylenko and Z. D.Popova (1970) [11, c, 81-94.], V. L. Arkhangelsky (1966) [12], M. T. Tagiev [13] present a "distribution" approach to the description of phraseological units, according to which to establish the qualitative certainty of language units of different levels, it is sufficient to take into account their distribution, that is, the environment in which they appear in the syntagmatic series.

The aim of this article is to identify stylistic peculiarities of phraseological units in the novel of S. Maugham "The Moon and Sixpence" and the object is phraseological units in the novel of S.Maugham "The Moon and Sixpence".

English is rich of phraseologies. Understanding phraseology qualifies deeper understanding the history of the people, their attitude to human strengths and weakness, specific outlook and literature.

British novelist, playwright, short-story writer S. Maugham used great diversity phraseologies in his famous novel "The Moon and Sixpence". Especially he used masterly body phrases. They are: *to lose one's head, to rub shoulders with somebody, to rack one's brain, to make head and tail of something, to believe one's eyes, to keep body and soul together, to hold somebody's tongue, to cut the ground from/ under someone's feet, somebody's feet walking in the mood, to be at hand, to have a heavy heart, roof over somebody's head, to have unerring eye.*

His skill in grasping storyline has been contrasted with Guy de Maupassant. His stories are briefed in apparent, reasonable style with cynical or acquiescence undertone.

"I have never assumed to be anything but a narrator. It has entertained me to disclose narratives and I have revealed a great many. It is a bad-luck for me that the telling of a narrative just for the sake of the story is not an activity that is in favor with the intelligentsia. In endeavor to bear my misfortunes with fortitude" (from *Creatures of Circumstance*, 1947) [14, p.122]**.**

In order to read and grasp the content of this very interesting and comprehensive novel one should consult with special dictionaries and try to interpret.

To take out of the common run is a phrase which is used in order to describe a character in a negative way. Author wanted to emphasize that hero is so simple, without ambitious as author wrote "had no eccentricity even, to take him out of the common run" [Maugham, S. (2004), p.25].

"I rack my brain to remember idiosyncrasies which might lend them vividness" [15, p.27]. In common phrase 'rack one's brain' means to try very hard to remember something or to solve a problem. But in this case phrase interprets trying very hard to remember something.

'**On earth'** is a phrase which is used mostly in spoken language for adding emphasis to questions. This phrase is actively used by S. Maugham in his novel. For example:

- "I wondered how soon I could decently take my leave, and I asked myself why on earth Mrs Strickland had allowed me to come".

- "How on earth did you find out your hotel?"

- "What on earth do you expect me to say to that?"

- "What on earth can it be that two people so dissimilar as you and Strickland could aim at?" [Maugham, S. (2004), p.25].

- To make up somebody's mind. This phrase has two meanings:

1. to make a decision to do something
2. to get used to do something [Kunin, A.V (2001), p.300].

But in this novel is mostly used the first meaning. There are many examples:

- "They played tennis together, walked on the front together, listened

together to the nigger minstrels, and she made up her mind to accept him a week before he proposed to her" [Maugham, S. (2004), p.25]. "I understand from Colonel Andrew that you made up your mind to divorce him." [Maugham, S. (2004), p.25].

- "He felt himself at home, and he made up his mind there and then, in a

minute, that he would live the rest of his life in Alexandria" [Maugham, S. (2004), p.25]. The last example can be paraphrased like this: *He felt himself at home, and he decided there and then, in a minute, that he would live the rest of his life in Alexandria.*

The second meaning of this phrase S. Maugham used in his another novel. For example: "*After Julia had made up her mind to that she was glad."*

To make a fool/an ass of oneself or to make a monkey out of somebody. These phrases may be used contextually differently:

- to make yourself seem stupid by behaving in a silly or embarrassing way;
- to deliberately make someone seem stupid, for example by tricking them.

But in this novel S. Maugham used only the first variant. For example; *'It's no good making a fool of myself, she said drying her eyes. The only thing is to decide what the best thing to do is'* [Maugham, S. (2004), p.25]. In this example phrase shows negative emotions rather really making a fool of yourself through joking or tricking. Another example: '*You seem to like making a fool of yourself, she said'* [Maugham, S. (2004), p.25].

To make head or tail of something means to realize something clearly or to understand someone or something that someone has said.

S. Maugham used skillfully this phrase. For example: 'Mrs Strickland pondered deeply for some time. It was quite clear that she couldn't make head or tail of my announcement" [Maugham, S. (2004), p.25]. This example can be paraphrased in this way: 'Mrs Strickland pondered deeply for some time. It was quite clear that she couldn't understand my announcement'. Another example: 'Do not ask me. I couldn't make head or tail of it. I never saw such a thing in my life" [Maugham, S. (2004), p.25]. Paraphrase will be: 'Do not ask me. I couldn't realize it. I never saw such a thing in my life'. In both examples phrase is used in a negative form to show really confusion and misunderstanding.

Phraseological unities are word-groups with a completely changed meaning, i.e. the meaning of the unit doesn't correspond to the meanings of its constituent parts. They are motivated, their meanings can be deduced from the meaning, it is clear and transparent. Examples: *to lock the stable door after the horse is stolen, to ride the high horse* (means *to behave a superior, haughty way*), *to show one's teeth (to take a treating tone, show an intension to injure), to wash one's dirty linen in public (discuss of make on public one's quarrels), to carry coal to Newcastle.*

Phraseological unities have special features which facilitate classification:

1. bright colourfulness and possible coincidence with parallel existed word combinations;
2. remaining of semantic of separate components *(to change one's mind);*
3. impossibility of components' substitution with each other (*to fall in love);*
4. emotional-expressive calorie plays important role *(to bring into the world);*
5. ability to be in synonymic relationship with separate words or other phraseologies (*skin and bone= a bag of bones);*

There are many unities used by S. Maugham in his novel 'The Moon and Sixpence': ***to go to the devil*** (each component remains its meaning, because it's possible to guess the meaning; synonym: to go to hell, to go to blazes, to go to the dogs); ***to hold somebody's tongue*** which means to say nothing, although you want to speak (possibility to understand the whole meaning through guessing meaning of

its components); ***to fall in love***(bright emotiveness, remaining of meaning of its components); ***to make a fool of oneself*** which means to behave like a fool (understanding of its meaning, synonyms: to act giddy goat).

Phraseologies considered to be active or passive according to frequency of use by native speakers and in literature by use of authors. For example, in the novel "The Moon and Sixpence" some phrases are used only one time: *cut the ground under somebody's feet, to get blood from a stone, somebody's feet walking in the mood.*

Active phrases:

1. forwards and backwards

- "The pendium swings backwards and forwards".
- "Stroeve hid his face in his hands and swayed backwards and forwards, groaning".
- "I took a new pleasure in the streets of Paris, and I looked with smiling eyes at the people who hurried to and fro".
- "Captain Nichols noticed Strickland for his size and his singular appearance among the around the crowd that waited for the doors to open; they waited for the doors to open; they waited listlessly, some walking to and fro, some leaning against the wall and others seated on the kerb with their feet in the gutter".
- "The waiter, an undersized youth a flat spotty face, hurried to and for carrying a tray laden with glasses of beer".

2. On earth

- "I wondered how soon I could decently take my leave, and I asked myself why on earth Mrs Strickland had allowed me to come".
- "How on earth did you find out your hotel?"
- "What on earth do you expect me to say to that, I laughed".
- "What on earth can it be that two people so dissimilar as you and Strickalnd could aim at"?

3. To make up somebody's mind

- "I was making up my mind to another attempt at going when Mrs Strickland came back".
- "They played tennis together, walked on the front together, listened together to the nigger minstrels, and she made up her mind to accept him a week before he proposed to her".
- "I understand from Colonel Mac Andrew that you made up your mind to divorce him".
- "Somehow I couldn't get into my story and after trying once or twice I had to give it up, I started from the beginning in the usual way, and made up my mind I could only tell what I knew of Strickland's life in the order in which I learnt the facts".
- "He felt himself at home, and he made up his mind there and then, in a minute that he would live the rest of his life in Alexandria".
- "Oh, I'd made up my mind to do things well. And afterwards we danced in the drawing-room".

4. Go to the devil

- "He'll probably just tell me to go to the devil".
- "She can go to hell".
- "Go to hell, answered Strickland".
- "It was just luck. I suppose there was some kind in Abraham. Poor devil, he's gone to the dogs altogether".

5. To live on air

- "I don't know what's to become of her. And then there are children. Are they going to live on air?"

Use of phraseological units in literature is essential. Many authors tend to use them in writing in order to make their speech more colorful and natural. The novel of S. Maugham "The Moon and Sixpence" is full of phraseological units. They sound so interesting, but needs deeper understanding and knowledge of idioms and their meaning not to be confused while reading. That is why the next chapter of Research Paper is devoted to investigating stylistic peculiarities of phraseological units in the novel. Meanings of all phraseological units were found in special dictionaries, supported by examples and precisely interpreted according to context because of being polysemy of some of them: *to make love, to feel at home, to be at hand, to bring somebody into the world.* S.Maugham used great diversity phraseologies in his famous novel "The Moon and Sixpence". Especially he used masterly body phrases.

They are: *to lose one's head, to rub shoulders with somebody, to rack one's brain, to make head and tail of something, to believe one's eyes, to keep body and soul together, to hold somebody's tongue, to cut the ground from/ under someone's feet, somebody's feet walking in the mood, to be at hand, to have a heavy heart, roof over somebody's head, to have unerring eye.* These body phraseologies were used by author in order to show substances, different actions, behavior of persons, state of mind and emotional state, and character of a man while describing.

It may be concluded that many phraseological units which are used by author to describe a man's behavior and character.

Peculiarities of use of phraseological units in the novel "The Moon and Sixpence" in speech facilitate learning of them and use in speaking. For example: dividing of them like phrases of direction hither and thither far and wide backwards and forwards, to and fro; phrases with preposition 'at': at first sight, at the same time, at all, at first, at all events. There are synonyms of phraseological units which can enrich staff of vocabulary, polysemy phrases and tests.

REFERENCES:

1. Seidl, J., McMordie, W. English Idioms and How to Use Them / J. Seidl, W. McMordie. — Oxford University Press, 1978. —P. 1-9.
2. Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française / Ch. Bally. – 4-e éd., rev. et corrig. – Berne: Francke, 1965. – 440 p.
3. Sreznevskii I. I. Zamechaniya ob obrazovanii slov iz vyrazhenii.-Zap. AN. T. XXII, kn. II. Spb. 1873, s. 243-252.
4. Baudouin de Courtenay, I.A. (1956). Nekotoryie obshchiye zamechaniya o yazykovedenii I yazyke [Some general observations on linguistics and language]. Khrestomatiya po istorii yazykoznaniya XIX-XX vekov. Moskva: Gosudarstvennoye uchebnopedagogicheskoye izdatelstvo, 220-240.
5. Поливанов, Е.Д. Статьи по общему языкознанию. Избранные работы. М.: Наука, 1968.376с.
6. Щерба, JI.В. Языковая система и речевая деятельность. М.: Эдиториал УРСС, 2004. 432с.
7. Шахматов, А.А. Грамматическое учение о слове/А.А. Шахматов. – М., 2001. – С. 8-19.
8. Saussure, Ferdinand de Lexico UK Dictionary. Oxford University Press.
9. Brugmann, K., Delbrück, B., 1897: Grundriss der Vergleichenden Laut- und Formenlehre der indogermanischen Sprachen. Bd. 1, Teil 2. Strasburg
10. Jespersen, O. A Modern English Grammar on Historical Principles / O. Jesper-sen. — Routledge, 2006. — Vol. 2, Syntax (1 st vol.). — 544p.
11. Копыленко, М.М., Попова З.Д. Лексема и фразеосочетание как объекты языкознания // Труды СамГУ им. А.Навои, Новая серия, Вып. № 178, Вопросы фразеологии, III. Самарканд, 1970. - С. 81-94.
12. Архангельский, В.Л. Из опыта чтения спецкурса «Основы фразеологии современного русского языка» // Из опыта преподавания русского языка в высшей школе. — Тула, 1973. — С. 170.
13. Тагиев, М.Т. Глагольная фразеология современного русского языка (Опыт исследования фразеологических единиц по окружению). -Баку, 1966.-251 с
14. Моэм, С.У. «*Creatures of Circumstance*». М.: «Менеджер». 1947. – 324
15. Моэм, С.У. «The Moon and Sixpence». М.: «Менеджер», 2004.-316.
16. Кунин, А.В. Англо-русский фразеологический словарь. 3-издание. М.: «Русский язык»,2001.- 547

Загидуллина А.А.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: aluth@mail.ru

Zagidullina A.A.
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages

УДК 811.111

РОЛЬ СИМВОЛОВ И ОБРАЗОВ В ФОРМИРОВАНИИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Аннотация: Статья посвящена определению роли символов и образов в формировании фразеологических выражений. Образно-символическое отражения реального мира как целостной картины воспроизводит наиболее важные детали объектов в зависимости от прагмафункциональной направленности высказывания. Обозначение

некоторого фрагмента действительности происходит в идиомах путем установления аналогии между новым содержанием и той типизированной ситуацией, закрепленной в языковой картине, которая выражается внутренней формой идиом.

Ключевые слова: Фразеологизмы, символ, образ, языковая картина мира, прагмафункциональный подход, когнитивистика, лингвокультурология

ROLE OF SYMBOLS AND IMAGES IN FORMATION OF PHRASEOLOGISMS

Abstract*:* The article is devoted to the definition of the role of symbols and images in the formation of phraseological expressions. The figurative-symbolic reflection of the real world as a whole picture reproduces the most important details of objects, depending on the pragma-functional orientation of the statement. The designation of a certain fragment of reality occurs in idioms by establishing an analogy between the new content and that typified situation fixed in the linguistic picture, which is expressed by the internal form of idioms.

Key words*:* Phraseologisms, symbol, image, linguistic picture of the world, pragma-functional approach to cognitive science, cultural linguistics

ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ СИМВОЛДАР МЕН БЕЙНЕЛЕР РОЛІ

Түйіндеме: Мақала фразеологиялық тіркестердің қалыптасуындағы символдар мен бейнелердің рөлін анықтауға арналған. Шынайы әлемнің бейнелі-символикалық көрінісі ажырамас сурет ретінде объектінің маңызды бөлшектерін тұжырымның прагматикалық-функционалды бағытына байланысты жаңғыртады. Шындықтың белгілі бір фрагментін белгілеу фразеологизмдерде лингвистикалық бейнеде бекітілген жаңа мазмұн мен типтендірілген жағдайдың ұқсастығын орнату арқылы идиомаларда пайда болады, ол фразеологизмдердің ішкі формасында көрінеді.

Кілт сөздер: Фразеологизмдер, символ, бейне, әлемнің лингвистикалық бейнесі, прагма-функционалды тәсіл, когнитивті ғылым, лингвомәдениеттану

В настоящее время фразеология - наука, в становлении и развитии которой неоспорима роль М.М. Копыленко, главы научной школы по фразеологии в Казахстане, является одной из лингвистических дисциплин активно использующей данные когнитивистики и лингвокультурологии.

В связи с этим большинство исследований последних лет данной области, посвящены идеографическим, лингвокогнитивным и лингвокультурологическим аспектам.

Традиционно понятие фразеологической единицы определяется на основе признаков структурно-семантической устойчивости, когда присутствует невыводимость общего значения устойчивого сочетания из суммы значений лексических компонентов. Фразеологизмы представляют собой словесные блоки различного вида. Фразеологизмы с прочно спаянными частями, функционально, напоминающие сложное слово с одним общим, воспринимаемым как абсолютно немотивированным значением, являются по терминологии В.В. Виноградова фразеологическими сращениями – poser un lapin. Образ в подобных фразеологизмах этимологически не прозрачен и порой даже не ощущается как таковой. Лингвисты называют такие выражения идиомами, от греческого прилагательного идиос - странный, непонятный. Фразеологизмы, в которых, общий смысл зависит, в определенной степени, от составляющих его компонентов, объединенных странной как бы деформированной, и в то же время прочной связью, именуют фразеологическими единствами. Например, фразеологическое единство - passer l'éponge, avoir la langue liée - для данных фразеологизмов характерны отдельные черты образа. У фразеологических сочетаний, составляющие элементы не только не сращиваются, но даже не образуют нерасторжимого единства, связь между ними непрочная, им присуща вариативность: se noyer dans une goutte (un ver, un bol) - утонуть в стакане, в кофейной чашке [Виноградов,49-69]. В последнем случае образу свойственна смысловая ясность и завершенность.

Образность является одним из существенных признаков фразеологизмов, и в тоже время, специалисты отмечают тот факт, что вопрос о степени образности исследован недостаточно. Считается, что степень образности фразеологической единицы зависит от вида значений компонентов фразеологизмов, чем конкретнее значение этих компонентов, тем чувственнее и живее образ. И наоборот, чем отвлечение значение компонентов фразеологизма, тем слабее ощущается образ, лежащий в его основе [Назарян,168]. Однако не каждый фразеологизм обладает образностью, например, она отсутствует в выражении - ni peu ni prou.

Ш. Балли различал три основных типа образов. К первому типу он относил конкретные чувственные образ - le vent enfle sa grande voix, ко второму – эмоциональные образы - le malade baisse de jour en jour и к третьему мертвые образы - vous courez un grand danger. По терминологии Ш. Балли конкретный образ будет воображение и рисует картину, эмоциональный образ воспринимается чувственно и оставляет некий эмоциональный осадок, мертвый образ воспринимается чисто логически [Bally,228]. Однако данная классификация, которая сегодня бы определялась как имеющая когнитивное основание, отличается определенным субъективизмом, поскольку не всегда четко прослеживается граница между представленными типами образности.

Определение В.Г. Гака исходит из семантической двупланновости образных единиц, что позволяет выявить механизм возникновения языкового образа, когда в основе образности лежит совмещенное видение двух картин, одна из которых создает образное (переносное) значение слова (или выражения), а другая соответствует его буквальному (исходному) значению. Образное значение является как бы проекцией буквального, оно существует на фоне последнего [Гак,101]. Необходимо отметить, что подобное определение не подходит для фразеологизмов, у которых не прослеживается логическая связь между исходным и переносным значением, например, manger les pissenlits par les racines. Фразеологизмы такого рода можно назвать иллюзорно-символическими. В данном случае происходит двойная актуализация образа, наблюдается присутствие образа в образе. Во многих языках, можно встретить фразеологизмы, у которых отсутствует прямое (конкретное) значение, так как основой для них послужила нереальная, воображаемая ситуация – aller dîner avec les anges. Подобные фразеологизмы возникли не в результате метафорического переосмысления свободных словосочетаний, а сложились в языке непосредственно с образным значением, минуя этап свободного употребления [Потебня,147].

Фразеологизм сложная и противоречивая языковая единица. Образ, лежащий в основе фразеологизма, имеет тенденцию к ослаблению, тем не менее, он полностью не исчезает, ибо компоненты этой единицы сохраняют определенную семантическую автономию, а вместе с ней и способность вызывать присущие им образы. Образ как форма отражения реального мира как целостной картины воспроизводит наиболее важные детали объектов в зависимости от прагмафункциональной направленности высказывания [Алефиренко,235].

Образность лингвокреативного мышления служит базой для создания внутренней формы идиом. Например, выделяется номинация, когда образный компонент представлен сформированным наглядно-чувственным отражением в сознании предмета номинации – marquer un jour par pierre blanche. В результате подобного процесса формируется предметно-изобразительный код. Обозначение некоторого фрагмента действительности происходит в идиомах путем установления аналогии между новым содержанием и той типизированной ситуацией, закрепленной в языковой картине, которая выражается внутренней формой идиом. Подобное обозначение в акте номинации обеспечивает меткость, красочность, оценку как рациональную, так и эмоциональную. Фактор ограниченности отображения заключается в том, что некоторую ситуацию можно описать лишь с большей / меньшей степенью приближенности к реальной действительности, вследствие многообразия элементов и связей ее составляющих. Фразеологизмы дополняют лексикон каждого конкретного языка и обеспечивают больший охват реалий окружающего мира [Карлинский,135]. Сила идиом заключается, прежде всего, в их экспрессивной точности, в их иллокутивной силе воздействия, в этом проявляется их функция - осуществлять принцип дополнительности и приближать имеющееся описание к существующей реальности [Исабеков,94].

Особую роль играет специфика лексических компонентов фразеологизмов, представляющих собой выражения с экспрессивно-маркированной лексикой. Изучая списки фразеологизмов в словарях и в произведениях различных авторов, можно отметить, что в их основе (как и в случае с метафорой, метонимией, сравнением), прежде всего, лежат слова, обозначающие названия предметов обихода и мира, окружающего человека: животных, птиц, явлений природы, частей тела, основных занятий человека. Многие слова такого рода становятся символами, они связаны, главным образом, с олицетворением тех или иных качеств и свойств самого человека, то есть, имеют антропоцентрическую направленность.

Однако источником при формировании идиоматического значения фразеологизмов является не значение слов-компонентов (прямые или переносные), а связанные с ними фреймы и сценарии – знания о типичных ситуациях, образцах и способах поведения.

Пласты лексики наиболее богатые фразеологией (такие как «Части тела» «Животные», «Растения») обладают универсальным символизмом во многих языках. Свидетельство тому идиоматические эквиваленты: крот символизирует слепоту - слепой как крот, aveugle comme une taupe, cieco comme una talpa. Однако символика обычно совпадает в разных языках только в самой общей своей части, и может очень серьезно отличаться в деталях и особенностях функционирования символа, передавая национальный колорит - «печень» в русском языке используется для выражения высокой степени чувств – всеми печенками (чую) чувствую, , а в итальянском языке – это символ могущества; «обезьян» в русском языке символизирует подражание, в итальянском – несамостоятельность, а во французском – ловкость; в русском языке «мураве» символизирует трудолюбие, а во французском – экономность и запасливость. В итальянском языке «lucertola» (ящерица) - символ тяги к солнечному свету или недостаточного питания (campa di lucertola – питаться одними ящерицами означает питаться одним воздухом). В результате активизации подобной лексики рождаются, фразеологические модели, порождаемые самим языком, его внутренними ресурсами, наблюдается взаимодействие лексического и фразеологического уровня языков, взаимосвязанность единиц фразеологического состава с общеязыковой системой значимых единиц [Черданцева,70].

Фразеологизмы – вербализованные знаки культуры. Выражение - он разбил свою чашку риса - в китайском языке обозначает потерять работу. Национально-культурные символы, лежащие в основе рождения стереотипов, часто связаны с исторической фразеологией, представляющей собой сплав этнографии и лингвистики. Если тот или иной фразеологизм отражает какую-нибудь специфическую сторону жизни народа или связан с каким-нибудь историческим явлением, он требует этимологического разъяснения или исторической справки.

Символическое прочтение приобретают фразеологизмы, связанные с историей, обычаями и традициями. Когда перед королем Наваррским Генрихом, стал вопрос: чем пожертвовать - властью или религией, поскольку Париж, куда он стремился, готов был признать его, но не желал иметь на троне гугенота (всегда правителями Франции были католики), он произнес – Paris vaut bien une messe и поменял веру. Гугеноты были приверженцами кальвинизма – разновидности протестантизма, отколовшегося от католицизма в ходе Реформации (широкое общественное движение в Западной и Центральной Европе в шестнадцатом веке, которое боролось против католической церкви - главного идеолога и оплота феодального строя). Узкое значение афоризма расширило свое значение и оно, превратившись в сращение, стало символическим, обозначая ситуацию, когда высокие принципы приносятся в жертву выгоде [Вартанян,13].

Именно фразеологизмы представляют собой наиболее разнообразный материал для изучения сознания через язык, поскольку в данном случае анализируются не отдельно изолированные слова, а модуль знания, структурированный при помощи когнитивного механизма, когда неизвестное познается через известное, новое - через знакомое. Человеческий мозг в целом характеризуется модульным характером организации, а в когниции выделяется идиоматическая форма сознания [Загидуллина,178].

Когда идиома представлена впервые, образ воспринимается очень четко. Особое место занимает внутренняя форма - ассоциативно-образный комплекс, организующий содержание в языке и имеющий, как правило, фактуальный план, т.е. фиксирующий некоторую ситуацию или ее фрагмент, имевших место в действительности [Гак,39]. Затем эта ситуация переосмысливается так, что за ней закрепляются лишь существенные связи, которые типизируются и превращаются в квазистереотип, представляющий собой антропометрически созданный образец, обуславливающий национально-культурное отношение к обозначаемому. А само это отношение субъекта речи опредмечивается в зависимости от его способности воссоздать мыслительные структуры, в той или иной степени адекватные коммуникативному замыслу говорящего. Таким образом, создаются микроконтексты, значимые в культурологии - идиомы, пословицы, поговорки, загадки. И д и о м а выполняет образно-символическую функцию, обозначая не только то, что непосредственно

закреплено в ее форме, но и некоторые субстанции вне ее. Она - знак косвенно-производной номинации, сопровождаемой коннотативными семами, продуцируемыми образным отражением обозначенной денотативной ситуации. Не последнюю роль в интенсификации коннотативных сем играет внутренняя форма, как центр образа.

Большинство фразеологизмов, обладая оценочно-экспрессивным значением, используются в разных стилевых сферах языка, но наиболее свойственны они обиходно-бытовой речи. Фразеологизмы библейского происхождения относятся к высокому книжному стилю, используясь в разговорной речи, они могут получать ироничный оттенок.

У фразеологизмов выделяются структурно-семантическое и функционально-стилистическое основание и экспрессивно-маркированное употребление. Ведущим является структурно-семантический принцип классификации, восходящий к классификации В.В.Виноградова и основанный на критериях семантической спаянности или аналитичности значения фразеологизмов.

Системно-классификационный аспект описания фразеологического состава неразрывно связан с проблемой объема и границ фразеологии. В широкий объем включаются все сочетания, обладающие признаками устойчивости и воспроизводимости [Копыленко,5].

Фразеологизмы являют собой наиболее сложные концептуальные образования, представляя непростой когнитивный организм в виде определенно структурированных пакетов информации. В них закреплены лингвокультурологические модели, детерминирующие лингвистическое поведение общечеловеческое и этническое. Фразеологическая модель обладает очень большим функционально-креативным потенциалом и может быть использована в дискурсах самого разного типа [Кунанбаева,144].

Прибегая к тропам, отправитель старается сделать свое сообщение более выразительным, наглядным, ощутимым. Вследствие этого возникают такие выражения как 1. Il est enflammé de colère (охваченный, гневом, дословно воспламененный гневом), 2. Il est tombé dans une erreur grossière (он впал в глубокое заблуждение), 3. Flétrir la réputation (подмочить репутацию, дословно обесцветить репутацию) 4. S'enivrer de plaisir (опьянеть от наслаждения). В основе всех этих образных выражений лежат конкретные ощущения, получившие более абстрактное значение в используемом контексте. В первом выражении - это тактильное ощущение, во втором – пространственное, в третьем – зрительное, в четвертом – состояние опьянения.

Искусство идиоматической визуализации восходит к истории, поскольку иконическое представление свойственно, прежде всего, устной традиции [Deralles,41]. Образное вербализуется во фразеологизмах и ложится в основу этимологического декодирования. Образ, на основе которого может быть построен тот или иной фразеологизм, имеет значение для лингвиста в связи с тем, что помогает выявить ассоциации, позволяющие установить нейтральный эквивалент. Потеря образа и отсутствие этимологического объяснения, делают семантику фразеологизма непонятной. Трудно объяснить даже носителю языка, как возникло русское выражение - выйти сухим из воды (остаться безнаказанным) или французское - je donne ma langue au chat - дословно - я отдаю свой язык кошке (сдаюсь, я не знаю ответа), или итальянское legar le vigne con le salgicci – дословно подвязывать виноград сосисками (жить припеваючи).

Идиомы образуют макро и микрополя, соотносимые с общим словом – концептом, формирующим вокруг себя концептосхему – контурно-обобщенное представление в семантике идиомы объекта фразеологической номинации. Луна представляет особый интерес для людей, она является одновременно далекой и близкой. Такой положение дел нашло свое отражение в языке. Недоступность луны – demander, promettre la lune, décrocher la lune, être dans la lune. Ее близость и влияние на человека - être bien (mal) luné, avoir des lunes. Использование принципа антропоморфизма, персонификации - être con comme la lune. Способность освещать землю - clair de lune, изменение формы le croissant de Lune. В основе вышеприведенных фразеологизмов лежат как денотативные, так и коннотативные характеристики, связанные с луной.

Говоря о внутренней форме фразеологизма, Г.Г. Шпет отмечал, что под поверхностью каждого такого знака «шевелится бездонная смысловая мгла» [Шпет,408]. Основой образности может быть все. Конденсация чувственного опыта, внешний облик, особенности конфигурации нередко оказываются в центре ассоциативно-образной структуры идиом и метафор.

Фразеологизмы могут быть представлены следующими типами:

Идиомы, содержащие образ – barbe de huit jours.

Метафорические параллели - когда в основу внутренней формы положены реальные события, но за счет расширения значения, выражение получает символический смысл – jeter de l'huile sur le feu.

Образно-символические конструкции - в основе, которых лежат факты, подвергшиеся различным трансформациям ассоциативного толка - casser sa pipe.

Фразеологизмы, содержащие ирреальные образы - mouton à cinq pattes, porter de l'eau à la mer, когда нарушена логика вещей и присутствует алогичность, иллюзорность основы.

Фразеологические эквиваленты могут иметь различную образную основу. Например, французский фразеологизм - donner le feu vert - дать зеленую улицу, дать свободу действий имеет внутреннюю форму, связанную с правилами дорожного движения. Русский фразеологизм - зеленая улица - в царской России обозначал две шеренги солдат, вооруженных зелеными длинными прутами -шпицрутенами. По такой улице прогоняли осужденных. Данный образ вызывал страх и ужас. В наши дни - дать зеленую улицу - означает - дать возможность двигаться (развиваться) без проблем, полную свободу действий, мотивационной базой, как и во французском языке, служит образ – непрерывная цепь зеленых семафорных огней.

В естественном языке есть случаи иконичности, представленные идиомами [Gréciano,43]. Идиома как икона представляет собой сложный феномен, соединяющий два типа мотивации: обязательной лексической демотивации, с одной стороны, и прагматической ремотивации, с другой. Стабильность формы и лексикализованное содержание гарантируют коллективное знание / понимание идиом. Особо отмечается наличие символического начала в иконе. Иконические коннотации идиомы помогают интеллектуальному осмыслению и рождению символа. Применяя идиомы, язык использует их иконический и символический смыслы. Фразеологическая модель обладает очень большим функционально-креативным потенциалом и может быть использована в дискурсах самого разного типа.

Фразеологизмы образуют особую концептосферу, репрезентирующую этническое сознание в виде культурно-языковых предпочтений и определяющую ценностно-смысловую ориентацию. Фразеологизмы – концепты-уникалии или этнодеймы, этнокультурные образы, являющие наиболее живые фрагменты этноязыкового мировидения.

В своих работах М.М. Копыленко рассматривал теоретические вопросы, касающиеся определения предмета фразеологии, особенностей фразеологической номинации, точности терминологического словаря фразеологии, семантического аспекта фразеосочентаний. Для М.М. Копыленко фразеология представляла собой неотъемлемую часть единой лексико-фразеологической системы языка, а сам язык рассматривался как грандиозная система самых разнообразных фразеосочетаний.

ЛИТЕРАТУРА

1.Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка. Учебное пособие. – М.: Флинта,2016. - 283 с.

2.Вартанян Е.Д. Из жизни слов. – М.: Министерство Просвещения РСФСР, 1963. - 319 с.

3.Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Труды Юбил. Науч. Сессии ЛГУ. Секция филол. – Л., 1946. - С.45-69.

4.Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: ЯРК, 1998. - 763 с.

5.Загидуллина А.А. Символы и образы: онтология и функционирование (на материале французского языка). – - Алматы: Принт, 2010. - 292 с.

6.Исабеков С.Е. Принципы дополнительности в номинативной системе языка. – Алма-Ата: Галым, 1992. - 205 с.

7.Карлинский А.Е. Избранные труды по теории языка и лингводидактике. – Алматы: ОО «ДОИВА», 2007. – 307 с.

8.Копыленко М.М. Попова З.Д. Очерки по общей фразеологии. – Воронеж: ВГУ, 1979. – 149 с.

9.Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. Учебное пособие – Алматы: Полилингва, 2017. – 263 с.

10. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. – М.: Высшая школа, 1976. – 317 с.

11. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Изд-во Наука, 1976. – 540 с.
12. Черданцева Т.З. Язык и его образы. – М.: Международные отношения, 1977. – 77 с.
13. Шпет Г.Г. Герменевтика и ее проблемы // Контекст. - 1989. – С.407-409.
14. Bally Ch. Traité de stylistique française. Paris : Klincksieck, 1951. – 332 p.
15. Deralles J.-L. Aux origines du langage : une histoire naturelle de la parole. Paris : Hermès, 2000. – 275 p.
16. Gréciano G. Le figement lexical // Cahiers de praxématique.- 2003.- № 82. – P.41-51.

Өтетілеуова Ә.Ж.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: asseloook@gmail.com

Otetileuova A.
Kazakh Ablai khan University of International Relations
and World Languages
E-mail: asseloook@gmail.com

УДК 81`25

АҒЫЛШЫН ТІЛДІК САЯСИ ДИСКУРСТА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІ ІЛЕСПЕ АУДАРМА БАРЫСЫНДА ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ ЖОЛДАРЫ (ЕУРОПАЛЫҚ ПАРЛАМЕНТ ПЛЕНАРЛЫҚ ОТЫРЫСТАРЫ НЕГІЗІНДЕ

Аңдатпа. Бұл мақалада Еуропалық Парламент пленарлық отырыстары негізінде ағылшын тілінен қазақ тіліне фразиологиялық бірліктерді аудару барысынадағы аударма әдістері мен қиындықтары қарастырылады. Сонымен қатар қазақ және ағылшын тіліндегі фразеологизмдерді, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын қысқаша түрде қарастырады.

Түйінді сөздер: аударма, саяси дискурс, ілеспе аударма, фразеология, фразиологиялық бірлік, аудармашы, тіл.

METHODS OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGY FROM ENGLISH LANGUAGE INTO KAZAKH DURING SIMULTANEOUS TRANSLATION IN POLITICAL DISCOURSE (ON THE BASIS OF PLENARY SESSIONS OF THE EUROPEAN PARLIAMENT)

Abstract. This article, is focused on translation methods and difficulties in the translation of phraseological units from English to Kazakh on the basis of plenary sessions of the European Parliament. It describes phraseology in Kazakh and English languages, their similarities and differences.

Keywords: interpreting, political discourse, simultaneous translation, phraseology, phraseological unit, interpreter, language

СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИИ ИЗ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В КАЗАХСКИЙ ПРИ СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (НА ОСНОВЕ ПЛЕНАРНЫХ ЗАСЕДАНИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО ПАРЛАМЕНТА)

Аннотация. В статье рассматриваются способы перевода фразеологизмов и трудности при переводе фразеологических единиц с английского на казахский язык на основе пленарных заседаний Европейского Парламента. В ней описываются фразеология казахского и английского языков, а также их сходства и различия.

Ключевые слова: перевод, политический дискурс, синхронный перевод, фразеология, фразеологическая единица, переводчик, язык.

Ілеспе аударма — ауызша аударманың ең күрделі түрі. Ілеспе аудармашы болу кез келген адамның қолынан келе бермейді. Нәтиже аудармашының дайындығы мен оқыту әдістемесіне, оқытушының таланты мен білгірлігіне, сонымен қатар, аудармашының аударма кезіндегі кез келген жағдайда, тез әрекет ету қабілетіне, төзімділігіне және аялық біліміне байланысты [1].

Аудармашы үшін аса күрделі ақпараттарды, сонымен қатар сандарды, адам және жер-су аттарын жазбаша түрде, тез арада байқау әрі белгілеу қабілеті өте маңызды. Соның ішінде фразеологизмдерді аудару біраз ауыртпалық алып келеді. Әсіресе, көне мәдениеттен шығып, түрлі мағынаға және эмоционалдық өңге ие болған түрлері аса қиынға соғады. Жалпы айтқанда, фразеологиялық бірліктерге тап болған аудармашы, екі тілді жетік біліп қана қоймай, сондай-ақ аударма тілінің мәдениеті мен мүмкіндіктерімен салыстыра отырып, түпнұсқа тілінің

стилистикалық және мәдени-тарихи көріністеріне талдау жасай білуі тиіс. Себебі фразеологиялық бірліктерге енгізілген ұлттық және мәдени ерекшеліктер, жиі тұрақты айналымды түпнұсқалық тілден аударма тіліне аудару барысын күрделі құбылысқа айналдырады. Фразеологизмдердің ең негізгі ерекшелігі, құрылымының оның мағынасымен сәйкес келмеуі. Ілеспе аударма кезіндегі оғаш немесе күлкілі оқиғалар көбінесе фразеологизмдердің дұрыс емес аудармасынан туындап отырады. «Фразеология» термині кең мағынада алғанда, белгілі бір тілдегі тұрақты сөз тіркестерінің барлық түрлерінің жиынтығы деген ұғымды білдіреді. «Фразеология» грек тілінің «phrasis», яғни «сөйлемше және ұғым, білім» деген сөздерінен алынған [2].

Ағылшын саясаткерлері ресми дискурстары мен сұхбаттарында тұрақты тіркестерді жиі әрі тиімді қолданады.

Берілген тақырыбымызға сәйкес ағылшын тіліндегі тұрақты тіркестерді қазақ тіліне аудару тәсілдерін қарастырамыз. Берілген дискурстарды қарастыру барысында байқағанымыздай ағылшын саясаткерлерінің дискурстарында фразеологиялық бірліктер жиі кездеседі және көп жағдайда ол тұрақты тіркестердің қызметі тыңдаушыларға қандай да бір эмоциялық немесе коммуникативті әсер беру емес, дискурсты әсерлі және тыңдауға қызықты ету болып табылады. Ағылшын саясаткерлерінің дискурстарында фразеологиялық бірліктер жиі кездеседі және көп жағдайда ол тұрақты тіркестердің қызметі тыңдаушыларға қандай да бір эмоциялық немесе коммуникативті әсер беру емес, дискурсты әсерлі және тыңдауға қызықты ету болып табылады.

Ілеспе аудармада тұрақты тіркестердің, немесе саяси қолданыстағы ұғымдардың белгілі бір сөздігін жасау аса қажет, себебі ілеспе аударманың қиындығы ол уақыт тапшылығы, дегенмен сөйлеушінің ойын ғана тура аудару емес, сонымен қатар сөйлеушінің тіліндегідей әсем әрі әсерлі жеткізуге тырысып бағу аудармашының бірден бір мақсаты.

Тұрақты тіркестердің аудару тәсілдерін үйренудің маңыздылығы бейнелі ақпаратты дәлме-дәл жеткізу және түпнұсқадағы ақпараттың стилистикалық әсерін аудармада жаңадан жасау тәрізді мәселелерімен айқындалады.

Қазақстан Билігі болсын Ұлыбритания Билігі болсын өзінің геосаяси мүддесі тұрғысынан сыртқы және ішкі тұрақтылыққа жетуге тырысады. Екі ел де өз ішіндегі ұлттардың өзара тығыз бірлігімен, тыныштық пен теңдікте өмір сүруімен қатар, сыртқы көршілерімен де, өзге де экономикалық байланыс орнаған мемлекеттермен бірдей мәміледе ғұмыр кешуге аса мүдделі. Сондықтан да ел билігі мемлекет ішінегі тұрақтылық пен бейбітшілік орнатылуы жайында көп уағыздайды әрі әлемдік аренада да ғаламдық тұтастықтың, бүкіләлемдік бейбітшіліктің орнауы керектігі жайында баяндамалар жасайды. Сонымен қатар, еліміздің басты ерекшелігі оның тұрақтылық пен бейбітшілікте, ұлттар мен ұлыстардың өзара үндесімінде өмір сүріп жатқандығы жайында ақпараттар таратады. Сол себепті Ұлыбритания және Қазақстан арасындағы саяси кездесулерде аталған тақырыптарға аса көңіл бөледі, насихаттайды. Әсіресе, қазақ саяси дискурс тіліндегі үлкен концептуалды мәнге ие ұғымдардың баламаларын былай көрсетуге болады. Аталған ұғымдардың барлығы бірлік не достастық, бейбітшілік болып табылады. Екі тілдің саяси дискурсындағы негізгі ұғымдардың ұқсастығы жайлы және сол түсініктердің ерекшеліктері мен өзгешелігін келесі кесте арқылы көруге болады:

Тәжірибе. Салыстырмалы тіл білімінде алдыңғы қатарлы орыс ғалымдары Я.И Рецкер, А.В Федоров, С. Влахов және т.б фразеологизмдерді аудару мәселесі туралы ой пікірлер айтқан еді. Олардың пікірлеріне сүйеніп, С. Влахов пен С. Флорин фразеологизмдерді түпнұсқа тілінен аударма тіліне аударудың мынадай жолдары бар екендігін көрсетеді.

1. Түпнұсқа тіліндегі берілген фразеологизмдердің аударма тілде кездескен эквивалентін беру арқылы аудару.

2. Аударма тілдегі вариантын беру арқылы.

3. Аударма тілде түпнұсқа тілдегі фразеологиялық тіркестің баламасы да, варианты да болмағандықтан, фразеологиялық емес тіл құралдарымен беру арқылы. [3]

Көптеген саясаткерлер өздірінің ресми дискурстары мен сұхбаттарында тұрақты тіркестерді жиі және тиімді қолданады.

Енді біз Европарламенттің пленарлық отырыстарындағы белгілі саясаткерлердің берген дискурстарын талдау арқылы тұрақты тіркестерді қолдану тенденциясын, тұрақты тіркестердің қазақ тілінде қандай тәсілмен аударылғанына талдау жасаймыз.

Европалық Парламент - бұл Европалық Одақтың барлық азаматтарын таныстыратын депутаттардың жиналысы. 1979 жылдан бастап депутаттар тікелей жалпыға бірдей дауыс беру арқылы сайланды, және қазіргі уақытта Европарламент 785 депутаттан тұрады, оның мандаты ЕО-ға мүше мемлекеттер арасында осы мемлекеттердегі адамдар санына пропорционалды түрде бөлінеді. Европарламент Страсбургте жиналады, басқа орталықтары Брюссель және Люксембург. Қазіргі уақытта парламентте 8 фракция таныстырылған, сондай-ақ бірнеше қосылмаған депутаттар саны бар. Өздерінің мемлекеттерінде парламентшілер 160-ға жуық түрлі партиялар мен қауымдастықтардың мүшелері болып табылады.

Европарламент Страсбургте, Францияда өтетін пленарлық отырыс үшін айына бір рет жиналады. Пленарлық отырыс дүйсенбіден бейсенбіге дейін төрт күнге созылады. Пленарлық отырысқа барлық мүше елдердің депутаттары қатысады. Онда белгілі бір шешімдер бойынша дауыс беру жүргізіледі.

Сонымен қатар, Пленарлық отырыстарда комитеттер дайындаған қорытындылар және түпкілікті резолюцияға ұсыныстар жасалады. Жиналыстың күн тәртібінде дауыс беру қорытындысы бойынша шешім қабылданатын болады [4].

Біздің тақырыбызға сәйкес ағылшын тіліндегі тұрақты тіркестерді қазақ тіліне аудару тәсілдерін қарастырамыз. Берілген дискурстарды қарастыру барысында байқағанымыздай ЕП саясаткерлерінің дискурстарында тұрақты тіркестер жиі кездеседі және көп жағдайда осы тұрақты тіркестердің қызметі тыңдаушыға қандай да бір эмоциялық немесе коммуникативті әсер беру емес, дискурсты әсерлі және тыңдауға жеңіл ету болып табылады.

Қазіргі уақытта айтарлықтай бұқаралық ақпарат құралдарында, саяси қайраткерлердің жолдауларында пайдаланылатын бейнелі сөздер, соның ішінде фразеологизмдердің саны өсті. Кейде саясаткерлердің өздері-ақ кейіннен бұқаралық қауымда пайдаланылатын қанатты сөздердің авторларына айналып кетеді. Лингвисттер, қазіргі таңдағы саяси дискурста фразеологизмдердің белсенді пайдалануын, қоғамдық өмірдің жалпы демократияландырылуымен байластырады.

Фразеологиялық бірліктерді саяси дискурста пайдалану келесі мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді:

- белгілі бір құбылысты бағалау кезінде автордың позициясын анық білдіру;
- оқиғаларға оң немесе теріс қатынасын қалыптастыру;
- байланыс орнату функциясын орындап, «адамдарға жақындауға» мүмкіндік беру.

Ілеспе аударма барысындағы фразеологизмдерді аудару барысына тереңірек талдау жасайтын болсақ, онда Европалық Парламенттегі пленарлық отырыстың пікірталасын аударып, аудармаға сараптама жасау барысында жоғары аталған фразеологизмдерді аудару тәсілдерінің келесідей түрлері анықталды:

Ең алғашқы қарастырылған дискурстар – Ұлыбритания тәуелсіздік партиясының көшбасшы, Найджел Фарадждың 2016 жылы 28 маусымда Брюссельде өткен Европарламенттің пленарлық отырысында сөйлеген сөзінен алынған [5].

Түпнұсқа:

We want to be an independent, self-governing, normal nation. That is what we have done and that is what must happen. In doing so we now offer a beacon of hope to democrats across the rest of the European continent.

Ілеспе аударма:

Біз тәуелсіз, өздігінен басқарылатын, қалыпты ұлт болғымыз келеді. Міне, біз осылай істедік, және бұл солай болуы керек еді. Осылайша, біз, қазіргі таңда, үміт отын Европалық құрлықтағы бүкіл демократтар үшін ұсынамыз.

Талдау:

Мәтінде тұрақты тіркесті сөйлем - *In doing so we now offer a beacon of hope to democrats across the rest of the European continent.*

Тура аударма: Бұл ретте біз Европалық континенттегі демократтарға үміт шамшырағын ұсынамыз. Яғни, “Брексит” жағдайы барлығымызға мәлім. Ұлыбритания – ЕуроОдақтан шығып жатқан алғашқы ел.Өйткені, бұл ұйым 60 жылда шекарасын кеңейтпесе, тарылтқан емес.

Британ халқының Европалық Одақтан шығу шешімін қолдаған саясаткер, осылайша

олардың тәуелсіз, өздігінен басқарылатын, қалыпты ұлт болу арманына тез жетеді деп сенеді. “Үміт шамшырағы” – үміт уәдесін беретін белгілі бір нәрсе. Бұл жағдайда кез-келген аудармашы түпнұсқа тіліндегі “a beacon of hope” айтылған фразеологизмнің, аударма тіліндегі “үміт отын” немесе эквивалентін қолдану арқылы аударып, қазақ тіліне әсем әрі әсерлі етіп жеткізе алды. Бұл мысалда ілеспе аудармашы сөйлемнің мағынасын жеткізіп, сонымен қатар бұл аударма қазақ тілінде қисынды болды. Аудару тәсілі: С.Влахов пен С. Флорин берген фразеологизмдердің аударма тілде кездескен эквивалентін беру арқылы аудару тәсілі қолданылды.

Түпнұсқа:

When the people in 2005 in the Netherlands and France voted against that political union and rejected the constitution you simply ignored them and brought the Lisbon treaty in through the back door. What happened last Thursday was a remarkable result – it was a seismic result. Not just for British politics, for European politics, but perhaps even for global politics too.

1-Ілеспе аудармашы:

2005 жылы Нидерланды мен Франциядағы халық осы саяси одаққа қарсы дауыс беріп, конституциядан бас тартқан кезде, сіздер оны жай ғана елемей, Лиссабон шартын заңсыз түрде енгіздіңіз. Өткен бейсенбіде болған оқиға - керемет нәтиже болды. Тек қана британдық және еуропалық саясат үшін ғана емес, сондай-ақ жаһандық саясат үшін де сейсмикалық нәтиже болуы мүмкін.

2-Ілеспе аудармашы:

2005 жылы Нидерланды мен Франция халқы бұл саяси одаққа қарсы дауыс бергенде және конституциядан бас тартқанда, сіз оларды елемей, Лиссабон келісімін артқы есіктен енгіздіңіз. Өткен бейсенбіде болған оқиға - керемет нәтиже болды. Тек қана британдық және еуропалық саясат үшін ғана емес, сондай-ақ жаһандық саясат үшін де сейсмикалық нәтиже болуы мүмкін.

Талдау:

Мәтінде тұрақты тіркесті сөйлем - *When the people in 2005 in the Netherlands and France voted against that political union and rejected the constitution you simply ignored them and brought the Lisbon treaty in through the back door.*

Тура аударма: *2005 жылы Нидерланды мен Франция халқы бұл саяси одаққа қарсы дауыс бергенде және конституциядан бас тартқанда, сіз оларды елемей, Лиссабон келісімін артқы есіктен енгіздіңіз.* Бұл - ЕуроОдақтың ең басты құжаты. Ол іске аспаған атышулы Еуроконституция жобасын алмастыру мақсатында бұдан екі жыл бұрын әзірленген болатын. Лиссабон шарты ЕуроОдақ мәселелерінің 95 пайызын Брюссельдегі жоғары органда шешілетін орталықтанған мемлекет тәрізді ұйымға айналдырады. Жалпы “*in through the back door”* тұрақты тіркесі - қандай да бір мақсатқа қол жеткізу үшін жасырын немесе әділетсіз әдістерді пайдалану деген мағынаны білдіреді. Британ саяси қайраткері, олардың тап болған, Ұлыбританияның ЕуроОдақтан шығу шешімінің негізгі себептерінің бірін түсіндіріп өту үшін осы сөз тіркесін қолданып отыр. Бірінші ілеспе аудармашы “*in through the back door”* тұрақты тіркесін “заңсыз түрде” деп аударып, қазақ тіліне әсем әрі әсерлі етіп жеткізе алды. Екінші ілеспе аудармашыға келер болсақ, осы тұрақты тіркестің тура аудармасын таңдады, яғни “артқы есіктен”. Екінші ілеспе аудармашы аударма арқылы сөйлемнің мағынасын жеткізе алғанымен, қазақ тілінде қисынды болмады. Аудармашы “артқы есіктен” деген сөз тіркесін “заңсыз түрде” деп аудару арқылы, тыңдаушының мәдениетіне жақынырақ, яғни тыңдаушыға түсінікті мағынада жеткізе алды. Аудару тәсілі: С.Влахов пен С. Флорин берген аударма тілді түпнұсқа тілдегі фразеологиялық тіркестің баламасы да, варианты да болмағандықтан, фразеологиялық емес тіл құралдарымен беру тәсілі қолданылды.

Түпнұсқа:

Something has happened here. Let us listen to some simple pragmatic economics – my country and your country, between us we do an enormous amount of business in goods and services. That trade is mutually beneficial to both of us, that trade matters. If you were to cut off your noses to spite your faces and reject any idea of a sensible trade deal the consequences would be far worse for you than it would be for us.

1-Ілеспе аудармашы:

Мұнда бір жағдай болды. Бір қарапайым прагматикалық экономиканы тыңдайық - менің елім және сіздің еліңіз, біз арамызда тауарлар мен қызметтерде бизнестің үлкен көлемін орындаймыз. Бұл сауда екі жаққа да тиімді әрі маңызды. Егер де сіз өз ашу-ызаңыздың кесірінен өзіңізге зиян келтіріп, саналы сауда мәмілесінің кез келген идеясын қабылдамайтын болсаңыз, оның салдары, бізге қарағанда, сіз үшін өте нашар болар еді.

2-Ілеспе аудармашы:

Мұнда бір жағдай болды. Бір қарапайым прагматикалық экономиканы тыңдайық - менің елім және сіздің еліңіз, біз арамызда тауарлар мен қызметтерде бизнестің үлкен көлемін орындаймыз. Бұл сауда екі жаққа да тиімді әрі маңызды. Егер де сіз қызу үстінде өзіңізге зиян келтіріп, саналы сауда мәмілесінің кез келген идеясын қабылдамайтын болсаңыз, оның салдары, бізге қарағанда, сіз үшін өте нашар болар еді.

Талдау:

Мәтінде тұрақты тіркесті сөйлем - *If you were to cut off your noses to spite your faces and reject any idea of a sensible trade deal the consequences would be far worse for you than it would be for us.*

Британ саяси қайраткері, ЕП пленарлық отырыстың мүшелерін қарапайым прагматикалық экономикаға назар аударуын сұрайды. Яғни Ұлыбритания мен көптеген Еуропа мемлекеттерінің арасында сауда-саттық қарым-қатынастары жақсы дамыған. Олардың арасында тауарлар мен қызметтерде бизнестің үлкен көлемін орындалады. Бұл сауда екі жаққа да тиімді әрі маңызды. Және де ол осы мемлекеттердің өкілдеріне, олар босқа ерігісіп, саналы сауда мәмілесінің қандай да бір идеясын қабылдамайтын болса, оның салдары, олардың өздері үшін өте нашар болатынын түсіндіру үшін осы “to cut off your noses to spite your faces” тұрақты тіркесін қолданды. Жалпы “to cut off your noses to spite your faces” тұрақты тіркесі - біреуге зиян келтіремін деп, өзіне қиямет көрсету деген мағынаны білдіреді. Ағылшын тіліндегі бұл фразеологизмнің орыс тілінде бірнеше баламаларын табуға болады. Мысалы: “себе хуже делать”, “идти пешком назло кондуктору”, “назло бабушке нос отморозить” және т.б. Ал енді қазақ тілінде бұл тұрақты тіркестің эквиваленті болмағандықтан екі ілеспе аудармашы бұл сөз тіркесін фразеологиялық емес тіл құралдарымен беруге тырысты. Яғни, бірінші ілеспе аудармашы “to cut off your noses to spite your faces” тұрақты тіркесін “өз ашу-ызаңыздың кесірінен өзіңізге зиян келтіру” деп аударса, ал екінші ілеспе аудармашыға келер болсақ, осы тұрақты тіркестің аудармасын, ол “қызу үстінде өзіңізге зиян келтіру” деп қазақ тіліне түсінікті етіп жеткізе алды. Аудару тәсілі: С.Влахов пен С. Флорин берген аударма тілді түпнұсқа тілдегі фразеологиялық тіркестің баламасы да, варианты да болмағандықтан, фразеологиялық емес тіл құралдарымен беру тәсілі қолданылды. Яғни осы соңғы мысалдарда көрсетілгендей, кейбір фразеологиялық бірліктердің аударма тілінде сәйкес келетін баламасы немесе фразеологиялық эквиваленті (калька) кездеспейтін жағдайларда, фразиологиялық бірліктерді бір тілден екінші тілге аудару өте қиынға соғады. Бұндай жағдайларда аудармашы аудиторияға аударманы уақытылы әрі жетік жеткізу үшін, аударманы фразеологиялық емес тіл құралдарымен беру арқылы береді.

Келесі қарастырылатын дискурс – Кеңестің қазіргі төрағасы, Жанин Хеннис-Плассхарттың 2016 жылы 28 маусымда Брюссельде өткен Еуропарламенттің пленарлық отырысында сөйлеген сөзінен алынған.

Түпнұсқа:

This is what European citizens expect from us, and rightly so. While institutional debates on treaty changes and conventions are a paradise for lawyers and diplomats, they are a hell for citizens. So we simply need to grit our teeth, roll up our sleeves and use all the tools and means we have. True, it will not always be easy to agree on what we should do.

1-Ілеспе аудармашы:

Еуропалық азаматтардың бізден күтетіні осы және бұл әділетті. Шарттық өзгерістер мен конвенциялар туралы институционалдық пікірталастар адвокаттар мен дипломаттар үшін жұмақтай болғанымен, олар азаматтар үшін тозақ секілді. Сондықтан да біз тістеніп, іске сыбанып кірісіп, барлық қол жетімді құралдарды қолдануымыз керек. Әрине, істеуге міндетті нәрсеге әрдайым келісу оңай емес.

2-Ілеспе аудармашы:

Еуропалық азаматтардың бізден күтетіні осы және бұл әділетті. Шарттық өзгерістер мен конвенциялар туралы институционалдық пікірталастар адвокаттар мен дипломаттар үшін жұмақтай болғанымен, олар азаматтар үшін тозақ секілді. Сондықтан біз жай ғана біздің тістерімізді қысып, жеңдерімізді түріп қойып, бар құралдар мен қаражатымызды қолданғанымыз жөн. Әрине, істеуге міндетті нәрсеге әрдайым келісу оңай емес.

Талдау:

Мәтінде тұрақты тіркесті сөйлем - *So we simply need to grit our teeth, roll up our sleeves and use all the tools and means we have.*

Тура аударма: *Сондықтан біз жай ғана біздің тістерімізді қысып, жеңдерімізді түріп қойып, бар құралдар мен қаражатымызды қолданғанымыз жөн.* Жоғарыда қарастырғанымыздай, "Брексит" жағдайы барлығымызға мәлім. Ұлыбритания - ЕуроОдақтан шығып жатқан алғашқы ел. Өйткені, бұл ұйым 60 жылда шекарасын кеңейтпесе, тарылтқан емес. Ұлыбритания ЕуроОдақтан шыққанда, 27 мүше-мемлекеттерден тұратын Одақ өмір сүруін жалғаса береді. Әрине бұл жағдай Одаққа кері әсерін тигізеді. Сондықтан бірге өсуді қамтамасыз ету, гүлденуді арттыру және Еуропа азаматтарыны үшін қауіпсіз ортаны қамтамасыз ету ортақ мәселесін шешу қажет болады. Осыған байланысты, Еуропалық Парламент депутаты "to grit your teeth" және "roll up your sleeves" тұрақты тіркестерін қолданды. Жалпы "to grit your teeth" тұрақты тіркесі - қиын жағдайды қабылдап, онымен белгілі бір жолмен күресу деген мағынаны білдіреді. Ал "roll up your sleeves" тұрақты тіркесі - қиын жұмысқа дайындалу деген мағынаны білдіреді. Бірінші ілеспе аудармашы "to grit our teeth, roll up our sleeves" тұрақты тіркестерін "тістеніп, іске сыбанып кірісіп" деп аударып, қазақ тіліне әсем әрі әсерлі етіп жеткізе алды. Екінші ілеспе аудармашыға келер болсақ, осы тұрақты тіркестің тура аудармасын таңдады, яғни "тістерімізді қысып, жеңдерімізді түріп" деп аударды. Екінші ілеспе аудармашы аударма арқылы сөйлемнің мағынасын жалпы жеткізе алғанымен, ол қазақ тілінде қисынды болмады. Аудармашы бұл тұрақты сөз тіркестерін "тістеніп, іске сыбанып кірісіп" деп аудару арқылы, тыңдаушының мәдениетіне жақынырақ, яғни тыңдаушыға түсінікті мағынада жеткізе алды. Аудару тәсілі: С.Влахов пен С. Флорин берген аударма тілді түпнұсқа тілдегі фразеологиялық тіркестің баламасы жоқ болғандықтан, аудармашы оны аударма тіліндегі нұсқасын беру тәсілін қолданады.

Қорытынды. Қорытындылай келе, кез келген аудармашы үшін бірінші кедергі - фразеологизмдерді тауып және танудан тұрады. Егер олар белгісіз болса, олар әр сөздің мағынасын түсіндіріп аудару арқылы аударылады, және де бұның нәтижесі күмәнді болуы мүмкін. Егер аудармашы жақсы дайындалған болса, ол кез келген ерекше тұжырымдаманы, тіпті өз тәжірибесінде бұл идиоманы бұрын ешқашан кездестірмеген болса да, тоқтап және ойластыру қабілетіне ие болады. Алайда, ілеспе аударма кезінде бұл аудармашыға уақытты үнемдеуге кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан фразеологизмдер сияқты сөз тіркестерін тез әрі адекватты түрде аудару дағдысы аудармашы үшін өте маңызды болып табылады.

REFERENCES:

1.https://en.wikipedia.org/wiki/Language_interpretation (дата обращения: 19.12.18).

2.http://kk.wikipedia.org/wiki/Фразеология (дата обращения: 19.12.18).

3.Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – 416 с.

4.https://www.egemen.kz/article/175605- elbasynynh-qazaqstan elbasynynh-qazaqstan-khalqyna-zholdauynynh-tolyq-nusqasy-05102018 (дата обращения: 19.12.18).

5.https://www.youtube.com/watch?v=ayRphaTgH2Q (дата обращения: 05.01.19).

СЕКЦИЯ №3.
Мәтінді түсіндіру және талдау мәселелері
СЕКЦИЯ №3.
Проблемы интерпретации и анализа текста

Амренова Р.С.
Кокшетауский гос. университет им. Ш.Уалиханова
E-mail: amrenova07@mail.ru

Amrenova R.S.
Sh. Ualikhanov Kokshetau State University,
amrenova07@mail.ru

УДК 81

ЖЫЛҚЫ КОНЦЕПТІСІ – АДАМ КОНЦЕПТІЛЕР АЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІНІҢ БІРІ

Аннотация: Адамзат өркениетіндегі, әсіресе, дала өркениетіндегі дамудың жарқын да елеулі көрсеткіштерінің бірі *жылқы* болғаны белгілі. Аңыз, ертегілерде ежелгі адамдардың тотемдік сенімдері жайлы мәлімет беріледі. Қасиетті жылқы малының қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне сән-салтанат беріп, оны одан әрі ажарландырып тұруы мифологиялық дүниетанымның нәтижесі болса керек. Жылқыға байланысты қазақ халқының дүниетанымында да, ділі мен тілінде де ерекше философия және мәдени жүйе жатыр деуге болады. Қазақ халқы үшін жылқы тек қана материалдық нысан ретінде ғана емес, эмоционалды-құнды нысан ретінде де қабылданатыны белгілі. Халық жылқыны, ең алдымен, ел қорғаны деп дәріптеген. Сонымен қатар жылқы малы әрі көлік, әрі азық ретінде пайдаланылып, жалпы тіршілік көзі болғаны белгілі. Көшпенділер танымында, салт-санасында жылқы – интеллект (ақыл-ой) белгісі, ата-бабалар символы ретінде қалыптасқанын байқауға болады. Мифологиялық дүниетаным негізінде қазақ халқының санасында жылқыға байланысты салт-дәстүрлер мен ырым-тыйымдар қалыптасқан. Қазақ халқының жылқыға қатысты көптеген наным-сенімдері, әдет-ғұрыптары мен ырым-жораларында жылқының сакральды мәні байқалады.

Халық дүниетанымында жылқы сұлулықтың, беріктіктің, шыдамдылықтың символы ретінде бейнеленеді. Қазақ халық ертегілерінде тұлпар ат адамның жақсы жолдасы, құтқарушысы ретінде көрсетіледі. Қазақ халқының дүниетаным әлемінде жылқының алатын орны ерекше екендігі байқалады. Қазақ халқы бүкіл тіршілікті жылқымен байланыстырған: баланың азамат қатарына қосылуын *тоқым қағар* тойынан бастап, адамның бұл өмірден өткенінің белгісін *ат тұлдаумен* аяқтаған. Қазақ халқының тілдік санасында жылқының алатын орны ерекше, бұл ана сүтімен берілетін гендік мәлімет деп те айтуға болатын сияқты.

Кілт сөздер: *ментальділік, қазақ халқының дүниетанымы, концепт, тілдік сана, мифологиялық дүниетаным*.

THE CONCEPT OF A HORSE AS ONE OF THE MAIN COMPONENTS OF THE SCOPE OF HUMAN CONCEPTS

Annotation: It is well-known that a horse is of the most striking and significant indicators of development in human civilization, especially in the steppe civilization. Legends and fairy tales tell about the totemic beliefs of ancient people. Perhaps, due to the mythological worldview people believed that the Sacred Horse bring made life us of Kazakh people bright and luxurious. There is a special philosophy and cultural system connected with horse in the worldview, mentality and language of the Kazakh people. For the Kazakh people, the horse is perceived not only as a material object, but also as an emotionally valuable object. The people called the horse, first of all, the mound of the country. It is also known that horses were used as transport and food, and were a common source of livelihood. It can be seen that in the knowledge and customs of nomads, the horse was formed as a sign of intelligence (intelligence), a symbol of ancestors. On the basis of the mytho+logical worldview, traditions and rituals associated with horses have been formed in the minds of the Kazakh people. In many beliefs, customs and rituals of the Kazakh people related to horses, the sacred meaning of the horse is observed.

In the popular worldview, the horse is depicted as a symbol of beauty, strength, and endurance. In Kazakh folk tales, the tulpar horse is shown as a good companion and savior of a person. It is noted that the horse occupies a special place in the world of worldview of the Kazakh people. The Kazakh people connected all life with horses: starting with the wedding of a child in the ranks of a citizen, ending with a sign of the passing of a person by a horse. In the linguistic consciousness of the Kazakh people, the horse occupies a special place, which can be called genetic information transmitted by Mother's milk.

Keywords: mentality, worldview of the Kazakh people, concept, language consciousness, mythological worldview.

Қазақ халқының аңыз, ертегілерін зерделеу барысында халықтың ментальділік деңгейінде ерекше орын алған концепт ретінде жылқы малына байланысты таным-түсінікті атауға болады. Аңыз, ертегілерде ежелгі адамдардың тотемдік сенімдері жайлы мәлімет беріледі. Қазақ халқының санасында зоолатрия ұғымының қалыптасуы үй жануарларын фантастикалық қамқоршылар деп сенумен байланысты болып табылады. Жануарлар қамқоршыларының аттарында сол жануарлардың ерекше сипаттары берілген. Мысалы, «Ойсыл қара» (түйе) ірі, күшті мал дегенді білдірсе, «Сексек ата» (ешкілердің жебеушісі) секіргіш деген мағынаны береді. Аңыз, ертегілерде үй жануарларына құдіретті де тылсым қасиеттер беріліп сипатталады. Кейде қазақ халқының жануарлар культі күнделікті кездесетін табиғат құбылыстарын құдайға теңеумен тікелей байланысты екені байқалады. Мысалы, ертегіде *«жылқы желден, қой аспаннан, сиыр судан, түйе күннен, ешкі тастан, адам жерден жаралған»* деген түсінік қалыптасқанын байқауға болады. Қазақ халқының санасында көптеген жануарлар мен құстар киелі деп саналған. Қазақ мифологиясын зерттеуші С.Қондыбай: «Жылқы – арғықазақтың болмысында да, оның рухани дүниесі мен дүниетанымында да ең басты универсал сипатқа ие тіршілік иесі» деп тұжырымдайды [Қондыбай 2005: 25].

Адамзат өркениетіндегі, әсіресе, дала өркениетіндегі дамудың жарқын да елеулі көрсеткіштерінің бірі *жылқы* болғаны белгілі. Қазақстанда кездесетін арий, сақ, ғұн кезеңдерінің ескерткіштерінен жылқының тек қана қолға үйретіліп қоймай, ерекше қастерленіп, әдет-ғұрыптық рәсімдердің ажырамас бір бөлігі болғанын көруге болады. Жылқыны арийлер ерекше құрметтеген. Олар, әсіресе, ұшқыр тұлпарларды қатты қадірлеген. «Әлемде алғаш рет екі доңғалақты арбаны ойлап тапқан арийлер оған ұшқыр тұлпарларын қос-қостан жегіп алып, сары далада сағымша жүйіткіген. Арийлер жылқы баласын аса қатты құрметтеп, жан серігі санаған, өйткені жылқы жаңа жерлерді жаулап алуына, тіршілікке қажетті байлықтарға кенелуіне жағдай жасаған.

«Олар аттарына да мыстан кеудені жауып тұратын сауыт кигізеді, – деп жазады ежелгі грек тарихшысы Геродот, – ал жүгендерін, шылбырын алтынмен әшекейлейді» [Ұлттық энциклопедия 2002 : 117-118].

Тарихи деректерде сақтардың патшалары, қолбасшылары мен батырлары тек өздерінің бас киімдерін ғана емес, мінген аттарының төбесіне де лауазымдық белгі – жыға таққаны туралы айтылады.

Сақтар қайтыс болған хан, ханзада, батырларды жерлегенде, оның жан серігі болған атын жанына бірге қойған. Бұл «иесіне аты о дүниеде серік болады» деген сенімнен туған. Сол сақ заманынан сақталған дәстүрдің бірі – ат тұлдау, яғни қайтыс болған адамның мінген атын тұлдап, бір жылдан соң асында сою ғұрпы қазақ халқының дәстүрлерінің бірі болғаны белгілі.

Жылқыға байланысты қазақ халқының дүниетанымында да, ділі мен тілінде де ерекше философия және мәдени жүйе жатыр деуге болады. Төрт түліктің ішінде жылқы – қазақ үшін ең құнды, қасиетті мал. Халық жылқыны жоғары бағалап, оны көп өсірген. Қазақ тілінде жылқыны сипаттауда жас ерекшеліктеріне, жыныс ерекшеліктеріне, түстеріне байланысты пайда болған сөздер көп. Мысалы, *құлын (жылқы төлі), жабағы (бір жылға дейінгі төл), тай (екі жастағы жылқы), құнан (үш жастағы жылқы), байтал (төрт жастағы ұрғашы жылқы), сойтал (төрттен асқан ұрғашы жылқы), дөнен (төрт жастағы еркек жылқы), бесті (бес жасар еркек жылқы), айғыр (аталық жылқы), сәурік (жас айғыр), бие (аналық жылқы), құлық (алғаш құлындаған бие), қысырақ (үйірге алғаш қосылған жас мал), мама бие (көп құлындаған жуас бие), ат (ақталған (кестірілген) еркек жылқы, міниіс ат)* [Кенжеахметұлы 2006 : 235].

Жылқының түсіне байланысты мынадай түрлері аталады: қылаң жылқы, баран жылқы, ала жылқы. Қылаңға *ақбоз, боз, бурыл, теңбіл, құбақан, сары, құла, құла жирен, шабдар, көк, сұр, құлагер, қызыл, нарқызыл,* т.б. жылқы жатады. Баранға – *торы, қара, қаракөк, қарасұр, қоңыр, жирен, күрең,* т.б. Алаға *сарыала, сұрала, көкала, керала, қарала, қоңырала, күреңала*, т.б. түстер жатады. Шұбар, бозшұбар, көкшұбар, қарашұбар сияқты ерекше түсті жылқылар да кездеседі [Ұлттық энциклопедия 2002 : 117-118]. Бір түсінікті беру үшін көптеген денотаттың қолданылуы бұл түсініктің халық үшін маңыздылығының көрсеткіші деп айтуға болады.

Жылқы қазақтың кәделі, бағалы қазынасы болып есептелінген. Оған дәлел ретінде мынадай мақал-мәтелдерді келтіруге болады: *«Жылқы – малдың патшасы», «Ат – адамның қанаты»,*

«Аттының несібесі – алтау, жаяудың несібесі – жалқы», «Атсыздың атасы құнсыз кетеді», «Атын сабаған досынан айырылады» «Аты бардың, тынысы бар» [Қазақтың мақал-мәтелдері 2002 : 263-273].

Қазақ халқының дүниетанымында жылқыны ұрып-соқса, киесі атады деп түсініліп, тіпті желіден, құрықтан, бақанның үстінен аттап өтуге де тыйым салынған. "Бақан аттаған байымайды, балта аттаған жарымайды" деген сенім бар. Сүрінген атты да жазаламаған. Сайтан аттың көзін басып тұрса, қашып кетсін деп, көзін оң қолымен сүртіп, тазалайды. Жолаушы келе жатып, атының сауырынан ұрмаған. Жапанда жалғыз келе жатқан жолаушыны қолдап, жебейтін Қызыр пайғамбар аттың сауырында отырады деген түсінік болған.

«Атың жаман болса, арманың кетер, Балаң жаман болса, дәрменің кетер, Әйелің жаман болса, келгенің кетер»; «Атың жақсы болса, жолдың пырағы; Әйелің жақсы болса, жанның шырағы» сияқты мақал-мәтелдер жүйрік ат, алтын жалатылған ер-тұрман, сұлу жар ер-азаматтың қазынасы болып есептелінгендіктің бір дәлелі. Ер жігітті мінген аты мен ер-тұрманына қарап бағалаған: «*Атына қарай– тұрманы, еңбегіне қарай – қырманы»* [Қазақтың мақал-мәтелдері 2002 : 264].

Халық адам мен оның жан серігі атты біртұтас әлем ретінде танығандығын *«Адам – жылқы мінезді», «Ат – ердің қанаты»; «Жақсы ат – жанға серік»; «Жақсы ат ажалға ара тұрмаса да, жаудан құтқарар»; «Ат мұратқа жеткізер»; «Тұлпар түбін табады, жақсы тегін табады» сияқты және* т.б. жүздеген мақал-мәтелдерден көруге болады.

Әртүрлі жағдайлармен қақтығысқан, бітіспес адамдар өз елінен, туған-туысқандарынан безіп кеткен. Бұндай жағдайда өз атының қыл құйрығын кесіп, қолын төбесіне қойып елден шығады, яғни *«ат құйрығын кесіп кету» деп атаған.* Бұл енді келмеудің, ағайыннан, елден безінудің, араздықтың, артына қарамай кетудің өліммен тең өте ауыр шарасы болып есептелінген.

Мысалы, ер азаматтарға ат мінгізіп, шапан жапқан, сыйлы қонаққа ат мінгізу, күйеу жігіттің қалыңдық алуына алғаш барғанда, *ат байлауы,* ұрыс кезінде жау қоршауында қалған қолбасшыға *ат сүйек беріп* құтқару сияқты т.б. дәстүрлерді, *атқамінер, атқосшы, атшабар сияқты* лауазымдарды атауға болады. Қазіргі күнге дейін ат мінгізу, шапан жабу салты қазақ халқында сақталған.

Халық жылқыны, ең алдымен, ел қорғаны деп дәріптеген. Мысалы, *«Қос атымен қол көбейеді»*. Сонымен қатар қазақ халқы ердің жан серігі деп, азаматтың мерейін асыратын, сал-серілік пен сәнділіктің шырайын келтіретін текті жануар деп ерекше қастерлеген. Бұған дәлел ретінде *«Жылқы сәндік үшін, түйе байлық үшін»; «Тағасының күмісіне мақтанба, атыңның жүрісіне мақтан»* сияқты мақал-мәтелдерді келтіруге болады.

Қазақ халқында жүйрік жылқы тек иесінің ғана емес, бүкіл рудың, аймақтың мәртебесін өсірген. Содан қалған мақал болар: *«Ат алсаң, ауылыңмен ал».* Әр рудың, үйдің, малдың құлағына салатын өзіндік ен-таңбалары болған. Біреуге мал атаса, оған сенім белгісі, ен, салдыртады.

Жылқымен байлық мөлшері өлшенген. «Біздің асыл дүниеміз бір ғана жылқымыз, – деп жазады Мұхаммед Хайдар Дулат, – ләззат алатын асымыз – ет, сүйетін шәрбатымыз – қымыз, қызық көретініміз – өрістегі жылқымыз».

Тіпті жылқы малына байланысты көрген түстеріне ерекше мән беріп, негізінен жақсылыққа жорығандығы байқалады: «Түсінде ақ боз ат көрсең, ісің оңалады, қара ат көрсең, сәтсіздікке ұрынасың, жылқы сатып алып жүрсең, жаңа хабар аласың, жылқы мініп жүрсең, қуаныш болады».

Қазақтар бәйгеге қосатын жүйрік жылқыларды *тұлпар, арғымақ, сәйгүлік* деп әлпештеп, ерекше күтімге алған. *«Жүйрікке – тұмар»; «Жайшылықта анау да ат, мынау да ат, Ұлы дүбірде келеді шын жүйрік ат»; «Жорғаның қадірі желігенде білінер»; «Тұлпардың өз тұяғы өзіне дәрі»; «Тұяғы бүтін тұлпар жоқ, қияғы бүтін сұңқар жоқ»; «Тұлпар түбін табады, жақсы тегін табады»; «Тұлпар тегіне тартады»; «Тұлпардан тұяқ қалар, сұңқардан қияқ қалар»; «Тұлпар шапса, жетіледі, сұңқар ұшса, жетіледі» с*ияқты мақал- мәтелдер жылқының қадір-қасиетін, адаммен біртұтас әлем ретінде қарастырылғанынан мәлімет береді.

Қазақ халқы үшін жылқы тек қана материалдық нысан ретінде ғана емес, эмоционалды-құнды нысан ретінде де қабылданатыны белгілі. Мысалы, қазақ баласын жақсы көргенде *құлыншағым, құлыным* деп өзінің махаббатын білдіріп жатады.

Сонымен қатар жылқы малы әрі көлік, әрі азық ретінде пайдаланылып, жалпы тіршілік көзі болғаны белгілі. Сондықтан ауыр жүк артуға, алыс жолға төзімді жылқыны *қазанат* деп атап, оны да ерекше бағалаған: *«Атты қамшымен айдама, жемменен айда, Атты қамшыменен айдасаң, жаяу қаларсың»; «Ат жүрісімен пұл алады».*

Ал еті мен сүті үшін өсірілетін қалған жылқылар *жабы* деп аталған.

Жылқы малына байланысты халықта ырымдар да баршылық. Халық ырымы бойынша өздері белгілеген малдың басын ешкімге бермейді. Жылқы малына байланысты мынадай ырымдарды атауға болады: *«Ат жер тарпыса, жолға шығады» деген сөз. Ат жолға шығарда, тезек тастаса, жол болады; «Ат сүрінсе, олжаға жолығады»* [Кенжеахметұлы 2006 : 235].

Қасиетті жылқы малының қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне сән-салтанат беріп, оны одан әрі ажарландырып тұруы мифологиялық дүниетанымның нәтижесі болса керек. З.Фрейд пен К.Юнг сияқты психоаналитиктер адам миының терең қабаттарында орналасқан ұжымдық бейсаналық адам психикасында өмір сүретіндігін дәлелдеп, оны архетип деп атаған. Оның ұрпақтан- ұрпаққа бейсаналық түрде беріліп, ұлт өкілдерінің мінез-құлқында, іс-қимылдарында, ойлау жүйесінде, құндылықтарды қабылдау ерекшеліктерінде көрініс табатынын айтқан болатын. Осы тұрғыдан көшпенділер танымында, салт-санасында жылқы – интеллект (ақыл-ой) белгісі, ата-бабалар символы ретінде қалыптасқанын байқауға болады.

Мәселен, батырлар жырында, жылқы көлік қызметін атқарушы ғана емес, ер қорғаны, ақылшысы ретінде көрініп, иесін қорғап-қоршап жүреді. Қазақ халқының ертегілерінде адамның мақсатқа жету жолында ең басты көмекшісі, жақсы жолдасы ретінде тұлпар ат бейнеленіп, адам кейпінде, яғни антропоморфыланған кейіпкер ретінде беріліп отырады: *«Шалқұйрық атқа тіл біттеді: Біз енді жер астына түстік, бұдан былай жер астының елі жолығады. Біраз жүрген соң, жылан Бапы ханның ордасына келеміз. Жылан бапы ханның ордасына келгенімізде, мені алысқа қойып, өзің ордаға кіресің. Ордаға кіргенде есіңде болсын: үйге кіргеніңде екі босағадан екі қара шұбар жылан ысылдап тұра келеді, олардан сескенуші болма, жылан Бапы ханның есігін күзеткен құлдары. Төр алдына бара бергеніңде, екі сұр жылан ысылдап келеді де, екеуі де екі жеңіңнен кіреді, қойыңнан шығады, қойыңа кіреді, қоныштыңнан шығады. Бұлар жылан Бапы ханның ұлы мен қызы болады. Төрге отыра бергеніңде, дәу екі сары жылан ысылдап тұра келеді, одан да сескенбе. Бұлар – жылан Бапы ханның өзі мен әйелі. Егерде бұлардан сескенсең, сені Ер Төстік демейді, жер асты еліне қадіріміз болмайды, жер үстіне жол тауып шыға алмай қаламыз, – дейді* («Ер Төстік» ертегісі).

«Керқұла атқа тіл біттіп сөйлейді: Достым, Кендебай, іздеген жоғың алыста емес. Біреуі емес, екеуі де осыдан табылады. Мына таудан әрі ассаң, ағып жатқан өзенді көресің. Өзеннің ортасында бір арал бар....», – дейді («Керқұла атты Кендебай» ертегісі).

Ертегілер тілінде жан-жануар, хайуанат басты қызметке ие екенін көруге болады. Халық санасында жылқының «ғажайып» қасиеттеріне ерекше мән беріліп, қиындық, бақытсыздықтан құтылу солармен байланыстырылып беріледі. *«Төстік: «Жаяуымда қанат болған, Шалқұйрық! Жалғызымда жолдас болған, Шалқұйрық! Сасқанымда ақылым болған, Шалқұйрық! Үш жаның бар еді, екеуі шықса да, бірі қалған шығар, тұр, Шалқұйрық. Тіріл, Шалқұйрық!» – деп ті. Сол уақытта Шалқұйрыққа жан біттіп, оқыранып түрегеледі»* («Ер Төстік» ертегісі). *«Керқұла атқа тіл біттіп сөйлейді: «Қазір құйрығымнан бір тал қыл ал да, мені қоя бер, сауыт-сайман, құрал-жабдықтарыңды менің үстіме сал. Егер керек болсам, құйрығымнан алған қылды тұтат. Сонда мен дайын боламын....», – дейді* («Керқұла атты Кендебай» ертегісі).

Архаикалық дүниетанымда күшті желдің және Күн нұрының шапшаң қимылына жылқының шабысы ғана тең келген. Жылқы – Тәңірінің сүйген түлігі, “әруақтар әлеміне қиналтпай жеткізуші медиатор” ретінде танылған.

Қазақ халық ертегілерінде иесі қаза болғаннан кейін, атын бейіт басына байлап қою рәсімі кездеседі: «*Жалғыз жігітті көміп, күрең аттың сайманын мықтап байлап, Жалғыз жігіт тапсырып кеткен атты басына байлап, жылап-жылап батырды құба жонға тастап, елге қарай тартты»* («Жалғыз жігіт ұрпақтары» ертегісі).

ӘДЕБИЕТ:

1.Кенжеахметұлы С. Қазақ халқының тұрмысы мен мәдениеті. – Алматы, 2006 – 381 б.
2.Қазақтың мақал-мәтелдері, құрастырған: Смайлова А.Т.– Алматы, 2002. – 309 б.
3.Қондыбай С. Арғықазақ мифологиясы. 1 – 4 кітап. – Алматы: «Дайк-Пресс», 2004. – III.
4.Қондыбай С. Казахская мифология. Краткий словарь. – Алматы: «Нұрлы Әлем», 2005. – 272 с.
5.Липец Р.С. Образы батыра и его коня в тюрко-монгольском эпосе. – М.: «Наука», 1984. – 264 с.
6.Ұлттық энциклопедия. – 2002

Лян В.В., Жакова В.
Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана
E-mail: veronika.lyan@mail.ru
E-mail: zhakova.vika99@mail.ru

УДК 81-26

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные особенности специфики перевода рекламных текстов в сфере туризма с прагматической точки зрения. В статье объясняются такие понятия как феноменон прагматики, прагматические отношения между языковыми единицами и реципиентом, прагматический потенциал текста и процесс перевода. Представлены виды коннотации слова и способы прагматической адаптации текста.

Ключевые слова: прагматика, реципиент, адресант, прагматический потенциал, коммуникативный эффект

PRAGMATIC ASPECT OF TRANSLATING ADVERTISING TEXTS IN THE SPHERE OF TOURISM

Annotation: This article is concerned with the main translation features of advertising texts in the field of tourism from the pragmatic point of view. The article explains the significance of such concepts as pragmatics, the pragmatic relationship between linguistic units and the recipient, the pragmatic potential of the text in the process of translating advertising texts in the field of tourism. The types of word connotation and methods of pragmatic adaptation of the text are presented in the paper.

Key words: pragmatics, recipient, addressee, pragmatic potential, communicative effect, pragmatic adaptations

Прагматика — это раздел семиотики, в рамках которого изучаются отношения между знаковыми системами и субъектами, которые их используют. Термин “прагматика” впервые появился в конце 1930-х годов, однако прагматический аспект языка рассматривался лингвистами и до этого, например, в работах Ч.С. Пирса в конце 19-го века. Как показывают исследования в области прагматики перевода, само понятие гораздо шире, так как оно отвечает на все вопросы, связанны с различной степенью понимания некоторых языковых единиц и речевых произведений участниками коммуникации, а также с различной их трактовкой в зависимости от языкового и неязыкового опыта коммуникантов (Бархударов 2008:107). Согласно немецкому лингвисту и теоретику перевода Ф. Нойберту прагматика объединяет такие отношения языка, обуславливающиеся принадлежностью к определенной национальности, культуре, социальной или профессиональной группе, а также объясняет использование в тексте единиц различных экспрессивных и функциональных стилей. Можно сказать, что прагматика рассматривает стилевую сторону речи и тем самым противопоставляется грамматике и семантике, откуда и вытекает ее основная задача – сохранить характер и силу воздействия исходного текста в переводном тексте, при помощи реформулировки грамматической структуры всего сообщения, передачи и сохранения стилевых особенностей исходного текста.

Любое сообщение, передаваемое от одного человека к другому, содержит в себе информацию для реципиента, которую он расшифровывает в процессе коммуникации. На то, правильно ли она будет воспринята, влияют несколько компонентов, такие как тема сообщения, ситуация, в которой происходит коммуникативный акт, лингвистические и экстралингвистические знания обоих участников общения, и адресанта, и адресата.

Полученная информация оказывает на реципиента то или иное воздействие, в зависимости от коммуникативной цели текста. Воспринимая сообщение, адресат входит в так называемые прагматические отношения, которые могут иметь как информативный характер (текст содержит

в себе новые факты и знания), так и эмоциональный (текст побуждает на какие-то действия или меняет настроение реципиента). Способность текста производить подобный коммуникативный эффект, осуществлять прагматическое воздействие на получателя информации, называется прагматическим аспектом или прагматическим потенциалом текста [1]. Как отметил Нойберт Ф. в своей монографии Text and Translation (Leipzig, 1985), от прагматических отношений зависит адекватность перевода, следовательно, степень сохранения прагматического потенциала текста связана с характером текста. Таким образом, Нойберт определяет 4 типа прагматических отношений и 4 типа текстов, отличающихся степенью переводимости:

К первому типу текстов относятся тексты, которые имеют высшую степень переводимости с тоски зрения их прагматики. Это тексты ИЯ и ПЯ имеют общие цели, основанные на потребностях. Это научно-техническая литература, рекламные объявления.

Ко второму типу текстов относится перевод текстов, которые содержат информацию, предназначенную только для потребностей аудитории ИЯ (наставления, официальные распоряжения, развлекательные материалы и др.) Это тексты законов, общественно-политическая литература, местная пресса, объявления. Специфика прагматических отношений исключает возможность их адекватной передачи для аудитории ПЯ, и в этом смысле эти произведения принципиально непереводимы.

К третьему типы текстов относится перевод художественной литературы, которым свойственно выражение общечеловеческих ценностей, от чего степень прагматической переводимости еще гораздо ниже и сложнее. Однако Нойберт указывает на то, что степень переводимости произведений художественной литературы завсисит от жанра: беллетристика и драма обладают более высокой степенью переводимости, чем лирическая поэзия. к четвёртому типу текстов относится перевод текстов которые создаются на ИЯ, но изначально предназначены для перевода (публикации для зарубежных стран, зарубежной аудитории). Этот тип текстов обладает высокой степенью прагматической переводимости.

Прагматический потенциал текста появляется в результате выбора адресантом языковых единиц, способствующих достижению коммуникативной цели, и создания необходимых смысловых связей между ними. В процессе формирования текста учитываются, как денотативное (словарное определение), так и коннотативное (связанное с ассоциациями) значения слов [4]. Однако заранее определить коммуникативный эффект невозможно, так как восприятие мира у каждой личности свое собственное. Существует множество факторов, влияющих на понимание текста. Например, прошлый опыт, психическое состояние, фоновые знания и культурные особенности человека. Прагматический анализ лишь позволяет предугадать результат, основываясь на среднестатистических данных о реципиенте, но никогда не дает стопроцентной гарантии [3].

Процесс межкультурной коммуникации является более сложным, чем обычный, так как включает в себя не только применение различных языковых единиц, но и разные прагматические компоненты. Прагматический аспект перевода состоит в том, чтобы должным образом передать основную мысль адресанта с оригинального на целевой язык, сохранив при этом адекватность текста и нужный коммуникативный эффект. Переводчик в этом процессе играет роль медиатора. На первом этапе своей работы, являясь при этом реципиентом, переводчик извлекает содержащуюся в тексте оригинала информацию. Для этого он должен обладать аналогичными знаниями и типом мышления с носителем исходного языка. При этом, воспринимая сообщение, переводчик должен оставаться прагматически нейтральным, не привнося в текст новую информацию, которую не закладывал в него адресант. На втором этапе переводчик обрабатывает сообщение, трансформирует его, делая понятным для потенциального реципиента. Основная цель - убрать все возможные препятствия для правильного восприятия текста, учитывая лингвистические и экстралингвистические особенности адресата. На финальном этапе переводчик выдает оригинальный текст на целевом языке, являясь при этом адресантом. Переводчику очень важно понимать на какую аудиторию нацелена информация, принимая во внимание не только культурно-исторический аспект и вероятные фоновые знания, но и возраст, пол, а так же сферу деятельности реципиента [2].

В связи с появлением новых технологий и процессом глобализации, в наши дни туристическая отрасль характеризуется доступностью и ориентированностью на клиентов по всему миру. И иностранные гости, и граждане Казахстана, желающие поехать в отпуск, обращаются за помощью к тур-агентствам, которых с каждым днем становится все больше. Правильно использованные слова являются основой для конкурентоспособности любой туристической компании. Их владельцы максимально заинтересованы в привлечении новых клиентов, поэтому очень важно, чтобы публикуемые сообщения имели нужный коммуникативный эффект на аудиторию.

Туристический дискурс состоит из разных типов текстов, имеющих свои прагматические особенности. К ним относятся рекламные брошюры и буклеты, описание маршрутов, информационные бюллетени, тексты туристических сайтов и постов в социальных сетях, так же различные виды документации, такие как договора с клиентами, отелями и транспортными компаниями.

Прагматические отношения в данном виде дискурса имеют комплексный характер. Туристические рекламные тексты одновременно выполняют репрезентативную (дают информацию), экспрессивную (выражают и вызывают эмоции) и апеллятивную (побуждают к определенным реакциям и действиям) функции [5]. Это означает, что они обладают широким прагматическим потенциалом.

Для достижения нужной коммуникативной цели авторы подобных текстов часто используют различные стилистические приемы и техники, например: рифму, игру слов, метафоры, метонимию, оксюморон, иронию и т.д. Их перевод является одной из основных сложностей для переводчика. Чтобы эффективно выполнить свою работу, он должен подобрать корректный эквивалент. В некоторых случаях переводчику приходится полностью трансформировать рекламный текст, чтобы сохранить его коммуникативную ценность.

Большое значение в раскрытии прагматического потенциала играет сопутствующее значение языковой единицы [4]. Коннотацию можно разделить на несколько видов:

1. Культурная. Определенное слово может вызвать одни эмоции у представителей одной культуры, и совершенно другие у представителей другой. Пример: в большинстве стран слоны ассоциируются с чем-то большим и неуклюжим, но во Вьетнаме они считаются символом грации.
2. Ситуативная. Значение слова может изменяться в зависимости от контекста и коммуникативной ситуации. Пример: “Ночью можно увидеть опускание хрустального шара”. В данном случае имеется ввиду традиция в Нью-Йорке спускать шар на землю в рождественскую ночь. Но без фоновых знаний об этом и дополнительной информации словосочетание “опускание хрустального шара” становится бессмысленным.
3. Личная. У человека могут возникать собственные ассоциации к слову, основанные на его жизненном опыте и особенностях. Пример: “Стамбульская весна прекрасна. В воздухе парит аромат цветов и свежего морского бриза”. У большинства людей при прочтении данного текста возникнут приятные эмоции и желание оказаться в Стамбуле, однако, если у человека аллергия на цветы, то эффект будет прямо противоположный.
4. Лексико-семантическая. Одинаковые слова могут иметь разную коннотацию в разных языках. Например, амбиции в английском языке означают желание достигнуть цели, а в русском ассоциируются со спесивостью и себялюбием.

Чтобы передать основную мысль адресанта с оригинального на целевой язык, сохранив при этом адекватность текста и нужный коммуникативный эффект, переводчики часто прибегают к приему прагматической адаптации. Согласно В.Н. Комиссарову существует 4 уровня прагматической адаптации текста [1], которые можно использовать и для перевода рекламы туристических компаний:

1. Первый тип направлен на обеспечение адекватного понимания сообщения получателем. Чаще данный тип адаптации используется при нехватке фоновых знаний у реципиента. Пример:

“Можно покружиться в вальсе на Красной площади в Москве, или услышать как громко стреляет Аврора в Санкт-Петербурге” -

«You can dance a waltz on Red Square in Moscow, or go to St. Petersburg and hear how loud the famous cruiser Aurora shoots».

Под Авророй имеется ввиду боевой крейсер, который на данный момент является объектом культурного достояния России. Чтобы англоязычный читатель не ломал голову, кто такая Аврора и почему она стреляет, переводчику необходимо добавить недостающую информацию.

Рассмотрим еще один пример, который доказывает, что для того, чтобы добиться адекватного понимания исходного текста реципиентом, переводчик часто прибегает к такому приему, как добавление в сочетании с пояснителным переводом:

“Get lost in the forests of the Tiergarten, and hope to emerge near the charming Café Buchwald, where they’ve been perfecting their Baumkuchen for more than 150 years. -

Заблудитесь в лесах Тиргартен и вы выйдете рядом с очаровательным кафе Бухвальд, в котором уже более 150 лет пекут знаменитый Баумкухен (песочный торт в виде круглой башни).”

Как мы видим, в оригинале автору не требовалось конкретизировать значение лексической единицы Baumkuchen, в то время как переводчик посчитал необходимым уточнить значение данного слова для читателя перевода, обратив внимание на то, что традиционный немецкий пирог Баумкухен является знаменитой выпечкой. На наш взгляд переводчику удалось не только объяснить значение данной культурной единицы, но и удержать внимание читателя.

2. Второй тип нацелен на передачу эмоционального воздействия исходного текста на адресата.

«Average temperature in August in Instanbul is about *85°F*” -

“В августе в Стамбуле *очень жарко* - средняя температура около 30°*C*».

Переводчик должен адаптировать систему измерения температуры, чтобы сделать предложение понятным для русскоязычного реципиента. При этом теряется культурный аспект: в данном случае использование шкалы Фаренгейта.

Еще один пример показывает, как сохраняется коммуникативный эффект и эмоциональное воздействие строчки из рекламного текста, при помощи модуляции, где при помощи небольшой логической операции выражение «многочисленные лица города» в переводе было заменено одним схожим по значению словом «многоликость».

“Discover the vibrant energy and *multiple faces* of this wonderful city. -

Откройте для себя вибрирующую энергию города и его *многоликость.”*

3. Третий тип сфокусирован на определенном реципиенте и конкретной коммуникативной ситуации.

«Less hashtag, more haystack” - рекламный слоган отеля-экофермы Onuku.

“Меньше интернета, больше природы!”.

Буквальный перевод “меньше хештегов, больше сена” вряд ли заставит потенциального покупателя тут же открыть браузер и заказать себе билеты в Новую Зеландию. Вариант адаптации “Меньше интернета, больше природы!” хоть и не является полным эквивалентом оригинала, но сохраняет намерение адресанта и эмоциональную окраску оригинала.

4. Четвёртый вид прагматической адаптации непосредственно связан с рядом экстрапереводческих причин – политических, экономических, личных и других [1]. Этот тип адаптации используется для решения, так называемых, переводческих дилемм, которые возникают достаточно редко в текстах туристической тематики. Согласно переводческой концепции А.Норберта, рекламные тексты входят в первый тип прагматической переводимости, что означает, что они имеют высшую степень переводимости с прагматической точки зрения [6].

В настоящий момент реклама является одним из самых важных инструментов любой тур-компании для привлечения новых клиентов, распространения материала и формирования имиджа и конкурентоспособности. Большинство оригинальных источников информации, будь то сведения об отелях, рекламных акциях, новых услугах и тарифах, являются зарубежными. Поэтому правильный перевод контента играет ключевую роль в продвижении туристических услуг, как для иностранных, так и местных предпринимателей, работающих в данной сфере. На восприятие текста влияет множество прагматических факторов, описанных в данной статье. Понимание прагматического аспекта и использование корректной адаптации являются основными компетенциями, которыми должен обладать переводчик, имеющий дело с рекламными текстами туристической тематики.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Комиссаров, В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. — М.: Высш. шк., 1990. — 254-276 с.

2.Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. - М.: МАКС Пресс, 2009. - Вып. 39. - 28 с. Прагматический аспект перевода.

3.Бархударов 1975 - Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М.: Международные отношения, 2008.

4.Wikipedia [Электронный ресурс]. Коннотация. Режим доступа URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F

5.Studbooks [Электронный ресурс]. Функции текста. Режим доступа URL: https://studbooks.net/2147824/literatura/funktsii_teksta

6.А.Нойберт 1968 «Прагматические аспекты перевода». Теория переводческой эквивалентности. Степени прагматической переводимости.

Салжанова Л. Е., Капышева Г.К., Мауленова Е. М.
Казахский университет международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана
Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова
E-mail: lalsalshan@mail.ru, gulnarkapysheva@mail.ru,
emaulenova@mail.ru

Salzhanova L., Kapysheva G., Maulenova E.
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages
S. Amanzholov East Kazakhstan State University
E-mail: lalsalshan@mail.ru,
gulnarkapysheva@mail.ru,
emaulenova@mail.ru

УДК 811.512

УРОВНИ И ПАРАМЕТРЫ ОПИСАНИЯ ТЕКСТА

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы лингвистического анализа текста. Основной упор делается в изучении данных проблем на позиции немецких германистов последних лет. Для обоснования дефинитивных моментов приводятся примеры из повседневной практики и работы со студентами. Уровни текста тесно связываются с аспектами описания стилей текстов. Такое представление описания текста связано с прагматическим рассмотрением, так как раньше социальное значение стиля не до оценивалось. Сферы и цели (ментальные намерения) применения текстов расширены сегодня, поэтому специалисты придают на эти области социально необходимое и коммуникативно важное значение.

Ключевые слова: текст, эксплицитно, имплицитно, интертекстуальность, стиль

LEVELS AND PARAMETERS OF TEXT DESCRIPTION

Abstract: The article deals with the problems of linguistic analysis of the text. The main emphasis is placed on the study of these problems on the position of German Germanists in recent years. To substantiate the definitive points are given examples from everyday practice and work with students. Text levels are closely related to aspects of describing text styles. Such a presentation of the description of the text is associated with a pragmatic consideration, since before the social significance of the style was not fully appreciated. The spheres and goals (intentions) of the use of texts have expanded today, therefore specialists attach socially necessary and communicative importance to these areas.

Key words: text, explicitly, implicitly, intertextuality, style

Аңдатпа: Мақалада мәтінді лингвистикалық талдау тұрғысындағы мәселелер қарастырылады. Бұл мәселелерді зерттеу барысында ерекше көңіл неміс германистерінің соңғы жылдарғы ұстанымдарына бөлінеді. Анықтамаларды дәлелдеу мақсатында мысалдарды студенттердің жұмыстары мен күнделікті тәжірибеден аламыз. Мәтін деңгейлері мәтін стильдерін сипаттау аспектілерімен тығыз байланысты. Мәтінді сипаттаудың бұл көрінісі прагматикалық қарастырумен байланысты, өйткені бұған дейін стильдің әлеуметтік мәні толық бағаланбаған. Бүгінгі таңда мәтіндерді қолдану аясы мен мақсаттары (менталді ойлау барысы) едәуір кеңіген, сондықтан мамандар мұндай салаларға әлеуметтік қажетті және коммуникативті маңызды мән беріп отыр.

Түйін сөздер: мәтін, эксплицитті, имплицитті, мәтінаралық, стиль

Текст всегда рассматривался как объект лингвистического исследования, однако границы его рассмотрения в последнее время очень расширились. Среди множества дефиниций и разных точек зрения принципиально можно выделить две позиции: с одной стороны, текстом называют все виды письменного и устного сообщения, реализуемые в процессе высказывания. И другая позиция основывается на дефинициях текста, которые выходят за рамки предложения, то есть за

рамки высказывания и функционирования. Поэтому его лингвистическое описание развивается на анализе существенных признаков и структур текста или текстов.

В структуре многих языков появляются следующие уровни [см. Krieg-Holz, 20016, 1]:

– Текст

– Предложение

– Словосочетание (сложное слово)

– Слово

– Минимальные элементы (такие, как, например, морфемы, которые имеют значения и фонемы, которые выполняют дистинктивную функцию, функцию различения значения и др.).

В этом случае понятие «текст» означает языковую структуру за пределами структуры предложения. Это значит, что текст не всегда состоит из предложений. К тому же в нашем глобальном мире текст однозначно не подчиняется какому-то определенному правилу, нарушение традиционного определения налицо при изучении, например, рекламных объявлений. Здесь текст получает абсолютно иную характеристику, соответственно, подобное языковое явление с нарушениями грамматических и других правил, получает иной статус. Если взять во внимание значение предложения ‘phrase’в английском языке, то правильным было бы рассмотрение текста как трансфрастическое образование, если учесть его немецкий вариант ‘Satz‘, то можно было бы его называть гипотетическим конструктом. В любом случае он читабелен, более или менее эксплицитный, но иногда и имплицитный, скрытный феномен, например, вывески на дверях ‘Тихо’, ‘Внимание’, ‘Экзамен’, ‘Прослушивание’, ‘Флюорография’ и др. Исходя из этих соображений и других наблюдений, можно его представить более сложным языковым образованием: термин ’Text‘ восходит древнелатинскому корню ‘textus‘, означает Gewebe – процесс вязания, Geflecht – плетение, предикат ‘texere‘ представляет в немецком языке варианты, как weben – ткать, flechten – плести; вязать. Это говорит о том, что создание текста требует кропотливую работу, ‘текстильную, вязальную работу’.

Количество, совокупность характерных особенностей текста связываются с понятием текстуальность. «Текстуальность» или «Признаки текстуальности» охватывает определение и описание критериев текста, куда входят языковые и неязыковые (экстралингвистические) компоненты текста, точнее все его окружение, дистрибутивное сходство, текстуальные информации. Исходя из относительно (не)давно знакомого определения и признания текста как речевого образования или языковой единицы, можно представить ряд признаков текстуальности: а) когезия; б) когеренция; в) интенциональность; г) акцептабельность; д) информативность; ж) ситуативность; з) интертекстуальность [de Beaugrande, 1981, 38]. Каждый из названных критериев важен по-своему.

Важным является еще в нашей специальности – специальности филолога – знание того, что текст создается изначально не для коллективного достояния, не для интерактивной деятельности. Со временем он может быть внедрен в языковую общность или остаться «мертвым грузом» на долго или на совсем. А текстуальность в большинство случаев базируется на письменной коммуникации. Письменность можно воспринимать как дополнение (komplementär) к устности, к устному процессу [Schubert, 2008, 31], а иногда как основу устной речи. Еще нужно учитывать один факт, что когнитивные процессы работают при производстве и разработке устных (процесс чтения и говорения) и письменных текстов (процесс письма) по-разному. Эти способы коммуникации также требуют тщательного изучения от исследователя, если даже брать во внимание процесс говорения и/или слушания (аудирования) во время устной коммуникации и построения, процесс письма, который позволяет «творцу» концептуализировать текст (экстерный и ментальный) или его части из разных аспектов. Письмо поддается более сложному строению: редактированию, перефразированию, перепроверке. Однако оно остается на долго и в качестве документа, как говорят немцы «Schwarz auf weiß» – черным по белому, остается на бумаге или «schwarz als weiß bezeichnen» не удастся потом назвать черное белым. Поэтому разнообразие выражения по сравнению с устной коммуникацией относительно уже, не велико, но оно компенсируется за счет других форм выражения, например, за счет редукции, пересмотра пара- и невербальных возможностей коммуникации, реализуемые на синтаксическом, лексическом и текстовом уровне (-ях). Свидетельством такого утверждения может служить недавний перевод стихотворения «Der Panther» (Пантера) Марии Рильке (Maria Rilke) студентами третьего курса:

Sein Blick ist vom Vorübergehn der Stäbe
so müd geworden, dass er nichts mehr hält.
Ihm ist, als ob es tausend Stäbe gäbe
und hinter tausend Stäben keine Welt.
Der weiche Gang geschmeidig srarker Schritte,
der sich im allerkleinsten Kreise dreht,
ist wie ein Tanz vom Kraft um eine Mitte,
in der betäubt ein großer Wille steht.
Nur manchmal schiebt der Vorhang der Pupille
sich lautlos auf. – Dann geht ein Bild hinein,
geht durch der Glieder angespannte Stille -
und hört im Herzen auf zu sein.

В переводе (ниже представляются сразу три варианта), как и в самом оригинале, видим отсутствие грамматической зависимости и лексико-семантической связи. На первый взгляд они присутствуют, как необходимые элементы, от которых нельзя отказаться. Но автор идет осознано против грамматики, фонетических правил и так далее (Vorübergehn, srarker Schritte, durch der Glieder) ради передачи образа (образности действия); похожую ситуацию можно увидеть уже в первой строке перевода студентов. Они применяют местоимение мужского рода (*его* магический взгляд, *свой* взор, *ему* мерещится, уставший *он*, *он* не видит), представляя пантеру в немецкой языковой картине (der) или возможно, из-за суффикса -er в конце слова (Panther), возможно, в силу ее власти (силы пантеры), мощи. При разборе было одно ясно, что они осознанно прибегали к мужскому роду, так как строка «so müd geworden, dass er nichts mehr hält», то есть он (der Panther) был таким усталым, что не мог больше удержать взор или взгляд за решетками (подстрочный перевод) демонстрировала не усталость, а могущество, всесилие, воля (ein großer Wille), которые являются базовыми составляющими концепта «сила». А силой обладает мужской пол, ставший предметом андроцентри́зма (от др.-греч. ἀνήρ, anḗr – мужчина и κέντρον, kéntron – остриё (циркуля), средоточие). Разумеется, в основе такого понятия лежит глубинная культурная традиция. Такие знания, знания традиций двух-трех народов позволил и студентам увидеть особенности заднего плана:

Взгляд Его от долгого пути
устал
Изнеможденный он не
видит дальше
Ему мерещится бескрайний
горизонт
А дальше пропасть, не
осталось мира.
Неспешная походка, но
уверены шаги
Он вертится в малюсеньких
кружочках,
как танец силы, обладая
всем величием
могущественного зверя
спадает пелена со взора.
Бесшумно взгляд переводя
пройдя сквозь мраморное
чело
перестает быть в сердце
навсегда.
(Перевод Кати и Нади)

Его магический взгляд
стал таким усталым, что
больше ничего он не видит.
Ему будто дали тысячу
волшебных жезлов
Но за жезлами не видно мира.
Легкой походкой и гибкими
тяжёлыми шагами
С которыми крутится
маленький мир
Как танец силы за центр
Стоит воля в оглушении.
Но иногда спадает пелена с глаз
Падая бесшумно, встает картина
перед глазами
Идёт сквозь цепи напряжённой
тишины
И прислушивается к сердцу.
(Перевод Филиппа)

Устремив свой взор вдаль,
Уставший он, не видя больше,
Лишь только бесконечный
горизонт,
А дальше - мира нет.
Плавный силуэт выдает
уверенные шаги,
Вихрем крутится в небольших
кругах.
Это как танец, а в центре сила,
В котором великая воля
оглушена.
И лишь, когда спадет пелена со
взора,
Бесшумно он свой взгляд
переведет,
В пейзаже другом
Он и в душе свое спокойствие
найдет.

(Перевод Айданы и Малижи)

Следует подчеркнуть, что к поэзии и прозе М. Рильке в течении одного столетия обращались свыше 250 переводчиков. Только с переводом стихотворения на русский язык «Пантера» занимались более сорока авторитетных переводчиков. Резкий всплеск интереса к «Пантере» происходит также с 1993 по 2004 год, за 11 лет появляется 24 новых перевода (Лысенкова, 2007, 4, 26). Однако ни один перевод до сих пор не был высоко оценен специалистами, так как сама М. Рильке не оставила никаких объяснений по поводу содержания, по поводу своего видения и, видимо, поэтому идет спор по поводу того, что она хотела показать: Речь идет только о том, чтобы описать нахождение пантеры в клетке (экстерный контекст); или Мария хотела подчеркнуть внутреннее состояние пантеры и связать его со своим (ментальный контекст). В любом случае, мы понимаем, что каждый текст, который должен быть понятным и нести информативность, имеет тему. Видимо, поэтому ссылка на тематическую связанность охватывает и открывает путь к тематической структуре текста (иногда текст имеет несколько тем), которая служит введению, сохранению темы, развитию действия, приближению к концу, решению проблемы и в случае необходимости возобновлению тем(ы) [ср. Hausendorf, 2008, 47].

Представляем для сравнения перевод специалиста – Г. Платонова (Платонов, электронная версия), в силу его «свежести» и хороших отзывов:

Стал взгляд её безжизненным – всей сутью,
мучительным – в мельканье прутьев – свет.
Вся жизнь её – стена из тысяч прутьев,
за тысячами прутьев мира нет.
Пластичный шаг, неслышный и упругий,
извечного круженья полусон,
как танец силы в наименьшем круге,
где воли заглушённый слышен стон.
Лишь изредка спадает с глаз завеса,
бесшумно. – Тотчас образ входит внутрь,
в молчаньи тела не находит места,
и в сердце завершает путь.

Почти во многих переводах (wie ein Tanz vom Kraft) *um eine Mitte* передается как *в центре*. Однако если, что в клетке имеется центр (Mitte), то у этого центра есть отправная точка (ядро), а действие происходит вокруг этой точки, этого ядра, в этом и, видимо, заключается педантичность немца. Наши студенты с другой языковой картиной мира не увидели его также, как и многие другие, таким образом было потеряно значение пространственности (в этом пространстве он хозяин, точнее она хозяйка): Сила танца (метафорическое преобразование) чувствуется вокруг центра, то есть внутри клетки. Следующую фразу ‘geht durch der Glieder angespannte Stille‘ автор дает против грамматического правила немецкого языка, вместо артикля *der* должен быть *die* (durch die Glieder). Очень сложно в таком случае предугадать замысел автора, что хотелось автору показать, на что обратил автор внимание: на сосредоточии спокойствия в теле или продвижении спокойствия по телу (или частям тела). Поэтому предлагаются разные варианты перевода «в молчаньи тела не находит места, и в сердце завершает путь» (перевод Платонова), «Идёт сквозь цепи напряжённой тишины» (перевод Филиппа) и «мраморное чело перестает быть в сердце навсегда» (перевод Кати и Нади).

Хорошим выходом из положения является третий вариант перевода: Он и в душе свое спокойствие найдет, где *все части тела* (Glieder) и *сердце* (Herz) заменяются *душой*, сочетание *напряженное молчанье* (angespannte Stille) претерпевает лексико-семантическую компрессию. Чтобы показать, насколько важна роль значение одного слова, словосочетания и других языковых единиц, нужно обратиться к тексту, параметру текста и знать в каком соотношении состоит текст с другими языковыми единицами и каковы правила этого или другого языка.

Одно из наиболее известных определений текста в немецкой германистике принадлежит К. Бринкеру: «Термин ‘текст’ означает ограниченную последовательность языковых знаков, которая как целостность когерентна, и которая находит свое отражение в определенной коммуникативной функции». [Der Terminus ‘Text’ bezeichnet eine begrenzte Folge von sprachlichen Zeichen, die in

sich kohärent ist und die als Ganzes eine erkennbare kommunikative Funktion signalisiert.] (Brinker, 2010, 17). С. Лархер пишет (Larcher, 2015, 49), что это определение связано с текстом в очень традиционном понимании как изолированная лингвистическая единица (сущность). Поэтому с точки зрения современного подхода к нему, особенно в связи с теорией дискурса он должен быть расширен и преобразован. Следующая дефиниция повторяет мысль К. Бринкера, но в тоже время ее более или менее дополняет и обобщает: «Der Text ist ein begrenztes Gebilde, das einen thematischen Zusammenhang aufweist, in der Regel intertextuell verknüpft ist und/oder durch Musterhaftigkeit den Zusammenhang seiner Elemente an der Textoberfläche signalisiert». [Текст – законченное произведение, имеющее тематическую целостность и интертекстуальную связь и/или выражающее соотношение своих элементов посредством определенных шаблонов на поверхности текста] (Krieg-Holz, 2016, 9). Пристальное внимание к понятию «Текст» связано еще тем, что первичный и, пожалуй, самый детальный лингвистический анализ проводится на тестовом уровне. Соответственно для описания любого вида текста необходима теоретическая предпосылка и формы организаций текстов. Уровни текста определяются между аспектами членения (сегментации) и элементами строения текста. В первом случае идет описание по сегментации текста снаружи (экстерн), в основном такая процедура не представляет трудности. Второй случай охватывает внутреннюю суть текста (ментально), то есть требуется знание темы, преобразование информации, так называемое «Top-down-Verarbeitung» (принцип «сверху-вниз»). Такой подход предполагает ряд различных необходимых факторов, как связанность, соотношение понятий «когезия» и «когеренция», связь грамматических и лексических единиц, функции анафорических и катафорических элементов, морфем, синонимов, антонимов и других диахронических универсалий, даже место знаков препинаний (интерпунктуации). В тексте имеют значение длина предложения, его комплексность, порядок слов. Комплексность предложений управляется в основном их длиной. Г. Эромс констатирует, что предложения применяются в зависимости от сферы коммуникации и от стиля дискурса. И в последнее время в немецком языке, не только в разговорном, но и литературном, наблюдается тенденция применения предложений от длинных к коротким [Eroms 2008, 156]. Он приходит к такому выводу после длительных анализов разных видов текстов и исследований статей из газеты «Süddeutsche Zeitung» за период 1945-2005. Он предполагает, что короткие предложения кажутся более понятными и легко читаемы чем длинные, которые построены очень сложно. Одобряя предыдущее мнение, В. Шнейдер [Schneider, 2001, 91] пишет одновременно, что «короткие предложения заслуживают хвалу (bedingtes Lob)», однако такие предложения стоят на «пороге банальности (Banalitätsschwelle)», господство коротких предложений испортит язык, отведет от «благородства» языка [Schneider, 2010, 86]. И мы тоже требуем от студентов построение «добротных» предложений. У подобных предложений и стиль и стилистика выше. Если раньше в немецком языке различали пять стилей (разговорная коммуникация, беллетристика, наука, директива, пресса и публицистика) в зависимости от функции и функциональности слов, предложений, с помощью которых создавались тексты [Fleischer, 1977, 16], то сейчас различают больше, так как функциональные сферы языка расширились [Renner, 2007, 29]:

1. Alltagssprache (разговорный язык/речь)
2. Wissenschaftssprache (научный язык)
3. Öffentliche Kommunikation (официально-деловой язык)
4. Sprache der Medien (медиа-язык)
5. Sprache der Unterweisung (язык инструктажа)
6. Literarische Sprache (литературный язык)
7. sakrale Sprache (язык религии)
8. Werbungssprache (рекламный язык)

Немецкий текст не обладает стилистической нейтральностью, он всегда стилистически окрашен. Эта окраска зависит от сферы применения не только текста, даже каждой единицы, поэтому и пометы в словарях разные: для формулировки «внести вклад» предлагаются выражение «einen Beitrag leisten» и слово «beitragen». И такой выбор иногда «вгоняет пользователя в угол».

Однако такое функциональное описание могло бы привести к развитию стилистической «чувствительности» и к формированию компетенции в выражениях мыслей (формулировки). Они

в свою очередь способствовали бы развитию компетенции важных аспектов грамотного письма и составления текста в этой или иной функциональной сфере. Кроме того необходимо учитывать другие параметры рассматрения в парадигме текста. В наше время очень много иностранных заимствований, которые требуют систематического сравнения с родными эквивалентами. Стоит ли отказываться от иностранного слова или лучше прибегать к помощи и возможностям лексической системы родного языка при выборе, например, таких слов, как *Servicecenter* или *City-Safety System*. Эти аспекты тоже создают трудности в плане восприятия и соответственно анализа текста. Когда имеются разные вариации выражения одного и того же понятия, нужно делать пользу не только по отношению конкретности или ньюансов значений, но и в сторону выгодного стилистического воздействия, потому что имеются разные уровни и параметры понимания стиля текста в зависимости от сферы коммуникации. Ясно одно, что функциональное описание в этом или другом смысле могло бы способствовать при анализе текста развитию стилистических «вкусов».

ЛИТЕРАТУРА

1.*Krieg-Holz U., Bülow L.* Linguistische Stil- und Textanalyse. Eine Einführung. – Narr Francke Verlag: Tübingen, 2016. – 288S.

2.*De Beaugrande R., Dressler W.* Einführung in die Textlinguistik. – Niemeyer: Tübingen, 1981. – 290S.

3.*Schubert Ch.* Englische Textlinguistik. Eine Einführung. – Erich Schmidt: Berlin, 2008. – 240S.

4.*Лысенкова Е.Л.* Поэзия и проза Р.М.Рильке в русских переводах (исторические, стилистико-сопоставительные и переводоведческие аспекты). / Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Магадан, 2007. – 38С.

5.*Hausendorf H., Kesselheim W.* Textlinguistik fürs Examen. – Göttingen, 2008. 251S. ISBN: 978-3-525-26543-7

6.*Платонов Г.* https://stihi.ru/2013/10/06/7692; [Электронная версия] Свидетельство о публикации №113100607692; Берлин, 6.10. 2013 г.

7.*Brinker K.* Linguistische Gesprächsanalyse: eine Einführung. Neu verarbeitete Auflage. – Berlin, 2010. -160 S. ISBN-10: 3503122060; ISBN-13: 978-3503122066

8.Larcher S. B. Linguistische Diskursanalyse: Ein Lehr- und Arbeitsbuch. –Tübingen, 2015. – 256 S. ISSN 0941-810

9.*Eroms H.-W.* Stil und Stilistik. Eine Einführung. – Erich Schmidt: Berlin, 2008. – 255S.

10. *Schneider W.* Deutsch für Profis. Wege zu gutem Stil. – Goldmann: München, 2001. – 288S.

11. *Schneider W.* Deutsch fürs Leben. Was die Schule zu lehren vergaß. – Rowohlt: Hamburg, 2010. – 224S.

12. *Fleischer W., Michel G.* Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig, 1977. – 394S.

13. *Bruhn M.* Unternehmens- und Marketingkommunikation. – München, 2014. – 1343S. ISBN-13: 978-3800648580

Тулинова В.С.
Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана
E-mail: viktoria_almaty@list.ru

Tulinova V.S.
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

УДК 81’373’161.1’133’’1’512.122

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ «ПИТИЕ» КАК ОБЪЕКТ ПЕРЕВОДА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, ФРАНЦУЗСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация: Данная статья знакомит читателя с такими понятиями как связь языка и культуры сквозь призму определенного концепта. В статье представлен концепт «Питие» как объект перевода, описаны основные категории, даны примеры и представлены способы перевода через взаимоотношения языка и культуры представителей трех культур (английской, русской и французской)

Ключевые слова: концепт, язык, культура, способ перевода, языковая культура

THE LINGOCULTURAL CONCEPT «DRINKING» AS AN OBJECT OF TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF ENGLISH, FRENCH AND RUSSIAN LANGUAGES)

Abstract: This article acquaints the reader with such concepts as the connection between language and culture through the prism of a certain concept. The article presents the concept of “Drinking” as an object of translation, describes

the main categories, gives examples and presents methods of translation through the relationship of language and culture of representatives of three cultures (English, Russian and French)

Key words: concept, language, culture, method of translation, language culture

Аңдатпа: Бұл мақала оқырманды белгілі бір тұжырымдаманың призмасы арқылы тіл мен мәдениеттің байланысы сияқты ұғымдармен таныстырады. Мақалада «Ішімдік» ұғымы аударма объектісі ретінде ұсынылып, негізгі категорияларды сипаттайды, мысалдар келтіріліп, үш мәдениеттің (ағылшын, орыс және француз) өкілдерінің мәдениеті мен мәдениетінің байланысы арқылы аудару жолдары келтірілген.

Түйінді сөздер: ұғымы, тілі, мәдениеті, аудару әдісі, тіл мәдениеті

Данная статья посвящена проблеме перевода концепта «Питие» с позиций лингвокультурологии и перевода.

Рассмотрение взаимоотношений языка и культуры в качестве концепции обязательно должно быть частью историчности языка, поэтому следует отойти от строго лингвистических соображений и перейти к более широкой позиции: язык, который рассматривается как объект широких социальных и культурных взаимодействий. Поначалу кажется, что концепция языковой культуры замыкает на себе каждое языковое сообщество: мы не можем понять друг друга как самого себя, но, в конечном счете, это открывает проблему «интерпретации сложности мира и, следовательно, рефлексивности».

Рассмотрим построение концепции языковой культуры, опираясь на работы У. Гумбольдта в начале 19 века. По его мнению, языки — это исторические «индивидуальности», которые проецируют видение мира.

Подход лингвистического философа также является культурологическим и политическим в широком смысле. Язык конститутивен для человека: «Человек думает, чувствует и живет только языком» (Humboldt, 2000: 157). Он глубоко поддерживает связь между людьми и их сообществом. «Язык не является продуктом отдельного человека, он всегда принадлежит целому народу; поздние поколения получают его от поколений, предшествовавших им» (Там же: 97)

Рассмотрение связи языка и культуры в данной статье происходит на конкретном материале: концепт «Питие».

Данный концепт представлен в виде схемы:

В русском языке слову «питие» соответствуют английские слова, такие как: *drunkenness, hard drinking, debauchery, drinking*.

Согласно толковому словарю в русском языке ***питие*** – это: 1. Постоянное чрезмерное употребление спиртных напитков. 2. Болезненное пристрастие к спиртному.

В английском языке было найдено 4 значения: *drunkenness, drinking, hard drinking, debauchery.*

Каждое из этих существительных имеет несколько различных значений, которые переводчик обязан учитывать.

Во французском языке слово *распитие* имеет всего лишь один перевод *ivrognerie*

При переводе необходимо учитывать контекст и направленность, т.е. аудиторию.

Рассмотрим некоторые фразеологические единицы, указывающие на пьянство, но не имеющие в своем составе конкретного слова *пьянство:*

To fly off the handle, to blow one's top, to kill a bottle — раздавить бутылочку —залезть в бутылку (английский язык), *aimer [caresser, cultiver] la bouteille, être porté [y aller un peu fort] sur la bouteille* — лезть в бутылку, любить выпить (французский язык) – При переводе на русский язык был использован аналог.

Довольно интересен, на наш взгляд, перевод следующего глагола на русский язык. При переводе оказалось более целесообразным использовать описательный перевод

to tipple - прикладываться к бутылочке, прикладываться к рюмке, прикладываться к рюмочке

Проанализируем фразеологическую единицу английского языка *to take in wood* — выпить.

Перевод был осуществлен посредством подбора нефразеологического эквивалента.

При рассмотрении и переводе следующего выражения на русский язык был использован нефразеологический перевод, т.е. был подобран эквивалент, *to drink*— напиться. Но необходимо указать на то, что в контексте перевод на русский язык может быть совершенно иным:

He ***drunk oneself drunk*** *on cheap wine - он* ***напился*** *допьяна дешевым вином*

Глагол русского языка опьянеть имеет следующие значения в английском языке:

опьянеть 1) ***get drunk/tipsy; get intoxicated*** 2) (от кого-л./чего-л.) ***get drunk/tipsy (with); get intoxicated (with)***

They drank every cent. — Они пропивали каждый цент.

Степень опьянения

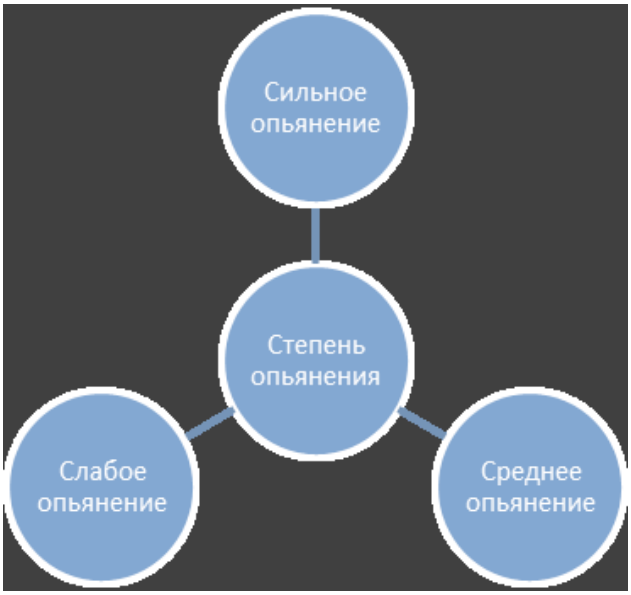

Сильное опьянение

Рассмотрим примеры английского и французского языков и способы их перевода.

1) Аналог

to drink oneself to death — упиться до потери сознания ***to drink oneself into incoherence*** — упиться до невменяемости *He drank himself into* ***incoherence****. — Он напился до* ***невменяемого состояния***

blind to the world - вдребезги пьяный

drunk as a fiddler *(пьян как скрипач)*– пьян как свинья. Лыка не вяжет

as drunk as a fish (*пьян как рыба)* – пьян как свинья

2) частичный лексический эквивалент;

roaring drunk (шумно пьяный) – мертвецки пьян ("Before we eat, though," someone else said, "we're going to get **roaring drunk** and play a little touch football.)

— А до еды мы собираемся как следует набраться и немного поиграть в футбол, — заявил еще один гость.

dead drunk – пьяный до бесчувствия, пьян в доску

blind drunk – пьян в дымину

drunk as a cobble – пьян в стельку

Довольно интересны сравнения носителей разных языков. Итак, русские сравнивают пьяного человека *со свиньей* или реже *с сапожником*, англичане говорят пьян *как скунс*, как *скрипач*, как *сапожник*, как *рыба*, как *господин*, как *кирпич*, как *барабан*, французы говорят пьян как *раковина*, как *дрозд*. Перевод подобных выражений вызывает особую сложность у переводчика и требует от него знания всех значений фразеологизма и большой работы со словарем. При переводе калькирование и буквализм невозможны.

Среднее опьянение

Рассмотрим еще несколько примеров интересных для перевода:

half-seas-over – пьяный. Данный пример переведен на русский язык посредством нефразеологического перевода путем подбора эквивалента.

to have a brick in one's hat (*Иметь кирпич в шляпе)* – ***быть пьяным.*** На наш взгляд, фразеологизм английского языка довольно яркий и интересный, но в переводе он потерял всякую образность, перевод сделан путем подбора лексической единицы.

Представим еще одно слово, имеющее значение ***«пьяный».***

screwed – пьяный. Отметим, что ***screwed*** употребляется довольно редко для обозначения состояния алкогольного опьянения в связи с тем, что имеет много других значений (болт, винт, шуруп; нарезанная часть буравчика, тиски для больших пальцев (орудие пытки); давление, натиск, тюремный сторож, тюремщик и т.д.).

Приведем пример из французского языка. Наряду со словом ***ivre - пьяный,*** имеющий нейтральное значение, во французском языке нами обнаружено еще несколько слов, указывающих на среднюю степень опьянения: *émêché - захмелевший, выпивший, pompette - навеселе, пьяненький, под мухой.*

Одно из значений приведенных примеров *быть под мухой,* а английском языке также найдено выражение с таким же значением: ***to be under the influence, to be a little tipsy*** - быть под мухой. Данная фразеологическая единица переведена посредством аналога ФЕ. Причем ни в английском ни во французском языке нет слово *муха.* Дословный перевод фразеологизма невозможен.

Слабое опьянение

Перейдем к анализу единиц концепта «питие» подгруппы «Слабое опьянение».

Нами были выделены следующие лексические единицы английского и французского языков:

tipsy – подвыпивший

Слово ***tipsy*** входит в состав словосочетания *a tipsy lurch - нетвёрдая походка*, перевод данного выражения возможно сделать при помощи калькирования. При этом смысл и образность выражения полностью сохраняются.

Рассмотрим еще несколько довольно интересных на наш взгляд выражений:

slightly tight (букв. слегка выпивший) навеселе, подвыпивший. Перевод сделан путем подбора лексического эквивалента.

Проанализируем еще один пример слова *выпивший:*

beery – навеселе , подвыпивший

Данное слово является частью словосочетаний:

beery smell – пивной дух. Перевод сделан путем калькирования. Рассмотрим выражения французского языка.

слегка опьянеть — être émêché. При переводе используется грамматическая трансформация

замена частей речи (причастие прошедшего времени *éméché* меняется на инфинитив *опьянеть*) *и добавлении* (при переводе добавлено слово *слегка*).

Французский фразеологизм ***avoir bu un coup de trop, en avoir un coup dans le nez*** *— быть навеселе* переведен на русский язык аналогом.

Monsieur Durand ***en a un coup dans le nez*** *- Господин Дюран всегда* ***навеселе.***

В качестве вывода необходимо отметить, что лексические и ФЕ, указывающие на концепт «питие» указывают на определенный процесс развития культуры английского, русского и французского народов, они показывают как в разных культурах отразились определенные культурные стереотипы, эталоны и архетипы.

По результатам проведенного исследования данные единицы представляют собой одно из ключевых понятий культуры и менталитета английского, русского и французского народов, где отражены важнейшие понятия материальной и духовной культуры, которые транслируются в языковом воплощении от поколения к поколению.

Как мы видим, эта концепция языка-культуры предлагает широкое определение культуры, скорее антропологического характера. Он позволяет проводить анализ на двух уровнях, микро и макро.

На микроуровне речь идет об изучении силы ценностей, которые способны структурировать интерпретацию обменов, текстов и т. д. между субъектами одного языкового сообщества. На макроуровне, то есть на политическом и историческом уровнях, это вопрос измерения степени и модальностей распространения языковой культуры.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Гумбольт Вильгельм, 2000 [1828], пер. Пт. изд. двуязычный, О национальном характере языков и другие писания о языке.

2.Словарь Мультитран Multitran.com: Free online dictionary in English, German, French, Spanish

М.И. Лазариди
Кыргызско-Российский Славянский университет
lazaridi_milana@mail.ru

M.I.Lazaridi
Kyrgyz-Russian Slavic University

УДК 801.8

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «ДУХ МЯТЕЖНЫЙ» В РОМАНТИЧЕСКИХ ПОЭМАХ БАЙРОНА, МИЦКЕВИЧА, БАРАТАШВИЛИ

Аннотация. В современной науке становится общепризнанным положение о языке как когнитивном механизме. Процесс и результат вербализации концептов продемонстрируем на материалах лирических шедевров, обогативших литературу планеты. Под влиянием восточных поэм Байрона в духе своего времени складывались поэтические шедевры грузинского поэта Бараташвили. Герои его поэмы – одиноки, не поняты, мятежны; крылатый Мерани в поэме Н.Бараташвили–это «alter ego» своего хозяина, необходимая принадлежность романтических поэм. Как тут не вспомнить Дж. Байрона, М.Лермонтова, А.Мицкевича – поэтов, тысячами ассоциаций, связанных друг с другом, почивших, как и Н.Бараташвили, на чужбине, вдали от родного дома. Восхищаясь их поэзией, сочувствуя их судьбе, с особой силой переживаешь пронзительную любовь к поэтам, подаренным нам свыше, не понятым на земле. Но нас незримо влечет к ним красота, удивительная гармония, неземная прелесть их творений.

Ключевые слова: концепт, одиночество, страдание, конь, всадник.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT «REBEL SPIRIT» IN THE ROMANTIC POEMS BY BAYRON, MITSKEVICH, BARATASHVILI

Annotation. The concept of language as a cognitive mechanism becomes generally accepted in modern science. The process and result of concepts verbalization is demonstrated through the materials of lyrical masterpieces which have enriched the literature of our planet: Poetry masterpieces of the Georgian poet Baratashvili were shaped under the influence of Byron's oriental poems though expressed the spirit of the time. The heroes of his poem are lonely, unappreciated and rebellious; the winged Merani in N. Baratashvili's poem is the Alter Ego of his master, the mandatory feature of romantic poems. One can't help remembering G. Byron, M. Lermontov, and A. Mickiewicz - the poets linked

to each other through thousands of associations, who died, like N. Baratashvili, in a foreign land, away from their home. Admiring their poetry, sympathizing with their fate, one experiences with particular strength of a piercing love bestowed on us from Heaven for these poets who weren't fully appreciated by people of their time. We are invisibly attracted to them by beauty, amazing harmony, and mysterious charm of their poems.

Key words: concept, loneliness, suffering, horse, rider.

И скучно, и грустно, и некому руку подать
В минуту душевной невзгоды…
М. Лермонтов

В современной лингвистике становится общепризнанным положение о языке как когнитивном механизме и его описание при помощи концептов. Одно из первых определений концепта как единицы языка и мысли характеризуется функцией замещения различных представлений (предметов) в процессе мышления; концепт определяется как иерархически организованная структура, каждый элемент которой стремится к большему уровню образования [Аскольдов-Алексеев,29].

Концептуализация мира формируется посредством элементарных универсальных смыслов, в которых через миропонимание гениальной языковой личности отражается духовная культура народа.

Проблемы природы концептов связаны с теоретическими исследованиями поэтики слова, ее смысло - и стилеобразующих свойств, построенной на этой базе концептуальной картине мира. ***Концепт*** как сгусток культуры в сознании человека сходит в его ментальный мир, с другой стороны, это то, посредством чего человек сам входит в культуру и в некоторых случаях влияет на нее [Степанов, 40].

Ключевые слова поэзии образуют научные оппозиции, за сочетанием которых скрыты особенности философии поэта. Индивидуальное начало, внутреннее «эго» становится своеобразным катализатором, который преобразует всплески личностных ассоциаций в языковые образы мира.

«Чем яснее становится моя мысль, тем ближе она к оформленным продуктам научного творчества. (…) И на всех этапах этого пути человеческое сознание работает словом, этим самым тонким, но и самым запутанным преломлением социально-экономической закономерности» [Волошинов, 165-166].

Процесс и результат вербализации концептов продемонстрируем на материалах лирических шедевров, обогативших литературу планеты Земля: *Чу… топот звонкий раздается…/ Какой же всадник там несется/ На скакуне во весь опор?* Это герой поэмы Дж. Байрона «Гяур», герой нового времени и направления – романтизма. Байрон овладел умами своего времени. Сравнивая двух гениев – Гете и Байрона – Мицкевич замечал: «Как неудачны все сравнения Гете с Байроном!.. Один пишет, чтобы создать творения искусства, другой – излить собственные чувства. Байрон возвысил и облагородил достоинство поэта и человека» [Мицкевич, 294].

В тексте поэмы можно определить целый синонимический ряд, включающий описание Гяура, мчавшегося на быстром скакуне (всадник, беглец, путник, наездник) и описания – сравнения: ***Гяур*** – черная беда, ***Гяур*** – самум в степи; ***Гяур*** – коршун, который противопоставляется ***Гяуру*** – голубю, ***Гяуру*** – лебедю: *Я верен был как голубь нежный,* / *Своей голубке белоснежной*. В контексте поэмы хищный коршун выступает в роли антонима к голубке, лебедю (образ Лейлы, возлюбленной Гяура).

Психическое состояние, наиболее характерное для Гяура – это гнев, тоска, отчаяние. Гяур глубоко страдает из-за несовершенства мира – и своего собственного. Страдающий герой – это не случайность.

Поэзия – наслаждение. Но поэтическое произведение должно перевернуть душу читателя, довести до предела, «прошибить» человека, только тогда наступает катарсис, через трагическое очищение, через страдание из-за нарушения калокагатии – дисгармонии системы прекрасного и добродетельного.

Гяур испытывает всю гамму чувств, получивших в научной литературе наименование базовых психических состояний (Лазариди, 2000): это ***страх -*** *застывший в ужасе*, ***беспокойство***

- *его душе был чужд покой*, ***гнев*** *- иль старый гнев в душе носить*, ***грусть*** *- и вдруг с отчаянной тоской потряс он в воздухе рукой*, ***отсутствие радости*** *- прочесть нерадостную повесть*.

В «Гяуре» таился «дух мятежный», это человек необыкновенный. Страстный, сильный. В гневе «в лице он краской разлился» - а это те выразительные движения, которые обычно сопровождают состояние ***злость***. *«Резцом из мрамора оно, казалось, было создано»*. Неадекватная реакция Гяура также свидетельствует о его неординарности.

Завершается поэма исповедью Гяура, пронзительной искренностью человека, стоявшего у края пропасти, перед близким концом жизни. Здесь нет раскаяния, но есть четкое осознание одиночества:

О всем ты расскажи ему, /Что ясно взору твоему:
Об этом теле истощенном, / О сердце, страстью разоренном,
Скажи, что чувств мятежный бег /Обломок выбросил на брег,
Скажи, что я лишь свиток пыльный, /Листок оборванный, бессильный,
Перед покорным ветром бед…

And tell him – What thou dost behold! The wither d frame, the ruin d mind, The wrack by passion left behind, A shrivel d scroll, a scatter d leaf, Sear d by the autumn blast of gief!

Но Гяур – всадник. А что же такое конь, каков конь романтического героя? Конь легкий, гордый; наездник и конь составляют одно целое: стрелой ты мимо пролетишь; и как стрела из лука помчался вновь в ночную тьму; как демон мчался он ночной… Конь Гяура – быстрый скакун, романтичный, сказочный, под стать своему мятежному хозяину.

Под влиянием восточных поэм Байрона в духе своего времени складывались поэтические шедевры грузинского поэта Бараташвили и польского стихотворца Мицкевича.

Герои их поэм – одиноки, не поняты, мятежны; их кони – безымянный в «Фарисе» А.Мицкевича и крылатый Мерани в поэме Н.Бараташвили– это «alter ego» своих хозяев, необходимая принадлежность романтических поэм.

«*Каждый удар сердца ранит и терзает нас, и жизнь стала бы безудержно кровоточащей раной, если бы в мире не было поэзии»*. Так говорил известный грузинский поэт и просветитель Илья Чавчавадзе, когда прах Н.Бараташвили, великого сына Грузии, поэта, написавшего несколько десятков стихотворений, ставших явлением национального масштаба – перевозили на родину с чужбины – из Гянджи, где он скончался всего 27 лет от роду (прах перевезли в 1893 году, через 47 лет после смерти поэта).

Как тут не вспомнить Дж. Байрона, М.Лермонтова, А.Мицкевича – поэтов, тысячами ассоциаций, связанных друг с другом, почивших, как и Н.Бараташвили, на чужбине, вдали от родного дома.

Какое место занимает Н.Бараташвили в мировой поэзии? Сопоставима ли ценность поэтических шедевров? Можно ли говорить о единстве поднятых тем, чтобы было основание для сравнения? Хотелось бы показать творческий шедевр Н.Бараташвили «Мерани» в контексте мировой поэзии («Гяур» Байрона и «Фарис» Мицкевича).

Николоз Бараташвили … Какой образ возникает, когда мы слышим это имя? Годы жизни молодого поэта насыщены печальными событиями. Если проследить судьбу Николоза Бараташвили в широком контексте, то можно увидеть, что все события, рассмотренные в системе, рисует портрет поэта, романтического героя, прожившего очень короткую, но прекрасную жизнь.

27лет… Но столько же прожил М.Лермонтов, русский гений. До 30 лет также не дожили Д.Китс, П.-Б. Шелли, Ш.Петефи. Упав с лестницы, Николоз Бараташвили повредил ногу и уже не мог мечтать о военной службе. Но это несчастье роднит поэта с гениальным английским поэтом лордом Дж.Байроном.

Родился поэт в Грузии, стране красоты, величавой природы, прекрасных песен, где очень ценили слово, земле, где девушкам дарили в приданое поэтический шедевр Руставели. В письме к Г.Орбелиани от 18.02.1841г. Николоз Бараташвили с радостью отмечал: «*Этот общий дух любви к родному языку, царящий среди молодежи, обнаруживает, что разум грузин не дремлет!*»

Скончался Николоз Бараташвили в Гянже, в родном городе одного из величайших поэтов Востока Низами Гянжеви. Поэту не суждено было умереть на родине, хотя он всей душой стремился в любимый город. «Сколько ни скитайся, жизнь свою мы будем завершать в Грузии…» (Из письма З. Орбелиани 15.04.2017г.).

Но такая же судьба ждала его предшественников и современников поэтов-романтиков Дж.Байрона, П.-Б.Шелли, А.Мицкевича, М.Лермонтова…

На родине Николоза Бараташвили считают величайшим поэтом, сравнивают с Шота Руставели. Правомерно ли это? Ведь написано всего 35 стихотворений и одна поэма.

Но какие стихи! Какая глубина чувств и прелесть поэтического языка! Ведь дело не в количестве стихотворных строк, а в глубине проникновения в человеческую душу и в способности выразить знание в прекрасной форме, умение призвать читателя в сотворцы, пробудить в его душе *симпатию* в греческом понимании слова ,когда поэт и слушатель объединены одним общим состоянием радости, горя, одиночества.

«И эта ночь прошла, как сон, и снова завладела мной моя обычная тоска. (...) Жизнь опротивела мне из-за столь долгого одиночества», пишет поэт любимой сестре, прелестной Маико Орбелиани. *«Он (человек)все равно сирота в этом обширном и полном мире. Кого я считал способным на высокое чувство, оказался бессердечным, чей дух я считал развитым, в том не нашел я души, чей разум почитал я даром свыше, не обладает даже суждением, слезы, которые понимал я как слезы сострадания, как выражение прекрасной души, оказались знаком коварства, каплями страшного яда! Где же отдохнуть душе, куда преклониться голове?»* (31.10.1842г.

Человека охватывает ощущение причастности к космосу переживаний и ощущений великого поэта, пронзительное чувство личной потери, которое, возможно, мир и не заметил.

Поэт понимал свое высокое предназначение. «*Я говорю о том, что внутренний голос зовет меня к лучшей участи, сердце говорит, что я не рожден для нынешнего моего положения!»*(Из письма Григолу Орбелиани от 21.11.1843г.)

Но прошло время, пролетели годы. Поэзия Николоза Бараташвили пережила все тяготы, и воспринимается нами как сверкающий бриллиант, но не холодный, а живой, волнующий, пробуждающий в сердце самые чистые, возвышенные чувства, приближающие нас к небу, к истине, к горним вершинам.

Показательно, что перед смертью, в одной из последних встреч со зрителями, большой актер и великий почитатель поэзии М.Козаков завершил свое выступление поэтическим шедевром Николоза Бараташвили «ცისა ფერს, ლურჯსა ფერს» (Цвет небесный, синий цвет) в переводе Б.Пастернака:

ცისა ფერს, ლურჯსა ფერს, / პირველად ქმნილსა ფერს
და არ ამ ქვეყნიერს, / სიყრმიდგან ვეტრფოდი.

***

მოვკვდები — ვერ ვნახავ /ცრემლსა მე მშობლიურს, —
მის ნაცვლად ცა ლურჯი /დამაფრქვევს ცვარს ციურს!
სამარეს ჩემსა, როს /გარს ნისლი მოეცვას —
იგიცა შესწიროს /ციაგმან ლურჯსა ცას!

Цвет небесный, синий цвет / Полюбил я с малых лет.
В детстве он мне означал / Синеву иных начал.

******

Это лёгкий переход /В неизвестность от забот
И от плачущих родных / На похоронах твоих.
Это синий негустой / Иней над моей плитой,
Это сизый зимний дым / Мглы над именем моим.

Шедевр Н.Бараташвили – стихотворение «Мерани» сравнивали с «Фарисом» А.Мицкевича. В нашем исследовании остановимся на сопоставлении внутреннего состояния героев «Мерани» и «Фариса», которые, на наш взгляд, очень похожи друг на друга высоким накалом страстей, удивительной аккумуляцией поэтической энергии, где обреченность и отчаяние сливаются с непокорностью, с верой в свою звезду, в возможность преодоления всех преград.

Бараташвили еще в гимназии знал творчество Мицкевича, мятежный дух польского гения сродни свободолюбивому духу великого поэта Грузии – Байрон был их общим кумиром.

Крылатый конь – Мерани – стрелой несется «сквозь вихрь и град, сквозь снег и непогоду». В этой безумной скачке лирический герой обретает возможность вырваться из оков судьбы: одиночества, непонятости, смятения. Он предчувствует смерть на чужбине, где ворон выроет ему могилу. Но когда-нибудь люди в поисках лучшего пройдут по его следу. Человек – не раб своей судьбы – в этом оптимистическое звучание «Мерани». Бараташвили - символ поэзии. Недаром памятником ему на Мтацминде - Святой горе - служит священная лира.

Романтическая поэма А.Мицкевича «Фарис» написана в 1828 году в Петербурге в честь эмира Тадж-уль-Фехра (В.Жевуского), погибшего в 1831 году за освобождение Польши.

Поэма «Фарис» — это гимн герою, «безумцу», который стремится преодолеть все преграды, преодолеть свою обреченность.

Проследим за тем, как поэты развертывают систему образов: *конь, бедуин, смерч, облако, ворон* (коршун) – в «Фарисее» А. Мицкевича (пер. О. Румера); *конь, ветер, вихрь*, *град, снег, герой-безумец* – в «Мерани» Н. Бараташвили (пер. Б.Пастернака).

Противопоставление «Фариса» злым силам природы раскрывается при помощи психических состояний, обозначающих жизнь-смерть (ибо именно таков накал чувств и действий): ***Жизнь:*** *сладостный; восхищенный взор;* ***Смерть***: *чернеют скалы; суровые скалы, смерть пророчат бедуину; смертоносный; солнца стрелы; коршуны; черный венок.*

В поэме Н.Бараташвили «Мерани» смерть также мчится за героем, «вдогонку ворон каркает угрюмо». Но нет здесь страха, покорности судьбе, ропота слабого духом из-за превратностей судьбы. Лирический герой может погибнуть в борьбе со смертью, но он не запятнает чести:***Смерть:*** *Ворон каркает угрюмо/ Печаль и думу./ Вихрь, град, снег, непогода/ Ночная даль моим ночлегом станет/ Я к звездам в небо в подданство впишусь/ Пусть я не буду дома погребен/ Рыдать, завыть, оплакать/ Могилу ворон выроет, / Крик беркутов заменит певчих хор / Я слаб; пусть я умру.*Стихотворение (поэма) Н.Бараташвили построено иначе: тема смерти развивается последовательно, с начала до конца произведения (I и IX – строфы повторяются). Смерть неотвратима, но человек не раб судьбы: «Вперед, вперед, не ведая преград!». Средства обозначения состояний укладываются в форму Номинативно-функционального поля [Лазариди 2001] не только в русском (ср. поле «радость», «страх», «беспокойство», «злость», «стыд», «горе» и др.), но в польском (*radosc, starch, niepokoj, zlosc, wstyd, nieszczescie*) и грузинском (*სიხარული* - радость, *შიში* - страх, *მწუხარება* - беспокойство, *სირცხვილი* - стыд, *ჭირი* - горе) языках. Это одна из задач, решение которой будет способствовать лучшему пониманию гениальных творений польского и грузинского поэтов (на языке оригинала и их переводов).

Говоря о вербализации концепта «мятежный дух» в романтических поэмах, следует отметить, что здесь больше общего, чем индивидуального, этнокультурного. Думается, что созданию образа коня-птицы, способного отразить непокорный дух романтических героев, способствовали народные мифы, сказания, легенды: это Тулпар в восточных сказках, образ арабского скакуна – мечты, крылатый конь – Пегас. В греческой мифологии Пегас, как плод связи медузы - Горгоны с Посейдоном, появился из капель крови Медузы, когда ее убил Персей. Имя Пегас получил оттого, что конь появился на свет у истоков Океана (греч. πεγα’δ – источник).

Он вознесся на Олимп и доставлял там громы и молнии Зевсу.

По другому мифу, боги подарили Пегаса Беллерофонту, и тот, взлетев на нем, убил крылатое чудовище химеру, опустошавшее страну.

Ударом копыта Пегас выбил на Геликоне родник Гиппокрену (лошадиный источник), вода которого дарует вдохновение поэтам (Мифологический словарь, 432-433).

Конь – атрибут ряда божеств. На коне передвигаются (по небу из одной стихии в другую) боги и герои.

Поэт преобразует божественное в человеческое и возводит человеческое на уровень божественного. В акте поэтического творчества средоточием, соединяющим эти сферы, является язык, речь, слово Поэта (ср. мифологическую формулу мысль (принадлежащая миру богов) – слово – дело) (Мифы народов мира, 327-328).

Каждый язык по-своему членит мир, то есть имеет свой способ концептуализации: каждый язык имеет особую картину мира, и языковая личность обязана организовать содержание высказывания в соответствии с этой картиной. И в этом проявляется специфически человеческое восприятие мира, зафиксированное в языке.

Таким образом, для существования понятия как концепта необходимо ассоциативное пространство, которое выступает в виде этнокультурного фона, ибо ***концепт*** – это «пучок» представлений, понятий, знаний, ассоциаций, переживаний, которые сопровождают слово [Степанов, 43].

Выявление концепта, анализ пути его вербализации, то есть способа приобретения мыслью словесного выражения, показа, как мысль обретает плоть, определение культурной ценности системы концептов того или иного этноса способствует познанию алгоритма формирования концептуальной картины мира данного народа.

Аксиоматично утверждение о существовании концептов-универсалий, своего рода архетипических концептов (наряду с индивидуальными концептами), присущих различным народам мира; этнокультурный фон составляет ассоциации, содержащие этническую специфику данного концепта.

Теоретические положения о сущности концепта опираются на поэтические произведения гениев слова, присланными в мир, чтобы отразить душу своего народа. Восхищаясь их поэзией, сочувствуя их судьбе, с особой силой переживаешь пронзительную любовь к поэтам, подаренным нам свыше, не понятым на земле. Но нас незримо влечет к ним красота, удивительная гармония, неземная прелесть их творений. Думается, что лучший памятник поэту – любовь к его творчеству, бессмертие стиха.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аскольдов-Алексеев, С.А. Концепт и слово// Русская речь. Новая серия / Под ред. Л.В. Щербы. - Л., 1928. –С.29.
2. *Байрон, Дж. Г.* Гяур. Фрагменты турецкой повести. Пер. С.Ильина.-М., 1987.- С.149-306.
3. *Бараташвили ,Н.* Мерани //Стихотворения, поэмы, письма. - Тбилиси, 1968.- С.15.
4. *Волошинов, В.Н.* Философия и социология гуманитарных наук. - СПб.:Аста-Пресс LTD, 1995. -384.
5. *Лазариди/ М.И.*Номинативно-функциональное поле психических состояний в современном русском языке. Автореф. дисс. докт. филол. наук. - Волгоград, 2001. С.15.
6. *Лихачев, Д.С.* Концептосфера русского языка//Русская словесность. Антология. - М.: Academia, 1997.- С. 28-37.
7. Мифологический словарь // Под ред. *Е.М.Мелетинского.* - М., 1991.- С.432-433.
8. Мифы народов мира. - М.: «Советская Энциклопедия», 1988. - т. 2. К (Корибанты) —Я. — 671 с.
9. *Мицкевич, А.* Фарис // Стихотворения. Поэмы. - М., 1968.- С.85.
10. *Мицкевич, А*. Сонеты. Литературные памятники. - Л.: Наука, 1976.- С.28.
11. *Степанов, Ю.С.* Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. - М.: Языки русской культуры, 1997. — 824 с.

Рахимова А.Е. , Кудрявцева А.А.
Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана
akbayanr@mail.ru
an4oys99k@gmail.com
Rakhimova A.Y. , Kudryavtseva A.A
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

УДК 81-26

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ДОКУМЕНТАЦИИ ПО ТРАНСПОРТИРОВКЕ И СКЛАДИРОВАНИЮ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ И НЕПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ ТОВАРОВ

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются ключевые особенности перевода документации по транспортировке и складированию, являющегося одним из наиважнейших видов перевода в эпоху глобализации и развитии международных отношений или, другими словами, перевод в сфере международной логистики. Акцент делается на коммуникативные цели данной документации в русском и английском языках. В статье раскрываются лексические, грамматические и стилистические особенности перевода документации

по транспортировке и складированию продовольственных и непродовольственных товаров. Как и любая другая сфера профессиональной деятельности, международная транспортировка или транспортная логистика обладает собственной терминологией, которая в первую очередь необходима для профессиональной коммуникации. В заключении делается вывод об эффективности того или иного способа перевода лексических единиц в сфере международной логистики.

Ключевые слова: технический перевод, логистика, документация по транспортировке, складирование, терминология.

TRANSLATION PECULIARITIES OF DOCUMENTATION ON TRANSPORTATION AND STORAGE OF FOOD AND NON-FOOD PRODUCTS

Annotation. The present paper examines the key features of translation of documentation on transportation and warehousing, which is one of the most important types of translations in the era of globalization and the development of international relations, or in other words, translation in the field of international logistics. The emphasis is done on the communicative goals of this documentation in Russian and English. The article reveals lexical, grammatical and stylistic features of translation of documentation on transportation and storage of food and non-food products. Like any other field of professional activity, international transportation or transport logistics has its own terminology, which is primarily necessary for professional communication. In conclusion is made about the effectiveness of one or another method of translating lexical units in the field of international logistics.

Keywords: technical translation, logistics, transportation documentation, warehousing, terminology.

Түйін: Бұл мақалада жаһандану дәуіріндегі және халықаралық қатынастардың дамуы кезіндегі аударманың ең маңызды түрлерінің бірі болып табылатын тасымалдау және сақтау құжаттамасын аударудың негізгі ерекшеліктері немесе басқаша айтқанда, халықаралық логистика саласындағы аударма қарастырылады. Мақалада азық-түлік және азық-түлік емес тауарларды тасымалдау және сақтау бойынша құжаттарды аударудың лексикалық, грамматикалық және стилистикалық ерекшеліктері көрсетілген. Кәсіби қызметтің кез-келген басқа саласы сияқты, халықаралық тасымалдау немесе көліктік логистиканың да бірінші кезекте кәсіби қарым-қатынас үшін қажет өзіндік терминологиясы бар. Қорытындыда халықаралық логистика саласындағы лексикалық бірліктерді аударудың белгілі әдісінің тиімділігі туралы тұжырымдар жасалынады.

Түйін сөздер: техникалық аударма, логистика, тасымалдау құжаттамасы, қоймалау, терминология.

На сегодняшний день необратимый процесс глобализации объединяет все народы и страны в единое сообщество, позволяя людям по всему миру сотрудничать без каких-либо преград. Данный процесс оказывает огромное влияние не только на политическое положение стран, но и на мировую экономику. Стремительное развитие международных отношений влечет за собой развитие международного сотрудничества и торговли.

В настоящее время развитие деловых партнерских отношений между Казахстаном и зарубежными странами порождает необходимость документального оформления торгово-экономических отношений между компаниями и организациями. В связи с этим изучение специфики языка документов становится важной задачей лингвистики, а развитие международных перевозок делает изучение переводной документации для транспортировки и хранения востребованным.

Как и любая другая сфера профессиональной деятельности, международная транспортировка или транспортная логистика обладает собственной терминологией, которая в первую очередь необходима для профессиональной коммуникации. В лексическом плане данной области характерно использование различных терминов и профессионализмов в соответствии с тематикой документа.

Терминологиятранспортнойлогистикиявляетсяотносительномолодойипостоянно пополняется новыми лексическими единицами. Она активно взаимодействует со смежными терминологиями, в результате чего пополняется терминами, заимствованными из других сфер знаний, таких как менеджмент, финансы, бухгалтерия. Данный факт говорит о том, что транспортная терминология окончательно не сформировалась, то есть находится на этапе становления. При рассмотрении документов в сфере логистики, можно заметить, что, попадая в данную терминологическую сферу, многие терминологические единицы приобретают свое уникальное значение.

Основная задача переводчика при переводе документации по логистике - достичь максимальной эквивалентности терминов в языке оригинала и языке перевода.

Форма товарно-транспортной документации и порядок ее применения, регламентирован Постановлением Правительства Республики Казахстан от 18 июля 2011 года № 826 «Об утверждении Правил перевозок грузов автомобильным транспортом»: (по состоянию на 04.12.2013

г.) Согласно статье 826 Гражданского кодекса Республики Казахстан, любые международные транспортировки груза за пределы страны осуществляются при наличии товарно-транспортной накладной, документа таможенного транзита Carnet TIR, лицензии на международные доставки, инвойс, упаковочный лист и свидетельство о прохождении товара.

Переводчику, осуществляющему перевод в сфере логистики, необходимо владеть фоновыми знаниями о структуре данных документов:

1. ***Товарно-транспортная накладная*** информирует об основной информации касаемо груза и его поставки (договор на поставку, характеристика груза, место отправления и прибытия и подписи сторон). Так же может содержать инструкции об условиях перевозки и сроках доставки, о страховании груза, перечень документов, переданных перевозчику.

2. ***Документ таможенного транзита Carnet TIR***, выдается в соответствии с международным маршрутом Международных Дорожных Перевозок, разрешающий опечатанные автомобильные перевозки грузов пересекать европейские страны-члены МДП без прохождения таможенного досмотра до прибытия в страну назначения. Каждая книжка МДП имеет уникальный справочный номер.

3. ***Инвойс*** — это перечень товара с указанием его количества, массы и стоимости. Инвойс предоставляется на английском языке в пяти экземплярах и подтверждается печатью и подписью отправителя.

4. ***Упаковочный лист*** предоставляет данные об отправителе и получателе груза. Такой документ упрощает контроль за использованием мест для груза и его сохранностью.

5. ***Свидетельство о прохождении товара*** является государственным сертификатом, подтверждающим факт производства перевозимого товара в стране, откуда он отправляется (Гражданский Кодекс Республики Казахстан, статья №826)

Переводчик-лингвист Вербицкая М. отмечает, что перевод документации по транспортировке и складированию продовольственных и непродовольственных товаров, как и любой другой перевод, выражает свои характерные лексические, грамматические и лексические особенности, которые осущетвляют определенные коммуникативные цели [Вербицка М.В., с.55].

Лексические особенности документации международной логистики представляют чрезмерное количество специализированных терминов, служебных и вводных слов, частое использование сокращений, лексических неологизмов, клише.

Документация по транспортировке и хранению, не допускает применение синонимов к специализированным терминам и устойчивым словосочетаниям. Переводчику необходимо придерживаться единообразия слов в целях не исказить значение текста оригинала. «Любая фраза, любое предложение должны иметь только одно значение и толкование. Чтобы достичь такой степени точности в тексте, приходится повторять одни и те же слова, названия, термины» [Колтунова М.В., с. 13]

Значительную роль в данных документациях играют номерные обозначения (например, номер договора, товара, стоимости и т. д.), целью которых является передача специальных индикационных данных. Зачастую формат их обозначения изменяется в зависимости от установленных норм данного языка. Например, в английском языке тысячи выделяются запятыми, десятичные дроби представлены точками, в то время как в русском языке тысячи выделяют пробелами, а десятичные дроби – запятыми. В таком случае получается, что английское обозначение $9,111.98 будет представлено как 9 111,98 долларов.

Кроме того, в документации транспортной логистики всегда используются имена собственные, которые являются неотъемлемой частью любого документа. Под реализацией перевода имен собственных мы понимаем перевод названий компаний, имен участников договора, название или марки товаров. Названия фирм и предприятий следует переводить, используя приём транслитерации, в скобках указывая название на языке оригинала.

Грамматические особенности перевода документации по транспортировке и складированию характеризуются частым использованием причастных и глагольных наречий, простых, развернутых и сложных предложений, пассивного залога, инфинитивных, причастных и фраз с герундием.

Большая опасность для переводчика заключается в том, что и в английском, и в русском есть много схожих грамматических форм и синтаксических структур, функции и значения которых

не совпадают в языках. Подобные названия таких форм и конструкций, заимствованные как в русском, так и в английском языке из латыни, не должны вводить в заблуждение.

Английские инфинитив и причастие функционально и содержательно отличаются от соответствующих русских форм. При переводе необходимо обязательно использовать грамматические преобразования. Функциональное соответствие достигается полным изменением структур, порядка слов и заменой частей речи и предложения, добавлением и опущением слов.

Стилистические особенности документации международной логистики представляют собой сочетание официально делового и научного стиля. Российский лингвист М.Н. Кожина поясняет, что наиболее характерными чертами документации по транспортировке и складированию являются объективность и нейтральный тон изложения, аргументируя тем, что коммуникативной целью таких документов является осуществление деловой коммуникации между партнерами и представителями организаций [Кожина М.Н., с.]

Не стоит забывать, что любой документации присуще точность и ясность изложения. «Документ – это текст, управляющий действиями людей и обладающий юридической значимостью. Отсюда повышенное требование точности, не допускающей инотолкования, предъявляемое к тексту документов. Соответствовать этому требованию может только письменная речь, подготовленная и отредактированная» [Колтунова М.В., с. 12.]

Немаловажной стилистической особенностью документации транспортной логистики является отсутствие эмоциональности. Не допускается использование выразительно-изобразительных средств языка таких как эпитеты, метафоры, сравнения и другие. Описание товара в данной документации осуществляется использованием прилагательных определяющие какие-либо существенные физические данные. По мимо этого, не эмоциональность представляется в отсутствии вопросительных и восклицательных предложений. Так как целью данной документации является информирование адресата о каком-либо бесспорном или договоренном факте.

Несомненно, перевод документации по транспортировке и складированию требует не только высокой квалификации переводчика, но и наличие фоновых знаний непосредственно в самой международно-транспортной логистике. Знание установленных норм и правил, а также понимание лексических, грамматических и стилистических особенностей такой документации, указанных в данной статье, может существенно облегчить работу переводчика. На основе анализа транспортной документации возможно сделать следующие выводы, которые имеют практическую значимость, так как во многом являются стрежневыми при работе с текстами логистической направленности и представляют собой основу знаний специалиста в этой области.

Достижение эквивалентности текста оригинала и текста перевода является целью любого профессионального переводчика, так как выступает основой их коммуникативной равноценности. Главной проблемой достижения эквивалентности перевода текстов транспортной логистики является передача исходного содержания текста с помощью терминов переводного языка. Различие терминов исходного языка и языка перевода является причиной наибольших трудностей при переводе. Поэтому возникает необходимость исследования терминов в текстах по транспортной логистики и поиска путей перевода частично эквивалентной и безэквивалентной лексики.

Таким образом, проблема перевода терминологии в документации по транспортировке и складированию является весьма актуальной и требует, на наш взгляд, дальнейшего теоретического анализа и практического исследования.

ЛИТЕРАТУРА:

1.*Базалина Е. Н.* К проблеме перевода терминов научно-технических текстов / Е. Н., Cyberleninka, 2009. 3с.

2.Барлас Л.Г. Русский язык. Стилистика / Л.Г. Барлас. – М: Просвещение, 1978. 256 с

3.*Вербицкая М. В., Купцова А. К.* Особенности перевода терминов по логистике, М.: Издательство Московского университета, 2007. 12 с.

4.Гражданский Кодекс Республики Казахстан, М: Издательство LEM (Лем), 2019. 246с.

5.*Кожина М.Н.* О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики. М: Пермь, 1966. 213 с.

6.*Колтунова М.В.* Язык и деловое общение: нормы, риторика, этикет. М: Просвещение, 2005. 312с.

Кенжебаева Ж.Е.
Атырауский университет им. Халела Досмухамедова
E-mail: kenzhebayevazharkyn@gmail.com

Kenzhebayeva Zh.
Atyrau State University named after Khalel Dosmukhamedov

УДК 821.161.1

ОКСЮМОРОН В ПОЭТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

Аннотация: в статье проанализирована особенность поэтического языка А.Ахматовой - мастерское использование оксюморона, способного передать сложность мировосприятия поэта. Благодаря данной стилистической фигуре оказывается возможным подчеркнуть сложность мироощущения лирической героини, тонкость ее душевной организации, передать противоречивость отношения к миру, показать сложные взаимоотношения героев, передать душевные страдания, глубокие размышления о мире и смысле жизни.

Ключевые слова: оксюморон, Анна Ахматова, стилистика, поэтический текст.

OXUMORON IN THE POETIC TEXT

Abstract: The article analyzes the peculiarity of the poetic language of A. Akhmatova - the masterful use of oxymoron, capable of conveying the complexity of the poet's worldview. Oxymoron emphasizes the lyrical hero's individuality, the complexity of her perception, oxymoron expresses inconsistent attitude to the world, oxymoron shows tense relationships between the characters, oxymoron can express the character's most subtle feelings and emotions, oxymoron is the poet's way to express her thoughts about the world, man's mission.

Key words: oxymoron, Anna Akhmatova, stylistics, poetic text.

Аңдатпа: мақалада А.Ахматованың поэтикалық тілінің ерекшелігі - ақынның дүниетанымының күрделілігін жеткізу үшін оксюморонды шебер қолдана білгені сипатталған. Осы стилистикалық фигураны пайдалана отырып, лирикалық кейіпкердің ішкі жан дүниесін, оның психикалық нәзіктігін, қарама-қайшылықты әлемге көзқарасын жеткізуге, әлем мен өмірдің мәні туралы терең ойларды жеткізуге болады.

Кілт сөздер: оксюморон, Анна Ахматова, стилистика, поэтикалық мәтін.

Оксюморон по праву считается наиболее концентрированным в плане семантики и эстетики проявлением противоречивости бытия.

Специфика существования оксюморона в различных художественных контекстах определяется узуальным нарушением, непредсказуемостью и необъяснимостью словоупотребления [Шестакова, с. 43]. В научной литературе по проблематике оксюморона он рассматривается преимущественно в качестве языкового явления со значением соединения несоединимого. Следует отметить, что существует мнение о том, что следствием исследования оксюморона лишь в аспекте лингвостилистики является обеднение и упрощение его толкования и что на современном этапе развития филологической науки данное явление требует более глубокого и многоаспектного анализа.

По мнению многих исследователей, чаще всего оксюмороны функционируют в сфере лирической поэзии. Причем из частного принципа, свойственного поэзии со времен Тредиаковского, оксюморон к XX веку стал одним из основных приемов словоупотребления, напрямую обусловленных особенностями миропонимания [Кожевникова, с. 200].

Обычно оксюмороны трактуются как лингвистическое явление, придающее особую выразительность поэтическому языку и создающее вторичный, экспрессивный смысл [Шестакова, с. 48]. Отметим, что нам близка точка зрения Н.В.Павлович, выделяющей «неязыковые» оксюмороны, могущие стать оксюмороном лишь в определенном контексте на основе противоречивого сопоставления лексем. При таком расширенном понимании оксюморонной образности наряду с постоянными лингвистически противоречивыми признаки оказываются значимыми и опосредованно противоречащие друг другу, которые становятся такими в определенном поэтическом тексте [Павлович, с. 203].

Оксюморон, представляющий собой сочетание несовместимых, противоположных по значению слов, образно раскрывающих в обозначаемом взаимоисключающие и противоречащие друг другу начала, обладает большой выразительной силой в произведениях знаменитой русской поэтессы А.А.Ахматовой:

В ту ночь мы сошли друг от друга с ума,
Светила нам только зловещая тьма.

(Ташкентские страницы)

Известно, что Ахматова считала своим учителем в поэзии И.Анненского, чьи произведения произвели на нее большое впечатление. Для творческой манеры И.Анненского было характерно использование стилистической фигуры оксюморона в тексте лирических стихотворений. Эта особенность была воспринята и далее творчески развита Ахматовой уже в ее собственных стихах. Об особом стиле Ахматовой, основанном на причудливости, «оксюморонности», неожиданности сочетаний, писал Б.М.Эйхенбаум [Эйхенбаум, с. 265].

Соединяя два противоречивых понятия, оксюморон тем самым нарушает устойчивые синтагматические связи слов и создает эффект парадокса. Но парадокс этот кажущийся, отмечаемый лишь на первый взгляд. При вдумчивом чтении нельзя не восхититься тем, как образно и лаконично передается оксюмороном сложное содержание.

Например:

Таинственной невстречи
Пустынны торжества,
Несказанные речи,
Безмолвные слова.

(Шиповник цветет. 4. Первая)

Каждый человек, хотя бы однажды переживший чувство зарождающейся любви, знает подобные слова, которые носятся в воздухе — в пространстве между Ним и Ею, которые остаются невоплощенными в звуке, но тем не менее оказываются воспринятыми, понятыми. «Несказанные речи», - пишет Ахматова, а читатель легко представляет себе ситуацию, когда красноречивый в душе влюбленный делается немым, косноязычным рядом с объектом своих нежных чувств.

В цикле «Разрыв» строка с оксюмороном «За одиночество вдвоем» говорит о многом:

Я пью за разоренный дом,
За злую жизнь мою,
За *одиночество вдвоем,*
И за тебя я пью, -
За ложь меня предавших уст,
За мертвый холод глаз,
За то, что мир жесток и пуст,
За то, что Бог не спас.

(Разрыв. 3. Последний тост)

Собственно, одна только эта строка сама по себе может служить объяснением названия цикла. О каком одиночестве может идти речь, если в тексте ясно сказано «вдвоем»? Но, оказывается, можно быть рядом, вдвоем, но быть при этом настолько далекими, чуждыми друг другу, настолько не совпадающими в оценках житейских, духовных, интеллектуальных и эмоциональных, настолько по-разному воспринимать окружающий мир, что поистине нет слова вернее *одиночество*. А когда такое одиночество настигает двоих, бывших прежде единым целым, естественно, неминуем разрыв.

Чисто женское ревнивое чувство к статуе девушки, воспетой Пушкиным, рождает сразу два примера оксюморона в стихотворении «Царскосельская статуя»:

И как могла я ей простить
Восторг твоей хвалы влюбленной...
Смотри, ей *весело грустить,*
Такой *нарядно обнаженной.*

А. Ахматова протестует против устоявшегося мнения о грусти, печали этой девушки: эта девушка вовсе не печальна, как это представляется, напротив, лексема *нарядно,* вызывающая ассоциации типа *нарядное платье, нарядный убор, богатый наряд* и т.п., в неожиданном сочетании с лексемой *обнаженной* создает образ прекрасного женского тела, запечатленной в камне красоты.

О такой же красоте, гармонии, соразмерности идет речь в стихотворении «В Выборге»:

Огромная подводная ступень,

Ведущая в Нептуновы владенья, -
Там стынет Скандинавия, как тень,
Вся — в ослепительном одном владенье.
Безмолвна песня, музыка нема,
Но воздух жжется их благоуханием,
И на коленях белая зима
Следит за всем с молитвенным вниманием.

Чистота линии, строгие пропорции, замечательная архитектура вызывают чувство восхищения искусством, которое может воздействовать на душу человека так же, как музыка.

Музыка для А. Ахматовой — высшая форма проявления красоты, многие контекстуальные антонимические оппозиции в ее стихах основаны на противопоставлении музыки чему-либо обыденному, незначительному. Музыка, песня в данном случае, конечно, безмолвна, нема, но глаза, способные воспринимать такую красоту, обязательно предполагают слух, для которого оживает сохраненная во времени красота.

Совершенно иной оксюморон в «Седьмой» из «Северных элегий»:

Мое *молчанье слышится* повсюду,
Оно судебный наполняет зал,
И самый гул молвы перекричать
Оно могло бы, и подобно чуду
Оно на все кладет свою печать.
Мое *молчанье в музыке и песне.*

Это слышимое повсюду молчанье, молчание в вещах, предполагающих звук, - не просто констатация отсутствия звучания. Это причина и следствие, начало, конец и течение многих явлений, оно настолько значимо, что его можно сравнить с чудом.

В отдельных случаях контекст дает настолько полное, понятное даже неискушенному читателю представление о значении оксюморонного сочетания, что не требуется никаких комментариев:

Было солнце таким,
Как вошедший в столицу мятежник,
И *весенняя осень* так жадно
Ласкалась к нему,
Что казалось - сейчас забелеет
Прозрачный подснежник,
Вот когда подошел ты, спокойный,
К крыльцу моему.
(Небывалая осень построила купол высокий)

Весенняя осень — это календарная осень, ассоциирующаяся реально с весной. Данный оксюморон «вполне гармонирует с необычным сравнением, с мотивом весны сопрягается традиционно связанное с ним представление о любви» [Кашкарова, с. 29].

Когда в ночной тишине оживают все прежние страхи, тревоги, когда простые немудреные вещи кажутся исполненными особого смысла, становится возможным сказать:

Грохочет тишина, моих не слыша слов, -
Тогда из черноты рембрандтовских углов
Склубится что-то вдруг и спрячется туда же,
Но я не встрепенусь, не испугаюсь даже...
(Когда лежит луна ломтем чарджуйской дыни)

Если для создания у читателя определенного настроения, для особого эстетического воздействия на него узуальные антонимы должны быть помещены в строго продуманный контекст, то оксюморону по праву принадлежит первенство в силе эмоционального чувства, степени художественной выразительности. Ср., например, знаменитую строчку «Я *на правую руку надела перчатку с левой руки»* - само по себе сочетание лексем с противоположным значением вряд ли бы могло передать чувства смятения, отчаяния, ощущения конца, безнадежности, бессмысленности предстоящей впереди жизни - сейчас, когда вот только что случилось нечто непоправимое,

произошла трагедия. Какое удивительно простое это предложение, чуть ли не разговорная реплика на бытовом уровне - и какая сила выражения переживаний лирической героини, машинально совершающей автоматические движения, не замечая их непоследовательности. Но для этого необходимо было выстроить именно эти лексемы именно в этом порядке. А лексемы в оксюмороне останавливают на себе внимание сразу, сразу запоминаются, только в первый момент удивляя неожиданностью, непривычностью сочетания взаимоисключающих, казалось бы, понятий. «Эффект неожиданности» как один из факторов эмоциональности текста отмечается многими исследователями природы эмотивности, а оксюморон как поэтическая категория основан именно на реакции обманутого ожидания.

Вот целые ряды оксюморонов из трагедии «Пролог, или сон во сне»:

Лаской страшишь,
Оскорбляешь мольбой,
Входишь без стука.
Все *наслаждением будет*
С тобой —
Даже *разлука.*
Пусть разольется в зловещей судьбе
Алая пена.
Но прозвучит *как присяга* тебе
Даже *измена...*

Перед нами встает образ любимого - непостижимого, загадочного, ее почему-то пугают его ласки, почему-то его горячие просьбы заставляют ее почувствовать себя оскорбленной. Но любовь, завладевшая всем существом, закрывает на это глаза, она настолько самозабвенна, что все, хоть в малой степени имеющее отношение к возлюбленному, представляется прекрасным, и даже разлука несет наслаждение, потому что в разлуке можно наделить любимого в своем воображении такими качествами, какими он в действительности, возможно, и не обладает. Лирическая героиня договаривается даже до измены, но какая это измена? Оказывается, эта измена еще сильнее привязывает ее к нему, она превращается в свою противоположность — присягу на верность.

На наш взгляд, оксюмороном можно считать хрестоматийные строчки из вступления к поэме «Реквием»:

Это было, когда улыбался
Только мертвый, спокойствию рад.
И ненужным привеском болтался
Возле тюрем своих Ленинград.

(Вступление. Реквием)

Лексема *улыбался* обозначает действие, которое могло осуществляться только живым человеком. Но это поэтическое «оживление» позволяет передать весь ужас жизни, когда судьба оставшихся в живых представляется страшнее участи умерших.

В стихотворении «Тяжела ты, любовная память» ощущение оксюморонности достигается не столько за счет противоположности значений лексем *бесславный* и *слава,* при том, что лексема *«слава»* - полисемант:

1) почетная известность, как свидетельство всеобщего уважения, признания, заслуг, таланта;
2) слухи, молва (разг.);
3) общепринятое мнение, репутация (Ожегов, Шведова), -

сколько за счет того, что они однокоренные, а в сознании носителей русского языка уже сложился и весьма устойчив стереотип: корень и тот же корень с префиксом без- — это антонимы, например: *сила - бессилие, деятельность - бездеятельность* и т.п.:

Дай мне выпить такой отравы,
Чтобы сделалась я немой,
И мою *бесславною славу*
Осиянным забвением смой.

Наиболее яркими примерами оксюморона являются такие сочетания, в которых непосредственно соединяются обозначение предмета и признака, исключающегося для данного предмета:

И поет, поет постылый
Бубенец нижегородский
Незатейливую песню
О моем *веселье горьком.*

(Сколько раз я проклинала)

Но к оксюморону можно отнести и другие случаи - не только подчинительные сочетания с атрибутивным значением (*сладостный огонь, жгучая радость, жгучая нежность*):

О нет, я не тебя любила,
Палима *сладостным огнем.*
Так объясни, какая сила
В печальном имени твоем.

(О нет, я не тебя любила);

Ты с кем на заре целовалась,
Клялась, что погибнешь в разлуке,
И *жгучую радость* таила,
Рыдая у черных ворот?

(Три раза пытать приходила)

но и строки со структурой предложения:

Оттого и *темно в светлице*

(Родилась я ни поздно, ни рано);

Умирая, томлюсь о бессмертии,
Низко облако пыльной мглы.

(Умирая, томлюсь о бессмертии);

Просыпаться на рассвете
Оттого, что *радость душит.*

(Просыпаться на рассвете);

О горе мне! Они тебя сожгли...
О встреча, что разлуки тяжелее!

(Городу Пушкина)

В стихотворении «Предвесенняя элегия» А. Ахматова создает сразу два оксюморонных сочетания:

Меж сосен метель присмирела,
Но пьяная и без вина,
Там, словно Офелия, *пела*
Всю ночь нам сама *тишина.*
А тот, кто мне только казался,
Был с той обручен тишиной,
Простившись, он щедро *остался,*
Он насмерть остался со мной.

В стихах Ахматовой мы встречаем множество оксюморонных сочетаний: *мрачной яркостью* богатые; *улыбнулся спокойно и жутко*; *горели* свечи *равнодушно* желтым *огнем*, о *жизни тленной*; *запела тишина*; *горькой* было мне *усладой*; *холодное пламя*; *исповедь* льется *немая* и др. Они передают ощущение сложности и противоречивости исторической обстановки, самого бытия, внутреннего мироощущения лирической героини Ахматовой и являются ярким и сильным средством художественной выразительности.

ЛИТЕРАТУРА:

1.*Анна Ахматова*. Сочинения в 2-х томах. – М.: Правда, 1990. – 448 с.

2.*Кашкарова О.Н.* Особенности сравнения в ранней лирике А.А. Ахматовой // Вестник ВГУ. Серия «Филология. Журналистика». – 2010. - № 1. – С. 27-33.

3.*Кожевникова Н.А.* Словоупотребление в русской поэзии начала XX века. – М.: Наука, 1986. – 256 с.

4.*Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Толковый словарь русского языка: 4-е изд., доп. - М.: А ТЕМП, 2006. - 944 с.

5.*Павлович Н.В.* Язык образов. Парадигмы образов в русском поэтическом языке. – М.: ИНИОН, 1995. – 281 с.

6.*Шестакова Э.Г.* Оксюморон как категория поэтики (на материале русской поэзии XIX – первой трети XX веков). – Донецк: НОРД-ПРЕСС, 2009. – 209 с.

7.*Эйхенбаум Б.М.* Анна Ахматова. Опыт анализа //Ахматова А.А. Избранное / Сост., авт. примеч. И.К. Сушилина. - М.: Просвещение, 1993. – 320 с.

Сері Л.Т.
Казахский университет международных отношений и мировых языков им.Абылай хана, докторант
E-mail: seri.lyazzat@mail.ru

Сулейменова А.М.
Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, студент 3-курса
E-mail: suleimenovaardak@gmail.com

Lazzat Seri
Ablaikhan University of International Relations and World Languages, PhD student

Suleimenova A.M.
Ablaikhan University of International Relations and World Languages, 3-year student

УДК 81`373

СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Аннотация: В данной статье рассматривается важность эмоциональных выражений в литературных произведениях, каким именно образом они позволяют автору усилить эстетическую функцию литературных текстов. Также уделяется внимание ролям, которые эмоции исполняют в художественных текстах. Приводится возможный пример классификации эмоций. Рассматривается также понятие эмотивности, что означает данное понятие и какими свойствами оно обладает. Далее более подробно рассматриваются основные лексические и грамматические способы выражения эмоциональности в художественных произведениях.

Ключевые слова*:* эмоциональность, эмотивность, художественный текст, эмотивная лексика, способы выражения эмоций

MEANS OF EXPRESSING EMOTIONALITY IN LITERARY WORKS

Abstract*:* This article is dedicated to the study of the emotional expressions in literary works, about their importance and how much they can help author to enhance the aesthetic function of literary texts. It also dwells on the role which emotions play in the literary works and provide a possible example of emotions classification. There is also information regarding the concept of emotional breadth, what lies behind it and what its features are. After that there is a more detailed review of lexical and grammatical means of expressing emotions in literary works.

Key words*:* emotionality, emotional breadth, literary text, emotive vocabulary, means of expressing emotions

Одной из важнейших черт художественной литературы является ее способность воздействовать на читателя, вызывая у него при этом целый ряд различных эмоций. Во многом такая способность художественных текстов лежит в том, что в них очень часто описываются эмоции персонажей, истории которых и рассказываются в произведении. Именно поэтому тема эмоций в литературе является такой важной, и довольно часто, в современной, особенно российской лингвистике, эмотивность становится объектом исследований. Можно вспомнить труды таких авторов, как В.И. Шаховский, Е.М. Галкина-Федорук, Е.В. Стрельницкая, И. Н. Яковлева, Бабенко Л.Г. и многих других.

Процесс повествования многих произведений, как правило, включает описания эмоций и чувств, как героя, так и рассказчика. Герои создаются автором, поэтому ему важно показать их чувства, переживания, отношение к определенным лицам или событиям. И даже рассказчики, также могут косвенно указывать и описывать то или иное эмоциональное состояние героев

[Johansen, 189]. Изучение эмоций героев позволяет понять их мотивы и характеры и роль в создании их образов, так как эмоции представляют собой неврологический, биологический, психологический, когнитивный и культурный комплекс. Они связаны со знаниями, оценками и суждениями об окружающем мире, т.е. являются своеобразным проявлением внутренней картины мира. Эмоции также могут служить мотивом каких-либо действий или поступков [Knaller, 17]. А Буянова Л. и Нечай П. пришли к выводу, что эмоции можно считать выражением субъективной модальности автора речи [Манастерска-Вьячек, 286]. Вдобавок, выражение эмоций позволяет авторам получить эмоциональный отклик от читателя, даже несмотря на то, что какие-то события, описанные в книгах, невозможны в реальной жизни. Йохансен считает [Johansen, 189], что такая реакция читателя объясняется тем, что человек обладает предрасположенностью к сочувствию и способность ощущать, понимать и разделять чувства других людей. Он также полагает, что литература предоставляет людям свободу бездействия. В реальной жизни человек обычно обязан среагировать на события или просьбы людей определенным образом и даже предпринять какие-то действия, однако чтение произведения не принуждает его к этому, поэтому он способен более свободно реагировать на происходящее там [Johansen, 190]. Несомненно, помимо персонажей, человек также будет эмоционально реагировать и на сюжет, вымышленные предметы, место действия и атмосферу произведения. В этой связи важно заметить, что даже описание природы или природных явлений может обладать субъективной эмоциональной окраской, которую может придать ей автор. К примеру, в произведениях Эдгара Аллана По важную роль в создании эмоций у читателя играла погода. Разнообразные литературные приемы, сравнения, суждения, образы служат для создания эмоциональной картины произведения [Lyytikäinen, 254].

В целом, можно сделать вывод, что эмоции в художественных произведениях выполняют функции создания эмотивного содержания, а также тона всего текста. К тому же, эмоции помогают создать психологические портреты персонажей, интерпретировать окружающий их мир, благодаря чему и достигается эмоциональное воздействие на читателя.

Эмоции можно классифицировать. К примеру, Шаховский В. замечает, что, несмотря, на субъективность эмоциональных отношений, их социальная осознанность во многом делает их типизированными. Вежбицкая А. условно делит эмоции, встречающиеся в английском языке на: те, что связаны с «плохими вещами»; те, что связаны с «хорошими вещами»; эмоции для выражения негатива по отношению к людям, совершивших «плохие поступки»; эмоции для самооценки личности и эмоции для выражения отношения к другим людям [Морозкина, Хамматова, 173].

Важно также понимать, что именно понимается под эмотивностью. **Эмотивность** есть выражение эмоций лингвистическими средствами [Стрельницкая, 5]. Обычно эмотивность выражается языковыми и параязыковыми средствами. Языковые средства включают в себя фонетические, словообразовательные, лексические, грамматические и фразеологические. Под параязыковыми средствами следует понимать смех, плач, жесты и мимику [Манастерска-Вьячек, 286]. Самый простой и обычный способ выразить эмоции это дать их название. Однако Нённинг В. полагает, что этот способ не является ни самым интересным, ни самым распространенным. В качестве примера, она приводит английскую литературу 18-го века, где предпочтение отдается описанию эмоций или жестикуляции и мимики. Там часто можно встретить описание румянца на щеках, слез в глазах, падений на колени или словесные восклицания радости, боли, печали и прочего [Nünning, 35]. В русском языке описание выражения лица также часто встречается. К примеру, «*Все слезы и обиды, месть, гордость были написаны на ее лице и в ее осанке*» [Пастернак, 455]. Также могут быть использованы и такие косвенные способы, как междометия, знаки препинания, или же использование эмоционально валентных слов, изображений и символов [Nünning, 38]. Для описаний эмоций героев автор может отобразить их во внутреннем монологе, пересказе или речевых выражениях, которые лишь дают намеки на эмоции. Эмоциональной ценностью обладают и стиль речи, ритм, тон, точка зрения и другие схожие элементы [Lyytikäinen, 254]. Эмоции в голосе можно увидеть на примере следующего отрывка – «*Допустим - с легкой обидой произнес Красноперов*» [Довлатов, 32].

Многие лингвисты считают, что основными средствами выражения эмоциональности в произведениях являются именно лексические. Вследствие чего принято выделять так называемую

«**эмоциональную лексику**», которая, как правило, противопоставляется лексике нейтральной. Однако даже нейтральная лексика может приобрести эмоциональную окраску в зависимости от контекста [Стрельницкая, 134]. К эмоциональной лексике относят слова с яркой эмоциональной окрашенностью, например – *доченька, духотище, родненький* и прочие. [Тун, 10]. Гак В. делит слова на две большие группы: те, которые служат для выражения эмоций, и те, что сообщают о них [Стрельницкая, 134].

Шаховский В. использует несколько другую классификацию, он выделяет лексику эмоций и эмотивную лексику. Особенностью эмотивной лексики Шаховский называет ее высокую валентность в зависимости от контекста, что и можно наблюдать в художественных произведениях [Стрельницкая, 134]. Он также классифицировал эмотивную лексику на три группы. Первая группа - это лексика со значением эмоционального состояния, как «*влюблен, счастлив»*. Вторая группа это лексика со значением эмоционального отношения – «*любить, ненавидеть*». Последняя группа - это лексика со значением эмоциональной характеризации - «*негодяй, чадо*» [Тун, 13]. Помимо слов, которые служат для выражения эмоций, Ионова В. считает, что важно выделять слова, которые могут указать на причину, косвенный признак или результат эмоций, а также слова, которые описывают невербальное выражение эмоций [Стрельницкая, 134].

Среди лексики эмоций наиболее преобладающим средством вербализации является **дескрипция**, т.е. описание эмоционального состояния, жестов и мимики. Чаще всего дескрипция осуществляется с помощью метафор, метонимий и образных выражений [Яковлева, 128]. Нельзя не отметить среди лексических средств и такие, как фразеологизмы. Высокая степень их семантической гибкости и метафоричности предоставляют огромные возможности их использования для выражения различных эмоций [Стрельницкая, 134]. Например, «*grin like a Cheshire cat*», «*улыбаться во весь рот*», «*jump over the moon*» и другие.

Еще одними лексическими средствами являются междометия и бранная лексика. Как правило, они употребляются в речи персонажей, придавая ей естественность и живость. Хван Н. считает, что прямое указание на эмоцию, без ее называния, междометиями придает произведению аутентичность и достоверность проявления эмоций [Стрельницкая, 135]. Они позволяют более ярко выразить чувства говорящего или же показать его реакцию на внешние раздражители. А так как большинство междометий являются типизированными и клишированными, то у реципиентов не возникает никаких трудностей в их правильной интерпретации [Стрельницкая, 135]. Бранная лексика также помогает материализовать эмоции в тексте. Обычно она используется для выражения возмущения, раздражения, оскорбления и многого другого, а также является признаком эмоционального взрыва и возбужденного состояния говорящего. Она может быть выражена междометиями, отдельными словами, восклицаниями, идиоматическими выражениями и другими формами вербальной агрессии [Модестов, 246-247]. В английском языке для выражения эмоций часто используются фразовые глаголы, в особенности следующая модель - «**to V somebody into/out of something/doing something**». Вдобавок, английские авторы могут создавать свои собственные авторские неологизмы в качестве эмотивных элементов [Стрельницкая, 14]. Согласно Бабенко Л. до 90% эмотивной лексики в русском языке составляют глаголы, существительные и прилагательные. Они позволяют писателю выразить целый ряд эмоций, их внешние проявления, а также душевное состояние человека. Довольно часто для придания характеристики предмету или субъекту используется связка **наречие+существительное**. А **наречие+глагол** обычно придает эмоциональную окраску действиям [Тун, 19-20].

К грамматическим средствам выражения эмоциональности можно отнести, прежде всего, синтаксические. Среди них можно выделить тип предложения, который, согласно Канту И., имеет определенную связь с типом эмоций [Стрельницкая, 161]. Так, например, активные эмоции вроде гнева, радости и прочего, как правило, находят свое выражение в восклицательных и вопросительно-восклицательных предложениях. А более пассивные эмоции, как грусть или скука, чаще всего можно найти в повествовательных предложениях. Также для выражения эмоций могут быть использованы определенные клишированные структуры. В английском языке можно вспомнить такие модели как «*How nice*», «*if only noun+verb*» и другие, а в русском – «*неужели*», «*если бы*», «*разве*» и прочие [Стрельницкая, 161]. Стрельницкая также выделяет «препозитивное

положение эмотивных составляющих по отношению к неэмотивным элементам». Ионова В. упоминает конструкции, которые по своему строению близки к оборотам разговорной речи, что включает в себя: эллиптические предложения, повторы и парцеллированные конструкции [Стрельницкая, 161]. В английском для усиления отрицательного значения предложение может быть построено без вспомогательного глагола, а сама отрицательная частица находится после сказуемого [Стрельницкая, 162]. В русском языке **эмотивный синтаксис** может быть выражен посредством безличных конструкций с указанием эмоционального состояния, которые базируются на использовании глаголов в страдательном залоге и предикатов эмоционального состояния. К примеру, «*ей было радостно*», «*ему было грустно*».

Еще одним средством, свойственное русскому языку, является **эллипсис** подлежащего, т.е. его опущение [Стрельницкая, 162]. Возможно выражение эмоциональности и знаками препинания. Например, восклицательный знак может служить признаком радости, возмущения, возбужденного состояния героя и прочего. Тире или многоточие очень часто используются для передачи эмоциональной паузы. Еще один распространенный синтаксический прием это **повтор**. Под повтором следует понимать «контактное расположение предикативных и непредикативных единиц» и их дистанционное расположение по отношению друг к другу [Морозкина, Хамматова, 175]. Повтор позволяет расчленить предложение и тем самым акцентировать внимание на читателя на необходимом элементе, что полностью раскрывает весь эмоциональный смысл предложения. Фаткуллина Ф. отмечает, что использование языковых средств, как правило, сопряжено с **синсемантизмом**. Так как использование лишь одного средства не дает в полной мере отразить сложные эмоциональные состояния, то возникает потребность в выражении таких состояний посредством целого комплекса средств. Так, к примеру, замечает она, автор может использовать как громоздкие, сложные предложения, так и парцеллированные [Морозкина, Хамматова, 174].

Еще одним интересным средством является эналлага. **Эналлага** это намеренное неверное употребление формы или конструкции, вместо ожидаемого, которое приводит к грамматически неправильному соответствию по отношению к смысловой соотнесенности словоформ в речи. Согласно исследованию, проведенным Жгун Д. и Окендо А., эналлага со смещением члена предложения довольно часто используется в английском языке для описания человеческих эмоций и внутреннего мира [Zhgun, Oquendo, 96].

Эмоции играют важную роль в художественной литературе. Они позволяют читателю глубже погрузиться в мир произведения и лучше понять его персонажей. Для выражения всего спектра различных эмоций существует много разнообразных лексических и грамматических средств, как в русском, так и в английском языке. Их выбор целиком и полностью зависит от автора, или же переводчика произведения. Однако наиболее частым решением, по мнению многих лингвистов, является именно использование лексических средств.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Довлатов, С.Д. Малоизвестный Довлатов. Сборник.- СПб.: АОЗТ Журнал «Звезда»,1999. – 110 с.

2.Манастерска-Вьячек, Э. Проблема передачи эмоций в переводах литературы для детей // Annales UMCS Sectio N Educatio Nova: электронный научный журнал. - 2017. - №2 [Электронный ресурс]. URL: https://journals.umcs.pl/en/article/view/5356 (дата обращения: 25.04.2020).

3.Морозкина Е.А., Хаматова С.Р. Выражение эмотивности в художественном тексте (на материале романа У.Г.Симмса «Мартин Фабер» // Изд. Башкирского ГУ – У.: 2015. – Вестник Башкирского университета. - №1. – С.172-178.

4.Пастернак, Б.Л. Доктор Живаго. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2006. – 544 с.

5.Стрельницкая, Е.В. Лексические средства выражения эмоционального состояния персонажа и особенности их использования при переводе художественных текстов с английского языка на русский // Изд. МГОУ. Серия лингвистика. – М.: 2010. - №3. – С.133-137.

6.Стрельницкая, Е.В. Синтаксические средства выражения эмоционального состояния персонажа и особенности их использования при переводе художественных текстов с английского языка на русский // Изд. СПбГЭУ – СПб.: 2010. – Известия СПбГЭУ - №3. – С. 161-163.

7.Стрельницкая, Е.В. Эмотивность и перевод: Особенности языковой передачи эмоций при художественном переводе с английского языка на русский // [Электронный ресурс]. URL: https://www.philol.msu.ru/~ref/avtoreferat2010/strelnitskaya.pdf (дата обращения: 25.04.2020).

8. *Тун, В.* Эмотивная лексика в художественном тексте: функционально-семантический аспект (на материале повести Маши Трауб «О чем говорят младенцы») // [Электронный ресурс]. URL: https://nauchkor.ru/pubs/emotivnaya-leksika-v-hudozhestvennom-tekste-funktsionalno-semanticheskiy-aspekt-na-materiale-povesti-mashi-traub-o-chem-govoryat-mladentsy-587d367e5f1be77c40d5909d (дата обращения: 05.11.2020).

9.Модестов, В.С. Художественный перевод: история, теория, практика. – М.: Изд. Литературного института имени А.М.Горького, 2006. – 463 с.

10. Яковлева, И.Н. Особенности перевода эмотивной лексики // Интекрактив Плюс – Ч.: 2016. – Интерактивная наука - №2. – С.127-129.

11. Johansen, J.D. Feelings in literature // Springer Science+Business Media. - Берлин.: 2010. – Interactive psychological and behavioral science. - №3. – С.185-196.

12. Katan, D. Translating the "literary" in literary translation in practice // Salento University Publishing. – Лечче: 2015. – Lingue e Linguaggi. - №14 – С.7-29.

13. Knaller, S. Emotions and the process of writing // Majuskel Medienproduktion GmbH – Вецлар.: 2017. – Writing emotions. Theoretical concepts and selected case studies in literature. – С.17-29.

14. Lyytikäinen, P. How to study emotion effects in literature // Majuskel Medienproduktion GmbH – Вецлар.: 2017. – Writing emotions. Theoretical concepts and selected case studies in literature. – С.247-265.

15. Nünning, V. The affective value of fiction // Majuskel Medienproduktion GmbH – Вецлар.: 2017. – Writing emotions. Theoretical concepts and selected case studies in literature. – С.29-55.

16. Zhgun, D.A., Oquendo A. Ennalage as means of expressing emotional states in literary discourse (based on English fiction) // Изд. Грамота – Т.: 2018. – Филологические науки. Вопросы теории и практики. - №10. – С.94-97.

Такенова Ж.Е.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: zhanartakenovam1fp@gmail.com

Takenova Zh.Ye.
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

УДК 801.8; 378

THE CONCEPT OF "MAN-HERO" IN THE ENGLISH PICTURE OF THE WORLD

***Abstract**:* This article is devoted to the linguoculturological analysis of the units that make up the concept of "man - hero" in the modern English language. Over the past decades, the concept of "man-hero" has undergone significant changes in the minds of people. In this regard, topicality of the given study is in consideration of the cultural aspects of the concept of a "man-hero" from the standpoint of cognitive linguistics; in addition, a comparative analysis of the concept of "man-hero" of the early and the present is conducted.

***Key words**:* concept, man-hero, linguoculturology, picture of the world

КОНЦЕПТ «МУЖЧИНА-ГЕРОЙ» В АНГЛИЙСКОЙ КАРТИНЕ МИРА

Аннотация: Данная статья посвящена лингвокультурологическому анализу единиц, составляющих понятие «мужчина-герой» в современном английском языке. За последние десятилетия концепт «мужчина-герой» претерпел значительные изменения в сознании людей. В связи с этим актуальность данного исследования заключается в рассмотрении культурных аспектов концепта «мужчина-герой» с точки зрения когнитивной лингвистики; кроме того, проведен сравнительный анализ понятия «мужчина-герой» ранних периодов и современности.

***Ключевые слова**:* концепт, мужчина-герой, лингвокультурология, картина мира

Аңдатпа: Бұл мақала қазіргі ағылшын тіліндегі «ер кісі - қаһарман» ұғымын құрайтын бірліктерді лингвомәдениеттанулық тұрғыдан зерттеуге арналған. Соңғы онжылдықтарда «ер кісі - қаһарман» ұғымы адамдардың санасында айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Осыған орай, аталған зерттеудің өзектілігі «ер кісі - қаһарман» ұғымының мәдени аспектілерін когнитивтік лингвистика тұрғысынан қарастыруында; сонымен қатар ерте кезеңдер мен қазіргі кездегі «ер кісі-қаһарман» ұғымына салыстырмалы талдау жасалады.

***Тірек сөздер**:* концепт, ер кісі – қаһарман, лингвомәдениеттану, ғалам бейнесі

The image of the hero in the consciousness of the British people has changed from the period of the Old-English to the period of the modern state of the language. It was changing in accordance with the modifications in the language and time. In the Old-English period the concept of hero was expressed through the lexemes of the Anglo-Saxon language, as it was an early form of the English language that

was distributed in the territory of the present-day England. The dominant link in the pagan world of the Anglo-Saxons was the concept of the heroism, a world of heroes whose glory lived immortally in the memory of the people. The lexemes we have merely analyzed in the epic of the Old-English differ in some ways, as well as coincide with the lexemes from the rest two periods of the English language development.

Lexeme ***demigod*** does not have its direct coincidence in the Middle-English but some definitions in the modern English dictionaries include the features like ***demigod, divinity, supernatural, godlike prowess, superhuman***.

The nouns ***descendant, offspring, kinsman, son, nephew*** is met in the Middle-English to emphasize the importance of the pedigreed history as … ***high family line***. However, although the modern English people do not pay much attention to the hero's pedigree, sometimes some of them point to their nobility.

Qualities like ***humility, loyalty*** do not have equivalents in the rest periods.

The adjective ***attractive*** is met in the legend about the King Arthur – ***comely,*** which means ***good-looking***.

Lexeme ***eternal*** used to describe an Old-English hero does not occur in other periods when describing a hero.

Beowulf frees the people from the oppression of the monsters and makes his name glorified. Glory - for the hero is the coin with which he wants to be rewarded for his military trade. Expressions ***striving for glory*** (id.), ***shining with glory*** do not occur in the periods of the Middle and New English.

Much attention in the Old-English and Middle-English periods was paid to the pedigreed history of the hero. The man who made himself a good name was remembered and revered long after his death. This left its mark on the descendants, as we wrote earlier. Since the epic hero is an outstanding personality, not everyone could become, a completely logical characteristic of such a hero was belonging to a noble family. In Beowulf, the topic of the family line is also of great importance. Being the son of Egteov, Beowulf comes from a kind of ruling dynasty - g***reat family***, which is also encountered in the legends about King Arthur - ***of high family line***. According to the legend, King Arthur was the son of Uther Pendragon, the legendary King of the Britons. Pendragon was the youngest of the three sons of King Constantine, called to Britain to protect the island from the attacks by the Picts, Scotts and Saxons.

Beowulf was ***great in strength*** as we can understand from the epic. He was of extraordinary strength. He performed three feats - killed Grendel, his mother and the dragon. King Arthur was ***great in strength*** too as he lightly pulls out Excalibur from the stone, which nobody was able to do. However, in the modern English people's worldview – a hero does not have to be strong and to be of great strength… heroes maybe laureates of cultural competitions.

Nouns like ***king, rage*** and adjectives like ***true, just*** and the phrase ***gentle in manner*** are to describe King Arthur and do not occur in other periods.

Generally speaking, we can assert that the concept of "man-hero" is much broader in the modern English than those in the previous periods of the language development. It is explained by the fact that there are no equivalents of many lexemes of the modern English in the previous periods.

As we have already told the concept of a "man-hero" is very broad and can be accepted as a super-concept. Over the last years, the image of the man-hero - the role model to follow – has reshaped in the minds of people. If a hero in the past was first of all a warrior who possesses great power and bravery, carries out extraordinary deeds, saves people, saves lands from invasion, fights with spears and swords and etc., now the concept of a man-hero carries features different from those in the past.

If previously men-heroes were valued for their physical and internal qualities, now the concept of a man-hero is very broad and includes such aspects as his intellectual, emotional and spiritual development. Not only for his physical superiority he is called a hero.

The current man-hero is a comprehensively developed personality, with a rich inner world, with positive character traits, capable of taking responsibility for the family and his team, for the environment and for everything he does, who has won the trust of people. He is also a media person, famous with his achievements, a popular persona in the society.

We have divided the most general conceptual scenarios that are part of the macro-concept "man-hero" into 4 groups:

- Brave in the face of danger,
- Brave, intelligent, with great abilities and personal qualities,
- Brave in creative activity,
- The main male character of a book, film, story, or play,

and shown its field structure in the **figure 1** below:

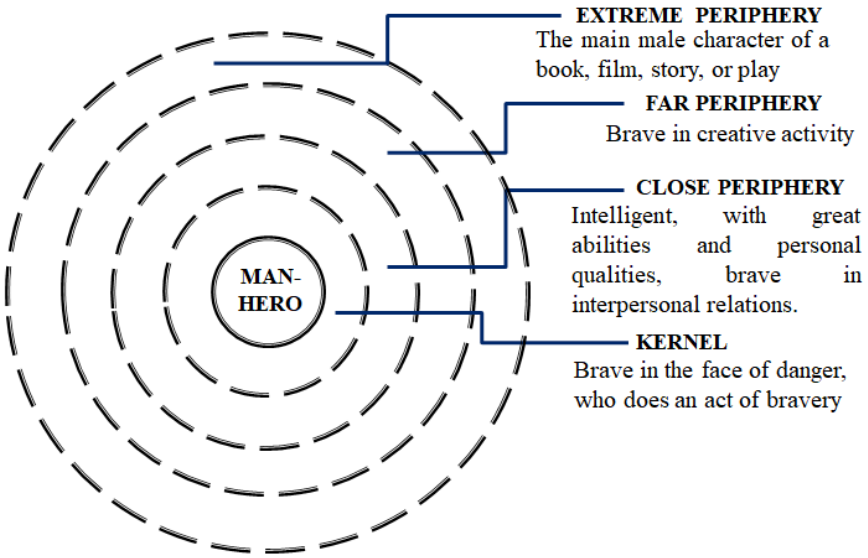

Figure 1. Field structure of the macro-concept "man-hero"

A hero can prove himself in various fields, as evidenced by a large number of typological lexemes correlated with the concept of "man-hero", which we will show in the **figure 2**:

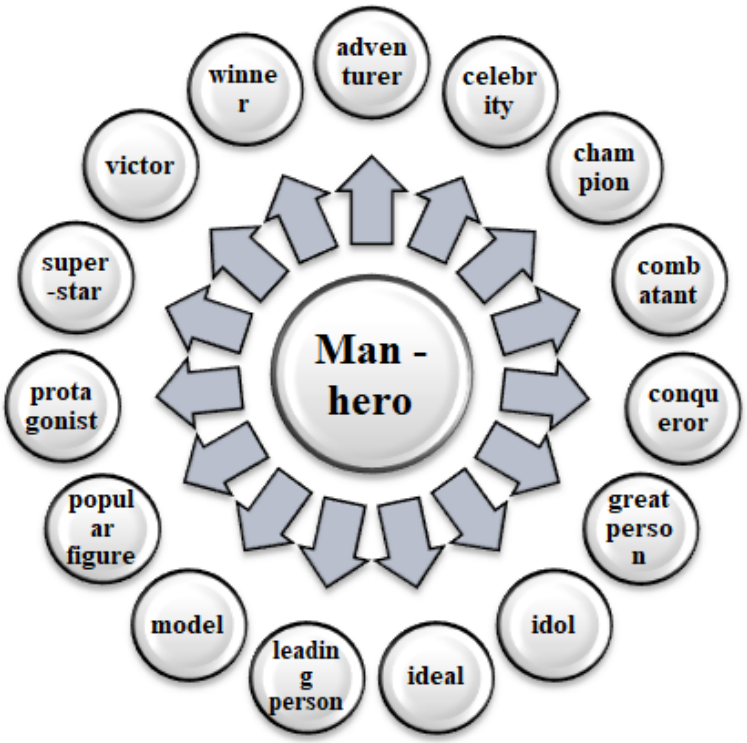

Figure 2. Typological lexemes correlated with the concept of "man-hero"

A large number of typological lexemes from the figure above also indicates that in the process of its development the linguocultural concept of "man-hero" changed, acquiring new conceptual components, associative and connotative attributes, which led to a change in the concepts that make up its perinuclear zone.

Since an associative experiment helps to determine the content of a concept in the cognitive consciousness of a native speaker, we have decided to conduct a free associative experiment in order to diagnose the ideas about the hero in the consciousness of the English-speaking people from England using the largest social network in the world, Facebook. For our experiment, we have selected 120 respondents aged between 30-40 years. We did not choose this age by chance, since we believe that people of this category are fully-formed personalities, who do an active working career and are actively involved in the processes taking place in the society. Respondents all had a higher education. We assume that a person with a higher education is intellectually developed and with a formed national linguistic picture of the world. The time for the free associative experiment was March-April 2020. The language of response was English. The experiment was conducted in the form of a questionnaire, in which respondents were offered the stimulus word. During the experiment, respondents had to answer to the stimulus word with the first word or phrase that came to their mind without hesitation. The stimulus word was the concept of "Man-hero". Response time was 1 minute.

The number of responses - reactions made up 117 and 3 refusals of reaction. To the associative kernel of the associative field, reactions were taken, the proportion of which is more than 2%. Thus, the following reactions make up the associative kernel: feat (9/7,7%), courage (8/6,8%), exploit(9/7,7%), bravery (7/6,0 %), battle (6/5,1%).

To the close periphery we include the reactions with a frequency of at least 10, such as victory (13/1.69%), glory (11/1.43%), valour (11/1.43%) and honor (10/1.30%).

To the far periphery we attribute associations with a frequency of at least 7, such as help (8/1.04%), death (8/1,04%) warrior (7/0.91%), trophy (7/0.91%), fatherland (7 0.91%), homeland (7/0.91%).

In our study, we identified 4 main types of reactions recorded during the experiment:

1. **Paradigmatic reactions**, to which refer:

– **Categorically-synonymous reactions:** warrior (7/0.91%), savior (6/0.78%), character (3/0.39%), winner (3/0.39%), knight (3/0.39%), star (2/0.26%), father (2/0.26%), dad (2/0.26%), fireman (2/0.26%), lifeguard (2/0.26%), protagonist (6/0.78%).

– **Categorically-attributive reactions:** strength (21/2.73%), courage (18/2.34%), glory (11/1.43%), honor (10/1.3%), bravery (9/1.17%), help (8/1.04%), greatness (5 / 0.65%), will (5 / 0.65%), pride (5/0.65%), respect (5/0.65%), nobility (4/0.52%), memory (4/0.52%), justice (4/0.52%), patriotism (4/0.52%), dignity (3/0.39), hope (3/0.39), selflessness (3/0.39), self-sacrifice (3/0.39), power (2/0.26%), valour (2/0.26%), virtue (2/0.26%), kindness (2/0.26%), liberty (2/0.26%).

2. **Syntagmatic reactions** are made up of the words: bold (6/0.78%), brave (6/0.78), valiant (4/0.52%), strong (4/0.52%), courageous (5/0. 6%).

3. Thematic reactions to the stimulus "man-hero" include the following: battle (12/1.76%), feat (19/2.47%), victory (10/1.5%), death (8/1.04%), fatherland (7/0.91%), homeland (7/0.91%), award (6/0.78%), book (5/0.65%), struggle (4/0.52%), myth (4/0.52), novel (3/0.39%), TV series (3/0.39%), character (3/0.39%).

4. In a special group of associations, we combined all **the precedent names** that arise as a reaction to the stimulus "man-hero". Among them: Hercules (3/0.39%), Spiderman (3/0.39%), Arnold Schwarzenegger (2/0,26%), Ironman (2/0,26%), James Bond (2/0,26%), Sir Winston Churchill (2/0,26%), Sherlock Holmes (2/0,26%), Batman (2/0,26%), Ironman (2/0,26%).

In the form of a table it will look in the following manner as shown in the **Table 1** below:

Table 1. Four main types of reactions recorded during the free associa tive experiment

Paradigmatic reactions		Syntagmatic reactions	Thematic reactions	Precedent names
Categorically -synonymous reactions	Categorically-attributive reactions			
warrior (7/0.91%), savior (6/0.78%), Character (3/0.39%), winner (3/0.39%), knight (3/0.39%), star (2/0.26%), father (2/0.26%), dad (2/0.26%), fireman (2/0.26%), lifeguard (2/0.26%), protagonist (6/0.78%)	strength (21/2.73%), courage (18/2.34%), glory (11/1.43%), honor (10/1.3%), bravery (9/1.17%), help (8/1.04%), greatness (5/0.65%), will (5/0.65%), pride (5/0.65%), respect (5/0.65%), nobility (4/0.52%), memory(4/0.52%), justice (4/0.52%), patriotism (4/0.52%), dignity (3/0.39), hope (3/0.39), selflessness (3/0.39), self-sacrifice (3/0.39), power (2/0.26%), valour (2/0.26%), virtue (2/0.26%), kindness(2/0.26%), liberty (2/0.26%)	bold (6/0.78%), brave (6/0.78), valiant (4/0.52%), strong (4/0.52%), courageous (5/0.6%)	battle (12/1.76%), feat (19/2.47%), victory (10/1.5%), death (8/1.04%), fatherland (7/0.91%), homeland (7/0.91%), award (6/0.78%), book (5/0.65%), struggle (4/0.52%), myth (4/0.52), novel (3/0.39%), TV series (3/0.39%), character (3/0.39%)	Hercules (3/0.39%), Spiderman (3/0.39%), Arnold Schwarzenegger (2/0,26%), Ironman (2/0,26%), James Bond (2/0,26%), Sir Winston Churchill (2/0,26%), Sherlock Holmes (2/0,26%), Batman (2/0,26%), Ironman (2/0,26%)

By such manners, the data of the conducted associative experiment demonstrates an extensive picture of the connections, both - semantic and formal, objectively existing in the minds of people.

Analysis of the received words-reactions allows us to judge the manifestation of the linguistic ability of a modern person, for example, we can talk about the actualization of the etymological component (the hero as the protagonist of the ancient epic poems and myths gifted with superhuman forces - in the above reactions (Hercules) and the general cultural component (Sherlock Holmes), since the above-cited associations reflect the most familiar ones for the native English speaker.

As a result of the study, we came to the following conclusions. First of all, an associative field of the concept of “man-hero” was compiled. The kernel of the associative field was lexemes - battle, strength, feat, and courage, which indicate that the heroic feat takes place to be more in the military sphere, during hostilities. The most frequent thematic responses to the stimulus “man-hero” (battle, feat, victory, death, trophy, fatherland, homeland) actually point to the same thing. Obviously, the connection is based on the historical past of the English people, the memory of the victory and exploits of the participants of the battles.

Thus, according to the experiment, it was found that when modeling the linguistic consciousness of the speakers of the English linguoculture, the ideas about the hero as a person who has accomplished a feat in the name of the good, in the name of the well-being of people are actualized. Heroes manifest themselves everywhere, should it be in a hospital or on the screens. Unquestionably, they are loved, admired and taken after.

Based on the above analysis, we concluded that the modern consciousness of the English society most often manifests itself in the mass consciousness, the most common expression of which is public opinion, which expresses a certain attitude of people to pressing issues of the social life, one of which is the phenomenon of heroism affecting their common interests.

LIST OF LITERATURE:

1.Лихачев Д.С. Культура как целостная среда // Новый мир. 1994.

2.Мамонтов А. С. Язык и культура: основы сопоставительного лингвострановедения.: Дис. д-ра филол, наук: 10.02.19. М., 2000. -326 с.

3.Нещименко Г.П. Язык и культура в истории этноса // Язык культура - этнос / С.А. Арутюнов, А.П. Багдасаров, В.Н. Белоусов и др. М.: Наука, 1994.

4.Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / отв. ред. Б.А. Серебренников. М.: Наука, 1988. С. 8-86.

5.Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер.с англ./ Общ. Ред. и вступ. ст. А.Е. Кибрика. М.: Прогресс, 1993. -656 с.

6.Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку. // Зарубежная лингвистика. Ч. I. Новое в лингвистике. Избранное. М.: Прогресс, 1999.

7.Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. // Новое в зарубежной лингвистике. 1989.

8.Bullard R.A. Looking in the Old Testament for the Epic Genre // The Bible Translator. Wilson: SAGE Publications. 2013. Vol. 64 (1). P. 99 – 111.

9.Lakoff G. Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind. London University of Chicago Press, 1987. - 614 p.

Kohtev N.N., Solganik G.Ja. Stilistika gazetnyh zhanrov. M., 1978. – 190 p.

Давлетова Г.Р., Саймкулова Ш.О.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: pf.davletova@mail.ru
E-mail: sholpan-757@inbox.ru

Davletova G.R., Saimkulova Sh.O.
Kazakh Ablai khan University of
International Relations and World languages

УДК 81-26

ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ СКОРОПИСЬ КАК ОПОРА ПАМЯТИ ПРИ УСТНОМ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОМ ПЕРЕВОДЕ

Аннотация: Статья посвящена проблеме переводческой скорописи при устном последовательном переводе, когда объем переводимой информации достаточно обширен и переводчику в связи с этим необходима опора для памяти. В определенной степени поддержкой памяти в данном случае выступает так называемая техника переводческой записи или скорописи, овладение которой способствует устному переводчику адекватно передавать содержание звучащей информации.

Ключевые слова: устный перевод**,** последовательный перевод, конференции, адекватный перевод, переключение с языка на язык, реакция, опора памяти, эквивалентность, переводческая скоропись, переводческая символика

NOTE-TAKING AS A MEMORY SUPPORT FOR CONSECUTIVE INTERPRETATION

Abstract: this paper discusses the importance of note-taking in the process of consecutive interpretation, which includes encoding of information from the source language, storing of information, retrieval of information, and decoding of information into the target language. In this instance, the translator needs to develop techniques to improve their memory. Note taking is a useful and important technique that can be adopted to assist in this memory process and will allow them to provide an adequate translation.

Keywords: interpretation, consecutive translation, conferences, adequate translation, switching from language to language, reaction, memory support, equivalence, translation note-taking, translation symbolism

Как известно, устный перевод включает в себя синхронный и последовательный перевод.

Синхронный перевод устного текста заключается в практически одновременном слушании и говорении произносимого текста. В данном случае переводчику-синхронисту необходимо обладать такими важными психологическими характеристиками как быстрая реакция, хорошо развитая память, умение мгновенно переключаться с языка на язык.

К последовательному переводу относится перевод различных типов переговоров, конференций.

Перевод переговоров является наиболее легким из указанных видов устного переводческого процесса, так как объем передаваемой информации незначителен и память профессионального переводчика довольно быстро и оперативно справляется с текстом для передачи информации с языка на язык.

Перевод конференций считается одним из сложнейших видов устного перевода в связи с тем, что переводчик находится в прямом контакте с аудиторией и оратором, вследствие чего испытывает достаточно большую психологическую нагрузку от непосредственного общения со слушателями. Кроме того, объем передаваемой информации, как правило, значительный и память переводчика не всегда справляется с переводимым текстом.

Во всех случаях устного перевода языковому посреднику для успешного адекватного перевода необходимо блестящее владение родным и иностранным языками, отличная психологическая подготовка, быстрая реакция, хорошо тренированная память и, естественно, отличное физическое состояние. Как известно, наиболее стрессовым видом перевода наряду с синхронным является последовательный перевод конференций. Языковой посредник подпадает под стресс не только из-за обширного объема переводимой информации, но и из-за психологического и физического давления, оказываемого на него воспринимающей аудиторией. Ведь именно переводчик в качестве языкового передатчика является тем связующим звеном, который осуществляет взаимопонимание и взаимообщение между оратором и слушателями. Естественно, что при данном виде устного перевода языковой посредник испытывает большой стресс в связи с тем, что именно от него зависит успех или неуспех оратора, предъявляющего аудитории ту или иную информацию в виде доклада или выступления. В данном случае переводчик должен следовать такому важному постулату последовательного перевода объемных текстов как передача смысла**,** а не слова**.** Немецкий ученый Каутц У. [1] утверждает, что переводчик это не машина, которая просто заменяет одно слово исходного языка другим эквивалентным словом целевого языка. Используя переводческую скоропись, переводчик стремится адекватно передать содержание исходной информации на целевой язык.

Что же подразумевается под переводческой скорописью? Если сравнивать переводческую скоропись со стенографией, то можно сказать, что при стенографии в отличие от переводческой нотации записывается каждое слово и не уделяется внимание содержательному аспекту текста, который для устного переводчика является первостепенной задачей. Кроме того, при использовании переводческой скорописи часто возникает вопрос, на каком языке вести записи: на родном или иностранном? Следует заметить, что большинство элементов переводческой скорописи независимо от языка. Однако, как следует из практики, начинающие переводчики делают записи, как правило, на родном языке, а опытные - на иностранном.

Каковы же основные требования к технике переводческой записи или скорописи? Следует сказать, что система записи у каждого переводчика индивидуальна и для него она оптимальна. Существуют определенные принципы, по которым каждый переводчик строит свою систему записи. К ним относятся простота, экономность, ясность, распознаваемость, образность записи.

Что касается простоты переводческой скорописи, то она должна быть с точки зрения формы не сложной, легко узнаваемой, обладать самым простым способом передачи содержательного аспекта текста и, тем самым, способствовать его полному раскрытию. Это включает в себя четкую, достаточно легкую форму отдельного символа, совместимого с другими уточняющими и расширяющими значение знаками. Потому что именно эта простота, без каких-либо трудностей в расшифровке записанного текста обеспечивает ясное толкование основного значения слова и тем самым способствует раскрытию содержания звучащего текста.

Переводческая запись должна быть экономной. Простота символов является первостепенным гарантом для их экономного использования. Записываться должно только самое важное, необходимое, способствующее раскрытию основного содержания высказывания.

Образность переводческой скорописи заключается в том, что точно также как художник, выделяющий в своей картине, в первую очередь, наиболее важные места, переводчик в своей записи акцентирует основное внимание на нотации значений, несущих главную смысловую нагрузку.

А это, как правило, подлежащее и сказуемое. В данном случае переводчик придерживается принципа так называемой вертикальной записи, где высказывание выстраивается иерархически, начиная с субъекта и предиката и далее его остальных членов, дополняющих или определяющих их. Переводчик, образно говоря, как бы спускается по лестнице, передавая информацию исходя из своих записей, оформленных по указанному выше принципу. В качестве примера приведем запись следующего высказывания:

Ich denke, dass wir eine gute Chance haben, im Januar 2015 in Moskau bei unserem Treffen dort weiter zu kommen.

Если сделать запись следующим образом:

denke, wir, + Chance,1.15 Moskau weiter kommen,

то можно сказать, что запись будет не вполне верной, т.к. не будет соблюден принцип наглядности. При большом количестве записей текст будет сливаться в единое целое и переводчику нелегко будет разобраться в своих нотациях. Если же при переводе осуществлять принцип вертикальной записи, то в силу наглядности такого оформления переводимой информации переводчик будет иметь хорошую опору для своей памяти:

Wr:
+chnce
in msк
→

Переводческая скоропись должна быть ясной, т.е. понятной. Записи должны быть расположены таким образом, чтобы они позволили переводчику охватить целое высказывание одним взглядом и признать его привязанность к контексту.

Таким образом, запись должна быть четкой, ясной, понятной с тем, чтобы в процессе перевода языковой посредник не тратил время на распознавание того или иного символа и в целом всей записи.

Например:

Vielleicht wird die Entwicklung so weiter laufen, dass sich die Preise auf einem hohen Neveau einpendeln.

По всей вероятности, развитие в дальнейшем будет происходить таким образом, что цены на высоком уровне выровняются.

- по всей вероятности

Символ ∟ - выражение времени, в данном случае будущее время

- развитие,

- цены

Высказывание, состоявшее из 18 слов, было выражено буквально тремя, четырьмя символами, т.к. они достаточно наглядно передавали значение слов и, тем самым, смысл всего сообщения.

Само собой разумеется, что хорошо развитая память вместе со знанием сущности переводимого будет способствовать переводчику адекватно передать содержание переводимого текста. Решающим фактором здесь является не словоформа, а исключительно содержание. В переводческой скорописи профессиональные переводчики используют, как правило, следующую символику: вертикальное расположение записи, поля, стрелки, опущение гласных в словах, сокращения и многое другое чисто индивидуального характера. Профессиональный устный переводчик, как правило, не начинает записывать звучащую речь, пока он не поймет смысл определенного отрывка речи. Существует два подхода, касающиеся записи звучащего текста оратора:

1. Начинать записывать текст, одновременно слушая говорящего оратора;

2. Осуществлять записи, только прослушав определенную часть речи оратора.

Оба метода активно используются в переводе. Выбор скорописи зависит от самого переводчика.

Кроме того, часто возникает вопрос: На каком языке делать записи: на родном или иностранном? Мнения ученых в этой сфере весьма разнообразны. Так, например, одни ученые считают, что записи следует делать на том языке, на который переводишь, т.е. на иностранном. Другие придерживаются мнения, что не важно, на каком языке осуществляются записи: на родном или иностранном. Главное, по их мнению, необходимо выработать свою систему символов, сокращений, которые бы помогали ему во время последовательного перевода адекватно передать содержание исходного текста.

Мнение российского ученого Миньяра-Белоручева П.К.[2] заключается в том, что переводческую скоропись необходимо использовать только на родном языке. Кроме того, он считает, что записи необходимо осуществлять не только на базе символов, но и на основе сокращения слов путем фиксации только согласных. Он выдвигает три основополагающих требования, предъявляемых к переводческой скорописи:

1.Экономное оформление символов.

2.Наглядность символов.

3.Универсальность символов.

Требование экономного оформления символов будет выполнено, если они в написании просты, т.е. при фиксации не требуют определенных усилий.

Не возникает никакого вопроса в том, что наглядность является одним из важнейших требований к используемому символу, поскольку именно наглядность должна способствовать быстрой расшифровке записи.

Универсально**с**ть символов заключается в том, что они очень вариативны.

Миньяр-Белоручев П.К. рассматривает символы также как по языковому, так и по неязыковому признаку. Примером языковых символов является сокращение слов, когда фиксируются первые две буквы. В принципе каждый переводчик волен по своему усмотрению осуществлять сокращение слов. Главное, чтобы ему было понятно, что кроется за тем или иным сокращением, и чтобы данная символика служила ему верной опорой при переводе звучащего текста.

В качестве неязыковых символов можно привести следующие примеры: символ ○ является знаком для выражения понятия «народ», - делегат, представитель, - оружие. Для выражения понятия «радость» переводчик может использовать символ, где наглядно показана положительная реакция человека - радость: ☺

Символ с опущенными губами свидетельствует об обратной реакции персонажа - недовольство: ☹.

Таким образом, резюмируя, можно сказать, что владение техникой переводческой записи является одним из существенных факторов, способствующих успешной деятельности языкового посредника. Каждый профессиональный устный переводчик, пользующийся при устном переводе переводческой скорописью, существенно помогает себе адекватно передать звучащую речь и, тем самым, способствовать взаимопониманию и взаимообщению людей разных культур и разных языков.

ЛИТЕРАТУРА

1.Kautz U.:Handbuch Didaktik des Uebersetzens und Dolmetschens. – Muenchen, 2000

2.Миньяр-Белоручев П.К.: Последовательный перевод. – Москва, 1969

3.Бродский М.Ю.: Устный перевод. Учебная литература. Специалист, 2016

Карпенко Т.Е., Досыбекова К.А.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: tatiana_karpe@mail.ru

Karpenko T.E., Dossybekova K.A.
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

УДК 801.82; 378

О КОНЦЕПТЕ «СТАБИЛЬНОСТЬ» В АНГЛИЙСКИХ И НЕМЕЦКИХ ПОСЛОВИЦАХ

Аннотация: Целью данной статьи является рассмотрение пословиц как средства реализации концепта «стабильность» в английском и немецком языках. В работе последовательно решаются две задачи: во-первых, дать краткое представление о концепте ‘стабильность’ в целом и, во-вторых, провести практический анализ концепта “стабильность” по данным английских и немецких пословиц.

Ключевые слова: концепт, стабильность, пословица

ON THE CONCEPT “STABILITY” IN ENGLISH AND GERMAN PROVERBS

Abstract: The purpose of this article is to consider proverbs as a means of implementing the concept of “stability” in the English and German languages. The paper consistently solves two problems: first, to give a brief idea of the concept of ‘stability’ in general, and second, to conduct a practical analysis of the concept of ‘stability’ on the basis of English and German proverbs.

Key words: concept, stability, proverb

Аннотация: Бұл мақаланың мақсаты мақал-мәтелдерді ағылшын және неміс тілдерінде «тұрақтылық» тұжырымдамасын іске асыру құралы ретінде қарастыру болып табылады. Жұмыста екі міндет дәйекті түрде шешіледі: біріншіден, «тұрақтылық» ұғымы туралы қысқаша түсінік беру, екіншіден, ағылшын және неміс мақал-мәтелдеріне сәйкес «тұрақтылық» ұғымына практикалық талдау жүргізу.

Түйін сөздер: тұжырымдама, тұрақтылық, мақал

Перспективным направлением в современных гуманитарных исследованиях является когнитивная лингвистика. Центральным вопросом новой науки становится представление языковой картины мира народа, реализующейся через систему концептов.

Концепт является ключевым понятием когнитивной лингвистики. Однако содержание этого понятия существенно варьирует в концепциях разных научных школ и исследователей. Несмотря на широкое использование, термин «концепт» до настоящего времени не получил однозначного определения. Это связано с тем, что ученые разных отраслей научного знания выделяют различные ключевые признаки этого объекта.

Концепт – сложное ментальное образование, воплощенное в различных языковых единицах. Концепт означает понятие, мысль, идею, общее представление, концепцию. Концепт — категория мыслительная, ненаблюдаемая, что дает большой простор для ее толкования. Как отмечает В.В. Тепкеева, «для концептуального искусства … главным является идея» [Тепкеева, 170]. В «Кратком словаре когнитивных терминов» под редакцией Е.С. Кубряковой концепт определяется как «единица ментальных или психических ресурсов нашего сознания и той информационной структуры, которая отражает знание и опыт человека; оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы языка и мозга, всей картины мира, отраженной в человеческой психике. Понятие Концепт отвечает представлению о тех смыслах, которыми оперирует человек в процессах мышления и которые отражают содержание опыта и знания, содержание результатов всей человеческой деятельности и процессов познания мира в виде неких «квантов» знания» [Кубрякова, 90]. В отличие от слова, концепт имеет более сложную структуру. Содержание концепта складывается из лингвистического значения и культурного содержания. Концепт называют единицей знания, абстрактной идеей, ментальным символом.

Концепты активно исследуются в разных языках на уровне лексики и фразеологии, включая пословичный фонд, это такие концепты – время, труд, ум, счастье [Тепкеева, 170-

173; Уткина, 82-90]. В данной статье рассматривается концепт «стабильность» на материале пословиц двух германских языков.

Одной из важных категорий и концептов мыслительной деятельности человека является идея ‘стабильности’. Обратимся к определению термина «стабильность». В русских лексикографических источниках *стабильность* определяется через синонимы «прочность, устойчивость, постоянность» (Ушаков, 3979). Другими синонимами к ключевому термину «стабильность» выступают слова: константность, неизменность, постоянство, равновесие. *Стабильность* есть способность системы функционировать, не изменяя собственную структуру, находиться в равновесии, быть неизменной во времени (Википедия).

Стабильность проявляется в различных областях и сферах жизнедеятельности человека и общества, она определяется как политическая, финансовая, эмоциональная, экономическая, социальная и т.д. Стабильными могут быть люди, места, предметы, действия, абстрактные понятия.

Концепт «стабильность» также выявляется и в паремиологических единицах. Паремиология - подраздел фразеологии, раздел филологии, посвящённый изучению и классификации паремий - пословиц, пословичных выражений, поговорок, велеризмов и других изречений, основным назначением которых является краткое образное выражение в языке национальных ценностей и взглядов, основанных на жизненном опыте народа.

Пословица выступает объектом паремиологии. Языковеды-паремиологи изучают пословицы с логико-семантической точки зрения и выводят инвариантные категории паремий [Пермяков]. Пословицы служат универсальным и уникальным мерилом человеческой деятельности. В них отражается множество концептов социальной ценности, напр., время, добро и др. Категориальной характеристикой пословиц является их обобщенный и назидательный характер, их вневременность. Основное назначение пословиц заключается в назидании и нравоучении и ориентировано на любого представителя данного общества.

В данной статье рассматриваются пословицы, воплощающие концепт *«Стабильность»*. В пословицах стабильность определяется как постоянство характеристик живых и неживых объектов, под которыми понимаются люди с их свойствами и поступками. Обобщенный характер какого-то явления, места, свойств объекта в пословицах ведет к выражению стабильности; ведь все, что имеет обобщенный характер, является по сути стабильным, всегда существует в таком состоянии, не изменяется во времени. В пословицах стабильность органически связана с обобщенностью пословиц. Стабильность как неизменность, регулярность проявляется во всех пословицах в силу их генерализованной семантики. Пословица – это закон, правило для действий и поступков человека, имеет по умолчанию всегда истинный характер.

Пословицы представляют собой обобщенную художественно обработанную формулу и употребляются в типичных ситуациях человека. Употребленная в контексте пословица – “это самостоятельное предложение, выражающее идею. Эта идея и есть обобщение серии подобных случаев” [9, 617], которое может служить как характеристикой отдельного лица, так и целой типичной ситуации.

Внешний образ стабильности в пословицах существует во множестве проявлений и сформировался в зависимости от жизненных условий человека, от особенностей его видения мира. Образы стабильности в пословицах относятся к лингвокультурологии, исследующей картины мира народа. Концепт «стабильность» обнаруживает этнолингвокультурное своеобразие, национальную ориентированность. В этой связи актуальным представляется описание особенностей функционирования пословиц, антропоцентричных по сути, где под наименованием животных и предметов подразумеваются люди с их характеристиками и описаниями поступков.

В данной статье впервые предпринимается попытка описания характеристик концепта «стабильность» английских и немецких пословиц.

1. Английская пословица: *The leopard cannot change its spots* (Кусковская, 26) на прямом уровне выражает мысль о том, что сущностные физические характеристики этого животного

(пятнистная кожа) нельзя изменить, они всегда постоянны, даны от природы. Пословица также несет коннотативное значение неизменности природы хищника, его всегда агрессивной натуры. В русском языке аналогом выступает пословица *Сколько (как) волка ни корми, он всё в лес смотрит.* Эти пословицы интерпретируются как высказывания о человеке с неименно враждебным характером: несмотря на чье-либоо желание изменить сущность данного человека, несмотря на старания расположить кого-либо к себе, их истинная сущность все равно проявляется негативно. Основной смысл и концепт пословиц заключается в том, что люди не могут изменить свою основную натуру ни при каких обстоятельсвах и стараниях. Пословица представляет идею, что никто не может изменить свою природную сущность, что природная сущность стабильна. Данная пословица представляет концепт «стабильности» как логико-семантический инвариант ‘неизменность природной сущности живого объекта’.

В английском языке имеется ряд пословиц с данным концептом и семантическим инвариантом, но с другими художественными образами; они выражают одну и ту же суть ‘неизменность, стабильность’. Данный ряд пословиц инвариантом «неизменность сущности» выражает логико-семантическую подкатегорию ‘Неизменность природы, неизменность хищнической натуры живого объекта’.

В немецком языке эта логико-семантическая категория представлена образом медведя: *Bär bleibt Bär, fährt man ihn auch übers Meer* или осла *Aus dem Esel machst du kein Reitpferd, du magst ihn zäumen, wie du willst.* ‘Медведь останется медведем, даже если его за море отвезти’, то есть его свойства не изменятся, они стабильны. Смысл заключается в том, что даже если дать человеку хорошее образование, дать возможность путешествовать в воспитательно-образовательных целях, человек (медведь) остается неучем. Стабильность зафиксирована здесь в грамматической структуре сложного предложения с уступительным подчинительным предложением - несмотря на какое-либо условие и вопреки ему объект остается неизменным. На объект могут воздействовать разные причины и условия с целью изменить их. Однако в силу вступает более сильная причина – стабильность характеристики. Значение всех вариантов: истинная сущность всегда стабильна и проявит себя.

Стабильность, ‘неизменность природной сути’ может быть представлена в пословицах одного языка в разных художественных образах, а также в других языках с аналогичными или различающимися образами, в разных лингвистических картинах мира. Применяемые в этих пословицах образы диких животных, такие как *леопард*, *волк* и *медведь,* различаются по языкам - леопард в английском языке, волк в русском языке, медведь в немецкой языковой картине. Природа создала их такими, сколько не переделывай человека, сколько ни делай ему добра или пользы, он всё равно будет поступать так, как считает нужным, будет подвержен своим собственным привычкам и образу жизни.

2. Проанализируем следующий пример: *There is no friend so faithful as a good book.* «Нет друга более верного, чем хорошая книга» (Кусковская, 7). Немецкий эквивалент: *Es gibt keinen treueren Freund als ein Buch.* Это генерализующие пословицы, истина в них верна, книга всегда является другом человека. Германские пословицы используют усилительные конструкции. В этой пословице употребляется конструкция **there + to be** для обозначения присутствия или наличия чего-либо или кого-либо. Имя существительное **friend** употребляется в роли составного сказуемого, **a book** выполняет функцию подлежащего. Тип предложения - простое повествовательное с усилительной конструкцией с отрицанием.

Идея этой пословицы представляет книгу в ее постоянной характеристике как хорошего друга человека. Книга неизменно дает новые знания, развивает ум, пробуждает новые эмоции и чувства. Пословица употреблена в прямом смысле, но выражает концепт постоянства, стабильности положительного качества книги. Образ книги как друга человека и концепт стабильности одинаков для исследуемых языков. Стабильность пословицы понимается в том, что полезная сторона книги не меняется и идея ‘Книга - лучший друг человека’ остается устойчивой в сознания человека.

Пословица *There is no friend as loyal as a book* часто используется в речи людей, а также в литературных произведениях. Так, например, американский писатель Эрнест Хемингуэй использовал это пословичное выражение как цитату в оригинале своего произведения. В современном мире пословица используется на сайтах по продаже книги в целях рекламы.

3. Пословица *The sun casts beams upon the lowest shrubs* интерпретируется как «Солнце светит и на самые малые кустики» (Кусковская, 11). Немецкий семантический эквивалент звучит *Die Sonne scheint über Gerechte und Ungerechte*. ‘Солнце светит над праведными и неправедными’. Пословица построена грамматически по структуре простого повествовательного предложения с подлежащим *The sun – Солнце – die Sonne* в качестве ключевого образа. Пословица имеет следующее значение: Что бы ни произошло на свете, горе или радость, солнце светит в любом случае. Свет солнца постоянен, стабилен в нашем мире, в нашем знании. Это закон природы. Солнце было, есть и будет в будущем. Солнце светит всем одинаково, не разделяя людей по каким-либо признакам. В этой пословице образ «светящего солнце» имеет значение «стабильности». Пословицы о солнце демонстрируют уважительное к нему отношение. Люди осознают, что без солнца не будет жизни на Земле, не будет света и тепла. Солнечный свет в народе ассоциируется с лаской и добротой.

4. Англичане и американцы часто используют пословицу *All cats are grey in the dark* (Кусковская, 12). Немецкий и русский эквиваленты совпадают: *Nachts (Bei Nacht) sind alle Katzen grau, Все кошки серые в темноте*. Это один из редких случаев, когда смысл, образ и дословный перевод пословицы совпадают в языках. Эту пословицу обычно употребляют, когда хотят сказать, что люди, о которых идёт речь, обладают сходными качествами, имеют одинаковые взгляды на жизнь. Значение пословицы имеет несколько негативный оттенок и может быть интерпретировано также как ‘одной масти, одного поля ягоды, из одного теста.

Эта пословица выражает стабильность, подтверждаемую физическими опытами. В природе, действительно, при недостаточном освещении (ночью), наш глаз не различает цвета. В темноте все формы и цвета становятся похожими, мы можем видеть только градации серого. Буквальный и вполне правильный смысл изречения заключается в том, что ниже порога цветового ощущения все предметы кажутся серыми. Пословица стала исследовательским объектом в физике [Перельман, 151].

Обобщенность является системообразующим свойством пословиц и выражается в них несколькими способами. В пословичном фонде английского и немецкого языков зафиксированы определенные синтаксические структуры обобщенного содержания и семантики стабильности. К ним относятся:

- Простое предложение, в котором используются глаголы will, to be, наречие never, местоимения every, all, всевременное настоящее время, например, *Blood will tell* (Кусковская, 24). Интерпретация: ‘Кровь скажется’, ‘некто с неизбежностью проявляет отрицательные характеристики своих родственников; семейные характеристики не скроешь’. Простые предложения очень категоричны в выражении концепта «стабильность».
- Предложения с орицанием с использованием модального глагола *You cannot (do),* например, *You cannot make a crab walk straight* («Краба не заставишь ходить прямо», «Криво рак выступает, да иначе не знает»); *You cannot wash a charcoal white* (Кусковская, 25).
- Усилительные конструкции с отрицанием: There is no + noun, / Es gibt keinen + Substantiv.
- Сложноподчиненное предложение со значением уступки, например, *You may take a horse to the water, but you cannot make him drink*. «Можно пригнать коня на водопой, но пить его не заставить» (Кусковская, 32); *Though you cast out nature with a fork, it will still return* (Кусковская, 25). В этих примерах стабильность сущности объекта воспринимается как природная сущность, противостоящая любому на него воздействию.

Заключение. Под стабильностью в данной статье понимается концепт неизменности, постоянства свойств и действий человека, реализуемый в пословицах разных народов. Концепт стабильности в пословицах применяется как к живым, так и к неодушевленным объектам и

является универсальной логико-семантической категорией. Уникальным свойством пословиц является сочетание, переплетение семантик стабильности и обобщенности. В пословице при инвариантном концепте стабильности меняется лишь внешний образ этой категории, который не влияет на неизменность заявленной сущности. Семантическими вариантами для большого ряда пословиц одного языка и пословиц разных языков выступают разнообразные художественные образы в зависимости от менталитета народа, разные лингвокультурные презентации.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Википедия.* Свободная энциклопедия Викисловарь.
2. *Кубрякова, Е.С.* (общ. ред.) Краткий словарь когнитивных терминов. - М.: Филол. Фак-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
3. *Кусковская*, *С.Ф.* Сборник английских пословиц и поговорок. English proverbs and sayings. — Минск: Высшая Школа, 1987. — 253 с.
4. *Перельман, Я.И.* Занимательная физика (книга 2). - М.: Триада-Литера, 1994. — 271 с.
5. *Пермяков, Г.Л.* Основы структурной паремиологии. - Москва: Издательство «Наука». 1988. – 236 с.
6. *Тепкеева, В.В.* Фразеологизмы и пословицы как средства вербализации концепта «время» в английской языковой картине мира. - Филологические науки. Вопросы теории и практики. - Тамбов: Грамота, 2015. № 9. Ч. 1. - С. 170-173. - [Электронный ресурс]. URL: www.gramota.net/materials/2/2015/9-1/47.html (дата обращения: 10.11.2020).
7. *Уткина Л.Н., Ковалевич Д.С.* Концепт «время» в англоязычных пословицах и поговорках. – Сб. Язык и текст. - 2018. Том. 5, № 2. – С.82-90. - [Электронный ресурс]. URL: https://psyjournals.ru/langpsy/2018/n2/Utkina_Kovalevich_full.shtml (дата обращения: 10.11.2020).
8. *Ушаков Д.Н.* Толковый словарь современного русского языка. - М.: Альта-Принт, 2005. — 4824 с.

Әбдіжаппар А. Ә.
Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
E-mail: aigerimabdizhapparovafp@gmail.com

Abdizhappar.A. A
Ablai Khan University of International Relations and World Languages
E-mail: aigerimabdizhapparovafp@gmail.com

УДК 801.8; 391

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ “ТУҒАН ЖЕР” КОНЦЕПТІСІНІҢ ТАНЫМДЫҚ КӨРІНІСІ

Annotation: In the conceptual sphere of the “national image of Kazakh”, the concept of “Motherland” occupies a key place in the Kazakh language picture of the world and represents the unity of linguistic and cultural content. This article is devoted to the analysis of language means that represent the concept of “motherland” in the Kazakh language picture of the world. For the purpose of linguistic-culturological description, the concept of the area of homeland can be represented as a structure, which is defined by the constant “native land”.This image is entrenched in proverbs and sayings and today has a sacred significance, associating with a woman as a continuer of the clan and nation.

Key words: national image, concept “Motherland”, informative feature, linguistic representation, nuclear meaning.

Аннотация: В концептосфере «национального образа Казахского народа» концепт «Туған жер» занимает ключевое место в казахской языковой картине мира и представляет собой единство языкового и культурного содержания. Данная статья посвящена анализу языковых средств, репрезентирующих концепт «Туған жер» в казахской языковой картине мира. С целью лингвокультурологического описания концепт ареала Туған Жер можно представить в виде структуры, которая определяется базовой для казахской культуры константой «Отан Ана», «Атамекен», «Отан». Этот образ закрепился в пословицах и поговорках и сегодня имеет сакральное значение, ассоциируясь с женщиной как продолжательницей рода и нации.

Ключевые слова: национальный образ, концепт «Туған жер», содержательный признак, языковая репрезентация, ядерный смысл.

Аңдатпа: Бұл мақала қазіргі ағылшын тіліндегі «Туған жер » ұғымын құрайтын бірліктерді лингвомәдениеттанулық тұрғыдан зерттеуге арналған. Соңғы онжылдықтарда «Туған жер» ұғымы адамдардың санасында айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Осыған орай, аталған зерттеудің өзектілігі «Туған жер » ұғымының мәдени аспектілерін когнитивтік лингвистика тұрғысынан қарастыруында; сонымен қатар ерте кезеңдер мен қазіргі кездегі «Туған жер » ұғымына салыстырмалы талдау жасалады.

Тірек сөздер: концепт, туған жер , лингвомәдениеттану, ғалам бейнесі

Концептер жиынтығы халықтың ойлау негізі – концептосфераны құрайды. Концептің мәнін қарастыратын болсақ, ғалымдар концепт этномәдени ортаға тиісті, сонымен байланысты деген пікірді айтады. Концептің семантикалық мазмұны контекст арқылы түсіндіріліп, одан қай этномәдени ортаның өкілі екенін білуге болады. Осылайша концепт ұғымы этномәдени образды, ұлттық бейнені жасауға көмектеседі.

Туған жер – бұл әрбір адамның маңызды әрі алғашқы танып-білетін түсінгі. «Туған жер» образы оның санасында анасы, бауырлары, достары образымен ассоциация жасауы мүмкін. Туған жер – Отан, туған ел, өскен жер, табиғатымен, халқымен, қоғамымен, тіл байлығымен, мәдениетімен, тұрмысымен, салт-дәстүрімен, тарихымен ерекшеленетін, ыстық көрінетін, ешнәрсеге айырбастауға келмейтін орта.

Концептілерді зерттеу халықтың менталитетін, рухын, жан дүниесін жақсы түсінуге, сол ұлттың әлемдік бейнесін сол ұлттың көзімен көруге мүмкіндік береді. Концептінің беретін ұғымын түсіндіру арқылы жеке адамдардан бастап, қоғамдық топтардың бүкіл бір ұлттың, халықтың ой-өрісінің, дүниетанымының ерекшеліктерін анықтауға болады. Мәдениет адамзат баласының ақыл-ойы мен маңдай терінен туындаған жетістіктердің бәрін қамтитын болғандықтан, мәдениет атауының мәні кең. Әсіресе ұлттың ерекшелігін, таным түсінігін, ой-өрісін, яғни бір сөзбен айтқанда, мәдени болмысын танытатын лексемаларды мәдени концепт ретінде когнитивті тұрғыда қарау қажет. Біз «туған жер», «ел» концептісінің қазақ танымында қандай ұғым беретінін қарастыра отырып, халықтың басынан кешкен өмірін, ұлттық ерекшелігін, дүниетанымын тани аламыз, адамзатты табиғатты, Отанын сүюге тәрбиелейміз. «Туған жер» концептісін зерделеу арқылы адамның ой мен түсінігін тұжырымдап тілдің этнолингвистикалық сипатын айқындай аламыз. «Туған жер» концепісі қай халыққа да қатысты. Ол әсіресе қазақ халқы үшін ерекше құнды дүние болып табылады. Қазақ халқы үшін «туған жер» немесе «ел» концептісі «атамекен», «атақоныс», «атажұрт», «кіндік қаны тамған жер» секілді модельдердің қатысымен анықталады. Ол атадан балаға мирас болып қалып отыратын мәдени мұра.

Туған жер концептісінің қазақ және ағылшын лексикографиялық дерек көздеріндегі берілуі.

Қазақша сөздіктері	**Ағылшын сөздіктері**
Туған жер ***1.Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 6 - том / Құраст.: Ж. Қоныратбаева, Ғ.Қалиев, Қ.Есенова және т.б. - Алматы, 2011. - 752 б.*** 1) Туып-өскен жер.	***Motherland*** ***1. Cambridge learner's dictionary. - University Press, 2011.*** *1) one's native land or, sometimes, the land of one's ancestors* *2). a country thought of as originator or source*
2)Ағылшын – қазақ тілдеріндегі сөздіктер, 2001 а)Туған ел/жер – туып-өскен жер, өз елі.	***2.Macmillan study dictionary. - Macmillan Publishers Limited, 2010.*** a)One's native land.
3)Қазақ әдеби тілінің сөздігі: Он бес томдық. 6-том: Ж-Ж / Құраст. Ж.Қоныратбаева, Ғ.Қалиев, Қ.Есенова және т.б.- Алматы: Дәуір, 2011.- 752 бет. а)Туған жер әр адамның кіндік қаны тамған жері	**3)(Longman 2001: 505; Macmillan 2006: 508)** a)the place where someone or their family was born
4)Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 14-том. / Құраст.: М.Малмақов, Қ.Есенова, Б.Хинаят және т.б. – Алматы, 2011. - 800 б.	***4)Cambridge academic content dictionary. - Cambridge University Press, 2009*** a) the country where a person, or their family, was born

Атамекен, туып өскен, кіндік қаны тамған жер.Ұзақ уақытқа жолға шығушы не жер аударылғандар да туған жерін жоқтайды (Х.Досмұхамедұлы, Таңд.). Ер жігіт шетте жүрген ел сағынар, Елден соң туып өскен жер ..	b)The land of one's ancestors. c)A country considered as the origin of something
5)Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. - Алматы: "Арыс" баспасы, 2007. - 800 б. а)Отан, өз елі, кіндік кесіп, туып-өскен жер. Туған елім, қалдың-ау торғын бесік, Үйден кетіп ашам-ау бөтен есік, жар-жар («Бозінген»). Туған жерді қия алмай, Тентекті жеңіп тия алмай, Әлі отырмыз ...	***5)Longman exams dictionary. - Pearson Education Limited, 2006.*** a) the country of one's birth or family origin
6)Күдеринова Қ., Жұбаева О., Жолшаева М. және т.б. (құраст.) Қазақ әдеби тілінің сөздігі. VIII Том а) Атамекен, туған мекен адамның кіндік қаны тамған жер	***6)(Webster's New World 2002: 509)*** a) person's native land or, sometimes, the land of his ancestors
7)Малбақов М., Оңғарбаева Н., Үдербаев А. және т.б. (құраст.) Қазақ әдеби тілінің сөздігі. X Том а) Ыстық мекен әрбір адамның ыстық ұясы b) Туған жер c)Ата-бабадан ұрпаққа мирас болып қалған ежелгі құтты мекен, d)туған ел e)өскен жер.	***7)CollinsEssential EnglishDictionary*** a) Motherland b) the country in which you or your ancestors were born and to which you still feel emotionally linked, even if you live somewhere else.
8)Сүйеркұлова Б., Момынова Б., Фазылжанова А. және т.б. (құраст.) Қазақ әдеби тілінің сөздігі. VII Том а) адамзаттың өмірге келген ортасы Алтын бесігі киелі мекені	

«Туған жер» концептісі әлемдік бейне ретінде қай елде болмасын сол ұлттың жеке тілдік бірлігінен бастап, сол қоғамның тұтас лингвомәдени тұрғыдан кілті болып саналады. Туған жер – әрқашанда жеке, менікі, өзімдікі мәнді белгілі бір ортаны, аумақты, территорияны өзге ортаға қарама-қарсы мәнде қою. Осыдан келіп, туған жер, туған өлке, туған орта сынды тіркестер пайда болған. «Отан» сөзі туған жермен ассоциацияланады. Бұдан ары қарай өрбітсек, тіршілікті тірілткен, дүниеге алып келген Ана сөзінен өмірінің соңында өзге өмірге жол тартқан, топыраққа айналған сынды тіркестер «туған жер» концептісінің екі ұшы болып тұр. Жекеден жалпыға өту арқылы жеке, менікі, өзімдікі мәнді сөздер жалпылана келе біздікі, біздің жер, біздің аймақ сынды көпше мағынаға ие болады. Жекеліктен гөрі жалпылықты білдіретін сөздер қоғамның бірлескен, ажырамастай ғұмыр кешетінін білдіретін сияқты. Осыдан түйеріміз, Отан ортақ бола отырып, әр адамның өз жүрегінен орын алатын жеке нәрсесі. Аталған мәселе, әсіресе, ақындардың шығармаларынан көрініс табады. Ақындардың шығармашылығынан Отан, туған ауыл, атамекен, құтты мекен сынды әр түрлі концепт болып жүрген лексикалық атауларға арналған сезімге толы жолдарды байқаймыз. Бұл «Туған жерге деген сүйіспеншілік» деген сөз. Осының ішінен туған ауыл концептін алып қарайтын болсақ, ол басқа концептерге қарағанда доминантты рөлге ие. Автор өз ойы мен естелктерінде үнемі туған ауылына, туған жеріне оралады. Өйткені ол оның туып-өскен үйі, тербетілген бесігі, балалық шағы, жастық шағы өткен ортасы, өмір сүрген тұтас әлемі. Туған ауыл концептісінің тағы бір ерекшелігі – тарту күшінде, әрбір адам өзінің туған жерін өз ауылым деп атап, тіпті ол жер ауыл емес қала, аудан орталығы болған күннің өзінде, сонда қарай

орала береді. Бұл қазақтың этномәдени ерекшелігін көрсететін константа. Туған ауыл этномәдени константасы қазақ тілінде де, қазақ мәдениетінде де кілт сөз ретінде дербес мәнге ие. Туған ауыл мен қатар дала концептісі де қазақ тілінде, қазақ ақын-жазушыларының шығармашылығында базалық концептердің қатарын құрайды. Дала әрбір автор үшін жай ғана ауыл жұрты көшіп-қонып жүретін кеңістік емес, дала – әлем, космос, азаттықтың символы, халықтың дәстүрі мен салт-жорасы, тербетілген бесігі мен той-томалағы. Өзге тілдерде де дәл осындай концептер бар. Мысалы, «туған жер» концептісін қырғыздар – айыл, тәжіктер – қышлақ, өзбектер – гүлдеген бағым, қарақалпақтар – ақ алтынның кеніші (мақта мен күріш) деп бейнелейді. Әр елдің менталитеті мен мәдениеті, қыры мен сыры олардың сөздік қорынан, тұрмыс-салтынан көрініс тапса керек.

Когнитивтік лингвистикада тілдік бірліктердің тек ақпарат беруін қарастырып қоймайды, онда ойда әмбебап модель қалыптастыру және бейнелі образдар арқылы әлемнің тілдік бейнесін ашу мақсаты көзделген. Әрбір ұлттың табиғатын, мінез-құлқын білу үшін алдымен тілін білу керек. Әр халықтың тілінде өзіне тән белгілер, тілдік бірліктер бар.

«Концепт ұғымы тіл білімінде «адамның әлем туралы жинақталған мәдени түсініктері» (А. Вежбицкая), «Жеке тұлғаның санасындағы түсініктер, бейнелер мен ассоциациялардың жиынтығы» (Д. Лихачев), «ұлттың мәдени менталдығын танудың кілті» (В. Гумбольдт) тәрізді анықтамалармен беріліп жүр».

«Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» туған жер сөзіне анықтама берілген. Туған ел/жер – туып-өскен жер, өз елі. Туған жер әр адамның кіндік қаны тамған жері. Туған жер ұғымының жағымсыз бағалауыштық сипаты жоқ. Ендеше, «Туған жер» концептілік өріс құрай ала ма? Әрине, құрай алады.

«Туған жер» концептісінің өзегі ретінде танылатын ұғымдар:

Отан;
кіндік кесіп, кір жуған мекен;
атақоныс, атамекен;
бабаларымыздың аманаты;
балалық пен жастық шақтың мекені;
туған ауыл;
дарқан дала, байтақ дала;
сағыныштың символы;
алтын бесік;
торғын бесік;
алтын ұя;
алтын қазық;
тұғыр;
ана;
– ұлы сезім, толғаныс, шабыт берер, намысыңды қайрайтын қуатты сезім;
киелі, қасиетті мекенім;
Туған жер – тарих.

Енді осы аталған концептілік өрісті дәлелдеу үшін мынадай мысалдар келтіріп өтейін.

Отан:
Маған жер жоқ, Отан жоқ әрі қарай,
Әрі қарай мекен жоқ жаныма жай. (М. Мақатаев)
Сүйемін, өскен Отаным,
Жылысып өткен жылыңды.
Қарыздармын сондықтан
Берермін талай жырымды. (М. Мақатаев)
Отансыз адам,
Ормансыз бұлбұл. (мақал-мәтел)
Кіндік кесіп, кір жуған мекен:

Сонау XV ғасырда Қазтуған жыраудың «Алаң да алаң, алаң жұрт» толғауында былай делінеді:

Кіндігімді кескен жұрт,
Кір-қоңымды жуған жұрт.

Дәл осындай тіркестер XIX ғасырда Мәделі ақынның мына бір толғауында да кездеседі:

Аман бол, Косжарсуат, туған жерім,

Жылқыны бұрқыратып қуған жерім.

Тау көрмедім Көкшенің биігіндей,
Бауырында ойнап ем киігіндей.
Кіндік кесіп, кір жуған қайран жерім,
Болмайды екен еш қайғы күйігіңдей. (Н. Баймырзаұлы)

Қонғаны ауылымның Талды-ау деймін,
Жағалай ел жайлауға барды-ау деймін.
Кір жуып, кіндік кескен туған жерлер
Артыма бір қарамай қалды-ау деймін. (М. Бәпиұлы)

Туған жер туралы түсінік XX ғасырдың өкілі дара ақын Мағжан Жұмабаевтың «Туған жерім – Сасыққөл» өлеңінде былай суреттеледі:

Кір жуып, кіндік кесіп, сенде өскен көл,
Құрбымен ойнап-күліп, кел дескен көл.
Жарысып, тайға мініп, батпаққа аунап.

ӘДЕБИЕТ:

1. Нұрдаулетова Б. Когнитивтік лингвистика. – Алматы: Дәуір, 2011. - 312б.
2. Н. Уәли. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері. Филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертацияның автореферaты. – Алматы: 2007. -
3. http://zinki.ru/book/kognitivnaya-lingvistika/
4. Молчанова Г.Г. Английский как неродной: текст, стиль, культура, коммуникация. – М.: Олма Медиа Групп, 2007. - 381 с.
5. Джусупов Н. Проблема концепта в современной лингвистике.// Преподавание языка и литературы. Научно-методический журнал. 2004. – №4
6. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. – Минск: Тетра Системс, 2004. - 256 с.
7. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Шк. «Языки русской культуры», 1997. – 49 с
8. Демьянков В.З. Понятие и концепт в художественной литературе и в научном языке. // Вопросы филологии. – М.: 2001. – №1
9. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. - 314 с.
10. Воркачев С.Г. Концепт как «зонтиковый термин» // Язык, сознание, коммуникация. – М., 2003. – №24
11. Маслова В.А. Homolingualis в культуре: Монография. – М.: Гнозис, 2007. - 320 с.

Каракулова А.М., Бахаутдин Г.Н.
Казахский университет международных
отношений и мировых языков им. Абылайхана
E-mail: uzdmaturs@mail.ru
Ablai Khan University of International
Relations and World Languages

УДК 81’253:791.44

LINGUISTIC AND CULTURAL FEATURES OF ENGLISH ANIMATED FILMS IN KAZAKH INTERPRETATION
АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ АНИМАЦИЯЛЫҚ ФИЛЬМДЕРДІҢ ҚАЗАҚ НҰСҚАСЫНЫҢ ЛИНГВО-МӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация: Қазіргі таңда шетелдік анимациялық фильмдер күн сайын танымал болуда. Оларды балалар ғана емес, ересектер де қызыға тамашалайды. Берілген жанрдағы анимациялық фильмді көру кезінде біз көптеген тілдік лингвомәдени ерекшеліктердің мысалдарын жиі кездестіреміз. Ағылшын тілінен қазақ тіліне аударужәне дубляждау – қазақ кинемотографиясы мен қазақ тілінің дамуының барысына зор үлес қосқан мадақтауға тұрарлықтай іс. Ағылшын тіліндегі анимациялық фильмдердің әлемдік рейтинг бойынша өте жоғары белестерден көрінетіні бәрімізге мәлім, ал осы фильмдердің қазақ тіліндегі аудармасының биік шыңдардан көрінуі

немесе көрінбеуі тікелей аударма сапасына тәуелді. Американдық анимациялық фильмдердің балаларға қызық болуы сөйлеу мәнерінің ерекшелігімен түсіндіріледі, яғни көбінесе әдеби нормаға сай емес, жасырын мазаққа, келемежге ие және балалардың жадында таңба басқандай сақталатын ирониялардың болуымен сипатталады.

Түйінді сөздер: анимациялық фильмдер, интерпретация, аударма, тілдік мәдени.

Abstract: Today, foreign animated films are becoming more popular every day. They are enjoyed not only by children but also by adults. When watching an animated film of this genre, we often come across examples of many linguistic and cultural features. Translation and dubbing from English into Kazakh is commendable for its significant contribution to the development of Kazakh cinematography and the Kazakh language. We all know that English-language animated films have a very high ranking in the world rankings, and whether or not the Kazakh translation of these films can be seen from the top depends on the quality of translation. The interest of American animated films in children is explained by the peculiarities of the style of speech, which is often characterized by the presence of irony, which is not in accordance with the literary norm, but has a hidden ridicule, ridicule and is stored in children's memory.

Keywords: animated films, interpretation, translation, lingual cultural.

Today, foreign animated films are becoming more popular every day. They are enjoyed not only by children but also by adults. When watching an animated film of this genre, we often come across many examples of linguistic and cultural differences. Whether or not the Kazakh translation of these films can be seen from the top depends on the quality of the translation.

Children's interest in American animated films is explained by the peculiarities of the style of speech, which is often characterized by the presence of irony, which is not in accordance with the literary norm, but has a hidden ridicule, irony and is stored in children's memory.

Many linguistic methods are currently used in the translation of animated films, in particular, the methods of logical, comparative and component analysis, methods of empirical data collection. When translating animated films, we pay special attention to the linguistic and cultural features of the language. Because language is the link between man and his environment. Even two people who speak the same language do not always understand each other, because of the differences in the culture of the two people. For this reason, when translating animated films, we translate not only the literal meaning of the word, but also the language culture of each nation.

Animated film services:

- Aesthetic
- Cognitive
- Affective
- Behavioral

Stages of making an animated film:

1 – period. Drawing the scheme on paper, the dialogues of the characters are recorded.

2 – period. The character's appearance, costume, and accessories are thought out.

3 – period. Artists take turns to draw frame by frame.

4 – period. The place and scenery of the characters are thought out.

5 – period. Modeling in 3D format begins.

6 – period. The music for the cartoon will be selected and dubbed.

A new animated film will be released.

If we look at the history of animated film, the first Belgian physicist to die in 1832 was Joseph Plato and the Austrian professor of geometry Simon von Stampfer. With the help of a disk with several pictures, they animate the picture, wave their hands and create the image of a child running. This technology contributed to the development of the film camera. In 1906, the American company released the first animated film for a large audience. The author of the famous cartoon Mickey Mouse - Walt Disney can be called the father of animated films. Because he won the Oscar 26 times. There are many popular Oscar-winning animated films among viewers today, including the 2017 animated film The Secret of Coco (Mystery Coco) released by the American studio Pixar. This animated film tells the story of 12-year-old Miguel, who lives in a Mexican village with a family of shoemakers and dreams of becoming a singer. The secret of the dream is that in his family, poetry is a curse. Long ago, his great-grandfather left his wife, the great-grandmother of the protagonist, for his dream, and as a result, the poem is a closed topic in Miguel's family. Miguel once felt a mysterious connection between himself and his idol, the late singer Ernesto de la Cruz. The teenager travels to the Land of the Dead to find his idol, where he meets his

ancestors. From there, he meets a ghost trickster named Exor (in the form of a skeleton). Together, they set out in search of Ernesto de la Cruz. The peculiarity of this animated film is the wide audience, ie not only for children and adolescents, but also for older audiences. Many peculiarities of the language and linguistic methods were used in translating this film into Kazakh:

1) Realities (synonyms, adverbs. Singular nouns)

2) Phraseological phrases

3) Units of spoken language: professional words, slang, etc.

Reality is a concept related to the life, way of life, customs, history, social and spiritual features of each nation. At the same time, reality is a word that defines the national features of life and life.

- 1) Transcription
- Like a *pudding*?

2) Alternative reality

- Don't just play with your *haggis*!
- Boys, do not play with cutlets!

It is also important to translate the same words that are used when translating animated films. After all, such words give the film an emotional mood and enliven the film. Odagai are words that do not have a full meaning, express different moods of people and refer to animals.

The main features of the union:

1. Has no lexical meaning;
2. Does not make grammatical connection with other words in the sentence;
3. Cannot act as a member of the sentence.

There are three types of allies:

1) Mood conjunctions - words that express different feelings and moods of a person. They:

a) those who express a good mood (Applause! Pah-pah! Blessed! Hurray! etc.);

b) those who express negative emotions (Atten! Attegen-ai! Kap! Tuge! Pishtu! Bai-bai-bai! t. etc.);

c) There are positive and negative moods (Pai-pai, shirkin, Alatau! Pai-pai, these are the ones that fight!).

2) Coupling alliances are alliances that are specifically addressed to a person.

- Demonstration or instruction words (song, song)
- Presentation words (month)
- Prohibition words (simple, Thai, only, tait).

3) Convocation alliances are alliances that are dedicated to a person or an animal and are intended for the purpose of calling, hating, commanding. These are partially divided into two groups depending on the objects to be dedicated:

a) alliances addressed to a person. This includes commanding, hating, forbidding, etc. b. (Ja! Tait! Sap-sap! Auh! Aldi-aldi! Aida!).

Common words in English: Oh! Ah! Bravo! Hush! Hurrah!Ho! Wow! Yum! yum-yum! The same words in English mean different emotions, such as joy and anger, as in Kazakh.

In the Kazakh language, the word Odagai occurs at the beginning, middle and end of a sentence. As an example of such words, let's discuss the words that appear in the animated film The Secret of Coco.

- "Aw, you're a twig, mijo. Have some more »

The literal meaning of this phrase is "You're too worn out, get it again." That is, in the sense of degeneration. But the word "Aw" here adds to the mood of the sentence.

One of the linguistic features of the translation of animated and feature films in English is phraseological phrases. Phraseological phrases, according to the statistics of film dubbing, make up 40% of all vocabulary in the film. Therefore, when translating films, we must pay special attention to the peculiarities of the translation of phraseological phrases.

Phraseological stability means that the meaning of a phrase is figurative, figurative, unique to the whole person. Also, the whole phrase acquires a new, derivative meaning, becomes a ready-made language material. Many phraseologies are created semantically in the Anglo-Kazakh interlinguistic phraseological fund. "Keep one's nose to the grindstone" in English. In both languages, it means to

be busy. We often come across such phrases in the animated film The Secret of Coco. Here are a few examples:

- «She rolled up her sleeves»

This phrase means to start with the forearm. That is, the given phrase is used in both languages in the sense of starting a new business, doing something.

- «Count your blessings»

This regular expression means joy, celebration. The literal translation of the word blessing is blessing, and the word count means counting. By combining two words, we get a phraseological phrase in the concept of joy.

From the phrases we have given, we can see the diversity of the English vocabulary. When translating professionally, we should pay special attention to such special aspects of the language.

Currently, the problem of low quality of translating slang in English feature films from the original into Kazakh is a big problem. Because poor translation of slang reduces or even eliminates the interest of teenagers in Kazakh dubbed films, slang must be properly presented and translated in feature films. This issue, ie the correct translation of slang slang from English into Kazakh, determines the relevance of this work. Many animated films are characterized by the use of slang in the vocabulary.

Slang is a sign of life, a clear manifestation of the renewal and development of language. Scientists estimate that there are 10,000 slang words in the English dictionary in the United States, and 35,000 words belong to other types: professional slang, slang, slang, and winged words.

The reasons for using slang can be suggested as follows:

- to impress; - give a sense of self-confidence;
- to be new, different;
- not to be misunderstood by anyone else;
- as a joke; - to indicate that they belong to a certain social group;
- to enrich the language resources.

We watched the feature film Coco's Secret in both English and Kazakh, and gave a few examples of slang:

- «What the hell?»

According to the Multitran Dictionary and the Slang Dictionary, the word "Nell" includes: 1) prison as a finding word; 2) insults when used in oral speech; 3) translated as "Satan" or "Satan" as a slang. But the dubbed version is the most appropriate for the plot of the film. The slang is "What is this?" translation is given. The recommended translation is "What's the matter?"

- «Hey, we had a deal bro!»

«Bro» slang translation is not provided. The recommended translation is "Dostym!", And referring to the multitran dictionary, the translations are "bratello", "bratuha", "bratan", "bratelnichek". It is recommended to use the version "Friend" among friends, among people who are not related.

From the above examples, we can draw the following conclusions: First, the rough emotional color of many slang words and phrases differs from each other in different shades (humorous, sarcastic, sarcastic, disrespectful, degrading, ignoring, rude and even rude). Secondly, we noted that the vocabulary of any language is divided into literary and non-literary, and this non-literary language includes the jargon and slang of young people. Slang is a sarcastic word used in a certain environment, deviating from the normal language.

Translation is a complex, multifaceted phenomenon. The quality of translation helps us to get to know the culture of another country. High-quality translation of many educational animated and feature films is the main reason for the popularity of these films among the audience, including teenagers. In addition, a comprehensive study was conducted, noting the linguistic features of the translation from English into Kazakh.

BIBLIOGRAPHY:

1. Schweizer, L.D. Translation theory: Status, problems, aspects. // M., 2005, 256 p.
2. Komissarov, V.N. Linguistics of translation. // M., 2003. 265 p.
3. Arnold. // Stylistics of Modern English, 2007. 452 p.
4. Barton K. How to shoot cartoons. Translation by T. Brusse. M .: Art, 2006.
5. Wenger, N. Cartoon yesterday, today and always. M .: Soyuzinformkino, 2003.

УДК 930.24

Есеналиева Ж.Ж.,
Филология ғылымдарының докторы
Абылай хан атындағы Қаз ХҚ және ӘТУ профессоры
Алматы, Қазақстан
e-mail: prof.esenalieva@mail.ru

Esenalieva Zh.Zh.,
Doctor of Philology
professor Ablaikhan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: prof.esenalieva@mail.ru

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫН КОГНИТИВТІ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ

Түйін: Аталмыш мақалада автор Абай шығармаларындағы танымдық мәселелер қарастырады. Зерттеу жұмыстарына сәйкес, автор когнитивтік талдаудың нәтижесінде олардың ұлттық-мәдени және когнитивтік сипаты, Абай тілінің басты тақырыбы Адам мәселесі талданады.

Тірек сөздер: лингвомәдени байланыс, Абай, адам концепті, төл ерекшелік, салыстыру, когнитивтік сипат, танымдық сөздер

THE BASIS OF COGNITIVE RESEARCH OF ABAI'S WORKS

Abstract: In this article, the author considers cognitive issues in the works of Abai. According to the research, as a result of the author's cognitive analysis, their national-cultural and cognitive nature, the main theme of the Abay language, the problem of man is analyzed.

Keywords: Linguocultural communication, Abai, human concept, originality, comparison, cognitive nature, cognitive words

Абай шығармаларының тілінің тақырыбы, қолдану аясы кең, сондай-ақ алуан түрлі. Абай шығармалары адамдар арасындағы коммуникативтік қарым-қатынастың сан қырлы жақтарын қамтиды. Олар:

1. Қоршаған ортаның қасиетін көрсететін *табиғатқа байланысты* танымдық сөздер;
2. Адамның дене мүшесінен бастап, табиғат танымы, материалдық мәдениетін, оқу-ағарту т.б. бейнелейтін *адамға* және оның *тіліне* байланысты танымдық сөздер;
3. Саяси-әлеуметтік *қоғамға* байланысты танымдық сөздер;
4. *Исламға* байланысты танымдық сөздер[2,25].

Абай тіліндегі когнитивтік сөздерін табиғат, адам (Абайда ең басты тақырып - адам), қоғам, ислам тұрғысынан қарастырғанда, біз қазақ халқының, рухани мәдениеті, тұрмыс тіршілігі, қоғамдық-әлеуметтік өмірі, дүниетанымы, діні қаншалықты бейнеленгендігін байқауымызға болады.

Осы орайда, Абай шығармаларына ғылыми дұрыс талдау жасап, ол жөнінде аса құнды еңбек қалдырған Қ.Жұбановтың пікірін келтіруді орынды деп санаймын. Ғалым Абайдың тілі туралы былай деп жазады: «Ол ескіні де, өз заманын да дәріптемейді. Ескі образды алғанда, оны сүйдіру үшін емес, ескіні бұзып, жаңа қылып, сонымен жаңаша ұғындыру үшін алады. Абайдың әдебиет, мәдениет істеріне қолы тиіп кетсе, ол тек сипап, сүртіп, шаңын кетіріп шықпайды, өзінше түзеп, өз қолының ізін қадырады. Өлеңнің ырғағы да, ұйқасы да, буыны да, әні де, тақырыбы да, сөз төсегі де, суреті де Абайдың қолынан өткенде, бұрын көрмеген жаңа нәрсе болып шығады... Бірақ сөйте тұрса да, Абай өлеңі – қазақ өлеңі, қазақ өмірінің суреті, қазақ тілімен жазылған, қазаққа түсінікті болып шығады» [3].

1939 жылы жарық көрген Абайдың толық жинағына кіріспе сөзінде жазушы-ғалым С.Мұқанов та Абай тілі туралы: «Абайға шейін де, Абайдың тұсында да, қазақтың ұлт мәдениетін Абайдай көтерген акын жоқ... Абай ұлт қазынасы - тілді бірінші рет ұлт керегіне жұмсай біліп, сол тілмен болашағына басшылық қылған ақын» [4] деп, А.Байтұрсыновтың «Абай -қазақтың бас ақыны» [5]құнды пікірін дұрыс қолданған.

Шынында да, Абай мұрасы терең танымдық идеяларға толы: онда бірінші орында тұрған Абайдың өзіне негізгі мәселе болып табылатын, Абайды ерекше толғандыратын Адам мәселесі.

Адам - Жер бетіндегі ең жоғарғы даму сатысындағы тіршілік иесі, қоғамдық-тарихи әрекет пен мәдениетті жасаушы. Адам – танымдық лингвистика, әлеуметтану, психология, философия,педагогика, физиология, медицина, т.б. ғылымдардың нысаны болып табылады.

Адам мәселесі, оның пайда болуы, өмірде алатын орны, тіршілігінің мәні мен мақсаты адамзат танымының формалары – жалпы ғылымдағы ең негізгі мәселе.

Абайдың еңбектерінде «адам» концептісі интеграцияланған Абайдың адамы, яғни ақынның адам туралы ойлары мен түсініктерінің еңбектерінде өзінше орын алып, әрдайым өзгеріске ұшырап отырады. Мысалы:

- *«Өлсе өлер табиғат, адам өлмес»*;
- *«Адам болам десеңіз...»*;
- *Адал бол - бай тап, Адам бол - мал тап, Қуансаң қуан сол кезде»*;
- *«Адам деген даңқым бар»* т.с.с.

Абай шығармаларында адам мәселесі арқылы көптеген мәселелердің арақатынасы шешіледі. Атап айтсақ, Абай адамгершілік қасиеттер туралы ілімді дамытты, адамның моральдық жетілуінің гуманистік принциптерін алға тартты, эстетикалық мәселелерді қарастырды, адамның танымдық қабілеттері туралы мәселені зерттеді, адамның болмысын, этикалық, эстетикалық көрінісін көрсетті, адам өмірінің мақсаты мен мәнін, оның сезімдері мен ақыл-ойының әлемін жырлады. Абай шығармаларында Адам мәселесін түрлі тіркестермен береді: жақсы адам, сотты адам, даугер адам, байқаған адам, жаман адам, адам баласы, бұлдаған адам, адамдықтың орны, адамның жаны, адамның баласы, адам жаулағандық, адамның қасиеті т.с.с. Абайдың Адам концептінің фреймдері: адалдық, сабырлық, достық, махаббат, ел билеген адам т.б.

Болыс, мал-жан аман ба?
Мынадайға кез болдың
Аума-төкпе заманда,
Ел билеген **адам** жоқ,
Ата менен бабаңда [1,101].

Абайдың дүниетанымы шығармаларында қалыптасқан көзқарастар жүйесі ретінде көрінеді. Ғалымдар оның ертедегі шығармаларының үлгілері болмағандықтан, рухани жетілу кезеңдерін байқай алмайтынын айтады. Алайда оның әлемге және адамға деген көзқарастарын Абайдың замандас ақындарының дүниетанымымен салыстыра отырып, ерекше екенін байқауға болады. Абай олармен кез-келген маңызды мәселе бойынша, ең алдымен адамның қоғамдағы орны мәселесіне келгенде келіспеді. Адамға деген көзқарас және осы қатынастың көрінісі көбінесе әр уақыттың философиясын да, әдебиетін де, тілін де анықтайды. Қазіргі когнитивтік лингвистиканың ұстанымдары бойынша бүкіл тілдің негізгі сипаты – оның антропоөзектілігі, яғни «Тіл мен адам» біртұтас құбылыс немесе бір құбылыстың екі жағы. Міне, осы сабақтастық Абайдың шығармаларының өн бойында көрініс тапқан. Абайдың санасындағы әлемнің бейнесін, сонымен қатар оны айнала қоршаған ортаны тану негізінде жалпы қазақ халқының болмыс-бітімін тұтастай тануға болады. Заманауй антропоцентристік парадигма бағытының басты мақсатының өзі тілді сол тілді жасайтын адаммен біртұтас қарау болса, Абай шығармалары тілі халықпен біте қайнасқан деп айтуға болады.

Адам мәселесі көптеген ғылымның негізгі зерттеу нысандарының бірі екені көне заманнан белгілі. Алайда адам мәселесі әлі толық шешімін таппаған іргелі тақырып. «Барлық заттың өлшемі - адам» деп грек ойшылы Протагор айтса, қытай философы Лао Цзы: «Басқаларды білетін адам -ақылды, өзін танып білген адам – данышпан»,- деген екен. Ал ұлы данышпан Абай: «Атаңның баласы болма, адамның баласы бол» деген қанатты сөзімен адамның қазақ халқы үшін қаншалықты жоғары екендігін көрсеткен. Бұдан біз адам мәселесі және оның тарихи дамуы, адам жайындағы философиялық тұжырымдар Абайды да бей-жай қалдырмағаны көрінеді. Жаңа ғасырда өмір сүріп отырған біз Абайдың даналық ойларын санамызға сіңіре отырып, оның рухани әлемін әлі зерделеп келеміз. Абайды оқыған сайын, зерттеген сайын оның адамға деген көзқарасын, халқының қиын-қыстау өмірін суреттегенін, рухани болмыс тіршілігін жан-жақты сипаттағанын, өлеңдері мен қара сөздері арқылы бүкіл халыққа паш еткенін көреміз.

Адам болу туралы ойлар, әсіресе, ақынның қарасөздерінде молырақ таратылған. Ондағы «адам болу, адам, жарым адам, толық адам, адамның адамдығы, адамшылық, адамшылығының кәмалаттығы, пенделіктің кәмалаттығы, инсанияттың кәмаләттығы т. б. терминдік мәні бар сөздердің бәрі де толық адам жайлы пікірлерімен сабақтасып жатады[6].

Абайдың дүниетанымы, оның рухани әлемі ерекше және ол Абайдың өз замандастарынан барынша ерекшеленеді. Оның бүкіл шығармаларындағы басты және орталық мәселе - адам. Абай өзінің азаматтық парызын жоғары қояды, адамның орнын көрсету жолында көптеген жаңа ізденістер мен ерекше әрекеттер жасайды, адамды толық тану жолында көп жаңалықтар ашты. Абайдың басты мақсаты адамды барынша жоғары денгейге жеткізу және болашақтағы адамның рөлін өзінше көрсетпек болды.

Өлсе өлер табиғат, адам өлмес,
Ол бірақ қайтып келіп, ойнап күлмес,
«мені» мен «менікінің» айрылғанын,
«өлді» деп ат қойыпты өнкей білмес [1,225]

Абайдың ойынша нағыз адам адамгершілігі мол, өзінің өмір сүру принциптері нақты, өмір сүру әрекеті дұрыс адам. Сол нағыз адамды Абай одан да жоғарыдан көргісі келеді. Сондықтан Абай адамның бес дұшпаны- Өсек, Өтірік, Мақтаншақ, Еріншек, Бекер мал шашпақ, ал адамды өсіретін бес асыл іс- Талап, Еңбек, Терең ой, Қанағат, Рақым екенін баса айтады.

Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз.
Тілеуің, өмірің алдында,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер мал шашпақ –
Бес дұшпаның, білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой [1,65].

Абайдың дүниетанымы, оның рухани әлемі Абайдың өзіне ғана тән мынадай ерекшеліктерді көрсетеді:

1. Абай творчествосында негізгі, орталық, басты орын Адамға, адамның тарихи дамуына беріледі. Сондықтан Абайдың Адамы өлмейді. Атаның баласы емес адамның баласы болу доминантты ерекшелік.
2. Абай шығармаларында ең басты концепт «Адам». Адамды жасайтын қасиет ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек. Осы үш қасиет үлкен әлеуметтік ізгі күшке айналатын ғылым.
3. Абайдың өлеңдерінде адам болу қағидасы ерекше орын алады. Абайда нағыз адамды жасайтын компоненттер нақты, олар: Талап, Еңбек, Терең ой, Қанағат, Рақым.
4. Абайдың басты мақсаты – адам болу үшін ненің жаман, не жақсы екенін көрсетіп қана қоймай, жаманнан жирендіріп, жақсылыққа бастау. «Адам бол!» деген үндеуді паш ету.
5. Абай танымында Адамды болашаққа, алға жетелейтін – ар, намыс, ұят, ал оларды басқаратын – ақыл.
6. Абай танымында Адамның қасиеттері тек өзіне ғана емес, қоғамға да қатысты. Сондықтан «Адам» концептісіне байланысты танымдық сөздер бір-біріне қарсы жақсы, жаман, адалдық, арамдық сияқты ұғымдармен ұштасып жатады.
7. Абайдың адамы үнемі ізденіс үстінде жүреді, тек қана алға ұмтылады, жасампаз болуға талпынады, Абай Адам концептісіне Пендені қарама қарсы қояды,
8. Абайда қазақи болмысты, менталитетті көрсететін, әдет-ғұрыптық, адами қарым-қатынасты, туыстық қатынас ерекшеліктер көрсететін Әділет, Ар, Ағайын концептері айрықша орын алады.
9. Хәкім Абай танымында қазақи мінез-құлық этикеті жоғары орын алады. Ол әсіресе туыстық қатынаста, ата-ана мен балалары арасындағы сыйластық түрінде көрінеді.
10. Абай дүниетанымында әлемнің тілдік бейнесін адам құндылықтарын көрсететін дос, береке, талап, абырой т.б. концептілер құрайды. Бұлардың ішінде ар, намыс, ұят, концептілері – қазақ халқының ұлттық символына айналған концепттер.
11. Абай үшін дүниенің басты құндылығы – Адам, жәй ғана адам емес, рухани тұрғыда кемелденген толық адам.

ӘДЕБИЕТ:

1.Абай Құнанбайұлы.Толық шығармалар жинағы. Алматы, 1977.

2.Есеналиева Ж.Ж. Абай шығармаларындағы араб және парсы сөздерінің қолдану ерекшіліктері. Филология ғыл.кандидаты ғыл.дәрежесін алу дайын. дисс. автореферaты. Алматы: 1993, 25б.

3.Сыздықова Р.Абай шығармаларының тілі. Алматы: 1968, 225б.

4.Жұбанов Қ. Абай – қазақ әдебиетінің классигі // Әдебиет майданы, 1934, №12-13.

5.Байтұрсынов А. Қазақтың бас ақыны //Қазақ, 1913, №43.

6.https://adebiportal.kz/kz/news/view/mekemtas_mirzahmetuli_abai__12664

7.Кәкішев Т. Абайтану тарихының мәселелері. layPause abai-inst.kz

8.Салқынбаев М. Қазақ-араб әдеби байланысы.Астана : 2009,205б.

9.Болатбеккызы Айгерим. Абай шығармаларындағы «толық адам» мәселесі / Айгерим Болатбеккызы.- Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 8.1 (88.1). — С. 53-55. — URL: https://moluch.ru/archive/88/17589/ (дата обращения: 08.11.2020).

СЕКЦИЯ №4.
Этнолингвистиканың негіізгі мәселелері: қазіргі жағдайы және болашағы
СЕКЦИЯ №4.
Основные проблемы этнолингвистики: современное состояние и перспективы

Баяндина С.Ж.
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті
E-mail: bayandina2004@mail.ru

Bayandina S.Zh.
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

ЭТНОС ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ МӘРТЕБЕСІ

Аңдатпа: Мақалада этнос пен тіл ұғымдары арақатынасының мәселелері қарастырылған. Автор адамдардың ұлттық-лингвистикалық мінез-құлқы тілдің этникалық функциясын жүзеге асыру процесінде сипатталуы мүмкін екенін ескертеді, бұл ретте тілдің этникалық функциясының шеңберінде бірнеше ерекше функциялар бар, атап айтқанда: этноконсолидациялау, этнодифференциалдандыру. Мемлекеттік тіл этноспен тығыз байланысты. Қазақ тілі, мемлекеттік тіл бола отырып, негізінен функционалды түрде үстемдік етеді, оның әлеуметтік функцияларын одан әрі дамыту өзекті болып көрінеді.

Түйін сөздер: ұлт, тіл, тілдің қызметі, мемлекеттік тіл, ресми тіл

ЭТНОС И СТАТУС ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы взаимосвязи понятий этноса и языка. Автор отмечает, что национально-языковое поведение людей может быть охарактеризовано и в процессе осуществления этнической функции языка, при этом выделяется несколько частных функций в диапазоне / в рамках этнической функции языка, а именно: этноконсолидирующая, этнодифференцирующая. Тесно взаимосвязан с этносом и государственный язык. Казахский язык, являясь государственным в Казахстане, в основном функционально доминирует, дальнейшее развитие его социальных функций представляется актуальным.

Ключевые слова: этнос, язык, функция языка, государственный язык, официальный язык.

ETHNICITY AND STATUS OF THE STATE LANGUAGE

Abstract: The article deals with the problems of the relationship between the concepts of ethnicity and language. The author notes that the national-linguistic behavior of people can be characterized in the process of implementing the ethnic function of the language, while there are several special functions in the range / within the ethnic function of the language, namely: ethno-consolidating, ethnodifferentiating. The state language is closely interconnected with ethnos. The Kazakh language, being the state language in Kazakhstan, basically functionally dominates, the further development of its social functions seems to be relevant.

Key words: ethnos, language, language function, state language, official language.

Тіл мәселесі – дүниедегі мемлекеттерде зерттелетін үлгі. Өйткені мемлекет халқы мейлі бір ұлттан тұрсын, көп ұлттан құралған болсын, бәрібір өзіндік тіл проблемаларынсыз болмайды. Айталық, бір ұлтты мемлекетте тіл мәселесі таза лингвистикалық сипатта, яғни халықтық тілдің жекелеген өмір сүру салалары арасында өрбиді. Мысалы, дүние жүзінде бір ұлтты мемлекет ретінде танылатын Жапонияда мемлекеттік тіл проблемасы жапон диалектілерінің арасында өршіп отырғандығы байқалады.

Ал көпұлтты мемлекеттерде тіл мәселесі жекелеген тілдер арасында ұлтаралық деңгейде болып, саяси-лингвистикалық реңкке ие болады. Өйткені көптілділік жағдайында барлық тілдерді әрдайым тең сақтау немесе бірдей дамыту мүмкін бола бермейді. Тілдердің заң жүзіндегі теңдігі мен қызмет ету аясындағы теңдігі деген екеуі екі бөлек түсінік. Конституция тілдер теңдігін жариялауы мүмкін, алайда олар қызмет ету ауқымы жағынан ешқашан тең болмайды. Көптілділік жағдайында ылғи да бірді-екілі тіл этносаралық қарым-қатынас құралы болып, бөлектеніп отырады. Сондықтан мұндай көптілділік жағдаятты елде демократиялық бағыттағы тіл саясаты екіжақты мақсатты ұстауды қажет етеді:

1. Әрбір жекелеген тілдердің өмір сүруі мен дамуын қамтамасыз ету;
2. Қандай да бір тілдің бүкіл ел аумағында этносаралық қарым-қатынас құралы ретінде қызметтік мәртебесін бекіту.

1. Тілдерді дамыту ісі осылайша нақтылы жоспарланған түрде жүргізілуі тиіс. Бұл - әлемдік қалыпты жағдай (стандарт) . Ал мұның өзі ең алдымен басқаруға (управление) байланысты. Басқару қандай болса, даму да сол деңгейде болмақ. Білікті басқару ісі қоғамдағы тілдердің өзіндік мәртебесін дұрыс та дәл анықтаудан басталады. Мәртебе белгілеу арқылы заң күшімен тіл дамыту – әлемге кең тараған құбылыс. Мәртебе – әлеуметтік лингвистикалық әрі құқықтық категория, ол тілдердің қоғамдағы құқықтық әлеуметтік жағдайын танытады [1,10].

Адамдардың ұлтық-тілдік ұстанымы тілдің этникалық қызметінің жүзеге асуы үдерісінде көрініп сипатталуы мүмкін, тілдің этникалық қызметінің бірнеше жеке түрі бар, нақтырақ айтсақ: этношоғырландырушы (этноконсолидирующая,), этноажыратушы (этнодифференцирующая) қызметі бөлініп көрсетіледі. Тілдің этношоғырландырушы қызметі – адамдарды бір этноска біріктіретін қызмет, бұл тілді қолданумен емес, «адамдардың тілге қатысымен, ұлттық-мәдени идеологиямен» жасалады [2,24].

Ұлтты сақтау факторы ретіндегі тілдің қызметі лингвомәдени қауымдастықтың пайда болуынан немесе адамдардың лингвистикалық тепе-теңдігінде көрінеді. Т.Г.Стефаненконың пікірінше, тілдің бірлігі қызмет ету үдерісіне мүмкіндік береді, этникалық бірлік аясында әрекет жасауға көмектеседі [3].

Тіл аумақ пен мәдениет ортақтығымен бірге ұлттың қалыптасуының қажетті шарты болып табылады [4]. Дәл осы тіл ортақтығы, аумақ ортақтығы этникалық қауымдастықтың сәйкестенуіне мүмкіндік жасайды, мұнда тілдің этноинтегралдау қызметі көрінеді. Сонымен бірге тіл бір ұлтты басқа ұлттан бөлектей отырып, этнодифференциялаушы қызмет атқарады. С.Арутюнов тілдің этноанықтаушы ретіндегі рөліне айрықша мән беріп, оның этнодифференциялық қызметіне көңіл аударады: «тіл, асып кеткенде, кәдуілгі сана дәрежесінде, ұлттың автостереотипі және сол ұлт туралы ұғым дәрежесінде. Көптеген жағдайларда ұлтты анықтайтын ең маңызды және бұрынғы барлық белгілілері бойынша оның көршілері болып табылады» [4,142].

Тілдің этнодифференциялаушы рөлі әр тірі тілге қандайда бір ұлттың сәйкес келуі арқылы, өзіндік және тәуелсіз идиома ретіндегі сол тілдің алғашқы ресімдеуі байланысқан этногенезбен көрінеді. А.Г.Агаев тілдің этнодифференциялық қызметі туралы емес, этникалық белгі ретіндегі тілдің қызметі туралы айту керек деп санайды [5]. Сонымен бірге этникалық белгі қызметін тіл ортақтығы емес, этникалық межелеу қызметін атқаратын және басқа тілдерден әлсіреген тілдің өзі атқарады. Бұл этноинтеграциялаушы және этнодифференциялаушы екі қызмет бір-бірін толықтырады, өйткені ұлттардың ішкі этникалық бірігу қызметін тіл оның басқа қызметі – этнодифференциялаушы немесе этникалық межелеу қызметі арқылы орындайды.

Э.Бенвенисттің айтуынша, жеке адам мен қоғам өзара байланысты құбылыс сияқты, әрі тіл арқылы туындайды, өйткені қарым-қатынас кезінде адам қоғамдық мән ала отырып, қоғам меншігіне айналады, ал қоғам өз кезегінде тілдің өзінің дамуына мүмкіндік туғызады: «дәл осы тілде және тіл арқылы жеке адам мен қоғам бір-бірін өзара детерминдейді (анықтайды)» [5, 27]. Сондықтан тіл мен қоғам – бір-бірін детерминдейтін өзара байланысты құбылыс, онда тілдің қызметтерін және әлеуметтенудің тілдік қызметі, жекеленудің тілдік қызметі, байланыс орнататын (нақты) тілдік қызметі, метатілдік (қоғамдағы адамдардың өзара түсінушілігін қамтамасыз ететін) және басты қызмет – коммуникативтік қызметі сияқты қоғамға қатынасы бойынша көрсету орынды.

Әлеуметтену қызметі адамның қоғамда бейімделуіне мүмкіндік туғызатын, қоғамдық-тарихи тәжірибені меңгеруге көмектесетін, рухани-тәжірибелік әрекетті орындау үшін қажетті тіл арқылы адамдардың қарым-қатынасы барысында өзекті болады. Бұл қызмет бір мезгілде социоқұрушы және қоғамдастыратын болып табылады, өйткені Э.Бенвенисттің тұжырымынша, адамдарды біртұтастыққа біріктіре отырып, «тек тіл ғана қоғамға тіршілік мүмкіндігін береді» [6,86].

Социоайырғыш қызметінің мәні тіл этнодифференциялаушы қызметін орындай отырып, бір ұлтты басқа ұлттан бөліп тастауға құрылған. Тіл ортақтығы қоғамды бір лингвомәдени қауымдастыққа шоғырландырады, Э.Сепирдің айтуы бойынша, ана тілі сол тілде сөйлейтін барлық әлеуметтік тілектестіктің нышаны ретінде қызмет етеді, сондықтан дұрыс пікір болып табылады [7].

В.фон Гумбольдт адам сөйлей отырып, өзінің рухани туыстығын көрсетеді, өзі сияқты сөйлейтіндерді басқаша сөйлейтіндерден даралайтынын жазады. Бүкіл адамзатты екі тапқа – өзінікі және бөтендікі деп айыратын бұл барша ерекшелік алғашқы қоғамдық байланыстың негізі [8]. Қоғамдастыру қызметімен бір уақытта тіл қоғамның әр жеке мүшесінің жекелену қызметін атқарады, сондықтан В.фон Гумбольдттің «оның табиғатының терең мәнінде алуан түрлі жекелікке арналған құрал болуға мүмкіндік жасайтын» пікірі дұрыс болып табылады [8, 165].

Н.Б.Мечковская мемлекеттік (ұлттық) тіл заңды түрде мемлекеттік немесе ресми тіл мәртебесін иеленеді немесе нақты түрде бір елдегі негізгі тіл қызметін атқаратынын айтады. Бірнеше тілді социумда, бұл, әдеттегідей, басым көпшіліктің тілі (мұның айтылғадардан өзгешелікте болатын жағдайлары да бар. Мысалы, 1) хинди және Үндістандағы оған жақын урду тілі; 2) тай (сиам) тілі – Тайландтың ресми тілі, тұрғындардың саны 50 млн-нан аса адам болғанмен, 26 млн адамға ана тілі болып табылады; 3) Грузиядағы грузин тілі (елдің мемлекеттік тілі, грузин тілінен басқа осетин тілі, абхаз тілі, мегрель тілі, лаз тілі, сван тілі, орыс тілі, армян тілі, әзірбайжан тілі қолданылады); 4) Литвадағы литва тілі және т.б. Моноұлттық мемлекеттегі (жапон, польша, венгр және т.б.) негізгі тілдің қарым-қатынастық дәрежесі де осындай [2].

Ұлт, тіл, мемлекет деген ұғымдар өзара тығыз байланыста болғандықтан ұлттық тіл, ресми тіл, мемлекеттік тіл деген әлеуметтік лингвистикалық категорияларға ғылыми сиппаттама беру, оларды өзара ажырату әлуметтік лингвистика ғалымдарының негізгі міндеті [9].

Мемлекеттік тіл ерекше саяси-құқықтық мәртебесі бар, белгілі бір мемлекет аумағында таралған тіл ретінде анықталады; мемлекеттік және қоғамдық өмірдегі барынша маңызды қызметтерді атқаратын максималды қоғамдық қызметтегі тіл; мемлекеттің рәміздері (ту, елтаңба, әнұран) сияқты тәуелсіз мемлекеттің лингвистикалық егеменділіктің негізгі белгісі, мемлекет Конституциясымен және тілдер туралы заңмен заңды түрде бекітіледі [10, 59-60].

Шындығында, қазақ тілінің мемлекеттік тіл екендігіне дау жоқ. Ал орыс тілінің Қазақстанда ресми тіл болуы екіталай. Өйткені Конституцияда, Тіл турлы заңда да қазақ тілінің мәртебесі сияқты орыс тілінің өзіндік мәртебесі көрсетілмеген (оның тек қолданылу аясы ғана анықталған). Демек, Қазақстанның ресми тілі – орыс тілі деп көрсетілмеген соң оны ресми тіл деп тану қалай болғанда да заңсыз әрекет.

Жалпы әлемдегі тілдік процеске назар аударсақ, онда «мемлекеттік тіл» және «ресми тіл» дегендер өзара синоним сөздер ретінде ұғындырылады. Әрине, «ресми тіл» терминінің «мемлекеттік тіл» терминіне бөлектеніп қолданылатын сәттері де кездеседі. Мұндайда ол бір мемлекеттен тысқары елдер, мемлекеттер арасындағы келісілген тіл қызметінде қолданылуы мүмкін. Мәселен, Біріккен Ұлттар Ұйымының жұмыс тілі деген сияқты т.б. Бұл екі терминнің бір мемлекет аумағындағы қолдануына келсек, әлемдегі көптеген елдерде әлеуметтік маңызы зор салаларда қолдануы үшін заңдастырылған негізгі тілді көбінесе «ресми тіл» деген атаумен беру қалыптасқан. Мысалы, Энциклопедиялық заң сөздігінде оған мынадай анықтама беріледі: «Государственный язык. См. Официальный язык» (Қараңыз: 87-б.). Официальный язык – основной язык государства, используемый в законодательстве и официальном делопроизводстве, судопроизводстве, обучения и т.д [11,303].

Ал біздің елімізде қазақ тілінің Конституциядағы мемлекеттік мәртебесіне байланысты Қазақстан Республикасы Конституциясының түсіндірме сөздігінде мынадай анықтама берілген: «Мемлекеттік тіл – тұрғылықты халықтың және Қазақстан Республикасы азаматтарының басым көшілігінің тілі» [12]. Дегенмен, мемлекеттік тілді мемлекеттің негізі ресми тілі, тұрғылықты халықтың және басым көпшіліктің тілі деп анықтау жеткіліксіз. Өйткені мемлекеттік тіл мәртебесіне ие болған тілдің сол елдің әлеуметтік-коммуникативтік жүйесінде өзіндік орны мен рөлі болу қажет. Сондықтан оған белгілі ғылым Б.Хасанұлы: «Государственный язык – основной компонент социально-коммуникативной системы определенного государства, выделенный в официальное положение в ранг государственного, являющийся обязательным к использованию всем населением на всей территории страны в различных сферах жизни», – деп анықтама беріп толықтырады [13, 36].

К.М.Абишева қазіргі кезде мемлекеттік тіл – қазақ тілін кең қолданыстағы тілдер категориясына толық түрде жатқызуға болатынын айтады. Оған оның ұлттық әдеби тіл, сондай-ақ ұлттық тіл қызметін атқаратын жағдайы негіз бола алады. Қазақ ұлттық әдеби тілінің қызметтері мыналар:

- ұлтты біріктіру қызметі;
- ұлттық этномәдени компонентті таныту және ұлттық мәдениетті сақтаушылық қызметі;
- сәйкестендірушілік қызметі;
- ұлтаралық қатынас, басқару салаларына жатпайтын қоғамдық өмір салаларындағы қарым-қатынас құралы ретіндегі әмбебаптық қызметі.

Қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде ұлтаралық қарым-қатынас қызметін (көпэтникалық ортаға енген қызметі); халықаралық қарым-қатынас тілі қызметін (ғаламдық ортаға енгізілген қызметі); басқару және әкімшілік қажеттіліктер тілі қызметін (реттеуші); ғылыми-техникалық, қоғамдық-саяси ақпаратты сақтау және жинау тілі қызметін (макро-аккумуциялық; аккультуративті бағытталған қызметі) сияқты бір-бірін толықтыратын қызметтерді атқарады [14,292-293].

Мемлекеттік тіл – мемлекетпен байланысты туындаған саяси әрі әлеуметтік лингвистикалық категория. Қандайда бір тілдің мемлекеттік тіл ретінде танылуы, дамуы қоғамның, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық құрылымына, саяси күштерінің мүдделерінде, олардың ұстанған ішкі, сыртқы саясаттарына, халықтың әлеуметтік лингвистикалық бағыт-бағдарына байланысты болады. Демек, мемлекеттік тіл дегеніміз – елдің барлық аумағында және түрлі өмір салаларында қолданылуы баршаға міндетті болып табылатын, ресми жағдайы мемлекеттік дәрежеде белгіленген, белгілі бір мемлекеттің әлеуметтік-коммуникативтік жүйесінің негізгі компоненті.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.*Абасилов А.* Мемлекеттік тілдің Қазақстан Республикасының солтүстік аймағындағы қызметі: социолингвистикалық проблемалары, оларды шешу жолдары. Филол. ,ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 1998. – 132 б.

2.*Мечковская Н.Б.* Социальная лингвистика. – М.: Аспект–пресс, 2000.

3.*Стефаненко. Т. Г.* Этнопсихология. – М. 2003.

4.*Арутюнов С.* Этнические процессы и язык // Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. Ун-та, 2001.

5.*Агаев А.Г.* Функции языка как этнического признака // Язык и общество. – М. 1967.

6.*Бенвенист Э.* Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974.

7.*Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культуре. – М.: Прогресс, 1993.

8.*Гумбольдт В.* Избранные труды по языкознанию. – М. 1984

9.*Баяндина С.Ж.* Функции языка в контексте современного языкознания. Монография. – Алматы, 2004. –248 с.

10. Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігі. Словарь социолингвистических терминов. 2-басылым, өңделген / Э.Д. Сүлейменова, Н.Ж. Шәймерденова, Ж.С. Смағұл, Д.Х. Аханова. – Алматы, Қазақ университеті, 2020. – 400 б.

11. Юридический энциклопедический словарь. – Москва, 1987.

12. Қазақстан Республикасы Конституциясының түсіндірме сөздігі. – Алматы: Жеті жарғы, 1996.

13. *Хасанов Б.*Социально-лингвистические проблемы функционирования казахского языка в Республике Казахстан. Автореф. дисс. док. – Алматы, 1992.

14. *Абишева К. М.* Социально-языковая контактология. – Алматы, Ғылым. 2001

Джансеитова С.С., Сулеева Г.С.
Казахская национальная консерватория имени Курмангазы
bntb@mail.ru; Suleeva71@mail.ru

Janseitova S.S., Suleeva G.S.
Kurmangazy Kazakh National Conservatory
bntb@mail.ru; Suleeva71@mail.ru

УДК 81-25:78

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МАРКИРОВАННОСТЬ, КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОЯЗЫЧНЫХ МУЗЫКОВЕДЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Аннотация: В данной статье мы рассматриваем природу и сущность безэквивалентной лексики, лагун и реалий, единство и различие понятий, представляющих собой лингвокультурологический феномен, выступающие как маркер национальной концептосферы. Особое внимание мы уделяли основным направлениям музыковедческого дискурса, отношению к языковой личности со специфическими чертами социального,

психологического, этнического характера, создающие картину мира и языковую картину мира. Музыковедческие и художественные тексты отражают живописную палитру с разнообразной функциональной, экспрессивно-оценочной окраской, в которых чередуются книжные и обиходно- разговорные, стилистически нейтральные и маркированные лексические единицы и т.п. Стремление раскрыть конкретные условия употребления лингвокультурологических единиц в разные исторические периоды позволило выявить этапы их семантической эволюции (утрата старых и приобретение новых смыслов) и проследить «траекторию» развития их культурной значимости. Нами использован метод компонентного анализа, заключающийся в выделении дифференцированных и интегрированных значениях слов, противопоставления денотативных сем по различительным признакам.

Ключевые слова: лингвокультурологические единицы, безэквивалентная лексика, лагуны, реалии, компонентный анализ, наименования исполнителей казахской музыки.

ETHNOCULTURAL MARKING, CULTURAL AND HISTORICAL SIGNIFICANCE OF NON-EQUIVALENT VOCABULARY IN RUSSIAN-LANGUAGE MUSICOLOGICAL TEXTS

Annotation: In this article, we consider the nature and essence of non-equivalent vocabulary, lagoons and realities, the unity and difference of concepts that represent a linguocultural phenomenon, serving as a marker of the national conceptual sphere. We paid special attention to the main directions of musicological discourse, the attitude towards the linguistic personality with specific features of a social, psychological, ethnic character, creating a picture of the world and a linguistic picture of the world. Musicological and literary texts reflect a picturesque palette with a varied functional, expressive and evaluative coloring, in which book and everyday colloquial, stylistically neutral and marked lexical units alternate. The desire to reveal the specific conditions for the use of linguoculturological units in different historical periods made it possible to identify the stages of their semantic evolution (loss of old and acquisition of new meanings) and to trace the "trajectory" of the development of their cultural significance. We used the method of component analysis, which consists in highlighting differentiated and integrated meanings of words, opposing denotative semes for distinctive features.

Key words: linguistic and cultural units, non-equivalent vocabulary, lagoons, realities, component analysis, names of performers of Kazakh music.

Андатпа: Бұл мақалада біз баламасыз лексиканың, лагундар мен шындықтардың табиғаты мен мәнін, лингвомәдени құбылысты білдіретін ұғымдардың бірлігі мен айырмашылығын ұлттық концептуалды саланың белгісі ретінде қарастырамыз. Біз музыкалық дискурстың негізгі бағыттарына, әлемнің бейнесі мен әлемнің лингвистикалық бейнесін жасай отырып, әлеуметтік, психологиялық, этникалық сипаттағы ерекшеліктері бар тілдік тұлғаға деген көзқарасқа ерекше назар аудардық. Музыкатану және әдеби мәтіндер әр түрлі функционалды, экспрессивті-бағалау тұрғысынан бояуы бар сурет палитрасын бейнелеп көрсетеді, оларда кітап пен күнделікті ауызекі тіл, стилистикалық бейтарап және белгіленген лексикалық бірліктер және т.б. кезектесіп келіп отырады. Әртүрлі тарихи кезеңдерде лингвомәдени бірліктерді қолданудың нақты шарттарын ашуға деген ұмтылыс олардың мағыналық эволюциясының сатыларын анықтауға (ескіні жоғалту және жаңа мағынаға ие болу) және олардың мәдени мәнділік тұрғысынан даму «траекториясын» байқауға мүмкіндік берді. Біз компоненттік талдау әдісін қолдандық, ол сөздердің дифференцияланған және интеграцияланған мағыналарын бөліп көрсетуден, айырым белгілері үшін денотаттық семаларды қарама-қарсы қоюдан тұрады.

Тірек сөздер: лингвомәдени бірліктер, баламасыз лексика, лагундар, шындық, компоненттік талдау, қазақ музыкасын орындаушыларының атаулары.

Актуальность данного работы заключается в исследовании наиболее известных трактовок, безэквивалентной лексики, полных противоречий, в задачу нашего исследования входит уточнение круга лексики, попадающие под понятие «безэквивалентная». Расхождения в языках и культурах фиксируются и описываются лингвистами в различных терминах. Л.С.Бархударов, рассматривающий классификационные особенности безэквивалентной лексики, считает, что ряд определенных пластов лексики, характеризуемая как безэквивалентная, включает имена собственные, географические наименования, названия учреждений и организаций; реалии, случайные лагуны. По мнению С.Г.Тер-Миносовой лексические лакуны как особый вид безэквивалентной лексики представляют собой лингвокультурологический феномен, обладающие двумя планами: формой и содержанием [Тер-Миносова, 124, 2008].[1] Исследователь относит сюда безэквивалентную лексику, план содержания которой невозможно сопоставить с какими-либо иноязычными понятиями. Обозначаемые ими понятия уникальны и присущи только данному миру и, соответственно, языку [Тер-Миносова, 124, 2008].

Теория «лакун» впервые была разработана в контексте этнопсихолингвистики Ю.А.Сорокиным и И.Ю.Марковиной, авторы объясняют существование лакун отсутствием

1 Тер-Миносова, С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.:Флинта: Наука, 2006. – 184с.

лингвистических и культурологических универсалий в одной культуре, присущих другой национальной культуре. Согласно этому подходу, «описание коммуникативного поведения одного народа на фоне другого строится на выявлении и описании лакун – «смысловых скважин».

В данной работе мы опирались на труды Т.В.Лариной и В.И.Озюменко, считающие, что лагуны находятся с безэквивалентной лексикой в отношении корреляции, несущие богатую информацию о культуре языка и её специфики, определяя соотношение понятий лагуна – безэквивалентная лексика как: «Отсутствие единицы в одном языке при её наличии в другом является лакуной в первом языке, в то же время имеющиеся во втором языке единица является безэквивалентной по отношению к системе первого» [Ларина, Озюменко, 68, 2013], авторы утверждают, что по своей сути, лакуны и безэквивалентная лексика рассматривают одно и то же явление[2], но с разных позиций, говоря о лагунах мы обращаем внимание на факт отсутствия подобной единицы в языке *А*, говоря о безэквивалентной лексики – на факт её наличия в языке *В*, возможность её соотнесения с языком *А*» [Ларина, Озюменко, 69, 2013]. Феномен лакун как иноязычные слова, называющие бытовые предметы, культурные явления обусловлены культурными различиями, «характерными для одной культуры и отсутствующие в другой, отражающие её сущность, входящие в другой язык», как знаки чужой культуры, передаваемые в русской графике [Крысин, 76,1968].

В настоящее время нет единого определения термина лагуна и этого явления, З.Д.Попов, А.Стернин, Л.Муравьев, Ю.С.Степанов рассматривают её как безэквивалентную лексику; С.Степанов, Н.Б.Мечковская, В.Л.Муравьев, Ю.А.Сорокин, Ю.Марковина как «белые пятна»; В.Быкова, С.Б.Мечковская как национально-специфические расхождения в языках и культурах; Н.Д. Глазачева, А.О.Иванов, О.Титова как «реалии, процессы, состояния, противоречащие узуальному опыту носителя иного языка и культуры», считают, что реалии «соотносятся с безэквивалентной лексикой – словами и словосочетаниями, смысловое содержание которых трудно адекватно передать средствами другого языка». Нам близко определение термина «реалия» Л.Н. Соболева обозначающее «бытовые и специфические национальные слова и обороты, не имеющие эквивалентов в быту, а, следовательно, и в языках других стран» [Соболев, 134,1980]. Д.С.Бархударов считает реалии как часть безэквивалентной лексики, обозначающие предметы, понятия и ситуации, не существующие в практическом опыте людей, говорящих на другом языке» [Бархударов, 125, 1975]. Из вышесказанного сказанного следует, что реалии носят национальный характер.

В своей работе мы использовали результаты казахских этнолингвистических исследований обобщенных в труде известного отечественного ученого М.М.Копыленко «Основы этнолингвистики» [Копыленко, 1995], рассматривающего закономерности соотношения языка и этноса, языка и культуры, содержательный план культуры, её семантический язык; труды Н.Ж.Шамерденовой и Р.А.Аваковой затрагивающие те же закономерности «Язык. Этнос. Культура» [Шамерденова, Авакова, 2008]; Ш.К.Жаркынбаевой рассматривающая цветообозначения, обладающих большим количеством коннотативных значений [Жаркынбаева, 2004]. Наиболее близким к нашей теме является исследование М.М.Копыленко и З.Д.Поповой [Копыленко, Попова, 1978] базирующиеся на типологии лексем и семем, приемы исследования устойчивости и идиоматичност[3]и сочетаний лексем в работе М.М. Копыленко «Сочетаемость лексем в русском языке» [Копыленко,1973].

Резюмируя опыт лингвистов, рассматривающих реалии, выделим следующие особенности этого слоя лексики: реалии представляют собой лексические единицы, называющие уникальные

2 Ларина, Т.В., Озюменко, В.И. Лакуны и безэквивалентная лексика как фиксаторы специфики языка и культуры// Вестник РУДН, серия

Русский и иностранные языки и методика их преподавания», 2013, - №4, - С.93-100.

Крысин, Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М.: Наука, 1968. – 208с.

Соболев, Л.Н. О переводе образа образом // Вопросы художественного перевода. – М.: Наука. 1980. – 290с.

Бархударов, Д.С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения. 1975. –240с.

3 Копыленко, М.М. Основы этнолингвистики. –Алматы: Евразия. 1995. – 179с.

Шамерденова, Н.Ж., Авакова, Р.А. Язык. Этнос. Культура. – Алматы: Тезаурус, 2008. –120с.

Жаркынбаева, Ш.К. Языковая концептуализация цвета в культуре и языках: Автореф. Дис. …д-ра филол. наук. – Алматы, 2004. – С.11.

Копыленко, М.М., Попова, З.Д. Очерки по общей фразеологии. – Воронеж: ВГУ, 1978. –141С.

Копыленко, М.М. Сочетаемость лексем в русском языке. М.: Издательство: Просвещение, 1973.– С120.

предметы или явления, характерные для жизни и быта, культуры одного народа и чуждые другому народу, т.е. являются безэквивалентной лексикой, характерной особенностью является гибкость, определенный статус, не принадлежащие к нескольким лексическим категориям; являясь одной из групп безэквивалентной лексики, реалии выступают «хранителями», «носителями» страноведческой информации, этим определяется особая их роль в музыковедческих и художественных текстах.

Традиционно выделяются три группы безэквивалентной лексики: названия предметов и явлений материальной культуры (орудий труда, средств передвижения, жилищ, разного рода построек, пищи и напитков, посуды, утвари, одежды, обуви, головных уборов и украшений); названия предметов и явлений духовной культуры (слова, относящиеся к национальным обычаям, играм, обрядам, охоте, ритуалам, искусству и др.); названия реалий, связанных с историческим прошлым.

Предметом нашего анализа являются безэквивалентные слова – обозначения отсутствующих в русской культуре реалий [Кузнецов, 2006]. «Лексические лакуны служат своего рода культурным знаком, ключом к пониманию важных особенностей чужой культуры» [Кузнецов, 149, 2013]. Безэквивалентные слова употребляются в тексте не изолированно, они связываются различными отношениями со словами. Происходящее при этом включение безэквивалентных слов в определенную парадигму «по существу не процесс, а единовременный, мгновенный акт» [Хроленко, 38, 1988,],[4] т.е. они предполагают в момент вхождения в русский язык морфологическую, фонетическую, семантическую оформленность.

Анализ музыковедческих и художественных текстов на русском языке показал, что в них широко представлена безэквивалентная лексика, характеризующая специфику музыкальной культуры казахского народа, богатый инструментарий, разнообразие жанров и исполнителей. Вводя казахские по происхождению слова, не имеющие регулярно воспроизводимые русские эквиваленты, в ткань русских текстов, авторы произведений делают казахские музыкальные реалии достоянием русского языка, следовательно, всей многонациональной культуры Казахстана.

Значение безэквивалентных слов, как и любых других слов, состоит из минимальных семантических компонентов – сем, которые подразделяются на ядерные и периферийные. Ядерные семы выражают родовое понятие, периферийные семы – более конкретные, выражают видовые понятия. Чем больше семантических признаков заключено в значении слова, чем дальше оно удалено от ядра. В ядре концентрируется основная информация о поле в целом (как и в ядре концепта). Ядро значения образуют постоянные, существенные, яркие, частотные семантические компоненты. «Периферийные семы, дополняющие ядро, обусловливают семантическое развитие слов и их коммуникативное варьирование, в составе одного значения семы могут повторяться и в других значениях, ядерные семы в одном значения могут быть периферийными в другом» [Копыленко, 9, 1986].

В лингвистической литературе выделяют следующие категории сем: денотативные (отражающие предметно-понятийную информацию об объекте);
коннотативные, (отражающие отношение к предмету-номинации – оценку и (или эмоцию) [Сорокин, Марковина, 12, 1986]. Экспрессия может осуществляться посредством актуализации тех или иных сем, образующих семемы безэквивалентных слов, или без актуализации.

Классификация денотативных и коннотативных сем позволяет дифференцированно описать различные случаи семантической реализации безэквивалентных слов. Денотативная сема, компонент семемы, отражает определенный признак предмета или понятия. Этот признак может быть в большей или меньшей мере детализованным. Попова З.Д., Стернин И.А. считают, что «предел разложения семемы на семы является относительным, он определяется практическими потребностями анализа слов и объективным пределом познания соответствующего слову денотата. В сознании носителей языка семантические признаки существуют в основном неосознанно, но в процессе выбора слов они учитываются, осознаются, а в речи эти признаки актуализируются» [Попова, Стернин, 39,1984].

4 Кузнецов, А.М. Национально-культурное своеобразие слова // Язык и культура. –М., 1987.-С.141-163
Хроленко, А.Т. Основы лингвокультурологии . – М.: Флинта: Наука, 2006. –184с.

И.А.Стернин рассматривает десять противопоставлений денотативных сем по различительным признакам [Стернин, 60, 1985], мы же будем рассматривать три противопоставления денотативных семем: по отношению к системе языка:

1. узуальные, входящие в системное значение слова;
2. окказиональные (наведенные контекстом или ситуацией, не входящие в значение слова, присоединяющиеся к нему в коммуникативном акте);
3. по различительной силе: интегральные (общие для значения групп слов) и дифференциальные (выполняющие различительные функции) [Стернин, 58, 1985].[5]

Разновидностью интегральной семы являются архисемы, относящие предмет и ли явление к определенному классу. Выявление архисемы требует определенной её категоризации. «Дифференциальной будет любая сема, конкретизирующая архисему в составе семемы» [Стернин, 59,1985]; по характеру конкретного содержания: ассертивные и диспозициональные. Ассертивные семы содержат объективные признаки, диспозициональные «отражают признаки, которые приписываются «идеальному», «классическому» денотату, лучшему в своем роде»: (мужчина ‘энергичный’, ‘смелый’, ‘сильный’).

Казахские слова в русских текстах сами по себе, без актуализации сем, способны обеспечить необходимую установку на создание местного колорита. Актуализация лишь дополняет национальную характеристику указанием на особенности использования именуемого объекта. Актуализация семы есть коммуникативно обусловленное выделение семы в структуре значения, приводящее к восприятию ее участниками акта общения как коммуникативно-релевантной, входящей в актуальный смысл слова.

Безэквивалентные слова мы систематизировали по тематическому признаку. Применительно к музыкальной терминосистеме различаются: наименования песенных, инструментальных жанров; наименования музыкальных инструментов; наименования исполнителей казахской музыки. Являясь средством воплощения музыки, наименование исполнителей одновременно отражают определенный уровень научных и практических знаний, исторических традиций и целостное художественное мировоззрение. Посредством актуализации дифференциальных сем мы определяем характерные свойства исполнителей казахской музыки, отражающие национальную самобытность, сообщающие о функциональных особенностях исполнения, их тембровых градаций, богатстве исполнительских традиций. Слова, отражающие национальную самобытность, национальную неповторимость, нельзя заменить словами, принадлежащими исконной (в данном случае русской) лексике.

В данной статье мы рассмотрим наименования исполнителей казахской музыки. Для обозначения специалистов в различных областях вокального и инструментального творчества существует ряд терминов: *әнші, оленші, күйші, ақын, сал, сері, жырау, жыршы, бақсы*.

В музыковедческих текстах авторы большей частью, вводя ту или иную реалию, обозначаемую этими словами, в русский оригинальный текст или сохраняя его в переводе, сообщают полную информацию о ней. Семемы этих лексем приводятся в нерасчлененном виде.

Сере обладает импровизаторскими способностями акынов, является композитором, создающим не только тексты, но и новые мелодии и кюи. Их лирико-песенная деятельность воспевала любовь и ее прекрасные проявления, была направлена на столь важную для общества (т.е. создание семьи и укреплений ее традиций) сферу жизни. Неслучайно, что само общество «санкционировало» этих музыкантов на определенные нарушения устоявшегося веками и во многом незыблемого строго традиционного этикета. В связи с этим исследователями подчеркивается эстетическая функция этих музыкантов, обуславливающая «театральность», художественный артистизм, этикетность, «рыцарство», «аристократизм» их поведения.

Диспозициональная сема лексем *сере* и *сал* ‘необычные, почетные гости, пользующиеся уважением и авторитетом’, ‘острословы’ в художественных текстах актуализируется, напр.: «*Накинув яркий шелковый платок, Айгерим сидела рядом с Абаем. Сегодня у них были совсем* ***непростые гости****. Это* ***именитые гости****, прославленные остроумием и талантами* ***сал*** *и* ***сери****,*

5 Попова, З.Д., Стернин, И.А. Лексическая система языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1984. – 148с. Стернин, И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1985. – 170с.

приехавшие издалека» [Ауэзов, 123,1949].

Диспозициональная сема ‘клоун, скоморох’ лексемы *сере* актуализируется в следующем контексте: «*В толпе скоморохов, особо выделялся* ***сере****, в пестром, забавном халате, он смешно корчил гримасы, то бренчал на домбре, то с огромным усердием дул в сырнай*» [Гамарник, 14, 2005].

Дифференциальная сема ‘эксцентричность, куртуазность’ семемы *сере* актуализуется в контексте: «***Сере*** *– это эксцентрик, «форсила футуристического толка*» [Диваев, 2, 1916].

Баксы – демиург культуры, который мог видеть непроявленную часть Вселенной, ту ее часть, которая связана с духами предков. Важно, что общение с этой непроявленной частью Вселенной происходило через музыкально-поэтическое искусство. Социально-логическая значимость деятельности баксы во многом связана с тем, что «функции музыкально-поэтического искусства в обряде

_____

в известном смысле утилитарна, ибо эстетическое воздействие, оказываемое на духов, должно способствовать успеху «общения» и, в конечном счете, достижению цели магического обряда» [Омарова,12,1990].

Диспозициональная сема ‘основатель института акынов’ лексемы *баксы* актуализируется в контексте: «*Именно* ***баксы*** *является родоначальником всех деятелей творчества:* ***әнші, оленші, күйші, сал, жырау***» [Исмаилов, 140, 1957].

Актуализация архисемы лексемы *баксы* ‘певец-врачеватель, знахарь’ и диспозициональной семы ‘виртуоз’ наблюдается в следующих текстах: «*При пении* ***баксы*** *двигал плечами, отставлял от себя* ***кобыз****, украшенный погремушками, и, наконец, ударив себя, словно ножом по животу, повернулся несколько раз и вихрем вылетал из юрты*» [Валиханов, 50, 1961]; «*В руках* ***баксы кобыз причитал, тосковал, рыдал****, но вдруг он круто обрывал слезное рыдание* ***кобыза***» [Басилов, 78, 1984][6]

Творчество жырау – это вершина духовного опыта народа, в котором представлены жанры, концентрирующие зрелость мировоззрения старцев, мудрость, полет мысли и духа. Деятельность жырау является своеобразным противовесом «сепаратисткой» составляющей акынских айтысов. Будучи великолепными импровизаторами, они никогда не участвуют в родовых айтысах, и в их творчестве этнос представлен как единое целое в. Профессиональная культура такого типа сугубо антропологична. Являя результат глубокой проработки многостороннего жизненного содержания всех этапов человеческой жизни, она открывает культурные смыслы, ведущие к вершинам духовности.

Диспозициональные семы ‘самооценка’, ‘статусе’, ‘богатырь’, ‘предводитель’, ‘мастер слова’, ‘выходец из знатного рода’, ‘лидер и защитник’, ‘обладающий сверхъестественной силой’ лексемы *жырау* актуализируется в следующем тексте:

«*Чело* ***исполина****,*
Кольчуга как льдина,
И раб у него горделив, как султан,
Лук с шелковой, огненной тетивою,
Людей, как овец, ведет за собой*,*
Шешена язык *ему дан.*
Для диких коней он – длинный курук,
Орде он опора, народу он друг,
Последний из биев,
Сын бия-судьи,

6 Ауэзов, М.О. Абай. – *М.*: Советский писатель. 1949. – 836 с.
Гамарник, М. К вопросу о ролевой функции салов и сере в обществе. 2005. – 34 с.
Диваев, А. Киргизский сал // Туркестанские ведомости. – 1916. – 14/27 октября.
Омарова, Г. Казахская кобызовая традиция: Автореф. дис. … канд. искусствоведения. 17.00.02. – Музыкальное искусство. – Л., 1990. – 0,8 п.л.
Исмаилов, Е. Акыны. – Алма-Ата: Казгосиздат, 1957. – 340 с.
Валиханов, Ч.Ч. Следы шаманства у киргиз // Собрание сочинений в пяти томах. – Алма-Ата, 1961. – Т.4. – С.48-71.
Басилов, В.Н. Избранники духов. – М., 1984. – 151 с.

Надежда бессильных в грозные дни.
Он тучи раздвинув, луну вам явил,
Туман разогнал и солнце открыл,
Пришел меж кафыров и мусульман,
Прошел и религии разъединял –
Сын Суюниша – ***жырау*** *Казтуган*» [Поэзия жырау, 10,1987].

Рассмотрим пример, где актуализируются, помимо архисемы, лексемы *жырау* диспозициональные семы ‘певец-сказитель’, ‘борец за справедливость’, ‘композитор’, ‘опора народа’, ‘страж закона’, ‘вещун, предсказатель’:

«*Ахан был* ***прекрасным певцом*** *и* ***выразителем народных чаяний****, часто выступал с* ***импровизацией****,* ***призывал народ к порядку****,* ***вдохновлял*** *его,* ***предсказывал*** *исход событий, в народе его называли* ***Ахан-жырау***» [Исмаилов 44, 1957].[7]

Ақын сконцентрировал характерные черты профессионализма устной традиции казахов, репрезентирует собирательный образ народного певца, выполнявшего одновременно сказительные, состязательные и песенно-исполнительные функции. С течением времени произошло разделение функций акына: *жазба акын* ‘поэт в письменной традиции’, *халық ақыны* ‘народный поэт’, ‘исполнитель’, *суырып салма ақын* ‘импровизатор’.

Быстроту импровизации акынов сравнивают с «блеском сабли, мгновенно выхваченной из ножен»; с «бешено бьющимся горным потоком». Полное сходство казахских акынов нового времени с узанами средних веков показывает древность института акынов. Казахские акыны, подобно узанам из «Китаби Коркут», ездили из жуза в жуз, в разные края, жили, зимовали и странствовали среди народа. Великие праздники не проходили без акынов.

Акын не только импровизатор, но и хранитель, распространитель древней народной поэзии. Поэзия акынов родилась из потребностей повседневной жизни. Произведения акына лишены афоризмов и поучений, их творчество гораздо проще и ближе к каждодневному быту. Он чуток к течению жизни, более восприимчив к переменам, темы его разнообразны.

Приведем пример актуализации ядерной семы народный поэт’ лексемы *акын* ‘: «*Молва о* ***талантливом акыне*** *облетела всю степь*» [Джамбул, 79]. Дифференциальная сема ‘пользующийся уважением’ этой лексемы актуализируется в следующем контексте: «***На почетном месте*** *под балдахином из синего шелка, мы увидели Нурмагамбета с домброй в руках,* ***акын восседал неподвижно и безмолвно, как идол***» [Сейфуллин, 113, 1964]. Дифференциальная сема ‘странствующий рапсод’ обнаруживается в контексте: «*Казахские* ***акыны*** *подобны средневековым* ***узанам*** *из «Китаби дедем Коркут»: «С кобзой в руке, от народа к народу, от бека к беку идет певец*»

[Жубанов, 31, 1958]; «*Подобно певцам – наездникам арабским, известные киргизские* (казахские – С.Д.) *певцы предпринимают путешествия и, переезжая с домброй в руках из аула в аул, передают в своих песнях предания киргизской старины*» [Готовицкий, 75, 1889].[8]

Өлеңші ‘исполнитель песен (*өлең*)’. Характерно, что соответствующий термин в кыргызском языке *өленчу* означает, главным образом, казахского певца. Термин *өленші* подвергся переосмыслению: новое значение ‘автор текста песен, поэт-песенник’ связано с «разделением» личности поэта и музыканта, ранее выступавших в одном лице. *Әнші* – певцы, у которых ведущая роль принадлежит мелодии и авторской игре, а их поэтическое искусство несколько уступает музыке. *Өленші* – певцы, у которых главным является поэтическое начало – текст, слово.

Рассмотрим актуализацию архисемы лексемы *өленші* ‘певец’ и диспозициональной семы

7 Поэзия жырау.– Алма-Ата, 1987. – С.12.
Исмаилов, Е. Акыны. – Алма-Ата: Казгосиздат, 1957.
Джамбул, Д. Избранные произведения. – Алма-Ата: Жазушы, 1981. – 297 с.
Сейфуллин, С. Тернистый путь.– Алма-Ата: Худ. Литер.,1964 – 465 с.
8 Жубанов, А.К. Струны столетий. – Алма-Ата: Казгослитиздат, 1958. – 395 с.
Готовицкий, М.В. О характере киргизской песни // Этнографическое обозрение. – 1889. – Кн.3. С. 73-91.
Затаевич, А.В. 1000 песен казахского народа. – М.: Музгиз, 1963. – 476 с.
Ауэзов, М.О. Абай. – *М.*: Советский писатель. 1949. – 836 с.
Шаховский В.И. Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантических категорий лингвостилистики. // Проблемы семасиологии и лингвистики. – Рязань, 1975. – Вып. 2. – С. 3 - 24.

‘профессионал’, ‘странствующий рапсод’ в тексте: «*Ни один праздник не обходился без* ***оленши****, к лицам этой специальности казахи* ***относятся с уважением****, как в средние века относились к* ***мейстерзингерам*** *и* ***менестрелям***» [Затаевич, 230, 1963].

Функция *сере* не сводилась исключительно к «развлекающей», поскольку пора взросления является важным этапом жизни каждого человека, следовательно, вторая функция их деятельности – воспитательная, состоящая в привитии молодежи навыков и основ степного этикета. Удивительно тонко и нежно передавали в музыке *салы* красоту женщины, ее летящую походку, быстрый взгляд, переливчатый смех, их произведения увлекали своей чувственной звуковой красотой. Диспозициональная сема лексемы *сал* ‘ставленник молодежи’, ‘ценитель женской красоты’ обнаруживается в следующем контексте: «*В культуре казахов* ***салы*** *осуществляли воспитательную функцию, прививая молодежи* ***основы степного этикета****, в рамках которого на первый план выдвигалась душевная и* ***духовная красота любви****, сущность ее гармонии и вечности*» [Ауэзов, 87, 1949].

В следующем примере наблюдается актуализация ядерной семы ‘шут, забавник’ лексемы *сал* и диспозициональной ‘фат, франт’: «*Аул Сырымбета славился* ***особым типом людей****.* ***Салы*** *одевались в самые* ***дорогие ярких цветов ткани*** *и ездили на* ***чудных дрессированных конях****. Сал всегда старался* ***оригинальничать*** *в костюме и, боже упаси, если кто-нибудь позаимствует от него покрой материи или цвет его костюма»* [Затаевич,48, 1963].

Коннотативный микрокомпонент значения включает семантические компоненты ‘оценка’ и ‘эмоция’ [Шаховский, 18, 1975]. Под экспрессивностью мы, вслед за Л.П.Крысиным, понимаем усиленную выразительность, выделенность в тексте, подчеркивание значения единицы в целом или какого-либо ее компонента [Крысин, 41, 1968]. Коннотативные семы оценки неодобрение’, ‘презрение’ и эмоциональная сема ‘ирония’ лексемы *акын* ‘актуализуируются в тексте: «*Взгляни-ка, как твой Алимжан,* ***акын непревзойденный****, выписывает ноты перед Айшой*» [33, с.169]; «*Оглядев приехавших музыкантов, среди которых особо выделялся домбрист Байтерек – худенький, невзрачный, бригадир спросил*: – ***Этот что ли акын? Н-да! Акын***!» [Тарази, 210, 1988].[9] Диспозициональная сема ‘роль творца и его творчества’, ‘продажный’, подхалим’, ‘отсутствие таланта’ лексемы *акын* актуализируется в следующем тексте: «*Что можно сказать, Биржан-ага? – начал он (Абай), – глядя на гостя, как будто увидел его впервые. – Бывают* ***акыны****, получившие общее признание, но они унижают слово, прикрывая пустоту блеском пения или продавая душу за подачки богачей. Бывают акыны, готовые связать себя с первым встречным, служить на побегушках у любого знатного мырзы, для них песня – не дороже щепотки табака. Но ты перенес песню с порога на почетное переднее место, и я горжусь тобой*» [Ауэзов, 126, 1949]; *« – И этот Жанбота и – как его,* ***акын*** *Азнабай, что ли? – знатные люди, тюре, вершители судеб… А Биржан-ага одной песней сбил их с ног, с землей сравнял»* [Ауэзов, 127, 1949].

Актуализация диспозициональных сем лексемы *кюйши* (исполнителя кюя) ‘магия творчества’, ‘магические свойства инструмента’, ‘способность передавать слова, чувства, звуки природы’, ‘тембровое богатство звукоизвлечения’ наблюдается вследующем тексте: «***Кюйши*** *был похож на беркута, собравшегося взлететь. Он стал* ***сгустком какой-то колдовской мощи****. Казалось, не он играет на кобызе, а* ***кобыз сам рассказывает*** *обо всем… Вот начальная тревожная мелодия перешла в рыдающую скорбь… Это жалобный стон косули, потерявшей своего детеныша, это тоска верблюдицы, оплакивающей своего верблюжонка. Это поминальный плач матери, потерявшей единственного сына*» [Темирбекова, 145, 1980].[10]

В основном в текстах отсутствует актуализация дифференциальных сем, отдельно от ядерных. Нередко наблюдается актуализация комбинации: ядерная сема + дифференциальная сема; ядерная сема + окказиональная сема; ядерная сема + диспозициональная сема. Актуализация архисем в соединении с диспозициональными семами дает авторам текстов простор для выбора нужных акцентов в зависимости от коммуникативных установок.

Исследование показывает, что национально-культурная специфика слова обнаруживается на уровне всех компонентов его семантической структуры. В группе «Исполнители казахской

9 Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М., 1968. – 208 с
Тарази А. Журавли-журавушки. – Алма-Ата: Жазушы, 1988. – 400 с.
10 Ауэзов, М.О. Абай. – *М.*: Советский писатель. 1949. – 836 с.
Темирбекова А.З. Алмазная россыпь. – Алма-Ата, 1980. – 120 с.

музыки» выделяются семемы, используемые в нерасчлененном виде. Дифференциальные семы отдельно от ядерных, как правило, не актуализируются. Большая часть актуализаций приходится на семему, обозначаемую лексемой *баксы, акын*, при этом актуализируются главным образом архисема и диспозициональная сема.

В коннотативных семах содержатся оценка и эмоциональное отношение, хотя не всякая оценка обязательно эмоциональна. Включение безэквивалентных слов в музыковедческие тексты значительно обогащает эмоциональную палитру русских текстов рядом своеобразных, непривычных для русского читателя семантических обертонов, вводя его в круг новых ярких этнографических реалий.

Анализ музыковедческих текстов показал, что в номинативном составе языка выделяются два типа единиц: единицы, в которых культурно значимая информация воплощается в денотативном аспекте значения, к ним относятся слова, обозначающие реалии материальной культуры или концепты духовной и социальной культуры и единицы, в которых культурно значимая информация выражается в коннотативном аспекте значения [Телия, 235, 1996].[11]

Казахская музыкальная культура представляет собой совокупность духовных и материальных ценностей, содержащую в своей памяти, лингвокультурологические единицы, которые сохраняют первичное денотативное значение до наших дней. Важным в структуре лингвокультурологических единиц является ценностный компонент, позволяющий включить данную единицу в общий культурный контекст, отражающий исторический колорит эпохи, мировоззрение народа, стиль мышления. Их анализ способствовал выявлению семантической доминанты и описанию ассоциативных комплексов, указывающих на новые коннотации, актуализирующие в разные эпохи разные смысловые оттенки.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ауэзов, М.О. Абай. – *М.*: Советский писатель. 1949. – 836 с.
2. Басилов, В.Н. Избранники духов. – М., 1984. – 151 с.
3. Бархудоров, Д.С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения. 1975. –240с
4. Валиханов, Ч.Ч. Следы шаманства у киргиз // Собрание сочинений в пяти томах. – Алма-Ата, 1961. – Т.4. – С.48-71.
5. Гамарник, М. К вопросу о ролевой функции салов и сере в обществе. 2005. – 34 с.
6. Готовицкий, М.В. О характере киргизской песни // Этнографическое обозрение. – 1889. – Кн.3. С. 73-91.
7. Джамбул, Д. Избранные произведения. – Алма-Ата: Жазушы, 1981. – 297 с.
8. Диваев, А. Киргизский сал // Туркестанские ведомости. – 1916. – 14/27 октября.
9. Жаркынбаева, Ш.К. Языковая концептуализация цвета в культуре и языках: Автореф. Дис. …д-ра филол. наук. – Алматы, 2004. – С.11.
10. Жубанов, А.К. Струны столетий. – Алма-Ата: Казгослитиздат, 1958. – 395 с.
11. Затаевич, А.В. 1000 песен казахского народа. – М.: Музгиз, 1963. – 476 с.
12. Исмаилов, Е. Акыны. – Алма-Ата: Казгосиздат, 1957. – 340 с.
13. Копыленко, М.М. Сочетаемость лексем в русском языке. М.: Издательство: Просвещение, 1973.– С120.
14. Копыленко, М.М. Основы этнолингвистики. –Алматы: Евразия. 1995. – 179с.
15. Копыленко, М.М., Попова, З.Д. Очерки по общей фразеологии. – Воронеж: ВГУ, 1978. –141С.
16. Копыленко, М.М. Типология казахских эквивалентов фразеосоченаниям русского языка // Известия АН.Каз. ССР. Серия филологическая.–1986. – №3. –С.8-13.
17. Крысин, Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М.: Наука, 1968. – 208с.
18. Кузнецов, А.М. Национально-культурное своеобразие слова // Язык и культура. –М., 1987.-С.141-163
19. Ларина, Т.В., Озюменко, В.И. Лакуны и безэквивалентная лексика как фиксаторы специфики языка и культуры// Вестник РУДН, серия Русский и иностранные языки и методика их преподавания», 2013, - №4, - С.93-100.
20. Омарова, Г. Казахская кобызовая традиция: Автореф. дис. … канд. искусствоведения. 17.00.02. – Музыкальное искусство. – Л., 1990. – 0,8 п.л.
21. Попова, З.Д., Стернин, И.А. Лексическая система языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1984. – 148с.
22. Поэзия жырау.– Алма-Ата, 1987. – С.12.
23. Сейфуллин, С. Тернистый путь.– Алма-Ата: Худ. Литер.,1964 – 465 с.

11 Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.

24. Соболев, Л.Н. О переводе образа образом // Вопросы художественного перевода. – М.: Наука. 1980. – 290с.
25. Стернин, И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1985. – 170с.
26. Тарази А. Журавли-журавушки. – Алма-Ата: Жазушы, 1988. – 400 с.
27. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
28. Темирбекова А.З. Алмазная россыпь. – Алма-Ата, 1980. – 120 с.
29. Тер-Миносова, С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.:Флинта: Наука, 2006. – 184с.
30. Хроленко, А.Т. Основы лингвокультурологии . – М.: Флинта: Наука, 2006. –184с
31. Шамерденова, Н.Ж., Авакова, Р.А. Язык. Этнос. Культура. – Алматы: Тезаурус, 2008. –120с.
32. Шаховский В.И. Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантических категорий лингвостилистики. // Проблемы семасиологии и лингвистики. – Рязань, 1975. – Вып. 2. – С. 3 - 24.
33. Этнопсихолигвистика / Ю.А.Сорокин, И.Ю.Марковина и др. – М.: Издательство: Просвещение, 1973. – С120.

Д.Ж.Жолмакова-Джарбулова
М.С. Нарикбаев атындағы KAZGUU Университеті
E-mail:zholmakova-dzharbulova_dm@mail.ru

D. J. Zholmakov-Jarbulova

УДК 81.512.122’23/24:39

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ БОГАТСТВ
METHODS AND TECHNIQUES OF ETHNOLINGUISTIC RESEARCH OF LANGUAGE RICHNESS

Аннотация: В статье рассматривается современный этап развития языкознания, который характеризуется изучением языка с точки зрения бытия и взгляда человека как представителя определенной этнической и лингвокультурологической общности.

Предпринята попытка раскрыть методы и приемы этнолингвистического исследования через культуру и языкового богатства казахского языка.

Ключевые слова: этнолингвистика, языковое богатство, метод, фразеологизмы, идиома.

Abstract: The article examines the current stage of the development of linguistics, which is characterized by the study of language from the point of view of the being and view of a person as a representative of a certain ethnic and linguistic-cultural community. There is an attempt made to reveal methods and techniques of ethnolinguistic research through the culture and richness of the Kazakh language.

Keywords: ethnolinguistics, language richness, method, phraseological units, idiom.

ТІЛ БАЙЛЫҒЫН ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТҰРҒЫСЫДАН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Аннотация:Мақалада тіл білімінің заманауи даму кезеңі сипатталады, бұл кезең тілді адамның болмыс тұрғысынан және белгілі бір ұлттық және лингвмәдени қауымдастықтың өкілі ретіндегі көзқарасы тұрғысынан қарастырылуымен ерекшеленеді.

Мақалада этнолингвистикалық зерттеуге қазақ мәдениеті мен қазақ тілінің қазыналы байлығы тұрғысынан келудің әдістері мен амал-тәсілдерін ашуға талпыныс жасалады.

Кілт сөздер: этнолингвистика, тіл байлығы, әдіс, фразеологизмдер, идиома.

Этнолингвистикада этностың тұрмысы, қазіргісі мен өткен тарихы,
оның материалдық және рухани байлығы тіл арқылы анықталады
және терең жете зерттеледі.
М. М. Копыленко

Тіл білімі дамуының қазіргі кезеңі белгілі бір этникалық және лингвомәдени қауымның өкілі ретіндегі адамның болмысы мен көзқарасы тұрғысында тілдің зерттелуімен сипатталады. Лингвистикалық зерттеулердің антропоцентристік бағыты тілдің лексикалық құрамындағы алуан түрлі топтар мен класстардың этномәдени ерекшелігін зерттеудің жаңа мүмкіндіктерін ашады.

Ұлттық немесе идиоэтникалық болмыс лексикалық бірліктер мен тілдік құбылыстардың таңбалық ерекшелігі ретінде тілдің жан-жақты көптеген салаларын қамтиды.

Тілдік бірліктерді этнолингвистикалық бағытта зерттеуде, ең алдымен, этнос пен тіл

арасындағы тығыз қарым-қатынастарға баса назар аударылады, себебі “Этнос және оның тілін біртұтас, өзара тығыз байланысты құбылыс деп қарасақ, тіл қоғамда тек сол этностың қарым-қатынас құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар оның (этностың) бүкіл рухани, мәдени байлығының куәгері іспетті барлық болмысы мен өмір-тіршілігінің, дүниетанымы мен әдет-ғұрпын бойында сіңіріп, ата мұрасы, асыл қазына ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отыратын қызметі тағы бар” .

Тіл - ғасырлар жемісі, халық мұрасы, ұлттық құбылыс. Кез келген халықтың ойлау ерекшелігі оның ұлттық тілінде көрініс табады, халық даналығы, дүниетаным көзқарасы тілінде түйінделеді. Әлемдегі тіршіліктің бар саласын қамтитын әр ұлттың тілінен өзіне ғана тән көркем сөз орамдарын - фразеологизмдерді молынан табуға болады.

Халықтың талай ғасыр сомдап шығарған тұрақты тіркестері -фразеологизмдер - тіл қазынасының бір бөлшегі. Тіл - халықтың рухани болмысымен біте қайнап, ұлттың тағдырына қызмет етіп, өмірімен өзектес жүріп отырады. Әр кезең, әр дәуір өзіне қажетті жаңалықтар туғызады. Бүгінде егеменді қазақ халқының бүкіл әлем халқымен терезесі тең. Қазіргі таңда дүниежүзі халықтарының қақпалары айқара ашылып, бір-бірінің тілі мен әдебиетін, тарихы мен мәдениетін құрметтеп салыстыра зерттеу үрдісі белең алып келеді.

Қазақтың жалпы лексикасындағы әр түрлі тақырыптық топтар мен қабаттар академик Ә.Т.Қайдардың ізбасарлары мен шәкірттері: Е.Жанпейісов, М.М.Копыленко, Н.Уәли, Р.Н.Шойбеков, Ж.А.Манкеева, С.Сәтенова, Р.Б.Иманалиева, А.Ж.Мұқатаева, Қ.Ғабитханұлы, Қ.Аронов, Н.Оңғарбаева және т.б. еңбектерінде этнолингвистикалық тұрғыда жан-жақты сипатталған.

Қазіргі тіл білімінде этномәдени тіл бірліктерін белгілі бір тақырыптар отырып, оларды түрлі бағытта қарастыру кең түрде үрдіс алып келеді. Тіл – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ол өзінің кумулятивтік (сақтап – жеткізушілік) қасиетінің арқасында адам қолымен жасалған материалдық және рухани мәдениеті болашақ ұрпаққа жеткізуші құрал. Тілдің осындай қызметінің арқасында ғана халықтың өмір сүру дағдысының, халықтық тәжірибелік білімнің, дәстүр жалғастығының сабақтастығы сақталып, олар жаңғыртылып, жетілдіріп отырады. Осымен байланысты қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін, материалдық және рухани мәдениеті мен дүниетанымын тіл арқылы зерттеп сипаттау – қазіргі тіл білімінің этнолингвистика, лингвомәдениеттану, лингвоелтану, когнитивтік лингвистика сияқты бағыттарының негізі болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, ата-бабаларымыздың материалдық және рухани мәдениетінің айқын көрінісі, ретінде ұлттық тағамдардың дәстүрлі қызметті атқарған.

Қазіргі лингвистика ғылымының жаңа жүйелік принциптерін және лексиканың лингвомәдени, этнолингвистикалық анализін жасап шығару тіл білімінің ең маңызды мәселесі болып отыр. Қазақ тілі білімінде этнолингвистиканың ғылыми-теориялық алғышарттары Ә.Т.Қайдар, Е.Жанпейісов, М.М.Копыленко т.б. ғалымдардың зерттеулерінде жасалса, Р.Сыздық, Ш.Ш.Сарыбаев, О.Нақысбеков, Т.Жанұзақов, Б.Қалиев, Н.Уәлиев, Ж.А. Манкеева, С.Сәтенова, Р.Шойбеков т.б. ғалымдардың жұмыстарынан этностың рухани-материалдық мәдениетіне қатысты этнолексиканың зерттелуіне байланысты құнды деректерді кездестіруге болады.

Қазақ тіл білімінде күрделі сөздер мәселесі бүгінгі күнге дейін ғалымдардың назарынан тыс қалмай келе жатқан күрделі проблемалардың бірі. Осы күнге дейінгі зерттеулерге шолу жасайтын болсақ, қазақ тіл білімінде бұндай сөздердің табиғатына алғаш рет тілтанымдық зерттеулер жүргізген ғалым Ахмет Байтұрсынұлы болды. Ғалым күрделі сөздерді қос сөз деп атап, қазақ тілі дыбыс үндестігіне сәйкес келгенін бірге, «ауытқитынын» сызықша арқылы жазуды ұсынады. Мысалы басқұр, аққала, желкесер және жел-бау, жүк-аяқ, тілеу-бай[1,153-б.]. А.Байтұрсынұлының бұл принципінің негізгі себебін Н.Уәлиев былай түсіндіреді: «А.Байтұрсынұлы бес инвариант фонеманың әрқайсысын бір-бір әріппен белгілейді. Сөйте отырып, әлгі әріптер арқылы әр фонеманың екі түрлі әуезін (жуан, жіңішке) сол фонеманың таңбасына сыйғызып береді. Сөйтіп, инварианттың варианттары үшін бас-басына таңба алмай-ақ, дәйекші арқылы жуан немесе жіңішке (дәйекші болмауы жуан, дәйекші болуы жіңішке оқуды) әуезде оқылатындай жазу жүйесін» жасаған [2, 14-б.]. Сонда дауыстылары бейүндес құрама сөздерді (жүк-аяқ, жел-бау және т.б.) әрі бұлардың құрама сөз екенін, әрі дәйекші арқылы бірінші сыңарларының жіңішке оқылатынын ескертеді.

Бұл жерде құрама сөз деген терминнің мәніне тоқтала кеткен жөн. Қазіргі қазақ тіл біліміндегі әдебиеттерде құрама сөз деп кемінде екі түбірден құралып, бір ғана зат пен құбылыстың

атауы болатын, номинативтік бірлік ретінде қаралатын сөзді айтып жүр. К.Аханов тіркескен сөздерді құрама сөз деп атап, оларды сөз таптары аясында сипаттағанда қайтадан күрделі сан есім, күрделі сын есім атауларын пайдаланады. [3,86-б.]. Ал Н.Уәлиев К.Ахановтың құрама сөз терминін біріккен сөз, қос сөз, қысқарған сөз, күрделі сөз басын құрап тұрған топтың ортақ атауы етеді. [4,56-б.]. К.Күдеринова құрама сөз деп «синтаксистік сөз тіркесі шеңберінен шыққан лексикаланған немесе шектеулі тіркес (ортан жілік, бет күрделі орамал, қол орамал, асықты жілік), күрделі етістік, күрделі сын есім, күрделі сан есім енеді» [5,20-б.] деп көрсетеді. Сонымен құрама сөз термині күрделі сөздердің орфографиялық кескінделуі тұрғысынан ұсынылады, яғни құрама сөз типтерінің біреуінің бірігіп, екіншісінің дефиспен, үшіншісінің әріп, не буын қиюлы бірігуі, төртіншісінің бөлек жазылуына байланысты атаулары өзгешелніп отырады. Осыған байланысты бөлек жазылатын құрама сөздерді күрделі сөз, бірге жазылатын құрама сөздерді біріккен сөз, дефис арқылы жазылатын сөздерді қос сөздер деп атау қалыптасқан.Сонымен, құрама сөздер термині сөздердің орфографиялық кескіндемесіне қатыссыз екі сөздің тіркесінің (бірігуінің) бір күрделі ұғымды білдіретін тілдік бірлік атауы.

Осы құбылысты номинация теориясы тұрғысынан зерттеген ғалым Б.Қасым күрделі сөздер күрделі атаудың тұрпат межесі деп танып, күрделі атауға мынадай анықтама береді: «күрделі атау – туынды сөздің ішінде туынды түбірмен салыстырғанда құрамы кем дегенде екі сөз тудырушы түбір немесе негіздермен ерекшеленеді. Күрделі туынды сөздердің міндетті құралдарына мыналар жатады: құрастырушы сыңардың тұрақты орын тәртібі, ішкі мағыналық байланыс (сыңарлардың байланысы мен арақатынасы), тұрпат пен мазмұнның тұтастық бірлігі» [6, 13б.]. Сонымен біріккен сөз, сөз тіркесі (фразеологиялық тіркес, атаулық тіркес), күрделі сөз бен қос сөз күрделі атаудың тұрпат межесі көріністері болса, күрделі атау осы айтылғандардың барлығына ортақ мазмұн меже болып отыр.

Күрделі атаудың қандай ойлау процестері негізінде туындайтынын тілші ғалымдар бүгінгі күнге дейін зерттеп келеді. Адам баласының күнделікті тәжірибесінен жинақталған білім заттар мен құбылыстардың атаулары негізінде жүйеленеді. Алдымен зат не құбылыс адамның сезім мүшелерін тітіркендіру арқылы бір әсер береді, оны атау қажеттілігі туады.

Тұтасымен алғанда ол атау процесінің барысында жүзеге асады. Атау процесінің нәтижесінде туатын аталымдарға (номинатив) тілге дейінгі экстралингвистикалық себептер мен тіл ішіндегі лингвистикалық себептердің әсер ететіні дәлелденіп отыр. Даму заңдылығы бойынша қоғамдағы заттар мен құбылыстардың пайда болуына және олардың аталуына негізіне әсер етіп экстралингвистикалық себептер болып табылады. Осы сыртқы себеп адамның ойлауына әсер етіп, пайда болған заттар мен құбылыстардың бейне-белгілері санада ұғым болып қалыптасады. Санада ұғым болып қалыптасқан белгі-бейнелер негізгі тірек болып ықшамдалып, онологиялық жолмен тілге көшіріледі. Тіл шекарасына кірген аналогиялық көрсеткіштерге (ұқсас белгілерге) осы арадан бастап тіршілік, яғни, лингвистикалық себеп ықпал жасайды. Ендігі жерде атау үрдісінде процесінде болатын құбылыстар тіл заңдылықтарына бағынады. Олардың түрлі тәсілдер арқылы белгілі бір тілдік тұлғаға (формаға) келуі тілдік жүйеде қарастырылады. Сөйтіп, нәтижесінде пайда болған аталымдар (сөздер, сөз тіркестері) сөзжасам жүйесінен өз орындарын алады. Осы арада, аталымдардың пайда болуын, салыстырмалы тұрғыдан қарап отырмыз, негізінен бұл құбылыс нәтижесі көп уақыттың жемісі.

Заттар мен құбылыстар адам санасына әсер етіп, сәулесін түсіреді де, олардың басты белгілерінің онда қорытылып, топшыланған бейнесі – ұғым пайда болады. Ол «бейнелер» тілге сөз арқылы беріледі де, тірек уәждер (Омотивтер) нәтижесінде ыңғайланып, мағына болып бекітіледі. Зат пен құбылыс болмаған жерде, немесе олардың ұғымы болмаған жерде сөз де болмайды.

Атау үрдісінен толық өтіп аталым дәрежесіне жеткенше сөздің басынан талай өзгерістер өтеді. Ал оның қандай жағдайда, қалай өтетініне көз жеткізу өте орынды. Атау үрдісінде өзгерістер бізді, сөздің мағынасы жағынан қызмет мүмкіндігін тереңірек түсінуге жетелейді. С.Аманжоловтың «Сөз– танымдық процесс» деген пікірі де біздің осы ойымызды нақтылай түседі. Шындығында да, заттар мен құбылыстардың белгілі бір сөздермен аталып, олардың мағыналарындағы өзгерістердің мәнін ашу – сол сөздердің табиғатын толығырақ түсініп, танып білу. Бұл арада ойлау мен тілдің диалектикалық байланыс бірлігі қарастырылады.

Сонымен атау, аталым процесінің талдануы нәтижесінде бұларды тілдік бірлік тудыратын ойлау процестерімен тығыз байланысты екеніне көз жеткіздік. Сонда тіліміздегі күрделі атау деп

алынып жүрген бірліктер жоғарыда талданған атау процесінің (номинация үрдісінің) нәтижесі болып отыр, қандай да бір тұтас ұғымды атауда адам баласы екі немесе одан көп ұғымның атауын пайдаланады, бірақ олардың жеке дербес мағыналары сақталмайды немесе өзгеріске ұшырап жаңа, тұтас ұғымды атауға қызмет етеді.

Күрделі атау, біріншіден, тұтас бір ұғымды екі немесе одан да көп ұғымдар арқылы білдіреді, екіншіден, құрамындағы ұғымдары үнемі мағыналық тұтастық қатынаста тұрады, қызметі жағынан бөлшектенбеді, үшіншіден, сыңарлары бірте-бірде өздеріне тән мағынадан айырылып, жаңа ұғымның белгілерін көрсетуші қасиетке ие болады. Осы анықтаманың мысалы ретінде атарба сөзінің күрделі атауға айналу процесін келтіруге болады. О баста ат сөзі көлік қызметін атқаратын үй жануарының дара атауы, ал арба сөзі жүк не жолаушы таситын қолдан жасалған көліктің дара атауы, мұнда арба кез келген сырт қозғаушы күштің әсерімен қозғалысқа түсетін көлік екенін ұмытпау керек. Енді арбаның атқа жегілген түрі «ат жегілген арба» тіркесімен берілсе керек. Бұл тұста «атқа жегілген арба» тіркесі тілдік жүйеде әлі де синтаксистік тіркес қасиетін сақтап тұрды, кейіннен номинация процесінің нәтижесінде бұл тіркестің мазмұн жағы да ықшамдалып, жұмырланып, өзіндік айқын белгілерге ие ақиқат өмірдің бір ұғымын білдіретіндей санадан орын алды да (дефиницияланды), осымен қатар аталған тіркестің тұрпат межесінде де ықшамдалу, қолайлы болу процесі қатар жүрді. Нәтижесінде «атқа жеккен арба» сөз тіркесі аталымға айналып, ықшам тұрпатқа, яғни «атарба» формасына, дара атау формасына ұқсас тұрпатқа ие болды. Сонда, «атарба» сөзі ақиқат өмірдегі басқа өзі тектес заттардан айырмашылығы бар нақты заттың санадағы ұғымының атауы. Бұл процестің реттілігін былай көрсетуге болады: Ақиқат өмірдегі нақты зат (бейсана өмір) – оның санада нақты ұғымға ие болуы (санадағы көрініс) - ұғымның тіл шекарасында аталымға ие болуы (тілдік сана) – аталымның қолданыста күрделі сөз арқылы нақты тілдік тұрпат алуы (вербалды қатынасқа түсуі). Сонымен күрделі атаулар мен жеке атаулардың айырмашылығы олардың әр деңгейдегі процесс болуында. Жеке ұғым атауының негізінде күрделі атау туындайды. Яғни жеке ұғым атуы алғашқы деңгейлік (первичный), ала күрделі атаулар екінші (вторичный) деңгейлік процестер.

Жоғарыдағы ойларды пысықтай түсу үшін Б.Қасымның еңбегінде келтірілген тіл біліміндегі тірек ретінде қалыптасқан күрделі атаулардың үш белгісін көрсетуге болады.

Мағыналық тұтастық белгісі. Күрделі атаулардың құрамындағы сыңарлардың мағыналық дербестігі мен грамматикалық дербестігінің күңгірттенуі немесе жойылуы күрделі атаудың бұл түрінде маңғыналы тұтастықтың пайда болуына әкеледі. Бұл белгі бойынша күрделі атаудың құрамындағы сыңарлардың әрқайсысы әр басқа лексикалық мағынаны емес, тұтасқан күйінде бір бүтін мағынаны білдіріп, жеке атау болады.

Құрылымдық тұтастық белгісі. Күрделі атау да жалаң сөз тәрізді парадигмалық қатынастарға түсе алады. Оның сыңарларының әрқайсысы бөлек-бөлек өзгермей, тұтас күйінде түрленіп, бір тұлғаға ие болады. Күрделі атаудың жеке сыңарлары өздігінен белгілі бір атаудың морфологиялық тұтастығының, сөзжасамдық құрылымдық тұтастық белгісі бір бүтін екендігін көрсетеді.

Синтаксистік тұтастық белгісі. Күрделі атаудың шығу тегін тарихи тұрғыдан қарап, оның бастау көзі сөз тіркестерімен байланыстырылады [6, 32-34-б.].Дегенмен күрделі атаулар сөз тіркесі синтаксистік бірлігінен ерекшеленеді. Сөз тіркесі құрамындағы сөздер жеке-жеке лексема болып табылады да, күрделі атаулар бүтін бір лексема болып, сөзжасамдық тұтас тұлға болып келеді. Демек, сөз тіркесі құрамындағы сөздердің тіркесімділігі еркін сипатта болады да, күрделі атау құрамындағы тіркескен сөздердің дербестігі болмайды немесе шектеулі болады. Сондықтан да мұндай атаулар құрамындағы бір немесе бірнеше түбірден біріккен, кіріккен, тіркескен сөздер топтасып тұтас түрде дайын күйінде қолданылып, тіл иелерінің санасында біртұтас бірлік ретінде басқа да лексемалармен жүйелік қатынаста тұрады.

Сонымен, жоғарыда айтылған ойларды қорытындылайтын болсақ мынадай тұжырым жасауға болады. К ү р д е л і а т а у мен к ү р д е л і с ө з терминдерінің арасына тең дәрежесін қоюға келмейді, себебі күрделі атау қандайда бір заттың, құбылыстың санадағы аталу процесімен, ұғымның тіл шекарасына өтіп, өзінше тұрпатқа ие болуының нәтижесімен, қандайда бір білімнің бірлігі не элементі ретінде тілде белгіленіп, білімнің басқа да жүйеленген тілдік таңбалары арасынан орын алған номинативтік бірлік болса, күрделі сөз сол атаудың репрезентациясының жазуда бөлек таңбаланатын, нақты дыбысталған немесе жазуға түскен түрі. Сонымен күрделі атау

мен күрделі сөз бір құбылыстың екі жағы, бірі санадағы ойлау мен тілдің қатынасын білдірсе, екіншісі осы процестің қолданыстағы көрінісі. Олай болса, келесі талдауларымызда күрделі атаудың тілдік таңбасы болып табылатын құрама сөздерге тоқталамыз.

Құрама сөздерді «күрделі сөздер» терминімен атап оған мынадай анықтама берілген: «барлық басқа да туынды сөздер сияқты сөзжасам әрекетінің нәтижесінне жатады. Анығырақ айтсақ, ол – туынды сөздер тобындағы сөздер, ал туынды сөздер лексикалық лексикалық бірлік деп танылатыны белгілі. Олай болса, аналитикалық синтаксистік тәсіл арқылы жасалған күрделі сөздер тілге белгілі бір лексикалық мағынамен қосылады. Сондықтан күрделі сөздердің әрқайсысының өзіндік лексикалық мағынасы болады» [7, 247-б.].

Тіл лексикасында қаралатын лексикалық бірліктерден басқа тіл бірліктерінің тұрақты сөз тірекстері деп аталатын неғұрлым ерекше күрделі күрделі трі қалыптасқан. Бұларды тіл білімінің фразеология саласы зерттейді. Фразеология термині (грек. phrasis-сөйлемше, logos-сөз, сөйлемше сөздерінен шыққан.) қазіргі тіл білімінде екі мағынада қолданылады. Бірінші, тілдің фразеологиялық құрамын зерттейтін саласы, екінші,белгілі бір тілдегі фразеологизмдердің жиынтығы дегенді білдіреді.

Қазақ тіліндегі фразеологизмдер шығу тегі жағынан көне түркі дәуірімен де, орта түркі заманындағы қыпшақ қауымымен де, қыпшақ қауымынан бөлініп қазақтың өз алдына халық, одан соң ұлт болып дамыған дәуірімен де байланысты. Сол дәуірлердің бәрі де фразеологизмдердің қалыптасуында өз ісін қалдырғаны даусыз.Сонымен бірге дайын қалпында қабылданып, қолданысқа түскен кірме фразеологизмдер де баршылық.

Фразеологизмдердің шығу тегі сонау көне заманнан бастау алып келе жатқанына қарамастан зерттелуі мен жеке сала ретінде түбегейлі қалыптасуы Кеңес тіл білімінде ХХ-ғасырдың 40-жылдары басталды. Оның теориялық негіздері ХІХ-ғ. мен ХХ-ғ. басында орыс ғалымдары А.А.Потебня, И.И.Срезневский, А.А.Шахматов, Ф.Ф.Фортунатов т.б. еңбектерінде салынған. Дәл сол уақыттарда фразеологияның дамуына француз ғалымы Ш.Баппи еңбектері елеулі ықпал жасады. Кейінірек әрі қарай дамытып, зерттеумен В.В.Виноградов, Н.М.Шанскийлер айналысқан. Ал қазақ тіл білімінде фразеологияны зерттеуді, арнайы көңіл бөліп қарастыруды ХХ-ғ. 40-жылдарында І.Кеңесбаев өз қолына алады. Фразеологияның негізін салушы ғалым 1977 жылы көпжылдық зерттеулерінің нәтижесі ретінде «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» атты көлемді еңбегін жарыққа шығарады. Онда он мыңнан аса фразиологизмдері қамтылған. І.Кеңесбаевтің пайымдауынша фразеология саласы тіл білімінің бір бөлігі ретінде ғана қарастырылып қана қоймай, жеке пән ретінде жүргізілуі қажет деп есептеген. Шынымен-ақ ұлттық ерекшелікті танытып тұратын тіл білімінің осындай салаларының бірі-фразеологияның қарастырылатын мәселелері жетерлік. Сөздіктің соңғы «Қазақ тілінің фразеологизмдері туралы» деп аталатын бөлімінде қазақ фразеологтясының бірқатар мәселелелері жайында кең талдау жасалған. Онда ол фразеологизмдердің кеңінен талдануы керектігін, тіпті кейбір мәселелері жеке-жеке тоқталуды қажет ететін айқын аңғартқан. І.Кеңесбаев былай дейді:

«Қазақ тіл білімінде, тюркологияда, фразеологияның жалпы проблемалары бұл күнге дейін түбегейлі зерттеліп, өзінің тиянақты шешімін тапқан жоқ. Басқаша айтқанда, сан алуан фразеологиялық тізбектердербес зерттеу объектісіболудан гөрі, ілгерінді-кейінді жазылған сөздіктерде, мақалаларда иллюстрация материалдар дәрежесінде ғана қолданылып келді…Тек соңғы кезде ғана қайсыбір түркі тілдерінде осы салада еңбектер туа бастады. Фразиологизмдер – тіліміздің бөлінбес бір бөлшегі. Өзінің көнелеу жағынан да, тұлға, мағына тұрақтылығы жағынан да, стиль жағынан да оларға тән ерекшеліктері бар.» [8,589]

1988 ж. Х.Қожахметова, Р.Е.Жайсақова, Ш.О.Қожахметова 2300-ден артық фразеологизмдерді қамтитын орысша-қазақша сөздік шығарады.Онда қазақтың ұлттық менталитетін, ерекшелігін білдіретін, көркем әдебиетте, сөйлеу тілінде жиі қолданылатын айқын, мәнерлі фразеологизмдер орыс фразеологизмдерімен салыстырылып берілген. Бірқатар фразеологизм мағынасы, лексикалық құрамы сәйкес келетін орыс тіліндегі баламалары арқылы берілген (көз салу - положить глаз, екі оттың арасында - между двумя огнями, басы айналу-голова закружилась т.б.)

Көптеген фразеологизмдер мағынасы, стильдік бояуы жақын орыс фразеологизмдері арқылы берілген (қызыл шұнақ аяз-мороз красный нос, қызыл тіл-красноречие т.б.) Қазақ фразеологизмінің орыс тілінде баламасы болмаған жағдайда, сипаттама турінде тусінігі берілген (Би сауымдай уақыт «время между очередными дойками кобылиц», асығы алшасынан түсу «кому

то крупно везет» т.б.) Кейбір фразеологизмдер калькалау тәсілімен берілген (ит үреді, керуен көшеді-собака лает, караван движется т.б.) Бірқатар қазақ фразеологизмдері орыс тілінде жеке сөздермен берілген (бабын табу «угождать», шыбық тимес шынқ етер «недотрога» т.б.)

1989 ж. М.М Копыленко мен М.Балақаевтың жетекшілігімен дайындалған орысша-қазақша фразеологиялық сөздікте өздеріне тән тұрақтылығы немесе идиомалылығы жағынан тәуелсіз номинативтік бірліктер болып табылатын 4200-ден аса лексемалық тіркестер қамтылған. Сөздікті құрастырушылар орыс тіліндегі фразеологиялық тіркестерге сай келетін қазақша баламалардың бес түрлі сәйкестік тәсілін анықтыған.

1) Эквиваленттік сәйкестік – орыс фразеологизмдерінің мағынасын барынша дәл қазақша баламалармен беру (получить голоса –дауыс алу, быть в гостях –қонақта болу, добиться успехов –табысқа жету т.б.)

2) Аналогиялық сәйкестік –орыс тіліндегі фразеологиялық тіркестер мен олардың қазақша баламаларын жасайтын компоненттердің ешбірінде семантикалық сәйкестік болмайтын немесе құрылымында едәуір айырмашылық болатын жағдайда қолданылатын тәсіл (держать язык за зубами –ауызға ие болу, пальцем о палец не ударить – шөп басын сындырмау т.б.)

3) Суреттеу түріндегі сәйкестік – жиі кездесетін бұл тәсіл орысша фразеологизмдерді қазақша суреттеп, сипаттапберуде қолданылады (битый час – бір сағат бойы, белый свет не мил – жарық дүниеден безу т.б.)

4) Құрамдастырылған сәйкестік – орысша фразеологиялық тіркестер қазақша аналогиялық және суреттеу тәсілдерінің құрамдастырылуы арқылы берілетін тәсіл (два сапога пара – апама жездем сай, т.б.)

5) Абсолютті сәйкестік – қазақ тұрмысында жоқ заттар мен құбылыстарды білдіретін орыс фразеологизмдерін қазақша сөзбе-сөз аударып беру тәсілі (калька): белые ночи – ақ түндер, русская печь – орыс пеші т.б.

«Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігінің» авторы І.Кеңесбаев өз еңбегінің фразеологизм және ұйытқы сөздер деп аталатын бөлімінде тіл, ит, жүрек, көз, ауыз сөздерінің ұйытқы болуымен жасалған фразеологизмдерге ерекше тоқталып, көптеген мысалдар келтіре кетіп, әрі қарай былай деп жазады:

«Осындай ұйытқы сөздердің табиғатын, себеп-салдарын, тематикалық топтарын өз алдына дара тексерудің мәні зор. Бірде дене мүшелеріне (соматикалық принципке) байланысты, бірде төрт түлік мал, егін т.б. шаруашылыққа, флора, фаунаға байланысты алуан түрлі фразеологизмдерге арнайы көңіл бөлу керек-ақ. Осыған орай тағы бір ескерер жайт: фразеографияның принциптері мен техника, методикасын жасаудың маңызы да зор»

Бұл – этностың тіл әлеміне тән лекксикалық байлықты тұтас та түбегейлі меңгеру, мәнжайын, мағына-мазмұнын терең түсіну және түсіндіру арқылы этнос болмысын (рухын, бейнесін, өзіндік қасиетін) паш ету деген сөз. Сондықтан да бұл қазақ этнолингвистиктерінің ұстанатын аса маңызды принциптеріне жатады. Олар: зерттеушінің алдына қойған мақсатына байланысты төмендегідей бірдеі нақтылы шарттан тұрады:

1. Соның бірі – қазақ этносын жалпы түркі тіл әлемі арқылы емес, өз тілінің мүмкіншілігі мен өзіндік табиғи ерекшеліктері арқылы ғана танып-білу.

2. Этнос тіл әлемін түгел меңгеру, игеру. Басқаша айтқанда, бұл принцип тіліміздегі ұшан-теңіз лексикалық байлықты тек сан жағынан ғана түгендеп шығу емес, сонымен қатар оны сапа жағынан да саралай түсу, яғни сөз мұхитының түбіне терең бойлап, «інжу-маржанға» толы қазынасын түгел ақтарып, оның сан ғасырлар бойы сақтап келе жатқан сырын аша түсуге барып саяды. Этнолингвистикалық зерттеудің қиын да, күрделі мәселерінің бірі осы болмақ.

Олай дейтін себебіміз: барша тіл байлығына этнос танымы тұрғысынан мағыналақ талдау жасау кез келген зерттеушінің қолынан келе беретін іс емес. Ол тек ана тілінің асыл қасиеті бойына ананың ақ сүтімен дарыған, оның терең сыры мен құдіретті күшін, бейнелілігі мен көркемдігін жастайынан сезініп өскен тіл маманының қолынан келетін іс. Мұның тағы бір сыры: осыншама тіл байлығын «бір қазақтай-ақ» түсіне білу бар да, сол түсінікті басқаларға айтып, жеткізе білу тағы бар. Бұл екеуі бір емес, ол үшін тіл маманы ғана емес, «тіл тамыршысы» да білу қажет сияқты. Демек, этнолингвист-ғалымға қойылатын басты талап – жалпы тіл табиғатын білу мент қатар оның әрбір сөзінің мағына астарында жатқан этнолингвистикалық деректі тамыршыдай тап басып, тани білу және таныта білу. Ал, бұл міндетті орындау кез келген адамның, тіпті тілдің структуралық

(грамматика, фонетика, лексика т.б.) проблемалары мен ғана шұғылданушы мамандардың қолынан келе бермейді десек, артық айтқандық емес. Өйткені бұл салада лексикалық байлықтың тек тіл факторы, сөздердің жиынтығы ретінде ғана емес, этностың тілдегі болмысы, бейнесі, көрінісі, негізі ретінде қаралатындығы. Этнолингвистикамен шұғылданам деуші талапкердің осы бір талапты білгені абзал [9, 227-б.].

3. Тіл байлығын этнолингвистикалық тұрғыдан зерделеудің тағы бір принципін біз індете зерттеу деп атадық. Аңшылар лексикологиясында: «аңды індетіп алу» - тазылардан қашып келіп, жан сауғалап, кез келген аңдарды (түлкі, қасқыр, қарсақ, борсық т.б.) аңшы амалдап, су құйып, түтін салып, таяқ жүгіртіп т.т. қолға түсіру әдісі.

«Індете зерттеу» деп, шартты түрде алынып отырған бұл терминнің мәнісі – зерттеушінің тілімізде күнделікті айтылып, жазылып жүрген (қолбала, елгезек) сөздермен ғана шектеліп қоймай, не өзі білетін, шеті көрініп тұрған, не ұмыт болған тіл фактілерінің «ізіне түсіп», лексикалық қордың қойнау-қолаттарынан іздеп-тауып, түп-тамырымен қопарып, түбегейлі айқындауға тырысу деген сөз. Сонда ғана этнос табиғатын толық танып-білуге қажетті тілдік фактілерді, сол фактілердің қабатында, астарында, қайнар көзінде жатқан небір ғажайып этнолингвистикалық деректерді тауып, сөйлетуге болады. Олардың ірілерін ғана емес, майда-шүйделеріне дейін түгел қамту ләзім. «Індете зерттеуге» әрбір зат пен құбылыстың, ұғым мен түсініктің жеке бастарын ғана емес, олардан туындап, өркендеп, бұтақтап, балалап, тарап жатқан туынды да қатысты дүниенің бәрін түгел қамту міндеті жатады.

Бір мысал келтіре кетейік. Мәселен, қазақ тілінде адамның дене мүшелері мен ішкі ағзаларына байланысты 500-ден астам атау бар екен. Ал, сол атаулардың бірі – «көз» десек, сол «көздің» өзінен туындаған ұғымдардың өзі – тілімізде бірнеше жүз. Біз жинақтаған материалымызда «көздің» түрін ғана (түр-түсін, бітім-болмысын, әр-алуан қасиетін, өзіндік ерекшеліктерін т.б.) сипаттайтын 100-ден астам тіркеу-атау қамтылыпты; бота көз, қарақат көз, құралай көз, қой көз, сиыр көз, тана көз, жапалақ көз, тышқан көз, жылан көз, қаракөз, қой көз, қызыл көз, айран көз, бітік көз, былшық көз, бит көз, жұмық көз, ақ көз т.т. Бұл арада бұл мәселе, тек көз түрлерінің есебін алап, түгендеу де емес, солардың әрқайсысына тән қасиеттерді этностық таным тұрғысынан сипаттап беруде. Осы орайда: «Ақылсыз басқа ақиған көзі бітеді» дегендегі «ақиған көздің» қандай болатынын көз алдына елестетсе де, сөзбен сипаттап беру оңай емес. Сондай-ақ фольклорда, көркем шығармаларда кездесетін өңезе көз, нәркес көз, жыртық көз сияқты көздердің сан алуан көрінісін суреттеп, жас ұрпаққа түсіндіру этнолингвистердің міндеті болса керек.

4. Тіл байлығы сөз санымен ғана емес, оның сапасымен, мағына тереңдігімен, ауқымдылығымен де өлшенеді. Олай дейтін себебіміз: тілдің лексикалық байлығын екі түрлі «өлшеммен» анықтауға болады. Оның бірі – көне заманнан бері қалыптасып келе жатқан бір буынды және екі буынды түбір сөздер мен солардың негізінде пайда болған мыңдаған туынды түбірлердің жалпы саны да, екіншісі – солардың беретін мағына саны мен мағына ауқымы. Бұл лексиканың сандық мөлшерінен 2-3 есе артық сапалық мөлшері. Тілімізде ғасырлар бойы бірде-бір «су жаңа сөздің» (бұған ауыс-түйістер жатпайды) өздігінен пайда болмағанын ескерсек, жалпы тіл лексикасының дамуын ең алдымен ұғым-түсініктер мен мағынаның (семантикалық) дамуы деуге қақымыз бар. Тілімізде бұрынан келе жатқан және сырттан қабылдағған сөздер негізінде тола.ссыз ту.ындап жатқан «жаңа» сөздердің тіркес түріндегі атаулардың бәрі, сайып келгенде, сол жаңа ұғым – түсініктер мен мағыналарды сипаттау үшін барлыққа келіп жатқан дүниелер.

Мұның сыртында негізгі атаулар заттар мен құбылыстардаң іштей жіктелуі, бөлінуі, дараланyы нәтижесінде пайда болған сан алу,ан түрлерін білдіретін (мыс.жел, аңызақ жел, жайдақ жел,баяу же,л, саумал жел, қарсы жел, қума жел, қарыма жел т.т. – 50-ден астам) туында мағыналық бірліктер тағы бар. Бұлар этностың дүниетанымына, өмірлік тәжірибесіне қатысты фактордың тілдегі аса қажет бір көрінісі. Бұл құбылысты этнолингвистер кез келген «тірек» сөздер мен нақтылы ұғым түсініктің төңірегінен өрбітіп, көрсете алады. Мәселен, олар қазақ тілі қорында: ердің 42 түрі, 40-тан астам қауынның түрі, сырғаның 40-қа жуық түрі, күлкінің 10, күлудің 40-тай түрі, ақынның 150 түрі, көздің 100-ден астам түрі, «сөз» сөзінің 300-дей түрі т.т. бар деп көрсетіп те жүр. Бұл тәрізді туынды атаулардың жалпы саны тілдегі негізгі атаулардан 2-3 есе артық.

Бұлар, әрине, қабаттасып жүрген басы артық сөздер емес, қайта ғасырлар бойы этнос тәжірибесінен туындап, қалыптасып, ой өрісімізді кеңейте түсетін, тілдің потенциялық мүмкіндігін

есептеп арттыра беретін, оны дәйім толықтырып отыратын бұлақтардың бірі. Бұларда түгел жинап, жүйелеп, мазмұн-мағынасын ашып беру де этнолингвистиканың төл ісі.

Ең соңғы айтылар сөз: этнолингвистика – болашағы зор ғылым саласы. «Мың өліп, мың тіріліп» келе жатқан қазақ халқы бүгінгі егемендігі мен тәуелсіздігінің арқасында XXI ғасырда өркениетті ел болуы үшін ең алдымен жер бетінде ешқашан да қайталанбайтын феномен – этнос ретінде өзін танып-білуі қажет. Ал, ол үшін өз тілі арқылы этнос болмысын, ұлт бейнесін түбегейлі танытатын күрделі этнолингвистикалық зерттеулер керек. Бүгінгі қазақ этнолингвистикасы саласындағы ізденістер мен зерттеулер, міне, сол бір үлкен мұраның іргетасын қалауға байланысты әрекеттер.

ӘДЕБИЕТ

1. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 447 б.

2. Уәлиев Н. Қазақ графикасы мен орфографиясының фонологиялық негіздері. филол. ғыл. канд... диссертация. – Алматы, 1993. – 162 б.

3. Аханов К. Грамматика теориясының негіздері. - Алматы: Санат, 1996. – 240 б.

4. Уәлиұлы Н., Алдашева А. Қазақ орфографиясындағы қиындықтар. – Алматы: Ғылым, 1988. – 111 б.

5. Күдеринова Қ. Бірге және бөлек жазылатын сөздердің орфографиясы. - Алматы: Ғылым, 2004. – 144 б.

6. Қасым Б. Сөзжасам: семантика. Уәждеме. – Алматы, 2003. – 168 б.

7. Шаһарман Г.Т. Қазақ тіліндегі сан есім сөздерден жасалған туындылардың мағыналық ерекшелігі. Филол.ғыл.канд... дисс. – Алматы, 1998.

8. Кеңесбаев І. Жеті, үш, тоғыз, қырықпен байланысты ұғымдар. // Қазақ ССР ҒА хабары. Филология сериясы. – 1946, 4/26/ шығарылуы.

9. Сепир Э. Положение лингвистики как науки // Звегинцев В.А. История языкознания XIX и XX в.в. Ч.1, М., 1960, 177б.

10. Жолмакова-Джарбулова Д. Қазақ тілі фразеологизмдердің этнолингвистикалық сипаты диплом жұмысы. – Астана, 2012, 60б.

СЕКЦИЯ №5.
Көп этностық қоғамда тілдердің қолданылуы
СЕКЦИЯ №5.
Функционирование языков в полиэтническом обществе

Б.Қ.Аққожина, М.Н.Кульманова
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті
E-mail: bayan-kanatovna@mail.ru
manshuk_2009@mail.ru

B.K. Akkozhina, M.N.Kulmanova
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

УДК 801(574)

ЛАТЫН ТІЛІНІҢ ҚАЗІРГІ МЕДИЦИНАДАҒЫ РӨЛІ

Аннотация:В этой статье рассматривается роль латинского языка в современной медицине. Латинский язык – международный язык медицины. Латынь как язык науки является фактическим и официальным языком естественных наук. Современная медицинская терминология считается одной из самых объемных и сложных терминологических систем, достигающей нескольких сотен тысяч терминов. В процессе овладения латинским языком дифференцируется необходимость рассмотрения предмета с точки зрения его оригинальности в соответствии с наукой, полного понимания стилистической сущности предложения в лингвистическом смысле и восприятия его как международного понятия.

Ключевые слова: латинский язык, международный язык, медицина, язык науки, терминология, система, официальный язык.

THE ROLE 0F THE LATIN LANGUAGE IN MODERN MEDICINE

Abstract: This article examines the role of the Latin language in modern medicine. Latin is the international language of medicine. Latin as the language of science is the actual and official language of the natural Sciences. Modern medical terminology is considered one of the most extensive and complex terminological systems, reaching several hundred thousand terms. In the process of mastering the Latin language, the need to consider the subject from the point of view of its originality in accordance with science, to fully understand the stylistic essence of the sentence in the linguistic sense and to perceive it as an international concept is differentiated.

Key words: latin language, international language, medicine, language of science, terminology, system, official language.

Латын тілінің тарихы тым тереңнен бастау алады. Латын тілі – жарқын болашақ кепілі. Қазіргі жаһандану дәуірінде латын тіліне көшу мәселесі күн тәртібінде тұрған өзекті мәселелердің бірі.

Елбасы Н. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында 2025 жылдан бастап латын әліпбиіне көшуге кірісуіміз керектігін және болашақта барлық саладағы іс-қағаздар мен оқулықтар да осы қаріппен жазылуы тиіс екенін қадап айтты. Сондай-ақ, Үкіметке қазақ тілін латын әліпбиіне көшірудің нақты кестесін жасауды тапсырып, уақыт ұттырмай бұл жұмысты қазірден бастан қолға алу қажеттігін атап өтті. «...Қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық» [1].

Бүгінде әлемнің 70% елдері латын жазуы арқылы білімді игеріп, ғылыми зерттеулермен танысуда. Бұл – білім, ғылым, саясат пен техника, мәдениет пен өнер, спорт тағы басқаға қатысты жазбаша ақпараттың барлығы дерлік латын графикасымен беріледі, қоғамдық өмірдегі жаңалықтардың басым бөлігі осы графиканың негізінде таралады дегенді білідерді. Демек, латын әліпбиінің біздің отанымыздың әлемдегі дамыған 30 елдің қатарына қосылу талабының орындалуы жолында маңызды рөл атқаратыны сөзсіз. Түркі тектес халықтар тілінде латын әліпбиі 1926 жылдан бастап қолданылады. Латын әліпбиін алғаш қолданысқа енгізгендердің бірі – Түркия

мемлекеті. Біздің елде XX ғасырдың 20-жылдары қазақ зиялылары латын әліпбиіне көшу мәселесін көтерді. Қазақ тілінің табиғатына сай әліпби үлгісін жасап, қолданысқа енгізген болатын. Қазақ тіл білімінің, әліпбиінің негізін салған бірегей ғалым А.Байтұрсынұлы: «Біздің заманымыз – жазу заманы: жазумен сөйлесу ауызбен сөйлесуден артық дәрежеге жеткен заман. Сондықтан сөйлей білу қандай керек болса, жаза білу керектігі одан да артық», – деген болатын. Бұл – XX ғасырдың басындағы қоғамдағы коммуникациялық үрдістерді зерделеуден туған ой болатын. Қазір адамзат баласы XXI ғасырға аяқ басып отыр. Жазудың маңызы бұрынғыдан бірнеше есе өскен заман. Сондықтан, әлемдегі елдердің басым бөлігі, соның ішінде туыстас түркі халықтары қолданатын латын әліпбиіне көшу – жаһандану дәуіріндегі рухани жаңғырудың алғашқы да маңызды сатысы болмақ [2].

«Латыншаға көшудің терең логикасы бар. Бұл қазіргі заманғы технологиялық ортаның, коммуникацияның, сондай-ақ, XXI ғасырдағы ғылыми және білім беру үрдісінің ерекшеліктеріне байланысты», – деп Елбасы айтқандай латын әліпбиіне көшу – заман талабы. Ал ғалымдарымыз осы қаріпті қолдану арқылы әлемдегі ең дамыған өркениетті елдермен тереземізді теңестіре аламыз деген пікір айтып, оның тиімді тұстарын дәлелдеп бағуда.

Ендігі кезекте Елбасы атап өткендей ғалымдардың көмегімен қазақ әліпбиінің жаңа графикадағы бірыңғай стандартты нұсқасы қабылданып, әдістемелік жұмыстар жүргізілуі тиіс. Сондай-ақ, жаңа әліпбиді үйрететін сапалы мамандар қатарын көбейтіп, мектептерге арналған оқулықтар дайындалуы қажет.

Латын тілі – медицинаның халықаралық тілі саналады. Қазіргі кездегі медициналық терминология – бірнеше жүз мың терминдер санына жеткен, ең көлемді және күрделі терминдер жүйесінің бірі. Латын және ежелгі грек тілдері медицина мен биологияның барлық салаларында жаңа терминдер түзу үшін негізгі интернационалды қайнар көзі болып жалғасып келеді.

Қазіргі медициналық терминология дүниежүзілік медицина ғылымының ғасырлар бойы дамуымен бірге қалыптасқан. Әлемнің түрлі елдеріндегі медик ғалымдар мен дәрігерлердің адам организмін зерттеу, оның функциялары мен құрылымын, аурулардың туындау себептерін анықтау, емдеу жолдарын іздестіру барысында медициналық терминдер пайда болған. Медициналық арнайы лексиканың дамуы мен құрылымына интернационалдық тәжірибе күшті әсер еткен. Онда ғажап жаңалықтар да, қате тұжырымдар да көрініс тапқан. Басқа саланың терминологиясымен салыстырғанда медициналық және биологиялық терминологияның басым бөлігі халықаралық терминдерден тұрады. Оған себеп ежелгі дүниенің классикалық тілдері (ежелгі грек тілі мен латын тілі) медициналық және биологиялық терминологияға түбегейлі ықпал етті. Грек-латын тілдерінен алынған терминдер мен латын грамматикасы элементтері туралы білімдер студенттерге көптеген әртүрлі шет тілдеріндегі арнайы медициналық әдебиеттерді оқу мен түсінуді жеңілдетеді.

Латын тілі – қазіргі таңда ауызекі тілде қолданылмайтындықтан, өлі тіл деп саналады, бірақ әртүрлі ғылым салаларында әлі күнге дейін қолданылады. Мысалы, медицинада, тарихи деректерде, көркем әдебиетте сілтемелер жиі кездеседі.

Латын тілі ежелгі грек тілімен қатар бүгінгі күнге дейін халықаралық терминдер жасаудың негізі ретінде алынып келеді. Дүние жүзінде латын тілінен енген көптеген сөздер тілдік қолданыста жүргенін аңғара бермейміз. Мысалы: академия (грек. Akademeia) – ежелгі грек батыры Академге арналған, Афинаға жақын орналасқан жер. Ол жерде Платон және оның шәкірттері оқып, академик атағын алған.

Латын тілі – ғылым тілі ретінде нақты және табиғи ғылымдардың қызметтік тілі болып табылады. Латын тілін меңгеру барысында пәнді ғылымға сәйкес өзіндік ерекшелігі тұрғысынан қарастыра отырып, тілдік мағынада сөйлемнің стилистік мәнін толық түсіне білу және халықаралық деңгейдегі ұғымы ретінде түсіну керек. Сондықтан да белгілі бір саланы меңгеру үшін әр бөлімге сәйкес грамматикалық және лексикалық қажеттіліктер таңдалынып, сөзжасамдық үлгілері оқытылады.

Латын граматикасын оқу барысында негізінен клиникалық терминологиялық сөз жасамды толық меңгеріліп, науқасқа диагноз қою және латын терминдерін клиникалық медицина саласында пайдалану үйретіледі. Медицина саласындағы кең қолданыстағы латын терминдерін пайдалануды үйреніп, шипа ұсынымды жазуда, диагноз атауларын т.б қолдануды үйренуге негізделеді;

Ежелгі дәуірдің 100-ден аса медициналық шығармасы «Гиппократ жинағы» деп аталатын еңбекке енген (б.з.д. 460–377 ж.ж.). Оған тек Гиппократтың ғана емес, оның шәкірттерінің және

ежелгі грек медицинасының басқа бағытын ұстанған дәрігерлердің де еңбектері кірген. Еуропалық медицина және медициналық терминология тарихы осы «Гиппократ жинағынан» бастау алады. Қазақша жазылатын ғылыми еңбектеріміздегі тілдік селкеулікті жою үшін мүмкіндігінше тіл мамандарымен біріге отырып, тоғыз толғанып, он ойланып ізденуіміз керек. Бірақ тіл мамандары медицина тілін білмейді.

Латын, грек терминдеріне орыс жалғау-жұрнақтары қосылып пайда болған сөздерді қазақшаға бейімдегенде олардың этимологиялық түбіріне үңілу қажет. Өкінішке орай функционалдық, индустриалдық, фолликулярлық, алвеолярлық, лейкоцитарлық. бактериалдық, бронхоэктатикалық, антиревматикалық, липолитикалық деген сияқты қателерді байқамайтын болдық [3].

Қазіргі кезеңде де латын және грек тілдерінің түбір сөздері арқылы жаңадан пайда болған ұғымдарға терминдік сипаты бар атаулар беріледі. Осы ежелгі екі тілдің – латын және грек тілдерінің негізінде әлі күнге дейін медицина терминологиясы толықтырылып, ғылыми жаңалықтарға, дәрілік жаңа препараттарға атаулар беріліп отыр. Латын тіліндегі медициналық атауларды дұрыс және сауатты қолдану үшін латын тілі пәнін мұқият оқып, терминдерді дұрыс айта білуге үйрену, олардың грамматикалық формасы мен мағынасын жете түсіне білуі керек.

Латын тілінің негізін білмей медициналық білімді игеру мүмкін емес. Болашақ дәрігерлерді дайындау барысында латын тілін оқыту өте маңызды. Сол секілді латын тілінен енген сөздердің мағынасын, түпнұсқасын білу де маңызды. Себебі оларға саналы түрде латын-грек тілінен шыққан медициналық терминдерді ұғынып, түсінуге мүмкіндік береді. Медициналық жоғары оқу орындарында латын тілін студенттерге медициналық терминологияны меңгерту және тек оқу орнының қабырғасында ғана емес, болашақ кәсіби қызметінде қолдансын деген мақсатта оқытады, яғни терминологиялық сауатты дәрігер даярлауды көздейді. Латын тілі пропедевтикалық пән болғанымен, медицина факультеттерінде оқытылатын барлық пәндермен, әсіресе анатомия, биология, биохимия, микробиология, фармакология және клиникалық пәндермен тікелей байланысты [4].

2017 жылдың қараша айында «Астана медицина университеті» АҚ-тың ректоры, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері медицина ғылымдарының докторы, профессор Шайдаров Мажит Зейноллаұлының және «Астана медицина университеті» АҚ-тың мемлекеттік тілді дамыту және тіл саясаты бөлімінің бастығы профессор Мұхамбедия Ахметовтің «Латынша медициналық терминдердің түсіндірме сөздігі» баспадан шықты. Латынша медициналық терминдердің түсіндірме сөздігі латын тілінде берілген 10 000-нан астам терминдерді қамтыған. Медик студенттеріміз, дәрігер әріптестеріміз, медицина саласында аудармамен айналысатын журналистеріміз бұл кітаптан керегін табады деп сенеміз. Сөздікте латын тіліндегі медициналық терминдерге қысқаша түсініктеме берілген. Сөздік дәрігерлерге, медицина саласындағы ғалымдарға, сондай-ақ медициналық жоғары оқу орындарының және медициналық колледж студенттері мен оқытушыларына, аудармашыларға арналған.

Тілімізді дамыту үшін Гиппократ пен оның ізбасарлары халық емшілері арасында ұрпақтан ұрпаққа тараған медициналық лексиканы қолданғаны сияқты, ұмыт болып кеткен төл сөздеріміздің арасынан термин функциясын атқара алатын, ұғымдық сипаты айқын сөздерімізді қайта тірілтіп, оларды қазіргі тәржімасы қиындық туғызып жүрген орыс сөздерінің эквиваленті ретінде тура тауып орнына қоюымыз керек. Тілді дамытудың жолы – жаңа сөз қосу екен деп, жөн-жосықсыз сөзжасам мен терминжасамның «құмар ойынына» жаппай кіріп кетуіміз – әперетін атағы мен әкелетін шатағы қатар тұрған құбылыс.

Сонымен қатар латын графикасына көшу, ең алдымен, дәрігерлер үшін оңай болатын сияқты. Өйткені медицинада латын тілі қолданылады. Латын тілі – дәрігерлердің кәсіби тілі, медицинада анатомиялық, емханалық және фармацевтикалық терминдер латын тілінде қолданылады. Медициналық терминдерді дұрыс түсіну үшін медицина саласының қызметкерлері латын тілін жақсы біліп, күнделікті қызметінде латын терминологиясын пайдалана білуі керек. Себебі цифрлы медицина латын тілінен басталады.

Студенттер медициналық терминдерді түсіну үшін грек-латын тілдерінен шыққан терминэлементтерді еске сақтауы керек. Терминэлемент дегеніміз – терминологиялық мағынасы бар ең кіші бірлік. Медициналық терминологияны меңгеру және оны қолдана білу дәрігердің кәсіби біліктілігінің ажырамас бөлігі екенін түсінуі керек[4].

Еуропа елдерінде және Америка жерінде медицинаға жаңадан енгізілген терминдерді жасауда грек және латын тілдері негізгі дереккөз болды. Классикалық тілдердегі сөздіктерден алынған сөздермен қатар түрлі елдердің ғалымдары ойлап тапқан неоклассицизмдер пайда болды. Неоклассицизмдер латынша немесе түрлі ұлт тілдерінің формасында қолданылды. Грек, латын этимологиясының арқасында мұндай терминдер түрлі ұлттардың тілдеріне, олардың фонетикалық, морфологиялық жүйесіне сәйкес оңай кірікті. Осылайша терминдер халықаралық атауларға, интернационализмдерге айналды [3].

Студент-медик үшін фармацевтикалық терминологияны оқу да маңызды. Онда фармацевтикалық нарықта қолданылатын дәрі-дәрмектердің номенклатурасы оқытылады. Студенттер дәрі-дәрмектердің атауы қалай қойылатындығын, атауында дәрі туралы белгілі бір типтік ақпарат беретін терминдік бөлшектер болатынын, сол арқылы қандай жағдайда қолданылатындығын білу үшін терминдерді түсініп, жатқа білуі керек. Рецепт жазуға машықтану үшін стандарт рецептуралық анықтамалар мен қолданылған бөлшектердің грамматикалық формасын білген жөн. Тақырыптар топтастырылып, біріктіріліп оқытылады, көп жағдайда тапсырма студенттердің өз бетінше дайындалуына беріледі. Медициналық терминологиямен қатар сабақтарда латын афоризмдері мен қанатты сөздеріне назар аударылады. Бұл ғасырлар бойы келе жатқан мұраны танып қана қоймай, латын сөздерін еске сақтауға көмектеседі. Латын тілін оқыту – болашақ дәрігерлерді даярлаудың ажырамас құралы. Латын тілін оқытудағы мақсат біреу – кәсіби тілдің терминологиялық жүйесінің негізін құру. Терминдердің ұғымдық мәнін толық ашу үшін тиісті кафедраларда арнайы пәндерді оқу керектігі белгілі. Ал латын тілін жақсы оқу терминдерді оңай меңгеруге, қолдануға мүмкіндік береді [4].

Мидың функциясы ауытқығанда, сөйлеудің де бұзылатыны медицинаға мәлім. Мидың кибернетикалық жүйесіне түсетін «бұзылған сөздер тасқыны» кері байланыс арқылы функцияға да әсер етпей қоймайды. Әрине, тілге байланысты психологиялық өзгерістер, бұрқ етіп, бір күнде біліне салмайды. Бүгінде біз сапырылысқа ұшырап мән-мағынасы шатысқан сөздерімізді санамызға күштеп енгізіп, психолингвистиканың эксперименттік нысанына айналған ұлт сияқтымыз.

Әсіресе, жеке ғылым салаларының терминдерін көзжұмбайлықпен аудара салуға болмайды. Медицинаға, биологияға, ветеринарияға қатысты кейбір терминдерді тіл мамандарының аударғанын көріп көңіліміз толмағандықтан, бір-екі жеке сөздерді талқылап көрейік.

Бір сөздіктерде адаптация – жерсіну деп берілген, ал сонда медицина мен биологиядағы адаптация болевая (вкусовая, зрительная, слуховая, цветовая, тактильная), адаптация нервных центров деп аталатын терминдеріміздің аудармасы қалай болады? Жерсіну – акклиматизация деген сөзге жақын емес пе? Дезодорация – тазарту деп берілген, ал бұл сөздің тура мәні – сасық иісті кетіру. Мәдениеттілеу етіп аудармақ ойымыз болса – иіссіздендіру дейік [3].

Медицина ғылымдарының докторы, профессор Мажит Шайдаров латын тілінің медицинадағы рөлі туралы былайша құнды пікірін білдіреді: «Латын тілін меңгермей, медициналық білімді меңгеру қиын. Латын тілін меңгерген маман, өмір бойы кәсіби қызметінде кездесетін латын тілінен шыққан терминдерді түсініп, сауатты қолданатын болады. Медицина мамандарына ежелгі заманнан: «In via est in medicina via sine lingua Latina» – Латын тілінсіз медицина – өте алмайтын жол – деген мақал таныс. Бұл мақал біздің заманымызда да мәнін жойған жоқ. Латын тілін оқытуды мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына міндетті пән ретінде енгізіп, практика жүзінде іске асырған дұрыс деп санаймын» [4]. Қорыта айтқанда, сан жылдық тарихы бар тым әріден бастау алатын латын тілінің қазіргі медицинадағы рөлі мен маңызы ерекше және бүгінгі таңда білікті келешек дәрігерлерді дайындау барысында латын тілін оқыту өте маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Латын әліпбиіне көшу: мәселе, пікір, ұсыныс. https://tilalemi.kz. ақпараттық порталы.

2. Тельбаева А. К. Латын әліпбиіне көшу-жаһандану үрдісінің бір талабы. https://oqu-zaman.kz. ақпараттық порталы.

3. Медициналық терминдер мәселесі. https://termincom.kz. ақпараттық порталы.

4. Латын тілінің медицинадағы орны. https://egemen.kz.

5. Садық Г. Латын әліпбиі: рухани тәуелсіздік жолы / Қазақ үні, 11 сәуір 2017 ж. – 7 б.

Мекебаева А.Е.
Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана
E-mail: aigul.mekebayeva@gmail.com

Mekebayeva A.E.
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

УДК 81-139

CROSS-CULTURAL DISCOURSE: COMPARING QUESTION-RESPONSE PAIRS IN AMERICAN ENGLISH, KAZAKH AND RUSSIAN LANGUAGES

Abstract: A conversation analysis is used in this article in order to compare American English, Kazakh and Russian languages with the means of the authentic materials. The grammatical structure of the questions in the three languages will be discussed as well as the word order to provide the reader with the proper comprehension of the question formation. Further, the interactional format and the social functions of the question-response sequences are also to be compared.

Key words: tag questions, yes-no interrogatives, polar questions, alternative questions.

1. Introduction

Conversation is an interaction which involves two or more people and can be based on adjacency pairs. The examples of the adjacency pairs are greetings, invitations and requests [Thornbery & Slade, 2006]. Another representative of them is a question-response pairs. Although the structure of the question-response sequences seem to be fixed across the languages, as they mostly consist of First Pair Part (FPP) and Second Pair Part (SPP) [Reed, 2012], they may still be diverse in terms of the grammar, interactional format and social functions. These three features in three languages are to be analysed and compared in this article.

The three languages are American English, Russian, and Kazakh. In accordance with the linguistic typology these three languages are different in the nature of formation: English is analytic [Eifring & Theil, 2005], Russian is considered to be fusional [wikipedia, n.d.], as for Kazakh [wikpedia, n.d.] it is an agglutinative language. Moreover, the native speakers of these languages have diverse cultural backgrounds. Therefore, the aim of this article is not only to define the differences of these languages, but also to distinguish their possible peculiarities in responding to the questions as well as similarities in all three areas mentioned above.

Due to the fact that the author is a compound bilingual[1] of the Kazakh and Russian languages, reliable examples to the arguments will be endeavoured to be given by using authentic materials such as video films originally shot in Russia and in Kazakhstan.

2. Grammatical structure of question sentences.

2.1. Word order

It was previously noted that English, Russian and Kazakh are entirely diverse languages. Moreover, Russian does not have a fixed word order as English or Kazakh. Therefore, it is worth to point out the importance of the word order in the sentences, since it carries out a significant function in the question structures as well.

There are three basic types of word order: subject + object + verb [SOV], subject + verb + object (SVO), and verb + subject + object (VSO) [Eifring & Theil, 2005]. English belong to SVO [Eifring & Theil, 2005], whereas Kazakh [Petuh, 1995] belong to SOV word order type. For example,

Kazakh	English
Men seni suyemin.	I love you
I you love	
S O V	S V O

However, Russian can belong to three different word order types such as subject + verb + object [SVO], object + verb + subject [OVS] and object + subject + verb [OSV][2]. It is noteworthy that no more than five per cents of all the languages in the world can belong to OVS or OSV word order types [Wade, 1992]. For example, “I love you” in Russian can be

Ya lyublyu teb-ya Teb-ya l yublyu ya Teb-ya ya lyubyu

I love	you-GCE[3]	You-GCE	love I		You-GCE	I love
S V	O	O	V	S	O	S V

Consequently, the meaning of the sentence does not change owing to the case-endings which remain the same regardless of the word order while in Kazakh this kind of word order varieties are presumably considered grammatically incorrect. Though, in English it can change the meaning of the sentence as it does not have case-endings but rely on word order and prepositions to express the idea of the utterance.

2.2. Question types and their grammatical structure.

There are three main types of questions: polar, Q-word questions and alternative questions [Stivers, 2010]. Polar questions should be answered by either *yes* or *no*. Therefore, they are also called *yes/no questions* and can be divided as interrogatives, tag and declarative questions [Stivers, 2010]. Q-word questions are mainly constructed by question words, for instance, *who, why, when* etc. Lastly, alternative questions offer the respondent several options to choose [Stivers, 2010].

1.1.1. Polar questions.

Interrogatives

It was previously noted in the Introduction that three languages belong to three different language types. This implies that they bear entirely different linguistic features which may be reflected in the question structure.

First of all, as an analytic language, English possesses an extensive use of function words including auxiliary verbs which are used in the interrogatives. For example, the interrogative for assertive "I have to go to school" will be "Do you have to go to school?"

Secondly, is being agglutinative Kazakh does not use auxiliary words to form questions. In Kazakh language, questions are made by interrogative function words *ma, me, ba, ba, pa, pe, sha,* and *shye* in the end of the declarative sentence. For example, the question "Do you have to go to school?" is in Kazakh,

Sen mektepke baru kereksyn **ba**?
You school go have to+**ba/-na**

Lastly, interrogative complementizer *li (whether/if)* is used in Russian language. However, since it does not have a fixed word order, the particle *li* is used after the word which is under the focus. In its turn this word is always in initial position and is under the main stress in the sentence [King, 1995]. For example,

(a) Knigu *li* Anna prochitala?
Book *li* Anna read
*Did Anna read **book**?*

(b) **Prochitala** *li* Anna knigu?
Read *li* Anna book
Did Anna read a book? [King, 1995, p. 137]

In (a), the word "knigu" (school) is under the focus, which implies that the type of the material which was read is asked [King, 1995]. On the contrary, in (b) "the verb appears in the initial position followed by *li*, and entire clause is questioned" [King, 1995, p. 137]. In other words, it means the same as the corresponding English question [King, 1995].

Tag questions.

Tag questions in English consist of two clauses. The first clause is declarative. The second part of the sentence consists of the auxiliary verb, which is appropriate to the tense used in the first part, and bears an opposite meaning to the main verb in the first clause.

In Russian tag questions are constructed in exactly the same way with the phrase *ne tak li* (not that so). Moreover, in Russian they are always made negatively. For instance,

Horoshii fil'm, ne tak li?
Nice film, isn't it? [Question tags, n.d.]

Nevertheless, there are no tag questions in Kazakh. However, there can be "pseudo tag questions" [Yoon, 2010, p. 2787]. In Kazakh, they are constructed with the help of the function words with assertive meaning *–goi, -qoi, -au, -eu*, and auxiliary verbs *bolar/shygar* (probably), *bilem(in)/deim(in)* (think). Moreover, they are mostly made in combination with the word *iæ* (yes) [Сөйлемнің түрлері, 2011]. For example,

Onyn algan zhospary osy shygar, iæ ?
His took plan this probably, yes
He took this plan, right? [Сөйлемнің түрлері, 2011]

Pseudo tag questions are made in American English by lexical forms *right, huh*, for example, "Not bad for free, huh?" [Stivers, 2010, p. 2774].

In Russian by the word *da* (yes) in the end of the sentences. For example:

Znachit, my s vami tovarishi po neschat'yu, da?
It means, we with you companions in misfortune, yes
So, we are companions in misfortune, right? [Hait & Barats, 2011]

Summing up, proper tag questions do not exist in all languages, but pseudo tag questions are common in all three of them.

Declarative questions.

Declarative questions have the same sentence structure as declarative sentences, but with the use of the proper intonation comprising the language. Kazakh language does not have this type of polar questions. Since, the interrogatives are constructed by the use of the interrogative function words, the omission of them is regarded as ungrammatical. However, according to Stivers [2010], in American English, declarative questions are used very frequently in the everyday conversation with the rising intonation. As for the Russian, they are also conceived of regular used questions. Nevertheless, the intonation used in Russian declarative questions is not typical. For example, if the following sentence is uttered with a rising intonation while pronouncing the last word,

Masha kupila KNIGU?
Masha bought BOOK?
Did Masha buy a BOOK? [Meyer & Mleinek, 2006, p. 1616]

the speaker emphasizes the object, giving it a particular attention as if he/she wants to confirm the origin of the item which was bought. On the other hand, if the speaker stresses the verb *kupila* (bought), it implies that the speaker would like to know if the action of *buying a book* took place [Meyer & Mleinek, 2006].

Despite the fact that Kazakh does not have declarative questions. Prosodic features of the language can be a key function in other three languages.

1.1.2. Alternative questions.

Alternative questions are the questions which provide the respondent with alternatives to choose one of the. These types of questions are rarely used in all three languages. They can be formed by two full questions connected by *or* in American English [Stivers, 2010]; by *ili* (or) in Russian [Ivanov, 2001]; and with or without *ælde, ne, nemese, ya, yaki* (all meaning *or*), but obligatorily divided by a comma in Kazakh. For instance,

American English: "Where you drunk ***or*** were you sober?" [Stivers, 2010, p. 2775]
Russian: "Dokladchica razvila novye idei ***ili*** tol'ko povtoriala horosho izvestnoe?
Did the speaker develop new ideas or did she only repeat well-known things?" [Meyer & Mleinek, 2005, p. 1632]
Kazakh: "Zherim zhaman *ba*, *(ælde)* men zhaman *ba?"*
My land bad *ba, (or)* I bad *ba?*
Is my land bad or am I bad? [Сөйлемнің түрлері, 2011]

It appears that the structure of the alternative questions can be considered universal among the languages.

Q-word questions.

This type of question is constructed by the inversion of the interrogative words such as *what, who, when, where, why, how, how much* to the initial position of the interrogative questions in American English [Stivers, 2010]. For example, "Why didn't you buy any of these?" [Stivers, 2010, p. 2775].

In Russian, these question words adopt the initial position as well but only in declarative sentences [Ivanov, 2001]. For example,

Kak proshel vash den'?
How spent your day?
How was your day? [Reznik, 2011]

It is clear that there is no clitic *li* which makes the sentence interrogative and the interrogative adverb *kak* is in the initial position.

Although the inversion takes place in declarative sentences in Kazakh as well, the location of the question words is not in the initial position. Having been the questions of the cases which are responsible for object of the sentence, they appear in the middle of it. For instance,

Zhatyguga **qashan** kelesin?
To training **when** come?
When will you come to the trainings? [Sabyrzhanov, 2009]

The exceptions are the interrogative pronouns *who?* And *what?* Of the nominative case, which appear in the beginning of the Q-word questions. For example,

Ne boldy?
What *happened?* [Sabyrzhanov, 2009]

The construction of the Q-word questions is simple if the structure of the declarative and interrogative sentences in all three languages, especially in Kazakh, is properly examined.

2. **Interactional format**

Interactional format means the organization of the conversation, in this context the organization of the question-response sequences. The question-response adjacency pairs can be arranged in different ways in three languages, especially in the sequences with polar questions. The polar questions are the most frequently used type in all three languages.

It is important to highlight that yes/no questions may appear in a row with another question in Kazakh language. For example, the speaker may ask two separate full questions at once without any pauses and intentions of making the initial question more understandable as in English,

Shyngys qalai? Qashan keledi?
How is Shyngys? *When will he come?* [Sabyrzhanov, 2009]

Here, the father is inquiring about his middle son whose name is Shyngys from the eldest one. The son gives two answers respectively,

Zhaksy. Bilmeim deid.
Good. *Says he doesn't know.* [Sabyrzhanov, 2009]

Sometimes, the speaker may ask two questions with the same context [from the same conversation],

- Shyngys kaida? Tagy sprotzalyna ketti ma?
  Where is Shyngys? Did he leave to the gym again?
- Iæ.
  Yes. [Sabyrzhanov, 2009]

As it is clear that the respondent answers to the second question and leaves the first unanswered. In these type of question sequences, Yes/No question is of a more important meaning and therefore the answer can be referred to it only, since by answering to it the respondent gives a reply to both questions.

3. **Social functions of the question-response sequences.**

Ivanov [2001] highlights that the question-response sequences perform two main functions in the process of thinking and communicating, which are cognitive and communicative. Cognitive function of the question-response pairs covers a human being's knowledge about himself and his environment [Ivanov, 2001] while communicative function can be defined by what was stated by Heinemann [2009, p. 160], "question-answer sequences are concerned in a basic way with the exchange of information and, as such, invoke the relevance of who knows what". Therefore, it is essential to note that answers perform social functions as well as the questions, that means to give the questioner the information he was seeking for [Ivanov, 2001]. Consequently, they may perform social actions too. For example, if it is a confirmation request, the social action of the response can be confirmation or disconfirmation. These social functions of the question-response sequences were discussed in general by Ivanov [2001], hence, they are supposedly universal across the languages.

Another thing worth to mention is the social actions apart from those listed in Yoon's [2010] and Stivers' [2010] works, which are *information request, other initiation repair, confirmation request, assessment, suggestion/offer/request* and *other*. *Other* might be understood as rarely social actions performed by questions which are peculiar directly to the culture of the examined language. Perhaps,

American speaker may use questions to tease the interlocutor or to pre-announce [Stivers, 2010]. Russians, as it was observed above may use "challenge questions" [2003] in order to avoid the question itself. As for Kazakhs, they may ask questions with the intention to stop the undesirable action or to motivate the interlocutor to the action [Nurzhan, 2011], for example,

(a) Mundaiga mæn berip kerek pe?
Is it necessary to pay attention to it?

(b) Osylai zhure beremiz be?
Are we going to walk like this? [Nurzhan, 2011, p. 3]

The speaker wants his interlocutor to stop talking about the things which probably make him feel uncomfortable in [a] whereas in [b], the speaker is trying to motivate the interlocutor to start a new action and stop *walking*.

Lastly, Raymond [2003] demonstrates the importance of the yes/no interrogatives in the institutional settings, to be more accurate, how they can be manipulated in eliciting information that the questioner needs. For instance, as it is well-known, the non-conforming answers are not acceptable in the courtroom, therefore the witness is have to be questioned until his answer will be either "no" or "yes". Another example can be survey questions which are designed to receive definite answers [Raymond, 2003].

Although, social functions of the question-response sequences in everyday conversation including the role of the interrogatives in institutional settings can be considered universal across the languages, their social actions may slightly differ.

5. Conclusion

Any language in the world is unique. Moreover, the interaction made in the particular language has its own peculiarities in organization of the conversation. Therefore, they may be entirely different in some aspects and almost the same in other.

First of all, the grammar has a significant function in the arrangement of the interaction [Ochs, Schegloff, & Thompson, 1996], question-response pairs in this context. As it was previously discussed, American English, Kazakh and Russian belong to different language types and have diverse word orders which are imposed in the grammatical structure of the questions and the answers as well [referring to the possible forms of type-conforming responses which can be given in Kazakh and Russian languages]. It implies that it is possible to highlight some particular characteristics of these languages. For example, the construction of the questions in Russian mostly relies on its prosodic features, Kazakh language does not possess declarative and proper tag questions, and the use of auxiliary verbs in English interrogatives.

Secondly, despite the singularities of these languages, their similarities still should be noted. Since, pseudo tag questions appear in all three languages in one and the same shape. In addition, the structure of the alternative questions is almost the same despite the slight difference. Last but not the least, the social functions of the question-response sequences are probably universal across the languages.

It is essential, therefore that, although the aim of this article seem to be achieved, it was not possible to look into all the aspects of the question-response pairs (for example, the importance of gaze while questioning). Moreover, due to the lack of the relevant literature on Kazakh and Russian, some assumptions were devised by the author relying on the examples as evidences found in the context of the feature films. Some examples in Kazakh and Russian were made up by the author as a native speaker in order to explain better the word order. All this implies that the further studies are more than needed.

NOTES:

1.According to Kroll and de Groot [p. 542], "compound bilinguals are individuals, who learn two languages simultaneously, in the same context…". Since the author was brought up at the junction of Kazakh and Russian cultures, she can be considered as the compound bilingual.

2.Although, it was not written in the literature I used, but as a native speaker I can assert that the SOV (ya tebya lyublyu = I you love) type of the word order is also possible.

3.GCE – genitive case ending.

4.Polarity – grammatical polarity, which means "the distinction of affirmative and negative" (thefreedictionary, n.d.)

5.HON – honorific. Honorifics in Kazakh are made by the suffixes –syz, -siz and in Russian by –I in the end of the verbs.

6.According to Koshik [2003], challenge questions are Q-word questions which may be used by interlocutors in order to make a convincing opposition to the question to which they have to answer.

REFERENCES

1.Englishotes (n.d.). Разделительный вопрос/Question tags. Retrieved November 7, 2020, from http://www.englishnotes.ru/razdelitelnyj-vopros-question-tags/

2.Hait, R. & Barats L. (Producers). (2011, December 29). О чем еще говорят мужчины?/What else do men talk about? [Feature film]. Russia: Квадрат.

3.Heinemann, T. (2009). Two answers to inapposite inquiries. In J. Sidnell (Eds.), Conversation analysis: comparative perspectives [e-book] (pp. 159-186), Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved February 26, 2012, from http://www.myilibrary.com/browse/open.asp?id=238223&entityid=https://shib.york.ac.uk/shibboleth

4.King, T.H. (1995). Configuring topic and focus in Russian. Stanford, California: CSLI Publications.

5.Koshik, I. (2003). Wh-questions used as challenges. Discourse Studies, 5(1), 51-77. Retrieved November 4, 2020, from http://dis.sagepub.com/content/5/1/51

6.Kroll, J.F. & de Groot, A.M.B. (2005). Handbook of bilingualism: psycholinguistic approach. Oxford: Oxford University Press.

7.Meyer, R. & Mleinek, I. (2006). How prosody signals force and focus - a study of pitch accents in Russian yes-no questions. Journal of Pragmatics, 38, 1615-1635. Retrieved October 21, 2020, from http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378216606000427

8.Nurzhan A. (2011), Сұраулы сөйлемнің прагматикалық сипаты/Pragmatic description of the interrogative sentence. Publishing house Education and Science s.r.o. Retrieved November 6, 2020, from http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2011/Philologia/4_93543.doc.htm

9.Osch, E. Schegloff, E. & Thompson, S. (1996). Interaction and Grammar. Cambridge: Cambridge University Press.

10. Raymond, G. (2003). Grammar and social organization: yes/no interrogatives and the structure of responding. American Sociological Review, 68, 939-967. Retrieved October 26, 2020, from http://www.jstor.org/stable/1519752?origin=JSTOR-pdf

11. Reed, B.S. (2012, January 17). Introduction: Language as (inter-)action, [Lecture to MA in Educational Studies Year 1]. University of York.

12. Reznik, A. (Executive Producer). (2011, March 20). Домработница/Housekeeper [Feature film]. Russia: Amedia Production.

13. Sabyrzhanov, B. (Executive Producer). (2009). Ағайынды/Brothers [Miniseries]: 1-3 series. Kazakhstan: JSC «РТРК Казахстан» & TV compound "SATAFILM".

14. Stivers, T. (2010). An overview of the question-response system in American English conversation. Journal of Pragmatics, 42, 2772-2781. Retrieved October 26, 2020, from http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378216610001074

15. Thornbury, S. & Slade D. (2006). Conversation: from description to pedagogy. Cambridge: Cambridge University Press.

16. Wade, T. (1992). A comprehensive Russian grammar. Oxford; Cambridge: B. Blackwell.

17. Wikipedia. (n.d.). Fusional language. Retrieved November 07, 2020, from http://en.wikipedia.org/wiki/Inflected_language

18. Wikipedia. (n.d.). Kazakh language. Retrieved November 07, 2020, from http://en.wikipedia.org/wiki/Kazakh_language

19. Иванов А.Ф./Ivanov, A.F. (2001). Логические аспекты спора: вопросно-ответный

20. комплекс/Logical aspect of dispute: question-response complex. In В.И. Максимов/V.I. Maksimov (Eds.), Русский язык и культура речи/Russian Language and speech culture [e-book] (pp. 69-72), Moscow, Russia: Moscow. Retrieved November 1, 2020 from http://www.bibliotekar.ru/russkiy-yazyk/index.htm

21. Петух И.М./Petuh, I.M. (1995). Учебник Казахского языка (для русскоязычных со средним и высшим образованием) / Textbook of Kazakh language (for russian speaking people of secondary and higher education)[e-book], Kostanai, Kazakhstan: Kostanai. Retrieved October 30, 2020, from http://www.kazak-tili.kz/petuxov/12-poryadok-slov-v-predlozhenii.php

Даденов Т.М.
Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана
E-mail: shokai77@mail.ru

Dadenov T.M.
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

УДК 81'255

НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОЛОРИТ В ЯЗЫКЕ

Аннотация: В статье рассматривается роль национального колорита в языке через лингвокультурную призму. В исследовании приводится связь национального колорита с языком и на примерах объясняется необходимость правильного перевода национального колорита путем всестороннего анализа текста. Подчеркивается роль национального колорита при переводе художественных произведений, акцентируется внимание на необходимости точной, полной, адекватной и эквивалентной передачи национального колорита на материале произведения Гиш Чжень «Кто Ирландка?». Особо отмечается возможность применения закона Ципфа при переводе нейронным машинным переводчиком художественных произведений.

Ключевые слова: язык, перевод, художественная литература, национальный колорит, переводчик.

NATIONAL COLOR IN LANGUAGE

Abstract: The article examines the role of national color in the language through the linguocultural prism. The study provides a connection between national color and language and explains the need for a correct translation of the national color through a comprehensive analysis of the text. The role of national color in the translation of works of art is emphasized, attention is focused on the need for accurate, complete, adequate and equivalent transfer of national color on the material of the work of G. Jen «Who is Irish?» The possibility of applying Zipf's law when translating fiction by a neural machine translator is especially noted.

Keywords: language, translation, fiction, national color, translator.

Түйіндеме: Мақалада лингвомәдени призмасы арқылы ұлттық колориттің тілдегі рөлі қарастырылады. Зерттеу барысында ұлттық колорит пен тіл арасындағы байланыс қамтамасыз етіліп, мысалдар арқылы мәтінге жан-жақты талдау жасау арқылы ұлттық бояуды дұрыс аудару қажеттілігі түсіндіріледі. Көркем шығармаларды аударуда ұлттық колориттің рөлі атап өтіліп, Гуйче Чженнің «Ирландия деген кім?» Шығармасының материалы бойынша ұлттық колоритті дәл, толық, барабар және эквивалентті беру қажеттілігіне назар аударылады. Әсіресе жүйке машинасы аудармашысының көркем әдебиетті аудару кезінде Зипф заңын қолдану мүмкіндігі ерекше атап өтілген.

Тірек сөздер: тіл, аударма, көркем әдебиет, ұлттық колорит, аудармашы.

В настоящей статье мы постараемся прояснить, в чем заключается национальный колорит в языке и почему он проявляется особенно ярко в художественной литературе. В качестве примера мы возьмем произведение Гиш Чжень «Кто Ирландка?». Указанное произведение написано на английском языке, носителем языка, чьи родители иммигрировали в США из Китая. Особенность этого рассказа заключается в том, что он содержит лингвокультурные особенности, передающие когнитивные концепты и фреймы главного героя произведения – китаянки для которой английский язык и культура были усвоены и сформировались на уровне второй языковой личности, но по-прежнему остались чужими. Талантливый автор произведения смогла передать в коротком рассказе столько отличий между двумя картинами мира английской и китайской, не прибегая к лакунам, реалиям и другой безэквивалентной лексике. Именно практическое отсутствие безэквивалентной лексики в тексте произведения предопределило наш выбор это произведения, так как в теории перевода достаточно много внимания уделяется переводу безэквивалентной лексики, но очень мало тому, как нужно переводить подобные произведения, где национальный колорит проявляется с первого предложения и заканчивается с последним прочитанным словом. Для устранения этого перекоса мы постараемся заострить внимание на этой проблеме, дабы вызвать к ней заслуженное внимание со стороны научного сообщества с целью совершенствования теории и практики перевода.

Хороший переводчик должен находит в переводном тексте проявления национального колорита по наитию. А это возможно лишь в том случае, если переводчик получил в процессе обучения соответствующие теоретические знания и практические навыки, базирующиеся на

богатом опыте разбора разнообразных примеров из практики и выбора наиболее подходящих методов в процессе обучения. Без понимания, в чем же заключается национальный колорит, переводчик не сможет перевести художественное произведение с сохранением национальной идентичности произведения.

Выбор переводчика между так называемой «экзотикой» и «спецификой» должен быть предопределен в пользу специфики, если переводчик все ещё надеется выиграть битву в конкурентной борьбе с нейронным машинным переводом, если нет, то роль редактора машинного перевода будет ему обеспечена.

Здесь уместным будет привести классический пример И. В. фон Гёте, употребленный им в своей речи, посвященной памяти Виланда: «**существуют два метода перевода один из них требует переселения иностранного автора к нам так, чтобы можно было видеть в нем соотечественника, другой напротив, предлагает отправиться к этому иностранному автору и вжиться в его условия жизни, освоить его склад языка и его особенностям**» [*И. В. фон Гёте*, 210]. Теперь становится понятным, для того чтобы передать национальный колорит, по утверждению И. В. фон Гёте, нужно отправиться к иностранному автору произведения, вместо того чтобы требовать переселения иностранного автора к нам или в среду языка перевода.

Отсюда специфика – это национальный колорит произведения, в том числе и художественного, а экзотика – это так называемое избыточное состояние специфики или национального колорита. Экзотика это когда делают адаптацию произведения с учетом требований языка перевода и тем самым жертвуют спецификой, чтобы было меньше экзотики (национального колорита) или не было его вообще. Отсюда специфика – это метод передачи национального колорита полностью без купюр, а экзотика – это метод редактирования национального колорита, в результате которого национальный колорит передается не полностью либо не передается вообще.

Сто лет назад ещё Н.В. Гоголь отлично подметил, разницу между формой и содержанием при передаче национального колорита, а именно: «**Истинная национальность состоит не в описании сарафана, но в самом духе народа**. Поэт даже может быть и тогда национален, когда описывает совершенно сторонний мир, но глядит на него глазами своей национальной стихии, глазами своего народа, чувствует и говорит так, что соотечественникам его кажется, будто это чувствуют и говорят они сами» [*Гоголь Н.В.*, 39]. А ведь Н.В. Гоголь был прав, но не только в отношении национального колорита в художественной литературе, но в отношении перевода тоже, хоть это даже и не подразумевается в приведенном высказывании. Из логики высказывания Н.В. Гоголя понятно, что бессмысленно при переводе, что называется «описывать сарафан», важнее сделать делать акцент на самом «духе народа». Вынуждены констатировать, что последние десятилетия ученые в области науки переводоведения, только и занимаются тем, что «описывают сарафан». Ищут, так называемые «реалии и безэквивалентную лексику» в названиях национальной одежды, уборах, вещах быта, обычаях, традициях, праздниках, кухне, играх, состязаниях и т.д. И радуются как дети, когда находят особенно удачные «описания сарафана», выражаясь языком Н. В. Гоголя. Вместо того, чтобы сосредоточиться на проблеме в целом и создании правил перевода «духа народа» или национального колорита.

В нашем понимании, **национальный колорит** – это все действия и/или бездействия (чувства и ощущения) любого лица или группы лиц по отношению к любому событию, идее или действиям другого человека или группы людей, позволяющие установить не только мировоззрение, миропонимание, мироощущение этих лиц, но и национальную концептосферу и языковой геном этого лица или группы лиц, понять их культурную специфику и бытовые особенности их жизни, так называемый жизненный уклад.

Приведем простой пример, в Казахстане проживает достаточно много казахов, особенно в городах, для которых первым языком и первой языковой картиной мира стал русский язык и культура, но это не означает, что эти казахи стали русскими. Допустим, если кто из русскоязычных казахов начнет писать художественные произведения на русском языке, означает ли это, что в указанных произведениях будет отсутствовать национальный колорит присущий казахам, конечно же, нет. Даже если указанные произведения будут написаны на русском языке людьми, воспитанными в традициях русской культуры, национальный колорит произведения сохранит языковой геном

казахского народа, так как эти казахи были воспитаны в казахской среде и тем самым получили казахское мировоззрение, а значит, ментальность их будет не русская, а казахская, что найдет свое отражение в написанном художественном произведение.

Аналогичная ситуация произошла с автором произведения «Кто Ирландка?» Гиш Чжень, которая мастерски сумела передать китайское мировоззрение через призму американского воспитания и нормы английского языка.

Рассмотрим для наглядности примеры из произведения Гиш Чжень «Кто Ирландка?».

Автор произведения, мастерски, используя сочетание нормы грамматической структуры английского языка и разговорной речи китайского языка, сумела путем незначительных отклонений от нормы английского языка сохранить стиль общения присущий носителям китайского языка. Действительно, эти примеры мы можем видеть и в нашей жизни, когда казахи, для которых казахский язык это первый язык, а русский второй допускают в русском языке мелкие грамматические ошибки, как правило, не согласованность окончаний падежей и склонений, неправильное ударение или переносят порядок построения слов казахского языка на русский язык, а также используют простые грамматические конструкции, так что любой носитель языка русского языка может безошибочно определить, что с ним разговаривает не носитель русского языка.

В третьем предложении рассказа мы можем встретить первое отклонение от грамматической нормы английского языка: «I **am work** hard my whole life, and fierce besides.». Это типичная ошибка для любого не носителя языка, избыточная конструкция одновременного использования вспомогательного глагола и глагола в настоящем времени. Это явление связывается с когнитивными особенностями мыслительной деятельности человека, когда устойчивые конструкции выдаются нашим сознанием в нарушение грамматических правил второго языка, как правило, по причине отсутствия аналогичных грамматических структур в нашем первом языке из-за чего происходит путаница, какую-форму нужно использовать при построении предложения. Автор рассматриваемого произведения специально не называет нам ни имя, ни другие опознавательные признаки главной героини. Вместе с тем первое предложение сразу вводит читателя в курс, что рассказ каким-то образом связан с Китаем, что внучка рассказчицы наполовину китаянка. А грамматическая ошибка в третьем предложении это только первое явное свидетельство, что рассказчица, во-первых не носитель языка, во-вторых, возможно не так давно приехала с Китая. В целом произведение как бы написано для двух носителей культур для американцев и для китайских американцев. Для первых строится картина на основе грамматических конструкций и отклонений от нормы английского языка для вторых по большей части воспроизводятся синтактические конструкции и лексические обороты, которые используют китайцы в разговорной речи. Не удивительно, что всё это отсутствует в русском переводе.

Без элементарных знаний китайского языка трудно предположить наличие второй структуры рассказа, эта идея к нам пришла из среды китайских языковедов. Следовательно, переводчик в подобных случаях, должен консультироваться с экспертами в области того или иного языка, даже если произведение написано на знакомом ему или ей языке ведь национальный колорит как в нашем случае может быть отличным от языка повествования. Из синтаксической структуры предложений прослеживается, что слишком много вводных оборотов для английского языка таких как: «I tell daughter…» (我说我女儿), «I say…» (我说 wǒ shuō - «послушай», «кстати»), «she say…» (她说 tā shuō), которые часто употребляются в китайском языке для введения темы в общении.

Наличие иносказательных примеров и образов в речи рассказчицы также свидетельствует о следах китайской лексики, в английском языке оставленных автором сознательно для передачи китайского национального колорита. Эта иносказательность зачатую связана с табу для китайцев на выражения открытого недовольства или осуждения, что находит свое отражение в речи рассказчицы.

Другой особенностью китайского национального колорита, является концепт «мама» это возможно один из краеугольных камней китайской культурной самобытности, поэтому в рассказе мы можем найти некоторые свидетельства этого. Члены банды уважают своих матерей, потому что они тоже китайцы, даже если живут в США. Они не хотят разговаривать с главной героиней и

даже стараются избегать ее, потому что видят в рассказчике ровесницу своих матерей. Их культура требует, чтобы они с большим уважением относились к рассказчице, практически также как они относятся к своим матерям, и главная героиня хорошо знает это. Поэтому в рассказе мы можем обнаружить, что члены банды в ее присутствии говорят о своих матерях так: "**Oh**, my mother have some arthritis, need to take herbal medicine, they say. **Oh**, my mother getting old, her hair all white now" («**Ох**, у моей мамы артрит появился, прописали фитотерапию ей, сокрушаются они. **Ох**, моя мама становится старее, ее волосы теперь совсем седые» - перевод автора). Таким образом, хоть члены банды и говорят по-английски, но китайская культура предписывает им определенное поведение, которое также находит отражение в использованных лексических оборотах английского языка. Следовательно, мы можем поместить должное уважение в восклицание, такое как «Ох» в начале каждого предложения и в начале фразы «у моей маме», где они говорят о возрасте своей матери и её болезнях, а не как у переводчицы А. Власовой «Ах» и «у мамы» эти выражения на русском языке несут некую отстраненность и безучастность, в то время как необходимо передать полное участие и заботу, даже если это участие и забота напускные. Эти свидетельства показывают нам, что даже члены банды не могут избавиться от культуры, потому что культура является самой важной вещью для всех людей во всем мире, а национальный колорит одна из наиболее важных её составляющих.

Для полной передачи отклонений от грамматической нормы английского языка при переводе на русский язык нами предлагается использовать небольшие синтаксические отклонения позволяющие читателю почувствовать национальный колорит рассказчицы. Например, предложение: « I **am work** hard my whole life, and fierce besides.» перевести на русский язык как: «Я усердно работаю всю мою жизнь, и **никому не спущу**.» (перевод автора) вместо безукоризненного: «Я всю жизнь работала не покладая рук и притом **никому не давала спуску**» (перевод А. Власовой). Или английское предложение: «If they come by mistake, they pretend they **are come** to eat.» перевести на русский как: «Если заглянули по ошибке, то делают вид, что **есть пришли**» (перевод автора), вместо «А если случайно зайдут, делают вид, что **пришли поесть**» (перевод А. Власовой). Ведь даже К. И. Чуковский отмечал, что: «Нужно хоть при помощи синтаксических сдвигов дать русскому читателю почувствовать, что перед ним речевые явления, далеко отступающие от нормы. Когда я переводил пьесу Синга «Герой», я должен был прибегать именно к таким синтаксическим сдвигам для передачи различных оттенков англо-ирландского говора и увидел, что эти сдвиги гораздо эффективнее, чем можно подумать, не испытав их на деле» [*Чуковский К.*, 89].

Кроме того, для полной передачи национального колорита можно **использовать «Закон Ципфа», особенно для нейронного машинного перевода**. Например, зная, что любое произведение, написанное на любом языке, содержит в себе около 100 слов, которые составляют половину текста, мы может сосредоточиться на другой половине текста и выявлять слова которые употребляются в тексте либо очень редко, либо слишком часто. Если слово употребляется слишком редко или слишком часто мы можем сфокусироваться на этих словах и постараться понять причину их редкого или частого появления и связать это редкое или частое появление с порядковым номером слова согласно закона Ципфа. Рассматривая любое нарушение закона Ципфа связанное с частотой употребления слова, как намеренное сознательное или без сознательное проявление либо авторского стиля, либо национального колорита, нейронный машинный переводчик сможет переводить авторский стиль также хорошо, как и национальный колорит. При этом вполне допуская, что со временем это станет возможно даже без полного участия человека.

Другим способом передачи национального колорита может послужить математический подсчет слов с целью выяснения причины частоты употребления через мотив автора произведения. Например, нами был сделан анализ рассказа Гиш Чжень «Кто Ирландка?». Согласно которому, мы пришли к выводу, что рассказчица по замыслу автора является эгоистичным человеком. Так как рассказ выстроен в виде монолога главной героини свой вывод мы основываем на факте упоминания ей местоимения: «я» - 170 раз, «моя» - 58 раз (в основном для выражений «моя» дочь или внучка). Для сравнения рассказчица использует слово «дочь» - 53 раза, местоимение и производные от него «она» - 120 раз и «ее» - 65 раз (то есть налицо употребление отстраненных и

формальных выражений, сигнализирующих нам о напряженных отношениях с дочерью и внучкой, также мы заметили, что рассказчица не использует ласковые слова для обозначения своей дочери или внучки что очень не обычно для китайской культуры, что вполне может означать разрыв отношений между ними). Более того, имя дочери «Натали или Натти» упоминается лишь - 6 раз, и только дважды самой рассказчицей в прямой речи и четыре раза другими в косвенной речи, и, наконец, слово «внучка» употреблено - 4 раза, а имя внучки «Софи» - 61 раз. Нам нужно понимать, что местоимения «она и ее» в основном используются для обозначения не только дочери и внучки в высказываниях рассказчицы, но также и для обозначения изредка этими местоимениями других женских персонажей. Мы видим, что рассказчик предпочел бы сказать «она», а не «дочь» или «Натали» и сказать скорее «Софи», чем внучка. Мы предполагаем, что это произошло не случайно, потому что этот факт подчеркивает чувства рассказчицы к дочери и внучке, она уже простила внучку, но не дочь. Когда рассказчица чаще использует местоимение «она и ее» вместо слова «моя дочь», это подсознательно намекает читателям, что что-то произошло между ними, и они узнают об этом в конце рассказа. **В данном случае для полной передачи национального колорита произведения и авторского стиля, а также когнитивной составляющей рассказчицы переводчик должен следовать обозначенной канве и выдерживать её в языке перевода.** Кроме того, для более презентабельного сравнения мы должны также отметить, что имя зятя рассказчицы «Джон» - упоминается 26 раз (сравните с Натали и Софи), слово «сын» - 3 раза и один раз «зять», а местоимение «он» - 33 раза и местоимение «его» - 13 раз. Другие слова и местоимения используются не так часто, например, «семья» - 17 раз, «Бесс» - 14 раз, «мать» - 12 раз, «Ши» - 10 раз «Эми» - 10 раз (имена «Бесс» , «Ши» и «Эми» употребляли больше, чем слово «муж»), «муж» - 9 раз, «няня» - 5 раз, «отец» - дважды, бабушка - один раз, «братья» - 4 раза. Местоимение «ты и его производные» - 87 раз, «они, они, их» - 56 раз, «он, его, сам» - 36 раз, и только 19 раз произносится местоимение «мы». Использование очень редко таких слов как «семья», «мы» и отсутствие таких слов, как «родственник», «родственный», «наш», «близкий», «связи», и ласковых слов для обозначения близких родственников тоже является задумкой автора, которую необходимо переводчику адекватно и точно перевести на язык перевода. Можно также сравнить, как часто в рассказе упоминаются названия стран или национальностей, например слова: «Китайцы и Китай» - упоминаются 22 и 8 раз соответственно, один раз, упоминается слово «Тайвань», сравните со словом «Ирландский» - употребляется 13 раз и «Америка или американец» - всего два раза. Интересно также количество упоминаний цветов: «коричневый» - 15 раз, «черный» - 6 раз и «белый» - 4 раза. Частое использование в речи рассказчицы глаголов «взять» употребляется 27 раз, «давать» - всего 5 раз, а также «знать, знать» - 17 раз, «получить, получить, получить» - 13 раз, «нужно» - 7 раз, «попробуй» - 4 раза, «пользуйся, использовал» - 10 раз. Следовательно, главный герой рассказа предпочитает получать, а не делиться. И, наконец, прилагательные. Удивительно, как мало прилагательных использует автора в тексте произведения, хотя и автор, и рассказчик - женщины, а ведь общеизвестно, что женщины употребляют прилагательные в речи чаще, чем мужчины. Возможно, это также особенности языкового барьера, которые также необходимо передать переводчику произведения. На это также могут повлиять определенные обстоятельства, потому что в то время, когда рассказчик ведет свое повествование, она «проживает на постоянной основе» в чужом доме. Что касается самого концепта дом, то мы должны упомянуть, что слово «дом» употреблено - 4 раза, а «здание» - 8 раз, ведь это произошло не случайно. Рассказчица, предпочитает произносить слово «здание» вместо слова «дом», тем самым подчеркивается, что она сейчас в здании, а не в своем доме. Кроме того, мы должны вернуться к прилагательным, в тексте отрицательных прилагательных больше, чем положительных, что также дает нам косвенное понимание о чувствах рассказчицы. Прилагательное «дикий» употреблено - 7 раз, «умный» - дважды, «ужасный» - дважды, «сумасшедший» - 7 раз, «беда» - 6 раз, «молодой» - дважды.

В романе так много сопоставлений и контрастов, поэтому мы можем найти столько «сравнений» как стилистических приемов, а слово «подобное» занимает второе место после глагола «сказать», который к слову упоминается в тексте - 44 раза, а глагол «смотрит» употребляется - 15 раз. Еще одно свидетельство существования такого количества контрастов в романе - это количество противопоставлений «но», которых 45, и союзов «и» - 58 «или» - 10. Все

эти количественные составляющие также могут и должны помочь переводчику в осуществлении адекватного, полного, точного и эквивалентного перевода, где передача национального колорита напрямую зависит от аналитических способностей переводчика и его обученности находить все особенности путем долгой и кропотливой работы.

В этом исследовании мы еще раз подтвердили, тот факт, что в английском языке все важные и значимые события обычно упоминаются в начале предложения, что особенно характерно для этого рассказа. В силу того, что в письменном тексте автор обычно не может акцентировать важные моменты интонацией или ударением, как это обычно делают люди в процессе разговора, в данном произведение это достигается через грамматические и синтактические конструкции, лексические обороты и через повторение ключевых слов. Если переводчик не сможет понять этого, то перевод будет бесцветным и не содержательным, а значит, читатель не сможет по-настоящему насладиться выбранным произведением.

В заключение, хотелось бы отметить, что понимание художественного произведения во многом зависит не только от языковой компетенции переводчика, но и от понимания культурных различий и особенностей двух этносов, в рамках которых осуществляется двуязычная коммуникация – перевод с одного языка на другой. Национальный колорит в художественном произведении – это выражение культурных или национальных особенностей в нем, в связи с чем переводчик должен находить эти особенности и правильно их интерпретировать с максимальным и полным сохранением этих культурных особенностей в тексте перевода. Если это будет достигнуто переводчиком, значит, основная задача перевода как межкультурной коммуникации будет выполнена, а читатель сможет погрузиться в национальную и культурную среду народа с чьим произведением он (читатель) решил ознакомиться, так как в этом случае происходит знакомство с целой культурой другого народа.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Гоголь Н.В.* Полное собрание сочинений. В 10 томах. Т. VII. М., 1964, - С. 39-40.
2. *Чуковский К. И.* «Высокое искусство» - М.: Время, 2014.
3. *Goethe J.W.* Zu bruderlichem Andenken Wielands. Gesamtausgabe. Munchen 1961-1963, B. 29, P. 210.
4. *JEN G.* Who's Irish? publisher: Alfred A. Knopf, 1999, Gish Jen All rights reserved. ISBN: 0-375-40621-2.

Құрманова Б.Ж. п.ғ.д., профессор
Ақтөбе облысы, Ақтөбе қаласы
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Махай Сәулет Алтайқызы
Ақтөбе облысы, Ақтөбе қаласы
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
E-mail: saulet_1998kz@mail.ru
S.A.Makhay
Aktobe Regional University named after K.Zhubanov

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ
ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
FORMATION OF MULTILINGUAL EDUCATION

Қазақстан әлемде жоғары білімді, халқы үш тілді де: қазақ тілін – мемлекеттік тіл ретінде, орыс тілін – ұлтаралық қатынас тілі ретінде және ағылшын тілін – жаһандық экономикаға нәтижелі өтудің көмекші тілі ретінде еркін меңгерген ел болып танылуы керек»
Н.Ә. Назарбаев

Аңдатпа: Бұл мақалада қазақстандық білім беру жүйесіне көптілділікті қалыптастыру қажеттілігі туралы мәселе қаралады .Мақалада қоғам үшін, соның ішінде жас ұрпақ үшін көптілділікті дамытудың маңыздылығы атап көрсетілген, себебі жастар кез келген мемлекеттің болашағы болып табылады.

Кілт сөздер: көптілділік; мультилингвизм; полилингвизм; дағды; полиглот

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос о необходимости формирования полиязычия в казахстанской системе образования .В статье подчеркивается важность развития полиязычия для общества, в том числе для молодого поколения, поскольку молодежь является будущим любого государства.

Ключевые слова: многоязычие; мультилингвизм; полилингвизм; навык; полиглот

Abstract: This article discusses the need for the formation of multilingualism in the Kazakh education system. The article emphasizes the importance of developing multilingualism for society, including for the younger generation, since young people are the future of any state.

Keywords: multilingualism; polylinguism; skill; poliglot

Көптілді мемлекетке айналу — заманауи қоғам қалыптастырудан туған уақыт талабы. Көп тіл игеру барысында мәдени конвергенция қалыптасып, бір халықтың мәдениетін танып, әлемнің алуан түсті суретін тұтас көруге мүмкіндік аламыз. Сол арқылы ұлттық мәдениеттің барлық ерекшеліктерін және құндылықтарын сезінуге жол ашылады.

Бірнеше тіл білетін ұрпақ - білім мен ғылым кеңістігінде еркін самғай алатын, жан-жақты қабілеттерге ие, технологиялар тілін меңгерген, жаңа заман талаптарына сай болып өседі. Бүгінгі өзгермелі қоғамда рухани-адамгершік қасиеттермен қатар, еңбекке бейімділік пен қабілеттерді жан-жақты дамыту қажеттілігі тұр. Осыған орай, бүгінгі таңда Қазақстанға ақпараттық-технологиялық, ғылыми, медициналық, оқу-әдістемелік және осы секілді маңызды салаларда жаңалықтарды, әлемдік ілгері тәжірибелерден хабардар болып, бұл жаңалықтарды өзінің ана тілінде халқының игілігіне пайдалану үшін халықаралық байланыстарды нығайтып, әлем аренасына шығу үшін көп тіл білетін мамандар керек. Бұл бағытта мектепке дейінгі білім беру ұйымдары, балабақшалар, мектептер, ЖОО-дары өз тарапынан үлестерін қосуда.

Нарықтық экономикаға негізделген мемлекеттің дамуы – еңбек нарығындағы бәсекеге қабілетті мамандардың біліміне байланысты. Бұл заңдылық оқу орындарының барлық салаларына жаңа талап, жаңа міндет, жаңа мақсаттар жүктейтіні белгілі. Осыған орай білім беру жүйесінде оқытушыларға қойылатын басты талаптардың бірі — дұрыс таңдау жасай алатын, қоғамдық қарым-қатынаста өзін еркін ұстап, кез-келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласынан хабары бар, білім-білігін көрсете алатын, эмоцианалды интеллекті дамыған, пайым-парасаты жоғары адамдар мен мамандар тәрбиелеу деуге болады.

Көптілділді қоғамды қалыптастыру – тек тіл білетін адамдар санын көбейту емес, сол тілді халық пен жеке адам игіліктері үшін қолдана алу қабілеттерін шыңдауға негізделуі керек. Себебі егемен еліміздің әрбір маманының құзіреттілігі, бәсекеге қабілеттілігі тілді меңгеруінен анық аңғарылытындығы шындық. Көптілділік – көп аспектілі құбылыс ретінде лингвистика, әлеуметтану, психология, этнолингвистика, этнопсихология салаларымен өзара сабақтасып жатыр.

Көптілділік ұғымына тілдер қатынасы теориясының негізін салушы У.Вайнрайх «бірнеше тілді алма кезек қолдану практикасы» деген анықтама береді. Тілдерді меңгеру деңгейін әр зерттеуші әр түрлі анықтап, баға береді. Кей ғалымдар қостілділікті екі немесе бірнеше тілдерді әр түрлі деңгейде білу десе, ғалымдардың бір тобы бірнеше тілді ана тілін білу деңгейінде меңгеруін «көптілділік» деп қарастырып жүр. Бұл ұғымды зерттеп-зерделеу және түсіндіру Л.В.Щерба, У.Вайнраих, А. Розенцвейг сияқты ғалымдар еңбектерінен бастау алады.

Адам баласының тәрбиесі, рухани байлығы, білімі, бәрі де тіл арқылы дамиды, адамзат тіл арқылы ой және сезімін білдіре алатын құдіретті құзіретке ие болған. Осы бір ерекше қасиетті дамыту арқылы, біз рухани және білім көкжиегімізді кеңейтеміз. Дамыған және жаһандық кеңістікте орны бар елге айналамыз десек - көптілділіктен бас тартпауымыз керек.

«Көптілділік» термині (ағылшын тілінде – multilingualism, mehrsprachigeit) қоғамда әртүрлі тілдердің таралуы, жеке тұлғалардың бірнеше тілдік құралдар арқылы сөйлесу мүмкіндігі ретінде түсіндіріледі [2]. Көп тілді тұлға қалыптастыру дегеніміз бірнеше тілді меңгеріп, тіл білімі мен оны үйрену дағдысын, сөйлеу әрекетін нақты көрсете алатындай дамуы мен тәрбиеленуі.

Көптілділік, мультилингвизм, полилингвизм – нақтылы коммуникативтік жағдайдың әсер етуімен белгілі бір әлеуметтік ортада, мемлекетте бірден үш, одан да көп тілде сөйлей білушілік. [3].

Полилингвалды тұлғаны қалыптастыру – көпмәдениетті білім кеңістігін дамытудың негізгі бағыттарының бірі. Ю.Н. Караулованың пікірі бойынша «тілдік тұлға – дұрыс идея», ол «тілді үйренудің барлық аспектілерін тесіп өтеді және адамның тіл үйрену барысында пән арасындағы

шекараларды бұзып өтеді». Тілдік тұлға толыққанды тұлға болып табылады, оның бойында өзінің тілі, дискурсы арқылы икемделген психикалық, әлеуметтік, әдептілік және басқа да компоненттер жинақталған [4, 264 б].

Өз білімін жоғары оқу орындарында тыңғылықты жетілдіру үшін мектепті бітірген кез келген оқушының жылдап бойына дарыған дағдысының дамығаны дұрыс. Жоғарғы оқу орнына келген талапкердің көп тіл білуге базалық негізі мен құлшынысынан бөлек, үлкен көлемде берілген ақпаратпен жұмыс жүргізу қабілеті:

- мәтінді оқу жане дәріс тыңдау немесе басқа да ауызша естіген ақпаратты қағазға түртіп алу ептілігі;
- таңдап алған тақырыбына баяндама жасай білу дағдысы;
- түрлі тапсырмаларды орындау барысында тиісті стратегияларды қолдана білу әрекеттері қалыптасқаны игі.

Э.Д. Сүлейменова атап өткендей, көптілділік Қазақстанның тілдік жағдайының даусыз және маңызды сипаттамасы болып табылады. Қазақ, орыс және ағылшын тілдік құзыреттері қоғамда неғұрлым беделді әлеуметтік және кәсіптік жағдайға ие болудың нақты мүмкіндіктерін алу үшін бірнеше тілді практикалық және кәсіптік меңгеру қажеттілігінің табиғи көрінісі болып табылады [5, 117 б]. «Бүгінгі заманның қаhарманы кім?»- десе, сөзсіз, « көп тіл білетін адам» деп жауап берер едім.

Көп ұлтты және көп мәдениетті қоғамда белсенді қызмет етуге қабілетті адам – басқа мәдениеттерді түсінетін, құрметтей алатын, әртүрлі ұлттардың, нәсілдер мен нанымдардың адамдарымен бейбітшілік пен келісімде өмір сүретін адам. Бұл қабілет адамның кәсіби біліктілігін арттырып қоймай, адами қасиеттерінің биік, көзқарастарының кең болуына әсер етеді. Бүгінгі таңда, жұмысқа орналасу кезінде бірнеше тілді білетін адамға артықшылық беріледі, кейбір ұйымдар тілдерді білуді басты талап ретінде ұстанады.

Көптеген тарихи жағдайлар нәтижесінде қазақ халқы тек ана тілін ғана емес, орыс тілін қатар меңгеруге мәжбүр болды. Алайда, орыс тілін меңгеру мәжбүрлік қана емес, «еуропаға ашылған есік тәрізді» мүмкіндік болғанын жасырмаймыз. Ғалымдардың болжауына сәйкес, ана тілі мен қосалқы тағы бір тілді тұрмыс пен жұмыста қатар алып жүретін билингвист адамдардың саны, әлем халқының 70%-ын құрайды. Әлемдік тәжірибеге сүйенсек екі тілді мемлекеттік дәрежеде ұстанған елдер аз емес. Финляндияда фин және швед тілдерін мектеп жасынан бастап үйрету қалыпты жағдай. Бұл үрдіс мемлекеттің дамуына тұсау болып отырған жоқ. Керісінше, қос тілді қоғам географиялық, саяси, мәдени қатынастардың күшеюіне ықпал жасайды.

Билингвизм – бір ұлт өкілінің қос тілді қатар меңгеруі, ол - уақыттың өзі тудырып, өмірдің әр саласы арқылы қолданысқа енген сөздердің көп болуымен түсіндіріледі. Дәл қазір біз орыс тілінен бас тартсақ та, қазақ тіліне сіңісіп кеткен орысша кірме сөздерді алып тастай алмаймыз. Керісінше, дамудың даңғыл жолына түсіп, жаhанмен иық тірестіріп тұру үшін мейлінше көп тілді қоғам тәрбиелегеніміз дұрыс.

Кембридж университетінің теориялық-қолданбалы лингвистиканы зерттеу орталығы, балалардың қос тілді меңгеруі жақсы нәтиже көрсететінін және психологиялық-коммуникациялық тұрғыда пайдалы екенін дәлелдеді. Қос тілді меңгерген балалар қоғамдық қатынастарға бейім, ойлау жүйесі жағдайға икемделгіш болып келеді және тілдің құрылысын түсіне алады.

Эллен Биалисток және Мишель Мартин Ри есімді психологтар бірлесіп қос тілді немесе көп тілділік үдерісін зерттей келе, адам көп тіл білген сайын визуалды және вербалды, аралас ақпаратты тез қабылдап, сараптай алатынын байқаған. Жаңа тіл үйрену - мидың когнитивті қабілеттерін дамыту арқылы ойлау жүйесін белсендірек етеді, еске сақтау қабілетін жақсартады.

Адам тіл меңгеру барысында - сан қырлы мәдениет, тұрмыс, менталитет, өмір салтынан да хабардар болады. Тілмен бірге жаңаша көзқарастар, таным-түсініктер пайда болады. Бұл өз кезегінде толлерантты, прагматизм мен еркін ойлау дағдылары қалыптасқан, сананың ашықтығы көрініс тапқан кемел қоғамға айналуға түрткі болады.

Салт-санасы мен бітім-болмысы ана тілімен қуаттанған ұрпақ, қай тілді меңгерсе де идологиялық иірімге батып кете қоймайды. Сондықтан, біздің билингвизмге бейімделген ұлтты полингвист, тіпті полиглот қоғамға айналдыру керек.

Тіл үйренуден бас тарту - XXI ғасырда дамудың тежегішін басумен бірдей. Сондықтан, ана тіліміздің ұлттық құнары мен қуатын жоғалтпай орыс, ағылшын тілдерінде сөйлейтін ұрпақ тәрбиелеу жалпы ұстаздар қауымының абыройлы борышы деп білемін.

Көптілділік бізге не береді?

Көптілді мемлекетте - қазақ тілінің конституциялық мәртебесі айтарлықтай нығая түседі. Екіншіден, көптілді білім беру бағдарламасы ұлттық құндылықтардың мәдени-тарихи бастауларына ұқыпты қарауға ықпал ететін болады. Үшіншіден, көп тілді білетін ұрпақ тәрбиелеу - сыни тұрғыдан ойлана білетін, көп тілді меңгерген, толерантты, патриот қазақстандық жастарды қалыптастырудағы маңызды қадам.

Көп тілде білім беру саясатын іске асыру - еліміздің көптеген саладағы көшбасшылық келбетін айқындап, жаңашыл бастамаға бейімделгіш қоғам қалыптастыруға негіз болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. http://www.akorda.kz/kz/category/poslaniya_narody. Қазақстан Республикасы Президентінің Ресми сайты.
2. Энциклопедиялық сөздік. – Алматы, 2002
3. Бухаров В.М. Концепт в лингистическом аспекте. – Н.Новгород,2001ж.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. — М.:Издательство ЛКИ, 2010. —264 б.
5. Сулейменова Э.Д. Языковые процессы и политика. – Алматы: Казахский университет, 2011. – 117б.

Пак Н.С., Буркитбай Г.Ж.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана

E-mail: knspak@mail.ru
N.S. Pak

E-mail: gjbi@mail.ru
G.Zh.Burkitbai
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages

УДК 801,8;

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В ПРОЦЕССЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация: В статье рассматривается интерференция как социокультурное явление, которое является актуальным и для науки и для повседневной жизни.

В разработку интерференции как явления языка и культуры внесли большой вклад известные казахстанские ученые: М.М. Копыленко, 100-летию которого и посвящена сегодняшняя юбилейная конференция, его ученики и профессор А.Е. Карлинский.

Данное направление – социо- и этнолингвистика, заложенное названными учеными, продолжает развиваться в стенах нашего университета КазУМОиМЯ и осуществляется в исследованиях магистрантов, докторантов и в даже в дипломных проектах. Интерференция понимается в данной работе широко, как конфликтное взаимодействие когнитивно-речевых механизмов, проявляющихся в отклонениях от языковых, дискурсивных, социо- и культурных норм одной лингвокультуры под влиянием другой.

Ключевые слова: интерференция, социолингвистика, этнолингвистика, лингвокультура, межкультурная коммуникация, вербальные и невербальные средства.

INTERFERENCE IN INTERCULTURE COMMUNICATION

Annotation: The article discusses interference as a sociocultural phenomenon that remains relevant both for science and for everyday life.

Well-known Kazakhstani scientists made a great contribution to the development of interference as a phenomenon of language and culture: M.M. Kopylenko, whose 100th anniversary is dedicated to today's jubilee conference, his students and Professor A.E. Karlinsky.

This direction - socio-and ethnolinguistics, laid down by the named scientists, continues to develop in our university, Kazakh Abylai khan University of International relations and world languages , and is carried out in the research of undergraduates, doctoral students and even in graduation projects. Interference is understood in this work broadly as a conflict interaction of cognitive-speech mechanisms, manifested in deviations from linguistic, discursive, socio-cultural norms of one linguoculture under the influence of another.

Keywords: interference, sociolinguistics, ethnolinguistics, linguistic culture, intercultural communication, verbal and non-verbal means.

МӘДЕНИАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ ҮДЕРІСІНДЕГІ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ

Түйіндеме: Мақалада ғылымда да, күнделікті өмірде де өзекті болып табылатын интерференция мәселесі әлеуметтік мәдени құбылыс ретінде қарастырылады. Интерференцияны тіл мен мәдениеттік құбылыс ретінде зерттеуге қазақстандық ғалымдар да өз үлестерін қосты. Солардың бірегейлері – туғанына 100 жыл толуына орай конференция ұйымдастырылып отырған М.М.Копыленко мен оның шәкірттері, сонымен қатар профессор А.Е. Карлинский.

Аталмыш әріптестеріміздің біздің оқу орнында негізін салған әлеуметтік және этнолингвистиканың бұл бағыты Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ докторант, магистранттар зерттеулерінде және дипломдық жұмыстарда да өз жалғасын табуда.

Жұмыс аясында интерференция бір лингвомәдениетке басқа лингвомәдениеттің әсерінен тілдік, дискурсивтік, әлеуметтік және мәдени нормаларының ауытқуынан пайда болған когнитивті-тілдік механизмдердің байланысы ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: интерференция, әлеуметтік лингвистика, этнолингвистика, лингвомәдениет, мәдениаралық коммуникация, вербалды және вербалды емес құралдар.

Изучение явления интерференции как объекта исследования лингвистики, социолингвистики, психологии, психолингвистики, методики преподавания иностранных языков остается актуальным и в настоящее время.

С такими явлениями как интерференция и интеркаляция, мы сталкиваемся в процессе межкультурной коммуникации, и для успешной коммуникации знание их представляется первостепенной задачей во избежание культурных шоков. В данном сообщении мы рассматриваем интерференцию и как социокультурное явление, и как языковое.

Классическая языковедческая литература выделяет следующие виды интерференции: фонетическую, семантическую, лексическую, грамматическую, орфографическую, стилистическую. В разработку данной проблематики в рамках общей проблемы «Билингвизма, Языковых контактов и Взаимодействия языков» большой вклад внесли известные казахстанские ученые: М.М. Копыленко, А.Е. Карлинский и их ученики. Назовем лишь наиболее значимые труды, в которых изложены их взгляды. М.М. Копыленко «Лексическая и морфологическая интерференция в русской речи казахов» [Копыленко, 1Т., 3-104], «Интерференция в русской речи казахов» [Копыленко, 2Т., 351-442.]. Они опубликованы в двухтомном издании «М.М. Копыленко. Избранные труды по языкознанию», подготовленном и выпущенном ученицей Моисея Михайловича Копыленко, профессором Зауреш Канашевной Ахметжановой. Касаясь проблемы интереференции, невозможно не назвать профессора А.Е. Карлинского, крупного специалиста по рассматриваемой проблематике и его обощающий труд «Взаимодействие языков: билингвизм и языковые контакты» [Карлинский, 2012].

В нашей работе мы рассматриваем языковую (вербальную и невербальную) интерференцию. В «Лингвистическом энциклопедическом словаре» В. А. Виноградовым предлагается наиболее полное и современное определение феномена «интерференция». «Интерференция – это взаимодействие языковых систем в условиях двуязычия, складывающегося либо при контактах языков, либо при индивидуальном освоении неродного языка; выражается в отклонении от нормы и системы второго языка под влиянием родного» [Виноградов, 197]. Следовательно, система родного языка выступает как источник интерференции, а система второго языка – как объект интерференции. Интерференция ведёт к барьерам в общении, которые могут влиять на процесс коммуникации в разной степени. В некоторых случаях эти барьеры осознаются собеседниками, но не мешают существенно процессу коммуникации, в других же случаях они ведут к тотальному непониманию и прекращению общения.

Явление языковой интерференции проявляется практически на всех уровнях языка, поэтому при изучении иностранного языка необходимо учитывать влияние родного и стараться избегать этого. Однако человеку, изучающему иностранный язык, сложно избежать явления языковой интерференции. Зачастую последствием интерференции является нарушение взаимопонимания между людьми в процессе их речевого общения, в связи с этим комплексное изучение

интерференции является крайне важным. Это позволит предвидеть ошибки в процессе речевого общение и найти пути их исправления.

Интерлингвистические процессы порождают наибольшие сложности при овладении иностранным языком. В частности, при изучении интерференции нужно учесть, что она порождает помимо интерлингвистических (фонетические, лексико-грамматические, синтаксические), и дискурсивные, социокультурные помехи в межкультурной коммуникации. Поэтому интерференцию следует понимать в широком смысле, как конфликтное взаимодействие когнитивно-речевых механизмов, проявляющихся в отклонениях от языковых, дискурсивных, социокультурных норм одной лингвокультуры под влиянием другой [Тимачев, 139].

В. Т. Клоков в своей работе «Французский язык в Африке» помимо лингвистической выделяет также интерференцию культурную и лингвокультурологическую. В.Г. Клоков по характеру переносимых элементов выделяет интерференции: концептуальную, ассоциативную, оценочную, эмотивную, поведенческую. Поведенческая интерференция присутствует почти во всех ситуациях межкультурной коммуникации [Клоков, 37].

Например, в Корее садясь за стол, нельзя поднимать свои палочки или ложку до того, как свои приборы поднял самый старший за столом. Самый старший за столом должен первым поднять свои приборы и только после того, как он начал есть, к еде могут приступить остальные. Тогда как не во всех культурах народов мира нет такой традиции. Поэтому носитель другой культуры не зная этого, садясь за стол, сразу приступает к еде, что для корейцев может выглядеть как проявление неуважения. Такой вид интерференции можно назвать этническим поведенческим на культурологическом уровне.

Внеязыковая интерференция, проявляющаяся в невербальных элементах коммуникации, может заключаться в перенесении кинетических и паралингвистических средств из одного языка на другой. Невербальная коммуникация является наиболее эмоциональной и не поддающейся контролю, поэтому ей следует уделять отдельное внимание.

Таким образом, можно выделить следующие основные причины возникновения интерференции в процессе межкультурной коммуникации: плохое владение Я2, недостаток практики Я2, отсутствие или нехватка знаний специфики другой культуры, непонимание, искаженное восприятие или неправильная интерпретация элементов национально-культурной специфики представителей другой культуры. Всё выше перечисленное ведет к возникновению различных барьеров в процессе межкультурной коммуникации. Чтобы предотвратить проявление интерференции на всех уровнях или свести её к минимуму, нужно понимать, каким образом, в каких ситуациях и когда она проявляется.

Во всех культурах в процессе межкультурной коммуникации в различных сферах человеческой деятельности используются два вида средств коммуникации: вербальные и невербальные.

Вербальная коммуникация служит основным и всеобщим способом общения. К вербальным средствам общения относится речь и язык. Язык выступает основным средством общения людей: при помощи его представители как одной, так и разных культур доносят необходимую информацию, передают свои мысли, чувства, желания, отношение. Таким образом, язык как универсальное средство в межкультурной коммуникации способствует взаимопониманию двух.

В период глобализации людям приходится много контактировать с представителями других культур, которые работают в разных сферах и говорят на разных языках. Важно понимать, что не только знание культуры, но и осведомлённость о невербальных и вербальных средствах общения другого народа делают межкультурную коммуникацию эффективной. Вербальная коммуникация невозможна без знания языка коммуниканта. В общем и целом, невозможно представить человеческую жизнь, особенно в эпоху многочисленных межкультурных связей, без общения и языка. К тому же, вербальное общение – неотъемлемое условие социализации любого человека.

Специфика вербального общения в корейском языке определяется особенностями корейской культуры. Например, в корейской культуре ключевую роль играют социальное положение и возраст человека. Это проявляется в том, что те, кто младше или ниже по статусу, обязаны слушаться тех, кто старше и выше по статусу, выполняя их просьбы, приказы и равняясь на их ожидания. В связи с этим, корейцы стараются узнать заранее о возрасте и социальном положении человека,

интересуются этими аспектами жизни. От этой информации зависит стратегия выстраивания отношений с конкретным человеком и в конкретной группе. Кроме этого, речевое поведение, особенности вербальной коммуникации тоже определяются знанием о статусе и возрасте человека. Так, например, существуют особые, вежливые эквиваленты различных слов в корейском языке [Ли, 130].

Однако чтобы межкультурная коммуникация проходила эффективно, значимо не только знание иностранного языка, но и знание специфики невербальных средств, так как информацию несут не только слова, но жесты, мимика, движения тела, позы, тембр голоса, интонация, взгляд и дистанция, которые относятся к невербальным средствам общения**.** Язык жестов, мимики и телодвижений человека является универсальным, поэтому он играет большую роль в контексте межкультурной коммуникации. Одно и то же движение у разных народов может иметь совершенно противоположное значение, поэтому незнание языка жестов другой культуры может препятствовать межкультурному общению и привести к недопониманию или неправильному пониманию того что хочет донести носитель другой культуры. Даже самый незначительный жест или движение могут нести в себе определенный смыл. Для эффективного общения необходимо уметь правильно интерпретировать невербальные сигналы. Понимание истинного значения жестов и языка тела невозможно без знания национальной принадлежности человека. Также нужно учитывать, что усваиваться должны не сами по себе невербальные средства, а выполняемые ими функции.

Жестами называют разного рода движения тела, рук либо кистей рук, имеющие определенный смысл. По классификации жесты делятся на следующие группы: общепринятые, эмоциональные, ритуальные (наподобие приветствия) и индивидуальные. Межкультурную коммуникацию усложняет тот факт, что в разных культурах идентичные жесты могут иметь совершенно разные значения, так как все жесты отражают культуру.

Умение различать жесты в разных культурах является очень важным аспектом, так как неправильное их использование может привести к сильным разногласиям. Например, в Корее не принято подзывать человека рукой с обращенной вверх ладонью или манить пальцем, а в русской культуре подзывать пальцем хоть и считается невежливым, но всё же этот жест используется в повседневной жизни. По этикету в казахской культуре принято подзывать вытянутой правой рукой ладонью вверх. В Корее так обычно подзывают собак, и этот жест считается оскорбительным и очень грубым. Помимо этого, в Корее с давних пор принято, чтобы руки были на видном месте во время разговора, их нельзя прятать за спиной или держать в кармане, это будет считаться неприличным. Также подавать и принимать предметы в Корее можно только правой рукой (левой нужно взяться за правое запястье) или двумя руками. По правилам этикета, этот жест должен сопровождаться легким поклоном. Например, подавать или брать карточку и деньги в магазине, обмениваться визитками необходимо двумя руками. Как в европейской, так и русской культурах подают и берут одной рукой, что в Корее считается очень грубым поведением не зависимо от того иностранец ты или нет, но все же они стараются относится к иностранцам с пониманием.

Жест «okay» (соединение большого и указательного пальцев) во многих культурах, в том числе и в постсоветских стран, подразумевает, что «все в порядке!» или «правильно», «хорошо». В Корее и в Японии данный жест означает деньги, и в этом контексте круг из пальцев означает монету.

Жест «сердце», который сейчас является популярным в Корее среди молодежи, распространился по всему миру и используется уже во многих странах. Этот жест означает любовь и также является дружеским жестом. Его можно изобразить по-разному, например, показать сердечко руками над головой (поднимаем руки вверх и наклоняем ладони к голове), сделать сердечко пальцами, держа руки перед грудью или изобразить, скрестив указательный и большой палец.

Еще один из жестов, распространенных в Корее, это жест обещания. Использование этого жеста означает, что данное обещание должно выполниться в обязательном порядке, таким образом, этот жест выступает своеобразным договором среди друзей. Если в таком положении рук соединить большие пальцы, то это будет символизировать печать, которая является гарантией выполнения обещания. В русской культуре есть похожий жест, который имеет совсем другое

значение. Обычно его используют дети для примирения после ссоры. Дети сцепляются мизинцами и при этом произносят слова: «мирись, мирись, мирись и больше не дерись…».

Можно выделить следующие жесты, отсутствующие в корейской культуре:

- жест «кавычки» означает иронию и используется, когда жестикулирующий хочет намекнуть на противоположное значение сказанного;
- жест «рука на сердце» обычно является непроизвольным. Русские, выражая свои чувства, кладут руку на сердце, невольно пытаясь показать собеседнику, что они искренны.
- поднятые вверх две руки, означают соглашение с мнением собеседника, либо уступку в дискуссии;
- жест «сыт по горло» изображают, приставив ладонь, обращенную вниз к шее. Он означает «хватит, больше не надо»;
- жест «взмах рукой» выражает безразличие и смирение со сложившейся ситуацией или судьбой.

Поза – это такая форма невербального поведения, которая меньше всего контролируется сознанием, при наблюдении за ней можно узнать об эмоциональном и физическом состоянии человека. Поза может показывать, напряжен человек либо расслаблен, заинтересован в разговоре или нет и многое другое. Например, корейцы в присутствии старших ведут себя сдержанно, придерживаясь строгих поз. Так, в Корее нельзя сидеть, скрестив ноги или вытягивать их перед собой. Сидеть в такой позе при взрослых является проявлением крайней невоспитанности.

Помимо этого, в корейской культуре категорически нельзя ставить ноги на стол или стул, в отличие от американской культуры, где это считается приемлемым. В казахской культуре также считается проявлением неуважения к окружающим ставить ноги на стол.

С позой также связана походка человека. Она может давать информацию о характере человека, о его возрасте или самочувствие. По походке также можно судить о воспитанности человека. Например, не прилично ходить в развалку перед старшими в корейской культуре.

Мимикой называют движения мышц лица, которые обычно выражают грусть, радость, злость, счастье, гнев и т. д. Мимика человека является неотъемлемой частью невербального взаимодействия, она делает любой процесс общения более полноценным, ярким и насыщенным, по выражению лица партнера мы узнаем, понимает нас партнер или нет. Носители русской культуры обычно не скрывают эмоций, что находит своё отражение в мимике. Однако они сдержаны в проявлении негативных эмоций, в основном в официальной обстановке. Корейцы весьма эмоциональны по своей сущности, но они не показывают свои эмоции среди незнакомых людей, поэтому у иностранцев нередко остается впечатление, что они неэмоциональны и неприветливы. Однако на самом деле корейцы душевны, вежливы и отзывчивы.

Ключевым элементом в процессе межкультурной коммуникации выступает улыбка. Улыбка служит визитной карточкой во многих европейских странах и является атрибутом вежливости. В русской же культуре улыбка не является сигналом вежливости, поэтому по этикету не принято улыбаться незнакомым. По этой причине нередко иностранцы описывают русских как неприветливыми и мрачными. В русской культуре улыбка должна соответствовать ситуации, она как бы требует определенного контекста и времени. Здесь даже есть следующая фраза: «Улыбка без причины – признак дурачины». У носителей русской культуры в приоритете искренность, поэтому русская улыбка выражает дружелюбие, сердечность, радость, доверие, благодарность. У корейцев не принято улыбаться незнакомым людям. Как в корейской, так и русской культуре улыбка символизирует счастье и удовлетворение, однако корейская улыбка может передавать и другие эмоциональные состояния человека. Корейцы нередко смеются, когда смущены, так они пытаются скрыть своё смущение. Также в зависимости от ситуации смех может выражать страх, злость или удивление, т.е. как положительные, так и отрицательные эмоции.

Просодика – это общее название ритмико-интонационных сторон речи. К ним относятся высота, громкость голосового тона, тембр голоса, интонация. Экстралингвистическая система – это включение в речь пауз, а также плача, кашля, смеха, вдоха и др. [Михеева, 431]. Польза просодических и экстралингвистических средств в том, что они дополняют речь, также они помогают выразить эмоциональные состояния.

Таким образом, в процессе изучения языка, несомненно, одной из основных задач является овладение не только вербальными, но и невербальными средствами общения, так как полноценная коммуникация между представителями разных культур невозможна без осознанного понимания и знания культурных различий, которые проявляются в системе невербальных средств. Овладевая невербальными средствами коммуникации, индивид учится успешно взаимодействовать с представителями иноязычной культуры, преодолевать культурные барьеры и адаптироваться в новой среде. Игнорирование, незнание или неверная их интерпретация могут привести к непониманию, к недоразумениям, к конфликту или даже к культурному шоку.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ли, Н.В.* Учет специфики корейского языка: вербальный и невербальный компонент при обучении устно-речевому общению// «Корееведение Казахстана» вып. 7. -Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана. 2018. -С.130-139.

2. *Михеева, Г.А.* Невербальные средства общения субъектов образовательного процесса вуза//Известия Российского Государственного педагогического университета Им. А.И. Герцена. –М., 2008. -№ 65. -С.427-434.

3. *Карлинский, А.Е.* Взаимодействие языков: билингвизм и языковые контакты. –Алматы, 2012. -264 с.

4. *Копыленко, М.М.* Лексическая и морфологическая интерференция в русской речи казахов//Избранные труды по языкознанию. -Алматы, 2010.Т.2. -С.3-104. Интерференция в русской речи казахов//Избранные труды по языкознанию. -Алматы, 2010. -Т.1. -С. 351-442.

5. Лингвистический энциклопедический словарь. Под редакцией В. Н. Ярцевой. -М., 1990. -С.197.

6. *Клоков, В.Т.* Французский язык в Африке//Лингвокультурологическое исследование. -Саратов: издат. Сарат. ун-та, 2000. -С.47.

7. *Тимачев, П.В.* Лингвокультурная интерференция как коммуникативная помеха (на материале английского языка): дисс. на соиск. уч. ст. канд. филолог. наук. -Волгоград, 2005. -179 с.

СЕКЦИЯ №6.
Басқа тілді оқытуды оңтайландыру
СЕКЦИЯ №6.
Оптимизация преподавания неродного языка

Бейбітова М.С.
ҚазХҚжӘТУ, Алматы , beibitovs@gmail.com

УДК 80

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ РӨЛІ

Сандық технологиялар оқу үрдісіне жаңа элементтер енгізіп, жаңа мүмкіндіктер туғызды. Бұл мақала шет тілдерін оқыту үшін сандық технологияның құндылығы туралы жаңа зерттеулерді қарастырып, білім беру саясатын құру айғақтарының контекстінде, студенттердің шет тілін тиімді оқуына қатысты сандық технологияның негізгі педагогикалық қолданыстарын қарастырады. Сонымен қоса,сандық медианың бірқатар түрлерін пайдаланудың терең сипаттамасын ұсынады және шет тілін оқыту мен оқудың практикалық идеяларын біріктіреді.

Жалпы,шет тілін оқытудағы сандық технологияның рөлін қарастыру үшін сандық технологиялар мен педагогика арасындағы байланыстан бастау алу керек. Педагогикалық ұстанымдардың бірі студенттерге тілге көбірек қол жетімділікті қамтамасыз ету.Яғни, сандық технологиялар мен педагогика арасындағы байланыс- бұл барлығына оқуды тиімді және қолжетімді етуге көмектесетін құрал,технологиялар арқылы оқуды тиімді ету.

Осы айтылып отырған құралдар соңғы бірнеше жылдар бойы оқу үрдісіне қосылды. Мысалға: интерактивті тақталар,PowerPoint презентациялар.Қазіргі таңда, ең көп қолданыстағы технологиялық жетістіктердің бірі.Дегенмен, одан басқа да, шет тілін тиімді оқуына қатысты қажет құралдар бар.

Бірінші, Google Classroom бұл Google-дің онлайн-білімге, сондай-ақ оқытуды басқару жүйесінің индустриясына қосқан үлесі және бүкіл әлемдегі оқу үрдісін қағазсыз ғана емес, сонымен қатар тиімді етуге бағытталған. Google Classroom-нің ең жақсы артықшылықтарының бірі - Google Docs; бұл құжаттар Интернетте сақталады және шексіз адамдармен бөлісуге мүмкіндік береді және де сіз Google Doc көмегімен хабарлама немесе тапсырма жасап, студенттеріңізбен бөліскен болсаңыз, олар дереу Google Drive арқылы қол жеткізе алады. Сонымен қатар, Google Docs Google Drive қалталарында оңай реттеледі және жекелендіріледі. Басқаша айтқанда, енді ақпаратпен алмасу үшін сізге электрондық пошта қажет емес; сіз жай ғана құжат жасайсыз, оны қанша студентпен бөлісесіз.Бағалау жүйесі де бұл платформада қарастырылған, тапсыру процесі ешқашан тез және тиімді болған емес, өйткені Google Classroom-да сіз кімнің өз тапсырмасын бергенін және кімнің әлі де жұмыс істеп жатқанын оңай тексере аласыз, сонымен қатар өз пікіріңізді дереу ұсына аласыз. Жалпы айтқанда, бұл платформа тегін және оқу үрдісін бірнеше деңгейде жеңілдетеді.

Екінші, субтитры. Шет тілін үйрену барысында түпнұсқа диалогты тыңдау көрермендердің тілдік білімдерін жетілдіретіні дәлелденген. Зерттеу жұмыстары жүргізіліп, нәтижелері шынымен айқын көрінді: дубляждан гөрі субтитрді артық көретін және диалогтың бастапқы нұсқасын тыңдайтын адамдардың көпшілігі тыңдау және түсіну дағдыларына ие. Субтитрмен бірге түпнұсқа фильмдегі барлық нәрсе өзгеріссіз қалады, демек, түпнұсқа актерлердің дауысы орнында қалады.

Субтитрлер арқылы белгілі бір фильмде қолданылатын екпінді түсіну мүмкін болмаған жағдайда, түпнұсқа диалогтың не туралы екенін түсініп, оқып алуға болады.

Субитр арқылы фильмнің сюжеттік желісінен ләззат алу кезінде жаңа тілдерді үйрену және әлемдегі басқа мәдениеттерге қол жеткізу оңай.

Үшінші, сандық технологияның белгілі мысалдарына әлеуметтік медиа жатады.Оның ішінде, қазіргі таңда күн сайын қолданушы саны артып келе жатқан TikTok бағдарламасы,Instagram .және т.с.с. бағдарламалар шет тілін үйренуге үлкен ат салысуда.

Нәтижесінде,оқыту құралдары мен технологиясы студенттерге өзін-өзі басқарудың тиімді оқу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Олар нені үйрену керектігін анықтай алады, Интернеттегі ресурстарды табады және қолданады, проблема бойынша ақпаратты қолданады, тіпті нәтиже бойынша кері байланысты бағалайды.

Осыдан шығатын қорытынды,қоғамның өсіп отырған сұраныстарына және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар жиынтығына байланысты білім беру, мұғалімдер біліміне сандық технологияны қосу қажет.Мұғалім сандық технологияны пайдалану және өзінің кәсіби дамуына арналған технология.құзіретімен жабдықталуы керек.

Бұл технология білім алушыларды тәуелсіздікке, ал оқу бағдарламалары динамикалық болуға шақырады.

Мұғалімдер интернеттегі мүмкіндіктерді пайдалану арқылы өздерінің мазмұны мен педагогика саласындағы білімдерін толықтыруы керек. Сандық технологияны қолдану тек техникалық дағдыларды игеруден гөрі, сыныптағы тәжірибені өзгертуді қажет етеді.

Осыған байланысты, қазіргі таңда “teacher fading” деген термин бар. Ол дегеніміз тапсырманы немесе әрекетті орындау үшін қажетті көмек деңгейінің төмендеуін білдіреді. Дағдыға үйрету кезінде басты мақсат студентның берілген тапсырмамен өз бетінше айналысуы болып табылады. Енді оқыту мұғалімнің центрлік процесі емес; бұл көп студенттерга бағытталған және икемді процесс.

Оқу үрдісін өзгерту, тиісінше, мұғалімдердің сандық құзыреттілігіне алып келеді. Сандық құзыреттілік дегеніміз түсініксіз ұғым болып көрінгенімен, осы салада оның бес бағыты анықталған: (а) ақпарат пен мәліметтер сауаттылығы, (б) байланыс және ынтымақтастық, (с) сандық мазмұнды құру, (г) қауіпсіздік және (д) мәселелерді шешу.

Сандық технологияның рөлінің зор екенің көре отыра, мынадай қажеттіліктер туындайды:

• Студенттермен жұмыс жасайтын қызметкерлерге сандық құралдар олардың қажеттіліктері мен алғышарттары негізінде қол жетімді болуы керек;

• оқытуда қолданылатын сандық оқыту ресурстары сәйкес келуі және технологияны тиімді пайдалануына әкелуі керек;

• Сандық оқыту мен басқару мәселелеріне қатысты персоналдың жұмыс жағдайын жеңілдету үшін қолданылуы керек;

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Gruszczynska, A., Merchant, G., & Pountney, R. (2013). « Digital Futures in Teacher Education»: Exploring Open Approaches towards Digital Literacy. Electronic Journal of e-Learning, 11(3), 193-206.

2.A. D Olofsson, G Fransson & J. O Lindberg (2020) A study of the use of digital technology and its conditions with a view to understanding what ‘adequate digital competence’ may mean in a national policy initiative,Educational Studies, 46:6, 727-743.

Нам А.Л., Ташкын Э, Пентина Е.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
asia44@yandex.kz
erkantaskin@gmail.com
hzlaya@bk.ru

A.L. Nam, E. Taskin, Y.O. Pentina
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

УДК:37

DISTANCE LEARNING IN MODERN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abstract: the current article is devoted to implementing new information technologies in education, namely distance learning services. The article examines the origin of the modern demand in education, beneficial properties of using distance learning in respect to teaching a foreign language as well as it gives a precise outline of its didactic features that singles out distance learning among the rest. In addition, the article provides the authors’ analysis of factors that may lead to inefficiency when applying DL in teaching and learning.

Key words: distance learning, distance education, e-university and informatization.

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: данная статья посвящена внедрению новых информационных технологий в образование, в основном дистанционных технологий. Статья изучает истоки современного спроса в образовании, преимущества использования дистанционного обучения в обучении иностранному языку так как она дает ясную картину его дидактического характера которые выделяет дистанционное обучение среди других типов обучения. В дополнении, статья обеспечивает авторский анализ факторов которые могут привести к неэффективному результату когда дистанционное обучение применяется в обучении и преподавании.

Ключевые слова: дистанционное обучение, дистанционное образование, е-университет и информатизация.

Түйіндеме: Бұл мақала ақапараттық технологияларды, әсіресе қашықтықтан оқыту технологияларын білім беру жүйесіне енгізуге арналады. Мақала білім берудегі шетел тілін қашықтықтан оқытудың заманауи сұранысын және артықшылықтарын зерттейді. Өйткені бұл қашықтықтан оқытудың басқа да оқыту түрлері арасынан дидактикалық сипатынан толықтай мәлімет береді. Сонымен қатар, мақала қашықтықтан оқыту білім бері мен оқытуда қолданғанда тиімсіз нәтижеге алып келетін факторлардың авторлық анализін ұсынады.

Кілтті сөздер: қашықтықтан оқыту, қашықтықтан білім беру, е-университет және ақпарат.

INTRODUCTION

Nowadays informatization seems to have penetrated every single aspect of our modern life. We live and “breathe” information technologies. Thanks to such new technologies and electronic devices, conducting of our routine work may become a real fun or, perhaps, challenging at times.

Due to informational and technological revolution, informatization of educational process has not become a surprise of any kind but an essential new reality indeed, in terms of nowadays foreign language education particularly. As a result, Computer-Assisted Language Learning (CALL) and Mobile-Assisted Language Learning (MALL) technologies seem to be widely applied in both second and foreign language classrooms everywhere [1]. We believe these information and communication technologies may help to create a special learning environment in which students are able to learn more productively and carry out their further learning activities independently. No wonder, a computerized technology that we are emphasizing in the current article is **distance learning** (distance education). Besides we would like to point out that one of the current objectives of higher Foreign Language Education in Kazakhstan, where the formation of Intercultural Communicative Competence is of leading significance, is the development of *information intelligence* in students which enables the latter to transform from only-being-passive Internet users who mostly retrieve data offered by the others into active creators of information resources. Consider, say, the very fact that modern students are undoubtedly expected to be familiar with resources available so far, such as e-books, internet sources, computerized games, corpus linguistics tools, computer-mediated communication, web quests, blogs, wikis, e-portfolio and so on. However, our point is about bringing this IT intelligence into a process of learning English.

Distance learning commonly implies a way of learning remotely without having to be present at university regularly or in a regular face-to-face contact with a teacher [2]. To cut a long story short, we should simply mention that conventionally distance learning used to mean a correspondence course.

Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages is an elite university of the world level, which is the leader and methodological center of innovative development of the Foreign Language Education system, which has an effective system of strategic management, which prepares competitive specialists in accordance with international educational standards and requirements [3]. Since our university claims to foster distance learning furthermore and even make an e-university in the future perspective, we feel obliged to share our personal experience in learning remotely as well as teaching.

Shared experience of distance learning in University of Oregon, the USA

I want to share with my experience of distance learning. It happened in 2012, when I won The E-Teacher Scholarship Program [4], online course-Teaching English to Young Learners at the University of Oregon, the USA.[5] The university used a software Blackboard , which was very convenient and user-friendly. As it was completely online it gave an opportunity to the students from all parts of the world

to work together and share their knowledge. It was very interesting from a professional point of view to get to know how teachers of English solve similar problems. For example, we discussed online the difficulties which may arise when children learn to read in English after they have learnt to read in their own language. Russian speaking teachers compared differences between Cyrillic and Latin alphabets. Instructors from Arabian world told us that they spend several lessons teaching children to hold a book in a "proper way" when they learn English. Teachers from an oriental world the difficulties they face when their learners read letters after hieroglyphs.

I understood that the success of distance education depends on clarity of instruction and tracing how the tasks are fulfilled. We were given very concrete tasks, deadlines and clear criteria of assessment.

Example of a task: "The activity that you design here should be for a lesson you are working on now or in the near future.

Pick ONE activity from the following three choices:

•song/rhyme/chant with TPR Using the examples about TPR (Nunan, Chapter 4, page 57) [6,57] and songs and rhymes (Nunan, Chapter 4, page 61)[6,61], or the attached document below (Bryan Reed Chants), design a song/rhyme with TPR activity.

•like/dislike survey Using the example of a like/dislike survey (Nunan Chapter 5, page 74) [6,74], design a like/dislike survey activity.

•creative repetition game Using the examples of creative repetition games of "Find the Owner" (Nunan, Chapter 5, page 73) [6,73] and "What's the time, Mr. Wolf?" (Nunan, Chapter 5, page 75) [6,75], design a creative repetition game activity."

At the end of the course we had to do a project. We got very clear project outline and description and Final project Rubric.

As a conclusion I want to state that distance learning has some advantages over traditional one: 1) It is available. Students from all over the world can study online at any convenient time for them as long as they have access to Internet and ready to spend 3-4 hours a week. It gives opportunity to study at any top-class university like Oregon university and get a certificate confirming it. 2) It is cheaper, because any educational institute does not spend money on rent and students do not have travel expenses.

These advantages make it possible to collect big number of students (several thousand and even more) in one virtual classroom. This has a great benefit: education becomes more available, more and more people can have quality education.

Shared experience of distance learning from NILE Online course

I was brought a great benefit by NILE From Teacher to Trainer online course [7] and made my own discoveries which are of high importance for my professional competence.

I would like to share with my experience. NILE From Teacher to Trainer Course is for teachers who are starting out as teacher trainers. It aims to increase trainees' confidence and to raise their credibility as future teacher trainers. It helps to develop the skills and knowledge that are needed to be a successful teacher trainer. Throughout the course trainees look at many different aspects of training and discover their values and beliefs. The course guides trainees in reflecting on their role as teacher trainers and allows to plan and try out teacher training workshops.

The structure and organization of NILE From Teacher to Trainer Online Course is very convenient and consists of the following: **orientation, resources, participants and communication, notes and several units including assignments.**

In the **Orientation** course participants find out about the NILE Online course: the course structure and dates, tutor, what to expect from course and what is expected from a trainee. In the **Course resources** may be found out: details of assignment (pre and final assignment), NILE ELT glossary, from teacher to trainer course glossary, NILE library online. All resources and materials mentioned above are really helpful and necessary during all stages of course. Moreover, CPs have access to these resources even after completing NILE course. This opportunity can hardly be overvalued as NILE library online introduces really great articles, books and scientific researches. In the **Participants and Communication** part trainees stay in touch with their trainer and other CPs.

Trainees are also proposed several units which they are obliged to work with. All units include clear instructions, stages, working procedure and estimated unit time which helps to plan individual work

and managements with all tasks.

The next point that is necessary to mention that NILE course introduced valuable and interesting activities, which I relate to my own teaching context. Work with collaborative tasks lead me to generating ideas about applying most of them for my own workshop, adopted for CPs' behaviors and interests. For instance: agree/disagree statements, task-based teaching and learning, role-play, buzz lecture and reading, sentence stem questionnaire and loop input. These activities presuppose and ensure CPs' active participation, cognitive processing of information and critical thinking.

Another key thing to mention is the organization of collaborative work. All my colleagues have been very experienced, thoughtful and active. From the beginning of our course we were ready for peer learning, managing with all tasks collaboratively. Mutual appreciation, support and understanding between us provided confidence in everyone.

Considering the most important learning outcomes I can state that NILE online course improved my presentational and communicative skills, time management, peer learning and enthusiasm. Also, I realized that sharing thoughts and experience is vital because it suggests improvements and changes directing to effectiveness and progress.

To conclude with, distance learning has its own advantages. The most crucial one is gathering specialists from all over the world which is very hard or even impossible in real life. Online course participants are experienced and they have brilliant ideas and thoughts. The most valuable moments happen when trainees share their views work all together as a team. Participants are ready to learn from each other, to share and to manage with all tasks collaboratively.

Learn while working. As distance learning can usually be completed on your own schedule, it is much easier to complete distance learning courses while working than more traditional educational programs [8]. Keeping your job gives you more income, experience and stability while completing your degree giving you less to worry about and more time to focus on your studies.

The last but not least advantage of distance education is flexibility [9]. Distance education provides opportunities for people who may have trouble attending a traditional institution such as stay-at-home mothers, people working full time or members of the military. Many online educational programs allow working at learners' own place, so you can fit your education into convenient schedule. Flexibility in distance learning program gives chance to study without interfering in your personal life. With distance learning courses, students can complete their course work from anywhere, provided with a computer and internet connection. This allows students to work when and where it is more convenient for them without having to squeeze in scheduled classes to an already busy life.

REFERENCES:

1. Sysoyev P.V. *Informatization of language learning: basic directions and perspectives* // Foreign languages at school. 2012. №2. P. 2-9.

2. Simon Midgley. What is Distance Learning? Access: URL. https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/distance-learning/what-is-distance-learning/ (retrieved 1.03.2018)

3. Mission of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages. Access: URL. www.ablaikhan.kz (retrieved 1.03.2018)

4. https://kz.usembassy.gov/education-culture/regional-english-language-office/

5. https://aei.uoregon.edu/programs/online

6. David Nunan "Teaching English to Young Learners (Anaheim University Press) Kindle Edition 2010

7. Online education courses from NILE centre of excellence. Access: URL. https://www.nile-elt.com/ (retrieved 23.04.2018)

8. Belanger, F. & Jordan, D.H. Evaluation and Implementation of Distance Learning: Technologies, Tools and Techniques. London, UK: Idea Group Publishing. 2013

9. Holmberg C. The Concept distance Education Access: URL. https://uil.unesco.org/i/doc/adult-education/ideal/ideal-concept.pdf (retrieved 17.04.2018)

Қоңырова А.Т., Нұрмышева Ш.А.
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті
E-mail: nurmysheva75@mail.ru

Konyrova A. T., Nurmysheva Sh. A.
Abylai Khan Kazakh University of international relations
and world languages

ӘОЖ

ӨЗГЕ ТІЛДІ АУДИТОРИЯДА КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Аннотация: Бүгінгі таңда кәсіби шеберлігімен қатар коммуникативтік және когнитивтік-лингвомәдени құзыреттілігі жетік дамыған, кәсіби прагма-коммункативтік дискурсқа еркін түсе білетін маманға сұраныс жоғары. Кәсіби тіл де өз алдына бір ғылым, қолданыс саласына сай өз терминологиясы, кәсіби – ғылыми ұғымдық аппараты, сөз қолданысы мен тіркесуінде қалыптасқан нормалары болады. Орыс тілді білімгердің кәсіби қазақ тілінде сөйлеуге машықтануы тілдік норма заңдылықтарын меңгеруіне, ауызша, жазбаша сөйлеу дағдыларын сөздікпен, кәсіби тілдік бірліктермен, мәтіндермен жұмыс істеу арқылы дамытуына байланысты. Аталған машықтар мен дағдыларды қалыптастыру үшін әр сабақтың мақсат-міндеті айқын болуы тиіс. Бұл мақалада орыс тілді топтарда кәсіби қазақ тілін оқытудың smart мақсаты мен тиімді әдістері жөнінде сөз болады.

Тірек сөздер: кәсіби тіл, термин, құзіреттілік, дағды, smart

TECHNOLOGY AND METHODS OF PROFESSIONAL TRAINING IN THE KAZAKH LANGUAGE IN A FOREIGN AUDIENCE

Abstract*:* Today, along with professional skills, a specialist with a well-developed communicative and cognitive-linguistic-cultural competence is in demand, who can freely enter the professional pragmatic and communicative discourse. A professional language also has its own terminology, its own professional and scientific conceptual apparatus, its own norms of use and combinations of words. Mastering of professional Kazakh speech by a Russian-speaking student is associated with the assimilation of the laws of the language norm, the development of oral and written speech skills through working with a dictionary, professional language units, and texts. To form these skills, the goal and objectives of each lesson should be clear. This article will focus on the main goals and effective methods of teaching the Kazakh language in Russian-speaking groups.

Key words*: Keywords: professional language, term, competence, skill, smart*

Өзге тілді аудиторияда кәсіби қазақ тілінде оқытудың зор мақсаты бар. Сонда «өзге тілді білімгерге кәсіби қазақ тілін не үшін оқытамыз? Ол білімгерге не береді?» Жауап: қоғамда кәсіби шеберлігімен қатар коммуникативтік және когнитивтік-лингвомәдени құзыреттілігі дамыған, кәсіби прагма-коммункативтік дискурсқа түсе білетін маманға сұраныс жоғары. Егер болашақ маман қазақша-орысша кәсіби тілде жатық сөйлей алса жұмысқа орналасу мүмкіндігі де жоғары бола түспек. Оған мысалдар өте көп.

Кәсіби қазақ тілін оқытудың басты мақсатының бірі осы үдеден шығу. Білімгерлерді кәсіби қазақ тілінде сөйлеуге машықтандырып, ауызша, жазбаша сөйлеу дағдыларын дамыту үшін кәсіби тілдік бірліктермен, сөздікпен, мәтіндермен жұмыс істеуге қалыптастыру керек. Мақсатқа жету жолында оқытушыға ізденіс, білімгерге қызығушылық пен табандылық қажет. Себебі кәсіби тіл де өз алдына бір ғылым, қолданыс саласына сай өз терминологиясы, кәсіби – ғылыми ұғымдық аппараты, сөз қолданысы мен тіркесуінде қалыптасқан нормалары болады. Біздің міндетіміз осылардың бәрін ескере отырып тілдік нормалар арқылы білімгерді кәсіби дискурсқа түсу құзіреттілігін арттыру.

Ескеретін жағдай, өзге тілді білімгерлердің арасында кәсіби лексикалық минимум тұрғай, қазақша ауызекі тілде сөйлей алмайтындары да жиі кездесіп жатады. Бірақ аталған мәселелерге қарамастан оқытушы студентке кәсіби қазақ тілінен сапалы білім беріп, пән өзінің мақсат-міндеттеріне толық жету керек. Ол үшін сабақ әзірлемесіндегі мақсатымыз бен міндетіміз айқын болуы тиіс. Бұл өз кезегінде сабақтың жемісті, нәтижелі өтуіне тірек болады

Мәселен филолог мамандарға арналған «Кәсіби қазақ тілі» пәні бойынша «Әлемнің тілдік бейнесі және концепт» тақырыбына сабақ ұйымдастырайық. Сабақ 150 минутқа (дәріс, зертханалық сағат, БОЖӨЖ) арналады. Алдымен тақырыптың **SMART** мақсатын қарастырып алайық: **S (**specific- арнайы, нақты) **–** лингвомәдени құзіреттіліктерді меңгертіп, лексикалық және

кәсіби тілдік бірліктерді тілдік норманы сақтап прагма-кәсіби дискурстың айтылым-жазылым түрінде қолдану, салыстыру, талдау дағдысын қалыптастыру. **M (**measurable-өлшеуге болатын, шектеулі талап етушілік) - кездесетін концепттің «бақыт, ару, отан» деген 3 түріне талдау жасау арқылы... **A (**attainable-қолжетімділік) –М.Мақатаев өлеңдерінде... **R (**realistic-шындыққа сай, қысқа да нұсқа берілуі) - *әлемнің тілдік бейнесі, авторлық бейне, ұғым, этномәдениет, менталдылық, ассоциация, символ, бейне* терминдерінің концепт жасаудағы қызметін зерделеу үшін...**T (**timed-белгілі бір уақыт арлығымен шектелген) – 150 минут ішінде...

Енді студенттің бұл тақырыпты оқу нәтижесінде қол жеткізуі тиіс жетістіктеріне сарап жасайық: - оқу нәтижесінде студент әлемнің тілдік бейнелерін салыстыра **біледі;** - осы тақырып бойынша лексикалық және кәсіби тілдік бірліктерді түсіне отырып қазақ тілінде жазылым, айтылымда қолдануды **үйренеді**; - метатілдік бірлікті практикада кәсіби қолдану **дағдыларын игереді;** - ұлттық дүниетанымдық біліммен **танысады.**

Мақсат айқын, нәтиже көзделді. Ал осы нәтижеге қол жеткізу үшін төмендегі технологияларды пайдалана аламыз: дәріс кезінде: *аудиомәтін* немесе *бейнекөрініс, айтылым, жазылым дағдысын қалыптастырушы тапсырмалар, ойын түрлері, Блум таксономиясы*, т.б.; зертханалық сабақта (БӨЖ): *кейс стадий, глосарий түзу*; БОЖӨЖ тапсырмасы ретінде *QUIZ тест,ассоциограмма жасауды* ұсынуымызға болады.

Бағалау критерийлері сабақ барысында меңгерілетін тілдік дағдылар (оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылым) тапсырмалардың smart-мақсатына мен қолданылатын әдістердің дескрипторына байланысты болады.

Қойылған мақсаттан көздеген нәтижеге қол жеткізу үшін түрліше әдістермен бірге *Блум таксономиясына* да сүйеніп әрекет етеміз.

Білу: Ұғымның концептіге айналу механизмдерін біледі (Бұл үшін тақырыпты ашатын негізгі терминдердің концепт жасаудағы қызметін анықтайды)

Түсіну:Тақырыптағы кәсіби тілдік бірліктердің мағынасын түсінеді («Сөзжұмбақ» әдісін пайдалануға болады)

Қолдану: Лексикалық және кәсіби тілдік бірліктерді айтылым, жазылымда тілдік нормаларды сақтап қолдана алады (жаттығулар беріңіз).

Талдау: Концепттерді түсіндіре отырып талдау жасай алады (Кейс әдісін қолданса болады)

Жинақтау:Тақырыптағы тірек сөздерді жинақтайды, анықтама жасайды (Тест ұсыныңыз).

Бағалау: екі елдің дүниетанымын салыстыра отырып, бағалайды (лингвоелтанымдық ерекшеліктерді салыстырады).

Сабақ тақырыбы айтып тұрғандай, мұндағы негізгі тірек терминдер «әлемнің тілдік бейнесі» және «концепт». Осы екі тірекктің өзара байланысын түсіндіруде негізгі 7 терминді *(ұғым, этномәдениет, менталдылық әлемнің авторлық бейнесі, интерпретация, ассоциация, символ, бейне)* нақтылап алдық. Енді осы кәсіби тілдік бірліктердің мазмұнын ашу үшін тым ауқымды емес, студентті жалықтырмайтындай **тыңдалым** әрі **оқылым мәтінін** дайындап аламыз. Бірақ мәтінмен жұмыс бастамас бұрын білімгердің түсінуіне қиындық туғызуы мүмкін терминдерге шағын түсіндірме беріп, ерекше сөздер мен тұрақты сөз тіркестерінің екінші тілдегі баламасын кесте түрінде салып қойғанымыз дұрыс.

Аудиторияда тыңдалымалды тапсырмасы ретінде «Отан» ұғымына ассоцияция жасауды тапсырыңыз. Одан кейін **тыңдалым** ретінде М.Мақатаевтың «Отан» сөзіне қатысты өлеңдерін негізге алған аудиожазбаны тыңдатамыз. Тыңдалымалды, тыңдалым кезі және тыңдалымнан кейінгі айтылым, жазылым тапсырмалары да түрлі әдістер арқылы осы тыңдалым мәтіні маңайында құрылады.

Сабақ бір сарынды болып кетпеу үшін студенттерді топқа бөліп «Отан» сөзіне байланысты мақал-мәтел сайысын ұйымдастыру,а болады. Сонымен бірге «Сөзден салынған үй» тақырыбында ойын ұйымдастырыңыз. Ойын шарты бойынша үйдің үшбұрышты шатыры ретінде «Отан» тақырыбын. оның астына «Отаным -бақытым», келесі қатарға «Отан – оттан ыстық», 4-қатарға «Отансыз адам – ормансыз бұлбұл» сөйлемдерін аласыз. Шатырды мүкіндігіне қарай бес сөзден, алты сөзден тұратын сөйлем қатарлармен кеңейте беруге болады. Бірақ сөзден құралған шатырдың ең төменгі қатарын құрайтын сөйлемнің астына дәл сол сөйлемдегі сөз санына тең

сөйлемдер қатарымен үй қабырғалар салынуы тиіс. Сөйлемдер қатары көп болған сайын «үй» еңсесі биіктей түседі. Ойын шарты бойынша үй «құрылысына» пайдаланылатын сөйлемдердің барлығы да «отан» концептісімен байланысты болуы керек. Ойын мақсаты студентке тақырыпты толық меңгертіп, талдау, қисындастыру, сауатты жазу дағдыларын қалыптастыру.

Дәл осы ойын арқылы студенттердің сыни ойлау дағдысын қалыптастыруға да болады. Ол үшін **айтылым тапсырмасы** ретінде «Ойыңды дәлелде» тақырыбында пікірталас ұйымдастыруға да болады.

Зертханалық жазылым тапсырмасы ретінде *ұғым, этномәдениет, менталдылық әлемнің авторлық бейнесі, интерпретация, ассоциация, символ, бейне* терминдеріне *глосарий тізуді* тапсырамыз.

Ал *кейс жағдаяттың* SMART мақсаты бойынша студент 50 минутта ұғым мен концепт терминдерінің екі түрлі мазмұнға ие екенін түсіндіру үшін екі терминнің өзарар сипаттамаларын салыстыру арқылы нақты мысалдар негізінде концепт құбылысының қалыптасу үрдісін зерттейді. Ал кейс құрастырушы негізгі сұрақтар «ұғым, концепт, символ, ассоциация, тілдік бейне деген не?»; проблемалық сұрақтар: «неге кез келген ұғым концепт бола алмайды? Концепт болатын ұғымға қандай ерекшеліктер тән?»; пәндік сұрақтар: Әлемнің тілдік бейнесі мен концепт арасында қандай байланыс бар? Символдар, ассоциациялардың лингвоелтанымға қаншалықты ықпалы бар? - деген сұрақтар маңайында болады.

Тақырып пен терминдерді меңгерудің соңғы БОЖӨЖ–ге арналған 50 минутын *QUIZ тест немесе жоба жұмысын* жасатып, қабылдаумен аяқтауға болады. Жобаның да SMART мақсатын айқын қоя білсек оқытушы өз мақсат-міндетіне толық жетті деп есептей аламыз. Мысалы: 1 аптада студент тақырыпта кездесетін метатілдік бірліктерді еркін меңгеру және қосымша білім алу үшін арнайы дереккөздер мен зерттеуші ғалымдардың еңбегін пайдалана отырып танымдық практикалық білімін жетілдіру үшін слайд-презентация, газет, баяндама формасында ғылыми жоба жұмысын нақты өнімге айналдырады. Жобалау алгоритмін толық қамти отырып, үлгі жоба ұсынып көрейік: Жоба идеясы: Ұлттық тілдік бейнедегі ұғымның концептке айналу әрекетіне талдау жасау. Жобаның проблемасы: Барлық ұғым концепт бола ала ма? Жобаның мақсат-міндеті**:** Студенттерге қазақ ақындарының шығармаларынан нақты мысал жината отырып, әлемнің шындық бейнесі, ұлттық тілдік бейне, авторлық тілдік бейне, ұғым, концепт секілді метатілдік бірліктерін түсіндіру. Қосымша ғылыми білім беру. Жобаны жасау әдістемесі: Топты 3-ке бөлеміз: 1-топ: «Ұғым мен концепт және зерттеуші ғалымдардың пікірі мен зерттеу еңбектері» Студенттер баяндама жасап, газет шығарады; 2-топ: «Тілдік бейне жіктемелерінің концепт терминіне қатысы». Студенттер слайд-презентация жасай отырып, түсіндіріп беруі тиіс; 3-топ**:** «Әлемнің тілдік бейнесін авторлық моделдеу және концепт». Студенттерге презентация жасау тапсырылады. Ол үшін студенттер Абай, М. Мақатаев шығармаларында «өмір, бақыт, махаббат, жүрек» сөздеріне берілген теңеулерінен мысал жинап, концептілік көрінісін түсіндіреді.

Байқағанымыздай, кәсіби қазақ тілін орыс тілді аудиторияда оқыту барысында сауатты құрылған SMART мақсат-міндетіңізді толық жүзеге асыруға зор мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде білім беру сапасын жақсарта түсумен бірге оқытушының ізденіс белсенділігін де арттырады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. *Сағатова Н.А.* Кәсіби қазақ тілін оқытудың тиімді әдіс– тәсілдері http://oqu-zaman.kz/
2. *Әмірбекова А.* Қазіргі тіл біліміндегі жаңа бағыттар/Алматы: Елтаным. 2011.204 б.

М.А. Омарова
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: madina74.04@mail.ru

M.A. Omarova
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages

УДК 372.881.1

ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация: Статья посвящена проблеме дистанционного обучения, ставшей актуальной в условиях нынешней пандемии. Рассмотрены особенности дистанционного обучения, некоторые вопросы дистанционного изучения иностранных языков, в том числе китайского языка. В статье проанализированы этапы организации процесса дистанционного обучения в Казахском университете международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, его преимущества и недостатки, дана оценка эффективности различных программных продуктов и интернет-платформ, используемых в дистанционном обучении.

Ключевые слова: Дистанционное обучение, иностранный язык, китайский язык, академическая мобильность, Microsoft Teams

ISSUES OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

Abstract: the Article is devoted to the problem of distance learning, which has become relevant in the current pandemic. The features of distance learning, some issues of distance learning of foreign languages, including Chinese, are considered. The article analyzes the stages of organizing the distance learning process at the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, its advantages and disadvantages, and assesses the effectiveness of various software products and Internet platforms used in distance learning.

Key words: Distance learning, foreign language, Chinese, academic mobility, Microsoft Teams

Бүкіл әлемді шарпыған Covid-19 пандемиясына байланысты еліміздің барлық дерлік мекемелері мен ұйымдары өз қызметін қашықтан, яғни онлайн-режимінде ұйымдастыруға бейімделді. Осы індет салдары әлем елдерінің сыртқы және ішкі саясатына айтарлықтай әсер етіп, әлеуметтік-экономикалық дамуына белгілі дәрежеде залалын тигізгені мәлім. Бұл мәселе еліміздің білім және ғылым саласын да шет айналмады. Білім ордалары, соның ішінде университеттер жаңа төтенше жағдайға бейімделе отырып, білім беру қызметін қашықтан ұсыну шараларын жедел түрде ұйымдастырған болатын. Дәл осы қалыптасқан жағдай оқытудың заманауи технологияларын сыннан өткізудің кезеңін тудырғандай, себебі қашықтан оқыту міндетті түрде жүзеге асырылу қажет, сөзсіз орындауды қажет ететін шараға айналды.

Оқытудың интернет-технологиялары, онлайн режиміндегі виртуалды сабақтар бұрын соңды болмаған қажеттілікті алып келді. Оқу үдерісіне заманауи ақпараттық технологияларды енгізу процестің барлық қатысушылары үшін мүмкіндіктерді одан сайын арттыруға жол ашады: қажетті ақпаратты іздеу мен оны пайдаланудың уақытын қысқартудан және білім беру мазмұнын дамыту жылдамдығын арттырудан бастап, білім беру процесін дараландыруды арттыру және оның нақты жеке тұлғалық қасиеттерге бағытталуына дейін.

Қашықтан оқыту, яғни білімді қашық жерден алу ісі бүгінгі таңда оқытудың дәстүрлі түріне айналып үлгерді. Алайда оқытудың бұл түрінің тиімді тұстарымен қатар, кемшіл жақтары де жетерлік. Бұл мақалада қашықтан оқытуда шет тілін үйретудің, оның ішінде қытай тілін оқытудың ерекшеліктеріне тоқталатын боламыз.

Шет тілін үйренуші студенттер үшін өздерінің тілдік деңгейлерін көтеруде академиялық ұтқырлықтың маңызы ерекше. Пандемия салдарынан университетіміздің академиялық ұтқырлық бағдарламалары бойынша Қытайдың, Кореяның университеттерінде тағылымдаманы жеңіп алған студенттер шетелдерде оқу мүмкіндігінен айырылып қалған болатын. Осындай төтенше жағдайдың орын алуы университеттерден жаңа ахуалда жаңаша әрекет етуді талап етті. Нәтижесінде келесі оқу жылының, яғни осы 2020-2021 оқу жылының алғашқы семестріне шетелде тілдік тағылымдамадан өту грантын жеңіп алған студенттер үшін жаңа мүмкіндіктер ашылды. Атап айтсақ, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті Шығыстану факультетінің 4 курс студенті Санжаровская Ангелина үстіміздегі жылдың наурыз

айында әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде өткен «5В020900-Шығыстану» мамандығы бойынша республикалық пәндік олимпиаданың қорытындысы бойынша 2-ші орынды иеленіп, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің II дәрежелі дипломымен марапатталып, Қытайда жарты жылдық тілдік тағылымдамадан өту грантын жеңіп алды [1].

Пекин шет тілдер институтында онлайн режимінде қашықтан қытай тілін оқып жатқан Ангелинаның сөзіне жүгінсек, шетелден білім алу оған қатты ұнаған көрінеді: «Дайындық курстары жақсы өтуде. Кейде интернетте қиындықтар болады, бірақ бұл, әрине, қытай университетіне емес, маған қатысты. Басқа айтарлықтай мәселе жоқ. Бұл оқу түрінің жақсы жағы, менің ойымша, біз күн сайын 4 сағат оқитынымызды, оған қоса үйде 2 сағаттай уақыт жұмсайтындығымызды айта аламын. Бізде негізгі сабақтан басқа оқу, жазу және тыңдау сабақтары бар. Бұл да жақсы жағы, өйткені біз бәрін дамытамыз. Топтағы студент саны 10-ға жетпейді, сондықтан сабақ барысында оқытушы әр студентке бірнеше сұрақ қоя алады. Бұл да оң тұсы. Теріс жағы жоқ секілді, тек осындай жағдай орын алмағанда офлайн режимінде мүлдем басқа болар ма еді деген ой бар, оған қоса нақты уақыт жағдайында қытайлық студенттермен араласу да тілдік біліміміздi, әсіресе ауызекі сөйлеу тілімізді әлдеқайда жылдам дамытуға септігін тигізер еді деп ойлаймын». Әрине, шынайы уақыт жағдайында, тілдік ортада шет тілін үйрену әлдеқайда тиімді болса керек, десек те қазіргі заманауи озық технологиялар бүгінгі қалыптасқан қиын жағдайда тіл үйренудің таптырмас құралы болып отыр.

Қытай тілін қашықтан оқытудың артықшылықтары мен кемшіліктері де бар. Оқытудың дәстүрлі формасы оқытушы мен студенттің бір мезгілде, бір жерде болуын қажет етеді, қытай тілін үйренгісі келетіндердің көп жағдайда түрлі себептермен арнайы Қытайға барып оқу мүмкіндігі бола бермейді, сол үшін де қашықтан оқудың ең басты артықшылығы уақыт және кеңістік шектеуінің болмауында. Оған қоса практикалық сабаққа қатысты интернет-ресурстарды нақты уақыт жағдайында бірлесіп пайдалану, оқу материалдарын дәл сол мезетте толықтыру немесе өзгерту мүмкіндігі де оқудың осы түрінің басымдығын танытады. Кемшіл тұстарының бастысы ретінде онлайн-сабақ кезінде практикалық өзара әрекеттесу, негізінен, оқытушы мен студент арасында ғана жүзеге асады. Ал студент пен студент арасындағы екеуара немесе топтық жұмыстарды жүргізу мүмкіндігі жоққа шығады.

Оқу үдерісі - бұл оқыту мен оқудың екі жақты интербелсенді процесі, бірақ оқудың өзара әрекеті оқушыларды оқуға үйретудің қарапайым процесі емес. Оқытушылар сабақ барысында студенттердің ынтасын арттыру, топтағы атмосфераға қуат беру және студенттердің білімін жетілдіру мақсатында түрлі жаттығулар, сайыстар және басқа әдістерді қолдануы керек.

Бүгінгі ғаламдасу заманында шет тілдерін меңгерудің маңызы барған сайын артып келеді. Шет тілдерін үйренуге қызығушылықтың артуы шет тілін үйрету қызметін көрсететін білім ордаларының, білім орталықтарының өзара бәсекелестігін арттырып, сондай-ақ тіл үйрету сапасын арттыру жұмыстарының да маңызын күшейтуде. Тілді үйренуші, мейлі ол мектеп оқушысы болсын, мейлі университет студенті болсын, мейлі қызметке араласқан тұлға болсын тілді үйренудегі өзіндік мақсаттарымен ерекшеленеді.

Тіл - мәдениетті бейнелеу сияқты мәдениеттің маңызды тасымалдаушысы. Тіл мен мәдениетті бөлуге болмайды. Әрбір тіл белгілі бір мәдени коннотацияларға ие, тілдік қарым-қатынас дағдыларын дамытады және сайып келгенде, мәдениетаралық қарым-қатынасты дамытады. Әрбір қытай тілін үйренушінің қытай тілін үйренудегі басты мақсаты - қытайлармен жақсы қарым-қатынас орнатуды үйрену. Сондықтан, сәйкесінше Қытай мәдениетін зерттеу де өте маңызды [2].

Лингвистикалық және әлеуметтік-мәдени құзыреттерді қамтитын коммуникативті құзыреттердің қалыптасуы шет тілін оқыту мақсаттарының бірі болып табылады. Бұл тіл мен мәдениетті бір уақытта оқуға мүмкіндік беретін және студенттердің мотивациясын құру мен одан әрі қолдаудың көптеген мүмкіндіктерін ұсынатын заманауи оқыту технологиялары. Ақпараттық компьютерлік технологияларды пайдалану студенттердің шет тілін оқуға деген танымдық және коммуникативті қызығушылығын, қашықтықтан білім беру жағдайында шет тілін және кәсіби білімді игерудегі өздік жұмысқа деген ұмтылысын едәуір арттыра алады, оқуды саралау сапасы мен тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді және білім кемшіліктерін жоюға, білімді тереңдетуге көмектеседі [3].

Қашықтан оқытудың заманауи технологияларын дамытуға Zoom, Skype, Microsoft Teams платформалары елеулі үлес қосып келеді. Оқу үдерісін ұйымдастыруда университетімізде кеңінен пайдаланылып жүрген Microsoft Teams бағдарламалық өнімі теориялық және практикалық дәрістердің барлығын қажетті деңгейде өткізуде өзінің тиімділігін көрсетті деуге болады. Оның түрлі функциялары дәрістің барлық кезеңдерін мүмкіндігінше толығымен қамтуға мүмкіндік береді. Дәріс қажетті деңгейде өту үшін интернет жылдамдығы, сондай-ақ дәріске қатысушылар мен ұйымдастырушылардың қажетті құрал-жабдықтармен қамтамасыз етілуі де маңызды.

Тілді үйрену, ең алдымен, сол тілдің лексикасын меңгерумен тікелей байланысты. Әдетте, кез-келген шет тілі оқулығын алатын болсақ, алдымен мәтін мен жаңа сөздер беріледі. Жаңа сөздерді меңгеру нәтижесінде оқып жатқан сала бойынша терминдер мен тіл орамдарын жаттау, оларды дұрыс қолдана білу, олардың ерекшеліктерін игеру тиіс болады. Оқулықтағы әр сабақтың жаңа сөздері мысал сөйлемдер мен мәтіндерде орналасу ретімен орналастырылған. Оқытушылар тәртіпті өздерінің оқыту қажеттіліктеріне сәйкес өзгерте алады және иероглифтердің жазу ережесіне сай сызықтар мен кілттік элементтердің жазылу ретін, иероглиф құрылымын түсіндіру, диктант жаздыру сияқты іс-әрекеттерді жүргізе алады. Алайда аталған іс-әрекеттердің барлығын дәстүрлі офлайн режимінде тиімді жүзеге асыру көп жағдайда мүмкін болмай жатады. Себебі студентпен тікелей байланыс болмағандықтан жазу үдерісіне бақылау жасау қиындық туғызады. Сондықтан да жаңа сөздерді меңгеру барысын барынша тиімді ету мақсатында Microsoft Teams платформасының мүмкіндіктерін пайдалануға тура келеді. Сабаққа қатысушылардың барлығына бірдей қолжетімді демонстрациялық экранды қосып, оны әдеттегі дәрісханадағы тақта ретінде пайдалануға болады. Жаңа сабақ шеңберінде қарастырылып отырған лексикалық немесе грамматикалық құрылымдарды мәтін ішінен бөліп көрсету компьютер тышқанын пайдалана отырып, курсивті жүргізу арқылы жүзеге асыруға болады. Жаңа сөздер бойынша каллиграфияны сондай-ақ Zhonga онлайн-сөздігін қолдана отырып жазып көрсетуге болады. Дәрісханадағы тақта ретінде сонымен қатар Microsoft Teams-тегі команда түрінде көрсетілген пәннің чатын пайдалану өте тиімді. Ол әсіресе, жаңа сөздермен мүмкін болатын тіркестер құрған кезде бір мезетте топтағы барлық студенттерді қатыстыруға болатын бірден-бір мүмкіндік.

Бүгінгі таңда шет тілін оқытуда Moodle оқу платформасы кеңінен қолданыла бастады. Қашықтан оқу түріне көшкенге дейін бұл бағдарламаны университет оқытушылар құрамы да, студенттер де толыққанды пайдаланды деп айта алмаймыз. Moodle-дың оқу үдерісін жандандыруға мүмкіндік беретін түрлі функцияларының толық пайдаланылмағаны онлайн оқыту нәтижесінде анықталғанын айту керек. Бұл платформа оқу үдерісінде өте маңызды саналатын студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруда, студенттермен кері байланыс орнатуда өзінің тиімділігі мен өнімділігін көрсетті.

Онлайн оқу жағдайында оқытушы мен студент арасындағы тікелей байланыс қажетті деңгейде жүргізілмегендіктен, студенттің шығармашылық әлеуетін арттыруға септігін тигізетін өзіндік жұмыстың маңызы артады. Әдетте практикалық дәріс барысында жүргізілетін өзара пікір алмасу, диалог құру секілді жағдаяттық әңгіме, сұхбат, пікірталас секілді ауызекі тілді дамыту құралдарын қашықтан оқытудың жаңа құралдары алмастыра бастады. Өз бетімен көбірек талаптануды, ізденуді қажет ететін жазбаша тапсырмалар студенттердің ой-өрісін кеңейтуге, олардың жазба тіл дағдыларын жетілдіруге белгілі дәрежеде ықпал етеді.

Қорыта келе, шет тілін қашықтан оқытудың тиімді тұстарымен қатар осал тұстары да бар екендігін айту керек. Тіл үйренуде нәтижеге жетудің түрлі факторларын ескере келе, шет тілін қашықтан оқытудың да мүмкін екендігін, заманауи ақпараттық технологияларды қолдана отырып, мұнда да жемісті нәтижеге қол жеткізуге болатыны сөзсіз. Елімізде қалыптасқан қазіргі жағдай қашықтан оқытудың әлеуеті әлі де болса толық қолданылмағандығын көрсетіп отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Прошла республиканская студенческая предметная олимпиада по специальности «Востоковедение» // https://www.kaznu.kz/ru/11841/news/one/19738/

2. 远程对外汉语课堂教学的优缺点探究 // http://www.ddwenzhai.com/m/view.php?aid=201199#

3. *Володина О.В.* Современные технологии преподавания иностранного языка в условиях дистанционного обучения / Евразийский Союз Ученых (ЕСУ) # 7 (16), 2015 | ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ // https://euroasia-science.ru/pedagogicheskie-nauki

Татиева С.С.
Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті
Айтжанова С.С.
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті

Tatiyeva S.S.
International Information Technology University
Aitzhanova S.S.
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages

ӘОЖ 003.81

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Аннотация: В данной статье рассмотрена роль информационных технологий в образовательном процессе. Выделены преимущества использования информационно-компьютерных технологий.
Ключевые слова: информационные технологии, учебный процесс, ИКТ.

Abstract*:* The article describes therole of information technology in the educational process. The advantages of the use of information and computer technologies.
Key words**:** information technology, learning process, ICT.

Қазіргі жағдайда АКТ университеттің білім кеңістігін кеңейтудің ең тиімді құралына айналуда. Оқу үрдісінде ақпараттық технологияны қолдану студенттің оқу тиімділігін айтарлықтай арттырады. Бұл технологияларды қазақ тілін оқытуда қолдану арқылы үлкен нәтижелерге қол жеткізуге болады. ЖОО ақпараттық технологияларды қолдану студенттерге байыпты ғылыми-зерттеу жұмыстарын, мультимедиялық презентациялармен жобалау жұмыстарын және т.б. құру мүмкіндіктерін көрсетуге жол ашады.

Қазіргі заманның даму қарқыны оқытушының шығармашылығын жаңаша, ғылыми-зерттеу бағытында құруды талап етеді. Компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі студенттің жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырады. Бүгінгі таңдағы ақпараттық қоғам аймағындағы студенттердің ойлау қабілетін қалыптастыратын және компьютерлік оқыту ісін дамытатын жалпы заңдылықтардан тарайтын педагогикалық технологиялардың тиімділігі жоғары болмақ. Жаңа ақпараттық техникаларын пайдалану соңғы уақытта білім беру жүйесінде маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Қазіргі уакытта сабақ материалына байланысты көптеген компакт-дискілер бар. ЖОО қазақ тілі сабағын компьютердің көмегіне сүйеніп өткізуге көп мүмкіндіктер жасалған. Жаңа материалды түсіндіруде интерактивті компьютерлік графиканы пайдалануды көздейтін аппараттық-бағдарламалық құралдарды пайдалануға болады. Компьютерлік графикалық материал презентациялық монитор көмегімен көрсетіледі. Қазақ тілі пәні бойынша компьютерлік тестілеуді қолдану студенттердің интеллектуалдық танымын арттырады. Студенттер бір тестілеуден жақсы нәтижеге жеткенше бірнеше қайтара өтеді. Бұл тестілердің барлығы қазақ тілі бойынша минимум талаптарына сәйкес келеді. Келесі бір маңызды жағдай уақытты үнемдеу.

Қазіргі уақытта сізге ақпарат алу, оны пайдалану, өзіңіз жасау мүмкіндігі қажет. АКТ-ны кеңінен қолдану оқытушыларға қазақ тілін оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашады.

Қазақ тілін оқытуда компьютерлік технологиялар кеңінен қолданылады. Компьютердің оқу құралы ретіндегі ерекшелігі оның күрделілігі, әмбебаптығы, интерактивтілігі сияқты сипаттамаларымен байланысты. Мультимедиялық бағдарламаларға негізделген интерактивті оқыту барлық әдістемелік, дидактикалық, педагогикалық және психологиялық принциптерді толығымен жүзеге асыруға мүмкіндік береді, оқу процесін қызықты етеді. Студенттердің тілдік дайындығының деңгейін ескеру қабілеті - индивидуация және оқуға сараланған тәсілдерді жүзеге асыру үшін негіз болып табылады.

Сонымен бірге қол жетімділік қағидасы сақталады және әр студенттің жеке қарқыны ескеріледі. Компьютердің көмегімен сабақта жеке, жұптық және топтық жұмыс түрлерін ұйымдастыруға болады. Алайда, компьютер сабақта оқытушының орнын баса алмайтынын есте

ұстаған жөн. Компьютермен жұмыс уақытын мұқият жоспарлап, оны нақты қажет болған кезде пайдалану қажет.

Оқытудың дәстүрлі әдістері мен заманауи ақпараттық технологиялардың, оның ішінде компьютердің үйлесімі оқытушыға осы қиын міндеттерді шешуге көмектеседі. Компьютерді пайдалану оқу процесін мобильді, сараланған, жеке етуге мүмкіндік береді. Сонымен қоса оқытушы мен студенттердің уақытын үнемдеуге оқу жұмысын ұйымдастыруға жағдай жасайды. Жалпы студенттердің ақпараттық технология негіздерінен алған білімі арқылы:

1. Студенттің пәнге деген қызығушылығы артады, құлшынысы оянады.
2. Шығармашылық қабілеттері артады.
3. Жылдам ойлауға машықтанады, білім сапасы артады.
4. Студенттер өз бетімен жұмыс жасауға дағдыланды.
5. Компьютерлік сауатты болуға үйренеді.

Әдіскерлер АКТ құралдарының бірнеше классификациясын ажыратады. Бірінші классификацияға сәйкес білім беру жүйесінде қолданылатын барлық АКТ құралдарын екі түрге бөлуге болады: аппараттық (компьютер, принтер, сканер, камера, видеокамера, аудио және видео магнитофон және т.б.) және бағдарламалық қамтамасыздандыру (электрондық оқулықтар, тренажерлер, тест орталар, ақпараттық сайттар, интернеттегі іздеу жүйелері және т.б.) [1].

Қазіргі уақытта болып жатқан АКТ саласындағы серпіліс бізді танымдық қызметті ақпараттық қамтамасыз етуді ұйымдастыру мәселелерін қайта қарауға мәжбүр етеді. Осылайша, АКТ құралдарының екінші жіктемесі білім беру қызметінде ақпараттық технологияны қолдану мүмкіндігін қарастырады [2]:

- InternetExplorer, Mozilla Firefox т.с.с., түрлі іздеу жүйелерін (Yandex.ru, Rambler.ru, Mail.ru, Google.ru, Yahoo.com, т.с.с.) қолдана отырып, Интернетте әдебиет іздеуді және онымен жұмыс істеуді (дерексіз, ескерту, аннотация, дәйексөз және т.б.); негізгі Microsoft Office қосымшаларын пайдаланып мәтіндермен жұмыс істеу үшін: Microsoft Word сізге графикалық дизайнмен мәтіндер жасауға және өңдеуге мүмкіндік береді; Microsoft PowerPoint материалды көркемдеу үшін слайдтар жасауға мүмкіндік береді; (PROMTXT) электрондық сөздіктерді (AbbyLingvo7.0) қолдана отырып, мәтіндерді автоматты түрде аудару үшін;
- ақпаратты сақтау үшін (CD-, DVD-дискілер, Flash-дискілер);
- байланыс үшін (Интернет, электрондық пошта, ICQ, Skype, MailAgent және т.б.);
- графика мен дыбысты өңдеуге және көбейтуге арналған (MicrosoftMediaPlayer, WinAmp, WinDVD, zplayer ойнатқыштары, ACDSee, PhotoShop, CorelDraw суреттерін көруге арналған бағдарламалар, Visio сызбалары мен сызбаларын құруға арналған бағдарламалар т. б.); жасап, өзгертуге мүмкіндік береді.

Аталған АКТ құралдары қазақ тілі сабақтарында студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруға қолайлы мүмкіндіктер туғызады. Олар компьютерлік технологияны жеке тақырыптарды оқып-үйрену үшін де, алған білімдерін өзін-өзі бақылау үшін де қолдана алады. Сонымен қатар, компьютер - кез-келген тапсырманы қалағанынша қайталай алатын, дұрыс жауапқа қол жеткізе алатын, дағдыларды автоматтандыратын ең шыдамды оқытушы.

Сабақты өткізудің дәстүрлі әдістерімен оқытушы студенттер үшін негізгі ақпарат жеткізушісі ретінде әрекет етеді, ол студенттің шоғырлануын, зейінін және есте сақтауын талап етеді. Бұл режимде әр студент жұмыс істей бермейді.

Алайда, қазақ тілі сабағында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану оқытудың тиімді құралы ретінде компьютердің орасан зор әлеуетін ашады. Компьютерлік оқыту бағдарламалары сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерін жаттықтыруға және оларды әртүрлі комбинацияларда біріктіруге, тіл құбылыстарын түсінуге, тілдік қабілеттердің қалыптасуына, коммуникативті жағдайларды жасауға, тіл мен сөйлеу әрекеттерін автоматтандыруға, сонымен қатар жеке тәсілдің жүзеге асырылуын және студенттердің өздік жұмыстарын күшейтуге мүмкіндік береді.

Қазақ тілі сабағында АКТ және интернет ресурстарын қолдану әдіснамалық, дидактикалық, педагогикалық және психологиялық қағидалардың толық спектрін жүзеге асырады.

Қазақ тілі сабақтарында компьютерлік білім беру бағдарламаларын қолдану коммуникативті мәселелерді шешудің тиімділігін арттырады, студенттердің сөйлеу әрекетінің әр түрлі түрлерін

дамытады және сабақта студенттің қазақ тілдік белсенділігі үшін тұрақты мотивацияны қалыптастырады.

Жобалық әдіспен ақпараттық технологияның үйлесуі университет студенттеріне өздерінің білімдерін, дағдыларын іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді. Сондықтан бірлескен ұжымдық қызмет сәтті жүзеге асырылатын ғылыми-танымдық қызметті ұйымдастырудың бір түрі болып табылады. Бұл қазақ тілін үйренуге деген ынтаны арттыруға мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, қазақ тілі сабағында АКТ мен ғаламтор ресурстарын пайдалану бүгінгі күннің өзектілігі болып табылады. Оқытушы өз студенттеріне қызықты, заманға сай, өзінің педагогикалық шеберлігі мен зияткерлік деңгейін жетілдіруі керек.

Қоғамның қазіргі даму кезеңі ақпараттандыру үрдісімен сипатталады. Білім беруді ақпараттандыру процесінің негізгі бағыттарының бірі білім беру жүйесіне жаңа ақпараттық технологияларды енгізу болып табылады. Білім беруді ақпараттандыру процесінің дамуына байланысты оқу материалының көлемі мен мазмұны өзгеруде.

Қазіргі уақытта білім беру саласындағы маңызды өзгерістер ЖОО қазақ тілін оқытуға да әсер етті. Атап айтқанда, интернет-ресурстарды пайдалану, оқу процесінде компьютерлік бағдарламаларды оқыту сияқты жаңа ақпараттық технологиялар енгізіле бастады.

Бүгінгі таңда компьютерлік технологияны және телекоммуникацияны бір пәндік салада пайдалану қабілеттілігін жалпы сауаттылықтың өлшемі ретінде қарастыру керек.Оны бүгінгі оқылым, жазылым және тыңдалым тәсілдерінің дәстүрлі түсіндірмесімен салыстыруға болады.

Сөз мағынасын пысықтау үшін біз студенттерге, мысалы, сөздерді тақырыптық топтарға бөлуге арналған жаттығуды ұсынамыз.

Оқыту кезеңінде және сөздік қорды өнімді іс-әрекетке пайдалану кезінде сөз тіркестерінің мазмұнына негізделген сөздерді біріктіру операциялары шешуші болады. Өнімді лексикалық дағдыларды қалыптастыру үшін біз компьютерді пайдаланып, студенттерді лексикалық бірліктерді біріктіруге байланысты іс-әрекеттерді үйретеміз.

Өнімді дағды қалыптастыру үшін мәлімдемедегі кемшіліктерді толтыру үшін жаттығу жасалады. Бұл жағдайда дұрыстығының көрсеткіші - алмастырылған лексикалық бірліктің семантикалық мағынасының біріккенге сәйкес келуі. Мысалы, біз студенттерге диалогтардағы кемшіліктерді тиісті лексикалық бірліктермен толтыруды ұсынамыз. Немесе, біз сұраққа жауап беру үшін сөйлемді таңдау тапсырмасын береміз.

Мұндай жаттығуларды жылдам орындау уақытты үнемдеуге байланысты зерттелген сөздік қорын арттыруға мүмкіндік береді. Компьютер сонымен қатар әр түрлі, бірақ күрделілігі бірдей тапсырмаларды орындайтын студенттерге негізделген сөздік қорын оқыту процесін жандандыруға мүмкіндік береді. Сөйлеу әрекетінде лексикалық бірліктерді қолданудағы жаттығудың мысалын келтіреміз: студенттер тұтас диалог құруы керек.

Бірдей диалог құрған студенттер жұптасады. Рөлдер бойынша диалогтарды оқиды және жаттайды. Осыдан кейін диалогтар бүкіл топтың алдында ойнатылады. Сонымен бірге диалогтарды тыңдайтын студенттер рецептивті лексикалық дағдыларды қалыптастырады.

Лексикалық дағдыларды қалыптастыру бойынша жасалған жұмыс диалогтік сөйлеудің сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға көшуге мүмкіндік береді. Сабақтарда студенттердің дағдыларын қалыптастыруда компьютерлік бағдарламаларды пайдалану, компьютерлік оқыту технологиялары қазақ тілінің лексикасын оқыту кезінде қойылған мақсаттарға толық сәйкес келетіндігін көрсетті.

Компьютерлік технологияларды біз дәстүрлі оқу құралдарымен қатар қолданамыз. Дегенмен, компьютерлік бағдарламаларды қолдану тәжірибесі оқытудың дәстүрлі әдістеріне қарағанда компьютерлік технологияның көптеген артықшылықтары бар екенін көрсетеді. Олардың қатарында студенттердің дербестігін жекелендіру және интенсификациялау, танымдық белсенділік пен ынталандыруды арттыру, білім беруді интенсивтендіру және қолайлы оқу ортасын құру бар.

Грамматиканы оқыту барысында біз АКТ-мен жұмыс жасаудың әртүрлі әдістерін қолдануға тырысамыз.

Біз жаңа ережені түсіндіру немесе білімімді тексеру үшін Power Point бағдарламасындағы презентацияны қолданамыз. Түрлі-түсті презентация студенттерге теориялық материалды жақсы есте сақтауға көмектеседі.

Дайындық кезеңінде ғаламтор ақпарат жинау үшін қолданылады. Келесі кезең: Power Point бағдарламасында презентация жасау. Сөйлеу дағдысы: презентацияларды, компьютерлік оқулықтарды, кестелерді, диаграммаларды қолдана отырып жүзеге асырылады.

Қорыта келе, жаңа ақпараттық технологиялар студенттерді қызықтырады және олардың басты қызығушылықтарының бірі болып табылады. Сондықтан оқу үрдісінде ақпараттық технологияны қолдану жағымды уәжді қалыптастыруға ықпал етеді.

Компьютерді қолданудың артықшылығы - бұл оқытушылардың кәсіби деңгейін көтеруге мүмкіндік береді. Жаңа АКТ-мен танысу оның мүмкіндіктері мен білім беру процесін және тұтастай алғанда білім беру жүйесін жетілдіруге жол ашады. Білім беруде енгізілген жаңа ақпараттық технологиялар оның сапалы жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етеді. Аудиторияда компьютер мен ақпараттық технологияны пайдалану енді инновация емес, қажеттілік. Өйткені қоғам үлкен қарқынмен дамып келеді, ал студенттер мен оқытушылар заманға сай болуы керек, ал компьютерлік технологиялармен күнделікті қарым-қатынас ақпараттық кеңістікті оңай басқаруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.*Коптюг Н.М.* Интернет-уроки как вспомогательный материал для учителя английского языка // Иностранные языки в школе. – 2000. - № 4. – С. 54-59.

2.*Селевко Г.К.* “Современные образовательные технологии” Москва “Научное образование” 1998.

3.*Құдайбергенова К.С.* Инновациялық тәжірибе орталығы- педагогикалық технология көзі. «Алматы», 2001.-75б.

4.*Жанпейсова М.М.* Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде / Аударған Д.А. Қайшыбекова/ -Алматы, 2006.

5.Педагогтің кәсіби деңгейін өсіруде әдістемелік жұмысты ұйымдастыру жолдары // Ғылыми-практикалық жинақ. -Алматы, 2008.

6.ӘрекеттіRWCT философиясы мен әдістері.- «Алматы», 2005.-233б.

7.Кәсібидаму мектебі. – «Алматы», Верена 2007, 93-97 б.

8.*Құдайбергеневна К.С.* Құзырлық табиғаты - тұлғаның өздік дамуында. – Алматы, -2006.-86 б.

Салимова Г. Д.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: gulslmv@mail.ru

G.D.Salimova
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages

УДК 372.881.1

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПРАКТИКИ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЯПОНИИ

Аннотация: В настоящей статье рассматривается система иноязычного образования Японии. С самого начала установления общенациональной системы образования в стране обучение иностранным языкам являлось одним из национальных приоритетов. Координирующим и регулирующим национальным органом является Министерство образования Японии (Момбусё), которое последовательно проводит программную политику по развитию методологии и практики иноязычного образования в стране. Проводится ряд образовательных практик Японии, получивших мировое признание.

Ключевые слова: Реставрация Мейдзи, JugyouKaizen (улучшение преподавания), Новый Исправленный Курс Обучения (НИКО), «командный метод» обучения.

EFFECTIVE FOREIGN EDUCATION PRACTICES IN JAPAN

Abstract: This article addresses the foreign languages education system of Japan. From the very beginning of national education system in the country, the foreign languages teaching is one of national priorities. The Ministry of Education of Japan is main coordination and regulatory bodies, which implements the sustainable program policy in the area of methodology developments and practices of foreign language teaching in the country. Some world recognized teaching practices of Japan is given**.**

Key words: Meiji restoration, JugyouKaizen (improved teaching), New Corrected Course of Study (NICO), “team method” of teaching.

Несмотря на то, что японская система образования была заложена в VIIIвеке нашей эры, согласно **кодексу Тайхо**[1], современная образовательная система Японии имеет корнями другую эпоху – эпоху **реставрации Мейдзи** 1858 года. Именно тогда японское правительство ввело систему общественного образования, включая систему подготовки учителей. Она была основана на западных системах обучения – в частности немецкой и французской, так как они считались наиболее передовыми в то время.

Кроме того, японское правительство начало активно привлекать иностранных советников в сфере образования (*oyatoi-gaikokujin), которые способствовали быстрейшему переходу на западную систему образования и подготовки учителей. Одним из самых известных иностранных экспертов, явился профессор* **Марион МакКэррелл Скотт** (1843-1922). Будучи преподавателем в Калифорнии, он встретил посланника японского правительства в Америке, который предложил ему позицию иностранного консультанта. Скот прибыл в Токио в 1871 году и преподавал английский язык в Дайгаку Nanko, предшественнике Токийского университета и позже в Токийском университете образования, где он разработал учебную программу для японских учителей , основанную на западных концепций педагогики, включая **теории** Песталоцци. Он также работал с Министерством образования для развития государственной школьной системы, которая доминировала в системе образовании Японии [2].

Также японское правительство, следуя рекомендации иностранных экспертов, начало активно направлять японских студентов за границу, в основном, в США. По возвращении многие из них, в частности, Shuji Isawa (1851–1917) и Hideo Takamine (1854–1910) внесли огромный вклад в преобразование системы образования Японии, включая систему подготовки учителей.

Другим существенным этапом в изменении системы образования в японской школе явился период американской оккупации Японии (1945-1952 гг.) и, в частности, принятый в 1949 году закон о профессиональном образовательном сертификате. В нем были заложены основные два принципа современной системы подготовки учителей в Японии: (1) подготовка учителей осуществляется в университетах и (2) открытая система лицензирования учителей [3].

Особенностью современной японской системы образования является высокая централизация национальной системы образования. Министерство образования, науки спорта и культуры (Момбусё), было основано в 1871 году, за год до национальной реформы системы образования и состоит из шести бюро. Все решения по стандартам и методологии образования, по подготовке учителей целиком были возложены на данное министерство.

В последние десятилетия японские студенты занимают ведущие места в мировом рейтинге по знаниям в научных дисциплинах, математике и чтении. Например, в 2015 году, согласно результатам PISA (Program for International Student Assessment – Международная Программа Оценки Студентов), Япония занимала второе место по наукам, пятое в математике и восьмое в чтении среди 72 стран-участниц Программы. Кроме того, Япония широко известна своими профессиональными достижениями в сфере образования. В частности, международное признание получила японская система изучения классного урока.

С самого начала своей профессиональной карьеры японские учителя рассматриваются как государственные служащие с гарантированным сроком службы. В то же время это накладывает на них обязательства по постоянному профессиональному обучению. С конца 80-х годов Министерство ввело требование к учителям об обязательном годовом вводном курсе обучения, 10-летнем тренинге и обновлении профессиональной лицензии каждые 10 лет. Кроме того, надо отметить, что многие губернаторства Японии имеют также дополнительные требование к учителям.

Начинающие учителя направляются в местные школы на шестилетний период работы. Затем они переводятся в другую школу в том же округе. В 1989 году Министерство ввело программу годового вводного курса обучения начинающих учителей. Она предусматривает нагрузку в среднем 10 учебных часов в неделю или 300 часов в год в классе и вне класса. В течение этого года учителя со стажем должны регулярно посещать класс с целью обзора и содействия начинающим учителям. Кроме того, в эти 300 часов включены обязательные 25 дней профессиональной активности вне класса.

Последний подход в системе японского образования, называемый JugyouKaizen (улучшение преподавания) становится одним из основных методологических подходов в школьном образовании и улучшения обучения учителей в самом процессе преподавания [4].

Этот подход, основанный на модели исследования учебной практики в классе и профессиональном росте преподавателя во время повседневной практики в школе, считается одним из наиболее эффективных методов улучшения работы преподавателей. Таким образом, упор с «преподавания в классе» переносится на «изучение в классе», способствуя критическому осмыслению преподавателем эффективности своей работы с учащимися в классе [5].

Японские дети начинают изучать иностранные языки в первый год их обучения в начальной средней школе (в возрасте 13 -15 лет) и большинство завершает в следующие три года. Обязательное школьное образование заканчивается в 15 лет, хотя подавляющее большинство школьников – более 90 %, продолжают обучение в полной средней школе (возраст 16-18 лет).

Несмотря на то, что могут быть предложены разные иностранные языки, например, французский или немецкий, но подавляющее большинство студентов выбирают в качестве иностранного английский язык. Более того, инструкция Министерства образования Японии (1994, стр.2) гласит:

“Английский должен быть преподаваем всем студентам, в связи с тем, что некоторое знание английского жизненно важно для японского народа…”.

Английский язык является также обязательным экзаменационным предметом в японских университетах.

Министерство образования Японии распространяет установленные стандарты обучения для всех уровней образовательного цикла - от детских садов до университетов. Расширенное толкование целей и стандартов того или иного курса для каждого школьного уровня разъясняется в публикуемом Министерством пояснениях к Учебным курсам.

В 1986 году, Министерство образования, подвело итоги работы комиссии по дальнейшему повышению эффективности изучения иностранных языков и отметило следующие проблемы:

• недостаточная устная языковая практика;
• недостаточная уверенность во владении иностранным языком;
• слишком большие классы;
• усложненные методологические материалы для учителей;
• приверженность к традиционным учебным методам.

В этой связи и на основе вышеприведенного анализа, министерство образования объявила о следующих приоритетах в иноязычном образовании:

• большое количество прослушивания аутентичного английского текста;
• большое количество чтения живого английского языка;
• давать больше возможности использовать английский язык в учебных процессах;
• расширить базовое знание культуры;
• прививать чувство гражданина мира.

Основные понятия, используемые в этих рекомендациях, используют такие термины, как «живой», «аутентичный» и «используемый», что является в целом уникальным использованием в современной мировой методологии преподавания иностранных языков.

В 1987 году Министерство образования выпустило циркуляр, в котором были даны дальнейшие методологические обоснования для вышеприведенных приоритетов. В нем предлагается уходить от традиционных разъяснительных материалов по грамматике иностранного языка и учебных практик к более коммуникативному, «разговорному» подходу в классах, то есть переход от заучивания грамматики к развитию разговорных, ораторских способностей студентов.

Следующим этапом реформирования иноязычного образования в японских школах следует считать Новый Исправленный Курс Обучения (НИКО) с акцентом на устное общение на иностранном языке, которое было принято министерством образования Японии в 1989 году. Этому предшествовало создание правительственной комиссии в 1984 году, целью которой являлось дальнейшее развитие национальной системы образования на уровне мировых передовых стандартов [6].

Данный документ - НИКО, был официально рассмотрен парламентом Японии и ратифицирован в марте 1989 года.

Несмотря на то, что НИКО устанавливает примерно одинаковые цели для начального и высшего образовательного уровня, в случае высшего уровня он более усложнен. Курс состоит из семи предметов: Английский 1, Английский 2, Прослушивание/разговорный курс А, Прослушивание/разговорный курс В, Прослушивание/разговорный курс С, Чтение и Правописание.

Студенты обязаны пройти как минимум один курс прослушивания/разговорного языка в течение 3 лет в высшей средней школе.

Цель, преследуемая в результате этих курсов, для студентов, это умение «самовыражаться» на иностранном языке и для учителей –«развить интерес к культуре и языку, а также углубить интернационализацию сознания». Основная нагрузка на учителей вызывается подготовкой студентов к вступительным экзаменам в университеты по трем курсам прослушивания и разговора. В этой связи Министерство образования запустило курсы переподготовки учителей и новые методологические пособия.

Другой широко используемой практикой в иноязычном обучении надо отметить так называемый «командный метод» обучения. Согласно рекомендации Министерства в этой связи, предполагается в рамках вышеупомянутой практики развить базовые коммуникативные способности студентов на иностранном языке с целью лучшего понимания культурно-лингвистических особенности языка в применении к различным бытовым ситуациям [7].

В 2013 году Министерством была принята новая образовательная программа «Реформа преподавания английского языка в ответ на вызовы ускоренной глобализации». Реформа предполагает новые цели и новые программы развития [8].

Одним из новых требований является необходимость достижения студентами как минимум 60 баллов TOEFLiBT. Так как данная экзаменационная система делает основной упор на устное интервью экзаменуемого, то очевидно, что основной целью реформы является упор на развитие коммуникационных способностей студентов воспринимать и развивать устную речь на английском языке.

Таким образом, рассматривая японскую систему иноязычного образования надо отметить основные следующие моменты:

• последовательность развития национальной системы образования;
• глубокую централизацию системы иноязычного образования;
• программный подход в рамках целевых национальных программ;
• наличие целевых тренинговых программ подготовки преподавателей иностранного языка;
• широкое разнообразие методологических подходов, используемых в текущей образовательной практике;

ЛИТЕРАТУРА:

1.*Sansom G. «A history of Japan to 1334», London 1958;*

2.*Campbell, Allen; Nobel, David S (1993). Japan: An Illustrated Encyclopedia.);*

3.Isozaki, T., & Ochi, T. (2017). Secondary science teacher education/training in Japan. In J. Pedersen, T. Isozaki, & T. Hirano (Eds.), *Model science teacher preparation programs: An international comparison of what work);*

4.Sarkar Arani, M. R. & Fukaya, K. (2007). Japanese National Curriculum Standards Reform: Integrated Study and Its Challenges, *International Journal of Educational Practice and Theory*, Vol.29, No.1);

5.Lewis, C.; Perry, R. & Murata, A. (2006). How Should Research Contribute to Instructional Improvement? *Educational Researcher*, Vol. 35, No. 3);

6.Ministry of Education, Science and Culture (1989) The New Revised Course of Study: emphasis on oral communication, in Ministry of Education, Science and Culture (1994) Handbook for Team-teaching;

7.Carless, D.R. (2006). Good practices in team teaching in Japan, South Koreaand Hong Kong. *System, 34;*

8.MEXT. (2017). English Education Reform Plan corresponding to Globalization. RetrievedOctober 22, 2017 -http://www.mext.go.jp/en/news/topics/detail/1372656.htm;

Ахметова Г.Ш.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: galakh70@rambler.ru

Akhmetova G.Sh.
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages
E-mail: galakh70@rambler.ru

ГРНТ 14.35.09

ПРИМЕНЕНИЕ ФРЕЙМОВОГО ПОДХОДА ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМАТЕ ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЯ

Аннотация: В статье рассматриваются особенности использования фреймового подхода при обучении иностранному языку в условиях дистанционного обучения. В свете интенсивного использования дистанционного обучения в процессе иноязычного образования представляется необходимым рассмотрение вопроса о применении различных технологий иноязычного обучения наиболее применимых и приводящих к наилучшим результатам в данном формате обучения. Одним из наиболее эффективных в данном формате обучения нам представляется использование фреймового подхода. Анализируются преимущества фреймового моделирования для изучения иностранного языка, организации теоретического и практического материала для проведения лекций и семинаров дисциплин на английском языке при дистанционном обучении в языковом вузе.

Ключевые слова: фрейм, фреймовый подход, моделирование, иноязычное образование, дистанционное обучение, лексика.

ОНЛАЙН ОҚЫТУ ФОРМАТЫНДА ШЕТ ТІЛДЕРІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ ҮШІН ФРЕЙМДІК ТҰРҒЫНЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа: Мақалада қашықтан оқыту форматында шет тілдерінде білім беру үдерісінде фреймдік тұрғыны пайдалану ерекшеліктері қарастырылады.

Қашықтан оқыту форматында білім беру үдерісін интенсивті пайдалану жағдайында шет тілінде білім беру үдерісінде түрлі технологияларды іріктеу және қолдану мәселесі қаралғанда осы форматта білім берудің тиімділігі анықталды. Фреймдік тұрғыны пайдаланудың артықшылықтары көп болып табылады. Мақалада тілдерді оқытатын ЖОО-ларда қашықтан оқыту кезінде ағылшын тілінде өтілетін сабақтарды оқытуда, дәрістер мен семинарларды ұйымдастыруда, теориялық және практикалық материалды іріктеуде осы форматта білім берудің фреймдік модельдеудің артықшылығы сарапталады

Түйінді сөздер: фрейм, фреймдік тұрғы, моделдеу, шет тілінде білім беру, қашықтықтан оқыту, лексика.

Abstract: The article discusses the features of the use of a frame-based approach to learning a foreign language in the content of distance learning. A frame-based approach reflects a stereotype approach to the study of a material, knowledge organization, teaching tasks decision, scientific speech style formation e.t.c. Framing is an effective way of compressing information with the help of the enlargement of didactic units of knowledge in the process of f content generalization. Realization of a frame-based approach gives opportunity to raise the quality and speed of teaching material perception, critical thinking formation and development. The use of computer telecommunication technology in distance education become very important in modern system of the higher education and in FLT. The benefits of a frame-based modeling for learning a foreign language, providing lectures, seminars and students independent work of the theoretical disciplines in foreign language department is analyzed

Key words: frame, frame approach, distance learning, slot, lexis

В современном информационном обществе дистанционная форма обучения с каждым днем играет все более существенную роль в системе непрерывного образования и идет на пути завоевания очевидно важного места в области иноязычного образования в нашей стране. На сегодняшний день совершенно ясно, что традиционное очное обучение не может решить проблемы не только высшего, но и среднего образования. Современный человек должен иметь возможность выбора различных форм и способов обучения в разные периоды своей жизни, а также иметь возможность получить образование в ситуации, когда очная форма обучения становиться невозможной в определенный период времени. В сложившейся ситуации пандемии коронавируса Covid19 дистанционная форма обучения должна органично влиться в систему непрерывного иноязычного образования.

Под дистанционным обучением мы, вслед за американской ассоциацией дистанционного обучения (The United States Distance Learning Association- USDLA), процесс обучения в котором

учитель и ученик или участник географически разделены и потому опираются на электронные средства и печатные пособия для организации учебного процесса. В свете данного процесса очень важным становиться вопрос о выборе определенных образовательных технологий, эффективных в формате дистанционного обучения. Под дистанционными образовательными технологиями понимаются образовательные технологии, реализуемые в основном с применением средств информатизации и телекоммуникации, при непосредственном или не полностью опосредованном взаимодействии обучающегося и педагогического работника. (Е.П. Полат., М.Ю. Бухаркина, М.В.Моисеева, 2004. Теория и практика дистанционного обучения: Учебное пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», - 416 с.) Это средство решения дидактических задач в разных формах обучения. Ключевым словом дистанционного образования является интерактивность – постоянное систематическое взаимодействие учителя и учащихся и учащихся между собой в учебном процессе.

В свете интенсивного использования дистанционного обучения в процессе иноязычного образования. представляется необходимым рассмотрение вопроса о применении различных технологий иноязычного обучения наиболее применимых и приводящих к наилучшим результатам в данном формате обучения. Одним из наиболее эффективных в данном формате обучения нам представляется использование фреймового подхода. Применение фреймового подхода вызвано требованиями к качеству современного иноязычного образования. Это обусловлено все возрастающими требованиями образованию учащихся, способных к профессиональному росту и мобильности в условиях развития новых наукоемких технологий. В результате ускорения научно-технического прогресса возникает необходимость поиска и применения новых, инновационных подходов к обучению. Устаревшие методы не обеспечивают качественное и быстрое усвоение учебного материала. Ограниченность времени на прохождение объёмных учебных программ, перегрузка студентов обусловливают необходимость поиска интенсивных методов и технологий обучения, позволяющих расширить объемы знаний, усваиваемых учащимися, без увеличения времени, отводимого на их изучение. Как правило, эти методы основаны на раскрытии резервных психологических возможностей мозга, на способах активизации долговременной памяти и непроизвольного запоминания, обеспечивая качественное обучение в короткие сроки. К таким технологиям относятся фреймовые технологии. Реализация фреймового подхода в образовательном процессе позволяет существенно повысить качество и скорость обучения, что вполне соответствуем основной цели иноязычного образования- формированию ьежкультурной коммуникативной компетенции. (Кунанбаева С.С.2010. Теория и практика современного иноязычного образования. - Алматы, -344 с.)

Фрейм – это определенная форма представления знаний, некая обобщенная модель, сценарий стереотипной ситуации (Т. А. Ван Дейк, В. З. Демьянков, Е. С. Кубрякова, М. Минский, Ч. Филлмор, У. Чейф). Путем изменений некоторых деталей фрейм как некоторая структура данных становится «пригодной для понимания более широкого класса явлений или процессов» (Минский, М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Мир, 1979. – 77 с. 2.) Изучение работ известных психологов позволило дать объяснение эффективности применения фреймовых схем-опор, которая обусловлена следующим. Понимание текста базируется на его активной интеллектуальной переработке: членение текста на смысловые отрезки, выделение «смысловых вех», «опорных пунктов» и объединение их в общий смысл. Процесс понимания всегда сопровождается свёртыванием. В нормальных условиях восприятия и понимания текст поступает на хранение в память в свёрнутом виде. Мыслительная деятельность человека происходит путём извлечения из памяти готовых фреймов разного типа и наложения их на новую ситуацию, с которой он непрерывно сталкивается. Основным механизмом понимания содержания является механизм внутренней речи: информация во внутренней речи обычно воспроизводится в виде очень сокращённой речевой схемы, являющейся выражением больших смысловых семантических групп («семантических комплексов»). (Минский М. Фреймы для представления знаний. М., 1979). Следовательно, если представлять учебную информацию учащимся тоже в структурированном, свёрнутом виде – в виде таблиц, схем, графов, фреймовых опор, можно существенно интенсифицировать учебный процесс. В этом состоит основной смысл

фреймового подхода в обучении любой дисциплине. При этом фреймовая опора рассматривается нами в контексте теории поэтапного формирования умственных действий как инструкция для ориентировочной основы действий (ООД). (Соколова Е.Е. Концепция обучения иностранному языку с помощью фреймового подхода. Вестник МГОУ. Серия «Педагогика». № 2 / 2011 С.76-81)

Основные преимущества применения фреймового подхода к формату дистанционного иноязычного образования заключается в следующем: 1) Применение фреймового подхода к организации и представлению знаний как основы интенсификации учебного процесса позволяет в ограниченные сроки сформировать базисный понятийный аппарата студентов на иностранном языке. 2) Фреймовый подход обеспечивает формирование специфических коммуникативных умений, знаний, навыков, а соответственно и формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов. 3) Фреймовый подход усиливает эффективность иноязычного обучения, так как стимулирует мотивацию и поддерживает интерес учащихся. 4) Механизмами реализации фреймового подхода являются: - учебно-методический комплекс процесса иноязычного обучения на основе фреймовой организации знаний, который должен обеспечить интенсивное освоение учебных программ, включающий в себя средства обучения (фреймовый инструментарий) и описание методик использования фреймов; - оптимальные условия, обеспечивающие эффективность применения фреймового подхода. 5) Обучение с помощью фреймового подхода формирует алгоритмическое, дискурсивное, системное виды мышления.

Фреймовые схемы представляют собой новое поколение опор высокого уровня обобщения. Фреймовая схема обладает огромной ёмкостью, так как принцип её построения – стереотипность, алгоритм. Они имеют преимущество перед другими видами опор в том, что их количество исчисляется единицами. Если опорный конспект или структурно-логическая схема составляется на каждую тему, то фреймовых схем может быть несколько на весь изучаемый курс, так как они имеют глобальный характер обобщения.

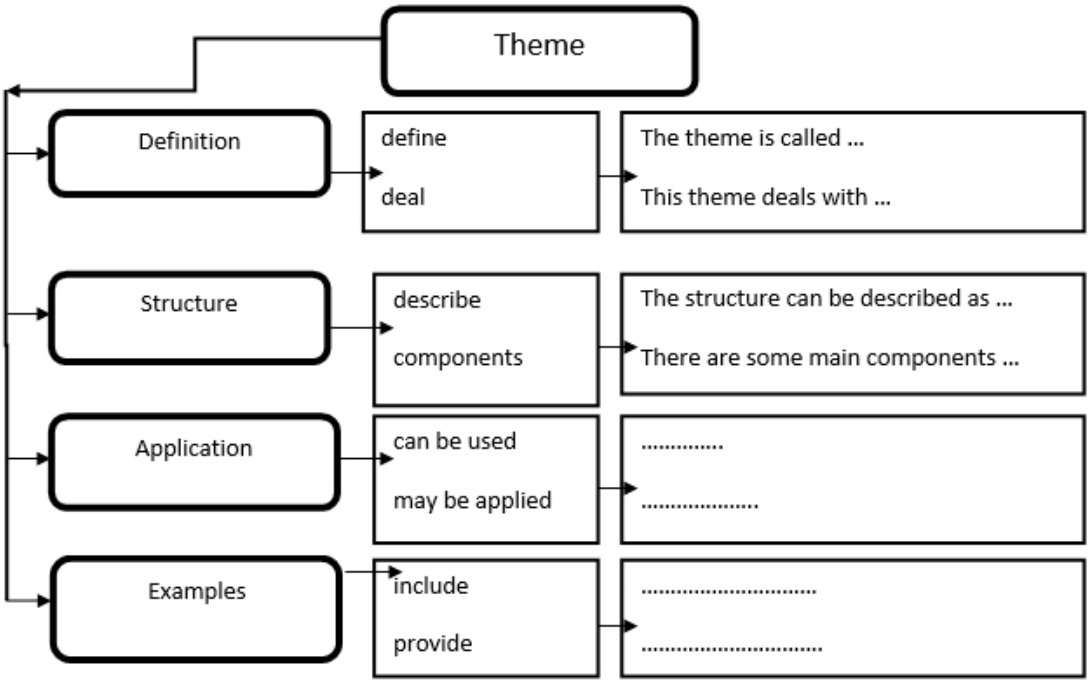

Рис.1

Педагогическая практика, в том числе и дистанционного образования показала, что такое предьявление учебного материала способствует осмысленному структурированию учащимися воспринимаемой информации и на этой основе более глубокому пониманию логических закономерностей и связей между основными понятиями изучаемой темы. (Полат Е.П. Теория и практика дистанционного обучения. // Информатика и образование.» -2001,- №5, С. 23-25.)

Таким образом, фреймовый подход к организации знаний способствует свёртыванию и сжатию учебной информации, обеспечивает доступность и понимание учебного материала, что

является особенно важным для работы преподавателя в режиме иноязычного дистанционного образования. Знания, заключённые в учебных и научных текстах любой дисциплины, можно преподносить учащимся с высокой эффективностью, используя фреймовый подход. Использование фреймовых схем приводит к существенной интенсификации процесса обучения. Современные тенденции модернизации образования диктуют дальнейшее незамедлительное развитие таких перспективных направлений «интенсива», как алгоритмизация учебного процесса, разработка учебников и учебных пособий фреймового типа.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Е.П. Полат., М.Ю. Бухаркина, М.В.Моисеева, 2004. Теория и практика дистанционного обучения: Учебное пособие для студентов высш. пед. учеб.заведений.- М.: Издательский центр «Академия»,- 416 с.

2.Кунанбаева С.С.2010. Теория и практика современного иноязычного образования.- Алматы, -344 с.)

3.Минский, М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М.: Мир, 1979. – 77 с.

4. Соколова Е.Е. Концепция обучения иностранному языку с помощью фреймового подхода. Вестник МГОУ. Серия «Педагогика». № 2 / 2011 С.76-81

5.Полат Е.П. Теория и практика дистанционного обучения.// Информатика и образование.» -2001,- №5, С. 23-25.

Қалиева Ә.М.
Шетел филологиясы сөйлеу
практикасы кафедрасы оқытушысы,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ
Алматы, Қазақстан
e-mail: asem.kalieva.ark@mail.ru

УДК 378:81’243

ТІЛІН ОҚЫП ОТЫРҒАН ЕЛДІҢ МӘДЕНИЕТІН МЕҢГЕРТУДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Түйін: Аталмыш мақалада автор шеттілдік білім беруде тілін оқып отырған елдің мәдениетін меңгерудің маңыздылығын, сонымен қатар тілдік жаңа ақпараттық технологияларды қолдану жайлы баяндалған.

Тірексөздер: мәдениет, шеттілдік білім беру, тіл және мәдениет, ақпараттық технологиялар.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИИ В ИЗУЧЕНИИ КУЛЬТУРЫ СТРАНЫ ИЗУЧАЕМОГО ЯЗЫКА

Аннотация: В данной статье автор рассматривает важность овладения культурой страны изучаемого языка, также развитием языковых, культурных и социокультурных компетенций в формировании языковой личности.

Ключевые слова: культура, иноязычное образование, язык и культура, информационные технологии.

USING NEW TECHNOLOGIES IN TEACHING CULTURE OF TARGET LANGUAGE COUNTRY

Abstract: In the article, the author considers the significance ofteaching culture of target language country in the process of foreign language education, as well as the development of the language, culture and socio-cultural competences of individuality.

Keywords: culture, foreign language education, language and culture, intercultural competence

Қоғамдық сұранысқа келер болсақ, білім берудің қазіргі кезеңдегі дамуы қоғам, әлеумет, тұтастай өркениет кезігіп жатқан әлемдік жағдайларға байланысты сипатталады. Ол өз тұсында білім берудің жағдайына әсер етпей тұрмайды, өйткені білім беру тек әлеуметтік-мәдени нормаларды ғана емес, сонымен қатар индивидтің бойында әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-психологиялық қабілетті де қалыптастыра отырып, тұлғаның еркін дамуына, өмірдің өзгерісінде позитивті қарым-қатынас орнатып, әлеуметтік жауапкершілікті принциптерін орындай алатын тұлғаны қалыптастыру.

Тіл мен мәдениетті оқытуда ең көп таралған теория мәдениеттің диалогтық тұжырымдамасына негізделген М.М.Бахтин мен В.С.Библердің теориясы. Бұл ғалымдар мәдениетті әр түрлі мәдениет адамдарының қатысым және диалог формасы ретінде түсінеді. Мәдениет диалогының тұжырымдамасы ең кемі екі түрлі мәдениеттің шынайы мәдениетаралық қатысымға дайындық

процесін жүзеге асырады. Бұл теорияда айтылып өтетін тағы бір факт, басқа тіл иесінің әлемдік бейнесін білу ол шеттілдік коммуникантты бір-бірін түсінуіне жол ашады. Осы тұжырымдамаға сәйкес өз елінің мәдениетін меңгеру тұжырымдамасы тілін оқып отырған елдің мәдениетін меңгеруде негізгі компонент болып табылады. Өз елінің мәдениетін білу – тілін оқып отырған елдің мәдениетін танудың негізгі құралы десе артық болмайды. Мәдениетаралық қатысым ұғымында да әр түрлі мәдениет өкілдерінің тұрмысының өз мәдениетінмен салыстыру арқылы жүзеге асырылуында. Әдістемелік жоспарда тілін оқып отырған елдің мәдениетін сипатталған әдіс негізінде оқыту – коммуникантарды түсіну, бағалау, білу және тіл арқылы басқа елдің құндылықтарын тануы арқылы өзін-өзі тануы жүзеге асырылады.

Мәдениетаралық компетенцияның қалыптасуның соңғы нәтижесі тіл үйренушінің мәдениетаралық қатысымға қабілеттілігі негізінде анықталады. Ол әр түрлі мәдениет пен тіл иелерінің өзара қарым-қатынас процесі ретінде түсіндіріледі және оқыту әлеуметтік-мәдени ортасыз «мәдениетаралық қатысым субъектісі» деңгейінде анықталады. Бұл деңгей басқа елдің әлемдік бейнесін «екінші когнитвті сананы» қалыптастастыру нәтижесінде жетеді.
Мәдениетаралық қатысым субъектісі- тұлғаның жоғары деңгейде мәдениетаралық қатысымның пәндік- білімдік және әрекеттік-коммуникативті негізі. Ол тұлғаның әлеуметтің лингвомәдени нормасына сәйкес келетін, құрамы мықты бекітілген ,мәдениетаралық қатысымға қабілеті мен дайындығын қамтамасыз етеді. Мәдениетаралық қатысым субъектісі оқу процесін басқару барысында қалыптасады. Ол мәдениетаралық құзыреттілікті комплексті құрылымын құрап, лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастырудың тактикасы мен стратегиясын анықтайды. Біз мәдениетаралық шеттілдік қатысымға үйрету барысында субъектінің тілін оқып отырған елдің адамымен еркін қарым-қатынас жасай алатындай лингвомәдени құзыреттілікті игеру деңгейіне жеткізуді мақсат етеміз.

Алдымен мәдениет ұғымына тоқтап өткенді жөн көрдік. Мәдениет ұғымының ғылымда сан түрлі анықтамалары бар екендігі белгілі. Бүгінде екі мыңға жуық анықтамасы тіркелген. Мәдениет ұғымы Сарингулян К.С.-нің пікірі бойынша мәдениет алуан түрлі ғылымдар саласындағы ең көп қолданылатын лексикон деген пікірді ұсынса. [2,258], Thanasoulas D. “beginning foreign language students want to feel, touch, smell and see the foreign peoples and not just hear their language», яғни тілін оқып отырған елдің мәдениетімен таныстыру шетел тілін оқыту процесінің алғашқы кезеңінен басталуы қажет деген пікірді қолдайды. Өйткені, студенттер шетел тілін оқыған күннен бастап сол тілді сезінгісі шетелдік адамдардың сөйлегенін естумен ғана шектелмей, оларды көргісі келеді. Сол себептен ғалым мәдениетті ұрпақтан-ұрпаққа қалатын мұра ретінде қарайды. [3,67]

Осы орайда Cooke J.D. (2008) мәдениетті адамдардың жаңа өмір салтымен ұштастыра келіп төмендегідей анықтама береді. «Culture is a combination of economic, industrial, social and spiritual achievements. It is the high level of development achieved, a skill mastery», яғниғалым “мәдениет»-экономика,өндіріс, әлеуметтік және рухани жетістіктердің бірлігі дейді[8]. Біздің ойымызша жаһандану кезінде мәдениетті оқыту тек салт-дәстүрмен ғана шектелмей шетел тілін оқыту барысында сабақ тақырыбына байланысты студенттерге тілін оқып отырған елдің экономикалық, әлеуметтік жақтарын салыстыра отыра оқыту орынды деп ой тұжырымдаймыз.

Шеттілдік білім беру саласында қолданылып жүрген заманауи ақпараттық –коммуникативтік интернет технологиялардың қатарына веб 2.0, блог технология, викитехнология, подкастинг, твиттер және тағы басқа түрлері жатады. Оның әрқайсысы өзінің дидактикалық ерекшеліктерімен, әдістемелік қызметтерімен танымал. Мысалы, блог технология –кез келген қолданушыға жазба жүргізуге мүмкіндік беретін интернет жүйесінің желісі болып табылады. Яғни, бұл қолданушының қажеттілігіне сәйкес орнатылған, оқуға және ақпаратты ыңғайлы түрде алуға болатын, студенттер арасында тілдік қарым-қатынас жасауға ықпал ететін бағдарлама болып келеді.

Подкастинг дегеніміз-шеттілдік білім беру саласында қолдануға болатын интернет технологиясының өте танымал түрі болып табылады. Бұл радио және интернет желісінің байланысы, айналымдық басылымдарды сипаттайтын аудио және видоефайлдарды құрастыру үдерісі.

Вики технология дегеніміз - бір немесе бірнеше адамға интернет жүйесінде қоғамдық бет ашуға мүмкіндік беретін әлеуметтік жүйе. Вики технологиясының танымал үлгісі ретінде

Википедияны-Интернет желісінің кез келген қолданушысымен өзгертуге, толықтырулар енгізуге болатын желілік энциклопедияны айтуға болады. Википедия жоба жұмыстарын орындауда, оқу қабілетін дамытуда қолданылатын ақпараттың көзі ретінде қолданылады.

Твиттер дегеніміз –қолданушыларға қысқа мәтіндерді жәберуге мүмкіндік беретін веб 2.0 жүйесіне жататын микроблогтар жүйесі. Яғни, бұл жүйе шеттілдік білім беру саласында жазбаша қабілетті дамытуға септігін тигізетін интернет технологиялардың заманауи түрі болып табылады.

Е.Полаттың көрсетуі бойынша, қандай да болмасын оқыту құралы ақпаратты-тақырыптық ортаның қандай да қасиеттерге ие болғанына қарамастан, дидиактикалық мәселелер, білім берудің нақты мақсаттарымен шартталған танымдық қызметінің ерекшеліктері бірінші кезекте болып табылады [6,44-б.]. Демек, Интернет өзінің мүмкіндіктері мен қорларымен қоса, осы мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асырудың құралы болып табылады. Бұған қоса, ғаламдық желінің ақпараттық ресурстарын қолдана отырып, бұларды оқу үрдісіне енгізіп, сәйкес дидактикалық мәселелердің келесі қатарын тиімді шешуге болады.

Е.С.Полаттың еңбегінде ШББ –де Интернет технологияларының көмегі арқылы шетіл тілі сабағын тиімді әрі ұтымды ұйымдастыру жолдары туралы баяндалған. Студенттер үйреніп жүрген тілінде электронды хат алысып, виртуалды қатынас клубтары-конференцияларға қатыса алады, Интернет талаптарында берілген құжаттадағы жаттығулар мен тапсырмаларды орындай алады, бейнероликтерді қалаған тілінде көру мүмкіндіктері бар файлдар алмаса алады, керекті құжаттарын дискіге жазып, мәліметтерді сақтай алады. Интернеттің тағы бір мүмкішілігі ақпаратты қандай да бір арақашықтықта тез арада жеткізу, сонымен қатар алынған ақпаратты сол тілде сөйлеушімен ақпарат алмаса алуға мүмкіндіктің болуы. Интернет шетел тілін үйренушілерге аутентті мәтінді қолдануға, сол тілде сөйлеушімен ақпарат алмаса алуға мүмкіндіктің болуы.

Сонымен қатар, шеттілдік әдебиеттерде білім берудегі Интернет ресурстарының бес түрі көрсетіледі: хотлист, трежа хант, сабджект сэмпл, мультимедиа скрэпбук және вебквест. Енді берілген Интернет ресурстарының бес түрінің құрылымы мен әдістемелік мазмұнына қысқаша анықтама берейік:

Хотлист ағылшын тілінен ауарғанда «hotlist» - тақырып бойынша тізім, оқытылып жатқан тақырып бойынша интернет сайттарының тізімі беріледі. Бұл ресурс арқылы тек кілт сөзді жазып, ақпаратты аз уақыттың ішінде табуға болады.

Мультимедиаскрэпбук ағылшынтіліненаударғанда«multimediascrapbook»-«мультимедиялық жоба», өзіне тән мультимедиялық ресурстардың жинағын білдіреді. Хотлистен ерекшелігі, мұнда екі мәтіндік ақпараттарға сілтеме ғана емес, сонымен қатар суреттер, аудиофайлдар, видеолар, графикалық ақпараттар және қазіргі таңдағы өте танымал анимациондық виртуалды турларға да сілтемелер беріледі.

Трэжа хант ағылшын тілінен «treasure hunt қазынаға аңшылық » көп жағдайда хотлист пен скрэпбукқа ұқсайды.Әрбір тақырыптарға арналған сайт сілтемелері бар. Әрбір сілтеме сайттың мазмұнына арналған сұрақтарды қамтиды.

Сабджект сэмпл ағылшын тілінен «subject sampler» қиындығы бойынша салыстырсақ трежа ханттан кейін тұр. Бұл жерде де Интернет желісіндегі мәтіндік және мультимедиялық материалдарға сілтемелер берілген. Бұл ресурстың басқалардан ерекшелігі әлеуметтік өткір мәселелер мен даулы тақырыптарға бағытталған.

Вебквест ағылшын тілінен аударғанда «webquest» -«Интернет жоба». Интернет ресурстарын пайдалану арқылы кез келген тақырыпқа студенттердің жобалық іскерліктерін ұйымдастыруды айтады.

Білім беруде Интернет ресурстарының бес түрі де уақыт өте келе қиындап, әр деңгейі күрделеніп, мазмұны толықтырылып келеді. Хотлист пен Мультимедиа скрэпбук ақпаратты іздеу, таңдап алу және жүйелеуге бағытталған болса, мазмұнында проблемалық-бағдарланған оқыту элементтері бар трежа хант, сабджект сэмпл және вебквест студенттердің ізденушілік – танымдық іскерліктерін қарқындатуға бағытталған. Бұл ресурстарды мұғалім шет тілі сабағында тиімді пайдаланатын болса, студенттердің әлеуметтік-мәдени құзыреттілігі қалыптастыруға септігін тигізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Құнанбаева С.С., Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. Алматы, ҚазХҚжәнеӘТУ,2010.-15б.

2.Сарингулян К.С. Культура и реализация деятельности. Ереван:1986.-258с.

3. Thanasoulas D (2000):The importance of teaching culture in the foreign language classroom.Radical pedagogy,3 (3).

4.Cooke J.D. (2008) Cross-Cultural issues while teaching Moral Education in a pedagogical setting

5.Елизарова Г.В. Культурологическая лингвистика: опыт исслед.понятия в метод.целях СПБ.: Бельведер,2000-137б.

Хуңшан Айжан
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы. Қазақстан.
Email:aijan.kunsan@mail.ru

УДК 8.1751

初级与中高级阶段汉语词汇教学策略比较研究

Abstract: Comparative education is a discipline that studies the education of different countries, nationalities and regions. It is to use the method of comparative analysis to study the theory and practice of contemporary foreign education, to find out the common law and development trend of education development, so as to serve as a reference for educational reform. By comparing different education systems, this paper discusses the common characteristics, development law and general trend of education, and forecasts them, so as to learn from each other's strengths and make up for their weaknesses in order to serve the improvement of education quality. At this stage, the development of comparative education is also reflected in the following three aspects: first, the distribution of comparative education research has been expanded in the country; second, the association of comparative education research continued to develop during this period, and began to form an international research network; third, some international organizations and consortia such as UNESCO, the world bank and the Ford Foundation supported and promoted the development of comparative education The organization's educational comparative research projects continue to be carried out, some of which involve researchers from third world countries. With the development of Chinese teaching, vocabulary teaching, as one of the basic contents of language elements teaching, plays a more and more important role in TCFL. However, due to the complexity of Chinese vocabulary system and the interference of foreign learners' individual factors, there are still many difficulties in Chinese vocabulary teaching. Therefore, more and more experts and scholars turn their research perspective to the teaching strategies of Chinese vocabulary, hoping to explore an effective vocabulary teaching mode suitable for common Chinese learners, so that they can be accurate Understand and use Chinese correctly for communication. In fact, due to the individual differences of Chinese learners at different stages and the characteristics of vocabulary itself, vocabulary teaching methods designed for different stages of TCFL should be different. Based on the previous research results, this paper makes a comparative analysis of the students' situation and vocabulary characteristics in different stages of TCFL.

Key words: Elementary, intermediate and advanced, vocabulary teaching comparison

一、初级与中高级阶段学习汉语的学生状况及词汇特点比较

（一）初级及中高级阶段汉语学生知识结构的特点

汉语教师在进行汉语词汇教学的过程中，既要对所将讲解的词汇知识、层级有清晰的认识，也要对学生所处的学习阶段、学生的知识结构特点有个总体的把握，这样才能具有教学针对性，并选取适合不同阶段不同学生的词汇教学策略，令各阶段的词汇教学策略的运用均走向科学化、规范化。

初级阶段，是学汉语的学生汉语言能力逐步形成的阶段。在学习之初，多数汉语学习者在头脑中对汉语的相关知识都是空白的或稍有印象，还没有形成对外汉语词汇的网络模型系统。虽然随着初级阶段对外汉语词汇学习的不断深入，学生的词汇数量会不断增加，但记忆的词汇大多也只是星星点点般地散落在头脑中的各个角落，仍然难以形成语义记忆的激活扩散模型。另外，在这一阶段的学生由于刚接触汉语，潜意识里还存在对汉语词汇学习的陌生感和恐惧感。更由于缺乏汉语使用经验，在理解和使用汉语词汇过程中会自然而然地与母语相比附。因此在这一阶段学生学习词汇的过程中，母语干扰现象表现比较严重，存在着许多因母语负迁移而导致的中介语。 另外，这一阶段学生的交际范围主要是基本的日常生活、社会交际和学习场合。他们利用词汇进行成句表达、联句成段，联段成篇和和运用一些词汇进行交际的能力还相当薄弱。

（二）中高级阶段学汉语的学生知识结构的特点

中高级阶段，是汉语学习者将汉语语言作为言语习惯、言语行为的阶段，在这一阶段的学生经过了初级阶段的学习，基本具有了一定量的词汇基础，学习者在头脑中已经形成了颇具规模的词汇网络模型系统，经过外界环境的刺激，这一阶段的学生已经基本能够从词汇网络模型系统中抽取适当的词汇来表示相应的概念和状态。同时，由于中高级阶段的学生已经对汉语有了相当的了解，母语的负迁移对中介语形成的影响已逐渐减弱，据孙晓红提供的资料显示，母语比附所造成的影响已经由初级阶段的 40%下降到至多 25%。

另外，这一阶段的学生交际范围由基本的日常生活、社会交际和学习场合向外围和纵深方向逐步扩展，学生联词成句、联句成段、联段成篇能力和实际运用语言的能力正逐步走向成熟。

比较和总结：初级阶段学生头脑中的词汇网络模型系统尚待形成，所以教学策略应倾向于语素教学方式，并应注意母语的负迁移现象，输入的汉词文化知识也不宜过多。中高级阶段学生由于头脑中已经形成较大规模的词汇网络模型系统，词汇教学可偏重多种方式的词义扩展，输入的词汇文化知识可随着教学的不断深入而酌量增加。

二、 初**级**及中高**级阶**段学**汉语**的学生**对词汇**需求的特点

（一）初**级阶**段学**汉语**学生**对词汇**需求的特点

从语义角度来讲，初级阶段的学生对汉语的接受能力普遍偏弱，对汉语词汇量的需求局限于教材，需求状态体现在对简单、常用词汇的认识、记忆和了解上。在课堂上他们更多地把关注点放在对已学词汇或已了解到的词汇的填空训练上。同时，这一阶段的学生对词汇义项的理解也较为单一，不关注词汇的辨析，也并不急于扩展词汇量。

从语法角度来讲，初级阶段的学生对语法的学习偏重于形式语法。从语用角度来讲，这一阶段的学生对词汇的运用多体现在日常生活中，对外界环境以及对汉文化知识、汉民族传统、和汉民族心理了解的热情不强烈或理解起来也较有困难。

从获得词汇的途径来讲，对外汉语初学者所接触的语言项目大都是抽象、干瘪的。词汇获得更多地是通过课堂上的“人工性”的灌输学习方式来获得，不太擅于通过习得方式来获得词汇，对词汇的需求更多地定格在概念上。

（二）中高**级阶**段学生**词汇**需求的特点

从语义角度来讲，中高级阶段的学生对汉语的接受能力明显提高，并且随着交际的熟练化，对汉语词汇“量”的需求越来越大，尤其是对多义词的词义扩展技巧和其在不同组合关系中的不同义项的需求热情越来越强烈，同时词义辨析特别是近义词在意义、功能和语言风格上的细微差别成了这一阶段学生的关注重点。

从语法角度来讲，中高级阶段的语法内容逐渐渗透在词汇的语义中，在形式上更加注重与词汇的结合，语法功用偏重于用词汇工具来表达。汉语意合的特点逐渐明显。因此，学生也更多地把关注的重点放在渗透在词汇中的语法分布功能、词汇和词汇的组合搭配功能上。

从语用角度来说，这一阶段的学生随着对掌握词汇的质量的提高和交际层面的扩展，词汇需求更倾向于接近自然语言，也更加希望能了解汉语言文化，以便使自己的交际词汇表达是准确、贴切、生动。

从获得词汇的途径来讲，随着这一阶段的学生语言水平的提高，他们对汉语词汇“习得”的成分越来越大，“学习”的成分越来越少。他们脑海中词汇内容变得鲜活、跳跃，词汇需求也尽量向真实的客观世界过渡。因此，把握词汇的使用语境、词汇的使用对象和交际对象就成为这个阶段词汇学习的重要内容。

比较和总结：初级阶段的学生由于首要解决的任务是适应在中国的基本生

存，所以他们除了想了解教材所涉及词汇的基本涵义外，主动的词汇需求范围一般框定在与自我介绍、点菜吃饭、购物询价、钱币交换、看医问药、请求帮助等相关联的一些基本词汇内。中高级阶段学生的词汇需求要比初级阶段的范围要广泛很多，比如拿“自我介绍”两讲，在初级阶段，学生只关注姓名、年龄、国籍等基本词汇，而在中高级阶段，学生则希望能把自己介绍得更深入，希望别人能了解自己的兴趣、爱好、生活阅历和对未来的憧憬等，所以对这方面的词汇需求也变大。而且中高级阶段的学生对掌握的词汇质量要求也很高，关注点也从初级阶段的概念转移到词汇的搭配等问题上来。他们对汉语学习的主动性也比初级阶段更强，其语言能力从初级阶段的基本形成，逐渐发展到高级阶段的汉语成为一种言语习惯、言语行为。

三、 初**级**和中高**级阶**段**对**外**汉语词汇**的学**习**任**务**

（一）初**级阶**段**对**外**汉语词汇**的学**习**任**务**

《汉语水平词汇与汉字等级大纲》（国家汉语水平考试委员会办公室考试中心制定）共收词语单位 8822 个，其中甲级词 1033 个，乙级词 2018 个，丙级词2202 个，丁级词 3569 个。初级阶段对外汉语词汇学习的任务基本上是以甲级词和乙级词为依据制定的。要求初级阶段的汉语学习者掌握的甲级词和乙级词数量分别是两个等级词汇量的 85%和 80%以上。希望学生掌握的超纲词在教学（主要是教材）中出现的比率一般不多于大纲要求词汇量的 20%。初级阶段对外汉语学生学习的大纲词汇只要求领会式掌握的词语数量极少，基本上都要求听说读写四会，即要求复用式掌握。

例如，对外汉语精读课就要求学习汉语的学生经过初级阶段一年的学习，要达到汉语水平等级标准所规定的二级标准。即掌握汉语普通话的全部声、韵、调； 1604 个甲、乙两级汉字； 3051 个甲、乙两级词； 252 项甲、乙两级语法；具有基本的用汉语进行读、写、听、说的能力，能满足学习、基本的日常生活和一定范围内的社交活动的需要；学生语言学习中的文化障碍逐步减少；通过学习，使学生具备一定的汉语自修的能力。

（二）中高**级阶**段**汉语词汇**的学**习**任**务**

中高级阶段对外汉语词汇的学习任务基本上是以丙级词和丁级词为依据制定的。要求中高级阶段的汉语学习者掌握的丙级词和丁级词数量都是两个级别的75%。希望学生掌握的超纲词在教学（主要是教材）中出现的、中级阶段的一般要求不多于大纲要求词汇量的 30%，高级阶段的一般要求不多于大纲要求词汇量的 35%。中高级阶段对外汉语学生学习的大纲词汇，要求领会式掌握的比例越来越大，要求复用式掌握的词语比例在逐渐缩小。

例如汉语课就要求中高级阶段的学生除了复用式掌握《汉语水平词汇与汉字等级大纲》所要求的基本词汇外，还需要进一步扩大词汇量；语法项目要进一步巩固、扩展、补充和深化；提高词语辨析能力和运用词语交际的能力；学生要能理解词语表达中的隐含之义、言外之意，可以在较高层次上理解和欣赏汉语丰富多彩的语言现象。

比较和总结：仔细分析初级和中高级阶段对外汉语词汇的教学任务，我们会发现，初级阶段对外汉语词汇占有相当小的比例，虽然小，但要求掌握的方式却是复用式掌握，强调的是准确地理解和牢固地记忆，因为这是学生进入中高级阶段后学习词汇的基础，是基础中的基础。而中高级阶段极端注重词汇的扩充和运用，同时近义词辨析在中高级阶段也占有相当大的比重。领会式掌握的比例要求也越来越大。

四、初**级**和中高**级阶**段要求掌握的**汉语词汇**特点

（一） 初**级阶**段**汉语词汇**的特点

《汉语水平词汇与汉字等级大纲》首次把 3000 常用词定为初级汉语水平词汇量界标，其中初级阶段词汇量要求为 1000 最常用词，因为“根据较大规模的一般语料的词频统计分析，3000 常用词的语料覆盖率为 86%左右，其中的 1000最常见词是为了满足旅游和最起码的生活需要的词汇量界标，也是基础教学阶段中第一个教学阶段的词汇量要求” 。（赵金铭，1997）

《汉语水平词汇与汉字等级大纲》中的 1033 个甲级词中，单音节词有 462个，约占甲级词的 45%。在这 1033 个甲级词中，还分为甲种语素和乙种素。甲种语素是指能够作为语素构成复音节甲级词(词组)的单音节词，此外的都称为乙种语素。甲种语素共计 139 个，他们不但是自由语素，而且在汉字中构词能力也最强。

在初级阶段，学生经过拼音的学习后，就进入了汉字识别和语素学习的过程，这时使用频率高，生命力极强的单音节语素就成为了学生学习的主要内容。在这些语素中，有些语素既可单独成词，也能和别的语素组合成词。所以在这一阶段的汉字直接影响着词汇量的扩大。另外，汉语中有 21 个常见的前缀和 19 个常见的后缀，前缀如“超”、“老”、“反”、“相”“多”、“非”、“子”、“小”、“被”、“单”等；后缀如“体”、“度”、“剂”、“化”、“性”、“质”、“率”、“子”等(引自冯志伟，2006)。据张向荣所提供的资料显示在汉语初级阶段（学习 1000左右汉字的情况下），出现频率较高的语素有“老”、“小”、“反”、“相”、“多”、“子”等。所以说前缀和后缀也是对外汉语初级阶段词汇的一大特点。

（二） 中高**级阶**段**汉语词汇**的特点

据统计，成词语素在《汉语水平词汇与汉字等级大纲》的甲级词中达到了285 个，所以学

生进入到中高级阶段学习时已掌握了一定数量的成词语素。中高级阶段对外汉语的词汇难度逐渐加大，多义词、近义词、熟语和成语在这一阶段出现的比例逐渐增加。生词也采用了中文进行解释或采取对成词语素的讲解的方式。除生词表外，教材中还设置了组词和词汇扩展项目。

比较和总结：初级阶段出现的词汇，词义一般比较单纯，有的语素可单独成词。即使会出现多义词，在文中也是最基本的义项的，一些简单近义词等的细微差别需要学生比较的情况并不多见。前缀词和后缀词也大量出现。中高级阶段的词汇词义比较复杂，出现了很多引申义，词汇注重搭配和辨析的成分增大。

参考文献:

1. 江新，《对外汉语教学的心理学思索》，教育科学出版社，2007。
2．徐国庆，《现代汉语词汇系统论》，北京大学出版社，1999。
3.郭胜春，汉语语素义在留学生词义获得中作用的实验研究，北京语言文化大学，2003。
4．胡炳忠，汉语初级阶段的词汇教学策略，广东外语外贸大学学报，2009 1 期。

Елеусизова Г.С
Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және
Әлем Тілдері Университеті
E-mail: gulzhan_sabit@mail.ru

Yeleussizova G.S.
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

ӘОЖ 004.92

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Аннотация: Мақалада Қазақстандағы онлайн білім, студенттердің қазіргі және болашақта кездесетін артықшылықтары мен кемшіліктері туралы айтылады.

Карантин кезінде білім беру мекемелерінің коронавирустық пандемияға байланысты қабылдаған шараларын және Қазақстанда қашықтықтан оқытуды енгізу процесіне, сондай-ақ оның тез таралуына және жаппай қолданылуына жол бермейтін себептерге ерекше назар аударылады. Мақаланың негізгі міндеті - білім берудің жаңа түрі ретінде қашықтықтан оқытуды негіздеу және негіздеу. Мақалада білім беру формалары талданып, қашықтықтан оқытудың негізгі бағыттары келтірілген, қашықтықтан оқыту мен дәстүрлі айырмашылықтар көрсетілген. Қашықтықтан оқыту кезінде студенттер мен оқытушылар шешетін мәселелерді атап өтті. Қашықтықтан оқытудың тиімділігі қашықтықтан курстарды жобалау мен жүзеге асырудың негізінде жатқан педагогикалық технологияларды қолдану арқылы анықталатыны көрсетілген.

Түйінді сөздер: Қазақстан, білім берудің мақсаттары, қашықтықтан оқыту, студенттер, әдістер, технологиялар, интернетті пайдалану, проблемалары мен кемшіліктері, бағыттары.

DISTANCE LEARNING - A REQUIREMENT OF TIME

Abstract: The article discusses online education in Kazakhstan, the advantages and disadvantages of current and future students.

During the quarantine, special attention is paid to the measures taken by educational institutions in connection with the coronavirus pandemic and the process of introducing distance learning in Kazakhstan, as well as the reasons that prevent its rapid spread and widespread use. The main objective of the article is to substantiate and substantiate distance learning as a new form of education. The article analyzes the forms of education, gives the main directions of distance learning, shows the differences between distance learning and traditional. He noted the problems that students and teachers must solve in the process of distance learning. It is shown that the effectiveness of distance learning is determined by the use of pedagogical technologies that underlie the development and implementation of distance learning courses.

Key words: Kazakhstan, goals of education, distance learning, students, methods, technologies, use of the Internet, problems and disadvantages, directions.

Қазақстан Республикасының білім жүйесіне 2020 жылдың наурызынан бастап ауқымды өзгерістер енгізілді. Мектеп оқушылары мен студенттер қашықтықтан онлайн білім беруге көшті. Қашықтықтан оқыту - барлық оқу мақсаттарын сақтау арқылы қашықтықтағы білім алушылар мен мұғалімнің өзара әрекеттесу процесі. Бұл сондай-ақ жаңа технологиямен дербес білім беру түрі.

Қашықтықтан оқыту әдістерінің көмегімен оқыту 18-19 ғасырда пайда болды, бұл тұңғыш рет жалпыға танымал пошта қызметі арқылы іске асты[1]. Бұл практикалық әдісте, студент сабақ

материалдарын пошта немесе электрондық оқыту жүйесінің әдістері арқылы алды. Қазақстанда студенттердің барлығы бірдей университетке баруға және оқуға ерікті емес. Мүмкіндігі шектеулі оқушылар мен заңып жандардың оқу орнынан білім алуға мүмкіндіктері болмағаны белгілі. Технология мен электрондық жүйе дамымаған уақытта мұғалімдер бос уақытында оқушының үйіне барып, сабақта өткен бір күндік материалмен алмасатын еді.[4]

2020 жылы білім алушылар қашықтықтан оқу онлайн режиміне ауысты, оқу материалдарын, тапсырмаларды жіберу, оқу сабақтарын нақты уақыт режимінде өзара іс-әрекет ету үдерісінде жұмыс жасап бастады. Тиімділік үшін мұғалімдер оқушымен бірге оқу схемасын ұйымдастырды, олар алдын-ала уақытты жоспарлады. Мұнда бір ғана кемшілік бар: студент барлық материалдарды орындайды және топтық жұмыссыз жеке жұмыс жасайды.

XXI ғасыр, демек, білім алушылардың 95% -ында жаңа технологияны қолдана отырып білім беру жүйесін алуға үлкен мүмкіндік бар. Технологиялық өсудің арқасында бәрі тезірек жүре бастады, студенттерге бұрынғыдай газет және қалың кітап оқудың қажеті жоқ. Қазіргі уақытта барлық қажетті материалдарды интернеттен табуға болады. Студенттер жаңа бағытта оқытылады, технологияның дамуы оқу процесін едәуір жеңілдетті.

Заманауи білім беру технологияларының көмегімен білім беру ұйымдарындағы жоспарлар мен әдістер қарастырылды. Студенттерге болашақ мамандығында өмірден өз орнын таңдауға көмектесу, болашақ маманның шығармашылық тұлғасын қалыптастыру, еңбекқорлыққа, іскерлікке, бірлікке, адамгершілікке, мейірімділікке, адалдыққа, ұқыптылыққа және жауапкершілікке тәрбиелеу.

Әлемдегі алғашқы қашықтықтан білім беру университеті 1969 жылы Ұлыбританияда - Ұлыбританияның ашық университеті ашылған. Бұл атау барлығына білім беру мекемесі қолайлы бағамен және күн сайын қашықтықтан оқыту сабақтарына қатысу қажеттілігінің болмауымен бәріне қол жетімді екенін түсінуге мүмкіндік берді. Бұл көптеген үміт пен білім беру революциясын берді. XXI ғасырдың өзінде Интернет бірінші немесе екінші жоғары білім алу үшін, университеттерде қайта даярлау немесе біліктілігін арттыру үшін, кез-келген негізгі немесе қосымша білім алу үшін университеттерде қашықтықтан оқытуды танымал етуге ықпал ете отырып, жаппай тарала бастады. Бізде кері байланыс мүмкіндігі бар, өйткені әртүрлі вебинарлар, тренингтер, конференциялар жиі өткізіліп тұрады.

Оқытудың кез-келген технологиясын қолдану, ол қаншалықты жетілдірілген болса да, оқушылардың қабілеттері мен мұғалімнің шығармашылық қабілеттерін ашып, дамытуға тиімді жағдай туғызбайтыны анық. Жағымды жақтары болғандықтан, желілік оқытудың жағымсыз жақтары да бар. Қазіргі жағдайда мұғалімдер мен студенттер, шамамен айтқанда, ноутбук, компьютер, телефон алдында ең көп дегенде 14-15 сағат отырады. Осы жылдың статистикасына қарағанда, бұл көптеген ауруларды тудырады, мысалы, остеохондроз, көру мен естудің нашарлауы, арқа мен мойынның ауыруы, құрысулар, бас аурулары. Онлайн оқыту бізді үстелге телефонмен немесе басқа байланыс құрылғысымен жарты күннен артық отыруға мәжбүр етеді. Жоғары білім бұрын-соңды соншалықты сұранысқа ие болған жоқ, ал Интернет соншалықты қол жетімді және жылдам болды. Уақытты үнемдеу, өзін-өзі ұйымдастыру және жылдам кері байланыс - бұл қашықтықтан оқытудың сәтті өтуі үшін қажет.

Ұлы бабаларымыз айтқандай, «өмір сүріп, білім ал». Маман болу үшін үздіксіз білім қажет. Жоғары білімді адам ретінде біліміңізді кеңейтуге тырысу өте маңызды. Эпидемияның басында білім беру ұйымдары барлық студенттер үшін бір платформаны қолданды. Платформаны қолдану барысында интернеттің істен шығуы сияқты бірталай мәселелермен кездестік. Біздің білім министрлігі жаңа оқу жылында студенттерді Microsoft Teams платформасына көшіру туралы шешім қабылдады. Қазіргі уақытта студенттер өз ойларын ашық айта алады, мысалы, жұптасып, есептерді, презентацияларды еркін қорғау мүмкіндігі ашылды. Мұғалімдерге барлық оқушыларды бір уақытта бақылау өте қиын, алайда әр оқушының жұмысын тексере отырып, мұғалім өзіне жаңа нәрсе алады. Бұл да өзінше жаңа жаңалық. Жоба әдісінің басты мақсаты - студенттерге әр түрлі пәндерден білімді интеграциялауды қажет ететін практикалық есептер немесе тапсырмаларды шешу барысында білімді өз бетінше алу мүмкіндігін беру. Жобалық әдіс, педагогикалық технология туралы айтатын болсақ, онда бұл технология шығармашылық сипаттағы зерттеу, іздеу,

проблемалық әдістердің үйлесуін болжайды. Жобадағы мұғалімді әзірлеуші, үйлестіруші, сарапшы және кеңесші тағайындайды. Бұл технология оқушылардың шығармашылығын арттырады, олардың қиялын және қызығушылығын дамытады. Жобаларды дайындау кезінде оқушының шығармашылық және интеллектуалдық әлеуеті ашылады. Жоба әдісі зерттеу жұмысын жүргізуге, топта жұмыс істеуге, пікірталас жүргізуге, мәселелерді шешуге үйретеді. Жоба әдіснамасын кез-келген тақырып бойынша шет тілін оқытуда қолдануға болады, өйткені пәндерді таңдау студент үшін практикалық маңыздылығын ескере отырып жүзеге асырылды. Сонымен бірге олар Microsoft Power Point бағдарламасымен жұмыс істеу сияқты дағдыларды игереді, мұнда қызықты материалдар мен иллюстрациялар таба білу үшін басқа презентация бағдарламаларын қосуға болады. Әр білім алушының жұмысы плагиатқа тексеріледі, бүгінде студенттер өздерінің жеке ойлары мен шығармаларын жеткізуге тырысады. Биыл алғаш рет студенттер онлайн-тренингтен өтті. Бұл олардың шығармашылық тапсырмалар, шағын топтарда жұмыс істеу, мемлекеттік ресурстарды пайдалану (маман шақыру), әлеуметтік жобалар, жаңа материалды зерделеу және бекіту, күрделі және даулы мәселелер мен мәселелерді талқылауына көмектесті.

Шығармашылық тапсырмалар деп оқушылардан ақпаратты көбейтуді ғана емес, сонымен бірге шығармашылықпен жұмыс жасауды талап ететін оқу тапсырмаларымен бөлісеміз. Пандемияға байланысты біздің студенттер мен оқушыларға білім беруде барлық жағынан көмектесуге барлық жағдай жасалынып жатқаны өте қуантады. Видеосабақтар, жеке онлайн консультациялар, онлайн-курстардың пайдасы зор. Қазақстанда COVID-19 індетіне карантиндік қашықтықтан оқыту 15 наурыз бен 15 сәуір аралығында енгізілді. Қазақстан Республикасының Министрлігі Қазақстанның барлық тұрғындарын қамтамасыз ету және сақтау мақсатында карантин ұзартылды.

Карантинге байланысты студенттер қашықтан онлайн оқып, жалпы білім беретін пәндер бойынша мектеп оқушыларына арналған республикалық олимпиада, сондай-ақ жарыстар мен конференциялардың көпшілігі кейінге шегерілді. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 80 жылдық мерейтойы да індетке байланысты кейінге қалдырылды.

«Біз 21 ғасырда ғылымның мақсаты - биікке ұмтылу, алға ұмтылу екенін көреміз. Біздің міндетіміз тек алға ілгерілеу ғана емес, сонымен қатар бастамашылық ету. Ол үшін бізге, ең алдымен, білім беру саласын жаңарту қажет », - деп жазады Президент Қ.Тоқаев өз мақаласында.[3]

Осы жылы көптеген әлемдік конференциялар онлайн режимінде де өтті. Біз күтіп отырған БҰҰ Бас Ассамблеясының 75-жылдық мерейтойы драмалық және сын-қатерлерге толы уақытта өтіп жатыр.

2020 жылдан бастап университет түлектеріне қойылатын талаптар студенттерді дайындау аспектілерінің санымен бірге едәуір артады деген қорытынды жасауға болады. Талапкерлерді бағалаудың жаңа әдістері жоғары оқу орындарына ең тиімді және әділетті оқуға түсуге мүмкіндік береді деп күтілуде, нәтижесінде бұл еңбек нарығындағы жағдайдың жақсаруына және елдің одан әрі табысты дамуына ықпал етеді. Ауыршылықтар мен кемшіліктер ауылдық жерлерде, ал ауылдардың саны Қазақстанда көп. Студенттердің жартысынан көбі басқа қалалардан, олардың үштен бірі ауылдан келеді. Мәселе мынада: әлемнің мұндай бөліктерінде интернет өте әлсіз, ал жарық ауа-райына толық тәуелді. Қашықтан оқыту үшін барлық студенттерде қажетті және толық гаджеттер жоқ екені анық[2]

Біз Білім министрлігі студенттер мен барлық оқушылар үшін жаңа жағдайда сапалы білім беру үшін қолдан келгеннің бәрін жасайтынына сенімдіміз. Дәстүрлі сынып сабақтарын онлайн-оқытумен толығымен ауыстыру қиын, бірақ егер сіз қандай да бір себептермен тақырыпты немесе үй тапсырмасын түсіне алмасаңыз, мұғалім сізге жеке көмек негізінде қосымша түсіндірулерден бас тартпайды. Биылғы оқу жылында кейбір нәрселер ыңғайлы болды, электронды журнал және BilimLand мектеп оқушыларына тапсырмаларды орындау үшін жасалды. «Балапан», «Жетісу», «Ел арна» телеарналарында бейне сабақтар өткізілді. Тікелей эфирден басқа Balapan TV сайтына 95 533 адам және YouTube кірді

Balapantv арнасы 6 сағат ішінде 386 мың қаралым көрсетті. Барлық бейне оқулықтар теледидарда Интернетте қайта қарау үшін қол жетімді. Студенттер үшін осы уақытқа дейін қолданған платформада жұмысты жалғастыру туралы шешім қабылданды. Әрбір университеттің

порталында әр студент үшін жеке орындалуы керек белгілі бір тапсырмалар бар.

Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары да бар. Оқу шығындарының төмендеуі, университеттер жалдау ақысын төлемейді, күнтізбелік жоспарды және жүктемені жоспарлау мүмкіндігі туды, жеке көрсеткіштер үшін қолайлы, оқуды ең қолайлы қарқынмен жүргізу, оқуды негізгі қызметпен үйлестіру мүмкіндігі де бар[5]. Қоғамға әсер еткен кемшіліктер де кездеседі. Олар қарым-қатынас дағдыларын дамытуға жарамсыз, практикалық білімнің болмауы, сәйкестендіру проблемасынан тұрады.

Бүгінде барлық мақсаттар мен әдістер, оң және теріс жақтар белгілі болды. Қашықтықтан оқитын-білмейтіні әр адамның өз еркінде. Техника жетістіктерінің көмегімен келесі жылы не болатынын елестету қиын емес. Олар әдеттегі бағыттарынан бас тартпайды, тек білім беру өнімдерінің желісін кеңейтеді, осылайша қызығушылық танытқандар көбірек келеді.

Қорытындылай келе, ең басты мәселе – көптеген адамдардың технологиялардың жетіспеуі деп айтуға болады. Бірақ, шын мәнінде, мұғалімдерді жұмыссыз, ал студенттерді білімсіз қалдырғаннан гөрі қашықтықтан оқыған жақсы[6]. Студенттер бұрын сырттай оқыды, әсіресе қазір таңдау жоқ. Статистикалық мәліметтерге сәйкес студенттердің 70% -ы ауылдық жерлерде тұрады. Бұл оқушылардың жартысынан көбі дұрыс байланыспағандығын білдіреді. Пандемияның басында Қазақстан қашықтықтан оқытуға дайын емес еді, кері байланысы жоқ мектеп оқушылары үшін арнайы мектеп бағдарламаларын көрсететін теледидар көмегімен көріп, оқуға шешім қабылданды. Студенттер үшін де бұл сәл қиынырақ болды, негізінен олар университет порталы арқылы жұмыс істеді және Zoom-ға қосылды. Ал қазір барлық жоғары және орта білім оқу орындары Microsoft Teams, Zoom, Google Meet, Cisco Webex, Skype бағдарламаларын қолдануда. Жазда Білім министрлігі оқушыларға арналған жаңа әдістер ойлап тапты, соның арқасында барлығының жұмысын жеңілдетті. Осы жаңа жүйелердің арқасында студенттер мүмкіндігінше университеттің веб-сайтының көмегімен жалпы бейне чатқа қосыла алады. Пандемия жағдайында да барлық оқушылар мен мұғалімдер өз бағыттарын жетілдіре алады. Оқу процесінде әр мұғалім сабаққа және оқушыларға өзіндік көзқарасын жоспарлайды. Ең бастысы – қашықтықтан білім берудің тарихи көзқарасында жаңа идеялар мен технологиялар легі бар.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Андреев А. А. Введение в дистанционное обучение: учебно-методическое пособие. — М.: ВУ, 1997. – С. 27-34.

2.Doug Lemov. Teaching in the Online Classroom: Surviving and Thriving in the New Normal, 111 River St, Hoboken, NJ 07030. – 2010. – P. 52-65

3.https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

4.https://cyberleninka.ru/article/n/o-klassifikatsii-modeley-distantsionnogo-obucheniya

5.https://www.academia.edu/39818858/Teaching_and_Learning_at_a_Distance_Foundations_of_Distance_Education_SIXTH_EDITION

6.Simonson, Michael & Schlosser, Charles & Orellana, Anymir. (2011). Distance education research: A review of the literature. J. Computing in Higher Education. 23. 124-142. 10.1007/s12528-011-9045-8.

Усербаева М.М.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: madina_userbay@mail.ru

Usserbayeva M.M.
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages

УДК 378:811.11

КРЕАТИВНЫЕ ПИСЬМЕННЫЕ ЗАДАНИЯ НА УРОКЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация: Цель этой статьи - поделиться некоторыми практическими идеями о том, как внедрить креативные задания для развития навыков и умений письменной речи для преподавания/изучения английского языка. Во-первых, автор предлагает несколько заданий, которые могут сделать письменную деятельность более интересной и увлекательной для обучающихся. Эти задания могут быть использованы для обучающихся с

разным уровнем языка и модифицированы в зависимости от их уровня. Данные задания способствуют развитию креативного творческого мышления обучаемых и развивают культуру письма. В процессе креативного письма создаются контексты для использования лексических и грамматических средств, которые необходимы для коммуникации. Упражнения с элементами креативного письма раскрывают возможности творческого обращения с языком, причем как с иностранным, так и родным.

Ключевые слова: творческое письмо, свободное письмо, рассказ, заголовок, поэзия.

CREATIVE WRITING ACTIVITIES TO EXPLORE IN FL LESSON

Abstract: The purpose of this article is to share some practical ideas on how to implement creative assignments for developing writing skills for teaching / learning English. Firstly, the author offers several tasks that can make writing more interesting and exciting for students. These tasks can be used for students with different levels of language and modified depending on their level. The tasks contribute to the development of students' creative thinking and develop a culture of writing. In the process of creative writing, contexts are created for lexical and grammatical means that are necessary for communication. Exercises with elements of creative writing reveal the possibilities of creative handling of language, both foreign and native.

Key words: creative writing, free writing, short story, headline, poetry.

ШЕТЕЛДІК ТІЛ САБАҒЫНДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖАЗУ ТАБЫСЫ

Түйіндеме: Бұл мақаланың мақсаты - ағылшын тілін оқыту / үйрену үшін жазу дағдыларын дамытуға арналған шығармашылық тапсырмаларды орындау бойынша бірнеше практикалық идеялармен бөлісу. Біріншіден, автор білім алушыларға жазуды қызықты өте алатын бірнеше тапсырмалар ұсынады. Бұл тапсырмаларды әр түрлі деңгейдегі білім алушыларға қолдануға болады және олардың деңгейіне байланысты өзгертілген. Бұл тапсырмалар білім алушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға және жазу мәдениетін дамытуға ықпал етеді. Шығармашылық процесте жазу контекст барысында лексикалық және грамматикалық құралдар қолданалады. Олар қарым-қатынасқа өте қажет. Шығармашылық жазу элементтері бар жаттығулар тілді, сонымен қатар, ана тілімен шығармашылықпен жұмыс істеу мүмкіндіктерін ашады.

Тірек сөздер: шығармашылық жазу, еркін жазу, әңгіме, тақырып, поэзия.

Writing activities is an essential part of teaching process. Students often consider this type of assignments the most tiresome and boring. The Digital Age make the process of writing difficult for them. The language of computerization completely differs from the teachers try to inculcate in them. It seems that modern students are becoming lack of writing culture. Therefore, the main issue of English teachers to provide their students with writing assignments which will stimulate them to engage in this process with pleasure and allow them as the first step of their inner speech representation to transform it slowly into speaking form.

Creative writing is the art of constructing original ideas by synthesizing literary elements and techniques to communicate an overarching theme about life. Here is a list of creative writing assignments that you can give students at the beginning of the study year to spark their imaginations.

Free Writing: 5 minutes to write on a "spark word" determined by the teacher. Then pair and share. It is a good idea to present a new word and consolidate it by using a free writing. Students keep writing for 5 minutes the first thing which comes to their mind concerning this word. Besides they should use this word in their writing. When time is over they should write at least one paragraph and discuss it with their groupmates.

Character: Show random pictures of people from the Internet. Develop a character from the image using prompt questions provided by the teacher. If the students' level is high , they may write it on their own without any prompts.

Music: Play some music for students and ask them to write any ideas which come to their mind when they listen to it. It may be in any form: narrative story, their contemplations in one paragraph or short story.

Continue the idea: "Life is like a box of…" Keep students writing until they are ready to discuss it.

No-Send Letters: If you know you'll never send a letter to someone of your choice, what would you write on it? Students can be given special paper and envelopes to write their letters , so they feel the magic of the process.

Raising Voices: Teacher creates character names, ages, and occupations, and assigns one character to each student. They create a monologue for that character. This exercise can be modified by giving that right instead of teacher to the other student. Especially if they work in pairs and need to roleplay this dialogue together.

Mixing Up Metaphors: Brainstorm overused metaphor phrases. Replace the last word of each metaphor with something creative and unexpected. For example, you can give the students metaphors with animals which can be easily modified according to their cultural peculiarities and conceptual picture of the world.

Found Poetry: Camera scavenger hunt around the campus—locate signs, labels, notes, words and snap pictures. Compile pictures in class and compose poetry (or create a collage) using only those words. Students need to make up a poetry using teacher's collage.

Creative Writing Prompts also can be useful for developing creative writing skills.

Here is some examples:

"You've just reached your one millionth hit on your YouTube video. What is the video about?"

"If you were to write the story of your life until now, what would you title it and why?"

"What's a question that has changed how you understand the world? What changed?"

"Design your own three-and-a-half week course and describe what you would do."

"A good story starts with a good beginning. Get us hooked in the first 150 words."

"What one invention would you uninvent if you could, and why?"

Year 2072: Choose a year in the future and have students write in detail about the world and what they or their characters will be doing in it. Will the story be distopian? Will the future be good or a dark scary place? [1].

Rewriting the Past : Writer Marian Schembari recommends looking at old photographs or postcards and creating new stories inspired by them. Students can easily search for such photos online, or perhaps they have some old postcards or pictures of their own to write about. With these they can create any kinds of stories their brains can dream up.

Headline Practice: Teacher can make a selection of short texts from different sources especially newspapers and articles and the students task to write headlines for the them. They should be as catchy as possible. Then in groups it is possible to compare them with the original ones and discuss. Besides this exercise can be modified by making the opposite process. Teacher gives some headlines and students need to write a story.

Messing With Perspective:

Take a scene from Shakespeare that is non-comedic and challenge students to rewrite it as comedic.

Give students a classic poem and have them write it as a news report.

Get chunks of dialogue from a popular story and rewrite them in a way that would lead to a different outcome in the story.

Students take a poem and write it as a prose piece, altering structure and rhythm to determine how each style uses both[2].

Back-and-Forth Stories:

Writing back-and-forth stories takes a little creativity and a lot of flexibility. How long can you and a partner keep this story going?

An abandoned home sat at the top of the hill. Matt and Brianna knew the rumors about it, but they had to see it for themselves. They tiptoed their way up the steps, and when they reached the door, it swung open. Inside . . .

Continue the story. Write for two minutes.

Pass the story to a writing partner.

The partner continues the story where you left off and writes for two minutes before passing the story back.

Continue writing and passing the story every two minutes.

How long can you keep the story going? What happens inside the house?

Four-Star Food Review

List the food items that would make up your ideal fall meal. Include one main dish, one side dish, one dessert, and one drink.

Describe the looks, smells, and tastes associated with the meal.

Finish this sentence: My meal reminds me of fall, because . . .

Use the details you've collected to write a review of your meal in one or two paragraphs. Exchange your review with a partner to see how your meals compare.

Now how do I get out of this one?

List ten chores or tasks you hate doing. Cleaning my room is an example of a chore you might not like.

Select four tasks from your list and write a creative excuse explaining why you can't or haven't completed each one. Make your excuses as original and wild as possible.

When you've finished, exchange your work with a classmate. Read and discuss each other's excuses.

Diary of a Famous Figure

List three famous people or characters you like or admire.

Imagine you are one of the famous figures from your list.

As that person, think of what you would do on a summer day.

Write a diary entry (or blog post) about your special day as the famous person.

Then write additional entries as you so choose [3].

Alphabet Story

Have students write a short story that is exactly 26 sentences long. Each sentence should begin with the next letter of the alphabet. Give strict guidelines -- as to the theme, character types and the title students must adhere to -- or you can allow the class to come up with the topic and characters.

Pet Story

This creative writing activity allows students to view the world from their pet's perspective. Instruct students to write a story about a typical day at home but write what the day looks like through the eyes of their family pet. Have them include details about how the pet views the family members.

Simple Poetry: Haiku

Introduce high school students to haiku poetry. Haikus are three line poems consisting of a first line of five syllables, a second line of seven syllables and a final line of five syllables. The small poems feature two parts, with a turning point usually occurring in the middle of the poem. Since haiku poems are most commonly a personal reaction to an everyday occurrence, the students needn't worry about coming up with something profound.

Use Another Story As a Springboard

Have students read a story or novel in class or as a homework assignment. Then encourage them to write their own story using a similar theme or in the same style as the original story. This activity works particularly well when students are reading genres such as horror or science fiction. Alternatively, have students read a poem and then write their own poem in the style read. For instance, if the students are reading Shakespeare's sonnets, have them compose their own sonnets in response[4].

Legends

Give students a task to invent a legend of some fact or event, for example why do elephants have a trunk? [5].

They can invent a new version of already existing legend. For example, the famous love legend about St. Valentine Day.

Reading helps develop your writing skills, but writing helps develop your cognitive growth, organizational abilities, and the power to influence others through persuasion. In short, writing powers the brain. There are many benefits to creative writing that will help students: to develop their imagination and creativity, self-expression and self-confidence, and therefore communication and persuasion skills.

REFERENCE:

1.The Best Creative Writing Activities For Engaging Your Learners.Mode of access URL:https://wabisabilearning.com/blogs/critical-thinking/18-creative-writing-activities/-(accessed: 24.04.2020).)

2.7 Fun Creative Writing Exercises to Boost Your Learners' Writing Skills Mode of access URL: https://wabisabilearning.com/blogs/critical-thinking/7-fun-creative-writing-exercises/-(accessed: 24.04.2020).)

3.5 Fun Creative Writing Activities. Mode of access URL:https://k12.thoughtfullearning.com/blogpost/5-fun-creative-writing-activities /-(accessed: 24.04.2020).)

4.Creating Writing Workshop. Mode of access URL:http://www.creativewriting-bg.com/assets/HOW-TO-TEACH-CREATIVE-WRITING.pdf /-(accessed: 24.04.2020).)

5.Creative Writing Ideas. Mode of access URL:https://www.teachingideas.co.uk/writing-fiction/creative-writing-ideas /-(accessed: 24.04.2020).

Муратова Ж.М.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: muratova.zhanerke.94@mail.ru

Muratova Zh.M.
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages

УДК 94(560):355.48

THE ESSENCE OF THE CLIL IN THE DEVELOPMENT OF WRITTEN COMMUNICATION

Abstract: The article examines the perspectives of developing written forms of communication on the basis of content and language integrated learning. The main goal of the article is to identify perspectives and possible ways of integrating written communication and content matters. Article deals with the core features of using CLIL and usage of scaffolding as one of the ways to establish the advantageous conditions for the formation of written form of communication.

Keywords: written form of communication, CLIL, zone of proximal development, 4C framework, linguacultural approach.

СУЩНОСТЬ ПРЕДМЕТНО-ИНТЕГРИРОВАННОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ ПИСЬМЕННЫХ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация: В статье рассмотрена идея формирование письменной формы коммуникации на основе предметно-языкового интегрированного обучения. Основная цель статьи состоит в определении перспективных возможностей интеграции письменной коммуникации и предметного содержания. В статье рассмотрены основные характеристики предметно-языкового обучения и применение опорных конструкций как способа установления благоприятных условий для формирования письменной формы коммуникации.

Ключевые слова: письменная форма коммуникации, предметно-языковое обучение, зона ближайшего развития, модель 4С, лингвокультурологический подход

The simultaneous learning of a foreign language and content subject is the research area of the content and language integrated learning, CLIL. Undoubtedly, the knowledge of a foreign language allows learners of profile schools to expand their general cultural horizons by providing access to foreign-language information and to improve the effectiveness of communication. In a broad sense, it means that learners must be able to communicate in the field of content based discussions in both native and foreign languages.

In recent times, acronym of CLIL is not a new term, but it is challenging issue which reflects new demands of modern foreign language education. This method becomes increasingly widespread in education systems throughout the world as well as in our country, which was encouraged by the European Commission. Contemporary foreign methodologists consider CLIL as a promising method and predict a successful future in language education, because it promotes mastering of new means of cognition in a broad sense, existence of natural conditions for internationalization and implementation of a holistic approach. Generally, the term CLIL was coined by David Marsh, University of Jyväskylä, Finland (1994): “CLIL refers to situations where subjects, or parts of subjects, are taught through a foreign language with dual-focused aims, namely the learning of content and the simultaneous learning of a foreign language.” [3, p. 8]. However, the origin, or rather the breakthrough, of this method was the Canadian immersion programs introduced in the 1960s, targeting French and English, with successful outcomes. CLIL allows us to deepen the knowledge of a subject in a foreign language and to expand background knowledge of learners. There exist several versions of CLIL ranging from a “strong” to a “weak” version. The first version refers to the immersion, which favors the transmission of the content in the foreign language, while the second version puts more emphasis on the explicit teaching of the foreign language. [5, p. 24-26] The main goal of such integration is to increase the motivation of learners to learn languages through its implementation in practice.

Conceptual forms of CLIL are presented as language triptych, PCCC model (perception, communication, content, culture) and 4C conceptual framework. The 4C model is based on four components of the learning process: content (subject content), communication (learning and using the language), cognition (thinking processes within the framework of learning) and culture (development

of intercultural comprehension). Each aspect is implemented in different ways, depending on the age of the students, the socio-linguistic environment and the degree of application of the CLIL. [1, p. 17] These components allow us to reveal the essence of utilizing written form of communication as it enhances productive and analytical composition of texts. It encompasses all aspects of CLIL in terms of subject matter, language using, thinking processes and developing intercultural understanding. All the tasks and exercises devoted to the development of written communication should be relegated to feed learners with sufficient knowledge of the subject.

The role of writing as a part of learning in CLIL contexts is largely unrecognized, with much more interest being shown to oracy. The development of written communication can be seen not only as a means of instruction, but also as the goal of foreign language education. Communicating through writing is essential in the modern world and is becoming ever more so as we participate in what is now commonly called the information age. The role of written communication has shifted due to its essence in developing critical thinking and overall intercultural communicative competence. However, until 1970, the development of written speech was considered only as a means of teaching in a foreign methodology. This trend also took place in the domestic methodology; because Galskova pointed out that the aim was to master written speech only at schools with in-depth study of foreign languages. [6, p. 28-30] However, the written communication cognitively demands lots of efforts and thinking, as it implies constant decision-making at two levels, the structure of text and the right word. Nevertheless, it is one of the productive types of communication, which is more complicated than speaking to a number of circumstances related to the conditions of the written forms of communication. Written forms of communication imply not only the transition of message, but also the implementation of cognitive skills of analyzing and thinking in the framework of natural learning in content and language integrated learning (CLIL). It is one of the forms of verbal communication and it should be equally developed as oral communication in the framework of CLIL, because it provides us with more sophisticated and holistic grounds for developing written forms of communication, as it has numerous positive effects on overall learning processes: development of problem solving skills, increase of students` motivation and great impact on intercultural communication, etc. Additionally, such framework evolves learners` powers of the mind to study in bilingual and polylingual contexts. Linguacultural and competence-based approach allows us to develop intercultural communicative competence on the basis of learner-centered education and its practical usage in the classroom. The formation of written communication in CLIL contexts has many benefits, as following:

- Realization of cognitive, linguacultural, competence-based approaches;
- Fostering the development of competences;
- The mastery of written speech;
- Enhancement of the acquisition of the content material;
- Support in assessment of the gained knowledge;
- Provision of reflection by the teacher and learners on the structure and content of the learning material.

Consequently, CLIL learners use language to express knowledge of the subject and to write essays in coherent way with an implementation of dual-focused aims of integrated learning. According to Larsen-Freeman, written communication is a complex dynamic process. Written speech as a form of written communication has a number of advantages not only in the development of communication, but also in the development of all cognitive mechanisms of learners. The cognitive and communicative potential of written communication was examined by many linguists, methodologists and psychologists. N.I. Zhinkin, I.A. Zimnaya argued that writing allows students to think in the process of creating a text and to create successful communication. The written production is common and beneficial in CLIL curriculum as it helps to learn the content of the subject thoroughly and with deep cognition of the taught material. Many scientists like S.L. Rubinshtein., V.A. Artemov., C.I. Zhinkin, I.A. Zimnaya suppose that driving force of any successful piece of writing is comprehension of the topic and presence of an idea about what should be written.

Writing activities in reference to content learning integrate with information that can be later used in written production, and therefore contributes to consolidation of content material and to the development

of critical thinking skills. For example, analytical essay can be used in a typical way as to read two descriptive source texts and to compare and contrast those two topics with attention paid to similarities and differences following the given structure:

- comparing and contrasting two ideas;
- explaining the similarities between ideas;
- explaining the differences between ideas;
- usage of such expressions as: alike, different, but etc. within the text adjusting the text to the rhetorical structure.

For instance, texts can be used as a basis for the analysis and production of reports or analytical essays as in the table 1, where the example is given on the subject of "Biology".

Table 1 – text-based activity

Text	Writing activity	Competences
Biology of Cells, Tissues, Organs, Organ Systems, and Organisms …	Analysis of cell collage. Learners stick a picture of a cell in the middle of a piece of poster paper. Lines from the cell structures lead to 10 pictures cut from magazines or newspapers and 10 written comparisons between the cell structure and the picture. For example, 'The nucleus is like a brain because it controls what the whole cell does in the same way the brain controls what the body does. They have to analyze all differences and write a short report. [7, p. 25-28]	Learners become familiar with the structure and function of cell parts and they are practicing comparative language.

The application of strategies in CLIL is diverse as it implies not only text-based reflections, but also support with pictures and tables, which demands learners formal fixing of concepts introduced in the picture or creation of a hypothesis that can be used as a pre-writing activity. For example, the learners can be given a task to identify and to write a report about the life cycle of the butterfly with a list of words to be used, sentence starters and a picture to rely on. All the activities can be supported with the use of scaffolding, which purports to facilitate the process of content and language acquisition. It is related to Vygotsky`s zone of proximal development allowing teacher to diagnose potentials of learners in the educational process as it is crucial for cognitive development of learners. Zone of proximal development is identified as "distance between the child's actual developmental level as determined by independent problem solving and the higher level of potential development as determined through problem solving under adult guidance and in collaboration with more capable peers" [6, p. 86].

It is possible to assume that written communication emphasizes some practical advantages to the CLIL classroom, because it is a pattern that can be used with regard to various themes, as well as a wide choice of ideas, graphs, documents, etc. Also, written communication allows the teacher to create some fresh perspectives on subjects that may stimulate students' interests and lead to thought-provoking discussions and interesting conclusions. All learning and teaching process can be presented in universal PPP model of instruction with feedback and lead-in. The production part is directly connected with writing essays based on texts from textbook and other sources. The written communication can be seen as a basis for effective construction of building blocks of content learning as well as it promotes deep processing of material, holistic ways of acquiring new lexical items, productivity and creation of meaningful textual content.

To conclude, the potentials of using content and language integrated learning as the framework for developing written communication cannot be underestimated. Such integration provides a wealth of opportunities to learn the content and an excellent context for the development of academic English. The double challenge for teachers can be shifted into myriads of possibilities for learners as well as for teachers to advance in knowledge and to refine our understanding of the language and content. Thus, we can say that the subject content in CLIL seems to have a beneficial effect on the learner. He/she is motivated to work with real world facts and processes and equally motivated to do this in another language. On the one hand this motivation leads to a better understanding and learning of these contents

and on the other to a better learning of the language use through written communication. The student is involved in the content and this is the reason why he/she also learns the language.

ЛИТЕРАТУРА

1.Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010.

2.Galskova N.D. Contemporary methodology of FLE, M.: ARKTI, 2003. — p. 28-30

3.Phil Ball, Keith Kelly, John Clegg Putting CLIL Into Practice. - Oxford University Press, 2015

4.Tanner, R., & Dale, L Clarifying CLIL for the English teacher. MET. Modern English Teacher, 24(2), 2015. – p. 25-28.

5.Tennant A. What is CLIL? [electronic resource] // onestopenglish.com: informational portal «Onestopenglish». – Electronic data. URL: http://www.onestopenglish.com/clil/what-is-clil/ (22.05.2017). – Title from the screen.

6.Vygotsky, L. S. Mind in Society: the Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – P. 86

Ахметова М.К.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана

Akhmetova M.K.
Ablai Khan University of International Relations and
World Languages E-mail: east.1970@mail.ru

УДК 378.02:37.016

COGNITIVE CONTENT EDUCATIONAL COMPLEX IN A FOREIGN LANGUAGE NATURAL SCIENCE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract: This article examines the issue of the formation of a cognitive-content educational complex in a foreign-language natural science educational process as an organizational basis for the professional foreign-language training of a specialist in the natural science cycle to master new cognitive-linguistic and cultural complexes in the subject aspect of the content of foreign language education. The structure of communicative complexes consists of the communicative sphere, a specific composition of topics in accordance with this area, typical communication situations, metalanguage linguistic material, authentic texts of various compositional speech forms and genres of speech. The subject content of the content-branch-specific teaching of a foreign language in the natural science direction is organized in the Cognitive-content educational complex.

A universal unit for a foreign-language natural science education can be distinguished as “Natural science educational concept” which can serve as the basis of a natural-object conceptual system and reflects the knowledge and experience of a specialist in a foreign language natural science direction.

Key words: cognitive-content educational complex, foreign language natural science educational process, natural science educational concept.

КОГНИТИВНО-КОНТЕНТНЫЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС В ИНОЯЗЫЧНОМ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: Данная статья рассматривает вопрос формирования когнитивно-контентного образовательного комплекса в иноязычном естественнонаучном образовательном процессе как организационной основы профессионально-иноязычной подготовки специалиста естественнонаучного цикла на освоение новых когнитивно-лингвокультурологических комплексов в предметном аспекте содержания иноязычного образования. Структуру коммуникативных комплексов составляют коммуникативная сфера, конкретный состав тематик соответственно данной сфере, характерные ситуации общения, метаязыковой лингвистический материал, аутентичные тексты различных композиционно-речевых форм и жанров речи. Предметное содержание контентно-отраслевого обучения иностранному языку естественнонаучного направления организуется в Когнитивно-контентный образовательный комплекс.

Для иноязычного естественнонаучного образования универсальной единицей можно выделить «Естественнонаучный образовательный концепт», который может выступать основой естественно-объектной концептуальной системы и отражает знания и опыт специалиста в иноязычном естественнонаучном направлении.

Ключевые слова: когнитивно-контентный образовательный комплекс, иноязычный естественнонаучный образовательный процесс, естественнонаучный образовательный концепт.

Аңдатпа: Мақалада шеттілдік білім беру мазмұнының пәндік аспектісінде жаңа когнитивтік-лингвомәдени кешендерді меңгеру үшін жаратылыстану-ғылыми циклі бойынша маманды кәсіби шетел тілдік

даярлаудың ұйымдастырушылық негізі ретінде шеттілдік жаратылыстану-ғылыми білім беру процесінде когнитивті-мазмұндық білім беру кешенін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Коммуникативті кешендердің құрылымы коммуникативті аядан, осы аяға сәйкес тақырыптардың нақты құрамынан, типтік коммуникациялық жағдайлардан, метатілдік лингвистикалық материалдан, аутентті мәтіндердің әртүрлі композициялық-сөйлеу формалары мен сөйлеу жанрларынан тұрады. Жаратылыстану-ғылыми бағытында шетел тілін мазмұндық-салалық тұрғыдан оқытудың пәндік мазмұны Танымдық-мазмұндық білім беру кешенінде ұйымдастырылады.

Шеттілдік жаратылыстану-ғылыми білім беру бірлігі ретінде жаратылыстану-объектілік тұжырымдамалық жүйенің негізі бола алатын және маманның шеттілдік жаратылыстану-ғылыми бағыты бойынша білімі мен тәжірибесін көрсететін «Жаратылыстану-ғылыми білім беру тұжырымдамасын» атап көрсетуге болады.

Түйін сөздер: когнитивті-мазмұндық білім беру кешені, шеттілдік жаратылыстану-ғылыми білім беру процесі, жаратылыстану-ғылыми білім беру тұжырымдамасы.

Teaching a foreign language is a complex psychophysiological and psychological-pedagogical process. One of the important criteria for learning while studying a foreign language is the understanding of the language not as a system of signs and a complex of means for expressing one's thoughts, but a foreign language reflects the process of a person's communicative-cognitive system, that is, a person receives information about the world around him through a foreign language, his worldview is formed and human cognitive abilities are activated. Moreover, understanding of objective reality and analytical thinking are developed.

The new system-modernization orientation of the state program development and renewal of the tasks of secondary education also poses complex-systemic tasks, such as the need for a conceptually-strategically determined development, adequate to the priority tasks of the successive system of educational programs for specially oriented training of graduates, the potential of teaching staff, especially for the stage of the branch-oriented final stage of education in a modern general education school [1].

A foreign language natural science educational process in a profile school involves the development of personality traits that characterize him as a subject of activity in the field of his future profession. "Foreign language" as a discipline has a developing effect on the intellectual, emotional and motivational spheres of personality development [2].

The teaching and learning activities chosen to achieve the goals, as well as the curriculum are guided by the understanding that students remember the product of their interpretation but not the raw data itself. Therefore, training and learning activities are designed to attract specific experiences; reflective observation; abstract conceptualization and active experiments. One of the effective ways of conducting the educational process is the development of autonomous-supporting structures that contribute to the independence of learning, offering the student opportunities for choice and decision-making and, in general, promoting students self-determination.

Since learning is goal-oriented the student must organize his resources and activities in such a way as to achieve the learning goal. Students selectively encode information, filtering out unnecessary material, and selecting the necessary information for further processing. Motivation and interest are central moments when learners select and process information: taking into account individual interests and criteria for texts, as a strong motivating force, they have a deep stimulating effect on cognitive functioning and learning. The selectively encoded material is then sampled, combined and compared, i.e. it becomes meaningful thanks to the perception of its attitude to old information previously stored. That is, these processes of acquiring knowledge affect the various signals stored in the learned materials, although several variables affect the use of new information, such as the frequency of occurrence of the material, the variability of contexts and the importance of the material to be learned. Thus, learning is cumulative: nothing makes sense when studied in isolation [3].

The concept of effective language learning requires the active involvement of the student in the learning process taking into account the cognitive approach to training a specialist. The approach defines learning as a process that leads to the development of the student's understanding rather than what is done with him [4]. Moreover, the active nature of learning is also seen as interactive, that is, social: in the process of personal construction of knowledge, students develop understanding.

In this view, students are not passive respondents, but active and responsible participants in the educational process. Personal experience is seen as the focus of learning. In addition to cognitive factors, affective personality factors also contribute to successful learning. Attitudes towards learning and

motivation are important predictors of goal achievement [5]. Understanding the nature of the educational process reveals the active role of students in activities where they are responsible participants, and not just passive respondents. In fact, what the student is doing is actually more important in determining what is learned than what the instructor is doing. This means that the role of the instructor must be different from what is often envisioned in traditional instructor-led learning concepts; in fact, students must gain experience in the learning process. Therefore, the focus needs to be changed, as well as the realization that good teachers are not just people who can articulate a large number of relevant facts and ideas; and good teachers need to know how to engage students in learning activities that are appropriate to achieve the desired results.

This task involves creating an appropriate selection of content, an awareness of the cognitive processes that the student must use to explore the content, and an understanding of how previous knowledge and existing knowledge structures determine what the student will learn from the material provided. Rethinking language learning, taking into account the cognitive process involved in learning as well as affective factors contributing to the learning process, can provide effective guidance for creating learning contexts so that they realize a way of intentional learning where learners perceive their active role as intelligent agents in the learning process. Accordingly, this allows students to become more and more independent and responsible for their own learning. This process means a gradual transfer of initiative to the student, encouraging him to make personal contributions and experiences.

Another key issue in mastering a foreign language is the students' conscious and meaningful interaction as well as the ability to engage with teaching materials and become active participants in mastering the language, but not passive recipients of knowledge. The teacher provides a rich context of authentic language and the student discovers the language rather than studying it: he actively participates in the discussion of the meaning and development of strategies for the implementation of the tasks of discovery. The student is actively involved in finding solutions, generalizations and testing his hypotheses.

The student forms a natural idea of a concept and linguistic phenomenon that corresponds to reality while studying a foreign language. The student independently builds his system of linguistic ideas on the target language. Based on modern psychological research and on the practice of teaching foreign languages, it can be noted that learning will be effective if the brain forms its own mental constructs, therefore it is necessary to develop the acquired knowledge, create communication situations and develop students' interest and motivation to communicate in a foreign language. The student must discover the language for himself, explore it and use it in speech activity while studying a foreign language. Students already have their primary knowledge in the native language and form a primary picture of the world through their native language and culture, consequently, the conceptualization of knowledge takes place. Formed ideas about the system of the native language, conceptualization of the world, the primary picture of the world contribute to the formation of a new different picture of the world based on the native culture and language, since new phenomena are assimilated according to the same algorithm, and much faster.

A person develops his cognitive activity through the formation of his personal picture of the world in his native language as the main cognitive images and forms a picture of the world of "another linguistic society" based on his culture; he masters new knowledge and culture of a foreign country. Thus, new cognitive constructs, frames, concepts are formed in the individual's consciousness that show the understanding and perception of another language and culture, consequently a cognitive system, «secondary structures», secondary knowledge about the representatives of the target language are built.

Science contributes to the development of basic knowledge and skills and forms the basis for the development of scientific thinking, the student uses the acquired background knowledge in the study of other subjects of the natural science cycle, that is, biology, physics, geography and chemistry. Studying natural science, a person forms the basis for understanding and comprehending connections with the environment, special observation of natural processes and phenomena occurs, and then, based on the results obtained, conclusions are analyzed and generalized. Studying biology, a person forms a holistic perception of the processes and relationships between living and inanimate nature, the ability to solve problems related to the living environment arises, and the socialization of the individual increases; at the same time, a person develops a positive attitude towards the world around him. Studying geography, a person develops his understanding of the processes and phenomena that occur in nature. In addition,

geography is interconnected with social disciplines, which means that when studying it, a person is aware of the processes taking place in society, the relationship of social, political, economic and cultural relations in the world. Studying physics, a person understands physical processes and the importance of physics for the development of modern technology; a person realizes the role of physics in human life through a cultural and historical prism. When studying chemistry, a person forms knowledge about the properties of substances, understands the laws of chemical processes that occur in nature and human life; a person is able to cognize the essence of chemical phenomena and the relationship between the composition, properties and structure of matter; a person can conduct experiments and develops skills in the safe use of household chemicals.

The conceptual integrity of each stage of assimilation of the subject content of a particular communicative sphere is determined by a separate thematic-textual unity, on the basis of which, using a set of certain situations in accordance with this area and topic, a complex of intercultural and communicative skills is formed, the functional orientation of which develops depending on the target educational tasks of foreign language education [2].

Organization of educational material in macro units - thematic unity is the best option for these purposes. This unit contributes to the organization of the content of the educational program, accordingly to complex thematic sections containing professionally oriented topics, language and speech material, aimed at mastering this topic in the learning process. It is necessary to pay special attention to the sequence of thematic entities, their structural and content composition and level limits when creating educational programs.

Thus, the fundamental "unit" of professional competence is an integral direction of effective professional activity (subject area of activity), containing its humanitarian priorities, fundamental theoretical principles and an indicative basis of execution (a set of concepts and ways of solving typical problems).

The structuring and selection of the content of foreign language education is based on the principles of communicative teaching of foreign languages, which are also reflected in the forms and methods of using new information technologies during practical classes, and in the process of students' independent training. The teacher's function in preparing assignments is very great, since he needs to navigate in a large flow of information which leads to an increase in the rational analytical approach, to the selection of information content. The selection and structuring of educational material should correspond to the curriculum of the course, the educational material should be systematically interconnected; all this constitutes the educational content of the course. The course content contains specific topics and sub-topics that the student learns and comprehends while studying a specific discipline. Topics are understood as subject areas, that is, they are generalized headings of large fragments of reality. Also, the theme can be the ratio of a certain text created by a certain situation. In this understanding, the topic is presented in the form of an idea created by a certain situation. From this it follows that the theme corresponds to a certain direction of some specific segment of objective activity. And, therefore, in this case, there is a natural interconnection of the topic, situation and text for real communication [6].

Analyzing the results of psychological, linguistic and cultural and psycholinguistic studies of concepts, it is possible to define the concept as a universal unit of knowledge formation and as a unit of organization of educational material and a unit of learning.

For a foreign-language natural science education, such a universal unit can be distinguished «Natural science educational concept» which can serve as the basis of a natural-object conceptual system and reflects the knowledge and experience of a specialist in a foreign language natural science direction. The student masters a foreign language in specially organized educational conditions in a foreign language natural science educational process, the student gradually approaches new knowledge, new concepts that introduce him to the world around him in a new way. When mastering foreign language students develop and enrich their conceptual system filling it with new concepts and in foreign language natural science education «Natural science educational concept». Thus, the «Natural Science Educational Concept» can be defined as a unit of learning in foreign language natural science educational process, since it contributes to the formation of knowledge, skills and abilities in this field of science.

«Natural science educational concept» can be defined as a semantic educational unit of a meaningful complex that integrates subjects of the natural science cycle (chemistry, biology, physics, natural science)

into a single whole for future professional foreign language communication activities and providing readiness for the use of natural science knowledge in future professional activities, in everyday life for safe life and the development of critical thinking for conducting natural science research, analyzing the phenomena of the surrounding world and interpreting foreign-language natural science information.

It is necessary in foreign language natural science educational process to design situations for foreign language communication in the context of a future profession and focus students' attention on solving problems of a professional orientation in the course of the educational process and their vigorous activity.

For effective implementation of the intended goals in the foreign language natural science educational process it is necessary that the content of training covers the main components, such as:

- modeling the area of the student future professional activity in the form of typical situations of foreign language communication;
- using of typical professional tasks in a foreign language;
- communicative complex of branch foreign language natural science orientation for future professional activity.

Contexts should be created where students' foreign-language speech activity becomes a means of implementing simulated professional tasks in foreign-language natural science educational activities. In this case, the expected result will be aimed at forming a comprehensive system of foreign language natural science skills - elementary-representative, speech-productive branch, analytical-interpretative which contributes to solving problems of future professional activity and developing individual creative potential.

Students ' activities in the foreign language natural science educational process should be based on subject and foreign language knowledge, skills and abilities. From elementary representative mastery of a foreign language in the natural science direction, the student moves to speech-productive branch or productive-activity, and then to analytical-interpretative mastery of a foreign language which already implies a foreign language communicative activity of the student in situations of professional foreign language communication.

In a foreign language natural science educational process the subject context should be determined:

- special authentic texts, audio and video resources for students to accumulate professionally-oriented knowledge and their practical application in solving problems, for example, in situations of professional foreign language communication with partners in the same field or with industry employers of leading domestic and foreign companies;
- using of information resources containing the role differences of specialists that determine their professional functions;
- using typical situations of professional communication to further build an adequate model of professional communication and behavior with partners;
- application of modern innovative technologies of foreign language natural science education.

It is necessary to include some learning technologies in the foreign language natural science educational process in order to motivate students and develop their social and intellectual activity and form the basic operational students' subcompetences. Learning technologies can be the following:

- business and role-playing games in accordance with the future profession;
- modeling of real communication situations and conditions for professional cooperation;
- presentation of the final product of the project activity;
- solving case studies on problems that arise in the workplace, at home, in the laboratory, etc.

So, summarizing mentioned above, it can be noted that the «Natural science educational concept» in the foreign language natural science educational process acts as a universal unit of knowledge formation and as a unit of organization of educational material and a unit of learning. Professional orientation in the foreign language natural science educational process requires a thorough selection of subject content, since it is necessary to have an intersubject connection with the relevant disciplines, and in this case, a foreign language is a means for mastering the future profession. When mastering the «Natural science educational concept» the student can get as close as possible to real communication in educational and professional situations in the natural science field.

Cognitive-content educational complex is an educational foreign language educational complex containing Natural science educational concept, as the semantic unit of meaningful educational complex,

integrating science subjects (chemistry, biology, physics, science) into a single unit for their future professional foreign language communicative activities and ensuring readiness for the use of scientific knowledge in professional activity, in everyday life for safe functioning and development of critical thinking, to conduct scientific research, analysis of the phenomena of the surrounding world and interpretation of foreign-language natural science information, and as a unit of organization of educational material and a unit of learning that provides secondary reconceptualization of the knowledge block by transferring the primary conceptualization of knowledge in the native language to a foreign language through a professional branch metalanguage that contributes to the formation of «secondary cognitive consciousness» and interlanguage conceptualization in the «language personality». The subject content of a foreign-language natural science educational complex is organized into a Cognitive-content educational complex that contains the communicative sphere, topics and subtopics, typical communication situations, problem tasks, typical tasks, project technologies, and case studies.

According to S.S. Kunanbayeva "The subject side of the content of foreign language education is represented by new cognitive linguistic and cultural complexes, reflecting the result of the interconnected display by methodological principles of cognitive-social, linguistic and cultural, sociocultural, conceptual, personality-centered aspects of the structure of new cognitive knowledge / consciousness and providing cognitive linguistic and cultural re-conceptualization of the world by a person and serving as a content base for his formation as a subject of intercultural communication" [7, p.154].

REFERENCES

1.Decree of the President of the Republic of Kazakhstan. On the approval of the State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011 - 2020: approved: December 7, 2010, No. 1118. https://www.online.zakon.kz. (date of request 10/20/2017)

2.Akhmetova M.K. "Scientific and methodological foundations of a foreign language natural science educational process in profile schools", thesis for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), defense took place on 7.10.2020, KazUIR & WL named after Ablai Khan, Kazakhstan, Almaty, 2020, 193 p.

3.Rumelhart D. Schemata: The Building Blocks of Cognition // Theoretical Issues in Reading Comprehension. – Cambridge, *1980. – P. 33-57.*

4.Kolb D. Experiential Learning // Experience as the Source of Learning and Development. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984. - P. 20-38.

5.Deci E., Ryan R. The General Causality Orientations Scale: self-determination in Personality // Journal of Research in Personality. - 1985. - P. 109-134.

6.Akhmetova M.K. Cognitive-content complex as an organizational basis of the cognitive aspect of foreign language content // Journal of foreign language teaching and applied linguistics. – Tashkent, 2019. – Vol. 6, № 3. - P. 85-92.

7.Kunanbayeva S. S. Theory and practice of modern foreign language education. - Almaty, 2010 - 344p.

Нариман М.Қ.
Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті
Ғылыми жетекші: Г.К. Исмаилова, к.ф.н., профессор, көптілділік оқу кафедрасының меңгерушісі
narimanova1998@mail.ru

ӘОЖ:371.13

АУТЕНТТІК МАТЕРИАЛДАР МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аннотация: Мақала шет тілін оқытуда түпнұсқалық материалдарды пайдалану мәселесіне арналған. Оқыту міндеттеріне сәйкес түпнұсқалық материалдарды іріктеудің негізгі критерийлері анықталады, сонымен қатар студенттердің уәждемесі деңгейін арттыру үшін оларды пайдаланудың артықшылықтары талданады.

Түйін сөздер: аутенттік материалдар; мәдениет; мотивация; тіл тасымалдаушылары

Аннотация: Статья посвящена вопросу использования аутентичных материалов в обучении иностранному языку. Выявляются основные критерии отбора аутентичных материалов в соответствии с целью задачами обучения, а также анализируются преимущества их использования для повышения уровня мотивации студентов.

Ключевые слова: аутентичные материалы; культура; мотивация; носителями языка

Abstract: This article is dedicated to the usage of authentic materials in teaching foreign languages. It reveals the main criteria for the selection of authentic materials in accordance with the purpose of teaching English. Also, the author tries to analyze the advantages of authentic materials in developing the learners' motivation.

Keywords: authentic materials; culture; motivation; native speakers

Халықаралық экономикалық байланыстарды қарқынды дамыту және елдер арасындағы экономика мен қоғамдық өмірдің түрлі салаларындағы ынтымақтастықты кеңейту халықаралық байланыстарды жүзеге асыратын әр түрлі мәдениет өкілдерінің іскерлік өзара іс-қимыл процесіне әсер ететін факторлардың ең кең спектрін есепке алу қажеттілігін талап етеді. Мұндай факторлардың бірі ретінде мәдениетаралық құзыреттілікті бөліп көрсетуге болады, ол өзінің өзектілігі жағынан ақпараттық мәдениет, әдет-ғұрып мәдениеті, адамның іскерлік мәдениеті сияқты ұғымдармен қатар қолданылады [1].

Мәдениетаралық кәсіби қарым-қатынастың тұрақты өсуі мен кеңеюіне байланысты мәдениетаралық іскерлік қарым-қатынас дағдыларын меңгеру саласында әртүрлі бейіндегі мамандарға қойылатын талаптар өсуде.

Мәдениетаралық коммуникация - бүгінгі күні жиі қолданылатын сөз тіркес, оның сигнификатында, өкінішке орай, қалаған дефинициялық айқындық (бір мағыналық) жоқ. Әр түрлі дереккөздерде мәдениетаралық терминнің, оның туыстық атауларың, оны қарастыратын пәнге, жарияланатын авторлардың қалауы мен мақсаттарына сәйкес кездестіруге болады.

Мәдениетаралық коммуникация термині алғаш рет 1954 жылы мәдениеттанушылар американдық ғылыми мектебінің жер қойнауында пайда болды. Бұл мектептің өкілдері – Эдуард Т. Холл және Г. Л. Триггер-”Мәдениет және коммуникация” мақаласын жариялады, онда осы проблематиканың ғылыми-қолданбалы перспективасын белгіледі [2]. Э.Т.Холлдың белгілі «Немой язык» кітабы басылып шыққаннан кейін мәдениетаралық қарым-қатынастың жаңа бағыты дамыды [3], онда автор мәдениет пен коммуникация арасындағы тікелей байланысты және мәдениеттерді барлық мәдениеттер үшін ортақ негіздерге сүйене отырып салыстыру мүмкіндігін дәлелдеген. 1970-ші жылдардың басынан бастап Э. Холлдың мәдениетаралық идеяларын АҚШ-тың қарым-қатынас ғылымдарымен жалғастырылды. Коммуникация теориясының бір бөлігі ретінде мәдениетаралық коммуникация психологиялық зерттеулер, әсіресе кроссмәдени психология жағынан теориялық негіздемеге ие болды.

Мәдениетаралық коммуникация ғылыми-қолданбалы пән ретінде түсіну және өзара түсінушілік мәселелерімен айналысады: өзгені түсіну, басқалармен барабар түсінісу, өзге де мәдени белгілерін дұрыс түсінісу. Өзінің генезисі, пәндік арақатынасы тұрғысынан, сондай-ақ зерттеу құралдары тұрғысынан мәдениаралық коммуникацияның пәнаралық мәртебесі бар. Ол мәдени антропология, лингвистика, прагмалингвистика, коммуникация теориясы, этнопсихология, әлеуметтану бірқатар ғылымдардың білімін біріктіретін сияқты [4].

Қазіргі мектеп пен қазіргі өмірдің шет тілін меңгеру деңгейіне қойылатын талаптары білім алушыларда “функционалдық тілдік қабілет; ... бір немесе түрлі сөйлеу қоғамдастығына жататын екі немесе бірнеше индивидтердің арасындағы немесе бір индивид пен жазбаша немесе ауызша мәтіннің арасындағы өзара іс-қимылды қоса алғанда, шет тіларалық қарым-қатынасты қалыптастыру мүмкіндіктерін зерттеуді қажет етеді” [5]. Мәдениетаралық құзыреттілікті оқыту білім алушылардың екі мәдениетті салыстыруды көздейтіндіктен, оқытушы жаттығу, кесте, мәтін, әр түрлі тапсырмалар түрінде ұсыну үшін өз елі мен оқытылатын тілдің елі туралы әлеуметтік-мәдени ақпаратты қамтитын құжаттарды іздеу, іріктеу және жүйелеу проблемасымен соқтығысады.

Шетел тілдерін оқытуда аутенттік материалдарды пайдалану туралы көптеген даулар мен келіспеушіліктерді туындауда. Бізді әсіресе мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру тұрғысынан елтану сипатындағы аутенттік материалдарды пайдалану мүмкіндігі қызықтырады. Тіл тасымалдаушылары үшін жазылған оқу мақсаттары үшін бастапқыда бейімделген емес материалдар дәстүрлі *аутенттік* деп саналады. Бұл екінші тілді үйренушілер үшін арнайы жазылмаған тілді оқу кезінде әлеуметтік тапсырысты орындау үшін жасалған мәтіндер: газет немесе журнал мақалаларының үлгілері, радиохабарлар, ауа райы болжамы, ақпараттық хабарландырулар, жарнамалық хабарландырулар мен проспектілер, сауалнамалар, жеке хаттар, аспаздық рецептер және т.б. [6].

Нунанның анықтамасына сәйкес, аутенттік материалдар-бұл “тілді үйренуде арнайы емес, табиғи қарым-қатынас процесінде жасалатын ауызша немесе жазбаша түрдегі ақпарат” [7].

Осылайша, аутенттік материалдар оқушылардың лингвистикалық, мәдеиетаралық, әлеуметтік-лингвистикалық, әлеуметтік-мәдени және дискурсивтік құзыреттілігін дамытуға ықпал етеді. Аутенттік материалдың құрылымы, мазмұны мен дәлме-дәлдігі шынайы қызығушылық тудырады, демек оқушылардың мотивациясын арттырады және сабақта тілдік ортаға неғұрлым тиімді енуі үшін жағдай жасалынады.

Кез келген өзге тілдегі, соның ішінде аутенттік материалды оқу белгілі бір қиындықтармен ұштасады. Бір себеп-аутенттік материалдарды оқуға оқыту моделінің болмауы. Ең үлкен әсер проблемалық негізде іздеу режимінде аутенттік материалды оқу жұмысын ұйымдастыруға қабілетті деп есептейміз, өйткені көптеген оқушыларда маңызды немесе қажетті ақпаратты анықтау және ерекшелеп көрсету, сондай-ақ оны бағалауда сенімсіздік байқалады [8].

Аутенттік материалдарды таңдау бойынша көптеген критерийлер бар:

1. Орындылығы (бағдарлама бойынша, маңыздылығы бойынша)
2. Тақырып студенттің қажеттіліктеріне жауап беруі керек және мотивация ретінде студентке қызықты болуы керек
3. Мәдени сәйкестік (орынсыз суреттер мен фразалардың болмауы)
4. Белгілі бір топтың мүмкіндіктеріне сәйкес тілдің қиындық деңгейі
5. Танымдық талаптар (тақырыптармен және негізгі концепциялармен хабардар болу)

Әрине, мұғалімдер тек аутентік материалдарды пайдалана алмайды, бірақ оларды қосымша материал ретінде енгізе алады және оқушыларға әртүрлі көзқарасты талдауға мүмкіндік береді. Оқытушы аутенттік материалдарды іздеу арқылы жұмыс істеу барысында әр түрлі міндеттер қоюы мүмкін, бірақ соңына келгенде олардың барлығы белгілі бір мақсатқа бағынуы тиіс, атап айтқанда: қажетті ақпаратты түсіну жіне оны талдай білу.

Аутенттік материалдарды пайдаланудың мақсаттылығын қарастыра отырып, Уиддоусон бұрын тілді үйрену кезінде тілді қабылдауды және меңгеруді жеңілдету үшін сабақта жеңілдетілген материалдарды пайдалану қажет деп есептейтінін атап өтті. Дегенмен, қазіргі уақытта материалдардың аутентті болуы дұрыс деп ұсынылады [9]. Сонымен қатар, аутенттік материалдарды пайдаланудың кемшіліктері де бар. Аутенттік материалдар оқу мақсаттарына арналмағандықтан, барлық балалар түсінбейтін оқушылар үшін күрделі және бейтаныс тіл, сонымен қатар материалдар бейімделуге көп уақытты талап ететіндей, өте ұзақ және қиын болы да мүмкін. Оқытушылар аутенттік материалдарын тек В1-ші деңгейден жоғары оқушыларға ғана пайдалана алады, себебі лексика мен грамматиканың ауұымды алуандылығы оқытудың бастапқы кезеңдеріндегі оқушылар үшін пайдалануға кедергі жасайды.

Бүгінгі таңда әр шет тілі пәнінің оқытушысының негізгі міндеті-оқушыларды нақты өмірде, нақты өмірлік жағдайларда шет тілін пайдалана алуға дайындау болып табылады. Сондықтан оқытушылар үнемі өз білімдерін кеңейту үшін жұмыс жасайды: оқыту үшін тиімді материалдар іздейді, сабақ жоспарларын өзгертеді және сабақ кезінде оқушылар үшін қуана қатысатын қызықты іс-шаралар әзірлейді.

Осы әдісті қолдану білім алушыларды басынан қызықтыруға, жұмыстың жеңілдігі мен еркіндігін қамтамасыз етуге, олардың назарын оқу процесіне үнемі шоғырландыруға, сондай-ақ мотивацияны арттыруға мүмкіндік береді.

Алдыңғы пікірлермен келісе отырып, менің ойымша, аутенттік материалдармен жұмыс істеу оқушылар үшін оның стиль мен тақырып бойынша алуандылығы арқылы үлкен қызығушылық тудырады. Сонымен қатар аутенттік материалдар қолданылған сабақ оқушылар арасында үлкен табысқа ие болады және ең тиімді, қызықты және тартымды болатындығына сенімдімін. Аутеттік материалдарда тақырып қайталанбайды. Олар оқушыларды әртүрлі мәдениеттерге байланысты өмірлік жағдайлар мен проблемаларға енгізеді, және олар аутенттік емес материалдарға қарағанда релевантты болады.

Осылайша, шетел тілін оқытуда аутенттік материалдарды пайдалану көп тиімділікпен оқытуды жүзеге асыруға, табиғи сөйлеу ортасына енуге және оқушылардың оқытылатын тіл елінің ұлттық – мәдени ерекшелігіне сәйкес қарым-қатынас процесін жүзеге асыру іскерлігін қалыптастыруға мүмкіндік береді және оқушыларды табиғи сөйлеу ортасына енгізеді. Аутенттік материалдардың негізгі рөлі-мотивация болғандықтан, бұл фактор кез келген пәнді оқытуда табысты болуын қамтамасыз етеді [10].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сепиашвили Е.Н. Межкультурная коммуникация: Учебно-практическое пособие.– М., МГУТУ, 2009. – 75с.
2. Trager G., Hall E. Culture and Communication: A Model and an Analysis // Explorations and Communication 3. 1954.
3. Холл Э.Т. «Немой язык» (The Silent Language), 1954. – 14с.
4. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации. — М., 2003. – 43с.
5. Savignon. S.J. Communicative Competence Theory and Classroom Practice (2nd ed.). – New York: McGraw-Hill, 2001. – 215с.
6. Киян, О.Н. Аутентичность как методическая категория. [Электрон. ресурс]. – 2007. – URL: http://main.isuct.ru/files/konf/antropos/section/4KIYAN.html (алынған күні: 22.04.2020).
7. Nunan. D. Second Language Teaching and Learning. Boston: Heinle and Heinle Publishers, 2005. – 330с.
8. М.В. Вербицкая, К.С.Махмурян, Вербицкая, М.В. Методическое письмо ИЯШ // Об использовании результатов Единого государственного экзамена 2006 года в преподавании иностранных языков в средней школе. – 2007. – №3. – 2-26.
9. Widdowson H.G. Defining Issues in English Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 2003. – 208с.
10. Gilmore A. Authentic Materials and Authenticity in Foreign Language Learning // Language Teaching. – 2007. – Vol. 40 (2). – 97-118с.

Қалымбекова М.Е.
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті
Ғылыми жетекші: Куребаева Гульжаухар Ахметовна ф.ғ.к., доцент

УДК: 371.13

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ЗЕРТТЕУ

Аннотация. Мақалада әлемдік және отандық қашықтықтан білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуының жай-күйі, тенденциясы, негізгі кезеңдері талданады. Әлемдік және отандық теория мен практикада қашықтықтан оқытудың даму кезеңдері көрсетілген. Әлемдік білімнің дамуына әсер ететін факторлар және аралас оқыту үлгісіне көшу моделі айқындалған. Шеттілдік білім беру үдерісіне онлайн-курстарды енгізу қажеттілігі байқалып отыр. Қашықтан оқыту курсын енгізудің негізі ретінде оқытуды басқару жүйесін қолданудың кейбір аспектілері анықталды.

Түйінді сөздер: қашықтықтан оқыту, отандық қашықтықтан білім беру жүйесі, онлайн режимді шет тілі, аралас көзқарас, онлайн-платформа

Аннотация. В данной статье анализируется состояние, тенденции, а также основные этапы развития и становления мировой и отечественной системы дистанционного образования. Выделяются этапы развития дистанционного образования в мировой и отечественной теории и практике. Рассматриваются факторы, влияющие на развитие мирового образования и способствующие переходу на смешанную модель обучения. Необходимо ввести онлайн-курсы в процессе обучения иностранным языкам, которые наиболее полно учитывают соименные условия жизни. Выявлены отдельные аспекты использования систем управления обучением как базы для внедрения дистанционных курсов.

Ключевые слова: дистанционное образование, отечественная система дистанционного образования, онлайн обучение иностранному языку, смешанное обрение, онлайн-платформа

Annotation. This article analyzes the state, trends, as well as the main stages of development and establishment of the global and native distance education system. The stages of the development of distance education in world and domestic theory and practice are highlighted. Factors affecting the development of world education and contributing to transition to a blended learning model. It is necessary to introduce online courses in the process of teaching foreign languages, which most fully take into account the living conditions. Some aspects of the use of Learning Management Systems (LMS) as a basis for the introduction of distance learning courses have been identified.

Keywords: distance education, native system of distance education, online teaching a foreign language, mixed vision, online platform

Білім қазіргі қоғамның мәселелерін шешудің басты және қажетті шарттарының бірі болып табылады. Бұл адамға өзін, қоршаған ортаны зерттеуге және түсінуге мүмкіндік береді, қоғамдағы рөлінің орындалуына ықпал етеді. Барған сайын «білім беру қоғамына» көшу қажеттілігі өсіп барады. Бұл бірінші кезекте білімге белгілі бір талаптарды қояды, ол - әралуандық, икемділік,

уақыт пен кеңістіктегі қол жетімділік, сонымен қатар бізді өмір бойы білім беру тұжырымдамасын жаңа жолмен - өмір бойы оқуды түсінуге және кеңейтуге мүмкіндік береді.

Қашықтықтан оқыту жаңа ақпараттық және педагогикалық технологияларға сүйене отырып өзекті болып келеді, себебі қоғамның қажеттілігіне барынша сай және лайықты жауап бере алады. ЮНЕСКО-ның қашықтықтан білім беру секторының жетекшісі Луиса Роселлоның баяндамасында 21 ғасырдың бірінші онжылдығына арналған қашықтықтан білім беруді дамыту саласындағы негізгі міндеттер белгіленген болатын, ол студенттерді елден елге физикалық ауысудың шектеулі тұжырымдамасынан елдер арасында білім беру ресурстарымен алмасу арқылы білімді бөлу мақсатында мобильді идеяларды, білім және оқыту тұжырымдамасына көшуді жүзеге асыру керектігін мәлімдеді. ЮНЕСКО мамандары қашықтықтан оқытудың келесі ұзақ мерзімді мақсаттарын анықтады: кез келген жерде, кез-келген адамға кез-келген колледж немесе университеттің бағдарламасын қашықтықтан оқып үйренуге мүмкіндік беру. Осылайша, қашықтықтан оқыту әрбір адамның ақпарат пен білім алуды теңдей қол жеткізу құқығын қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс [1].

Әлемдік және отандық практикада қашықтықтан оқытуды дамыту мәселесі бойынша әртүрлі ақпарат көздердің осындай алуан түрлілігін бағдарлау үшін кең материалды ақпарат көздеріне талдау жүргізілді, оның негізінде білім беру қажеттілігі пайда болған уақыттан бастап адамдарда қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру қажеттілігін анықтауға болады.

Пошта және қашықтықтан оқыту тарихы осы білім беру формасының бірқатар тұрақты сипаттамаларының болуын айқын көрсетеді. Қашықтықтан оқыту бастауыштан бастап жоғары білімге дейінгі деңгейлердің толық спектрін қамтиды. Ол әртүрлі жастағы адамдарға бағытталған: кішкентай балалардан бастап, үлкен жастағы адамдарға дейін. Оқытылатын пәндердің шеңбері де өте кең: стенографиядан немесе тау-кен жұмыстарынан бастап жалпы білімге дейін. Қолданылатын әдістер әр түрлі және хат жазысуды, баспа өнімдерін, радио мен теледидарды пайдалануды, практикалық семинарлар мен ашық емтихандарды қамтиды. Қашықтықтан оқыту жүйесі дамыған елдерде де, дамушы елдерде де, ірі мемлекеттерде де ұйымдастырылған. Қашықтан оқытудың американдық және британдық дамуы белгілі бір айырмашылықтарымен сипатталады. Американдықтар "қашықтықтан білім беру" анықтамасында екпінді бірінші сөзге қояды (қашықтықты телекоммуникациялық технологиялар арқылы еңсеру), ал британдықтар технологиялық емес, білім беру сәтіне баса көңіл аударады. Виртуалды университет - бұл американдық мектеп, 1500 колледждер мен хабар таратушылар консорциумынан тұратын бұқаралық телехабар тарату жүйесі. Ашық университет - бұл британдық ұсыныс, ол оқытушылармен жиі, бірақ, қысқаша кездесулермен оқу процесін дамытуға баса назар аударылады.

Польшада ауыл мектептерін интернетпен қамтамасыз ету проблемаларын шешу үшін орталықталған бағдарламалар, мысалы «Интер-класс» сияқты бағдарлама жасалды. Бразилияда ШЖМ оқытушының қатысуымен «Educopedia» вебсабағына қатыса алады, «Educopedia» деп мектеп бағдарламасына сәйкес сабақтарды цифрлық платформада беруді айтады. Және әлемдік болжам бойынша, 2025 жылға қарай қашықтықтан білім алатын студенттердің саны дәстүрлі білім беру түрінде оқитын студенттер санынан 2,5 есе көп болуы мүмкін. [2]

Ресейде қашықтықтан оқыту жүйесі мемлекеттік саясат ретінде 1992 жылдан бастап енгізіле бастады. Осы бұйрықтан кейін қашықтықтан оқытатын жаңа оқу орындары, қашықтықтан біліктілікті көтеру орталықтары ашылды.

Қазақстан-Ресей Университеті (ҚРУ), заманауи гуманитарлық академиясының білім беру қызметі қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалануға негізделген, сондықтан алғашқы қашықтықтан оқыту технологияларын жүзеге асырудың алғашқы тәжірибесі ресейлік әріптестерімен дамытуға бағытталған болатын. Бұл оқу орнындағы білім беру бағдарламасы Қазақстанның 17 қаласында (Алматы, Астана, Атырау, Балқаш, Қостанай, Тараз, Түркістан, Өскемен, Екібастұз және т.б.) жүзеге асырылады.

Еліміздің жекелеген ресурстық орталықтарындағы қашықтықтан оқытуды басқару жүйесінің белгілі және ең көп тараған түрі LMS Moodle (Модульді объективтік-бағытталған динамикалық оқыту ортасы) болып табылады. Moodle - 1999 жылдан бері қолданыстағы және үздіксіз дамуға қабілетті жоба. Бұл оқытушыларға онлайн оқыту үшін тиімді сайт құруға мүмкіндік беретін тегін

веб-қосымша. Қазіргі кезде Moodle жүйесінің базасында дүние жүзіндегі 193 елдің ең үлкен университеттерінде қашықтықтан оқытатын технология іске асырылады. Бағдарлама 75 тілге аударылған, оның ішінде орыс және қазақ тілдері де бар. Moodle-дің бағдарламалық қамтамасыз етуі негізінде Интернетте білім беру ұйымдарының орыс тіліндегі 250 сайты жұмыс істейді.

Moodle-ді қолдану арқылы оқытушы курстар ұйымдастыруына болады, осы курстарды мәтін, қосымша файлдар, презентациялар, сауалнамалар, ретінде әртүрлі материалдармен, әрбір модульден кейін қорытынды бақылау тестілерімен толықтыруға болады. Оқушылар тапсырмаларды орындағаннан кейін оқытушының баға қоюына және комментарий беруіне мүмкіндігі бар. Осыған байланысты оқу процесіне қатысушылардың өзара интерактивті қатынасуына мүмкіндіктер жасалған.

Оқытушының оқушылармен тек тиімді кері байланыс орнатып, жедел түрде олардың білімдерін тексеріп қана қоймай, сонымен қатар, икемді түрде өзінің дәрістік материалдарын және практикалық сабақтардың материалдарын тапсырмалардың өзгеруіне байланысты ауыстырып қоюына болады. [3]

Сонымен қатар, қазіргі кезде білім беруді даралау, Интернетке байланыссыз шағын жинақты мектептерге АКТ енгізуді жеделдету үшін тиісті жағдайлар жасау бойынша жұмыстар жүргізілуде. Шағын жинақты мектептерде білім беру процестерін ұйымдастыруда BilimBook білім беру жүйесі қолданылады. Бұл жүйе жетекші халықаралық білім беру орталықтарымен тығыз қарым-қатынас орнату арқылы алынған технологиялар мен алдыңғы қатарлы тәжірибелерге сүйене отырып, Bilim Media Group компаниясының BilimLand.kz әмбебап білім беру платформасы базасы негізінде жасалған.

Бұл жобаның мақсаты шағын жинақты мектептерде жекеленген оқыту қондырғыларын енгізе отырып, қалалық және ауылдық мектептердің арасындағы білім сапасының алшақтығын азайту, инновациялық педагогикалық технологиялар мен әдістемелер арқылы оқыту сапасын арттыруға ықпал жасау, жеке білім алу траекториясына жағдай жасау, Интернетке байланыссыз шағын жинақы мектептерде АКТ енгізу қарқынын арттыру болып табылады.

BilimBook барлық жастағы оқушыларға арналған, сондықтан 1 сыныптан 11 сыныпқа дейін білім берудің барлық мәселелерін қарастырады, сонымен қатар мектепке дейінгі тәрбиені де қамтиды. Планшет контенті оқытудың жаңа (тиімдірек) әдістемесін қалыптастыруға бағытталған, ол шағын жинақы мектептің біріктірілген сыныптарының ерекшеліктерін ескереді. Бір мұғалім әр жастағы жәна деңгейдегі балаларды электронды ресурстарсыз оқытады.

Осы оқыту жүйесін шағын жинақты мектептерде қолдану 2017 жылғы 1 қыркүйектен басталып, «Bilim Media Group» пилоттық жобасы аясында еліміздің 3 шағын жинақты мектептерінде: СҚО «Айыртау орта мектебі» КММ, Павлодар облысы «Успенская СОШ №3» ММ, Шығыс Қазақстан облысы «А.Байтурсынов атындағы орта мектеп» КММ жүргізіліп жатыр. [4]

Шағын жинақты мектептерде оқыту сапасын арттыруға аралас оқыту технологиясының моделін жартылай қолданып осылай көңіл бөлу оқушыларды қолдауға мүмкіндік береді және оқыту процесін техникалық қамтамасыз ету қиындығын жеңуге көмектеседі.

Шет тілдерін қашықтықтан оқыту дегеніміз - қашықтықтан оқыту, яғни білім алушы қашықтықтығынан бөлінген жағдайда. Көптеген жылдар бойы бұл білім беру формасы Қазақстанда сырттай оқу арқылы белгілі болды.

Қазіргі жағдайда көлік, жатақханада тұру және т.с.с. экономикалық шығындар көптеген азаматтар үшін өтеуі мүмкін емес дүние болып табылады. Әрине, таңдаулыларға шетелде ағылшын тілін оқып үйренуге мүмкіндік бар, бірақ азаматтардың басым көпшілігі үшін мұндай мүмкіндік көп жағдайда туындай бермейді.[5]

Сондықтан, шет тілдерін қашықтықтан тиімді үйрету жолдарын іздеу ұзақ уақыт бойы әлемнің көптеген елдерінде жүргізіліп келді. Осы мақсатта баспа құралдарымен қатар теледидар, видео және соңғы жылдары интернет мүмкіндіктері кеңінен қолданылды.

Біздің елімізде кез келген жас ерекшеліктегі үйренушілерге шет тілдерін үйрететін, оқытатын көптеген қашықтықтан оқыту сайттарын атап өтуге болады. Мәселен: Coursera- бұл белгілі бір шеберлікті игеруге көмектесетін бірқатар онлайн-курстар, Daryn.online - бұл Қазақстандағы бонустық төлемдер арқылы балаларды ынталандыратын бірегей білім беру онлайн платформасы.

Бұл платформада Қазақстандағы білім беру жүйесі зерттеліп, мемлекеттік стандарттарға сәйкес оқу жоспары жасалынған.

Skype немесе ZOOM бойынша оқытушылар мен тіл тасымалдаушылармен сабақтар әдеттегі күндізгі сабақтардан еш айырмашылығы жоқ, оларды өткізу формасы ғана ажыратады. Бұл жағдайда "қашықтық" сөзі мағынасы бойынша "алшақтық" ұғымына сәйкес келеді – адам сіздің алдыңызда емес, үлкен қашықтықта отырады. Ағылшын тілін оқытуда консервативті түрде жұмыс жасайтын немесе тәуелсіз оқуға назар аударатын адамдар үшін жақсы әдіс әлі де жанды байланыс пен оқытушылық бақылауды қажет етеді. Мұндай сабақтардың маңызды артықшылығы – Skype және ZOOM сабақтарының әдетте мұғаліммен бетпе-бет кездесулерге қарағанда едәуір арзан болуы.

Шет тілін қашықтықтан оқыту ақпараттық кеңістікті де, оқытудың ақпараттық саласын да кеңейте отырып, оқытуда және өзін-өзі оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашады. Ақпарат алмасудың, жүйелік және жүйеаралық өзара әрекеттесудің ең заманауи түрлерін қолдана отырып, шет тілін қашықтықтан оқыту пәнаралық, ғылыми және әлеуметтік-мәдени қатынастарды жүзеге асырудың жаңа тетіктерін ұсынады. Мектептегі білім беру міндеті - қашықтықтан оқыту арқылы нақты оқу мақсаттарына қол жеткізу ғана емес, біріншіден, ағылшын тілін қашықтықтан оқытудың формалары, танымдық құралдары мен мүмкіндіктерін пайдалануға үйрету, екіншіден, оны қолданудың нақты нәтижелерін сезінуге мүмкіндік беру.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.ЮНЕСКО и информационное общество для всех. Концептуальный документ. Организация Объединенных наций по вопросам образования, науки и культуры. - 1996. - мамыр.

2.А. В. Батаев Перспективы развития курсов МООС в e-learning, Молодой ученый. 2015. № 19 (99), 359–362 б.

3.Правила организации учебного процесса по дистанционным образовательным технологиям, приказ Министра Образования и науки Республики Казахстан от 20 марта 2015 года № 137.

4.Қазіргі және жаңартылған оқу бағдарламаларына сәйкес мектептің аралас сыныптарында оқушылардың оқу процесін ұйымдастырудың механизмі. Әдістемелік құрал. І б. - Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2017, - 105б.

5.Е.С. Полат, М.В. Моисеева, Педагогические технологии дистанционного обучения. – М., "Академия", 2008.

Жаназарова З.К.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: zhan_1973@mail.ru

Zhanazarova Z.K.
Ablai Khan University of International Relations and World Languages

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕГІ МЕТАКОММУНИКАТИВТІ ТӘСІЛДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аннотация: Бұл мақалада шет тілдік білім беру жоғары кәсіптік білім беру саласындағы метакоммуникативтік тәсілдің ерекшелігі қарастырылады. Шет тілін оқытудың нәтижесі мәдениетаралық коммуникация болуы қажет, бұл мәдениетаралық коммуникация субъектісінің қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді, коммуникациядағы метакоммуникативтік компоненттің аспектілері қарастырылады, сонымен қатар метакоммуникативті тәсілдің ерекшелігі, функциялары мен құрылымдық компоненті талданады. Осы мақсатта метакоммуникация, метакоммуникативтік тәсіл, метакоммуникативтік компетенция ұғымдарына талдау жасалынып, бұл осы зерттеудің кәсіби білім беру процесінде метакоммуникативтік компетенция қалыптастыру негізгі мазмұнын нақтылауға мүмкіндік берді.

Түйін сөздер: Шет тілдік білім беру, мәдениетаралық қарым-қатынас субъектісі, метакоммуникативтік компетенция, мәдениетаралық қарым-қатынас компетенциясы.

СПЕЦИФИКА МЕТАКОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация: В данной статье рассматривается специфика метакоммуникативного подхода в сфере высшего профессионального образования. Результатом обучения иностранному языку должна быть межкультурная

коммуникация, способствующая формированию и развитию субъекта межкультурной коммуникации Рассмотрены аспекты метакоммуникативного компонента в дискурсе, коммуникации, а также проанализирована специфика, свойства, функции и структурная составляющая метакоммуникации. В этих целях проведен анализ понятий метакоммуникация, метакоммуникативный подход, метакоммуникативная компетенция, что позволило уточнить содержание ключевого понятия данного исследования «формирование метакоммуникативной компетенции в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: Иноязычное образование, субъект межкультурной коммуникации, метакоммуникативная компетенция, межкультурно-коммуникативная компетенция.

THE SPECIFICS OF METACOMMUNICATIVE APPROACH IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract: This article discusses the specifics of the metacommunicative approach in the field of higher professional education. The result of teaching a foreign language should be intercultural communication that contributes to the formation and development of the subject of intercultural communication. The aspects of the metacommunicative component in discourse and communication are Considered, as well as the specifics, properties, functions and structural component of metacommunication are analyzed. To this end, we analyzed the concepts of metacommunication, metacommunicative approach, and metacommunicative competence, which allowed us to clarify the content of the key concept of this study " formation of metacommunicative competence in the process of professional training.

Keyword: Foreign language education, subject of cross-cultural communication, metacommunicative competence, cross-cultural and communicative competence.

Бүгінгі таңда шет тідік білім беру қоғамның барлық қажеттіліктерін ескеруі керек. Шет тілдік білім берудің заманауи теориясы мен практикасы шет тілі мұғалімінің заманауи технологияларды және кәсіби шеберлікті игере отырып, білім беру сапасын дамыту қажет.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі, білім алушы әртүрлі жағдаятта еркін әрекет етуге, сондай-ақ жағдаятты өзгерту мақсатында өз іс-әрекеті арқылы көруге мүмкіндік беретін құзыреттілігін (универсалдық білім, білік және дағды) қалыптастыру болып табылады. Егер құзіреттілік оқу үрдісінде игерілген білім, білік, дағдылардың жиынтығы ретінде қарастырылса, құзыреттілік жеке тұлғаның интегративті сапа ретінде қарастырылады, және алған білімдерін, дағдыларын, және біліктілігін тәжірибе жүзінде іске асыруға мүмкіндік береді. Шет тілдік білім берудің ұйымдастырудың негізі коммуникативтік тәсіл ретінде танылған болатын, ол сөйлеу әрекетінің дағдылары мен біліктілігін қалыптастыруға бағытталған оқу үрдісін ұйымдастыру әдісі ретінде түсіндіріледі.

Бұл тұрғыда лингвистикалық материалмен жұмыс істеу дағдыларын үйрету басты назарға алынды және бұл тәсіл, тілді оқыту үрдісі студенттердің лексикалық, грамматикалық және фонетикалық дағдыларын қалыптастыруға бағытталды. Салалық шетелдік білім беру үшін коммуникативті тәсілдің болмауы оқытылатын тілде коммуникацияны оқытуға біржақты көзқарастың болуымен байланыстырылады. Бұл тәсілдегі тіл - білім беру мен қарым-қатынас құралы болып табылады, бұл оқытылатын тіл, сол оқытып отырған елдің мәдениетіне енуге мүмкіндік береді, бұл болашақ педагог мамандарға мәдениетаралық диалогқа толық қатысуға әрдайым кепілдік бермейді. Шет тілдік білім беруді тіл-мәдениет тұлға үштігінде жүзеге асыру қажеттілігі туындады. (Құнанбаева С.С 2005), бұл білім беру процесінде мәдениетаралық коммуникация субъектісіне тән тұжырымдамалық ойлауды қалыптастыруға жалпы мақсатты бағыты бар тіл мен мәдениеттің терең, органикалық бірлігін анықтайды.

Қазіргі тілдік білім беруде тілді оқытудың негізгі мақсаты ретінде коммуникативтік тәсіл мен коммуникативтік компетенцияны абсолютизациялаудан алшақтауды көздейтін шет тілін оқытудың метакоммуникативтік тұжырымдамасы басым болып қала береді. Бірқатар ғалымдар шет тілін оқытудың нәтижесі мәдениетаралық қарым-қатынас болуы керек, бұл мәдениетаралық бағдарланған тұлғаны, яғни әртүрлі мәдениеттердің құндылықтарына еркін бағдарланған тұлғаны қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді. Қалыптасқан тұлғадан жалпыланған сипаттамаларды осы ерекшеліктерді байқауға болады: барлық мәдениеттерді құрметтеу, басқа мәдениеттің құндылықтарын қабылдау, өз мәдениеті мен басқа мәдениеттердің құндылықтарына бағдарлау, ынтымақтастық қабілеті бар өкілдерінің ойларын, сезімдерін, мінез-құлқын түсіну. Басқа тілді меңгеруде жаңа, когнитивті-лингвомәдени **деректі құрылымдардың** қалыптасуын қамтамасыз ететін механизмдерді ашу қажеттілігін түсіну және ана тілі негізінде бастапқы

сананы **мәдениаралық-тілдік** санаға қайта құру міндеттілігі, мәдениаралық-коммуникативтік компетенцияны сияқты сапалы білім беру нәтижесінің қалыптасуын қамтамасыз ету үшін «мәдениаралық коммуникация субъектілері» деңгейіне дейін, коммуникативтік лингвистиканың әзірленген әдіснамалары мен теорияларына талдау жүргізудің заңдылығын әр түрлі ресейлік мектептер ұсынатын танымдық лингвистика анықтайды. Негізгі қондырғыны анықтауда осы мектептердің бастапқы постулаттары келесі болжаулар болып табылады:

- біріншіден, ойлау вербалды емес болғандықтан, біз универсал пәндік кодтың құрамдас бөлігі ретінде кодталған бірліктер болып табылатын «тұжырымдамаларды» қарастырамыз (Л.С Выготский, Н. И. Жинкин, И.Н. Горелов);

- екіншіден, тілдік белгілердің семантикасы арқылы **адамдар саласы** туралы тұжырымдамаға еніп, **ұлттық топтық жеке ойлаудың ерекшеліктерін** табуға болады.

Қазіргі орыс когнитивизмінде белгілі бір ғылыми-салалық позицияны, көзқарасты зерттеуге байланысты (когнитивтік семантика, когнитивистикадағы семасиология, лингвистикалық концептология және т.б.) ұлттық-мәдени және жалпыадамзаттық ерекшеліктерді және халықтардың ақыл-ой қызметіндегі объективті шындықтың көрінісін ескере отырып, ойлау әрекеттерінің танымдық құрылымы мен тетіктерін түсіндіреді және зерттейді.

Когнитивистиканың базалық бірліктерінің жалпы түсіндірулеріне сүйене отырып (**«концепт»** - ойлау қызметінің жаһандық бірлігі, концепт – концептосфераның бірлігі; сөйлеу актісінде қарым-қатынас мақсатында тілдік белгімен бекітілген **«концепт»** семантикалық кеңістіктің бірлігі ретінде **«мағына»** түріндегі **«концепт»** тек вербализацияланған тиісті бөлігі. (Құнанбаева, 2017) [1].

Шет тілдік білім берудің метакоммуникативтік моделінде мәдениетаралық-коммуникативтік тәсілді іске асыру, сабақтарға арналған оқу материалдары ретінде Елтану және мәдениеттану сипатындағы ақпараттан тұратын, нысаны мен мазмұны мәдениетаралық қарым-қатынасқа ықпал ететін, студенттерді «мәдениеттер диалогына» дайындайтын тең түпнұсқалы тілдік материалдарды (баспа және электрондық) тартуға мүмкіндік берді [2]. Тәжірибе көрсеткендей, шынайы тілдік материалдармен жұмыс істеу жүйесінде студент оқу материалының мазмұнын барынша пайдалануы керек. Тілдік материалдың әрбір көзі лексикалық, стилистикалық, грамматикалық құрылымды зерттеуге жол беретініне көз жеткіздік.

Бұл зерттеуде метакоммуникативті тәсілдің қалыптасуына тоқтала кетсек. Бұл дискурста (1), метакоммуникациялық компоненттің аспектілерін, сондай-ақ метакоммуникацияның ерекшелігін, қасиеттерін, функциялары мен құрылымдық құрамдасын талдап зерттедік. (Бергельсон М.Б. Ломакина) [3].

Метакоммуникация (гр. μετά-кейін, үшін, арасында; лат. communicare-жалпы жасау, байланыстыру, қарым-қатынас жасау), яғни байланыс туралы қарым-қатынастың ерекше түріне жатады. Оның өзіне тән ерекшелігі-қарым-қатынас процесінің өзі қарым-қатынас объектісі болып табылады. Г.Бейтсон пікірінше,»метакоммуникация» термині коммуникативтік актіге қатысушылар алмасатын барлық мәлімдемелер мен пайымдауларды білдіреді, мұнда ол код пен коммуниканттар арасындағы қарым-қатынас сияқты компоненттерді енгізеді [4].

Шет тілдерін оқытудың мақсаттарын жүзеге асыру үшін метакоммуникативтік компетенцияны қалыптастыру қажет. Студент компетенцияны игеру үшін коммуникативтік жағдаятты және оның жеке бөліктерін жалпы түсіне білуі, өзінің коммуникативтік мінез-құлқы мен мәлімдемесін, өзара әрекеттесудің басқа қатысушыларының мінез-құлқы мен мәлімдемесін бағалай білуі қажет. Метакоммуникативті компетенция құрылымында рефлексивті компонент маңызды болып табылады, коммуниканттың өзінің коммуникативтік әрекеттеріне жүгінуін талап етеді. Бұл метакоммуникация тақырыбын және бастапқы байланыс процесін бақылауды білдіреді. Біріншіден, метакоммуникация мәдениетаралық және тіларалық байланыстар жағдайында, атап айтқанда шет тілін үйрену және аударма кезінде пайда болуы. Студенттер мен болашақ мұғалімдердің метакоммуникациялық компетенциясын қалыптастыру, бастапқы коммуникациямен байланыстыру дағдыларын дамытуды қамтиды. Бұл метакоммуникацияның маңызды сипаттамасын - коммуникативтік процестің интегралдық емес сипатын білдіреді. Олардың бірі субъект ретінде, ал екіншісі немесе басқалары байланыс объектісі ретінде әрекет етеді. Сонымен қатар, коммуникант, яғни біздің студент коммуникативті жағдайда өз компетенциясын

саналы түрде қолданудың метакогнитивті тетіктерін игеруі керек. Метакоммуникацияның субъективті сипаты спикердің немесе жазушының коммуникативті процеске субъективті, жеке негізделген көзқарасын білдіреді [5]. Метакоммуникативтік компетенция қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларында қолданылуы керек, оның әдістері мен құралдарын таңдау жағынан қарым-қатынасқа қарауға және оны түсінуге мүмкіндік береді. Ғылыми әдебиеттерде идеялар мен жеке зерттеулердің деректері метакоммуникативті компетенцияның даму процесі мыналарды қамтиды:

а) студенттерде мәдениетаралық қарым-қатынас негізін құрайтын фондық білімнің белгілі бір қорын қалыптастыру;

б) студенттердің мәдениаралық ұғымдар вербализацияланған лексикалық бірліктерді игеруі;

в) мәдениетаралық коммуникация жағдайларында белгілі бір мінез-құлық үлгілерін меңгеру.

Университет студенттерінің метакоммуникативтік компетенциясын дамытудың әртүрлі тәсілдері мен мазмұндық сипаттамаларын жинақтай отырып, компетенция – бұл өзгелерді өзін-өзі тану, салалық деңгейдегі кәсіби диалог; қарым-қатынас процесінде адамның тілдік көріністерін зерттеудің коммуникативті-дискурсивті тәсілі екенін атап өткен жөн. Компетенция адамның потенциалын іске асырудың өлшемі, жеке тұлғаның жалпы мәдениетін дамытудың негізі ретінде қарастырылады [6].

Метакоммуникативті құзіреттілікті қалыптастыруда зерттеу әдістері маңызды орын алады. Бұл оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытуға бағытталған педагогикалық операция. Материалдың мазмұны негізінен проблемалық принципке негізделген, оны ассимиляциялау үшін қажетті ұғымдарды, әдістерді, коммуникативті дағдыларды проблемадан проблемаға дейін біртіндеп қиындатады. Зерттеу жұмысына тартылған студенттер өз бетінше білім алады, идеяларды бірге ұсынады, алған білімдері мен дағдыларын жаңа стандартты немесе стандартты емес жағдайларда қолданады, өз ойлары мен идеяларын тұжырымдауға және басқалардың пікіріне құрметпен қарауға үйренеді. Егер жұмыс топтық түрде құрылған болса, онда ол ынтымақтастық, ізгілік, жауапкершілік және ұжымдық жауапкершілік сезімі, толеранттылық, интернационализм сияқты қасиеттерді дамытады. Әр сабақта зерттеу сипатындағы жаттығулардың болуы шет тілдерін үйренуге деген қызығушылықты дамытуға көмектеседі. Жұмыс барысында әр оқушы ұсынылған материалды зерттеуге және жаңа ақпаратты іздеуге, жаңа білімді **«алуға»** қосылады. Мұның бәрі пәнге деген қызығушылықты дамытады және білімді белсенді игеруге үлкен ынталандыру береді. Жұмыс барысында мұғалімге тапсырмаларды орындау мәдениетін үйрету міндеті қойылады. Біздің жұмысымыздың контекстіндегі зерттеу әдісі негізгі болып табылады және басқа адамдардың мәдениетін құрметтеуге, басқа халықтардың мәдениетін білуге деген ұмтылысты орната отырып, менталитетті, тілдік сананы ескеруді қажет ететін педагогикалық қызмет ретінде түсініледі [7].

Метакоммуникативті компетенцияның қалыптасуы лингвистикалық ойлаудың жандануына, зейіннің және шығармашылық әлеуеттің дамуына әкеледі. Оқушыларға тіректермен жұмыс ұсынылады, ал студенттер тек дайын тіректермен ғана емес, сонымен қатар грамматикалық және лексикалық тақырыптарға тірек жасайды. Осы әдіс арқылы оқушылардың зерттелген материалды талдау және синтездеу қабілеті дамиды.

Университет студенттерін кәсіби даярлаудың мақсаты, атап айтқанда, шет тілі, Мәдениетаралық сипаттағы құндылықтар жүйесіне ие мәдениетаралық бағдарланған тұлға болып табылады. Әлеуметтік тенденцияларды, қазіргі маманның кәсіби қызметінің сипатын талдау негізінде зерттеуде келесі мәдениетаралық құндылықтар анықталды: мәдениетаралық өзара түсіністік (мәдениетаралық сезімталдыққа негізделген, мәдени айырмашылықтарды сезімдік қабылдауда көрінеді); мәдениетаралық өзара түсіністік (мәдени айырмашылықтардың табиғатын түсіну және ынтымақтастық процесінде гетерогенді мүдделер мен көзқарастарды үйлестіру); мәдениетаралық өзара толықтыру (әлемдегі мәдени әртүрлілікті пайдалану есебінен тұлғаның мәдени әлеуетін біріктіруге және өсіруге мүмкіндік беретін толықтыру қағидатына негізделеді).

Адамның лингвистикалық дамуындағы танымдық іс-әрекеті әмбебап сапа ретінде қарастырылатындығын, бірақ оның бағыты, тиімділігі және басқа лингвосоциум әлемінің жеке бейнесін қалыптастыру сипатының даралығымен, оның танымдық іс-әрекеті, біріншіден, шетелдік мәдениеттің элементтерін түсіну үшін субъект өзінің мәдениетінің қалыптасқан танымдық

стратегияларына негізделетіндігімен сипатталады.негізгі танымдық бейнелер ретінде. Екіншіден, ХКК пәні игерілген танымдық бейнелер мен оқытылатын тіл елінің жаңа мәдениеті туралы білімді қолданады және иносоциумда белгісізді игереді. Үшіншіден, ол шетелдік мәдениетті тану процесінде анықталған өзінің мәдениеті туралы жаңа білімге және жалпы психикалық сана туралы әмбебап мәліметтерге назар аударады. (Құнанбаева 2016) Болашақ педагогтардың метакоммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыруда осындай қайта құру барысында ХҚК субъектісінің санасында оның тілді және басқа лингвосоциум әлемін қабылдауы мен түсінуін көрсететін жаңа когнитивті құрылымдар қалыптасатындығы да маңызды, өйткені оқыту мен мәдениетаралық коммуникацияны қалыптастырудың мәні реципиенттің (оқытылатын) когнитивті жүйесінде сөйлеушінің әлемі туралы біліммен (өзге әлеуметтік – мәдени қоғамдастықтың өкілімен) байланысты болатын қайталама құрылымдарды-білімді құрудан тұрады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности - Алматы, 2017. - 264 с..

2.Salima S. Kunanbayeva Educational Internationalisation as a Major Strategy of the Kazakhstani System of Education// International Journal of Applied Engineering Research ISSN 0973-4562. – Volume 11, N 11 (2016). – pp 272-277

3.Бергельсон М.Б. Межкультурная коммуникация как исследовательская программа: Лингвистические методы изучения кросс-культурных взаимодействий // Вестник МГУ, Серия 19, Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. - №4

4.Бейтсон Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии / Г. Бейтсон. -2000. – http://www.koob.ru

5.Остапенко Д. И. К трактовке понятия «метакоммуникация»//Вестник вгу. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2013. № 1

6.Хофстеде «Измерения национальных культур в пятидесяти странах и трёх регионах» (1983).\

7.Специфика метакоммуникации как особого типа общения Журнал Lingua mobilis 2011, Языкознание 79-82 стр

Актанова А.А.
Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университетінің магистранты
Ғылыми жетекші: Г.К. Исмаилова, к.ф.н., профессор, көптілділік оқу кафедрасының меңгерушісі
Мамандығы: 7М01702 Шет тілі: екі шет тілі
Семей, Қазақстан
e-mail: ayaulym.aktanova@mail.ru

УДК: 371.13

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫНДА КӘСІБИ-БАҒЫТТТАУҒА СӨЙЛЕУДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация: Берілген мақалада жоғары оқу студенттерін шетел тілін кәсіби-бағдарлы оқыту әдістемесі, құзыреттілік, коммуникацияны шетел тілінде дамыту қарастырылады.
Түйін сөздер: кәсіби-бағдарлы сөйлеу; коммуникация; тіл және сөйлеу.

Аннотация: В статье рассматриваются методика профессионально -ориентированного обучения иностранным языкам студентов вуза и компетенция коммуникация на иностранном языке.
Ключевые слова: профессионально-ориентированная речь, коммуникация, язык и речь.

Abstract: The article considers the methodology of professionally-oriented teaching of foreign languages by students of the university and the competence of communication in a foreign language.
Keywords: professional-oriented speech, communication, language and speech.

Болон процесіне сәйкес әлемдік білім беру кеңістігіне қазақстандық білімнің интеграциясы, студенттерді даярлауда Қазақстан Республикасының жоғары кәсіби білімінің мемлекеттік стандарттарында көрініс тапқан жаңа мақсаттар мен міндеттер қойды. Бұл мақсаттар мен міндеттер, ең алдымен тілдерді - қазақ, орыс, шет тілдерін оқытуға бағыттайды. Бұл - шетел тілін кәсіби-бағдарлы оқытуды қарастырады.

Ағылшын тілі - педагогикалық іс-әрекеттің объектісі болып табылады және әр тілдік құбылыс пен сөйлеу әрекеті шет тілінде оқитын студент үшін екі еселенген мәнге ие болады: бір

жағынан, студент өзі осы құбылыстарды біледі және оларды игереді, екінші жағынан ол білуі керек осы құбылыстарды әрі қарай тәуелсіз кәсіби қызметінде түсінеді.

Қазіргі уақытта гуманитарлық университеттерде шетел тілін кәсіби бағдарлы оқытуға ерекше мән беріледі, бұл студенттердің қарым-қатынас қабілетін қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Берілген әдістеме мамандықтың ерекшеліктерін ескере отырып, нақты кәсіптік, іскерлік, ғылыми бағыттар мен ситуацияларда студенттердің қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Осы терминді қазіргі ғалымдар тұжырымдағаннан кейін кәсіби бағытталған әдіс И.В. Алещанова және Н.А. Фролова [1], шет тілін оқытуға арналған оқу процесін ұйымдастырудың дидактикалық құралдары жүйесі ретінде қабылдайды, оның мақсаты, мазмұны, процесін өзгерту және осы курсты студенттер алған мамандыққа бағыттау және оны кәсіби қызметте нақты қолдану мүмкіндіктері. Сондай-ақ, біз кәсіби бағдарланған тәсілді шет тілінде оқытудың тиімділігін анықтайтын және оқу іс-әрекетінің субъектісі -студент үшін белсенді рөл атқаратын күрделі педагогикалық құбылыс ретінде қарастырамыз. Ұсынылған тәсілді ойдағыдай іске асырудың шарттары, біздің ойымызша, студенттердің бастапқы тілдік дайындығын ескере отырып, студент үшін маңызды мақсаттар қоюда, тұрақты және ұтымды дербес жұмыс дағдыларын дамытуда және білімді игеруге жүйелі көзқарасты жүзеге асыруда көрінетін интегративті компонент болып табылады. Коммуникативті құзіреттіліктің мақсаты: әр түрлі тақырыпта монологтық тұжырым жасай білу; берілген тақырып бойынша сөйлеу фонын құру; кәсіби қарым-қатынас жасау; әңгімеге қатысуға; өз позициясын негіздей білу және әңгімелесушінің сөйлеген сөзін дұрыс қабылдау; сұрақтарды тұжырымдап, оларға дұрыс жауап беру; кәсіби қарым-қатынас саласындағы сөйлеу жағдайына ие болу. [1, 16]

Кәсіби бағытталған тәсілге негізделген орыс тілін шет тілі ретінде кәсіби-бағдарлы оқыту студенттердің екі тілді мәдениаралық қарым-қатынасқа дайындығын дамытуға бағытталған, ақпаратты орыс тілінде шығаруға, түсіндіруге және оны кәсіби қызметте тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

П.И. Образцов пен О.Ю. Иванова, «кәсіптік-бағдарланған білім» термині лингвистикалық емес университетте шет тілін оқыту процесін, мамандық бойынша әдебиеттерді оқуға, кәсіби лексика мен терминологияны зерделеуге, қазіргі уақытта кәсіби коммуникация саласындағы қарым-қатынасқа бағытталған. Шетел тілін оқытудың қазіргі заманғы кәсіби бағдары студенттердің нақты кәсіптік, іскерлік, ғылыми бағыттардағы ауызша қарым-қатынас жасау қабілеттерін және мотивациялық, ынталандыру және бағдарлау-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруды қамтиды. «Кәсіби-бағытталған оқыту» ұғымын нақтылай отырып, авторлар бұл болашақ мамандықтың немесе мамандықтың ерекшеліктеріне негізделген шетел тілін оқудағы студенттердің қажеттіліктеріне негізделген оқыту деп көрсетеді.

Тәжірибе көрсеткендей, кәсіптік бағдар негізінде оқу процесін ұйымдастыруда келесі шарттар сақталуы керек: студент жоғары оқу орнында шетел тілін мектептен кейінгі деңгейден бастап оқи бастайды; қабілетті материалды игеру жылдамдығымен үйренеді; бүкіл оқу кезеңінде бір модульден екіншісіне жүйелі түрде көшуді жүзеге асырады; цикл бойынша жұмыс барлық жоспарланған тапсырмалар орындалған және студент кәсіби қарым-қатынас жасау үшін қажетті білім, білік және дағдыларды игерген жағдайда аяқталды деп саналады.

Н.Д. Галькова ойынша, шет тілін кәсіби-бағдарлы оқыту мазмұнына мыналарды қосу қажет:

- студенттердің кәсіби бағытын ескере отырып, коммуникативті қызмет салалары, тақырыптар мен жағдаяттар, сөйлеу әрекеттері мен сөйлеу материалы;
- тілдік материал (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық, орфографиялық), оны жобалау ережелері және онымен жұмыс істеу дағдылары;
- қарым-қатынас құралы ретінде, соның ішінде мәдениаралық жағдайларда, шет тілін практикалық меңгеру деңгейін сипаттайтын арнайы (сөйлеу) дағдылар кешені;
- зерттеліп жатқан тілдің ұлттық-мәдени ерекшеліктері мен шындықтарын білу жүйесі.

Қазақстанның зерттеушісі Ж.М. Асылбекова пәндік-тілдік материалды меңгерудің мына әдістерін ұсынады:

- оқылым: кіріспе, көру, іздеу, оқу, сөйлеу дағдысын дамыту. Студент шет тілінде лексикалық, грамматикалық, айтылым және емле дағдыларын меңгереді;

- ұжымдық принципті іске асыратын активация әдісі өзара әрекеттесу; тұлғаға бағытталған қарым-қатынас принципі; оқу процесін рөлдік ұйымдастыру принципі; оқу материалын және оқу процесін ұйымдастыруда шоғырлану принципі; жартылай функционалды жаттығулар принципі;

- оқушының тілдік тұлғасын қалыптастыруға, оның өзін-өзі дамытуға белсенді қатысуы, сапалы білім, кәсіби шеберлікке ие болуы, нақты мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешуге бағытталған коммуникативті әдіс;

- жобалар, пікірталастар, кәсіби бағытталған білім беру рөлдік ойындары, жазбаша жұмыстардың әдістері.

- жобалар, пікірталастар, кәсіби бағытталған білім беру рөлдік ойындары, жазбаша жұмыстардың әдістері. [2, 77]

Шетел тілі кәсіби-бағдарлы оқытудың мазмұнына сыртқы өмір салтын, мінез-құлықты, сонымен қатар тұлғааралық және мәдениетаралық өзара әрекеттесу мәселелерін шешу үшін орыс, қазақ тілінде ауызша және жазбаша түрде сөйлесу қабілетін түсіндіруге және ассимиляциялауға мүмкіндік беретін мәдениаралық қарым-қатынастың шынайы жағдайлары, зерттелетін тілдің ана тілін әлемнің тілдік бейнесіне енгізу арқылы әлемнің жеке бейнесін кеңейтеді.

Коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру келесі кәсіби қызметті жүзеге асыруға бағытталған:

- кәсіби және педагогикалық (студенттердің ғылыми студенттік қоғамның жұмысына қатысуы, конференцияларда сөз сөйлеу, лингвистикалық, әдістемелік, арнайы әдебиеттерді оқу);

- өндірістік және оқыту (дәрістер, семинарлар мен семинарлардағы сөздерді тыңдау, пікірталастар мен әңгімелерге қатысу);

- әлеуметтік-мәдени (спектакльдер мен фильмдерді қарау, көрген, естіген және оқыған талқылау).

Ағылшын тілін оқытуда басқа да құзіреттіліктерді ескеру қажет:

- коммуникативті құзіреттілік нақты жағдайға, мақсат қоюға және белгілі бір коммуникативті ниетке сәйкес орыс тілінде тұжырымдаманы түсіну және құру қабілеттілігін білдіреді;

- лингвистикалық құзіреттілік шетел тілінің жүйесін, сөйлеу әрекетінде тілдік білімді жүзеге асырудың ережелерін білуден тұрады;

- лингвистикалық және аймақтық құзіреттілік белгілі бір стереотиптік жағдайлардағы сөйлеу әрекеті ережелерін білуге, зерттеліп жатқан тілдің елінің ұлттық және мәдени ерекшеліктерін білуге, сондай-ақ осы білімге сәйкес өзіндік сөйлеу әрекетін орындай білуге негізделген;

- әлеуметтік-мәдени құзыреттілік түпнұсқа тілдік ортада жүруге мүмкіндік береді, мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайындағы кейбір әлеуметтік-мәдени кедергілерді және оларды жою жолдарын болжауға мүмкіндік береді;

- дискурсивті құзыреттілік әңгімелесушіні дұрыс қабылдау, сөйлеу әрекетін жоспарлау және ақпаратты жүйелі, логикалық тұжырымдарда беру қабілеттілігін атап өтеді;

- әдістемелік құзіреттілік студенттердің өз іс-әрекетін тиімді және тиімді құра алу қабілетін қамтиды жаттығу мақсатына назар аудара отырып, сөйлеу дағдыларын игеру;

- кәсіби құзіреттілік студенттің сөйлеу әрекетін кәсіби бағытталған қарым-қатынас жағдайларына сәйкес ұйымдастыра алу қабілетін іске асырады. [3, 13]

Қазіргі кезде ағылшын тілін оқытуда оқушылардың сөйлеу іскерліктерін дамытуда тіректерді коллаж ретінде пайдалану өте тиімді болып отыр, себебі ол объектіге және оның компоненттеріне жан- жақты қарауға, бірден зейін аударуға мүмкіндік береді. Коллажды әсіресе елтану мәтіндерімен жұмыс істегенде қолданған тартымды, қызықты және тиімді. Коллаж мазмұны және түрі жағынан көзбен көру көрнекілігінен жатады, ол сызба, сурет, фотоматериал, диаграмма, тақырып, сөздер және сөйлемдер ақпарат оқушылардың бойында ассоциация топтамасын туғызады. Негізгі түйін және оның компоненттерінің арасындағы байланыс бағыттаушы сызықтармен, түстермен және сандармен белгіленеді. Коллаж мәтін мазмұнын айтып беруде, болып жатқан уақиғаның даму желісін көрсетуде, қысқаша мазмұндық тірек бола алады, ал мұндағы суреттер, тілдік, графикалық сызбалар және тағы басқа оқушылардың тақырыпқа терең үңілуіне, ойдың шығармашылықпен дамуына жағдай жасайды. Коллаждағы түстер мазмұндық компоненттерінің маңызырақ екенін көрсетеді. Бұл әдісті жүзеге асыру барысында, оқушылар түрлі тілдік тіректер жасауды үйренеді,

соның негізінде алған білімдерін, өз ойларын ұтымды және жүйелі түсіндіре алады, ағылшын тілінде сөйлейді, тілдік тіректер бойынша дидактикалық материалдар жасалады. Тілдік тіректерді негізге алып, монолог түрінде оқытуда оқушылардың танымдық қызығушылығының деңгейін анықтау, оқушылардың тыңдаған, оқыған, көрген мәліметтерін дұрыс қабылдауын қадағалай отырып, оларды монолог түрінде сөйлеуге үйрету, оқушылардың танымдық қызығушылықтары мен шығармашылықтарын дамытуда әдістің тиімділігін дәлелдеу.

Тілдік тіректер жалпы дидактикалық және методикалық принциптерді ескере, төмендегідей талаптарға сай құрылуы тиіс:

Біріншіден өтіліп жатқан материалды ескеру қажет;

Екіншіден тіректер түсінікті және көрнекі болуы тиіс.

Тілдік тіректер оқу процесін жандандырып, оқушылардың монолог түрінде сөйлеу іскерділіктерін қалыптастырып, дамытады. Оқушылардың танымдық қызығушылығын тілдерді оқыту үрдісінде қалыптастырудың дидактикалық шартттары:

Тілдерді оқытуда тың ақпараттарды және қазіргі технологияларды қолдану;

Тілдерді оқыту барысында белсенді әдістерді пайдалану;

Тілдерді оқытуда мәтіннің мазмұнын жаңа технологияға және әлеуметтік саяси жағдайға сәйкестеп сұрыптау.

Кез келген сөйлеу іскерліктерін дамыту процесінде екі кезеңді, яғни сөйлеуге дайындық және сөйлеу кезеңін ескеру қажет. Сөйлеуге дайындық кезеңінде алдымен фонетикалық және лексика-грамматикалық дағдылар қалыптастырылып, оқушылардың өз ойларын монолог сөз түрінде айтуы жаттықтырылады. Монологтың структурасын, композициясын және архитектуралық жағын үйретуде үлгі- мәтінді пайдалану керек.

Мәтінмен жұмыс төрт сатыдан тұрады:

Мәтінге дейінгі;

Тікелей мәтінмен жұмыс;

Аналитикалық;

Мәтіннен кейінгі;

Мәтінге дейінгі саты оқушыларды үлгі- мәтіндегі кездесетін қиындықтарды шешу жолдарына бағыттайды. Тікелей мәтінмен жұмыс үлгі- мәтінді оқуға және мәтіннен кейін берілген тапсырмаларды орындауға бағытталған. Мұнда оқушылардың мәтін мазмұнын қалай түсінгені тексеріледі. Аналитикалық сатының мақсаты- мәтінді құрылымдық, мазмұндық компоненттеріне қарай топтау болып табылады. Мәтіннен кейінгі сатының мақсаты- студенттердің үлгі- мәтін айтып беруі. [4, 45]

Осыған байланысты студенттерді гуманитарлық университетте оқыту жүйесіне білім беру іс-әрекетінің өзара байланысты үш құрамдас бөлігі кіреді: шетел тіліндегі және арнайы пәндердегі сыныптық сабақтар; сабақтан тыс жұмыстар және оқу процесінде «кері байланыс» функцияларын орындайтын қоғамға «кіру». Оқушылардың құзіреттілігін дамытатын сыныптан тыс жұмыстардың мазмұны мен формаларын анықтауға негіз болып лингвистикалық, психологиялық және педагогикалық пәндер бойынша сыныптық сабақтар табылады.

Студенттің ауызша және жазбаша сөйлеу шеберлігін меңгеруі - университет түлегінің маңызды кәсіби дағдыларының бірі болып табылады.

Сонымен, шет тілі кәсіби бағытталған тәсіл кәсіби қызығушылықты арттырады және шет тілінде сөйлесуге мотив қалыптастырады.

Кәсіби бағытталған тәсілді жүзеге асыру туралы мәселенің шешімін қорытындылай келе, арнайы мақсатта немесе кәсіптік-бағдарлы оқыту үшін тілді оқыту гуманитарлық университетте шетел тілін оқытуды жандандыру тәсілдерінің бірі болып табылатындығын және болашақ мамандықпен танысуды, лингвистикалық көптілді тұлғаны кәсіби қалыптастырады.

Бұл бағыт мамандық тақырыбын қолдануда, лексикалық бірліктер мен грамматикалық құрылымдарды, айтылымдардың белгілі бір түрлерін таңдауда көрінеді және коммуникативтік қызметтің негізгі түрлерін игеруге бағытталған. Болашақ мамандығына тікелей байланысты мәселелерді шешу кезінде студенттер шет тілі кәсіби-бағдарлы оқып үйренеді және практикалық игеру перспективаларын түсінеді. Осылайша, шетел тілін кәсіби бағдарлы оқу - кәсіби қызығушылықты арттырады және шет тілді коммуникативті белсенділікке себеп болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Алещанова, И. В. Профессионально-ориентированный подход в обучении иностранным языкам в техническом вузе // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 6.

2.Асылбекова, Ж. М.-А. О преподавании дисциплины «профессионально-ориентированный иностранный язык» для студентов-историков // Глобальные вызовы и современные тренды раз- вития высшего образования. – 2013. – № 3.

3.Гальскова, Н. Д. Современная методика обучения иностранному языку: пособие для учителя. – М.: АРКТИ-Глосса, 2000. – 165 с.

4.Образцов, П. И. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов: учеб . пособие / П.И. Образцов, О.Ю. Иванова / под ред. П.И. Образцова. – Орел: ОГУ, 2005. – 114 с.

Дуйсебаева Н.Р.
ст преп. КазУМОиМЯ

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЮ АКАДЕМИЧЕСКОГО ПИСЬМА: ДЕЛОВОЕ ПИСЬМО (НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Аннотация: Обучение деловой коммуникации на иностранном языке студентов, профессиональная деятельность которых будет связана с реализацией коммуникативных навыков и умений, является важной частью формальной подготовки и характеризуется комплексным подходом. Обучение по этой программе развивает способности к деловому общению и в устной форме, и в форме деловой корреспонденции. В статье говорится о новом методе обучения деловой коммуникации.

Teaching business communication in foreign languages is a professional activity related to realization of communicative skills and abilities, an important part of formal preparation which characterized by complex approach. Educating on this programme develops flairs to business communication both in oral and in form business correspondence.

Ключевые слова; *коммуникативная компетентность, деловая документация, инновационный подход, сопроводительные письма; гарантийные письма; письма-уведомления (информационные письма); письма-распоряжения.*

В настоящее время постоянно расширяется международное сотрудничество, которое в сфере образования проявляется в создании совместных учебных заведений, в разработке совместных курсов, в участии в международных проектах по образованию. Перед выпускниками Казахстанских вузов открываются большие возможности в плане прохождения стажировок за рубежом, проведения научных исследований по своей специальности с привлечением иноязычных материалов, работы в зарубежных фирмах, что требует от современного специалиста владения как устными, так и письменными формами иноязычного общения.

В современном мире благодаря процессам глобализации и интеграции каждому профессионалу приходится иметь дело с большим количеством деловой документации на иностранном языке. Это особенно актуально, когда мы говорим о профессиях, где владение иностранным языком для работы по специальности является востребованным. Поэтому на занятиях необходимо ознакомить студентов особенностями стиля делового письма, резюме, стандартных языковых клише и правил внешнего оформления документов. В связи с этим, высшая школа призвана обеспечить подготовку специалистов, сочетающих профессиональную и межкультурную коммуникативную компетентность. Письменная речь все более проникает в профессиональную межкультурную коммуникацию, в процесс обучения межличностную и иностранным языкам, что также можно объяснить возрастанием роли информационных коммуникационных технологий во всех сферах человеческой деятельности.

Стратегической задачей, стоящей перед иноязычным образованием является формирование межкультурной коммуникации у личности, Научно-теоретическим базисом формирования является в отечественно методической науке «Когнитивно-лингвокультурологическая методология и теория иноязычного и полиязычного образования» (С.С.Кунанбаева).

Данная методология как универсальная концептуальная основа современной теории иноязычного и полиязычного образования обеспечивает инновационный подход к моделированию языкового образовательного процесса, к созданию отечественных международно-адаптивных

уровневых моделей языкового образования в условиях триязычия уровням достижения конечного результата обученности и существенно меняет практику организации образовательного процесса.

Обучение деловой коммуникации на иностранном языке студентов, профессиональная деятельность которых будет связана с реализацией коммуникативных навыков и умений, является важной частью формальной подготовки и характеризуется комплексным подходом. Обучение по этой программе развивает способности к деловому общению и в устной форме, и в форме деловой корреспонденции (Кузьмина Л.Г). Несмотря на то, что в современных обучающих программах используются инновационные учебные разработки и методические комплексы, проверка успеваемости студентов говорит о недостаточном развитии навыков и умений делового общения на иностранном языке. При обучении иностранному языку в неязыковом вузе неотъемлемой частью процесса является формирование компетенции делового письменного общения на иностранном языке, так как наличие этих навыков улучшает профессиональную подготовку специалистов и их востребованность у работодателей..

Официальные письма относятся к основным средствам установления официальных, служебных контактов между предприятиями, организациями, учреждениями, фирмами и заведениями.

Виды официальной переписки

1. Административная — официальная переписка между органами управления (органы власти, руководящие органы) и исполнителями (учреждения, предприятия, организации), а также их структурными подразделениями.

2. Деловая (коммерческая) — переписка полуофициального характера между фирмами, учреждениями и т. п.

3. Дипломатическая — официальная переписка межгосударственных учреждений или иностранных представительств в дипломатической практике.

Классификация писем.

Все деловые письма по функциональным признакам делятся на две группы:

• п*исьма, требующие ответа*. К ним относятся: письма-прошения; письма-обращения; письма-предложения; письма-запросы; письма-требования.

• *письма, не требующие ответа*. Сюда относятся: письма-предупреждения; письма-напоминания; письма-подтверждения; письма-ответы; сопроводительные письма; гарантийные письма; письма-уведомления (информационные письма); письма-распоряжения.

Данные виды деловой корреспонденции называют этикетными из-за крайней степени их формальности и соблюдения определённых норм, и в связи с реализуемыми ими функциями протокольного характера. Просьба, запрос, официальное приглашение, ответ на приглашение - эти виды письма называют письмами-бланками, они имеют особенную предсказуемость структуры текста и языкового содержания. Студенты должны владеть такими речевыми умениями, которые необходимы для выполнения таких коммуникативных задач, как отказ, информирование, побуждение, согласие или нежелание принимать решения.

По тематическому признаку деловые письма делят на:

Коммерческие — используются при подготовке к заключению коммерческого соглашения, а также во время исполнения условий договоров. К ним относятся следующие деловые письма:

• *письмо-ответ* - письмо, содержащее сведения, запрошенные ранее;

• *письмо-запрос* — письмо, в котором адресант обращается с определённым вопросом к адресату, например, обращения одной стороны к другой о желании заключить соглашение, как правило, без указания условий сделки или уточнить какой-то вопрос при совершении сделки;

• *письмо-информация* - содержит информацию о состоянии каких-то дел, которые могут интересовать ту организацию, в которую это письмо отсылается;

• *письмо-предупреждение* — письмо, в котором адресат предупреждается о прекращении предыдущей договорённости, в случае невыполнения им своих обязательств;

• *письмо-предложение (оферта)* — заявление лица о желании заключить сделку с указанием конкретных условий сделки;

• **письмо-претензия (рекламация)** — претензии к стороне соглашения, нарушившей принятые на себя по договору обязательства, и требование возмещения убытков;

• **письмо-напоминание** — содержит напоминание о выполнении договорённостей,

обязательств и условия, которые будут приняты в случае их неисполнения

II. **Некоммерческие** — используются при решении различных организационных, правовых вопросов, экономических взаимоотношений.

К ним относятся:

• *письмо-гарантия* — содержит в себе подтверждения определённых обязательств или условий и адресуется отдельной организации или учреждению.

• *информационное письмо (письмо-уведомление)* — предусматривает информирование о каких-то событиях или фактах, которые представляют интерес или могут заинтересовать адресата;

• *письмо-подтверждение* — содержит подтверждение получения какого-либо товара, согласия с чем-либо, какого-то факта и т. п.;

• .письмо-благодарность — содержит выражение благодарности по какому-либо поводу;

• *письмо-поздравление* — содержит поздравления по какому-либо поводу;

• .*письмо-приглашение* — содержит приглашение на какое-то мероприятие;

ЛИТЕРАТУРА:

1.Кузьмина Л.Г. New challenges in writing :Пособие по развитию культуры письменной речи. – М. «Еврошкола», 1998 – С.46-48

2.Методика обучения иностранным языкам./под ред. А.А.Леонтьева. - М., 1988

3.Панферова Е.Ю. Обучение деловому письму на иностранном языке в магистратуре неязыкового вуза / Современные проблемы науки и образования. – 2015.

4.Методика преподавания русского языка как иностранного /под ред. А.Н. Щукина – М., 1990

5.Byrne D. Teaching Writing Skills. – Longman, 1988

6.Parrott M. Tasks for Language Teachers. – CUP, 1993

YergazyA .A., master student
Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: e_symbat@mail.ru
87479614337

Kunakova K., D.of Ped. Sc., Professor
Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

WAYS TO DEVELOP STUDENTS ‘ COMMUNICATIVE COMPETENCIES IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Abstract : currently, the country pays special attention to the issues of updating the content of education, the introduction of new learning technologies and special teaching methods, improving the quality of students ‘ knowledge is one of the main tasks of modern society - a well-educated, highly cultured society, i.e. the tasks facing education, training people who are able to creatively and organized organize their activities in changing conditions,the formation of a competent personality in accordance with the requirements of the time. The article defines the problem of developing communicative competence in foreign language lessons, the form of a communicative lesson, and considers ways to apply it during the lesson.

Keywords: communicative competence, communicative lesson, foreign language, role-playing games**.**

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

ЕргазыА.А., магистрант
КазУМО и МЯ имени Абылай хана, Алматы, Казакстан
e-mail: e_symbat@mail.ru
87479614337

Кунакова К. У., д.п.н., профессор
КазУМО и МЯ имени Абылай хана, Алматы, Казакстан

Аннотация: В настоящее время в стране особое внимание уделяется вопросам обновления содержания образования, внедрению новых технологий обучения и специальных методов обучения. Повышение качества знаний учащихся является одной из главных задач современного общества - всесторонне образованного, высококультурного, т. е. задачи, стоящие перед образованием, подготовка людей, способных творчески

организовать свою деятельность в изменяющихся условиях, формирование компетентной личности в соответствии с требованиями времени. В статье дано определение проблемы развития коммуникативной компетенции на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативный урок, иностранный язык, ролевые игры.

УДК 372.881.1

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Ерғазы А .А. магистр
Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық
Қатынастар және Әлем Тілдері
E-mail:e_symbat@mail.ru
87479614337

Қонақова К.Ө., п.ғ.д., профессор,
Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық
Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті,
Алматы қ.

Түйіндеме: Қазіргі таңда елімізде білім беру мазмұнын жаңарту мәселесіне ерекше мән беріліп, оқытудың ерекше тәсіледері мен жаңаша оқыту технологиясын енгізіп,оқушылардың білім сапасын көтеру басты міндеттердің бірі болып отыр, - қазіргі қоғамға жан-жақты білімді, жоғары мәдениетті яғни білім беру алдындағыбасты міндет, өзгермелі жағдайда өз іс-әрекеттерін шығармашылық пен ұйымдастыра алатын тұлғалар дайындау,заман талабына сай құзіретті тұлға қалыптастыру. Мақалада шетел тілі сабақтарында коммуникативті құзіреттілікті дамыту мәселесіне, коммуникативті сабақ түрлеіне анықтама берілді және оны сабақ барысында қолдану жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер:коммуникативті құзіреттілік, коммуникативті сабақ, шетел тілі, рөлдік ойындар.

Қазіргі таңда елімізде білім беру мазмұнын жаңарту мәселесіне ерекше мән беріліп,оқытудың ерекше тәсіледерімен жаңаша оқыту технологиясын еңгізіп, оқушылардың білімсапасын көтеру басты міндеттердің бірі болып отыр, яғни білім беру алдындағы бастыміндет қазіргі қоғамға жан-жақты білімді, жоғары мәдениетті, өзгермелі жағдайда өз іс-әрекеттерін шығармашылыкпен ұйымдастыра алатын тұлғалар дайындау.

ҚазақстанРеспубликасының президенті Н. Ә. Назарбаев «Қоғамның нарықтық қарым-қатынасқа көшукезінде саяси-экономикалық және рухани дағдарыстарды жеңіп шыға алатын, ізгіленген XXIғасырды құрушы, іскер, өмірге икемделген, жан-жақты, мәдениетті жеке тұлғанықалыптастыру-біздің басты мақсатымыз»- деп өзінің Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан атты Жолдауында тұжырым жасады [1]. Қазіргі педагогика ғылымында негізгі базалық ілімдердіңбірі «құзіреттілік» болып отыр. Қазақстан Республикасы 2015 жылға дейінгі білім берудідамыту тұжырымдамасында да білімге бағытталған мазмұнды құзыретттілік, яғни нәтижегебағдарланған білім мазмұнына алмастыру қажеттілігі көрсетілген.

Құзіреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» (ББД) сияқты ұғымдарды қамтиды. Бірақ бұл ББД-ныңжаңаша жай ғана жиынтығы емес. Құзіреттілік оқыту нәтижесін (білім және білік) ғанаемес, сонымен бірге ол оқушылырдың шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі мен құндылықбағдарларының жүйесін де көрсетеді. Құзіреттілік дегеніміз - тұлғаның бойында білім,дағды, іскерлік, ерік күш-жігердің болуы. Ол, ең әуелі мектептегі оқыту үрдісіндеқалыптасады [2].

Құзіреттілік - оқушының алған білімі мен дағдыларын тәжірибеде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшінқолдана алу қабілеттілігі. Сонымен, оқытудағы құзіреттілік тәсіл білім беру нәтижесіретіндегі оқыту сапасын қамтамасыз етеді, ал ол өз кезегінде кешенді әдіс-тәсілдерді жүзегеасыруды, мектептегі оқыту сапасын бағалаудың біртұтас жүйесін құруды талап етеді. Құзіреттілік тәсіл бірінші орынға оқушының хабардарлығын емес, нақты құбылыстарды танып білу мен түсіндіруде; қазіргі заманғы техника мен технологияны игеруде; практикалық өмірде; мамандық таңдау кезінде өзінің кәсіби білім алуға дайындығын бағалауда; еңбекнарығын бағдарлау қажет болғанда; өмірден өз орнын анықтауға; өмір салтын,кикілжіндерді шешу тәсілдерін таңдауға байланысты мәселелерді шешу

қажет болғандатуындайтын өмірлік мәні бар мәселелерді шешу біліктілігін шығарады. Шетел тілісабақтарында оқушылардың коммуникативтік құзіреттіліктерін қалыптастыру мендамытудың маңызы зор. Оқушылар қарым-қатынас моделдерін,мәдениеттікстереотиптерді, мәдениет образдары мен символдарын білулері керек. Бұл оқушылардыңшетел тілінде емін еркін сөйлесуін қамтамасыз ете алады. Ахмет Байтұрсынұлы: «Мұғалім әрдайым ізденісте болса ғана шәкірт жанына нұр құя алады» дегендей, мұғалімнің ізденісі,жан-жақтылығы айтылып кеткен құзіреттілік арқылы айқындалады[1].

«Коммуникативтік құзіреттілік» (латынның «competence» -қол жеткізу, сәйкес келу сөзінен шыққан) – қажетті тілдерді, қоршаған адамдармен және оқиғалармен әрекеттестіктеболу тәсілдерін білуді, топта жұмыс жасау дағдыларын, ұжымдағы әр түрлі әлеуметтікрөлдерді меңгеруді қамтиды. Оқушы хат жаза, анкета толтыра, арыз жаза, сұрақ қоя, пікірталастыра т.б. білуі тиіс. Коммуникативтік құзіреттілік - екінші тілді үйренуші оқушыларға тілдің заңдылықтарын жаттанды үйретпей, сол тілді тілдік және қатысымдық тәсілдерді орынды қолданумен байланыстыру. Коммуникативтік құзіреттілік жеке тұлғаның рухани өсуін қалыптастырады, адамдарды түсіне білуіне көмектеседі [3].

Білім берудің негізгі нәтижесі ретінде мектеп түлегі оқушыда, яғни жеке тұлғада төмендегі құзіреттіліктер болуы тиіс: Құндылықтарды бағалау қасиеті- жаңа қоғам өмірінде өз ролін таба білу, біліктілігі,азаматтық белсенділігі, саяси жүйені түсіну, ең алдымен-өз жерінің, Отанының патриоты болу. Өз халқының және әлем елдерінің мәдениетін түсіну, білу, бағалау, жалпыадамзаттық мәдениеттің жетістіктері мен этномәдени құбылыстарды тану. Адамдар мен өз ара іс-әрекет және қарым-қатынас жасау тәсілдерін білу, түрлі әлеуметтік топтармен жұмыс істеу. Өз бетінше іздей білу, талдау, таңдап алып өзгерте білу, ақпараттық технологияны игеру. Жаңұяда, еңбекте, экономикада, саяси, қоғамдық азаматтық тәжірибе мен білімге ие болу.

Әлеуметтік-қоғамдық жағдайларға нақты талдау жасап, шешім қабылдай білу.Өзіндік қадір қасиет сезімін ұйымдастыра білу, өз мүмкіндігін нақты даму жоспарларымен салыстыра білу.

Оқыту үрдісінде оқушының өз еркімен білім алуына, материалды ойлау қабілетіне бағыттауға, оқытуды жаттанды түрде емес, шығармашылықпен меңгертуге көңіл бөлу қажет.

Оқушықиялыжүйрік,жандүниесінәзік,өзінқызықтырғаністебелсенді,ақыл-қабілетідамыған, сондықтан шығармашылық оған шын ләззат, қуаныш сезімін әкелуі тиіс. Оқушылардың шығармашылығын дамыту жолдарын ақпараттық және коммуникативтікқұзіреттіліктер арқылы іске асыруға болады. Осыған орай заманауи шетел тілі сабағы оқушылардың бойында коммуникативті құзіреттілікті қалыптастыруға және дамытуғабағытталған болуы қажет. Ең алдымен оқушылардың тілдік құзіреттілігін дамытуға көңіл бөліну керек, атап айтқанда берілген тақырып көлемінде оқу, сөйлеу, жазу және тыңдап түсінуде мәдениетаралық қарым-қатынас құруға жаттықтыру. Осы мақсатқа жету үшін коммуникативтік үлгідегі сабақтарды ұйымдастыруға үлкен мән берілуі тиіс.

Олар төмендегідей сабақ түрлерін өткізу :

- Конференция сабақ
- Жарыссабақ
- Дөңгелек үстел сабағы
- Сынақ сабақ
- Экскурсия сабақ
- Музыкалық калейдоскоп сабағы
- Хайуанаттар әлеміне саяхат сабағы
- Спектакль сабағы және т.б.

Жоғарыда аталған коммуникативтік үлгідегі сабақтар дәстүрлі сабақтарға қарағанда оқушылардың бойындағы адамгершілік қасиеттерін оятып, оларды тәрбиелік пен жолдастыққа, саналылыққа әлеуметтік негіздердің қалыптасуына,халықтар арасындағы ынтымақтастық пен достыққа, сыйласымдыққа әсерін тигізеді. Мұндай сабақтарда оқушылардың ұжымдық ой-пікірлері қалыптасып, сыныптағылардың пікірі бойынша тұжырым жасауды, ортақ іске өз үлестерін қосуды, жолдастарының жауаптарына пікір айтуды, әртүрлі ойларды сын елегінен өткізуді, дұрыс ұсыныс жасай алуды үйренеді. Сабақта ағылшын тілінде сөйлейтін мемлекеттердің мәдениеті мен өз елінің

мәдениетін қатар қарастыру оқушылардың әлеуметті мәдениеттілік құзіреттілігін дамытуға ықпал етеді. Мысалы: сабақта оқушылар Ұлыбритания мен Қазақстанның мерекелері жайлыөтеді. Осы тақырыптарды өту барысында ағылшын тілінде мерекелерге байланысты бейне фильмдер көрсетіп, оларды талдау, біздің мемлекетімізде тойланатын меркелер мен салыстыру. Венн диаграммасы арқылы ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау. Сонымен қатар,коммуникативті құзіреттілікті дамыту үшін тақырыпқа байланысты диалог, қойылымдарәзірлеу, рөлдік ойындар ойнау т.с.с. тапсырмаларды орындатуға болады. Коммуникативтібіліктілікті дамытуда үлес қосатын сабақтың бірі конференция сабағына тоқтала кетейік.

Конференция сабағыо қушылардың шығармашылық қабілетін дамытып, олардын тілінде коммуникация жасай алуына мүмкіндік туғызады. Конференцияға дайындық кезінде оқушылар өз бетімен баяндама тақырыптарын таңдайды, зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында алынған нәтижелер бойынша есеп беруге дайындалады. Конференцияны арнайы бір сыныпта немесе мектепшілік сипатта да өткізілуге болады.Конференцияны өткізудің бір түріне симпозиум жатады.Симпозиумда мұғалім жалпыға бір мәселені дайындап, ал оқушылар сол мәселе төңірегінде өз ойларын жазбаша және ауызша даярлайды.Конференция сабағын ұйымдастыруда оқушыдардың сабаққа белсенділігі мен әр оқушының білімін жеке бағалауға мүмкіндік береді [4].Жалпы коммуникативті құзіреттілікті дамытуда рөлдік ойындардың орныерекше.Себебі ойын оқушылардың бір бірімен, мұғалім мен әрекеттесуге деген талпынысын жандандырады және әңгімелесу барысында теңдік шартынтудыру арқылы мұғалім мен оқушы арасындағы дәстүрлі кедергіні жояды. Ойын өз өзіне сенімсіз, ұялшақ балаларға сөйлеу арқылы сенімсіздік кедергісін жоюға көмектеседі.Ойын арқылы оқушылар әңгімені бастау, оған ілесу, қолдау, әңгімелесушінің сөзін бөлу, оның ойы мен келісу немесе келіспеу,сұрақтар қою сияқты қарым-қатынас элементтерін меңгереді. Рөлдік ойын шетел тілінің әлеуметтік қолдануына сезімтал болуды үйретеді. Жақсы әңгімелесуші көбіне тілдік құрылымдарды дұрыс қолданатын адам емес, серіктестердің түскен жағдайын талдап, түсіне алатын және бар мәліметтерді ескере отырып, әрекеттесу үшін ең қолайлы лингвистикалық тәсілдерді қолдана алатын адам болып табылады. Жалпы ойын оқушылардың танымдық мүддесінің қалыптасуына жағымды әсер етіп, шетел тілін жақсы игеруіне әсерін тигізеді. Және олар оқушының бойындағы дербестік, талапшылдық сияқты қасиеттерді дамытып,ұжымшылдық сезімін тәрбиелейді. Оқушылар белсене жұмыс істеп, бір біріне көмектесіп,жолдастарын мұқият тыңдайды; ал мұғалім тек бақылаушы, оқу қызметін басқарушы болады.

Рөлдік ойынға қойылатын негізгі талаптарды атап көрсетуге болады:

– Ойын оқушыларды ынталандырып, тапсырманы дұрыс орындауға деген ниетімен қызығушылығын тудыруы керек, және оны адекваттық шынайы қарым- қатынастық жағдаяттар негізінде құрастыру керек.

– Рөлдік ойынды мазмұны жығынан да, формасы жағынан да жақсылап ойластырып,нақты ұйымдастыр укажет. Оқушылардың берілген рөлді жақсы сомдаудың қажеттілігіне сенімді болуы керек. Сонда ғана олардың сөздері шынайы және сенімді болады.

– Рөлдік ойын бүкіл топпен қабылдануы керек.

– Ол міндетті түрде мейірбандық, шығармашылық атмосферасында өтіп, оқушылардың бойында қуаныш және қанағаттану сезімін тудыруы керек.

– Оқушы рөлдік ойын барысында өзін неғұрлым еркін сезінсе, әңгіме барысында ол соғұрлым белсенді және бастамашыл болады. Уақыт өте оның кез келген рөлді сомдай алатынына деген сенімділігі арта түседі

– Ойын оқушылар белсенді тілдік қатынаста өтіп жатқан тілдік материалды анағұрлым тиімді қолдана алатындай етіп ұйымдастырылуы керек.

– Мұғалімнің өзі міндетті түрде рөлдік ойынға және оның тиімділігін есенімді болуы қажет. Тек сонда ғана ол жақсы нәтижеге қол жеткізе алады.

Ойынға дайындық кезеңінде және ойынның өту барысында мұғалімнің рөлі үнемі ауысып отырады.Бастапқы кезеңде ол оқушылардың әрекетін белсенді түрде бақылап отырса, кейін олтек сырттан бақылайтын болады. Сабақта жанға жайлы жағдай жасап, мейірбандық атмосферасын тудырудың маңызыөте зор [5].

Ойын барысында мұғалім өзіне бір рөлді алуына болады, бірақ ол басты рөл болмауыкерек. Ондай жағдайда бұл кәдімгі мұғалімнің басқаруымен іске асатын жұмыс формасыболып қалады. Ойын барысында мықты оқушылар нашар оқитын оқушыларға көмектеседі. Ал мұғалім көмегі қажет болған балаларға жақындап әңгімелесу үрдісін басқарады жәнекерек болған жағдайда түзету жасап отырады. Ағылшын тілі сабақтарында рөлдікойындарды жиі қолдану практикалық міндеттермен қоса білімділік және тәрбиелікміндеттерді де шешуге ықпал етеді. Оқушылар өздерін еркін ұстап кез келген тапсырмаларды орындауда белсенділік танытады. Тіпті нашар оқитын, өз-өзіне сенімділігі төмен балалардың да белсенділігі, өзіне деген сенімділігі артады. Оқушылар тіл тасушылармен қарым-қатынас жасауға қорықпай, тіпті бастамашылдық пен белсенділік танытады. Тілтасушы мен әрекеттесудің өзі коммуникативтік құзыртеттілікті дамытуда өте маңызды қадам, өйткені тіпті тілді білетін ересектердің өзі көп уақытта тіл тасушымен тілдесуге бата алмайды. Оның себебі бойында қате сөйлеп қалу, түсіне алмау сияқты үрейдің болуы, яғни уақытында коммуникативті құзіреттілігін дұрыс дамытпаған деп білемін. Сондықтан оқушыларымыз жаңа заман талабына сай білімді, жан жақты, мәдениетті, өмірге икемделген тұлға болуы үшін оның бойында жоғарыда аталып кеткен жеті құзіреттілікті дамыту мұғалімнің қолында.

Қорыта келгенде, шетел тілін үйретуде коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру - заман талабы. Сондықтан оқушыларымыз жаңа заман талабына сай білімді, жан-жақты, шетел тілінде өзіндік ой-толғамын жеткізе алатын, кез келген адаммен тілдік қарымқатынасқа түсе алатын, коммуникабельді, мәдениетті, өмірге икемделген тұлға болуы қажет.

Ал жоғарыда аталып кеткен коммуникативті үлгідегі сабақтар оқушылардың оқу-танымдык ынтасын, белсендендіру міндеттерін шығармашылықпен шешуге, өз көзқарастарын қалыптастыруға, ойлауға, тұжырым жасай алуға, білімдерін жүйелі түрде толықтыруға, тереңдетуге, ағылшын тілінде қатесіз еркін сөйлеу дағдыларын дамытуға жағдай туғызады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.

2.Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - М., 1991.

3.Левитан К.М. О содержании понятия «коммуникативная компетентность». Перевод имежкультурная коммуникация. / К.М. Левитан. Екатеринбург: Издательство АБМ, 2001.№.2.89-91б

4.Сысоев П.В. Развитие умений учащихся воспринимать текст на средней и старшей ступенях общего среднего образовании. Иностранные языки в школе - 2007. №4. -с.9-18

5.Филатов В.М. Методическая типология ролевой игры //Иностранные языки в школе -1988. ИЯ-ИЯШ 1988 г. №2. - с. 30 - 34

Артықбаева А.Қ., п.ғ.д., профессор
Әшірәлі Г.Б., магистрант
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
Алматы, Қазақстан
e-mail: gulayna1996@gmail.com

Artykbayeva A.K., d.p.s., professor
Ashirali G.B., master student
KazUIRandWL named after Ablai Khan
Almaty, Kazakhstan, e-mail: gulayna1996@gmail.com

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН МОНОЛОГТЫҚ ЖӘНЕ ДИАЛОГТІК СӨЙЛЕУГЕ ҮЙРЕТУДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аңдатпа: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының диалогтік және монологтық сөйлеуге оқытудың технологиялары қарастырылған. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, монологтық және диалогтік сөйлеудің берік негіздерін қалыптастыруда мотивацияны құру маңызды рөл атқарады. Балаларға сөйлеу ана тілінде де, шетел тілінде де өте қиын. Әсіресе балаларға не айту керек екенін таңдау қиынға соғады. Ұсынылып отырған мақалада бастауыш сыныпта диалогтік және монологтық сөйлеуді тиімді оқытуға және меңгертуге көмектесетін кейбір тиімді технологиялар туралы айтылады. Олар бастауыш сынып оқушыларының диалогтік және монологтық сөйлеу деңгейін жақсартуға көмектеседі.

Тірек сөздер: шетел тілі, оқыту, диалог, монолог, диалогтік сөйлеу, монологтық сөйлеу, бастауыш сынып, тиімді технологиялар.

ТЕХНОЛОГИИ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ОБУЧЕНИИ УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ МОНОЛОГИЧЕСКОЙ И ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ

Аннотация: В статье рассматривается технология обучения школьников младших классов диалогической и монологической речи. Мотивация играет важную роль в формировании прочной основы монолога и диалога с учетом возрастных особенностей учащихся. Детям очень сложно говорить на родном и иностранном языках. Особенно сложно выбрать, что сказать детям. В статье представлены эффективные технологии, которые призваны способствовать более эффективному обучению и усвоению диалогической и монологической речи в начальной школе. Они помогают повысить уровень диалоговой и монологической речи младших школьников.

Ключевые слова: иностранный язык, обучение, диалог, монолог, диалогическая речь, монологическая речь, начальная школа, эффективные технологии.

TECHNOLOGIES USED IN TEACHING STUDENTS OF PRIMARY SCHOOL OF MONOLOGIC AND DIALOGIC SPEECH

Abstract: The article discusses the technology of teaching primary schoolchildren of dialogic and monologic speech. Motivation plays an important role in creating a solid foundation for monologue and dialogue, taking into account the age of students. It is very difficult for children to speak their native and foreign languages. It is especially difficult to choose what to say to children. The article provides some effective technologies that are supposed to help more effective learning and mastering of dialogic and monologic speech in primary school. They help to improve the level of dialogue and monologue speech of primary school students.

Keywords: foreign language, teaching, dialogue, monologue, dialogic speech, monologue speech, primary school, effective technologies.

Шетел тілі - қазіргі заманғы бастауыш сынып оқушыларының көп мәдениетті және көптілді әлемдегі оқыту жүйесіндегі маңызды және салыстырмалы түрде оқытылатын жаңа пәндердің бірі. Мысалы, бастауыш сыныптағы ағылшын тілі филологиялық цикл пәндерінің қатарына кіреді және оқушының коммуникативтік мәдениетін қалыптастырады, оның жалпы сөйлеуінің дамуына, оның көкжиегі мен тәрбиесінің кеңеюіне ықпал етеді.

Сөйлеу - тыңдалым, оқылым және жазылым сияқты сөз әрекетінің бір түріне жатады. Шетел тілінде сөйлеуді үйрету дегеніміз - өз ойымызды шетел тілінде ауызша монологтық пен диалогтік түрде білдіруге үйрену. Ал ағылшын тілінде сөйлеуге үйрету – қоғамның әлеуметтік тапсырысы, өйткені заманауи өмір кең ауқымды халықаралық байланыстарсыз мүмкін емес. Ағылшын тілі - интернеттің және халықаралық байланыстың тілі.

Адам өмір сүруінде тілдік қарым-қатынас қажеттілігі ең үлкен байлық болып табылады және көбінесе адамның бүкіл рухани өмірін тәуелді етеді, жеке тұлғаның өзіндік санасын қалыптастырады, жеке тұлғаның дамуына ықпал етеді.

Қарым-қатынас процесінде монологтық сөйлеудің бірнеше негізгі функциялары бөлінеді:

1 Ақпараттық. Кез-келген адам алынған ақпаратты, қоршаған орта объектілері мен құбылыстары туралы жаңа біліммен бөліскісі келеді, әдетте бұл процесс сипаттама, баяндау немесе түсініктеме түрінде жүреді.

2 Әсер етуші. Бұл функция былай көрсетіледі. Өз көзқарасын қорғауда, алға қойылған мақсаттардың бірі - тыңдаушыларды сендіру. Алайда өмірде бізде біреудің іс-әрекетін болдырмау немесе, керісінше, адамды итермелеуіміз қажет жағдайлар болады. Бұл тапсырманы жақсы құрылымдалған, мақсатты монологпен шешуге болады.

3 Бағалау - әртүрлі құбылыстарды, заттарды, оқиғаларды, іс-әрекеттерді бағалауда көрінеді, соған байланысты, біз жиі өз пікірімізді білдіреміз [1, 138 б.]

Монологтық сөйлеу дегеніміз не? Бұл келесі параметрлермен сөйлеудің белгілі бір сегменті. Әрекет ретінде - монолог әрдайым мақсатты, сөйлеушінің тұлғасын және оның әрекетін көрсетеді. Сөйлеу өнімі ретінде ол ақпараттық, логикалық, тұтас және нәтижелі болуы керек. Монологтық сөйлеу адресатқа бағытталғандықтан, әрқашан диалогтік сипаттақа ие. [2,10 б.].

Алайда, монологтық сөйлеудің диалогтік сөйлеуден айырмашылығы бар. Диалогтік сөйлеуде маңызды рөлді экстралингвистикалық құралдар атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін ескеру маңызды. Психологтар айтқандай екінші және үшінші сыныптар арасында оқушылардың ақыл-ой дамуында серпіліс бар. Оқудың осы кезеңінде ақыл-ой операцияларының белсенді ассимиляциясы және қалыптасуы жүреді, ауызша ойлау неғұрлым қарқынды дамиды. Ойлаудың

жаңа мүмкіндіктері басқа да танымдық процестердің одан әрі дамуына негіз болады: қабылдау, зейін, есте сақтау.

Әдіскер ғалымдар келесі ерекшеліктерге назар аударады:

- балалар тез шаршайды, назарлары тұрақты емес және олар импульсивті болуы мүмкін;
- механикалық жад логикалық жадтан басым болады, оперативті жад көлемі шектеулі, тез ұмытып кету тән;
- сөйлеу саласында көбінесе тежегіш факторлар болмайды, диалогтік сөйлеу монологтық сөйлеуден басым болады;
- балалар кинестетикалық жұмыс түрлеріне бейім, сүйіспеншілікке толы, эмоционалды;
- көрнекі компоненттер арқылы қалыптасқан вербалды-логикалық ойлау басым.

Монологтық сөйлеудің негізін қалыптастыру бойынша жұмыс кезінде жоғарыда аталған факторларды ескеру қажет. Сонымен қатар монологтық сөйлеуде мотивацияның орны ерекше екенін білу керек. Мысалы, оқушылар бұл пән не үшін керек екенін түсінбеуі мүмкін. Нәтижесінде үй тапсырмасын дайындауға және сабақта жұмыс жасауға деген қызығушылық жоғалады, ал басты қозғаушы күш - «жетістік факторы» пайда болмайды. Балалар теріс психологиялық кедергілерді дамытады, пәнді жек көру сезіміне дейін, қателік жасаудан қорқу күшейеді [3, 125 б.].

Психологтар мен педагогтар - оқу іс-әрекеті басқа іс-әрекеттермен, атап айтқанда ойынмен ұштасқанда білімді әлдеқайда тиімді игеруге болатындығын тәжірибе жүзінде талай рет дәлелдеген. Оның 7-10 жастағы балаларды оқытудағы рөлі туралы көп айтылды және жазылды. Бірақ ойын ойын үшін болмауы керек екенін ұмытпау қажет. Алдымен, бұл оқушылардың есте сақтау қабілеттерін, зейінін, ойлауын дамытуға бағытталуы керек. Әсіресе, жобалық іс-шаралар тіпті 7 жас аралығындағы балаларда да тілге деген қызығушылықты арттырып, монологтық және диалогтік сөйлеу қабілеттерін дамыта алады [4, 99 б.].

Оқудың алғашқы кезеңінде монологтық сөйлеудің негізін қалыптастыруға келетін болсақ, монологтық ептілікке түс, өлшем, пішін атауға болатын заттарды сипаттау, жануарлар туралы әңгімелеу, яғни, өлшемі, түсі, олардың не істейтіндігі, қайда тұратындығы және т.б. кіргізуге болады. Бастапқы кезеңдегі монологтық сөйлеуді үйрету бірліктері *сөйлемдік* және *әсіресе фразалық* бірлік болуы мүмкін.

Сөйлеу балаларға ана тілінде де, шетел тілінде де өте қиын. Өйткені балаларға көбінесе не айту керектігін таңдау қиын екендігін жоғарыда атап өттік. Бұл үшін тіректерді пайдалану керек. Тіректерді кейіннен бірте-бірте алып тастау қиындықтарды жоюға және тұрақты ептілікке қалыптастыруға көмектеседі. Бұл кез-келген нәрсе болуы мүмкін: суреттер, қолөнер бұйымдары, қуыршақтар және т.б.

Диалог - пікірлердің тұрақты алмасуынан тұратын байланыс түрі. Бірақ мұндай қарым-қатынас үшін оқушылар өздерін еркін және жайлы сезінетін ерекше орта құрылуы керек. Достық, жылы шырайлы жағдайда оқушылар бір-бірін жаңа ойлармен байытады, шығармашылық мүмкіндіктерін ашады. [5].

Әдетте, адам сөйлеген кезде оның белгілі бір ішкі мотиві болады. А.Н.Леонтьевтің ойынша, ол қозғаушы күш ретінде әрекет етеді. Мотив сөздің белгілі бір сәтінде саналы және санасыз болуы мүмкін, бірақ ол әрдайым қарым-қатынаспен (оның барлық компоненттерімен) байланысты. Сондықтан, шетел тілінде сөйлеуге үйрету кезінде коммуникативті мотивация туралы айту керек: [6]

• байланыс (мекен-жай және сәлемдесу; қоштасу; танысу; құттықтаулар мен тілектер; ризашылық білдіру; кешірім сұрау);

• ақпарат және коммуникативті (хабарлама-хабарлама; хабарлама-сұрау; сұраныс-хабарлама; сұраныс-сұрау);

• реттеуші коммуникативті (сұраныс, шақыру; кеңес, ұсыныс; ескерту; тыйым; талап);

• эмоционалды коммуникативті (қуаныш; қайғы; ашулану, таңдану, күмән).

Монологтық сөйлеу сияқты диалогтік сөйлеудің өзіндік психологиялық және лингвистикалық ерекшеліктері бар. Сонымен қатар сөйлеу әрекетінің бұл түрін сәтті оқыту үшін мұғалім білуі керек белгілі бір қиындықтар да бар. Әдістемелік әдебиеттерде диалогтың келесі негізгі сипаттамалары бөлінеді:

- реактивтілік;
- жағдаяттық.

Ал психологиялық жағынан диалогтік сөйлеу мынадай сипаттамаларға ие:

- ынталандырушылық
- эмоционалдылық
- жағдаяттық
- реактивтілік

Диалогтік сөйлеудің осы сипаттамалық ерекшеліктерінің мазмұнын қысқаша ашамыз.

Диалогтік сөйлеу әрқашан ынталандырады, әңгімелесушіге жолданған нәрсе бір нәрсені, сұрақты, талапты, өтінішті, бұйрықты беруді қамтиды. Диалогтік сөйлеудің бірінші ерекшелігі, сөйлеу актісі тыңдау актісін, яғни әңгімелесушілердің ауызша әсер етулерінің кезектесуін қарастырады. Екінші ерекшелігі - қарым-қатынастың вербалды емес режимдерінің болуы. Бұл дегеніміз, біз әрдайым сыртқы немесе ішкі ынталандыру арқылы анықталатын қандай да бір себептермен не мақсаттармен сөйлесетіндігімізді білдіреміз [7].

Сөйлеу әрдайым тыңдаушыға, аудиторияға бағытталған. «Диалог» термині қарым-қатынасқа кемінде екі қатысушының (әңгімелесушілердің) қатысуын және сөз сөйлеудің ұжымдық процесінде қалыптасқан дискурстарды білдіреді. Сөйлесушінің адресатының болуы диалог үшін өте қажет.

Диалогтік сөйлеу әрқашан эмоционалды түрде боялады, өйткені сөйлеуші өзінің сезімдерін, ойларын, айтқан сөздеріне деген көзқарасын білдіреді. Диалог - бұл сәйкес немесе сәйкес келмейтін әртүрлі көзқарастар; бұл басқаның көзқарасын белсенді түрде түсіндіру; бұл жауап күту және оны өз тұжырымында күту. Диалогтік сөйлеуді үйрету кезінде, алғашқы сөйлемдерден бастап, мүмкін болса, осы сипаттаманы ескеру қажет.

Сөйлеу әрқашан жағдайға байланысты, өйткені ол белгілі бір жағдайда болады. Сөйлеу жағдайдан тыс болмайды. Монологта да, диалогта да сөйлеу буынының көзі болып табылатын сөйлеу мотивін анықтайтын жағдай. Жағдаятық - мәні және сөйлеу логикасын алдын-ала анықтайды, әсіресе диалогтікті [6].

Реактивтілік шетел тілінде диалогтік қарым-қатынас ептіліктері мен дағдыларын игеруде объективті қиындықтар туғызады. Диалогті оқытуда серіктестің ескертулеріне риясыз жауап беруге үйрету, сонымен қатар әртүрлі тілдер мен сөйлеу құралдарын қолдана отырып сөйлеу функцияларын жүзеге асырудың маңызы зор [8].

Бастауыш сыныптарда ойындармен сабақтарда ынтымақтастық жасау мүмкіндігі қарқынды дамып келеді. Балалар ересектердің көмегінсіз келіссөздер жүргізуді, бір-біріне орын беруді, тапсырмаларды таратуды үйренеді [9].

Айта кету керек, бастауыш білім беру - баланың дамуындағы ерекше кезең. Бастауыш сынып оқушысы әлі де ойын ойнағанды ұнататын бала, біз осыны ұмытпауымыз керек.

Оқыту процесінде оқулықтарды пайдалана отырып, оқу тақырыптарын, оқу материалдарын таңдауды мұқият қарастырған жөн, өйткені ол ҚР мемлекеттік білім стандартының талаптарына сәйкес келіп қана қоймай, сонымен қатар кіші мектеп оқушыларының психологиялық-педагогикалық сипаттамаларына сәйкес келетін тапсырмаларды қамтуы керек.

Әдістемеде монологтық сөйлеуді үйретуде екі жол қолданылады: «жоғарыдан төмен бағыты» - оқытудың бастапқы бірлігі - дайын мәтін; «төменнен бағыты» мұнда оқыту қарапайым тұжырымдаманы көрсететін сөйлемге негізделген.

«Жоғарыдан төмен бағыты» мәтіннің мазмұндық жоспарын, оның лингвистикалық материалы мен құрамын максималды «иемдену», яғни содан кейін оқушылардың өздері құрастыратын мәтіндерде қолдануға болатын барлық нәрсе өз монологтарын құрайды. Жұмыс реті төмендегідей:

▪ оқушыларды мәтінмен таныстыру (жаттығулар: мәтінді оқу, сұрақтарға жауап беру; жоспар, сөйлемдердің реті, қысқаша түсінік айту)

▪ мәтін мазмұнын беру (кейіпкерлердің біреуінің атынан)

«Төменнен бағыты» қарапайым сөйлем бірлігінен аяқталған монологқа дейін сөйлемді өрбітуді болжайды. Бұл бағыт бойынша орындалатын жұмыстар:

▪ оқушылардың белгілі бір тақырып бойынша пікір айтуы. (мәлімдемелер қисынды ретпен жасалады, оқушылар мұғалімнің көмегімен өз мәлімдемелерін дұрыстайды)

▪ мәлімдемелер арасында мәтіндік және логикалық байланыс орнату кезеңі

▪ оқушылар берілген тақырып бойынша монолог жасайды, оның ішінде пікірлер мен бағалаулар келтіріледі.

Сонымен қатар монологтық сөйлеуді қалыптастыруда визуализация таптырмас технологиялардың бірі болып саналады. Шетел тілі сабақтарында көрнекілік - бастауыш сыныпта жаңа сөздік қорын енгізудің негізгі әдіс-тәсілі. Мұғалім оқушылардың қиялын ояту немесе идеяны жеткізу үшін көрнекі құралдарды қолданады. Ситуациялық суреттер немесе фотосуреттер сөйлеу мен ойлау процестерін ынталандыру үшін көрнекі қолдау болып табылады. Суреттің немесе фотосуреттің сипаттамасын айтып беру сөйлеуді ынталандыратын сөз әрекетінің негізгі түрлерінің біріне жатқызуға болады. Суретті сипаттау - бұл коммуникативті және когнитивті білім беру жүйесін қалыптастыру үшін өте тиімді жаттығу. Мұндай жаттығулар сөйлеу және жазу дағдыларын дамытуға ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың ынтасын арттыруға, байқампаздық пен шығармашылықты дамытуға жақсы әдіс болып табылады. Бүгінгі таңда сабақта визуализацияның алуан түрлері бар: фотосуреттер, видеороликтер, фильмдер мен мультфильмдердің үзінділері, презентациялар, тіректі жазбалар, диаграммалар, кестелер және т.б.

Бастауыш сыныптарда да әртүрлі бақылау жұмыстары орындалады. Ағымдық және қорытынды бақылаулар кезінде көңіл аударатын сұрақтар:

▪ монологтың түрлері

▪ мәлімдемелердің байланыстылығы, дәйектілігі

▪ мәлімдемелер көлемі

▪ лингвистикалық дұрыстығы

Оқушыларды қызықтыру, олардың монологтық сөйлеуге деген ынтасын ояту үшін монологтық сөйлеуді құруға арналған жаттығулар әр түрлі, қызықты және әсерлі болуы керек. Шетел тілі сабағында монологтық сөйлеуді оқытуда лексикалық ойындар жиі қолданылады.

Сабақты жандандыру және қызықты ету үшін әдістемелік әдебиеттерде сипатталған диалогтік оқытудың да жаңа технологиялсы туралы айтылады. Атақты ғалым-әдіскерлердің ғылыми еңбектерін зерттей келе байқағанымыз, бастауыш сыныптарда әсіресе рөлдік ойындар диалогтік сөйлеуді оқытудың пайдалы технологиясына жатады.[10; 8]:

«Role Play» немесе «Рөлдік ойын». Бастауыш сыныпта диалогты оқыту туралы сөз болғанда, рөлдік ойынға назар аудару керек, өйткені ойын, біз әлі күнге дейін білім берумен қатар жетекші қызмет түрі болып табылады [10, б. 49]. Рөлдік ойын жаңа материалды игерудің, шығармашылық қабілеттерін шоғырландыру мен дамытудың күрделі мәселелерін шешуде, сонымен қатар жалпы білімдік дағдыларды қалыптастыруда қолданылады. Бұл оқушыларға оқу материалын әртүрлі тұрғыдан түсінуге және зерттеуге мүмкіндік береді. Рөлдік ойындардың әлеуметтік маңыздылығы мынада: белгілі бір мәселелерді шешу барысында білім белсенділеніп қана қоймайды, сонымен бірге қарым-қатынастың ұжымдық формалары дамиды. Қосымша төмендегі технологияларды пайдаланған тиімді.

«Brownian Motion». Бұл технология ұсынылған тақырып бойынша ақпарат жинау үшін оқушылардың барлық сыныптағы қозғалысын қамтиды. Әр қатысушыға тапсырмалар тізімі жазылған парақ беріледі. Мұғалім сұрақтар мен жауаптардың тұжырымдалуына көмектеседі, өзара іс-қимылдың ағылшын тілінде жүргізілуін қадағалайды. Реплика-сұрақ және сұрақ-сұрақ сияқты диалогтық бірлік әзірленеді.

«Интервью». Жұптық жұмыста әр серіктес кезектесіп сұхбат алушыға және сұхбаттасушыға айналады. Оқушыларға сұрақтар тізімі беріледі, немесе өз сұрақтарын құрастыруға тіректер көрсетіледі.

«Find the Differences». Оқушыларға екі суретті салыстыру қажет. Бұл жағдайдың ерекшелігі - әр серіктестің бір ғана суреті болады.

«Карусель». Оқушылардың шығармашылық белсенділігін өте жақсы ынталандырады. Ішкі және сыртқы болып екі дөңгелек жасалады. Ішкі дөңгелек - бұл сыртқы шеңберге қарайтын қозғалыссыз отырған оқушылар, ал сыртқы жағы әр 30 секунд сайын дөңгелек болып қозғалатын оқушылар. Осылайша, олар бірнеше минут ішінде бірнеше тақырыпты сөйлесе алады. Балалар қызу сөйлесіп, сабақ динамикалық және нәтижелі болады.

«Brain Storming». Берілген тақырып бойынша оқушылар шектеулі уақыт ішінде идеяларын айтады. Оқушылар ойларын тез және еркін шығару үшін контекстке байланысты жеке немесе топтық ми шабуылы тиімді болады. Миға шабуылдың жақсы бір ерекшелігі - оқушылар өз идеялары үшін сынға алынбайды, сондықтан олар жаңа идеялармен алмасуға дайын болады.

«Storytelling». Оқушылар алдын ала біреуден естіген ертегіні немесе оқиғаны қысқаша қорытып айтады немесе сыныптастарына айту үшін өз ертегілерін құра алады. Оқиға туралы әңгімелеу шығармашылық ойлауды дамытады. Бұл сонымен қатар оқушыларға ойды бастау, дамыту және аяқтау форматында білдіруге, соның ішінде кейіпкерлер мен оқиғаны құра отырып өрнектеуге көмектеседі [11].

«Picture Describing». Оқушыларды топқа бөліп, әр топқа әр түрлі сурет беруге болады. Оқушылар өз топтарымен суретті талқылайды, содан кейін әр топтың өкілі бүкіл сыныпқа суретті сипаттайды. Бұл іс-әрекет оқушылардың көпшілік алдында сөйлеу дағдыларымен қатар шығармашылық қабылеті мен қиялын дамытады [11].

Қорыта келе айтатынымыз: өкінішке орай көптеген мектептерде мұғалімдер монологтық сөйлеу негіздерін қалыптастыруға жеткіліксіз көңіл бөледі, дегенмен бұл мәселе өте маңызды, өйткені сөйлеу сөз әрекетінің диалогтік түрін дамыту үшін сенімді негіз болып табылады. Монологтық сөйлеуде қалыптасқан дағдылардың болуы диалогтік сөйлеуде жалғасуына әсер етеді. Келесі мәселе- жағдаятсыз диалог болмайды, сол себепті мұғалім сабақ барысында туындаған жағдаяттарды ескере отырып, оқушыларды диалогтік қарым-қатынасқа үйрету керек. Сонымен қатар әрбір сабақта оқушылардың белсенділігін арттыру үшін және оқытылып отырған шетел тілін жақсы меңгерту үшін мұғалімдер үнемі ізденісте болып, сабақтарды түрлендіріп, жаңа технологияларды тиімді пайдалану керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Методика преподавания иностранных языков: общий курс: [учеб, пособие] отв. ред. А, Н. Шамов. - 2-е изд. , перераб. и доп. -- М.: АСТ: АСТ МОСКВА: Восток - Запад, 2009. - 253 с.
2. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязыкному общению. - М.: Русский язык, 1989. - 223
3. Утехина А.Н. Иностранный язык в дошкольном возрасте: Теория и практика: Учеб. пособие 3-е изд. , испр. - М.: ФЛИНТА: Наука, 2013- 186 с.
4. Бычковская Е.В. Развитие интереса к иностранному языку у младших школьников // Иностранные языки школе. 2008 - № 1.
5. Филатов В. М. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе. Ростов-н/д, 2004.- 140 с.
6. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики.-М.: Высшая школа, 1991.- 90 с.
7. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя.- М.: АРКТИ, 2008.- 141 с.
8. Маслыко Е.А. Настольная книга преподавателя иностранного языка- Минск.: Высшая школа, 2001.- 315 с.
9. Спиридонов В.Ф. Психология мышления. Решение задач и проблем.- М.: Генезис, 2012.- 319 с.
10. Конышева А.В. Современные методы обучения английскому языку. Минск: ТетраСистемс, 2004. 176 с.
11. Kayi, H. (2006). Teaching speaking: Activities to promote speaking in a second language. The Internet TESL Journal, 12 (11), Retrieved on November 9, 2014, from: http://iteslj.org/Articles/Kayi-TeachingSpeaking.html.

СЕКЦИЯ 7.
Білім беру мен бизнестегі сандық технологиялар
СЕКЦИЯ 7.
Цифровые технологии в образовании и бизнесе

Увалиева Ш.Д.
Казахский университет международных
отношений и мировых языков им. Абылай хана
E-mail: sh.uvalieva@mail.ru

Uvaliyeva Sh.
Ablai Khan University of International
Relations and World Languages

УДК 004.9

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ТРЕНД РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА

Аннотация: қазіргі әлемде цифрландыру бизнесті дамытудың негізгі трендттерінің біріне айналып отыр. Цифрлық технологияларды дамыту цифрландырудың біздің өміріміздің барлық салаларына енуімен байланысты, қарқынды технологиялық өзгерістердің салдарынан цифрлық технологияларды дамыту жеделдетілді және кең танымалдылыққа ие болды, біздің өміріміз өзгерді. Бизнесті цифрландыруды одан әрі дамыту, соның ішінде, мобильді қызметтер және жасанды интеллект сияқты өзгерістерді айтарлықтай жақсартады және біз бұрын күтпеген ерекше қызметтер мен әл-ауқатпен қамтамасыз етеді.

Бұл мақалада цифрландыру мен цифрлық технологияларды тәсілдері талданады. Автор зерттеушілердің пікірін талдай отыра, бизнесті цифрландырудың тұжырымдамасына жеке түсініктерін ұсынады. Басты назар «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына және бизнестің даму міндеттерін шешудің маңыздылығына бағытталуда.

Түйін сөздер: цифрландыру, цифрлық технологиялар, цифрлық экономика.

DIGITALIZATION AS A MODERN BUSINESS DEVELOPMENT TREND

Abstract: In the modern world, digitalization is becoming one of the main trends in business development. The development of digital technologies is associated with the penetration of digitalization into all areas of our lives, as a result of rapid technological changes, the development of digital technologies has accelerated and gained wide popularity, and our lives have changed. Further development of business digitalization, including mobile services and artificial intelligence, will significantly improve changes and provide exceptional services and well-being that we did not expect before.

This article analyzes the approaches to digitalization and digital technologies. The author, analyzing the opinion of researchers, offers his own understanding of the concept of business digitalization. Special attention is paid to the State Program “Digital Kazakhstan” and the importance of solving business development tasks.

Key words: digitalization, digital technology, digital economy.

Развитие цифровых технологий является одним из важнейших факторов экономического роста, который становится возможным благодаря автоматизации существующих процессов, внедрению принципиально новых, прорывных бизнес-моделей и технологий, таких как цифровые платформы, цифровые экосистемы, углубленная аналитика больших массивов данных, технологии «Индустрии 4.0», роботизация, Интернет вещей. Цифровые преобразования позволяют создавать комфортные и безопасные условия для жизни на основе умных технологий, а цифровые платформы создают новые возможности для трудоустройства человека, помогают развивать дополнительные навыки и повышать квалификацию, способствуют появлению новых, связанных с цифровизацией, профессий и высокооплачиваемых рабочих мест. Согласно прогнозам ведущих мировых экспертов, четверть мировой экономики будет цифровой, и внедрение технологий цифровизации экономики, позволяющих государству, бизнесу и обществу эффективно взаимодействовать, становится все более масштабным и динамичным процессом [Бойко И.П., 117].

Цифровая эпоха уже наступила, и бизнес меняется быстрее, чем когда-либо раньше. В современном мире цифровизация стала одним из основных трендов развития бизнеса.

*Цифровизация бизнеса - это внедрение современных технологий в основные бизнес-процессы и переход из «офлайна» на совершенно новый качественный уровень «*Digital*».*

Бизнес в цифровом мире - полное переосмысление традиционных подходов к работе с клиентами, создание уникального опыта, новый взгляд на партнерство и конкуренцию, безусловно, новые модели и подходы к тому, как современные бизнес-стратегии найдут свое воплощение в ежедневной деятельности компаний.

Для всех компаний настало время вступить в новую эпоху и стать цифровыми организациями. Сегодня стать цифровой организацией должно быть приоритетом каждого руководителя предприятия или IT-отдела, так как именно от этого зависит долгосрочный успех компании [Бойко И.П., 121].

Ключевым фактором цифровизации является скорость, поскольку компаниям нужно действовать быстрее, чем когда-либо. Цифровизация бизнеса необходимо для компаний, работающих в жесткой конкурентной среде. Многие предприятия и сферы, которые активно проводят цифровизацию в бизнесе, отмечают их результативность. Для того, чтобы остаться на плаву и улучшить бизнес-показатели организациям необходимо интегрировать «оцифровку» в свою структуру. Делать это лучше поэтапно, но и не затягивая процесс. На первых этапах актуально оснащение организации цифровой инфраструктурой и запуск пилотных проектов, которые могут привести к масштабной трансформации бизнеса. На следующих этапах надо сформировать стратегию цифровизации с учетом будущей бизнес-модели компании в цифровом мире. Такой комплекс мер позволит компании стать более гибкой и эффективной. Стратегия цифровизации успешно реализуется по всему миру руководителями IT-организаций и предприятий разных уровней. Она порождает технологический сдвиг, в короткие сроки преображая вид глобальной бизнес-среды, порождая новых лидеров и заставляя крупнейшие корпорации бороться за свое существование [Бойко И.П., 124].

Цифровые технологии содействуют глобализации бизнеса, поскольку обеспечивают с минимальными затратами быстрый доступ к работникам компании по всему миру, а также координацию глобальных взаимодействий фирм, находящихся на разных уровнях цепочки создания ценности и становятся органической частью передовых систем управления производством, товарно-материальными запасами и коммуникациями. В ближайшее время платформенные решения окажут серьезное влияние на экономику. В отличие от обычного представления продуктов и услуг создают технологические платформы, которые дают возможность различным рыночным игрокам самим создавать новые продукты и услуги и обмениваться совместно созданными ценностями. Внедрение платформенных решений расширяет существующие рынки и создает новые, а также ускоряет и удешевляет процессы производства и обмена, резко повышают производительность труда [Бойко И.П., 126].

В Казахстане разработана программа «Цифровой Казахстан», которая нацелена на повышение уровня жизни каждого жителя страны за счет использования цифровых технологий.

«Digital Kazakhstan» позволит экономике, бизнесу и гражданам выйти на принципиально новую траекторию развития. В программе описываются пять ключевых направлений (2):

1. «Цифровиация отраслей экономики».
2. «Переход на цифровое государство».
3. «Реализация цифрового Шелкового пути».
4. Развитие человеческого капитала.
5. «Создание инновационной экосистемы».

Внедрение технологий «Digital» может кардинально изменить основные бизнес-процессы и динамику ведения бизнеса.

Цифровизация бизнеса основывается на следующих пяти составляющих:

- способы хранения и передачи информации (электронная почта, мессенджеры, облачные технологии);
- интеграция цифровых технологий (электронный документооборот, 3D печать, онлайн документы, искусственный интеллект);
- продвижение бизнеса при помощи интернет-каналов;
- защита цифровых сведений, в том числе использование антивирусного программного обеспечения;
- повышение уровня цифровой грамотности у сотрудников. Обучение и развитие потенциала работников играет немаловажную роль, поэтому в текущем году увеличилось число компаний, которые вкладывают средства в эту сферу [Паньшин Б.Н., 21].

Цифровизация предполагает сбор необходимой количественной информации на каждом этапе создания стоимости товара или услуги для принятия правильных бизнес-решений. К примеру, крупные промышленные компании могут дистанционно контролировать возникновение различных ошибок системы и находить решения для их исправления на основе разработанных ранее сценариев с помощью технологий искусственного интеллекта.

Более того, цифровизация позволяет бизнесу оптимизировать производственные ресурсы и осуществлять более качественный их контроль. Например, благодаря технологиям Интернета вещей компании могут отслеживать местоположение рабочего персонала и начало трудовой смены или выполнения работ. Другой пример, на основе собранной информации компании могут сократить переменные издержки благодаря точному прогнозу объемов потребляемых ресурсов [Паньшин Б.Н., 23].

Для организаций, которые бы хотели реализовать весь потенциал цифровизации, настало время развивать сетевую инфраструктуру.

За последние пять лет клиентские приложения и устройства совершили резкий скачок в развитии. То, что раньше представлялось невозможным на мобильном устройстве, сейчас стало нормой. Просмотр Web страниц, IP-телефония, видеоконференции и передача мультимедийных потоков теперь возможны на мобильных устройствах благодаря развитию технологий смартфонов, планшетных ПК и ноутбуков для работы в сети. Сеть играет важную роль не только потому, что объединяет людей, приложения и устройства, но и потому, что предоставляет уникальную аналитику. Кроме того, сеть может предоставить надежную систему обеспечения безопасности для защиты организации, ее сотрудников и заказчиков. Но сегодня для большинства организаций сеть - это бизнес, и она должна работать со скоростью бизнеса [Паньшин Б.Н., 26].

Цифровые организации генерируют терабайты данных, которые можно собрать, обработать и проанализировать, чтобы получить важную для бизнеса аналитическую информацию. Ранее платформы больших данных, использовавшиеся для анализа информации, были очень дорогими, и их могли себе позволить только крупнейшие организации. Сегодня же существуют различные виды таких платформ, и их преимуществами могут воспользоваться компании разного масштаба.

Для разных сфер требуется различный объем цифровых трансформаций, причем со временем этот показатель может меняться. Так, в нефтегазовой индустрии в начале 2000-х, цифровым месторождением считалось предприятие, подключенное к спутниковой связи, а сейчас под этим термином понимают систему управления процессом добычи, которая позволяет отслеживать и управлять работой всего оборудования в режиме реального времени [Паньшин Б.Н., 30].

2020 год ознаменовался рядом шоковых событий, которые видоизменили бизнес-процессы многих компаний и напрямую повлияли на жизни обычных людей. Весенний карантин, начавшийся с одной недели, плавно перерос в затяжную череду нерабочих дней, переведя экономически активное население «на удаленку» в режиме вынужденной самоизоляции.

Современный мир еще не сталкивался с таким явлением, как коронавирусная пандемия, когда население многих стран практически перестало выходить из дома. Когда оказались, закрыты торговые центры, рестораны, автосалоны, гостиницы, парикмахерские и непродовольственные магазины.

Человечество всегда находило в себе силы выжить, преодолев любые сложности, «форс-мажоры» и внешние обстоятельства. Спустя определенное время после распространения коронавируса по планете и принятых контрмер, стало понятно, что многие самые мрачные прогнозы не сбылись.

Как пандемия повлияла на цифровизацию бизнеса? Каким будет рынок после пандемии? Как коронавирус повлиял на развитие технологических трендов и как подготовиться к новой реальности?

Пандемия стала мощным толчком к развитию цифровой экономики. Режим самоизоляции не только заставил бизнесменов перейти на удаленный формат работы, но и оперативно развивать онлайн-сервисы.

Путь цифровой трансформации, который раньше мог растянуться на несколько лет, многие прошли за пару месяцев. Это очень важный этап для многих организаций, по мере того, как мир привыкает к жизни в новых условиях, бизнес адаптируется и становится все более цифровым и гибким, отвечая на новые правила игры. Технологии стали ключевым инструментом в «перезагрузке» предприятий, способствуя развитию инноваций даже в традиционных областях.

Бизнес, получив мощнейший удар на грани нокаута, удержался, сжался пружиной, и

распрямившись – трансформировался, диджитализировался, но никуда не исчез. Многие сотрудники ушли на удаленный режим работы без ущерба для бизнес-процессов. Появились новые направления, а технологии, которые раньше находились в зачаточном состоянии, стали в ускоренном режиме набирать обороты и раскрывать свой потенциал [Кунцман А.А., 14].

Посткоронавирусная реальность диктует бизнесу новые требования и «правила игры». Необходимость в обеспечении социальной дистанции, расходы на защитные средства для персонала, снижение трафика и переориентирование покупателей на онлайн покупки – все это в совокупности стимулирует и подталкивает многие компании к внедрению новых инновационных технологий. Приоритет отдается перспективным направлениям автоматизации процессов складирования, покупок и обслуживания с целью снижения издержек и минимизации контактов между покупателями и продавцами.

Для многих компаний переход на удаленную работу был стрессом. Если в IT-сфере это норма, то большинство компаний других индустрий не были готовы ни технически, ни организационно. Для малого бизнеса зачастую автоматизация процессов не первостепенна, большинство задач решалось при личном общении, что в условиях удаленной работы оказалось затруднительно.

В первую очередь компаниям понадобились инструменты для удаленных коммуникаций - звонки, встречи, обсуждения. В дальнейшем требовалось интегрировать в эти инструменты процессы постановки и контроля задач, согласования документов, удаленной поддержки сотрудников. При этом руководители не готовы делать капитальные вложения в инфраструктуру и ПО - все ищут простые облачные решения, одним из примеров которых является Microsoft 365 и Teams. Все компании являются постоянными пользователями Teams, и привыкли к проведению виртуальных собраний, конференций и личных встреч [Кунцман А.А., 17].

Когда компании привыкают работать в новой парадигме, они начинают видеть и новые возможности для повышения эффективности работы. Скорость адаптации компании под изменяющиеся условия является залогом выживания и роста в наше турбулентное время. Поэтому многие компании заинтересованы во внедрении решений, которые можно быстро адаптировать под изменения без привлечения разработчиков, так называемые low-code-решения. И платформа ZPlatform становится эффективным и недорогим решением данной задачи. Еще одним трендом является внедрение чат-ботов, обеспечивающих высокую скорость реакции на запросы клиентов и сотрудников, минимизируя привлечение внутренних ресурсов.

Если говорить о сервисах для удаленных коммуникаций, то поистине взрывной рост популярности пришелся на флагманские продукты компаний «Zoom» и «Slack». По некоторым данным, корпоративный мессенджер «Slack» получил прирост в 80% платных аккаунтов по сравнению «до пандемическим» кварталом, а количество сообщений, отправляемых пользователями в чатах по всему миру, выросло более чем на треть. В свою очередь, сервис видеоконференций «Zoom» перевалил отметку в 300 миллионов активных пользователей, став практически незаменимым инструментом и стандартом де-факто для корпоративных коммуникаций. Рост продаж и увеличение платных аккаунтов отметили у себя и другие заметные игроки рынка интернет-коммуникаций – «Microsoft Teams» и «Cisco's Webex» [Райков А. Н., 172].

Коронавирус несомненно внес серьезные коррективы в деятельность и дальнейшее развитие абсолютно всех компаний, от крупных производителей до представителей малого бизнеса и небольших стартапов.

Любой кризис рано или поздно заканчивается. Самое главное - понять, какие уроки он нам преподнес, и уже сегодня подготовиться к завтрашнему дню. То, чему все мы научимся сейчас, как будем строить коммуникации и как использовать наши технологические возможности, поможет нам выстроить принципы эффективности и продуктивности в новой бизнес-реальности.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Бойко И.П.* Экономика предприятия в цифровую эпоху // Российское предпринимательство. – М., 2017. – Т. 18. – № 7. – С. 117-126.

2. Государственная программа «Цифровой Казахстан» 2017 года.

3. *Паньшин Б.Н.* Цифровая экономика: особенности и тенденции развития // Наука и инновации. – М., 2016. –№ 157. – С.21-30.

4.*Кунцман А.А.* Трансформация внутренней и внешней среды бизнеса в условиях цифровой экономики// Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – М., 2016. – № 11(93). – С.14-21.

5.*Райков А. Н.* Ловушки для искусственного интеллекта // Экономические стратегии. – М., 2016. - № 6. - С. 172–173.

Елеусизова Г.С
Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық
Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті
E-mail: gulzhan_sabit@mail.ru

Yeleussizova G.S.
Ablai Khan University of International
Relations and World Languages

ӘОЖ 004.92

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

DISTANCE LEARNING - A REQUIREMENT OF TIME

Аннотация: Мақалада Қазақстандағы онлайн білім, студенттердің қазіргі және болашақта кездесетін артықшылықтары мен кемшіліктері туралы айтылады.

Карантин кезінде білім беру мекемелерінің коронавирустық пандемияға байланысты қабылдаған шараларын және Қазақстанда қашықтықтан оқытуды енгізу процесіне, сондай-ақ оның тез таралуына және жаппай қолданылуына жол бермейтін себептерге ерекше назар аударылады. Мақаланың негізгі міндеті - білім берудің жаңа түрі ретінде қашықтықтан оқытуды негіздеу және негіздеу. Мақалада білім беру формалары талданып, қашықтықтан оқытудың негізгі бағыттары келтірілген, қашықтықтан оқыту мен дәстүрлі айырмашылықтар көрсетілген. Қашықтықтан оқыту кезінде студенттер мен оқытушылар шешетін мәселелерді атап өтті. Қашықтықтан оқытудың тиімділігі қашықтықтан курстарды жобалау мен жүзеге асырудың негізінде жатқан педагогикалық технологияларды қолдану арқылы анықталатыны көрсетілген.

Түйінді сөздер: Қазақстан, білім берудің мақсаттары, қашықтықтан оқыту, студенттер, әдістер, технологиялар, интернетті пайдалану, проблемалары мен кемшіліктері, бағыттары.

Abstract: The article discusses online education in Kazakhstan, the advantages and disadvantages of current and future students.

During the quarantine, special attention is paid to the measures taken by educational institutions in connection with the coronavirus pandemic and the process of introducing distance learning in Kazakhstan, as well as the reasons that prevent its rapid spread and widespread use. The main objective of the article is to substantiate and substantiate distance learning as a new form of education. The article analyzes the forms of education, gives the main directions of distance learning, shows the differences between distance learning and traditional. He noted the problems that students and teachers must solve in the process of distance learning. It is shown that the effectiveness of distance learning is determined by the use of pedagogical technologies that underlie the development and implementation of distance learning courses.

Key words: Kazakhstan, goals of education, distance learning, students, methods, technologies, use of the Internet, problems and disadvantages, directions.

Қазақстан Республикасының білім жүйесіне 2020 жылдың наурызынан бастап ауқымды өзгерістер енгізілді. Мектеп оқушылары мен студенттер қашықтықтан онлайн білім беруге көшті. Қашықтықтан оқыту - барлық оқу мақсаттарын сақтау арқылы қашықтықтағы білім алушылар мен мұғалімнің өзара әрекеттесу процесі. Бұл сондай-ақ жаңа технологиямен дербес білім беру түрі.

Қашықтықтан оқыту әдістерінің көмегімен оқыту 18-19 ғасырда пайда болды, бұл тұңғыш рет жалпыға танымал пошта қызметі арқылы іске асты[1]. Бұл практикалық әдісте, студент сабақ материалдарын пошта немесе электрондық оқыту жүйесінің әдістері арқылы алды. Қазақстанда студенттердің барлығы бірдей университетке баруға және оқуға ерікті емес. Мүмкіндігі шектеулі оқушылар мен заңып жандардың оқу орнынан білім алуға мүмкіндіктері болмағаны белгілі. Технология мен электрондық жүйе дамымаған уақытта мұғалімдер бос уақытында оқушының үйіне барып, сабақта өткен бір күндік материалмен алмасатын еді.[4]

2020 жылы білім алушылар қашықтықтан оқу онлайн режиміне ауысты, оқу материалдарын, тапсырмаларды жіберу, оқу сабақтарын нақты уақыт режимінде өзара іс-әрекет ету үдерісінде жұмыс жасап бастады. Тиімділік үшін мұғалімдер оқушымен бірге оқу схемасын ұйымдастырды,

олар алдын-ала уақытты жоспарлады. Мұнда бір ғана кемшілік бар: студент барлық материалдарды орындайды және топтық жұмыссыз жеке жұмыс жасайды.

XXI ғасыр, демек, білім алушылардың 95% -ында жаңа технологияны қолдана отырып білім беру жүйесін алуға үлкен мүмкіндік бар. Технологиялық өсудің арқасында бәрі тезірек жүре бастады, студенттерге бұрынғыдай газет және қалың кітап оқудың қажеті жоқ. Қазіргі уақытта барлық қажетті материалдарды интернеттен табуға болады. Студенттер жаңа бағытта оқытылады, технологияның дамуы оқу процесін едәуір жеңілдетті.

Заманауи білім беру технологияларының көмегімен білім беру ұйымдарындағы жоспарлар мен әдістер қарастырылды. Студенттерге болашақ мамандығында өмірден өз орнын таңдауға көмектесу, болашақ маманның шығармашылық тұлғасын қалыптастыру, еңбекқорлыққа, іскерлікке, бірлікке, адамгершілікке, мейірімділікке, адалдыққа, ұқыптылыққа және жауапкершілікке тәрбиелеу.

Әлемдегі алғашқы қашықтықтан білім беру университеті 1969 жылы Ұлыбританияда - Ұлыбританияның ашық университеті ашылған. Бұл атау барлығына білім беру мекемесі қолайлы бағамен және күн сайын қашықтықтан оқыту сабақтарына қатысу қажеттілігінің болмауымен бәріне қол жетімді екенін түсінуге мүмкіндік берді. Бұл көптеген үміт пен білім беру революциясын берді. XXI ғасырдың өзінде Интернет бірінші немесе екінші жоғары білім алу үшін, университеттерде қайта даярлау немесе біліктілігін арттыру үшін, кез-келген негізгі немесе қосымша білім алу үшін университеттерде қашықтықтан оқытуды танымал етуге ықпал ете отырып, жаппай тарала бастады. Бізде кері байланыс мүмкіндігі бар, өйткені әртүрлі вебинарлар, тренингтер, конференциялар жиі өткізіліп тұрады.

Оқытудың кез-келген технологиясын қолдану, ол қаншалықты жетілдірілген болса да, оқушылардың қабілеттері мен мұғалімнің шығармашылық қабілеттерін ашып, дамытуға тиімді жағдай туғызбайтыны анық. Жағымды жақтары болғандықтан, желілік оқытудың жағымсыз жақтары да бар. Қазіргі жағдайда мұғалімдер мен студенттер, шамамен айтқанда, ноутбук, компьютер, телефон алдында ең көп дегенде 14-15 сағат отырады. Осы жылдың статистикасына қарағанда, бұл көптеген ауруларды тудырады, мысалы, остеохондроз, көру мен естудің нашарлауы, арқа мен мойынның ауыруы, құрысулар, бас аурулары. Онлайн оқыту бізді үстелге телефонмен немесе басқа байланыс құрылғысымен жарты күннен артық отыруға мәжбүр етеді. Жоғары білім бұрын-соңды соншалықты сұранысқа ие болған жоқ, ал Интернет соншалықты қол жетімді және жылдам болды. Уақытты үнемдеу, өзін-өзі ұйымдастыру және жылдам кері байланыс - бұл қашықтықтан оқытудың сәтті өтуі үшін қажет.

Ұлы бабаларымыз айтқандай, «өмір сүріп, білім ал». Маман болу үшін үздіксіз білім қажет. Жоғары білімді адам ретінде біліміңізді кеңейтуге тырысу өте маңызды. Эпидемияның басында білім беру ұйымдары барлық студенттер үшін бір платформаны қолданды. Платформаны қолдану барысында интернеттің істен шығуы сияқты бірталай мәселелермен кездестік. Біздің білім министрлігі жаңа оқу жылында студенттерді Microsoft Teams платформасына көшіру туралы шешім қабылдады. Қазіргі уақытта студенттер өз ойларын ашық айта алады, мысалы, жұптасып, есептерді, презентацияларды еркін қорғау мүмкіндігі ашылды. Мұғалімдерге барлық оқушыларды бір уақытта бақылау өте қиын, алайда әр оқушының жұмысын тексере отырып, мұғалім өзіне жаңа нәрсе алады. Бұл да өзінше жаңа жаңалық. Жоба әдісінің басты мақсаты - студенттерге әр түрлі пәндерден білімді интеграциялауды қажет ететін практикалық есептер немесе тапсырмаларды шешу барысында білімді өз бетінше алу мүмкіндігін беру. Жобалық әдіс, педагогикалық технология туралы айтатын болсақ, онда бұл технология шығармашылық сипаттағы зерттеу, іздеу, проблемалық әдістердің үйлесуін болжайды. Жобадағы мұғалімді әзірлеуші, үйлестіруші, сарапшы және кеңесші тағайындайды. Бұл технология оқушылардың шығармашылығын арттырады, олардың қиялын және қызығушылығын дамытады. Жобаларды дайындау кезінде оқушының шығармашылық және интеллектуалдық әлеуеті ашылады. Жоба әдісі зерттеу жұмысын жүргізуге, топта жұмыс істеуге, пікірталас жүргізуге, мәселелерді шешуге үйретеді. Жоба әдіснамасын кез-келген тақырып бойынша шет тілін оқытуда қолдануға болады, өйткені пәндерді таңдау студент үшін практикалық маңыздылығын ескере отырып жүзеге асырылды. Сонымен бірге олар Microsoft Power Point бағдарламасымен жұмыс істеу сияқты дағдыларды игереді, мұнда қызықты материалдар мен иллюстрациялар таба білу үшін басқа презентация бағдарламаларын қосуға

болады. Әр білім алушының жұмысы плагиатқа тексеріледі, бүгінде студенттер өздерінің жеке ойлары мен шығармаларын жеткізуге тырысады. Биыл алғаш рет студенттер онлайн-тренингтен өтті. Бұл олардың шығармашылық тапсырмалар, шағын топтарда жұмыс істеу, мемлекеттік ресурстарды пайдалану (маман шақыру), әлеуметтік жобалар, жаңа материалды зерделеу және бекіту, күрделі және даулы мәселелер мен мәселелерді талқылауына көмектесті.

Шығармашылық тапсырмалар деп оқушылардан ақпаратты көбейтуді ғана емес, сонымен бірге шығармашылықпен жұмыс жасауды талап ететін оқу тапсырмаларымен бөлісеміз. Пандемияға байланысты біздің студенттер мен оқушыларға білім беруде барлық жағынан көмектесуге барлық жағдай жасалынып жатқаны өте қуантады. Видеосабақтар, жеке онлайн консультациялар, онлайн-курстардың пайдасы зор. Қазақстанда COVID-19 індетіне карантиндік қашықтықтан оқыту 15 наурыз бен 15 сәуір аралығында енгізілді. Қазақстан Республикасының Министрлігі Қазақстанның барлық тұрғындарын қамтамасыз ету және сақтау мақсатында карантин ұзартылды.

Карантинге байланысты студенттер қашықтан онлайн оқып, жалпы білім беретін пәндер бойынша мектеп оқушыларына арналған республикалық олимпиада, сондай-ақ жарыстар мен конференциялардың көпшілігі кейінге шегерілді. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 80 жылдық мерейтойы да індетке байланысты кейінге қалдырылды.

«Біз 21 ғасырда ғылымның мақсаты - биікке ұмтылу, алға ұмтылу екенін көреміз. Біздің міндетіміз тек алға ілгерілеу ғана емес, сонымен қатар бастамашылық ету. Ол үшін бізге, ең алдымен, білім беру саласын жаңарту қажет », - деп жазады Президент Қ.Тоқаев өз мақаласында.[3]

Осы жылы көптеген әлемдік конференциялар онлайн режимінде де өтті. Біз күтіп отырған БҰҰ Бас Ассамблеясының 75-жылдық мерейтойы драмалық және сын-қатерлерге толы уақытта өтіп жатыр.

2020 жылдан бастап университет түлектеріне қойылатын талаптар студенттерді дайындау аспектілерінің санымен бірге едәуір артады деген қорытынды жасауға болады. Талапкерлерді бағалаудың жаңа әдістері жоғары оқу орындарына ең тиімді және әділетті оқуға түсуге мүмкіндік береді деп күтілуде, нәтижесінде бұл еңбек нарығындағы жағдайдың жақсаруына және елдің одан әрі табысты дамуына ықпал етеді. Ауыршылықтар мен кемшіліктер ауылдық жерлерде, ал ауылдардың саны Қазақстанда көп. Студенттердің жартысынан көбі басқа қалалардан, олардың үштен бірі ауылдан келеді. Мәселе мынада: әлемнің мұндай бөліктерінде интернет өте әлсіз, ал жарық ауа-райына толық тәуелді. Қашықтан оқыту үшін барлық студенттерде қажетті және толық гаджеттер жоқ екені анық[2]

Біз Білім министрлігі студенттер мен барлық оқушылар үшін жаңа жағдайда сапалы білім беру үшін қолдан келгеннің бәрін жасайтынына сенімдіміз. Дәстүрлі сынып сабақтарын онлайн-оқытумен толығымен ауыстыру қиын, бірақ егер сіз қандай да бір себептермен тақырыпты немесе үй тапсырмасын түсіне алмасаңыз, мұғалім сізге жеке көмек негізінде қосымша түсіндірулерден бас тартпайды. Биылғы оқу жылында кейбір нәрселер ыңғайлы болды, электронды журнал және BilimLand мектеп оқушыларына тапсырмаларды орындау үшін жасалды. «Балапан», «Жетісу», «Ел арна» телеарналарында бейне сабақтар өткізілді. Тікелей эфирден басқа Balapan TV сайтына 95 533 адам және YouTube кірді

Balapantv арнасы 6 сағат ішінде 386 мың қаралым көрсетті. Барлық бейне оқулықтар теледидарда Интернетте қайта қарау үшін қол жетімді. Студенттер үшін осы уақытқа дейін қолданған платформада жұмысты жалғастыру туралы шешім қабылданды. Әрбір университеттің порталында әр студент үшін жеке орындалуы керек белгілі бір тапсырмалар бар.

Қашықтықтаноқытудыңартықшылықтарыдабар.Оқушығындарыныңтөмендеуі,университеттер жалдау ақысын төлемейді, күнтізбелік жоспарды және жүктемені жоспарлау мүмкіндігі туды, жеке көрсеткіштер үшін қолайлы, оқуды ең қолайлы қарқынмен жүргізу, оқуды негізгі қызметпен үйлестіру мүмкіндігі де бар[5]. Қоғамға әсер еткен кемшіліктер де кездеседі. Олар қарым-қатынас дағдыларын дамытуға жарамсыз, практикалық білімнің болмауы, сәйкестендіру проблемасынан тұрады.

Бүгінде барлық мақсаттар мен әдістер, оң және теріс жақтар белгілі болды. Қашықтықтан оқитын-білмейтіні әр адамның өз еркінде. Техника жетістіктерінің көмегімен келесі жылы не болатынын елестету қиын емес. Олар әдеттегі бағыттарынан бас тартпайды, тек білім беру өнімдерінің желісін кеңейтеді, осылайша қызығушылық танытқандар көбірек келеді.

Қорытындылай келе, ең басты мәселе – көптеген адамдардың технологиялардың жетіспеуі деп айтуға болады. Бірақ, шын мәнінде, мұғалімдерді жұмыссыз, ал студенттерді білімсіз қалдырғаннан гөрі қашықтықтан оқыған жақсы[6]. Студенттер бұрын сырттай оқыды, әсіресе қазір таңдау жоқ. Статистикалық мәліметтерге сәйкес студенттердің 70% -ы ауылдық жерлерде тұрады. Бұл оқушылардың жартысынан көбі дұрыс байланыспағандығын білдіреді. Пандемияның басында Қазақстан қашықтықтан оқытуға дайын емес еді, кері байланысы жоқ мектеп оқушылары үшін арнайы мектеп бағдарламаларын көрсететін теледидар көмегімен көріп, оқуға шешім қабылданды. Студенттер үшін де бұл сәл қиынырақ болды, негізінен олар университет порталы арқылы жұмыс істеді және Zoom-ға қосылды. Ал қазір барлық жоғары және орта білім оқу орындары Microsoft Teams, Zoom, Google Meet, Cisco Webex, Skype бағдарламаларын қолдануда. Жазда Білім министрлігі оқушыларға арналған жаңа әдістер ойлап тапты, соның арқасында барлығының жұмысын жеңілдетті. Осы жаңа жүйелердің арқасында студенттер мүмкіндігінше университеттің веб-сайтының көмегімен жалпы бейне чатқа қосыла алады. Пандемия жағдайында да барлық оқушылар мен мұғалімдер өз бағыттарын жетілдіре алады. Оқу процесінде әр мұғалім сабаққа және оқушыларға өзіндік көзқарасын жоспарлайды. Ең бастысы – қашықтықтан білім берудің тарихи көзқарасында жаңа идеялар мен технологиялар легі бар.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Андреев А. А. Введение в дистанционное обучение: учебно-методическое пособие. — М.: ВУ, 1997. – С. 27-34.

2.Doug Lemov. Teaching in the Online Classroom: Surviving and Thriving in the New Normal, 111 River St, Hoboken, NJ 07030. – 2010. – P. 52-65

3.https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

4.https://cyberleninka.ru/article/n/o-klassifikatsii-modeley-distantsionnogo-obucheniya

5.https://www.academia.edu/39818858/Teaching_and_Learning_at_a_Distance_Foundations_of_Distance_Education_SIXTH_EDITION

6.Simonson, Michael & Schlosser, Charles & Orellana, Anymir. (2011). Distance education research: A review of the literature. J. Computing in Higher Education. 23. 124-142. 10.1007/s12528-011-9045-8.

Адилжанова С.А.,Бердыгулова А.Ж.,Тойганбаева Н.А.
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
asaltanat81@gmail.com

Adilzhanova S.A., Berdygulova A., Toiganbaeva N.A.

УДК 004.942

СИСТЕМА ПОДДЕРЖКИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ В ЗАДАЧЕ ДИНАМИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСУРСАМИ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ

DECISION SUPPORT SYSTEM FOR DYNAMIC MANAGEMENT OF CYBERSECURITY RESOURCES

Аннотация. Мо мере роста количества и сложности успешно реализованных кибератак на различные информационно-коммуникационные системы (ИКС) возрастает потребность в качественно новых процедурах формирования состава комплексов защиты информации и кибербезопасности (КрБ) на всех контурах защиты ИКС. Перманентная задача по формированию эффективных контуров защиты ИКС и динамического управления ресурсами кибербезопасности породила множество исследований, посвященных вопросам оптимизации состава средств защиты информации (СЗИ) и КрБ.

Ключевые слова. Кибербезопасность, парето-оптимальные решения, генетический алгоритм.

Подобные многоконтурные системы, содержат большое количество объектов,отвечающих за локальные задачи по защите целостности, конфиденциальности и доступности информационных ресурсов ОБИ. Исследование подобных многоконтурных систем, которые на протяжении всего жизненного цикла ОБИ, могут включать в себя самые разнообразные конфигурации аппаратных, программных, организационных средств и методов защиты, представляет сложную задачу. Как правило на стадии проектирования или модернизации подобных многоконтурных СЗИ необходимо решать задачи, связанные с многокритериальной оптимизацией состава средств

защиты. При этом следует учитывать и аспекты динамического управления ресурсами защиты. Подобные многокритериальные задачи, прежде всего, следует решать применяя различные методы математического моделирования и многокритериальной оптимизации состава комплексов многоконтурной защиты ОБИ. В этой ситуации, математические модели для решения подобных многокритериальных оптимизационных задач должны отвечать двум противоречивым требованиям:

1) в наибольшей степени отражать свойства системы;

2) избегать при этом излишней детализации, которая может осложнить получение конечных результатов.

Также необходимо учитывать следующее обстоятельство. Проблематика динамического управления ресурсами стороны защиты ОБИ это не только сугубо техническая задача, которая решается путем увеличения числа компонентов защиты в контурах кибербезопасности ОБИ. Но это также и управленческая задача. Причем вторая составлявшая задачи, связана с таким понятием как менеджмент ИБ и КБ [37]. Основной задачей менеджмента ИБ и КБ является оптимизация не только технических, но экономических показателей эффективности функционирования СЗИ для ОБИ.

Эти исследования, прежде всего, призваны ответить на вопросы, связанные с решение многокритериальных оптимизационных задач, которые обладают такими свойствами, как: сложная конфигурация допустимой области применения отдельных СЗИ; многоэкстремальность рассматриваемых функций; алгоритмическое задание функций и т.д. В реальных задачах построения эффективных многоконтурных систем КрБ решения редко принято оценивать по единственному критерию[3,4]. Поэтому, в подобных задачах, важно не только находить допустимые парето-оптимальные решения, но и аппроксимировать множество полученных вариантов, для того чтобы предложить лицу, принимающему решение (ЛПР) объективный выбор СЗИ по соответствующим контурам КрБ ИКС. Решение вышеописанных задач построения многоконтурных систем защиты информации в условиях роста количества попыток деструктивных воздействий на ИКС требует применения не только классических процедур оптимизации, но и более универсальных методов, например, генетических алгоритмов (ГА), доказавших свою эффективность при решении многих сложных задач[5, 6].

В процессе исследований рассмотрены некоторые аспекты разработки вычислительного ядра системы поддержки принятия решений (СППР) для задачи динамического управления ресурсами кибербезопасности. Быларассмотрена возможность модификации генетического алгоритма (ГА) для решения задачи по подбору,оптимизации конфигураций средств защиты информации (СЗИ) и динамического управления ресурсами кибербезопасности для контуров информационно-коммуникационных систем (ИКС). Научная новизна исследования заключается в том, что в ГА в качестве критериев для оптимизации состава СЗИ предложено использовать суммарную величину рисков от потери информации, а также стоимостные показатели для каждого класс СЗИ. Генетический алгоритм в задаче оптимизации выбора состава СЗИ для ИКС рассмотрен как вариация задачи, связанной с мультивыбором. В такой постановке оптимизация размещения СЗИ по контурам защиты ИКС рассмотрена как модификация комбинаторной задачи о рюкзаке. Практическая ценность исследования заключается в реализации системы поддержки принятия решения на основе предложенного модификации ГА. Выполнены вычислительные эксперименты по выбору рационального программного алгоритма реализации модели. В качестве рационального варианта предложено использовать модификацию ГА. Показано, что реализация ГА в СППР, позволяет ускорить поиск оптимальных вариантов размещения средств КрБ для ИКС более чем в 25 раз. Данное преимущество позволяет не только выполнить быстрый перебор различных вариантов аппаратно-программных СЗИ и их комбинаций для ИКС, но и в последующем объединить предложенный алгоритм с имеющимися моделями и алгоритмами по оптимизации состава контуров кибербезопасности ИКС. Потенциально такое объединения моделей и алгоритмов даст возможность быстро перестраивать защиту ИКС, корректируя ее профили в соответствии с новыми.Организация расчетов предусматривает такие операции: выбор метода решения задачи;составление и отладку программы для компьютера;проведение расчетов;представление результатов в наиболее удобной форме;формулирование выводов и рекомендаций.

Эффективность ГА определяется тщательной настройкой и контролем их параметров. Это несколько затрудняет применение ГА при обычных инженерных расчетах эффективности СЗИ по контурам ИКС. Однако применение ГА становится вполне оправданным, если помимо традиционной многокритериальной оптимизационной задачи по выбору состава СЗИ для ИКС, рассматривать и величину рисков, а также стоимостные показатели отобранных СЗИ для конкретных активов (базы данных, базы знаний, почта, сайт и др.). Процедура поиска решения может быть более эффективной если задействовать потенциал интеллектуальных систем поддержки принятия решений (СППР), вычислительное ядро которых собственно и базируется на применении ГА.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Okutan, A., Yang, S. J., McConky, K., & Werner, G. (2019, June). CAPTURE: Cyberattack Forecasting Using Non-Stationary Features with Time Lags. In 2019 IEEE Conference on Communications and Network Security (CNS) (pp. 205-213). IEEE.

2.Barreto, C., &Koutsoukos, X. (2019, October). Design of Load Forecast Systems Resilient Against Cyber-Attacks. In International Conference on Decision and Game Theory for Security (pp. 1-20). Springer, Cham.

3.Chandra, Y., & Mishra, P. K. (2019). Design of cyber warfare testbed. In Software Engineering (pp. 249-256). Springer, Singapore.

4.Sándor, H., Genge, B., Szántó, Z., Márton, L., & Haller, P. (2019). Cyber attack detection and mitigation: Software Defined Survivable Industrial Control Systems. International Journal of Critical Infrastructure Protection, 25, pp. 152-168.

5.Chiba, Z., Abghour, N., Moussaid, K., El Omri, A., &Rida, M. (2019). New Anomaly Network Intrusion Detection System in Cloud Environment Based on Optimized Back Propagation Neural Network Using Improved Genetic Algorithm. International Journal of Communication Networks and Information Security, 11(1), 61-84.

6.Nozaki, Y., & Yoshikawa, M. (2019, July). Security evaluation of ring oscillator puf against genetic algorithm based modeling attack. In International Conference on Innovative Mobile and Internet Services in Ubiquitous Computing (pp. 338-347). Springer, Cham.

Ержанбек А.
Казахский университет международных отношений и
мировых языков им. Абылай хана
E-mail: aerzhanbek@gmail.com

Erzhanbek A.
Ablai Khan University of International Relations
and World Languages

УДК 004.9

TODAY, THE TREND TOWARDS DIGITALIZATION IS ONE THE KEY VECTORS OF DEVELOPMENT IN ALMOST ALL AREAS OF ACTIVITY

СЕГОДНЯ ТРЕНД НА ЦИФРОВИЗАЦИЮ ЯВЛЯЕТСЯ ОДНИМ КЛЮЧЕВЫХ ВЕКТОРОВ РАЗВИТИЯ ПРАКТИЧЕСКИ ВО ВСЕХ СФЕРАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: Статья посвящена актуальным проблемам внедрения цифровых технологий в систему образования. Развитие цифровых технологий в сфере образования, актуальностью и поддерживается на государственном уровне и широкой общественностью.

Программа, которая будет реализована в период 2018-2022 годы, обеспечит дополнительный импульс развитие цифровизации в Казахстане. Цифровизация это новая социальная ситуация цифрового разрыва, цифрового гражданства, цифровой социализации. Основные изменения в образовании связаны с цифровизацией образования.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровизация, цифровое образование, цифровизация и автоматизация, цифровизация образовательных учреждений.

Summary: The article is devoted to the actual problems of introduction of digital technologies in the education system. The development of digital technologies in the field of education is relevant and supported at the state level and by the general public.

Key words: digital technologies, digitalization, digital education, digitalization and automation, digitalization of educational institutions.

Целями государственной программы «Цифровой Казахстан» являются ускорение темпов развития экономики Республики Казахстан и улучшение качества жизни населения за счет использования цифровых технологий в среднесрочной перспективе, а также создание условий для

перехода экономики Казахстана на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики будущего в долгосрочной перспективе.

Достижение данной цели подразумевает движение по двум векторам развития: «Цифровизация существующей ИКТ» - обеспечение прагматичного старта, состоящего из конкретных проектов в реальном секторе, запуск проектов по цифровизации и технологическому перевооружению существующих отраслей экономики, государственных структур и развитие цифровой инфраструктуры.

«Создание цифровой индустрии будущего» - обеспечение долгосрочной устойчивости, запуск цифровой трансформации страны за счет повышения уровня развития человеческого капитала, построения институтов инновационного развития и, в целом, прогрессивного развития цифровой экосистемы.

Пилотный проект цифрового образования - Национальная платформа открытого образования. Он представляет собой аппаратно-программный комплекс, состоящий из систем дистанционного обучения, телеконференций и вебинаров, образовательных курсов, комплекса проведения онлайн-уроков, объектно-ориентированного программирования, робототехники, 3D-моделирования и печати, удаленной сдачи и приема экзаменов.

Интеграция образовательных курсов и учебных программ поможет заменить преподавателя в случае его отсутствия либо стать дополнением к материалу, подготовленным учителем, а система дистанционного обучения зафиксирует активность виртуального аудитории: сколько чистого времени было потрачено на подачу учебного материала, какова активность аудитории, сколько времени студенты отвечали на поставленные вопросы, кто являлся самым активным и каково количество правильных ответов. Аналитика является настраиваемой.

Цифровые образовательные ресурсы и их виды по представлению и содержанию. Под цифровым образовательным ресурсом понимается информационный источник, содержащий графическую, текстовую, цифровую, речевую, музыкальную, видео, фото и другую информацию, направленный на реализацию целей и задач современного образования. В одном цифровом образовательном ресурсе могут быть выделены информационные или информационно-справочные источники, инструменты создания и обработки информации, управляющие элементы.

Такие же преимущества есть и у преподавателя. В частности, один преподаватель теперь может обучать много людей одновременно. Кроме того, методы отслеживания самостоятельной работы студента в современных системах смешанного обучения позволяют преподавателям принимать вопросы только у тех, кто добросовестно работал самостоятельно. Ведь нередко бывает так, что с вопросами обращаются студенты, которые не пытались решить их самостоятельно. Сюда же можно отнести и проверку контрольных заданий в смешанном обучении проверка может быть автоматически выполнена системами тестирования.

Несмотря на немалые плюсы, у смешанного обучения есть и недостатки, с которыми сталкиваются все звенья системы образования, заинтересованные во внедрении и использовании современных технологий. Это неравномерная ИТ-грамотность, зависимость от техники, широкополосного Интернета, устойчивости онлайн режима и без лимитных тарифов.

Сейчас Казахстан находится на 50-м месте в мире по цифровому развитию, при этом базовая цифровая грамотность населения Казахстана составляет 77%. И чтобы к 2021 году она выросла до 80%, как предусмотрено программой «Цифровой Казахстан», необходимо уже сегодня всем, в том числе и частному сектору, принять активное участие в техподдержке всех звеньев системы образования.

Такое объединение позволит Казахстану достичь общих целей – присоединиться к передовым странам мира, где цифровая эпоха уже наступила, а значит выполнить задачу вхождения Казахстана в число 30 конкурентоспособных стран мира. По мнению Нурсултана Назарбаева, Казахстанцы легко адаптируемы, и надо создавать условия, чтобы компании инвестировали в образование и подготовку своих нынешних и будущих сотрудников. А система образования страны, в свою очередь, будет стремиться к тому, чтобы цифровая эпоха у нас наступила как можно скорее, чтобы добиться преимущества в условиях глобальной конкуренции.

Программа, которая будет реализована в период 2018-2022 годы, обеспечит дополнительный импульс для технологической модернизации флагманских отраслей страны и сформирует условия для масштабного и долгосрочного роста производительности труда.

Пять основных направлений реализации Программы:

1. «Цифровизация отраслей экономики» - направление преобразования традиционных отраслей экономики Республики Казахстан с использованием прорывных технологий и возможностей, которые повысят производительность труда и приведут к росту капитализации.

2. «Переход на цифровое государство» - направление преобразования функций государства как инфраструктуры предоставления услуг населению и бизнесу, предвосхищая его потребности.

3. «Реализация цифрового Шелкового пути» - направление развития высокоскоростной и защищенной инфраструктуры передачи, хранения и обработки данных.

4. «Развитие человеческого капитала» - направление преобразований, охватывающее создание так называемого креативного общества для обеспечения перехода к новым реалиям - экономике знаний.

5. «Создание инновационной экосистемы» - направление создания условий для развития технологического предпринимательства и инноваций с устойчивыми горизонтальными связями между бизнесом, научной сферой и государством. Государство выступит в роли катализатора экосистемы, способного генерировать, адаптировать и внедрять в производство инновации.

В рамках указанных пяти направлений сформированы 17 инициатив и более 100 мероприятий, возврат от реализации которых можно увидеть уже в ближайшие годы в явной форме, а также мероприятий, которые формируют основы формирования цифрового сектора как новой отрасли экономики будущего, основной результат от которых придется на следующие десятилетия.

Цифровизация и автоматизация рабочих мест постоянно требуют новых, более совершенных навыков. Потому работодатели требуют, чтобы вузы предоставляли больше возможностей их сотрудникам в доступе к образовательным программам. Университетам следует принять ряд мер по развитию цифровых технологий, а не только запускать онлайн-курсы. К ним относятся: цифровое преподавание и поддержка обучающих и мониторинговых систем; масштабное и повсеместное онлайн-образование, охватывающее большую аудиторию по всему миру; функциональные аккредитация и экзаменационные процедуры; проведение исследований с помощью цифровых технологий, поиск и анализ данных посредством цифровых инструментов, цифровые коммуникации, полная транспарентность.

Цифровизация должна быть неотъемлемой частью инфраструктуры университета. Важно иметь удобную технологичную среду для исследовательской деятельности, цифровые лаборатории, повсеместный легкий и быстрый доступ к Wi Fi, беспроводные зарядные станции, центры обработки данных, «умные» и «зеленые» здания.

Цифровизация деятельности государственных органов. Данной программой поставлены амбициозные цели по цифровизации деятельности госорганов. Для реализации этих целей будет создана инфраструктура поддержки в виде адаптированного законодательства, мер поддержки бизнеса, образования и науки, упрощения процедур ведения бизнеса, сокращения транзакционных издержек при взаимодействии с государством. Более того, государство будет предвосхищать потребности своих граждан в получении услуг, максимально высвобождая время для производительного труда и стимулирования экономически активного поведения.

Электронное правительство. На предыдущем этапе информатизации государство создало «Электронное Правительство» Республики Казахстан в виде базовой инфраструктуры и информационных систем государственных органов, прямо или косвенно задействованных в оказании государственных услуг.

Одновременно с развитием сетей широкополосного доступа, преобразованиями в информационно-коммуникационной инфраструктуре, переводом бизнес-процессов хозяйствующих субъектов в «онлайн» среду и автоматизацией технологических процессов в промышленности, энергетике, банковской деятельности и сфере ИКТ-услуг необходимо одновременно проводить продуманную и последовательную политику обеспечения безопасности информационного пространства и инфраструктуры связи.

Основные проблемы и угрозы безопасности в сфере использования ИКТ, влияющие на эффективность процессов цифровизации экономики Казахстана, меры по их преодолению нашли отражение в Концепции кибербезопасности «Киберщит Казахстана» и предусматривают использование доверенных технологий обеспечения целостности, конфиденциальности, доступности информации и аутентификации пользователей при ее обработке.

Эффективная реализация мероприятий по цифровизации экономики Республики Казахстан будет обеспечена только при обеспечении единства, устойчивости и безопасности информационно-коммуникационной инфраструктуры, сохранности данных и доверии граждан к процессам, в основе которых лежат решения, основанные на использовании ИКТ. Основное движение предполагается по двум направлениям: движение по двум векторам развития – цифровизация существующей экономики, то есть обеспечение прагматичного старта, состоящего из конкретных проектов в реальном секторе, запуск проектов по цифровизации и технологическому перевооружению существующих отраслей экономики, государственных структур и развитие цифровой инфраструктуры.

Второе направление – это создание цифровой индустрии будущего – обеспечение долгосрочной устойчивости, запуск цифровой трансформации страны за счет повышения уровня развития человеческого капитала, построения институтов инновационного развития и в целом прогрессивного развития цифровой экосистемы.

Пять ключевых направлений: в основе этой концепции пять основных направлений, а именно цифровизация отраслей экономики – преобразование традиционных отраслей экономики с использованием прорывных технологий и возможностей, которые повысят производительность труда и приведут к росту капитализации.

Развитие электронных услуг.

Переход на цифровое государство – направление преобразования функций государства как инфраструктуры предоставления услуг населению и бизнесу, предвосхищая его потребности.

Реализация цифрового Шелкового пути – то есть развитие высокоскоростной и защищенной инфраструктуры передачи, хранения и обработки данных. Развитие человеческого капитала – направление преобразований, охватывающее создание так называемого креативного общества для обеспечения перехода к новым реалиям – экономике знаний.

Создание инновационной экосистемы – это создание условий для развития технологического предпринимательства и инноваций с устойчивыми горизонтальными связями между бизнесом, научной сферой и государством. Государство выступит в роли катализатора экосистемы, способного генерировать, адаптировать и внедрять в производство инновации.

Цифровизация деятельности государственных органов. Данной программой поставлены амбициозные цели по цифровизации деятельности госорганов. Для реализации этих целей будет создана инфраструктура поддержки в виде адаптированного законодательства, мер поддержки бизнеса, образования и науки, упрощения процедур ведения бизнеса, сокращения транзакционных издержек при взаимодействии с государством. Более того, государство будет предвосхищать потребности своих граждан в получении услуг, максимально высвобождая время для производительного труда и стимулирования экономически активного поведения.

Обеспечение информационной безопасности в сфере ИКТ. Включение Казахстана в мировую систему информатики и телекоммуникаций уже повлекло многократное увеличение объектов информационно-коммуникационной инфраструктуры в государственном управлении, бизнесе, системах управления промышленными объектами, расширило сферы оказания услуг ИКТ операторами, обрабатывающими персональные данные граждан.

Усилия по цифровизации приводят к созданию нового общества, где активно развивается человеческий капитал - знания и навыки будущего воспитываются с самых юных лет, повышаются эффективность и скорость работы бизнеса за счет автоматизации и других новых технологий, а диалог граждан со своими государствами становится простым и открытым. Цифровая революция происходит у нас на глазах.

Эти изменения вызваны внедрением за последние годы множества технологических инноваций, применяемых в разных отраслях. Кардинальным образом меняются способы производства и получения добавленной стоимости, появляются новые требования к образованию и трудовым навыкам людей. Промышленный интернет вещей формирует будущее производственных отраслей, используя возможности гибкого и умного производства, обеспечивает революционный рост производительности.

Искусственный интеллект внедряется, в том числе, в консервативных отраслях, таких как финансовые услуги и медицина. Технология 3D-печати уже сегодня способствует трансформации таких отраслей, как авиация, логистика, биомедицина и автомобильная промышленность. Процесс

цифровизации сегодня затрагивает практически все страны мира. В то же время, каждая страна сама определяет приоритеты цифрового развития. Более 15 стран мира реализуют на текущий момент национальные программы цифровизации.

Включение Казахстана в мировую систему информатики и телекоммуникаций уже повлекло многократное увеличение объектов информационно-коммуникационной инфраструктуры в государственном управлении, бизнесе, системах управления промышленными объектами, расширило сферы оказания услуг ИКТ операторами, обрабатывающими персональные данные граждан.

В последние годы происходит резкий рост угроз информационной безопасности, направленных как на государственные информационные системы, так и на банковский и промышленный сектора.

«Информационный Казахстан-2020», в качестве фундамента для цифровой трансформации экономики страны данная программа способствовала развитию следующих факторов: перехода к информационному обществу, совершенствованию государственного управления, созданию институтов «открытого и мобильного правительства», росту доступности информационной инфраструктуры не только для корпоративных структур, но и для граждан страны.

Однако стремительное развитие ИТ в глобальных масштабах диктует свои правила и требует адекватной и своевременной реакции.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях Четвертой промышленной революции» // Казахстанская правда. 10 января 2018 г.

2. Юмашев Ф. Цифровизация - ключевой фактор развития АПК // Казахстанская правда. 13 февраля 2018 г.

Аманғожаева Анар Берікқызы,
старший преподаватель кафедры «Финансы»
университета «Туран»

Амангожаева Еркежан Бериковна,
Ведущий специалист УСРМ
Казахский университет международных
отношений и мировых языков им. Абылай хана

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННО-ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗАХ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЙ

Аннотация: в статье рассматриваются характерные особенности и специфика применения инновационно-интерактивных методов обучения в условиях развития цифровизации информатизации.

Ключевые слова: инновационные технологии, интерактивные методы обучения, дистанционное обучение, цифровизация, информатизация.

Успех образовательного процесса во многом зависит от применяемых методов обучения. Сущность методов обучения рассматривается как целостная система способов, в комплексе обеспечивающих педагогически целесообразную организацию учебно-познавательной деятельности учащихся. Методы обучения можно подразделить на три обобщенные группы:

1. Пассивные методы.
2. Интерактивные методы.
3. Активные методы [1].

Основная идея применения инновационных и интерактивных технологий обучения состоит в том, чтобы организовать учебный процесс в форме дискуссии, своеобразного диалога, что свою очередь позволит обучающимся развивать навыки ораторского искусства, умение отстаивать свою точку зрения, аргументировать результаты своего исследования, анализировать проблемы исследуемой темы и находить наиболее эффективные методы и инструменты их решения. Именно подобные методы позволяют повысить уровень образования, развивают навыки обучающихся, формируют навыки и компетенции, которые в дальнейшем будут использоваться ими в профессиональной деятельности.

Здесь хотелось бы отметить результаты исследования Уильяма Глассера американского психиатра и психолога, об усвоении новой информации в зависимости от способа ее передачи (таблица 1).

Таблица 1 - Усвоении новой информации в зависимости от способа ее передачи.

Мы запоминаем	
10 %	того, что прочли;
20 %	того, что услышали;
30 %	того, что увидели;
50 %	того, что увидели и услышали;
70 %	того, что обсудили с другими;
80 %	того, что испытали лично;
95 %	того, чему научили кого-то еще.
Примечание составлено авторами на основании данных источника [2].	

Так, коренным образом изменилась методика подачи материала. Сейчас простого одностороннего монолога преподавателя недостаточно для закрепления темы. Современный преподаватель перестает быть фильтром между учебными знаниями и обучающимися, а выполняет роль направляющего к поиску новых знаний. Активность преподавателя уступает место активности студентов, его задачей становится создание условий для их инициативы. Оптимальное обучение возникает тогда, когда у обучающихся есть возможность проявлять активность, взаимодействие.

Появление и развитие иннновационных интерактивных методов образования обусловлено глобальной информатизацией и цифровизацией, а следовательно и трансформацией задач образования. Главная задача, которая стоит перед преподавателем в условиях современных реалий, не просто дать обучающимся знания, а обеспечить формирование и развитие познавательных интересов и способностей, творческого мышления, умений и навыков самостоятельного умственного труда.

По характеру учебно-позновательной деятельности инновационные методы обучения классифицируются на имитационные и неимитационные.

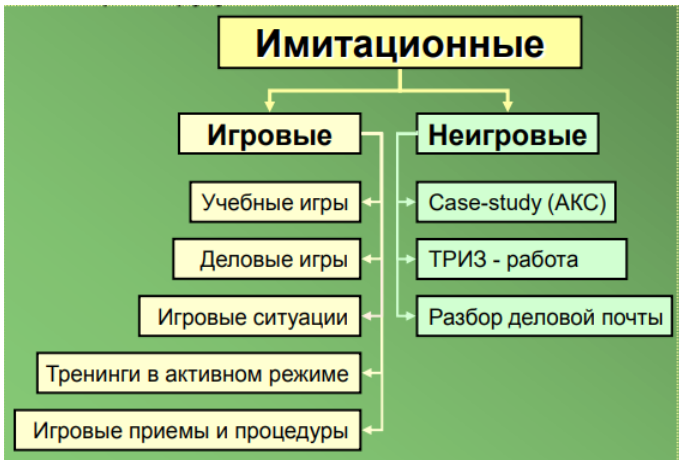

Рисунок 1- Классификация имитационных инновационных методов при обучении.
Примечание – источник [3].

Имитационные методы в свою очередь делятся на два вида:

- игровые (учебные игры, деловые игры, игровые ситуации, тренинги в активном режиме, игровые приемы и процедуры);
- неигровые (разбор деловой почты, ТРИЗ-работа, case-study).

Существенное отличие игровых методов заключается в том, что они базируются на игровых элементах, связях, отношениях.

Достоинства и недостатки игровых технологий обучения рассмотрим в таблице 2.

Достоинства	Недостатки
1. Активизирует деятельность обучающихся	1. Требует значительной подготовки.
2. Развивает коммуникативные способности студентов.	2. Нецелесообразно использовать при изучении нового материала.

3. Укрепляет социальные связи в группе.	3. Требует от преподавателя полного контроля за ситуацией в группе.
4. Развивает практические умения и навыки.	
Примечание составлено авторами на основании данных источника [4].	

Принципиальное отличие неигровых методов заключается в том, что данные методы превалирует необходимость профессиональной и управленческой компетентности обучаемого. Можно сказать, что неигровые методы направлены не столько на освоение конкретных знаний или умений, сколько на развитие общего интеллектуального и коммуникативного потенциала обучающегося и преподавателя.

Рисунок 2 - Классификация неимитационных инновационных методов при обучении.
Примечание – источник [3].

Неимитационное инновационные методы обучения включают в себя:

- проблемную лекцию, лекцию вдвоем, лекцию с заранее запланированными ошибками;
- поисковая лабораторная работа;
- эвристическая беседа;
- семинары, дискуссии;
- СРС с литературой.

В условиях современных реалий проведение лекции требует от преподавателя применение таких методов обучения, которые позволяют привлечь обучающихся к рассмотрению вопроса с разных точек зрения, его обсуждения, анализа полученных результатов и их критической оценке, Такие методы, как дискуссия по проблемным темам вопроса, лекция-беседа, дебаты, обмен мнениями, мозговой штурм и др. Преимуществами данного метода можно отметить не только закрепление материала, использование собственного опыта обучающимися, умение применять знания из одной сферы в другую, но и совершенствование коммуникативных навыков, корпоративного духа, гибкого мышления.

Во всём мире широко известно, что активные и интерактивные методы обучения являются более эффективными. Они повышают мотивацию обучающихся к процессу учебы, а также качество усвоения учебного материала.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Черниева Н.С., Иванова И.Н. Активные методы обучения в учебном процессе // Молодежь и наука. 2016. № 6. С. 10.

2.Уильям Глассер. Школы без неудачников // Москва. «Прогресс». 1991. https://www.studmed.ru/view/glasser-u-shkoly-bez-neudachnikov_b72ed65155a.html

3. Татмышевский К.В.// Инновационные методы обучения// http://uu.vlsu.ru/files/Innovachionnie_MO

4. Идаятова К.Н., Мартынова А.Ю. К вопросу о методах обучения в вузе // Молодежь и наука. 2016. № 12. С. 45.

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ТАНЫМАЛ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҒАЛЫМ-ЛИНГВИСТ, БІЛІКТІ ПЕДАГОГ, ПРОФЕССОР КОПЫЛЕНКО МОИСЕЙ МИХАИЛОВИЧТІҢ 100 ЖЫЛДЫҚ ЖӘНЕ АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗХҚЖӘТУ 80 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА АРНАЛҒАН «ТІЛ ӘЛЕМІ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ

Подписано в печать 25.01.2021 г.
Формат 60x84 1/16. Объем 1,0 п.л. Заказ № 1072. Тираж 100 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство “Полилингва” КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru